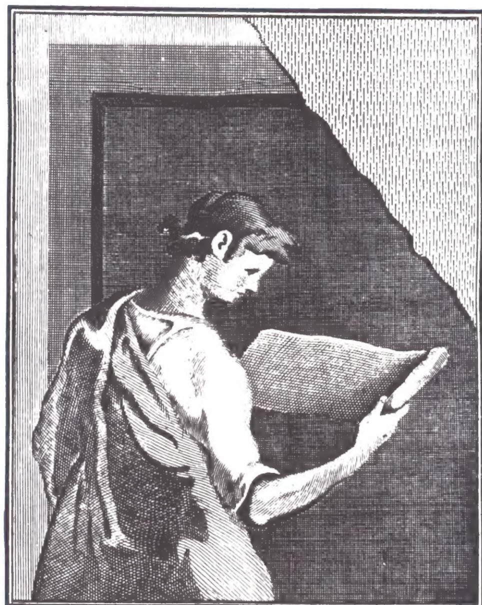

ANTWERPSCH ARCHIEVENBLAD.

BULLETIN DES ARCHIVES D'ANVERS.

ANTWERPSCH

ARCHIEVENBLAD

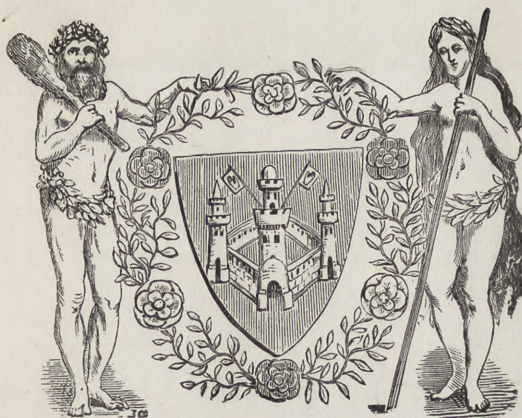
UITGEGEVEN

Op last van het Gemeente-Bestuur,

DOOR

P. GÉNARD, Archivaris.

NEGENDE DEEL.

Antwerpen,

DRUKKERIJ WED. DE BACKER, ZIRKSTRAAT, 35.

BULLETIN

DES ARCHIVES

d'Anvers,

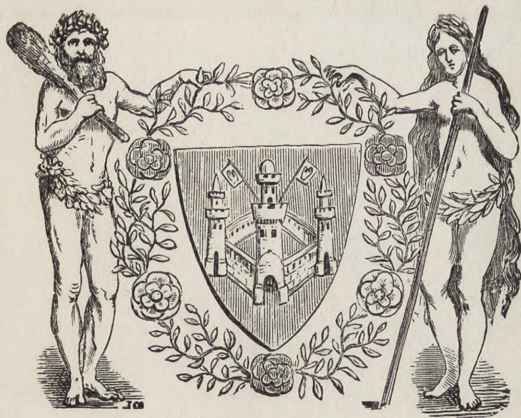
PUBLIÉ

Par ordre de l'Administration Communale,

PAR

P. GÉNARD, Archiviste.

TOME NEUVIÈME.

Anvers,

IMPRIMERIE VEUVE DE BACKER, RUE ZIRK, 35.

INHOUDSTAFEL.

TABLE DES MATIÈRES.

HET

ARCHIEVENBLAD

VAN ANTWERPEN.

1. Personen te Antwerpen in de XVIe eeuw voor het " feit van religie " gerechtelijk vervolgd. — Lijst en ambtelijke bijhoorige stukken. (*Vervolg.*)

—

BULLETIN

DES ARCHIVES

D'ANVERS.

1. Personnes poursuivies judiciairement à Anvers, au XVIe siècle, pour le " faict de religion. " — Liste et pièces officielles à l'appui. (*Suite.*)

—

1559-60.

(VAN 13 JUNI 1559 TOT 11 JUNI 1560.)

Schout : Jan van Immerseele.

Onderschouten : Antoon Colibrant en Antoon van Mansdale.

Buitenburgemeester : Hr Alvaro van Almaras, Ridder, (*obiit, loco ejus* ; Hr Jan van Schoonhoven, Ridder.)

Binnenburgemeester : Hr Hendrik van Berchem, Ridder.

Schepenen : Hr Costen van Halmale, Ridder, Hr Klaas Rockox, Ridder, Hr Antoon van Stralen, Ridder, Hr Jaak vander Heyden, Ridder, Hr Jan vanden Werve, Ridder, Mr Klaas de Schermere, Cornelis Happaert, Mr Jaak Houtappel, Marten van Ranst, Hendrik van Delft, Reinier van Urssele, Melchior Schetz, Geeraart Despomereaulx, Gelijn le Cygny, Simon vanden Werve, Mr Cornelis de Wyse, Willem Schoyte, Mr Geeraart Adriaenssens, (*obiit* ; *loco ejus* Jan Wolfaert).

Secretarissen : M[r] Alexander Grapheus, M[r] Jan van Halle, de jonge, M[r] Frederik Stuydelin, M[r] Jan van Asseliers.

HOOGER VIERSCHAER.

Veneris XVI[a] Junii (1559).

De Schoutet *contra* Jehan Buyssont ; *judicatum* daenleggere volcomen van zynen vermete. (*Op den bladrand :*) Executio.

Idem contra Gielis Bernaerts, geboren tot Thielt ; *actor*, overmidts dat de verweerdere bekent heeft voor Scepenen, ende alnoch bekent dat hy, nae zyns kints doope, anderwerff gedoopt is ende inde opinie vande Herdoopers, contrarie allen rechte ende den placcaten Ons Ghenadichs Heeren, persisteert, *concludit capitaliter*. *Judicatum*, gehoort de confessie des verweerders ende gelet opde placcaten Ons Ghenadichs Heeren ende op al daer men op behoort te lettene, daenleggere volcomen van zynen vermete. (*Op den bladrand :*) Executio.

Idem contra Adriaen Pan, Peeterssone, geboren tot Driele ; *actor*, *ex iisdem rationibus*, *concludit ut contra præcedentem ; judicatum* daenleggere volcomen van zynen vermete. (*Op den bladrand :*) Executio. (1)

Martis XXVII[a] Junii.

De Schoutet *contra* Maeyken Filiers, geboren tot Gorcum ; *actor*, overmidts dat de verweerderesse herdoopt is ende noch inde leeringhe vanden Herdoopers, pertinacelycken persisteert, al contrarie onsen geloove, den gescreven rechten ende den placcaten Ons Ghenadichs Heeren, *concludit capitaliter ; judicatum* daenleggere volcomen van zynen vermete. (*Op den bladrand :*) Executio.

---

(1) (*Op den bladrand :*) *Anabaptistæ.*

Idem contra Betken de Haze, geboren tot Ghendt; *actor concludit ut contra præcedentem ; judicatum ut supra.* (*Op den bladrand:*) Executio.

Idem contra Neelken Jacops, geboren tot Remmerzwale; *actor, ex iisdem rationibus, concludit* (*contra*) *ut præcedentem; judicatum ut supra.* (*Op den bladrand:*) Executio. (1)

Martis XVIII^a^ Julii.

De Schoutet *contra* Maeyken, Joos de Catte dochtere, geboren tot Wervicke in Vlaenderen ; *actor*, overmidts dat de verweerderesse haer, naer haer kints doope, heeft laten herdoopen, contrarie onsen geloove, den gescreven rechten ende den placcaten Ons Ghenadichs Heeren, *concludit capitaliter ; judicatum*, gehoort het bekennen vande verweerderesse ende op al wel ende rypelycken gelet, daenleggere volcomen van zynen vermete. (*Op den bladrand:*) Executio.

Idem contra Magdaleene, Andries dochtere, geboren tot Maestricht; *actor concludit ut contra præcedentem ; judicatum ut supra.* (*Op den bladrand:*) Executio.

Idem contra Aechtken, Adriaen Joris dochter, geboren tot Zierickzee; *actor, ex iisdem rationibus, concludit ut contra præcedentes; judicatum ut supra. (Op den bladrand :)* Executio. (2)

Mercurii XI^a^ Octobris.

De Schoutet *contra* Maeyken Sprincen, geboren van Maestricht; *actor*, overmidts dat de verweerderesse herdoopt is ende inde heresie vande Herdoopers noch pertinacelycken is persisterende, al contrarie den gescreven rechten, den placcaten Ons Ghenadichs Heeren ende onsen Kersten

(1) (*Op den bladrand:*) *Anabaptistæ.*
(2) (*Op den bladrand:*) Herdoopers.

geloove, *concludit capitaliter*; *judicatum*, gehoort het bekennen der verweerderesse voer Scepenen ende oock inde Vierschare gedaen, daenleggere volcomen van zynen vermete. (*Op den bladrand*:) Executio.

Idem contra Margriete van Halle, geboren hier tAntwerpen; *actor*, *ex iisdem rationibus*, *concludit ut contra præcedentem; judicatum ut supra*. (*Op den bladrand:*) Executio.

Idem contra Maeyken de Corte, geboren tot Ghendt; *actor*, *ex iisdem rationibus*, *concludit ut contra præcedentem; judicatum ut supra*. (*Op den bladrand:*) Executio. (1)

---

11 *October* 1559.

(*Vonnis over Maeyken de Corte.*)

Alsoe Anthonis van Mansdale, Onder-Schoutet deser stadt van Antwerpen, aenleggere, ter eenre, inder Hooger Vierscharen Ons Genadichs Heeren des Conincx alhier, te rechte betrocken hadde Maeyken de Corte, geboren tot Ghendt, verweerderesse, ter andere syden, heur aenseggende ende aenthyende dat de verweerderesse was herdoopt ende inde heresie vanden Herdoopers alnoch openbaerlick voor eenen yegelicken partinacelicken was persisterende ende bekennende datse van heuren kintsdoope nyet en was houdende, al contrarie onsen Kersten geloove, den gescreven rechten ende den placcaten Ons Ghenadichs Heeren; concludeerde daeromme de voirs. aenleggere dat de verweerderesse daerane soude hebben verbeurt lyff ende goet tot behoeff Ons Genadichs Heeren des Conincx, ende dat hy daerover deselve soude rechten oft doen rechten, gelyck men over sulcke persoonen schuldich was van doene. Gehoort het bekennen byder voirs. verweerderessen opden *Steen* voor Scepenen ende oock inder voirs. Vierscharen ten aenhoorene van eenen yegelicken openbaerlick gedaen, mitsgaders geleth hebbende opt placcaet Ons Genadichs Heeren voirs., ende op al daer men naer

---

(1) (*Op den bladrand :*) *Hæretici.*

recht schuldich is te lettene, is op heden, datum van desen, by Heeren Henricke van Berchem, Riddere, Binnen-Borgermeestere ende Scepene, met gevolge van synen medegesellen, gewesen voor een vonnisse : daenleggere volcomen van synen vermete. Aldus gedaen inder voors. Vierscharen, des Woendaechs elve dagen in Octobri anno XV[c] ende negenenvyftich.

J. VAN ASSELIERS.

(*Registerboeck der geextendeerde vonnissen,* 1484-1582, *fol.* 205 *v°*).

Marcurii 8 *Novembris anno* 1559.

De Schouteth *contra* Mattheus de Smidt ; *actor, concludens capitaliter*, overmidtz dat de verweerdere voer Schepenen bekendt hadde over 3 oft vier jaeren by Gillis van Aken herdoopt geweest te syne, is gewesen volcomen van synen vermete. (*Op den bladrand:*) EXECUTIO.

Idem contra Andries Langedulle, geboren tot Yperen; *actor, concludens ut supra*, is gewesen *ut supra.* (*Op den bladrand:*) EXECUTIO.

Idem contra Laureys vander Leyen, geboren tot Gendt; *actor, concludens capitaliter*, midtz den bekennen vanden verweerdere soo voer Schepenen ende alhier ter Vierscharen gedaen, is gewesen volcomen van synen vermete. (*Op den bladrand:*) EXECUTIO. (1)

Veneris XXVI[a] Januarii anno 1559 (1560).

De Schoutet *contra* Joris Cristiaens; overmidts dat den verweerdere hem heeft, naer zyn kindtsdoope, anderwerff laten doopen, contrarie onsen Kersten geloove, den gescreven rechten ende den placcaten Ons Ghenadichs Heeren, *concludit*

(1) (*Op den bladrand :*) Herdoopers.

capitaliter; judicatum daenleggere volcomen van zynen vermete. (*Op den bladrand:*) EXECUTIO.

Idem contra Jan Gielis, alias Hans de Backe, geboren tot Jumez; *actor, ex iisdem rationibus, concludit ut contra præcedentem; judicatum* daenleggere volcomen van zynen vermete. (*Op den bladrand:*) EXECUTIO.

Idem contra Anthonis Cleys, geboren van Dordrecht; *actor, ex iisdem rationibus, concludit ut contra præcedentem; judicatum ut supra.* (*Op den bladrand:*) EXECUTIO.

Idem contra Thielman Naeberchs, van Millegem geboren; *actor, ex iisdem rationibus, concludit ut contra præcedentem; judicatum ut supra.* (*Op den bladrand:*) EXECUTIO. (1)

Mercurii die ultima Januarii 1559 (1560).

De Schoutet *contra* Jacques Schot.
Idem contra Pedro de Soza.
Idem contra Gommare de Clercq. (2)

} *Concludit capitaliter;* daenleggere is gewesen volcomen van synen vermete. (*Op den bladrand:*) EXECUTIO.

Veneris XV^a Martii (1560).

De Schoutet *contra* Elizabet Huevels, geboren tot Cortryck; *actor*, overmidts dat de verweerderesse haer, naer haer kintse doope, anderwerf heeft laten doopen ende inde heresie vande Herdoepers persisteert, contrarie den gescreven rechten, den placaten Ons Ghenadichs Heeren ende onsen Kersten geloove, *concludit capitaliter; judicatum* daenleggere volcomen van zynen vermete. (*Op den bladrand:*) EXECUTIO.

---

(1) (*Op den bladrand:*) Herdoopers.

(2) Herdoopers.

Idem contra Elizabeth Berentz, geboren tot Ghendt; *actor; ex iisdem rationibus, concludit ut contra præcedentem; judicatum* daenleggere volcomen van zynen vermete. (*Op den bladrand:*) Executio.

Idem contra Elizabeth Kerstiaens; *actor, ex iisdem rationibus, concludit ut contra præcedentem; judicatum* daenleggere volcomen van zynen vermete. (*Op den bladrand:*) Executio. (1)

Mercurii III^a Aprilis anno 1559 (1560).

De Schoutet *contra* Lenaert Pluvier, geboren tot Wervyck; *actor*, overmidts dat den verweerdere, hem nyet te vreden houdende met zyn kintsdoope, hem anderwerf heeft laten doepen ende inde leeringe vande Herdoopers persisteert, contrarie onsen Kersten geloove, den gescreven rechten ende den placcaten Ons Ghenadichs Heeren, *concludit capitaliter; judicatum*, daenleggere volcomen van zynen vermete. (*Op den bladrand:*) Executio.

Idem contra Janneken Eeghels, geboren van Haerlebeke by Curtrycke; *actor, ex iisdem rationibus, concludit ut contra præcedentem; judicatum ut supra.* (*Op den bladrand:*) Executio.

Idem contra Maeyken Jan de Honts dochter; *actor, ex iisdem rationibus, concludit ut contra præcedentem; judicatum ut supra.* (*Op den bladrand:*) Executio. (2)

Veneris X^a Maii anno 1560.

De Schoutet *contra* Nicolaes Wilpyn, geboren tot Atrecht; overmidts dat de verweerdere tzynen huyse heeft conventiculen gehouden ende oock tzynen huyse diversssche verboden boecken gevonden zyn, contrarierende al tzelfde de placatten Ons Ghenadichs Heeren, *concludit capitaliter*. Sal den aen-

(1) (*Op den bladrand:*) Herdoopers.
(2) (*Op den bladrand:*) Herdoopers.

leggere, binnen den derden daghe, zyn feyten ende conclusie overgeven by gescrifte ende sal den verweerdere daerop comen antwoerden *ad octo.* Ende is Meester Pauwels Huldenberghe geconsenteert te moghen den verweerdere dienen. (1)

(Rekeningen van den Markgraaf, jaar 1558-60, *kapittel der Ontvangsten.)*

Van Adriaen Pan, van Nyvele, die, overmidts dien hy bevonden is geweest herdoopt te syne, den XVIII[en] Juny 1559 tAntwerpen opten *Steen* metten zweerde geexecuteert is geweest, ontfangen als inde particuliere rekeninghe dairaff zynde, dairomme hier . . . . . . nyet. (2)

Van Gielis Bernairts, vuyt Hollant, die, midts redenen als vore, metten voirs. Adriaen Pan, ten voirnoempden daghe, oick opten *Steen* geexecuteert is geweest ende egeen goet achtergelaten en heeft, dairomme hier . . . . nyet.

Van Jehan des Buisson, die, overmidts dien hy, by syn eygen confessie, bevonden is geweest te syne vander secten der Calvinisten ende quade opinien ende gevuelen gehadt te hebbene vanden Heyligen Sacramenten ende innesettinghe der Heyliger Kercken, ende dairomme met de voirgenoemde Adriaen Pan ende Gielis geexecuteert is geweest ende geene goederen achtergelaeten en heeft, dairom hier . . nyet.

Van Mayken Filgiers, die, overmidts dien zy bevonden is herdoopt te syne, opten XXVIII[en] Juny 1559 opten *Steen* tAntwerpen verdroncken is geweest ende egheene goeden achtergelaeten en heeft, dairomme hier . . . . . nyet.

Van Betken de Haze, van Ghendt, die met de voirnoemde Mayken ter causen voors. opten *Steen* ten voirs. daghe geexecuteert is geweest ende egheen goet achtergelaten en

---

(1) (*Op den bladrand:*) Ketterye.

(2) (*Op den bladrand:*) Zy hieraf verantwoert inde particuliere rekeninge *Scriptum est* inde rekeninge als boven *folio primo* v[so] inde somme van XVIII £ XVIII s. VII 1/2 d. (Zie blz. 16.)

heeft dan byde particuliere rekeninghe dairaff zynde is blyckende, dairomme hier. . . . . nyet. (1)

Van Neelken Jacobs, huysvrouwe was van Adriaen Pan, die oick met de voirgenoempde Mayken end Betken, ende ter causen als vore, verdroncken is geweest ende geen goet achtergelaten en heeft, dairomme hier . . . nyet.

Van Mayken, Joos de Catte dochtere, van Wervicke, die, overmidts dien sy bevonden is geweest herdoopt te zyne, den XXIXen July anno 1559 opten *Steen* verdroncken is geweest sonder eenich goet achtergelaten te hebbene, dairomme hier . . . . nyet.

Van Magdalene, Andries dochter, van Maestricht, die oick, herdoopt wesende, met de voirnoemde Maeyken opten *Steen* verdroncken is geweest ende egheen goet achtergelaten en heeft, dairomme hier. . . . . . . nyet.

Van Aechtken, Adriaen Joris dochter, van Ziericzee, die met de voirs. Maeyken ende Magdalene, Andries dochter, van herdoopershalven geexecuteert is geweest opten *Steen* ten daghe voirs. ende egheen goet achtergelaten en heeft, dairomme hier. . . . . nyet.

Van Margriete van Halle, weduwe Willem Eggertings, die, overmidts dien sy bekent heeft gehadt herdoopt te syne, alhier opten *Steen* den XIen Octobris 1559 verdroncken is geweest, gelyck de particuliere rekeninghe dairaff synde dat inhout, *ergo* hier . . . . . , . nyet. (2)

Van Maeyken Sprincen, van Maestricht, die met die voirs. Margriete ende ter selver causen opten *Steen* verdroncken is geweest ; ontfanghen gelyck de particuliere rekeninghe dairaff synde dat vuytwyst. . . . . . . nyet.

---

(1) (*Op den bladrand :*) Zy hieraf verantwoert als voeren.
Scriptum est inde IIe rekeninge vande confiscatien van desen Schouteth, *folio primo* vso, inde somme van XXXIX s. IX 1/2 d. groten.

(2) (*Op den bladrand :*) Zy hieraf verantwoert als voeren.
Scriptum est inde IIde rekeninge van confiscatien van desen Schouteth, *folio II*o, inde somme van L £ XIII s. IIII d. groten.

Van Maeyken de Corte, van Ghendt, die met die voors. Margriet ende Maeyken Sprincen ende ter causen als vore geexecuteert is geweest ; ontfangen gelyck byde particuliere rekeninghe dat vuytwyst, dairomme hier . . nyet (1)

Van Mattheus de Smet, die, overmidts dyen hy, by zyne eygene confessie, bevonden is geweest herdoopt te syne, opten IV[en] Novembris *anno* 1559 opten *Steen* tAntwerpen met andere naervolgende geexecuteert is geweest ende geen goet achtergelaeten en heeft, dairomme hier . . . nyet.

Van Andries Langedulle, die metten voirs. Mattheeus de Smet, opten selven dach ende ter causen voors., is geexecuteert geweest ende gheen goet achtergelaeten en heeft, dairomme hier. . . . . nyet.

Van Laureys Verleyen, van Ghendt, die metten voorseyden Mattheeus ende Andries opten *Steen*, ter causen als vore, geexecuteert is geweest ende gheen goet achtergelaten en heeft, dairomme hier. . . . . nyet.

Van Joris Christiaens, van . . . . . (*sic*), die, overmidts dien hy bekent hadde herdoopt te syne, alhier opten *Steen* met andere den XXVII[en] January geexecuteert is geweest int water, ende egheen goet achtergelaten en heeft, dairomme hier . . . . nyet.

Van Anthonis Cleys, van Dordrecht, die met den voirs. Joris, ten dage ende om redenen voirs. opten *Steen* verdroncken is geweest ende geen goet achtergelaten en heeft, daeromme hier . . . . nyet.

Van Jehan Gielis, de Jumay, die, ten daghe ende midts den redenen voirs., metden voirgenoemden Joris ende Anthonis Cleys verdroncken wert ende geen goet achter en liete, dairomme hier . . . . nyet.

Van Thielman Naebrechts, van Milleghem, cleermaeckere, die, overmidts den redenen voirs., met de voirs. drye leste

(1) (*Op den bladrand :*) *Scriptum est* als boven, *folio primo* v[so], *articulo ultimo*.

voirgenoempde parsoonen opten *Steen* verdronckken is geworden ende geen goet en hadde, dairom hier . nyet. (1)

Van Jacques Schot, goltsmit, die, overmidts dien hy, by syne eygen confessie, hem hadde laten herdoopen, opten yersten February 1559 styl van Brabant opten *Steen* met andere nairvolgende verdroncken is geweest ende geen goeden achtergelaeten heeft, dairomme hier . . . nyet.

Van Pedro de Soza, Spaengniaert, die metten voirs. Jaques, ten dage voirs. ende omme dat hy herdoopt was, opten *Steen* verdroncken is geworden ende geen goet en hadde, dairomme hier. . . . . . nyet.

Van Gommaer de Clerck, metsere, geboren van Lyere, die met den voirs. Pedro ende Jacques Schot ende ter causen als vore, opten *Steen* verdroncken is geweest ende geen goet en hadde, dairomme hier . . . . . nyet.

Van Betken Huevels, van Wervick, die, overmidts dyen sy heur hadde laten herdoopen, opten XVI^en^ dach van Meerte 1559 voer Paesschen, opten *Steen* met andere naegenoemde verdroncken is geweest ende geen goet achtergelaten en heeft, dairomme hier . . . . . . nyet.

Van Betken Berendts, van Ghendt, die, midts den redenen voirs., met de Betken Huevels, ten selven daghe opten *Steen* verdroncken was geweest ende geen goet achtergelaten en heeft, dairomme hier . . . . . . nyet. (2)

Van Betken Christiaens, van . . . . . (*sic*), die metter voirs. Betken Huevels ende Betken Berents, van dat sy herdoopt was, verdroncken is geweest ende geen goeden achtergelaten en hadde . . . . nyet.

Van Lenairt Plumer, van Wervick, die, overmidts dyen hy hem heeft laten herdoopen, opten IIII^en^ Aprilis anno 1559

(1) (*Op den bladrand :*) Zy hieraf verantwoert inde rekeninghe vande confiscacien. *Scriptum est* als voere *folio IIo v^so^*, *articulo ultimo*.

(2) (*Op den bladrand :*) Zy hieraf verantwoert inde rekeninghe vande confiscacien. *Scriptum est* als voere *folio IIo v^so^*, *articulo primo*.

voere Paesschen, verdroncken is opten *Steen* met dese naervolgende parsoonen, sonder eenich goet achtergelaten te hebbene . . . . nyet.

Van Janneken Eghels, van Haerlebeke, die, midts den redenen voors., metten voirnoempden Lenairt ten voirs. daghe opten *Steen* verdroncken is, zonder ennich goet achtergelaten te hebbene . . . . . . nyet.

Van Mayken Jans de Honts dochtere, van dat zy heur hadde laten herdoopen met de voirs. leste twee persoonen opten *Steen* wert verdroncken, zonder eenich goet achtergelaten te hebbene . . . . . . nyet.

Zelfde rekeningen, kapittel der Uitgaven.

Item van tweenveertich persoonen binnen desen jaire, zoe van herezien, herdoopenshalven als van andere quade delicten metten brande geexecuteert, opten *Steen* verdroncken ende anderssins geexecuteert syn geweest ; (1) betaelt den scerprechter van elcken persoon dertich stuvers, compt hier . . . . XV ₰ XV s. groten.

Item betaelt den scherprechter vandat hy, na de executie vanden voirs. persoonen, de verbrande, verdroncken oft anderssins geexecuteerde persoonen ende lichamen buyten opt gerecht gevuert, ende elcken van hen aen eenen stake gestelt oft onder den stake begraven heeft, te wetene de vrouwen, van elcken persoon thien stuvers . V ₰ V s. groten.

Item betaelt den biechtvaders van dat sy binnen Antwerpen gebiecht hebben ende anderssins by syn geweest, omme tot goeden propoiste te brengene, negenenveertich persoonen; (2) van elcken persoon tweelff stuvers, compt hier VII ₰ VII s. Brab.

Item van strooye aende voirgenoempde verbrande persoonen verbrant, betaelt . . XIII s. VI d. groten (3)

(1) Van dit getal werden er vijf-en-dertig voor geloofszaken ter dood gebracht.
(2) Zelfde bemerking.
(3) (*Op den bladrand :*) By affirmacie.

Item betaelt van vyffventwintich paeren lynen bocxems, dairmede deghene die opten *Steen* verdroncken syn geweest becleet syn geweest, omme de justicie te gevuechelicker te doene, van elck paer eenen schellinck Vleemsch, compt. . XXXVII s. VI d. groten.

Item den XVen Octobris 1559 gesonden eenen bode naer Ghendt aenden Procureur-Generael ter causen van Jouffrouw Marie de Corte, ende dien bode betaelt van drie dagen vacatien tot VIII stuvers sdaighs, compt . . . VI s. groten.

Item betaelt den gesworen colffdragers (1) deser stadt van Antwerpen, voir huerlieder recht van binnen den tyde deser rekeninghe gevangen ende geapprehendeert te hebbene vyftich persoonen die alhier ter justitien gebracht syn geweest, gelyck hiervore in deersten capittele vanden ontfange deser rekeninghen particulierlicken verhaelt ende gementionneert staet, vanden elcken persoone vier Carolus guldenen, achtervol-

(1) In de rekening van het jaar 1557-58 werden de volgende betalingen aangeteekend voor uitgaven aan de gezworen kolfdragers der stad, enz. gedaan :

« Item betaelt den gesworen colffdragers van Antwerpen, van dat sy binnen den tyde deser rekeninge geapprehendeert hebben zevenentwintich persoonen, die binnen Antwerpen ter justicien gebracht zyn ende daeraff hiervooren inden ontfange particulierlycken gementionneert is, te wetene, van elcken persoon vier Carolus gulden, achtervolgende der ordonnantien Ons sHeeren Keysers in date den XVIIen Marty anno XLIX, compt hier . . . . XXVII £ groten. » (*)

« Item van coorden, ketenen, staken, nagels, streynghouten, raders ende diergelycke aende voirs. geexecuteerde ende gecorrigeerde persoonen ende oick inde pynkeldere gebesicht, soe van Antwerpen als tot Lyere ende Herentals, betaelt V £ XVIII s. VI d. » (**)

« Item worden hier noch in vuytgeven gestelt de somme van vyventzeventich guldenen, ter causen vant recht die desen Schoutet den gesworen colfdragers van Antwerpen vuytreycken moet, te wetene, telcker reysen als men tAntwerpen justicie doet, tsy een oft meer persoonen, te male vyff guldenen voir een maeltyt, midts welcken de colfdragers hen alsdan op heurlieder cost moeten van peerden versien, omme de justicie te administrerene, nae ouder usantien, ende binnen den tyde deser rekeninge zyn geschiet zesthiene justicien, maeckende de voirs. LXXV gulden, compt hier. . XVIII £ XV s. groten. » (***)

(*) (*Op den bladrand :*) *A rapel.*
Transeat als van gelycken in voirgaender rekeninghen ende navolgende den getale vande geexecuteerde persoenen, als voere.
Debet quictancie.
(**) (*Op den bladrand :*) Sy voirtaene van gelycken overbracht goede ende rechtverdige declaracie ende certifficacie vande persoenen die de materialen gelevert hebben.
(***) (*Deze post is doorgehaald ; op den bladrand leest men :*) Doirslagen als van gelycken in voirgaender rekeninghen.

gende dordinantien Ons sHeeren sKeysers in daten den XVII[en] Marty anno XV[c]XLIX, dus compt hier de somme van . . . . L ℔ Brab. (1)

Item van coorden, ketenen, staken, nagels, steynghouten, bessemen, drye yseren scappen ende dyergelycke gebesicht ende verwracht aende voirs. geexecuteerde ende gecorrigeerde persoonen ende oick inde pynputten, zoe tAntwerpen, te Lyere als tot Herenthals ende Santhoven, betaelt binnen den tyde deser rekeninge de somme van VII ℔ XV s. VI d. groten. (2)

Item worden hier noch in vuytgheven gestelt de somme van hondert ende thien guldenen, ter causen vant recht die dese Schoutet den gesworene colfdragers van Antwerpen vuytreycken moet telcker reyse als men justicie doet, tsy van een, twee, drye oft meer persoonen tsmaels, telcker justicien vyff guldenen voer een maeltyt, daeroppe de colfdragers hen versien moeten van peerden op huerlieder costen, omme de justicie te helpen administrerene, na ouder usantien, dus hier van tweentwintich diversche justicien die binnen den tyde deser rekeninge tAntwerpen geschiet syn die voirs. hondert thien guldenen, makende de somme van XXVII ℔ X s. Brab. (3)

Rekeninghe Heeren Jans van Ymmerselle, Riddere, Heere van Bauldrys, etc., Schouteth van Antwerpen ende Marcgrave slants van Ryen, Ons Heeren des Conincx van Spaengnien, etc., Hertoghe van Bourgoingnen, van Brabant, etc., vander apprehensien ende exploicten van zekere persoonen suspect ende besmet wesende vander secten van Herdoopers ende andere, de som-

(1) (*Op den bladrand:*) *A rappel.*

Transeat als van gelycken in voergaender rekeninghen ende navolgende den getale vande geexecuteerde persoenen, als voere.

(2) (*Op den bladrand:*) Zy voertaene van gelycken overbracht goede ende rechtverdige declaracie ende certifficacie vanden persoenen die dese materialen gelevert hebben ende dit op die naestvolgende rekeninghe, sonder langer vertreck.

(3) (*Deze post is doorgehaald; op den bladrand:*) Doerslagen als van gelycken in voergaender rekeninghen.

mighe ter selver causen geexecuteert ende andere voirvluchtich ende voirtsgeroupen ende geproclameert nyet gecompareert synde, ende dit vanden ontfange by hem gehadt vanden geconfisqueerde goeden nae ennigen van hen achtergelaten, achtervolghende dinnehouden vanden mandementen ende placcaten ons des Conincx voors. vander daten den XX^en^ van Augusto anno XV^c^ sessenvyftich daeroppe geexpedieert, ende dit zedert Kersmisse XV^c^ ende achtenvyftich tot Sint Jansmisse anno XV^c^ tzestich, van anderhalven jaire, welcke rekeninghe gemaect is in ponden, schellingen ende penninghen groten Brabants, drye penninghen voir eenen stuver, twintich stuvers voerden gulden ende vier gulden voer elck pont ende alle andere munte naer advenant. Gedaen te Bruessel. (1)

ONTFANCK.

Vande vercochte cleeren van zekere Vlaminghen die inde Pelgrimstrate gevangen waren geweest ter causen van hersiën te wetene : Olivier, Manen Oliviersone, van Reynontere, Cornelis Stevenssone, van Vuerne, gelaesmaecker, Willem de Schildere, van Nupkercken by Belle : Mattheeus Stelte, van Steenwercke by Belle, dewelcke op Sinte Martensavont den X^en^ Novembris *anno* LIX vuyter gevanckenissen van Antwerpen met andere gevangene vuytbraken, ende welcke goeden ende cleeren vercocht werden den vierden July XV^c^ negenenvyftich ; ontfangen, boven alle oncosten ende betalinghen dairaff gedaen, zuyvers gelts, blyckende byden bescheede dairaff, achtentzeventich guldenen XIIII stuvers een oirt Brabants, makende in munte deser rekeninge . . . . XVII ₶ III s. VI d. XVIII myten Brab. (2)

(1) (*Op den bladrand:*) Overbracht tHove by Herman van Heymonnez, clerc vanden blode onder desen Schouteyt ende gecommitteert by procuratien overgegeven opde voirgaende rekeninge den XVIII^en^ July XV^c^LX.

(2) (*Op den bladrand :*) Naevolgende zekeren inventaris, vercoopboecken, declaratie vande partien soe in ontfange als van vuytgeven van zekere schulden, costen ende vacatien met quytancien hier tsamen overgegeven.

Vande overschote penninghen vanden huysraet ende goeden bevonden opte camere van Adriaen Pan ende synder huysvrouwen, die van Nyvele ter causen van herdoopershalven gevlucht ende ter selver causen alhier tAntwerpen, den XVIII^{en} Juny *anno* XV^{c}LIX, geexecuteert syn geweest, ende deselve goeden vercocht den X^{en} May dair te voeren; ontfanghen zuyvers, boven alle oncosten ende schulden dairaff betaelt, de somme van vyff ende tseventich gulden XIIII ½ stuvers, maeckende in munte deser rekeninge . . . . XVIII ℔ XVIII s. VII ½ d. groten.

Vanden overschote penninghen vande vercochte cleerkens toebehoort hebbende een jonck meysken van Ghendt, genaempt Betken de Haze, van herdoopenshalven tAntwerpen geexecuteert den XXVIII^{en} Juny *anno* XV^{c}LIX, ende deselve cleeren vercocht den X^{en} May dair te voeren; ontfanghen, boven alle oncosten, achtervolghende tbescheet dairaff synde, de somme van zeven gulden XVIII ½ stuvers, compt hier in munte deser rekeninge . . . XXXIX s. VII d. groten.

Vanden vercochten huysraet, have, cleeren ende ghelt bevonden ten huyse van Marie de Corte, van Gendt, ter causen van herdoopenshalven tAntwerpen gejusticieert den XII^{en} Octobris anno XV^{c}LIX, ende deselve goeden vercocht in Mayo dair te voeren; ontfangen zuyvers, boven alle betalinge ende oncosten dairaff gedaen, achtervolgende den bescheede dairaff synde, de somme van II^{c} tweendertich gulden ende sesse stuyvers min neghen myten Brabants, die maken in munte deser rekeninge de somme van . . . . LVIII ℔ I s. V d. XV myten Brab. (1)

Item van seker cleeren, huysraet, bedden ende andere meublen gehaelt vuyt sMarcgravenlye buyten Antwerpen, toebehoort hebbende Margriete van Halle, Maeyken Sprincen, beyde van herdoopenshalven tAntwerpen geexecuteert den

(1) (*Op den bladrand:*) Naevolgende den inventaris, vercoopboecken, declaratie ende specifficatie vanden goeden aldaer bevonden ende oncosten daerop gedaen, met quytancie hier tsamen overgegeven.

De helft van deser sommen wert verhaelt in vuytgeven vander rekeninge by desen Schoutet hier te Hove overgegeven vanden geconfisqueerden goeden *fini* Kersmisse LXI, f° III° v^{so}.

XII^en Octobris *anno* XV^cLIX, ende der huysvrouwe van Joachim, de suyckerbacker, vuyter gevangenissen gebroken den X^n Novembris *anno eodem*, ende deselve goeden vercocht in Meye int selve jaer; ontfangen suyvers, boven alle oncosten dairaff gegaen, achtervolgende den bescheede dairaff synde, de somme van twee hondert tweegulden XIII ½ stuvers, maeckende in munte deser rekeninghe L ℔ XIII s. IIII ½ d. groten.

Item vanden vercochten huyse, huysraet, have ende apotecarie achtergelaten by Janne Ingelrams, apotecaris, ende zynder huysvrouwen, ter causen van heresien gevloden ende dairomme voortsgeroepen ende geproclameert zynde hen hebben laten contumaceren; ontfangen zuyvers, boven alle oncosten ende betalinge dairaff gedaen, achtervolgende den vercoopboeck dairaff zynde, de somme van LXXII gulden, vyff stuvers ende een half blancke, die, gereduceert in munte deser rekeninge, maecke de somme van. . . . . XVIII ℔ I s. IIII d. III myten Brab.

Vanden vercochten goeden, have, cleeren ende lere bevonden ende achtergelaetten ten huyse van Henrich Dacho, van Fleru, ende synder huysvrouwen, vercocht den XXVI^en, XXVII^en ende XXVIII^en Septembris *anno* 1558 ende beyde geexecuteert, te wetene de voirs. Henrich Dacho den VIII^en Octobris ende Adriaentken Lambrechts, syn huysvrouwe, den XIX^en Meerte al in tselve jair; ontfangen zuyvers, boven alle betalingen, oncosten, vacatien ende assignatien dairaff gedaen, de somme van I^c II guldens IIII stuvers een half blancke, die maecken in munte deser rekeninge de somme van . . . . XXV ℔ XI s. I d. III myten Brab. (1)

Vanden vercochten cleerkens ende have bevonden ten huyse ende opte camere van Betteken Berens, van Ghendt, ter causen van herdoopenshalven geexecuteert den XVI^en Meerte XV^cLIX voer Paesschen ende deselve goeden vercocht den IIII^en January dair te voren; ontfangen zuyvers, boven alle

(1) (*Op den bladrand:*) Naevolgende den inventaris, vercoopboeck, declaratie vanden schulden ende wederschulden, mitsgaders zekere costen ende vacatien daeromme gedaen, hier tsamen overgegeven met quytancie tot alles dienende.

schulden ende betalinge dairaff gedaen, derthien gulden ende negen stuvers, maken . . . . . . III ℔ VII s. III d. (1)

Vanden vercochten cleederen toebehoort hebbende eene Mayken Moenen, van Reynoutere by Belle in Vlaenderen, die, ter causen van heresien, gevangen is geweest ende met diversche andere op Sinte Martensavont *anno* LIX vuyten *Steene* gebroken ende deselve cleeren vercocht den XI^en Meerte dairnae volgende; ontfangen, boven alle costen ende betalingen dairaff gedaen, achtervolgende den bescheede dairaff synde, de somme van zessendertich guldenen IX ½ stuvers, die maken in munte deser rekeninge de somme van . . . . IX ℔ II s. IIII ½ d. groten.

Vanden vercochten huysraet ende have bevonden opte camere van Tielman Naeberchs, van Millegem, van herdoopenshalven geexecuteert den XXVII^en January *anno* XV^c LIX ende de voors. goeden vercocht daer te voeren den IIII^en January *anno* XV^c LIX; ontfangen zuyvers, boven alle betalingen, tweelve guldenen XVIII ½ stuyvers, maecken . . . . III ℔ IIII s. VII ½ d. groten.

Prima somme II^c VI ℔ III s. IIII d. groten III myten.

Hieraf wordt geleden den Marcgrave hiernair *folio XI°* die helft vore zyn recht, nairvolgende den placcaet.

VUYTGEVEN.

Inden eersten, aengaende vande costen van justicien, heeft dese Schoutet dairaff particulierlycken gerekent in syn rekeninghe vanden Schoutetschape van Antwerpen vanden jare beghinnende te Kersmisse XV^c ende achtenvyftich ende eyn-

(1) (*Op den bladrand:*) Naevolgende den vercoopboeck met declaratie ende specifficatie vande oncosten ende quytancie daerop dienende hier overgegeven.

dende den XXV^en Juny XV^c tzestich, tselve blyckende byder voirs. rekeninghe hier te Hove overgegeven, dairomme hier. . . . . nyet. (1)

Ander vuytgeven in wedden ende loone.

Inden eersten, de voirnoempde Schouteth, denwelcken, nae vuytwysen vander ordinantie, statuyten ende placcaten Ons Heeren des Conincx, in date den XX^en van Augusto anno XV^cLVI, gemaect ende gepubliceert op het corrigeren, straffen ende te nyeuwte te doene de heresien, ketteryen ende secten der Herdoopers ende andere, geordineert is dat alle officiers van justicien hebben souden de helft vanden goeden byde voirs. heretycken ende Herdoopers achtergelaten (2) alzoe hier de somme van. . CIII ₰ I s. V d. 1 ½ myte. (3)

In 1553, *werden twee inwoners van Doornik, Klaas du Vivier en zijne echtgenoote Antonia du Béhault, onder de beschuldiging van ketterij voor Mr Peeter Titelmans, deken van Ronsse, Inkwisiteur van Vlaanderen en Doornik, gedagvaard.*

Zij werden op 27 *April onderhoord en beloofden « gezamentlijk of afzonderlijk voor den gezegden Inkwisiteur of voor den Officiaal van Doornik te verschijnen, tel-*

En 1553, *deux habitants de Tournay, Nicolas du Vivier et sa femme Antoinette du Béhault, furent cités à comparaître, sous la prévention d'hérésie, devant Me Pierre Titelmans, doyen de Renaix, Inquisiteur de Flandres et de Tournay.*

Ils furent entendus le 27 *Avril et promirent de « comparoir devant le dit Inquisiteur ou l'Officiael de Tournay, ou l'ung d'eulx, tant de fois » qu'ils seraient « appellés, soubs*

---

(1) *(Op den bladrand :)* Het is alsoe.

(2) *(Op den bladrand :)* Soe verre deselve nyet meer en bedragen oft en excederen de somme van hondert ponden groten Vlems eens.

(3) *(Op den bladrand :) Habeat* de helft vanden ontfange, naevolgende den placcate inden text geruert, vanden goeden die nyet en excederen de somme van CL groten Vlems.

» ken male zij geroepen zou- » den worden, op straf van » 400 guldens » en, voor wat de vrouw betreft, van overtuiging van ketterij.

De zaak bleef zonder verder gevolg tot in 1559, als wanneer de beschuldigden zich metter woonst te Antwerpen hadden gevestigd, waar zij het poortersrecht op 20 Juni 1559 verworven hadden. (1)

Du Vivier en zijne echtgenoote werden op 11 der maand Augusti van het gemelde jaar voor Peeter Titelmans gedaagd ; zij wendden zich oogenblikkelijk tot het Antwerpsch Magistraat, den Inkwisiteur te last leggende dat hij handelde « tegen de privi- » legien van Brabant en zelfs » van deze stad. »

Het Magistraat nam hunne verdediging op zich en hieruit ontstond eene briefwisseling die wij denken niet te kunnen splitsen, hoewel zij aan verschillende tijdstippen toehoort. De beschuldigden verlieten Antwerpen niet. Klaas du Vivier, die nog in deze stad in 1566 aanwezig was, werd op 27 Augusti door den Prins van Oranje tot lid benoemd eener

» paine de 400 florins » et la femme d'être convaincue d'hérésie.

L'affaire n'eut plus de suites jusqu'en 1559, époque à laquelle les prévenus avaient établi leur domicile à Anvers, ville dans laquelle ils avaient obtenu le droit de bourgeoisie le 20 Juillet 1559. (1)

Du Vivier et sa femme furent cités à comparaître devant Pierre Titelmans le 11 du mois d'Août de cette dernière année; immédiatement après, ils s'adressèrent au Magistrat d'Anvers, accusant l'Inquisiteur d'agir « contre » les priviléges de Brabant et » mesmement de ceste dicte » ville. »

Le Magistrat ayant pris leur défense, il en résulta une correspondance que nous croyons ne pas pouvoir scinder, quoiqu'elle se rapporte à des dates différentes. Les accusés ne quittèrent pas Anvers. Nicolas du Vivier, qui était encore en cette ville en 1566, fut nommé le 27 Août, par le Prince d'Orange, membre d'une commission chargée de

---

(1) *Martis XXa Junii* (1559).

Niclaes du Vivier, sone Gheeraerts du Vivier, geboren van Dornicke, Jehan Le Poivre, sone wylen Jans Le Poivre, geboren van Dornicke. (*Op den bladrand :*) *Nota* dat hier twee poorters zyn daeraff de Rentmeester tgelt heeft ontfangen, maer nyet te boecke gestelt en syn, soe naderhandt Merten Neyen, clerck vande Rentmeesters, vercleert heeft sulx te bevindene opt tconterol. (*Poortersboeck*, 1559 65.)

commissie gelast met de regeling der geloofszaken; zijne ambtgenooten waren Frans Godin, Jan Carlier en Klaas Sellin, die, evenals hij, de Waalsche of Fransche Calvinisten vertegenwoordigden, en Marco Perez, Herman vander Meere, Karel en Cornelis van Bomberghen, vertegenwoordigers der Vlaamsche Calvinisten. (1)

régler les affaires de religion ; il avait pour collègues François Godin, Jean Carlier et Nicolas Sellin, représentant comme lui les Calvinistes Wallons ou Français, et Marco Perez, Herman vander Meere, Charles et Corneille van Bomberghen, représentant les Calvinistes Flamands. (1)

Titel des bundels: | *Titre du dossier:*

Inquisitie,
Deken van Ronsen
daecht in Vlaenderen
de huysvrouwe van Niclaes de Vivier,
de stadt opponente.

Inventaris (van Secretaris H. de Moy.) $\frac{49}{13}$ & $\frac{59}{46}$

Stucken van Nicolaes
du Vivier *teghen*
den Deken van Ronssen.

In cas van versochte cassatie.

Saccus communis.

(1) Mertens en Torfs. Geschiedenis van Antwerpen, T. IV, p. 343.

I.

Extractum ex processu et obligatione Nicolai du Vivier et uxoris ejus.

Vigesima septima Aprilis anno 1553, Nicolaus du Vivier, coram Domino Inquisitore comparens in præsentia Domini Assessoris, post talem qualem excusationem pro parte uxoris, eo quod pridie hora prescripta non comparuisset, factam et allegatam obligavit se ad comparendum coram Dominis Inquisitore et Officiali seu eorum altero, toties quoties vocaretur, promittens quoque se curaturum ut uxor quoque similiter compareret, sub pœna quadringentorum florenorum Caroleorum ad opus Cæsareæ Majestatis applicandorum, casu quo ipse aut ejus præfata uxor Anthonia de comparendo vocati, defectuosi reperiantur, postulans honeste secum agi.

Quo audito Domini declararunt eidem domum ejus visitandam, monentes ut uxorem mittat hora secunda post meridiem, quod se facturum promisit, contentus domum visitari, serasque omnes aperiri.

Actum in Vineta, præsente ibidem Domicella vidua Judoci Pollet anno Dimini 1553, die prescripta.

Et erat subscriptum et signatum : CANIS, Notarius.

Anthonette du Behault, femme de Nicolas du Vivier, estant par mon dict Seigneur l'Inquisiteur instruicte de la foy, sacramens et doctrine de Nostre Saincte Mère l'Église Romaine, que l'on presche, tient et observe de toute anchiènetté publicquement en ceste ville et aultres lieux et pays chrestiens, a esté délaissé partir à sa maison, soubz promesse qu'elle feict de comparoir touttes et quanttes fois et en tel lieu que le dict Seigneur Inquisiteur ou Monseigneur l'Official le manderont, soubz paine de quatre cens florins Carolus, au prouffict de Sa Majesté, et d'estre convaincue d'hérésie. En signe de quoy, elle a signé ceste response et obligation de sa propre main, avecq moy Notaire soubscript, le dict XXVIIe d'Apvril 1552 (*sic*).

Et estoit soubscript et signé : THONET DE BEHAULT ET CANIS, *Notarius*.

Encoires escript : *Concordat cum suo originali per me. Signatum :* HEDANUS.

Estoit encoires escript: *Collatio facta est cum simili copia, signata,* Hedanus, *et concordat per me,* J. Beveren.

Diligenti collatione facta cum certa copia auctentica, ut supra signata, concordat præsens copia de verbo ad verbum cum eadem. Bruxellæ, VI^a Julii XV^cLXII, per me, Guilhelmum Fierens, Notarium publicum per concilium Brabantiæ admissum.

Fierens, *Notarius.*

II.

(Vertoog van Klaas du Vivier en zijne huisvrouw aan het Antwerpsch Magistraat.)

A Messieurs les Bourgmaistres, Eschevins et Conseil de la ville d'Anvers.

Remonstrent humblement Nicolas du Vivier et Anthonnette de Behaut, sa femme, manans bourgeois de ceste ville d'Anvers, que comme ainsi soit que, contre les priviléges de Brabant et mesmement de ceste dicte ville, ils ayent piécà esté ajournez à comparoir en personnes en la ville de Tournay par-devant Maistre Pierre Titelman, Inquisiteur au pais de Flandres et de Tournay, n'ayans les dicts remonstrans volu rien entreprendre d'eux-mesmes qui peuzist porter préjudice à vouz priviléges, ils se sont retirez par-devers Vous Seigneuries, vous avertissant du fait. Lequel entendu, vous avez emprins leurs deffences pour la conservation de vos dicts priviléges et de voz subjects, escrivant au dict Inquisiteur à ce qu'il eût à se déporter du dict ajournement et de plus avant procéder, et pour son refus, avez obtenu du Conseil de Brabant lettres clozes, suyvant lesquelles le dict Inquisiteur se deust avoir gouverné, selon la réquisition, faite du dict ajournement, *nisi causam*, et en tout évènement avoir tenu toute procédure en estat et surcéance. Mais, en mespris de tout cela, il n'a laissé de poursuyvre sa prétendue procédure, et au jour

assigné aus dicts remonstrans pour comparoir (qui estoit l'onzième de Aoust 1559), de prononcer sentence contre eux, par laquelle ils ont esté déclarez contumaces, excommuniez et condamnez chacun en IIII^{c} Carolus, combien toutefois que le dict Inquisiteur n'ayt nul droit ny action sur les dicts suplians, comme apert assez par les motifs de droits à vous par eux présentez. Quoy voyans, vous avés présenté autre requeste à Monseigneur le Chancellier et gens du Conseil ordonné en Brabant, afin que au susdict Titelman, Inquisiteur, et à tous autres que besoing seroit, fust commandé et ordonné, sous grosse peine, de casser et mettre à néant, sans coust et dommage, la dicte procédure et condamnation, ensemble tout ce qui s'en est ensuyvi, et de réparer et mettre les dicts remonstrans, voz bourgeois, en leur premier estat, etc. Sur quoy les dicts remonstrans se sont attendus et reposez; néantmoins ils ont esté advertis, puis peu de tems ença, que pendant que vous n'avez encore peu obtenir provision ny apointement sur vostre dicte requeste, le dict Titelman, non content de ce qu'il avoit déjà attenté contre vos dicts priviléges, ny du mespris par luy monstré des dictes lettres, tant vostres que du Conseil de Brabant, a bien tant osé que de passer outre et avecq l'Official de Tournay prononcer sentence contre les dicts remonstrans, par laquelle iceux remonstrans sont déclairez, par contumaces, excommuniez *excommunicatione majori*, véhementement suspectez d'hérésie et condamnez chacun en quatre cens Carolus etc., comme apert plus amplement par la copie de la dicte sentence, laquelle est datée du 19 de Jullet 1560, icy-jointe, combien qu'elle n'ayt esté publiée par attache aux églises que depuis environ trois mois ença. Toutes lesquelles choses sont de très-mauvaise conséquence et ont esté faites en grand préjudice des préviléges, tant de ceste vostre ville d'Anvers que de tout le pais de Brabant: et fait bien à douter, selon la procédure desjà tenue par le dict Inquisiteur, qu'encore il voudra tant présumer que de voloir faire mettre la dicte sentence en exécution et en molester les dicts remonstrans en leurs cors et en leurs biens, à leur grand regret, préjudice et interrest, s'il n'y est de brief pourveu au contraire. Par quoy iceux remonstrans supplient Vous Seigneuries de pezer ce que dessus, et affaire tant que puissiez obtenir la provision par vous autrefois requise à mon dict Seigneur le Chancellier et autres du Conseil de Brabant, à ce que les dicts supplians,

vos subjects et bourgeois, ne suffrent plus longuement d'estre ainsy molestez, contre tout droit et équité et raison, par le dict Inquisiteur ou autres juges incompétens. Quoy faisant, etc.

III.

11 *Augusti* 1559.

(*Vonnis tegen Klaas du Vivier en zijne huisvrouw.*)

A Maistre Théry Gaule, Procureur de la Court spirituelle à Tournay,
au dict Tournay.

Le onsiesme d'Aougst XVe cincquante-neuf, devant-disner *hora serviente*, par-devant Monseigneur l'Inquisiteur, assyz en jugement en la Court spirituelle à Tournay, comparant Maistre Jaques de Vinck, promoteur de la dicte Court, au nom de Maistre Nicolas Canis, promoteur de l'Office de l'Inquisition, reproduisant certaines lettres monitoriales et citatoriales deuement exécutez contre Nicolas du Vivier et Anthonette Béhau, sa femme, par lesquelles il appert et est notoire que le mesme Nicolas et Anthonette sont citez de comparoir personnèlement à l'heure et plache susdictes pour respondre de leur foy, etc., *prout in litteris*, requérant iceulx avoir évoquié et, en cas de non comparition, condempné selon le teneur des dictes lettres.

Ensuyvant quoy, le dict Nicolas du Vivier et Anthonette, sa femme, deuement attenduz, évoquez et non comparants, sont déclarez, par mon dict Seigneur Inquisiteur, contumaces, excommuniez et véhémentement suspectz d'hérésie et erreurs, et condempnez chacun en quatre centz florins Carolus, à payer au proffyt de la Majesté, ès mains du Recepveur des exploictz au Conseil en Flandres, en décernant lettres ultérieures déclaratoires en forme deue et accoustumé, ne soit que en-dedens quinze jours le dict Nicolas et sa femme comparent et leur contumace purgent, etc.

Faict comme dessus, présent vénérables Seigneurs Siere

Jehan Josefp, Maistre Nicolas Taffin, Conseillier du Roy Nostre Siere et Théri Gaule, Procureur de la dicte Court, qui a prins la charge de ceste acte et condempnation déclarer et faire sçavoir au frère du dict Nicolas du Vivier demourant en Tournay.

Concordat cum suo originali, per me
P. HEDANUS, *Notarius.*

IV.

25 *Augusti* 1559.

(*Brief van den Procureur de Gauly aan Klaas du Vivier.*)

NICOLAS DU VIVIER,

Il est parce que vous ne vintes à comparoir au jour qu'il vous estoit assigné le lendemain de Sainct-Laurent.

L'Inquisiteur en Dieu obtint deffault, et par ce moyen vous déclara excommunié et condemna en l'amende vers le Roy Nostre Sire de IIII^c florins, bien entendu toutesfois que si vous veniez comparoir dedens XVe jours ensuivans, il surcheoit la dicte condempnation et deffault.

Et pour ce que je entendis ceste rigoreuse ordonnance, je allay advertir Jaspar du Vivier.

Luy déclarant que se vous aviez vollunté de comparoir par-devant le dict doyen, je feroye tant que auriez encores XVe jours deventaige, et de ces XVe jours m'en fay encoirres fort.

Aultrement la sentence sortira effect.

De Tournoy, ce XXVe jour de Aoust l'an mil V^cLIX.

Le tout vostre,
THIÉRY DE GAULAY.

V.

9 *December* 1559.

(Opene brieven van Philips II.)

Pour Nicolas du Vivier
en Anvers, emprès du Vieux Poix.

Philippe, par la grâce de Dieu, Roy de Castille, de Léon, d'Arragon, de Navarre, de Grenade, de Naples, etc., Archiduc d'Austrice, Duc de Bourgoingne, de Lothier, de Brabant, de Lembourch, de Luxembourch, de Gheldres, etc., au premier Nostre Huissier-Messagier ou autre Nostre officier ayant povoir d'exploiter en cestuy Nostre pays de Brabant, sur ce requis, Salut. Receu avons la supplicacion de Messire Françoys Stamier, Presbytre et Chanoine de l'église de Sainte-Gertrud à Nyvelle, là où le dict suppliant tient sa demeure et résidence, contenant combien que ainsi soit que le dict suppliant à icelle occasion n'est subject à quelque officier, juge ne autre estraingier de cestuy Nostre pays de Brabant, ny que à ceulx soit permis en ce dict pays sur les inhabitans d'iceluy excercer quelque acte de jurisdiction, ce toutefois non obstant ceste avancé, depuis XII ou XIIII jours enchà, Maistre Jan Bonhomme, Chanoine et résident à Mons en Haynau, soy-disant commis ou par autre commis substituez au fait d'hérisie, venir en la ville de Nyvelle, accompaigné d'un huissier de la dicte ville de Mons, comme le dict suppliant entendt, et un autre homme, et y constituer le dict suppliant prisonnier au couvent des Frères-Mineurs, disant qu'il estoit accuzé d'hérisie par certain prisonnier par luy détenu en la dicte ville de Mons, constraingnant le dict suppliant luy affirmer par serment de venir en la dicte ville de Mons, pour s'excuzer vers le dict prisonier et en face d'icelluy, quant le dict Bonhomme luy demanderoit, et a, ce ensuyvant, le dict Bonhomme, le Samedy dernier passé, le dict suppliant fait quérir et emmenner par le dict huissier du dict couvent des Frères-Mineurs au dict Nyvelle en la ville de Mons, là où le dict Bonhomme, flustrant le dict suppliant de l'intencion de sa venue, ne luy a

volu donner actes, ne le confronter avecques le dict prisonier, mais l'a incontinent serré en certain cloistre, et le lendemain après, en la prison du chasteau de la dicte ville, le manassant, sy ne veut confesser, ce dont le dict Bonhomme à tort et sans cauze le veut charger, le metteroit encore pis et plus estroictement, et attendu que tout ce a indeuement et contre droit esté fait et que Nostre Hauteur, comme Duc de Brabant et Nostre jurisdiction et auctorité est par ce viollée et telles actes sont de mauvaise conséquence et ne se doivent souffrir par connivence, sy Nous a le dict suppliant humblement supplyé et requis sur ce le pourveoir de Nostre provision et lettres patentes à ce pertinentes. Pour ce est-il que Nous, ces choses considérées, vous mandons en commectant, se mestier est par cestes que à la requeste du dict suppliant vous apparie de ce que dessus, tant que pour souffrir faites expresse commandement de par Nous, sur grosse paines à Nous à applicquer au dict Maistre Jan Bonhomme et à tous autres qu'il appartiendra, que incontinent et sans dilay ils relaxent ou du moins ramainent et restituent le dict suppliant en Nostre dicte ville de Nyvelle, là où qu'ils l'ont appréhendé, et qu'ils se déportent de faire ou attempter le semblable sur la personne du dict suppliant, qu'ils payent les despens de cestes faictz et affairez, en le constraingnant à ce le dict Maistre Jan Bonhomme et tous autres qu'il appartiendra, par appréhention de leurs personnes et saisissement de leurs biens, sy avant que les saurez trouver en Nostre dict pays de Brabant, et par toutz autres voyes et manières de constrainte deues et raisonnables, et en cas d'opposition, reffus ou dilayz, s'il vous appert, comme dessus, le dict suppliant premièrement et avant tout œuvre relaxez ou du moins ramenez et restituez en Nostre dicte ville de Nyvelle, et Nos dicts commandemens quant à la dicte restitucion aux paines tenant, non obstant opposicion ou appellacion, faitz ou affaire, et sans préjudice d'icelle, adjournez le dict Maistre Jan Bonhomme, reffusant, ou autres reffusantz, opposans ou dilayans à comparoir à certain et compétent jour par-devant Nos amés et féauls les Chancellier et gens de Nostre Conseil ordonné en Brabant, pour y dire et déclairer les cauzes de leur opposicion, reffuz ou dilay, respondre, procéder et aller avant ainsi que de raizon, en certifyant souffissamment au dict jour nos dicts Chancellier et gens de Nostre dict Conseil de ce que faitz en aurez, ausquelz mandons et com-

mandons que aux partyes icelles oyes ilz fassent et administrent bon et brief droit, raison et accomplissement de justice, et attendu que le dict Nostre Jan Bonhomme ce tient hors Nostre dict pays de Brabant, sy vollons que les commandemens, adjournement et exploit que en son absence seront faitz à ses procureurs, facteurs et entremetteurs de ses bezoingnes et affaires en iceluy Nostre pays de Brabant, et saucuns n'y a par édit et crys publicques en icelluy Nostre pays ou plus prochain lieu de sa demeure et résidence, et au lieu où l'on est accoustumez de faire crys et publications de par Nous, soient de telle effect, valleur et vertu comme s'ils fussent faitz à la propre personne du dict Jan Bonhomme, et pour telz avons auctorizé et par cestes auctorizons, pourveu que y a telle intervalle de temps que les dicts commandemens, adjournement et exploit puist bonnement venir à sa congnoissance, car ainsi Nous plaist-il. Donné en Nostre ville de Bruxelle, le neufième jour de Décembre l'an de grâce mil cincque cens cinquante et neuf, de Noz règnes d'Espaignes et Cécilles le IIIIe, et de Naples, etc., le VIe.

Ainsi desoubz escrit : Par le Roy, à la relacion du Conseil, et signé : J. Boudewyns.

L'exploit et publicacion par édict des originales lettres patentes, dont la copie est icy-dessus escrit, à esté faitz (*sic*) par moy Henry Gilles, Huissier au Conseil de Brabant, en la ville de Nyvelle, et à la requeste de Messire Françoys Stamier, Presbytre et Chanoine de l'église de Sainte-Gertrud au dict Nyvelle, suppliant, et où le dict suppliant tient sa demeure et résidence, sur le douzième jour de Décembre l'an quinze cens et LIX et je aye, de par Sa Majesté Roy de Castille, etc., Nostre Sire, faitz expresse commandement, sur paine de mil escus d'or, à applicquer à Sa dicte Majesté, à Maistre Jan Bonhomme, Chanoine et résident à Mons en Haynau, que incontinent et sans dilay ilz relaxe ou du moins ramaine et restitue le dict suppliant en la dicte ville de Nyvelle, là où qu'il l'a appréhendé, et se déporte de plus faire le semblable, le tout *prout in litteris*, et en cas d'opposicion, etc. le dict suppliant premièrement et devant tout œuvres relaxé ou du moins ramainé et restitué en la dicte ville de Nyvelle, et les dicts commandemens quant à la dicte restitucion aus dictes paines, tenant, non obstant opposicion ou appellacion fait ou affaire,

etc., j'aye adjourné le dict Maistre Jan Bonhomme à comparoir par-devant Monseigneur le Chancellier et autres Messieurs du Conseil ordonné en Brabant, pour y dire, etc. respondre etc. En tesmoins, j'aye ceste dessoubz signés ce jour et l'an que dessus. Et ainsi soubzsignés : H. Gilles.

VI.

27 *December* 1561.

(*Brief van Peeter Titelmans aan het Antwerpsch Magistraat*).

Edele, Wyse ende zeer Voorsienighe Heeren Borghemeesteren, Scepen ende Raedt der stede van Antwerpen.

EEDELE ENDE ZEER VOORSIENIGHE HEEREN,

Ick ghebiede my jonstelyck in Ulieder goede gracie, hebbende ontfanghen Uwer Edelheyt brief in date van XXIIII deser teghenwordigher maent. Angaende van tot Antwerpen te comen op dit pas, dat en es my niet moghelyck, midts die grote affairen die my ter causen van mynder officie overcomen, oeck by laste vanden Hove, diewelck ick niet postponeren en mach, waerby ick Uwe Voorsienicheyt bid my te houden voor gheexcuseert. Angaende die materie tusschen ons te tracteren, dinct my, op correctie, dat die gheenssins prejudiciable en es, midts dat die sake, al voor tvertrecken van Nicolaes du Vivier van Dornick, in rechte hinck ende verbonden was te compareren, waerby hy behoort zyn belofte te voldoen, ende tzelve latende in contempt van zynen juge, es werdich als contumax ghepunieert te zyn, soe oeck es zyne huysvrou. Ick en twyfel niet tzelve en es myn Heeren oeck ghenoech verclaert byde brieven van Onsen Ghenadighen Heere den Coninck voor zynen vertrecken, want tzelve een sake es van zeer grote consequentie, indien elck mocht een

andere porterie annemen ende alsoe die justice vander plaetsen frustreren, ende, dat meer es, zoude die stede van Antwerpen met zulcke middel refuge worden van quade gheesten, diewelcke nu zo menichfuldich zyn dat elck ghenoech te doen heeft om zyn plaetse te suveren : nietmin Uwe Heeren Voorsienicheyt zal hierinne doen naer recht ende reden, alsoe ick betrauwe.

Edele ende zeer Voorsienighe Heeren, ick bid den Almoghenden Heere dat hy u spare in ghesonde, ter welvaert van zynder ghemeente ende der Heligher Kercken.

Tot Cortryck, den XXVII Decembris 1561.

Den alle Uwe Heeren goetwillighe dienaer,
PETER TITELMANS.

Recepta 29 *Decembris* 1561.

VII.

Mémoire de ce que l'Advocat fiscal a communicqué à Monsieur le Président Viglius, par charge de ceulx du Conseil de Brabant touchant la requeste à eulx présenté par ceulx de la ville d'Anvers pour Nicolas du Vivier et sa femme, adjournez par Maistre Pierre Titelman, Inquisiteur de Flandres et Tournay, de comparoir au dit Tournay le XXIIIe de ce mois de May en l'an courrant 1562.

Que le dit Inquisiteur a faict les dits adjournez citer, depuis naguerres, de se représenter à Tournay, sur le dit XXIIIe jour de ce moys, soubz paine que par faulte de comparition au terme susdict, ilz seront déclairez héréticques et pour telz délivrez au bras séculier.

A cause de quoy comme les dictz adjournez sont bourgeois, manans et inhabitans de la ditte ville, qu'ilz se sont de ce doluz et plaintz à ceulx de la ditte ville.

Lesquelz pour leur bourgeois et domiciliez susdits ont présenté au dit Conseil certaine requeste pour obtenir cassation des dits adjournemens par provision de justice ordinaire en

matière de cassation, ou du moings par lettres closes au dit Inquisiteur pour tenir les dittes procédures en estat et surcéance jusques à ce que, parties ouys, aultrement en seroit ordonné.

Que, ce mis en délibération du Conseil, on a visité touttes les pièches joinctes à la ditte requeste pour la justification d'icelle.

Par lesquelles on ne treuve aultre fondement pour le dit Inquisiteur, sinon que en l'an XVcLIII, le XXVIIe d'Apvril, seroit comparu devant le dit Inquisiteur et son assesseur au dit Tournay, le dit du Vivier, demourant pour lors au dit lieu, faisant ses excuses que sa femme n'estoit comparu au jour précédent à l'heure à elle assignée, et que pour lors il se seroit obligé de comparoir devant le dit Inquisiteur ou l'Officiael de Tournay, ou l'ung d'eulx, tant de fois qu'il seroit appellé, et qu'il feroit aussy que sa femme compariroit soubz paine de quattre cent florins, comme aussy sa femme, le mesme jour après-disner, est comparu devant les dits Seigneurs, faisant semblable promesse de y comparoir, soubz la paine de quattre cent florins, et davantaige d'estre convaincue, par faulte de comparition, d'hérésie, laquelle promesse elle a aussy soubzsignée.

Après laquelle promesse, ils trœuvent par attestations que les dits adjournez ont continué leur fixe demeure au dit Tournay, jusques au Jullet en l'an LVII, et ainsy plus de quattre ans, sans qu'ilz ont cependant esté appellez devant l'Inquisiteur ou l'Official susdits.

Et au dit Juillet, ou bientost après au dit an LVII, ont les dits adjournez, pour leur plus grandt profit au faict de leur train de négociation, transféré le lieu de leur domicile au dit Anvers.

Et ce, publicquement, ayant préalablement payé le droict d'issue et obtenu lettres d'attestation de leur curé, de leur bonne vie et conduicte selon les commandemens de Nostre Saincte Mère l'Église, hantans néantmoings après la translation de leur dit domicille souventesfois au dit Tournay, pour le fait de leur marchandise et aultrement.

Et ont leur domicile au dit Anvers constitué en la rue des Pélerins, et après au *Lion Blancq*, prez du Poix de fer, où ilz se sont aussy gouvernez comme bons Crestiens, constant aussy par l'attestation sur ce despéché.

Durant lequel temps, s'est le dit Inquisiteur avancé en l'an LIX, en vertu de la ditte promesse, d'appeller au dit Tournay les dits adjournez, ce que, par gracieuses lettres réquisitorialles des dits de Brabant a esté empesché.

Néantmoings depuis s'est le dit Inquisiteur des dits empeschemens dolu au Privé Conseil, desguisant le cas tout aultrement qu'il n'estoit.

De sorte que, au descheu des parties, il a sur ce obtenu aus dits de Brabant lettres closes, signez de par Sa Majesté, affin qu'ilz cessent à parmectre que le dit Inquisiteur procédast oultre contre les dits adjournez, comme ilz trouveroient appartenir.

Sur lequel piedt s'est avanché le dit Inquisiteur faire nouvelle fascherie aus dits adjournez, non obstant que les dits d'Anvers se sont (de ce adverti) opposez par nouvelle requeste, et que successivement estoient avec luy entrez en communication, pour le tout amiablement appoincter, avecq offre de faire procéder contre les dits adjournez devant leurs juges compétens en ayant information à ce requise et nécessaire.

Tellement qu'il a depuis contre les dits adjournez décrété la citation en question de comparoir au dit Tournay sur le dit XXIIIe de ce mois, et ce soubz paine d'estre déclairé héréticques et pour telz estre délivrez au bras séculier, se fondant sur le tiltre de leur désobéissance aux précédentes lettres.

Parquoy, après que les dits de Brabant ont le cas tel que dessus bien et au long examiné, ont résolu qu'on ne pourroit moins faire que d'escripre lettres closes au dit Inquisiteur, en la forme contenue au dispositiff de la ditte requeste et cy-dessus reprinse.

Considéré que les dits adjournez ne sont subjectz à la jurisdiction du dit Inquisiteur, ains bourgeois et domiciliez au dit Anvers, pays de Brabant, où la commission et jurisdiction du dit Inquisiteur, limité sur le pays de Flandres et Tournay, ne se peult notoirement extendre.

Dont aussy s'ensuyt, combien que le dit Inquisiteur n'est en termes généraulx justiciable en ce pays, que touttesfois en particulier il est, à cause de la ditte voye de fait, trouble, foulle et violation de la justice et du territoir de Brabant,

convenible en ce pays, tant suyvant les décisions du droict civil et canon que suyvant les notoires priviléges du dit Brabant.

Joinct aussy que c'est chose bien abusive et, pour le tamps qui court, mal édifiante, de faire adjourner une personne non chargé d'aulchuns poinctz d'hérésie, en général né en particulier, sur la paine d'estre déclairé héréticque et pour tel livré à la main séculière, se fondant seullement sur son désobéissance, non obstant les défences au contraire tant justes et légittiesmes.

Et d'aultant plus est chose nouvelle et inusitée de charger de telle paine le dit du Vivier, qui s'est seullement obligé sur une paine pécuniaire, non ayant toutesfois le dit Inquisiteur aultre fondement pour agir sinon le port de la ditte obligation.

Et quant à sa femme, combien que l'acte contient qu'elle se seroit aussy obligé soubz payne d'estre convaincue d'hérésie si vient à obster, que icelle promesse est faicte en absence de son mary et sans estre par icelluy authorisé et aussy sans qu'on trœuve que le dit Inquisiteur a spécifie les faictz de sa suspecte qualité.

Et aussy ce fondament cesse par le changement du domicille et resort de son mary, la condition et resort duquel elle a selon droict à suyvir.

Ce que en ceste matière a d'aultant plus de fondement, qu'on présente de faire procéder contre les dits adjournez devant leurs juges compétens, en baillant les informations à ce nécessaires, comme dessus.

A quoy sert aussy peremptoirement que, à cause de la ditte obligation, le dit Inquisiteur ne peult fonder quelque prévention de jurisdiction ou causer précédente litispendence, quant à la promesse de comparition est extrajudicielle ou simplement entrevenue, sans précédentes lettres citatoriales en forme deue émanez, avecq l'insertion des causes que ne se trœuve en ceste matière estre practicque.

Et posé qu'on pourroit fonder quelque instance (que non) si seroit icelle périmée par le laps, non-seullement de trois années, mais devant les premières lettres citatoriales insinuez au dit Anvers plus de six années et ce aussy de droict canon, quant vient à cesser le fondement de quelque litispendence ou aultre acte de prorogation.

Dont de ce que dessus les dits du Conseil bien ont voulu préalablement advertir le dit Seigneur Président et le tout communicquer, affin qu'il puysse estre plainement informé sur quel fondement la ditte résolution est prinse et qu'ilz ne font que administrer droict et justice aux parties suyvant leur serment ; en quoy il a pleu à Sa ditte Majesté d'ordonner qu'ilz n'ont à arrester à quelques lettres closes d'icelle au contraire. (1)

VIII.

19-23 *Mei* 1562.

(*Brief van het Hof aan Peeter Titelmans en den Officiaal van Doornik.*)

Eerweerdighen Onsen Lieven ende Beminden den Deken van Ronse ende den Officiael van Dornick tsamen ende elcken van hen besundere.

Byden Coninck.

Eerweerdighe, Lieve ende Beminde,

Wy seynden u, hierinne besloten, zekere supplicatie overgegeven onsen zeer lieven ende getrouwen Cancellier ende Luyden van onsen Raide van Brabant, van weghen onsen beminden Borgmeesteren, Scepenen ende Raidt onser stadt van Antwerpen, ende gemerckt die redenen daerinne begrepen, besundere dat ghy u gevoirdert hebt (excederende de limiten ende tresort van uwer jurisdictien), te exercerene binnen onsen lande van Brabant over Nicolaes du Vivier ende zyne huysvrouwe, poirters ende ingesetenen onser voirs. stadt van

(1) (*Op de achterzijde de volgende aanteekening :*)

" Mémoire touchant le faict de Nicolas du Vivier et sa femme.

" Nota.

" Baillé par l'Avocat Fiscal de Brabant ès mains de Monseigneur le Président Viglius, avec aultres pièces, suyvant l'inventoire sur ce faict, signé *littera* X, le XX[e] de May XV[c]LXII du matin à 7 heure. "

Antwerpen, acte van jurisdictien, als hebbende teghen deselve gedecerneert ende ter executien doen stellen uwe brieven van citatien ende monitien, ten eynde zy souden compareren buyten onsen voirs. lande van Brabant, ter plaetsen van uwer audientien, bynnen Dornick, opden XXIII^en dach van deser maent, opde pene dat, by gebreke vande voors. comparitien, de voors. geciteerde souden vercleert worden heretycke ende voer sulcx gelevert der weerlycker hant, daermede ghy de jurisdictie van onsen voors. lande van Brabant ende previlegien derselver grootelyck geturbeert ende gequetst hebt, soe ordineren wy u ende bevelen zeer expresselyck, by desen, dat ghy van stonden aen ende zonder merckelyck vertreck uwe voirs. brieven van citatien ende monitien casseert, revoceert ende te nyeuwte doet ende tghene des ghy hen afgenomen hebt, repareert ende restitueert, u bedragende van gelycken meer te doene oft attempteren, maer zoe verre ghy de voirs. geciteerde met eenige feyten van heresien wilt belasten, in dyen gevalle uwe informatie die ghy dyen aengaende genomen hebt, overseyndt den voirs. Borgmeesteren, Scepenen ende Raidt onser voirs. stadt van Antwerpen, oft onsen voirs. Cancellier ende Luyden van onsen Raide van Brabant, om teghen de voirs. geciteerde inden voirs. onsen lande van Brabant voer hen competente richters in tstuck van heresien oft anderssins geprocedeert te worddene zoe behoiren zal, ten zy dat ghy eenighe wettige redenen hebt waerom ghy tghene des voirs. is nyet en soudt behoiren te doene, daeraff ghy onsen voirs. Cancellier ende Raide sult van stonden aene scriftelyck adverteren ende hen dairmede dese metter voirs. supplicatien wederom seynden, om daerop voirts geordineert te worddene zoe behoiren sal, houdende nyettemin ende doende houden dairentusschen ende tot dat, uwe rescriptie gesien, anders geordineert zy, alle voirdere procedueren in state ende surceantie, ende des nyet en laet, want onse ghheliefte sulck is.

Eerweerdighe Lieve ende Beminde, Onse Heere Godt zy met u.

Gescreven in onser stadt van Bruessele, den XIX^en dach van Meye anno XV^cLXII^tich. Onderteeckent : Facuwez.

Le vingtroizième jour du mois de May l'an mil cincq cens soixante-deux, à l'heure de sept heures du matin, Godefroyt

Ghips, messagier juré de la ville d'Anvers, ayant cherge expresse (si qu'il disoit) de Messieurs les Bourgmaistres, Eschevins et Conseil de la dicte ville, présent nous, Thierry de Gauley et Jehan Moenens, Notaires apostolicques et impériaulx, admis et confirmez par le Juge Provincial des bailliaiges de Tournay et Tournésis, présenta et mist ès mains de Maistre Pierre Titelman, Doyen de Renaix, Inquisiteur de la secte héréticque, commis par Sa Majesté, estant au logis de la *Vingnette*, sur le marchié du dict Tournay, certaines lettres missives, estans closes et sellées en cyre vermeil, en forme de placcart, sur le dos desquelles estoit escript ce quy s'ensuyt: *Eerwerdichen Onsen Lieven ende Beminden den Deken van Ronse ende den Officiael van Dornicke tsamen ende elcken van hen besundere*, pour sur le contenu d'icelles en avoir sa responce, lequel nous déclara qu'il furniroit à icelle en-dedens les dix heures, et en ce furnissant, nous auroit paravant la dicte heure mandé avecq le dict messagier, déclarant, après avoir ouvert et visité les dictes lettres, qu'il est bien esmerveillé que Messieurs d'Anvers sont délibérez de tenir tèles gens, excommuniez et déclarez grandement suspectz d'hérésie par contumace, passé an et jour, les soustenir et deffendre ; et quant aux lettres, il les communicquera avecq Monseigneur l'Official, estant à présent absent de la dicte ville de Tournay, lors qu'il sera de retour, pour envoyer responce à icelles dictes lettres ainsy qu'il trouvera estre à faire par conseil, et qu'il se gardera bien de mesfaire; desquelles présentation, responce et choses dessus dictes a esté par le dict Godefroyt, au nom de la dicte ville d'Anvers, requis à nous dessus nommés Notaires avoir acte et copie pour s'en aydier et valloir, ainsy qu'il trouvera estre à faire par droict et raison, quy luy avons accordé, assçavoir ceste signée de noz seings manuelz, les jour, mois et an dessusdicts.

T. de Gauley J. Moenens.

IX.

24 *Mei* 1562.

(*Brief van het Hof aan Peeter Titelmans.*)

Par le Roy.

VÉNÉRABLE, CHIER ET BIEN-AYMÉ,

Nous avons veu la requeste présentée à ceulx de nostre Conseil en Brabant, de la part des Borgmaistres, Eschevins et ceulx du Conseil de nostre ville d'Anvers, supplians au nom de Nicolas du Vivier et Anthonette de Béhault, sa femme, manans et bourgeois d'icelle ville, donnans à cognoistre que combien, selon les priviléges du pays de Brabant et mesmes de nostre ditte ville d'Anvers, nulz bourgeois, manans et habitants peulvent estre évocquez à estre et comparoir par-devant aulcuns juges résidens hors du dit pays de Brabant, pour quelque cause que ce soit, ce néantmoins seroit advenu que vous eussiez faict adjourner les dits Nicolas et Anthonnette à comparoir par-devant vous, comme inquisiteur de la foy en Flandres, et ce en nostre ville et cité de Tournay, lieu notoirement hors des termes et limites de Brabant, et ce soubz umbre de certaine promesse aultresfois en l'an LIII en voz mains faicte par eulx, lors demourans au dit Tournay, dont, au veu et sceu d'un chascun, environ deux ou trois ans après, ilz se seroient retirez et venuz demourer en nostre ditte ville d'Anvers, sans que aulcun empeschement ou moleste par vous leur seroit donné, sinon en l'an LIX, que les aviez pareillement faict adjourner pour venir comparoir par-devant vous au dit Tournay, pour à quoy obvier auroient impétrez lettres closes de nostre Conseil au dit Brabant à vous addressantes, afin que eussiez à vous déporter du dit adjournement et procédures, requérans présentement semblables par iceulx du dit Conseil leur estre accordées, lesquelz nous ont remonstré que combien sur vostre donner à cognoistre, certaine lettre close au dit an LIX de nous seroit émanée, dérogatoire à celles du dit Conseil, insistans que pour la conservation des priviléges, droitz et jurisdiction du dit Brabant, seroient occasionnez

d'accorder lettres par les dits suppliants requises; quoy considéré, mesme affin que le droict d'un chascun soit gardé, et obvier dissention entre les pays et les maintenir en mutuelle intelligence, vous requérons et néantmoins ordonnons de nous advertir des charges tant nouvelles que anchiennes, et envoyer les informations qu'en avez à l'encontre des dits Nicolas et Anthonnette, et si désirons sçavoir pourquoy avez si longuement tardé de procéder à l'encontre d'eulx, pour vostre advertence et informations veues et le tout meurement peser, en ordonner comme trouverons appartenir, et n'y faictes faulte. Vénérable, Chier et Bien-Aymé, Nostre Seigneur vous soit garde. Escript en nostre ville de Bruxelles, le XXIIIIe jour de May 1562. Ainsy signé: Bourgeois.

Et la superscription: *A Vénérable Nostre Chier et Bien-amé le Doyen de Renaix, Inquisiteur de saincte foy en Flandres.*

X.

3 *Juni* 1562.

(Brief van den Raad van Vlaanderen aan den Raad van Brabant.)

Edele ende Weerde Heeren. (1)

Wy ghebieden ons jonstelyck tuwaerts.

Edele ende Weerde Heeren, Meester Pieter Titelmans, Deken van Ronsse ende Inquisiteur vanden Kersten gheloove int landt ende graefschap van Vlaenderen, heeft ons ghecommunicquiert zeker Ulieder brieven aen hem ende aenden Officiael van Dornicke ghesonden, in daten vanden XIX^en vander leste maent van Meye, daerby denzelven Inquisiteur ende Officiael bevolen ende ghelast wordt te casseren ende te nieuwten te doen de citatien ende monitien by hemlieden ghedaen jeghens Nicolaes du Vivier ende zyne huysvrouwe,

---

(1) *(Op den bladrand:)* Zy dese rescriptie, metten stucken hierby ghevuecht, gecommuniceert die van Antwerpen. Actum VI^a Junii 1562, ende onderteeckent: J. de Perre.

met clausule van staete, omme dieswille dat dezelve zouden jeghenwoirdelyck woonachtich ende poorters zyn tAntwerpen, zo men byde copie vanden zelven brieven, hiermede ghevoucht, bevinden mach, ende want hem Inquisiteur dochte dat ulieden niet toeghelaeten en behoort te zyne alhier in Vlaenderen, buyten den limiten van Ulieder jurisdictie ende provincie, te oirboren ende useren van zulcke bevelen ende ordinantien, versochte aen ons, als Jugien provinciale van desen lande ende graefschap van Vlaenderen, daerop thebbene ons advis ende voorts dat wy, ter conservatie vanden rechten, hoocheden ende preeminentien vander Majesteyt, als Grave van Vlaenderen, daerinne zoude willen doen voersien ende behoeden, dat desgelycxs niet meer en geschiede, op twelcke naerdyen wy gesaemdelyck metten Fiscalen van desen Hove gedelibereert hadden, zoe heeft ons gedocht ende hebben oick den voirs. Inquisiteur in advyse ghegheven, dat hy vermochte ende behoorde, niet jeghenstaende Ulieder voirs. bescryvinghe ende lastinghe, noch oick de redenen by die van Antwerpen voortghebracht, metten proceduren op ende jeghens den voirs. Nicolaes du Vivier ende zyne huysvrouwe gedaen voort te gane, als wel ende wettelyck gedaen zynde, volghende de macht ende commissie hem verleent, zoewel by Onsen Alderheylichsten Vader den Paus als byder Coninck-lycke Majesteyt Onsen Gheduchten Heere, zonder dat daerby de jurisdictie ofte previlegien van Brabant noch oick de poorterie van Antwerpen byden voirnoempden du Vivier ende zyne huysvrouwe gheanueerdt, eenich prejudicie oft verminderthede ghedaen wordt, als alleenelick dezelve poorterie ende residentie by hemlieden aengenomen zynde, omme de voirs. procedueren te frauderene ende illusoere te makene, naer dat zy hier in Vlaenderen ghedelinquieert ende byden voirnoempden Inquisiteur daeromme toegesproken ende gherelaxeert hadden gheweest, op belofte van weder in te comen tallen tyden ende wylent dies versocht zynde, *sub pœna convicti*, zoe dezelve Inquisiteur by zyne brieven aen die van Antwerpen op huerlieder voergaende brieffven den thiensten July XV^{c}LIX, daeraff die copie hiermede gesonden wordden, breedere gescreven heeft. Van al welcken wy Ulieden wel hebben willen adverteren by desen, Ulieden oversendende copie autenticq vander proceduren byden voirs. Inquisiteur jeghens den voirs. du Vivier ende zyne huysvrouwe gedaen,

metghaders vande requeste van weghen die van Antwerpen, als beschuddende den voirnoempden du Vivier ende zyne huysvrouwe, Ulieden ghepresenteert ten fyne Ulieder Eerw. van als goet bescheet hebben mach.

Edele ende Weerde Heeren, Godt zy met Ulieden.

Tot Ghendt den III[en] Juny 1562.

Onder stont gescreven aldus: Die al Uwe, President ende Lieden vanden Rade sConincxs gheordineert in Vlaenderen ende onderteeckent: J. Bevere.

Opten rugge stont noch aldus gescreven: Edele ende Weerde Heeren den Cancellier ende anderen Heeren vanden Raide sConincxs in Brabant.

Gecollationeert tegens zyn originael, is dese copie daermede bevonden accorderende, te Bruessele VI[a] July XV[c]LXII by my Willem Fierens, Openbaer Notaris byden Rade van Brabant geadmitteert.

W. Fierens, *Notarius*.

XI.

6 *Juli* 1562.

Antworde opte beslotene brieven byden Deken van Ronse geimpetreert inden Raide van Vlaenderen. (1)

Borgemeesteren, Schepenen ende Raidt der stadt van Antwerpen, supplianten, gesien die rescriptie van myne Heeren den President ende Luyden vanden Raide sConincx geordineert in Vlaenderen, in date den derden Juny XV[c]LXII ende hen, by appoinctement opde marge gestelt, metten stucken daerby gevueght, gecommuniceert, adverteren mynen Heere den Cancellier ende andere vanden Raide Ons Heeren des Conincx in Brabant, dat Meester Peeter Titelman, Deken van Ronssen, die voers. rescriptie vanden Raide in Vlaenderen heeft verworven, verswygende die ghelegentheyt vander zaken, ende hebbende die anders te kennen gegeven dan die

(1) (*Op den bladrand:*) 6 July 1562 overgegeven.

inde waerheyt gebeurt ende geleghen is, als te weten dat Niclaes du Vivier ende zyn huysvrouwe souden tAntwerpen die poorterye ende residentie hebben aenveerdt om die procedure die de voers. Deken ende Officiael van Dornick aldaer begonst souden hebben, te frauderene ende illusoir te makene, naer dat zy in Vlaenderen gedelinqueert ende byden voers. Deken, als Inquisiteur, daeromme toegesproken ende gerelaxeert souden zyn geweest, op behoefte van weder inne te commene tallen tyden ende wylen dies versocht zynde, *sub pœna convicti*.

Want voer het vertreck vanden voers. Vivier ende zynder huysvrouwe van Doornick nae Antwerpen, tegen denzelven tot Doornick gheen wettighe procedure en is geweest, gemerct zy nyet by eenighe citatoriale brieven, gelyck dat behoirt in alle wettige proceduere, voerden voers. Inquisiteur oft Officiael en zyn gedaeght geweest.

Maer is waer dat, gelyck den voers. Deken heeft gelieft gehadt die huysvrouwe vanden voers. Nicolaes, genaempt Anthonette de Béhault, voer hem te doen ontbieden by zynen dienaer den sesten Aprilis anno LIII, soe en is dieselve, midts dabsentie van hueren manne buyten Doornick ende sonder zynen consente, ten selven daghe nyet gecompareert voerden voers. Inquisiteur ende Officiael.

Ende de voers. Niclaes tsanderdaeghs den VII^{en} Aprilis LIII, omtrent den seven uren smorgens, bynnen der stadt van Doornicke doende zyn affairen, geadverteert weesende dat dInquisiteur tzynen huyse gesonden hadde zynen scrybent met sommighe hallebardiers vanden casteele van Doornick eer hy thuys quam, is staens voets, ongeroepen ende ongedaeght, gegaen byden voers. Inquisiteur, hem vragende vuyt wat oirsake hy hem de voers. molestatie ende schande was aendoende, daerop dInquisiteur antwoirde dat hy tzelve was doende vuyt dien zyn huysvrouwe geroepen ende ontboden zynde sdaeghs te voeren, nyet en was gecompareert. Tselve hoorende die voers. Niclaes, excuserende die nyet-comparitie van zyn huysvrouwe als dat een vrouwe van eeren nyet en behoirt zoe lichtelycken in persoone ergerens te compareren zonder consente ende oirlove van heuren man, ende nae deser excusen, heeft de voers. Niclaes versocht dat die voers. Deken die hellebardiers wilde lichten vuyt zynen huyse, dwelck hy accordeerde, op conditie dat de voers.

Niclaes zyn huysvrouwe, ten selven daghe, ten twee uren nae der noene, soude voer hem doen compareren, opde pene van IIII^{c} Carolus guldenen, dwelck die voers. Niclaes gedaen heeft ende alzoe is zyn huysvrouwe voer hem gecompareert ende hebbende aldaer geweest van twee uren nae der noene tot zeven uren tsavonts, heeft dieselve laten gaen nae huys zonder haer ennighe ticht oft aensprake te doene dan alleenlyck affgenomen ende doen teeckenen zekere geloefte van te compareren voerden voers. Inquisiteur oft Officiael, als zy zoude ontboden wordden, opde pene van vier hondert Carolus guldenen tot proffyte vande Conincklycke Majesteyt, ende van verwonnen te zyne van heresie, hebbende oyck des voers. Niclaes huys gevisiteert zonder dat zy ennighe verboden boecken hebben bevonden.

Ende dit is al tgene dat tot Dornick is gebeurt, sonder dat aldaer ennighe wettighe procedure tegen den voers. Niclaes oft zyn huysvrouwe is geintenteert oft gecontinueert geweest, nyettegenstaende dat zy binnen Doornick tot in Julio XV^{c}LVII hebben blyven woenen ende fixe domicille gehouden ende alzoe meer dan vier jaeren nae der voers. pretense geloefte, zonder dat, binnen middelen tyde, sy oft een van hen voerden voers. Inquisiteur oft Officiael van Doornick zyn geroepen oft gedaeght geweest.

Ende in Julio XV^{c}LVII die voers. Nicolaes ende zyn huysvrouwe, om meerdere prouffyt te doene in heure coopmanschappen, zyn commen woonen bynnen Antwerpen, ten welwetene van eenen yegelycken, hebbende tot Doornick aen die vander stadt aldaer betaelt trecht van yssue ende van heuren Prochiaen aldaer verworven brieven van heuren goeden leven ende conversatie na den geboden vander Heyligher Kerstenen Kercke, gelyck oyck, om tAntwerpen poirtere ende borgere te wordene, zulcke attestatie van noode is te hebbene.

Hebbende zedert der voers. maent van Julio XV^{c}LVII bynnen Antwerpen huys gehouden inde Pelegrimstraete ende daernae inden *Witten Leeuwe*, by dYsere Waghe, ende hen aldaer gedragen als goede kerstenen luyden behoiren, gelyck tgene des voers. is Uwer Eerw. by duechdelycke attestatien, certificatie ende bescheedt is gebleken.

Ende naedyen die voers. Niclaes ende zyn huysvrouwe tAntwerpen hadden geresideert omtrent twee jaeren ende, bynnen middelen tyde, tot diversche stonden geweest tot

Doornick ende aldaer gebleven vry ende vranck zekere dagen, nae dat hen affairen aldaer waeren vuytheysschende, sonder ennighe molestatie vanden voers. Inquisiteur oft Officiael, soe is gebeurt dat de voers. Inquisiteur hem gevoirdert heeft inden jaere XV^{c}LIX, onder tdecxele vander voers. geloefte, den voers. Niclaes ende zyn huysvrouwe te doen dagen tot Doornick.

Dwelck die supplianten Uwer Eerw. hebben te kennen gegeven als grootelycx tenderende ten achterdeele vanden privilegien van Brabant ende vanden ingesetenen poirteren van Antwerpen ende versocht provisie van cassatien, ende zyn hem den XXIIII^{en} July XV^{c}LIX verleent beslotene brieven aenden voers. Deken van Ronssen ten selven eynde, zoe verre hy gheen merckelyke redene en hadde ter contrarien, daeraff hy Uwer Eerw. soude adverteren ende versocht nyetmin dat hy alle voirdere proceduere in state ende surceantie souden willen houden totter tyt ende wylen toe, zyn rescriptie gesien, anders by Uwer Eerw. zoude wesen geordineert.

Ende gelyck die voers. Deken hem daeraff inden Secreten Raide hadde beclaeght, zoe heeft hy partye ongehoirt op syn slinck ende onwarachtich te kennen geven ende verswygende die waerheyt, den sevensten Augusti LIX vander Majesteyt vanden Coninck verworfven beslotene brieven aen Uwer Eerw., ten eynde dat Uwer Eerw. hem zoude toelaten te procederen tegen den voers. Niclaes ende zyn huysvrouwe.

Ende onder tdecxele van desen, heeft hem gevoirdert zyn ombehoirlycke begonste procedure te continueren, ende, dat doende, opden elfsten Augusti LIX, geprocedeert tot condempnatie vander pene, nae vuytwysen den voergaende citatiebrieven.

Waeraff die supplianten, gewaerschouwt byden voers. Niclaes ende zyn huysvrouwe, hebben tzelve Uwer Eerw. andermael te kennen gegeven ende dat tzelve was een ombehoirlyck voertstel ende notoir attemptaet, tenderende in prejudicie vander jurisdictie vanden Raide in Brabant ende notoire privilegien vanden selven lande, vuyt dien al notoir is, nae recht, dat citatien ende instellen van proceduren byden laps van drye jaeren ende meer dat die zyn blyven staende zonder *litem* te contesteren oft ennighen anderen termynen daerinne te houden smelten ende perimeren, ende dat, by consequente, die voers. geloefte van te compareren voerden voers. Inquisiteur

notoirlyck was, ende is extinct ende te nyeuwte, ende nyet en can verstaen geworden dan voer zoe vele die voers. Inquisiteur zyn jurisdictie, nae recht oft privilegie vanden lande, soude moeghen tegen hen exerceren, te weten *infra triennium*, gemerct nae recht byden overstrycke van drye jaren allen instantien (genomen in desen ennighe by litiscontestatie waeren begonst, des neen,) worden geperimeert ende by consequente die geloeften die daeraff dependeren ende dat oyck zulcke geloefte haer verstaet ende moet verstaen worden, cesserende die voers. peremptie soe langhe die gelover oft promisseur blyft onder die jurisdictie vanden voers. Inquisiteur.

Ende op welcken versuecke den supplianten is gediffereert provisie te verleenen, ende hen belast dat zy, waert moeghelyck, die zake metter minnen souden accorderen ende te neder leggen, gelyck oyck die supplianten hebben begheert te doene, ende daeraff metten voers. Deken bynnen Antwerpen gesproken, die hen oft heure gecommitteerde heeft ter antworden gegeven dat hy alsdoen moeste vertrecken, maer ter geliefte vanden supplianten wederomme tAntwerpen commen zoude ende met hen dien aengaende communiceren, ende heeft men aen hem versocht dat zoe verre hy tegen den voers. Niclaes oft zyn huysvrouwe ennighe informatie hadde, die te willen overleveren den Officier, om tegen hen geprocedeert te worddene als behoiren zoude.

Ende, zekeren tyt daernae, hebben die supplianten den voers. Deken, by zekere missyve, aensocht dat hy, volgende syn voers. geloefte, hem tot Antwerpen wilde vinden om die voers. sake te beslichten; waerop hy den XXVII^en^ Decembris LXI lestleden heeft gescreven dat hem nyet moegelyck en was te commen, gevende genoech te kennen dat hy zyn voertstel nyet en wilde verlaten, noch verstaen tot accorde.

Ende tzelve metter daet thoonende, heeft opden XX^en^ Aprilis lestleden, gedecerneert, tegen den voers. Niclaes ende zyn huysvrouwe, zekere andere brieven van citatien ten eynde zy voer hem zouden compareren tegen den XXIII^en^ May LXII lestleden, om hen te sien vercleren, midts die voergenoempde contumace, hereticq ende voer sulcx over te gevene in handen vanden weerlycken rechtere.

Om dwelck te verhuedene, zyn die voers. Niclaes ende zyn huysvrouwe clachtich gevallen aende supplianten ten eynde van assistentie, ende opdat zy nyet en zouden worden ver-

ongelyckt tegen recht ende den notoiren privilegien den ingesetenen poirteren van Antwerpen competerende, ende eens worden ontslegen vande quellinghe vanden voers. Deken.

Soe hebben die supplianten tzelve Uwer Eerw. by andere requeste geremonstreert, ende daerby gevueght dat die voers. Deken tzelve was voertstellende, contrarie die voers. communicatie ende geloefte ende sonder daertoe te hebben ennich fundament, midts dat die voers. Niclaes noeyt voer hem en is gedaeght noch geroepen geweest, noch oyck ennighe geloefte gedaen en heeft dan by respecte van zyn huysvrouwe, om die opden voers. XXVII^en^ *Aprilis anno* XV^c^LIII te doen compareren voerden voers. Inquisiteur ende Offitiael nae noene, gelyck hy oyck gedaen heeft.

Ende die geloefte die zyn huysvrouwe heeft gedaen, is gedaen vuyt vreese, sonder authoriteyt ende consent van heuren man ende sonder eenighe wettighe cause oft redene ende sonder specificatie vanden feyten daerby hy soude moegen worden gesuspecteert, ende by consequente, nae recht, notoirlyck van onweerden, ende, genomen neen, soude wesen geperimeert ende te verstaen zyn blyvende heuren man ende sy onder die jurisdictie des voers. Dekens ende, in allen gevalle, en soude die beloefte vander voers. Anthonette den voers. Niclaes nyet hebben kunnen verbinden ende, by consequente, nyet haer selven, die heuren man alomme moet volghen ende genyeten die privilegien ende rechten van heuren man.

Ende al eest soe dat den voers. Deken heeft gelieft gehadt inde acte vande pretense geloefte te doen scryven dat die voers. Nicolaes hem oyck zoude verbonden hebben tallen tyde voer hem te compareren, zoe is tzelve gescreven buyten schyne der waerheyt, gemerct die voers. Nicolaes nyet en was gedaeght noch gesuspecteert van heresie ende dat hy oyck dusdanighe geloefte noch acte daeraff en heeft geteeckent, gelyck die voers. Deken des voers. Niclaes huysvrouwe wel heeft doen teeckenen die acte ruerende heure pretense geloefte ; dat oock op dextracten vande voers. pretense geloefte zoe vastelyck nyet en is te letten, gemerct men bevindt dat die copye vanden Notaris P. Bevere gecollationneert tegen die copye geteeckent Hedanus byden President ende Luyden vanden Raide in Vlaenderen Uwer Eerw. overgesonden, discordeert metter originael copie onderteekent byden voers. Hedanus, die Uwer Eerw., voer het decerneren van de beslotene brieven aenden

voers. Deken, is metten anderen bescheede overgegeven ende zyn inden extract byden Raide van Vlaenderen overgesonden die clausule gesubvirguleert bygevuecht die inde voers. originale copie van Hedanus Uwer Eerw. overgegeven ende daeraff copie auctentyck hierby wordt gevuecht, geteeckent byden Secretaris van desen Hove, nyet en zyn geinsereert, soe dat opt scryven vanden voers. Deken oft zynen scrybent zoe zeere nyet en is te achtene.

Ende cesserende tgene voers. is, des neen, altyt en soude die voers. pretense geloefte vanden voers. Nicolaes nyet voirdere haer strecken dan te compareren opde voers. pene van vier hondert Carolus guldenen ende die voerdere geloefte van zynder huysvrouwe, midts redenen voers., wesen van onweerden, ende mede dat die is geweest extrajudiciel, sonder voergaende brieven van citatien behoirlyck geemaneert by insertie vanden redenen waeromme sy sulcx geloeft hadde oft nae recht schuldich was te gelovene, sonder consent ende authoriteyt van heuren man.

Waervuyt ende vuyt tgene des voers. is blyckt dat die vanden voers. Raide van Vlaenderen qualycken byden voers. Deken zyn geinformeert vander gelegentheyt vander zaken, als dat die voers. Niclaes ende zyn huysvrouwe soude tAntwerpen die poorterye hebben aenveerdt om die procedure tot Doornick begonst te frauderene ende illusoir te makene, daeraff die contrarie hiervoere is gededuceert ; dat oyck de voers. Deken van gheen delict den voers. Niclaes ende zyn huysvrouwe, voer heuren vertrecke van Doornick, en heeft achterhaelt noch daeraff toegesproken noch gerelaxeert opde voers. geloefte, gemerct zy noeyt en zyn gevanghen noch gearresteert geweest, want tgene aldaer is gebeurt, is al extrajudicielyck geschiet ende dat inder manieren hiervoere verhaelt, al vier jaren voer hen vertreck nae Antwerpen ende VI jaren eer die voers. Deken tegen hen die eerste citatiebrieven heeft gedecerneert gehadt.

Ende want hy daermede ende metter ombehoirlycke procedure tegen den voers. Niclaes ende zyn huysvrouwe voertsgekeert, naedien zy twee jaren tAntwerpen poirters hadden geweest ende aldaer geresideert, heeft gecontravenieert den notoiren privilegien den ingesetenen van Brabant ende besundere den poirteren van Antwerpen verleent, die buyten Brabant nyet en moeghen noch by weerlycke noch geestelycke

rechteren betrocken noch gedaeght worden, emmers nyet byden voers. Deken, wyens commissie nyet en strect over den ingesetenen van Brabant, maer is gelimiteert over die van Vlaenderen ende van Doornick.

Soe hebben die supplianten tegen tvoerstel des voers. Dekens wel ende te rechte versocht behoirlycke provisie van cassatien ende hen syn die beslotene brieven, in date den XIX[en] in Meye lestleden, aenden voers. Deken ende Officiael van Doornick by Uwer Eerw. geaccordeert.

Versueckende daeromme dat Uwer Eerw., tot conservatie vanden voers. privilegien ende jurisdictien van Brabant, die de voerseyde Deken heeft gheledeert, den supplianten ende den voers. borgeren van Antwerpen assistere by alle gevueghelycke ende behoirlycke middelen, onderrichtende mynen Heeren den President ende Luyden vanden Raide in Vlaenderen van als ende besundere vanden ombehoirlycken ende ongefondeerden voernemen ende procedure des voers. Dekens, ten eynde hy van alle voerdere procedure supersedere ende zoe verre hy ennighe wettighe redene heeft ter contrarie, die Uwer Eerw. scriftelyck advertere, nae vuytwysen Uwer Eerw. voers. beslotene brieven in date den XIX[en] Meye lestleden oft, by gebreke van dyen, dat Uwer Eerw. gelieve den supplianten hen provisie van cassatie in behoirlycke ende gewoenlycke forme te accorderene.

XII.

(*Vertoog van het Antwerpsch Magistraat aan den Geheimen Raad*).

Aen mynen Heere den President ende andere Heeren vanden Secreten Raide Ons Heeren des Conincx.

Verthoonen ende gheven te kennen Borgmeesteren, Schepenen ende Raidt der stadt van Antwerpen, hoe dat zy in Julio LIX, aenden Raidt van Brabant zyn clachtich ghevallen over den Deken van Ronssen, Meester Peeter Titelman, van dat hy hem gevoirdert hadde Niclasen du Vivier ende Anthonette de Béhault, syn huysvrouwe, poirtere ende

poirtersse van Antwerpen, te doen daghen tot Doornick voer hem, op zekere groote penen, contrarie de notoire privilegien den ingesetenen van Brabant ende mede den poirteren van Antwerpen verleent, waerop den supplianten zyn geaccordeert geweest, XXIIII[a] July LIX, beslotene brieven aenden voers. Deken, ten eynde hy tvoers. daeghsele soude casseren ende affdoen, ten waere dat hy eenighe merckelycke redene hadde ter contrarien, daeraff hem zoude gelieven den voers. Raedt van Brabant te adverteren, ende versocht aen hem dat hy alle voirdere procedure in state ende surceance soude willen houden totter tyt ende wylen toe, zyn rescriptie gesien, anders zoude by die vanden voers. Raide worden geordonneert ; waeraff die voers. Deken hem heeft beclaeght aen Uwer Eerw. by requeste, gevende die zake anders te kennen dan die inde waerheyt gebeurt ende geleghen was, ende zoe vele gedaen dat hy, partyen ongeroepen ende ongehoirt, beslotene brieven, byder Majesteyt vanden Coninck geteeckent, heeft verworven aenden Cancellier ende andere Heeren vanden voers. Raide in Brabant, ten eynde zy hen souden verdraghen, maer den voers. Deken toelaten voerts te procederen tegen den voers. Niclaes ende zyn huysvrouwe, gelyck hy zoude bevinden te behoirene, ende, onder tdecxele van dien, heeft hem gevoirdert die voers. zyn onbehoirlycke procedure tot Doornick te continueren ende, dat doende, opden elfsten Augusti LIX geprocedeert tot condempnatie vander penen, nae vuytwysen die voergenoempde citatiebrieven. Dwelck die supplianten andermael inden voers. Raide van Brabant hebben te kennen gegeven, ende dat tzelve was een notoir attemptaet, tenderende in prejudicie vander jurisdictie ende privilegien van Brabant ; waerop de supplianten is gedifffereert geweest voerdere provisie te decerneren tegen den voers. Deken, midts dien hen belast was, zoe verre het mogelyck hadde geweest, die zake metter minnen neder te leggen, gelyck zy supplianten oft heure gecommitteerde metten voers. Deken dyen aengaende in communicatie zyn geweest. Ende dyen nyetjegenstaende heeft hem gevoirdert, opden XI[en] Aprilis lestleden, noch andere citatiebrieven te decerneren tegen den voers. Niclaes ende zyn huysvrouwe, poerteren ende ingesetenen van Antwerpen, ten eynde sy voer hem zouden compareren tegen den XXIII[en] Mey LXII

lestleden, om hen te sien vercleren, midts de voergenoemde contumacie, herecticque ende voer sulcx over te leveren in handen vanden weerlycken rechtere. Dwelck tot kennisse vanden supplianten gecommen zynde, hebben, by andere requeste, tzelve inden Raide van Brabant te kennen gegeven ende vande voers. ombehoirlycke procedure tegen recht, redene ende den notoiren privilegien den ingesetenen van Brabant competerende, byden voers. Deken voertsgekeert, doen blycken by verscheyden bescheede dienende tot justificatie vanden inhouden van heure requesten; waerop den supplianten, den XIX^en Mey lestleden, inden voers. Raide van Brabant zyn andere beslotene brieven aenden voers. Deken van Ronssen ende den Officiael van Doornick geaccordeert, tsamen ende elck besundere, ten eynde sy souden die voers. brieven van citatien ende monitien, casseren, revoceren ende te nyeuwte doen ende repareren ende restitueren tgene des sy den voers. Niclasen ende zyn huysvrouwe souden hebben affgenomen, ende hen verdragen van gelycken meer te doene oft tattempterene, maer zoe verre sy de voers. geciteerde met eenighe feyten van heresien wilde belasten, in dyen gevalle hen informatie die sy dien aengaende genomen souden moeghen hebben over te seyndene den supplianten oft den Cancellier ende Luyden vanden voers. Raide in Brabant, om tegen de voers. geciteerde inden lande van Brabant, voer hen competente rechters, int stuck van heresien oft anderssins geprocedeert te worddene zoe behoiren zoude, ten waere zy eenighe wettighe redenen hadde ter contrarien, daeraff zy den voers. Cancellier ende Raide souden scriftelyck adverteren, houdende nyettemin ende doende houden binnen middelen tyde ende tot dat, hen rescriptie gesien, anders geordineert zoude zyn, alle voerdere procedure in state ende surceance, dwelck byden voers. Raide in Brabant alzoe is hen geordonneert dat de voers. Deken ende Officiael, notoirlyck excederende die limiten ende resort van heure jurisdictie, hen gevoirdert hebben texercerene bynnen Brabant over den voers. poirters ende ingesetenen van Antwerpen acte van jurisdictien, hebbende die voers. citatie- ende monitiebrieven tegen dingesetenen van Brabant gedecerneert ende ter executien doen stellen ende vuyt andere redenen daeraff mynen Heere die President Viglius byden stucken Syn Eerw. gelevert ende anderssins is geadverteert, ende zyn nyettemin die voers.

beslotene brieven opden XXIII^en^ Mey lestleden den voers. Deken gepresenteert geweest, die, in Junio daernae, den Raide van Vlaenderen die heeft gecommuniceert, aldaer hem opten derden Juny lestleden zyn verleent contrarie beslotene brieven aenden voers. Cancellier ende andere Heeren vanden Raide des Conincx in Brabant, daermede zy denzelven Raide in Brabant adverteren vande voerseyde communicatie ende wat zy den voers. Deken in advyse zouden gegeven hebben. Welcke rescriptie den supplianten is gecommuniceert ende hebben daerop inden Raide van Brabant overgegeven zekere deductie by gescrifte, ende oepenlyck bewesen dat die voers. Deken den Raidt van Vlaenderen vander waerheyt ende ghelegentheyt vander zaken nyet en heeft geadverteert, maer buyten ende tegen die waerheyt geinformeert, want die vanden Raide van Vlaenderen, byden selven beslotene brieven, adverteren den Raide van Brabant dat zy den voers. Deken in advyse gegeven hadden dat hen dochte dat hy voerts mochte varen met zyn procedure, zonder dat daerby die jurisdictie oft privilegien van Brabant oft poorterye van Antwerpen, vanden voers. Vivier ende zyn huysvrouwe geaenveerdt, eenighe prejudicie gedaen zoude worden, op dit navolgende fondement in huere voers. brieven begrepen als dat die voers. poorterye ende residentie byden voers. Niclaes ende syne huysvrouwe alleenlyck aengenomen zoude zyn om die voerseyde procedure vanden voers. Deken te frauderene ende illusoir te makene, nae dat zy in Vlaenderen zoude gedelinqueert, ende byden voers. Deken daeromme toegesproken ende gerelaxeert zyn geweest, op beloefte van weder inne te commen tallen tyde ende wylen dies versocht zynde, *sub pœna convicti*, welck fundament procedeert vuyt onwarachticheyt ende het surreptys te kennen geven vanden voers. Deken, want voer het vertreck van Doornick nae Antwerpen vanden voers. Nicolaes ende zyn huysvrouwe, zy noyt en zyn by eenighe citatoriale brieven voerden voers. Deken gedaeght geweest, noch noyt van eenich delict achterhaelt noch daeraff aengesproken, noch oyck gerelaxeert van ennighe gevanckenisse oft arrest, als noyt gevanghen noch gearresteert geweest synde voer hen vertrecken, maer allen tgene dat tot Doornick is gebeurt is al extrajudicielyck geschiet voer hen vertreck, te weten in Aprili LIII als zy in Julio LVII eerst zyn vertrocken metter residentie nae Antwerpen, om meerdere proffyt aldaer te

doene in heure coopmanscappen, hebbende, ten wel wetene van eenen yegelycken, henne residentie verandert ende der stadt van Doornick betaelt trecht van yssue, ende van hunnen Prochiaen aldaer verworven brieven ende attestatie van henne goeden leven ende conservatie na den geboden vander Heyligher Kerstenen Kercke, gelyck oyck, om tAntwerpen poirtere ende borgere te wordene, zulcke attestatie van noode is te hebbene, ende zedert Julio LVII hebben tAntwerpen continuelyck huys gehouden, wel omtrent twee jaren voer die ierste citatiebrieven vanden voers. Deken, sonder dat die voers. Deken zedert April LIII tot in Mey LIX ende alsoe in sess jaren den voers. Nicolaes oft zyn huysvrouwe yet heeft geheyscht oft ennighe procedure tegen hen geintenteert gehadt, nyettegenstaende dat zy, naedien sy tAntwerpen zyn commen woonen, dicwils, voere dierste citatiebrieven, zyn, om heure coopmanscapen te doene, tot Dornick geweest, ende tgene dat in Aprili LIII tot Doornick is gebeurt en is anders nyet dan dat de voers. Deken den sesten Aprilis LIII die huysvrouwe vanden voers. Nicolaes mondelinghe by hem heeft doen ontbieden, sonder ennighe voergenoemde citatiebrieven, innehoudende redenen van daechsele, gelyck in alle wettighe procedure behoirt, dewelcke, midts dat heuren man absent was vuyter stadt, nyet en heeft derren compareren voerden voers. Deken ten voers. daghe, soe is gebeurt dat, gelyck de voers. Nicolaes dien dach was thuys commen, hy tsanderdaechs, den sevensten Aprilis LIII, smorgens vroech doende zyn affairen inde stadt van Doornick, is geadverteert dat die voers. Deken Inquisiteur tzynen huyse gesonden hadde zynen scrybent ende sommighe hellebaerdiers vanden casteele van Doornick, dwelck verstaen hebbende, eer hy thuys quam, is staens voets, ongeroepen ende ongedaeght, gegaen byden voers. Deken, hem vragende vuyt wat oirsake hy hem die voers. molestatie ende schande was aendoende, daerop de voers. Deken antwoirde dat hy tzelve was doende vuyt dien zyn huysvrouwe, geroepen ende ontboden zynde sdaeghs te voeren, nyet en was gecompareert; tzelve hoirende, die voers. Nicolaes excuseerde die nyet-comparitie van zyne huysvrouwe, als dat een vrouwe van eeren nyet en behoirt soe lichtelyck in persoone elders te compareren sonder consent ende oerlove van heuren man, ende nae dese excusen heeft de voers. Niclaes versocht dat de voers. Deken die hellebaer-

diers wilde lichten vuyt zynen huyse, dwelck hy accordeerde op conditien dat die voers. Niclaes syn huysvrouwen ten selven daghe, ten twee uren nae noene, soude voer hem doen compareren opde pene van vier hondert Carolus guldenen, dwelck die voers. Nicolaes gedaen heeft ende is zyn huysvrouwe ten voers. daghe, nae noene, voerden voers. Deken gecompareert, ende geweest zynde zekeren merckelycken tyt, ende op heur nyet vindende, heeft diezelve nae huys laten gaen sonder hair ennighe ticht oft aensprake te doene, dan alleenlyck affgenomen ende doen teekenen zekere geloefte van te compareren voerden voers. Inquisiteur oft Officiael als zy zoude ontboden wordden, opde pene van vier hondert Carolus guldenen tot proffyte vande Conincklycke Majesteyt ende van verwonnen te zyne van heresie, ende anders en is tot Doornick nyet gebeurt; jae, al waere daer ennighe wettige procedure geweest by voergaende citatiebrieven (des neen), soude nae recht byden laps van drye jaeren ende meer dat die zyn blyven staende, sonder *litem* te contesteren oft ennighen termyn daerinne te houden smelten ende perimeren, ende, by consequente, oyck de voers geloefte van te compareren extinct zyn, ende nyet en can verstaen geworden dan voer zoe vele die voers. Deken zyn jurisdictie, nae recht oft privilegien vanden lande, zoude moegen tegen hen exerceren, te wetene *infra triennium*, binnen welcken tyde, nae recht, allen instantien oyck daerinne litiscontestatie is gebeurt (die in desen nyet en is gheschiet) worden geperimeert ende, by consequente, die geloeften daeraff dependerende; dat oyck die geloefte van Nicolaes, als noyt gesuspecteert, noch geroepen, noch gedaight zynde, nyet voerdere en can gestrecken dan om ten voers. sevensten Aprilis LIII zyn huysvrouwe te doen compareren voerden voers. Deken, dwelck voldaen is ; ende opte pretense geloefte van zyn huysvrouwe en is oyck nyet te lettene, als extrajudicielyck gedaen, vuyt vreese, sonder auctoriteyt ende consent van heuren man ende sonder ennighe wettighe cause oft redene ende sonder specificatie vanden feyten daerby zy zoude moegen worden gesuspecteert ende, by consequente, nae recht van onweerden, ende genomen neen, zoude wesen geperimeert ende te verstaen zyn, blyvende heuren man ende sy onder die jurisdictie des voers. Dekens ende, in alle gevalle, en zoude die geloefte vander voers. huysvrouwe den voers. Niclaes nyet hebben kunnen verbinden ende, by consequente, nyet haer selven, die heuren

man alomme moet volgen ende genyeten die privilegien, jurisdictien ende rechten vanden selven, gelyck die supplianten tgene des voers. is den Raide van Brabant hebben int langhe te kennen gegeven ende mach blycken by stucken gelevert mynen voers. Heere den President Viglio, ende hebben die supplianten aenden Raide van Brabant versocht, tot conservatie vanden voers. privilegien ende jurisdictie van Brabant, den voers. mynen Heeren den President ende anderen vanden Raide in Vlaenderen van als ende bezundere vanden ombehoirlycken ende ongefundeerden voernemen ende procedure des voers Dekens te willen onderrichten, ten eynde de voerseyde Deken van alle voerdere procedure supersedere ende zoe verre hy ennighe wettighe redene heeft ter contrarien, den Raide van Brabant daeraff te adverteren, navolgende die voers. beslotene brieven van negenthien Mey lestleden, ende want die supplianten verstaen dat, voer ende aleer die vanden Raide van Brabant aenden President ende andere Heeren vanden Raide in Vlaenderen zullen hebben gescreven ende van als onderricht, die voers. Deken hem vanteert dat hy zyn voerseyde onbehoirlycke procedure wilt continueren, midts dat hy byden Raide van Vlaenderen op zyn verssche voeten zoude zyn gestelt, soo hy seeght, ende tzelve eerlanghe zoude effectueren, dwelck zoude tenderen tot grooten prejudicie ende achterdeele vanden voers. Niclaes ende zyn huysvrouwe, borgeren ende ingesetenen van Antwerpen, die, midts die voers. questie tusschen den supplianten ende den voers. Deken, ter causen vande ierste citatiebrieven ende andere navolgende, notoirlyck nae recht nyet en kunnen gehouden geworden voer contumace, mits denwelcken, opdat allen achterdeel ende prejudicie vanden supplianten ende schade ende schande vanden voers. Niclaes ende zyn huysvrouwe mach worden belet, soe versuecken die supplianten dat Uwer Eerw. gelieve hen te verleenen beslotene brieven, daermede den voers. Deken van Ronssen ende den Officiael van Doornick, tsamen ende elck besundere, geordineert ende bevolen worde alle voirdere procedure tegen den voers. Nicolaes ende zyn huysvrouwe, poirteren ende ingesetenen van Antwerpen, te houdene ende te doen houden in state ende surceance, totter tyt ende wylen toe dat, partye deen tegen dandere gehoort, anders sal weesen geordineert. Dwelck doende, etc. (1)

(1) *Op den bladrand :*) Overgegeven den President Viglio, *præsente Domino Hoppero, per* Borgemeester Ursel, Schuermans ende Gillis, X July 1562.

XIII.

25 *Augusti* 1562.

(*Verklaring van den Notaris J. van Lanckere.*)

Hedent, desen viventwintichsten dach van Ougst XV^c ende tweentzestich, is gecompareert voir my, Notaris hieronder ghescreven, discrete ende wyse Jaspar du Vivier, coopman, residerende binnen der stadt van Doornicke, exhiberende in myne handen twee besloten letteren, deene emanerende vander Conincklycke Majesteyt ende van zynen Privein Raedt binnen der stadt van Bruussele ende dandere, van Borchmeesters ende Scepenen der stede van Andtworpen ende beede addresscherende aen Voirsieneghe ende Hoochgheleerde Meestere Pieter Titelman, Inquisiteur vanden Helighen Kersten gheloove, versouckende hy comparant ende instantelic requirerende dat ic de vornoempde letteren presenteren zoude anden Inquisiteur vornoempt, ende hem delivreren acte van myn ghebesongneerde, volghende denwelcken ic my personclic ghetransporteert hebbe ten persoone ende domicilie vanden zelven Inquisiteur, binnen der stede van Curtrycke, ende hebbe hem de vornoempde letteren met behoirlicke reverentie ghepresenteert, die hy oic vut myne handen heeft ontfanghen, ende naer de lecture vanden zelven, heeft verclaert ende my voir andtworde ghegheven dat hy, volghende tbescriven vander Majesteyt, naer het vutwisen ende inhouden vande letteren, doen zal zyn debvoir, zonder breeder; daerop den vornoempden Jaspar verzochte van my, Notaris, acten instrumenten, een oft meer. Ghedaen ten jaere, maende, daeghe ende plaedtse vornoempt, ter presentie ende bysine vanden zelven Jaspaer ende Meestere Nicolaes de Hondt, Promoteur van mynen Heere den Inquisiteur vornoempt, dies thanteecken van my, Jan van Lanckere, byder Apostolycke ende Imperiale Auctoriteyten Notaris publycq, ende by mynen Eerweerden Heeren vande Raede in Vlaenderen gheadmitteert, hieronder ghestelt.

J. v. Lanckere, *Notarius admissus.*

XIV.

Copia Bullæ D. Ruardi Tappart, ab Enchusia, contra Hæreticos, pro Episcoporum officio serviens.

Ruardus Tappar, ab Enchusia, sacræ paginæ Professor, Decanus Ecclesiæ collegiatæ Sancti Petri oppidi Lovaniensis, Leodiensis diœcesis, et Michael. . . . . (*sic*). a Sancta Sede Apostolica, ad dicti Domini Caroli, Imperatoris, instantiam, in partibus, dominiis, terris ac locis in literis Apostolicis infrascriptis expressis, ejusdem Sedis Commissarii, et hæreticæ pravitatis in eisdem partibus, dominiis, terris ac locis, una cum quodam alio nostro infradicto in ea parte collega, cum illa clausula : vobis et si omnes nolueritis aut nequiveritis duobus aut uni vestrorum, etc., Inquisitores constituti et Deputati generales, Venerabilibus ac Circumspectis Viris Dominis et Magistris Francisco Zonnio, Professori Majoris sive Cathedralis, et Nicolao de Castro, Licentiato sacræ theologiæ et artium Magistris collegiatæ Beatæ Mariæ Virginis respective ecclesiarum civitatis Trajectensis Canonicis, Salutem in Domino. Noveritis Nos, una cum alio nostro infradicto collega, literas Apostolicas felicis recordationis Sanctissimi in Christo Patris et Domini Nostri Domini Julii, Divina Providentia, dum viveret, Papæ tertii, in forma brevis expeditas et sub annulo Piscatoris, more Romanæ Curiæ, clausulas, Nobis ac infrascripto nostro collegæ per providum virum Magistrum Joannem Petri de Cloetinghen, clericum dictæ Leodiensis diœcesis, die ultima mensis Julii anno millesimo quingentesimo quinquagesimo quinto præsentatas, in Notarii publici et testium fide dignorum præsentia, cum ea quæ decuit reverentia, recepisse ac aperiri et legi mandasse, in quarum superscriptione sic continebatur : *Dilectis Filiis Ruardo Tappart, ab Enchusia, Sancti Petri, et Cornelio Meldet, Sancti Jacobi, oppidi Lovaniensis, Leodiensis diœcesis, ecclesiarum Decanis, et Michaeli Druitio, curiæ officialatus Leodiensis, in ea parte quæ Charissimo in Christo Filio nostro Carolo, Romanorum Imperatori semper Augusto, subjicitur, Officiali generali*; intus vero sic : « Julius Papa III[s],

Dilecti Filii, salutem et Apostolicam benedictionem. Dudum siquidem postquam felicis recordationis Adrianus Papa sextus, prædecessor noster, cupiens perditionis filii Martini Lutheri perniciosum damnatumque dogma et hæreticam pravitatem, quæ in partibus Germaniæ inferioris et Flandriæ, ac aliis dominiis Charissimo in Christo Filio nostro Carolo, Romanorum Imperatori, tunc Hispaniarum Regi et in Imperatorem electo subjectis, inimico seminante, pullulabant, debitis tollere remediis, nonnullos in dictis partibus, cum plena et omnimoda facultate et auctoritate faciendi et exercendi quæ ad dicti detestabilis dogmatis hæreticæque pravitatis Inquisitionis officium spectabant et pertinebant Inquisitores generales per suas literas constituerat et deputaverat, et pro parte claræ memoriæ Margaretæ, tunc in humanis agentis, Archiducissæ Austriæ, dicti Caroli Imperatoris avitæ et in dictis dominiis pro eo Gubernatricis, bonæ memoriæ Clementi Papæ VII, etiam prædecessori nostro, exposito, quod multorum querelæ de personis per ipsum Adrianum ad hæresim Lutheranam hujusmodi extirpandam deputatis ad eam delatæ fuerant, adeo quod aliqua scandala inde exoriri posse formidabantur, bonæ memoriæ Laurentius, tunc Sanctæ Anastasiæ Presbyter Cardinalis, tunc in humanis agens, ad universam Germaniam ejusdem Clementis prædecessoris et Sedis Apostolicæ legatus, ad executionem certarum literarum ejusdem Clementis prædecessoris, sibi in ea parte directarum, procedens ad hujusmodi Lutheranæ hæresis extirpationem, per eundem Adrianum prædecessorem deputatos ab Inquisitionis offitio hujusmodi absolverat et amoverat, ac tunc præpositum monasterii per præpositum gubernari soliti Sancti Martini Iprensis et Priorem prioratus scholarium in montibus Hannoniæ ac theologiæ Professorem, eorum nominibus non expressis, ac Nicolaum Copin de montibus, tunc Decanum ecclesiæ Sancti Petri, Lovaniensis, Morinensis, Cameracensis et Leodiensis diœcesis ac eorum quemlibet insolidum, in Alemania inferiori et dominiis prædictis, dicti horrendi dogmatis hæreticæque pravitatis generales Inquisitores constituerat ac deputaverat, illisque et eorum cuilibet plenam et omnimodam potestatem contra omnes et singulos cujuscunque status, gradus, vel conditionis existerent, de et super dicto dogmate et hæretica pravitate inquirendi et, quos culpabiles reperirent, juxta excessuum qualitatem puniendi aliaque tunc expressa faciendi facul-

tatem concesserat, et licet ipsi officium Inquisitionis hujusmodi debite et diligenter exercere studerent, nihilominus nonnulli locorum ordinarii, eo prætextu quod ad eos de casibus hæreticæ pravitatis cognoscere pertinebat, eos pervenire conabantur eisque, sub censuris et aliis pœnis ecclesiasticis, ne contra præventos procederent interdicebatur, ac dicti Ordinarii et eorum Officiales, propter locorum distantiam et præsertim hyemali tempore, cum eis commode et absque gravibus expensis convenire nequibant, et cum convenirent, non facile cum eis in unam sententiam condescendebant ; quo fiebat ut processus contra hujusmodi pernitiosissimi dogmatis sectatores prolixiores reddebantur et executio justitiæ plus debito retardabatur ac ex offitio Inquisitionis hujusmodi eis commisso votivus non succedebat effectus. Et propterea dictus Clemens prædecessor desuper oportune providere volens, ejusdem Margaretæ Archiducissæ in ea parte supplicationibus inclinatus, eisdem prioribus et Decano per suas literas dedit in mandatum quatenus ipsi, vel duo aut unus eorum, per se vel alium seu alios adhibitis, si eis videretur dictis locorum Ordinariis vel sine illis vocatis qui fuerint evocandi, omnes et singulas causas hujusmodi hæresim sapientes et criminales Lutherana et alia quævis erronea et perversa doctrina ac illius occasione in Alemaniæ et Flandriæ prædictis ac Burgundiæ, Brabantiæ, Lemburgi, Luxemburgi, Arthesii, Hannoniæ, Hollandiæ, Zellandiæ, Namurci, Mechliniæ et Frisiæ partibus ditionis dicti Caroli Regis ac aliis præfatis dominiis tunc exortis, et quas ex tunc in antea exoriri contingeret, cum omnibus et singulis illis annexis et connexis ac dependentibus et emergentibus, ab eis simpliciter et de plano, sine strepitu et figura juditii, prout in similibus procedi consuevit, sola facti veritate inspecta, auditis hinc inde propositis usque etiam ad diffinitivam sententiam exclusive, etiamsi per Ordinarios locorum seu Officiales eorum per citationes vel alium actum judiciarium præventi forent, nisi ipsi præventi actualiter carceribus mancipati essent, quo casu ipsi Ordinarii contra sic incarceratos, una cum eisdem prioribus et Decano et non alias, procedere possent, audirent et in quibus eis videretur de consilio aliquorum proborum virorum in theologia aut jure peritorum, unius, duorum vel plurium clericorum vel laicorum simili modo peritorum, per ipsam Margaretam, si vellet, eis adjungendorum, sublato quovis diffugii obstaculo, etiam appellatione qualibet

remota, deciderent et fine debito terminarent et sententias per eos super criminibus hæresim hujusmodi sapientibus duntaxat ferendas quibusvis appellationibus etiam ad Sedem Apostolicam, interponendas, penitus rejectis, etiamsi illarum prætextu ad inhibitionem processum esset, perinde ac si tres conformes sententiæ in sacro Rotæ auditorio latæ essent, debitæ executioni demandarent et demandari facerent ; testes autem qui forent nominati, si se gratia, odio vel timore substraherent, censura simili appellatione cessante, compellerent veritati testimonium perhibere, eisdem prioribus et Decano monitiones et citationes quascunque constito de non tuto accessu seu quod pro monitionibus et citationibus hujusmodi faciendis, si ipsorum movendorum et citandorum præsentia haberi nequiret, per edicta publica locis publicis affigenda, quæ perinde ipsos arctarent ac si eis personaliter intimatio forent faciendi, ac contra quoscunque cujuscunque status, gradus, ordinis et conditionis seu præminentiæ existerent et quacunque ecclesiastica, etiam Episcopali vel Archiepiscopali, dignitate seu mundana et ducali auctoritate præfulgerent, ipsius Martini et aliarum hæresium et erroneorum dogmatum sectatores et sequaces ac de illis suspectos et diffamatos illorumque receptatores, fautores et defensores ac eis consilium et favorem directe vel indirecte, publice vel occulte, præstantes, nec non eos in exercitio officii Inquisitionis hujusmodi similiter, directe vel indirecte, impedientes inquirendi et procedendi, ac hujusmodi labe infectos, præterquam Episcopos et Archiepiscopos capiendi et carceribus mancipandi et contra eos et ipsos Episcopos et Archiepiscopos processus formandi, et processus contra Episcopos et Archiepiscopos formatos, eorum sigillis clausos, ad eundem Clementem prædecessorem per eum mature examinandos transmittendi, sententias vero contra quoscunque alios tam interlocutorias quam diffinitivas ferendi, illosque juxta canonicas sanctiones et Sanctorum Patrum decreta, prout qualitas excessuum exigeret vel conscientiæ eorum videretur, puniendi et pœnis debitis plectendi, ac ad cor redire nolentes ab Ecclesiæ communione, veluti putrida membra, separatos et divisos esse et damnationi æternæ, cum Sathana et Angelis ejus, addictos ac perpetuo infames et intestabiles esse, ac corpora eorum, postquam defuncta forent, sepultura ecclesiastica carere debere decernendi, denuntiandi et declarandi, et si aliqui, juxta sacrorum canonum instituta, per eorum senten-

tiam venirent degradandi, Ordinarium loci in quo contra talem degradandum processum foret aut pro eo pontificalia offitia exercentem, vel quemcunque alium proximiorem Episcopum, ut ad degradationem actualem talis degradandi ejusque curiæ sæculari traditionem procederet, requirendi, et si dictus Ordinarius seu alius Episcopus præfatus, qui sic requisitus ad degradationem hujusmodi offensa sibi sola eorum sententia absque eo quod processus contra ipsum degradandum formatus ostenderetur aut alio modo exhiberetur, aut quod Episcopi in numero a canonibus ad similia diffinito interessent, procedere posset et teneretur, id facere recusaret, Ordinarium vel alium Episcopum præfatum ad id cogendi, vel si de evidenti contumatia ipsius Ordinarii aut alterius Episcopi eis constaret, quemcunque mallent Abbatem cui. . . . (*sic*).

XV.

3 *September* 1559.

(*Brief van Gabriel Mudæus aan den Schepene Klaas Rockox.*)

Edelen, Wysen ende zeer Voersienighen Heere, mynen Heere Nicolaes Roecocx, Riddere, Scepene der stadt van Antwerpen, myn goeden gunstighen Heere ende Vriendt

oft aen Meester Jacop Wesenbeke, Pensionaris der voers. stadt, etc.

tot Antwerpen.

EERWEERDIGHE, WYSE ENDE ZEER VOERSIENIGHE HEERE,

Ick gebiede my vuyt goeder herten tot Uwe Eerw.

Achtervolgende den scryven van mynen Heeren ende goede Meesteren mynen Heeren de Borgemeesteren, Scepenen ende Raide vander stadt van Antwerpen, my gepresenteert by Nicolasen du Vivier, derselver stadt ingesetene poortere, hebbe ick de stucken vander saken hem aengaende oversien ende daernae

met Doctor Elbertus Leoninus (midts dyen hy is ordinaris lecteur inden gheestelycken rechten, daervuyt de materie dependeert) int langhe gecommuniceert, soe dat ons eyndelinge duncket dat de materie wel is gefondeert, om inden Raide van Brabant voerdere provisie te versoeckene, bezundere want de Inquisiteur den beslotenen brieven aengaende der clausulen van surceantien zynre proceduren, emmers ten tyde toe, etc., nyet en heeft geobedieert, maer (soe wy verstaen) voerts gegaen is tot condempnatie oyck van zeer groote penen, ende dat vuyt crachte van anderen brieven vuyt den Priveen Raide, dewelcke *verisimiliter* zullen surrepticelyck ende obrepticelyck vercreghen zyn. Wy seynden hiermede zekere advis oft motyff van rechte by ons beyden geteekent, ende want my de sake wat swaerder gedacht heeft, ter causen vander geloeften dewelcke de verwerderen souden hebben ghedaen (dwelck de voers. Nicolaes zynen persoone aengaende geheelyck stelt int ontkennen) soe hebbe ick naemaels à part breedere gescreven, soe Uwe Liefde bevynden zal, bezundere opt poinct vander voers. geloeften, ende omdat my dochte dat der Heeren Advocaet daervuyt wel ennige claerdere ende breedere stoffe vynden zal om de supplicatie ende requeste van voerdere provisie beter te moghen fonderen, dwelck tot goeden eynde gebrocht moet wordden byder hulpen van God Almachtich, dye ick bidde Uwe Eerw. in gesontheden te gesparen.

Vuyt Loevene, desen derden dach Septembris 1559.

Al uwe goetwillige ende ghereede dienaere,
GABRIEL MUDÆUS.

Inventaris vanden consultatien, requesten ende andere stucken ende munimenten byde Borgmeesteren, Schepenen ende Raidt der stadt van Antwerpen inden Raide van Brabant, tegen Heeren ende Meesteren Peeteren Titelmans, Deken van Ronse, overgegeven, ten vervolghe ende versuecke van Niclaes du Vivier, ingesetene poirtere der stadt van Antwerpen, om te verworven opene brieven van cassatien, etc.

Ierst copie vander consultatie oft *motivum juris*, ten versuecke vanden voers. Nicolas du Vivier gemaect te Loeven

by wylen Doctor Gabriel Mudæus, buyten geteeckent metter letteren . . . . A

Item noch een andere consultatie oft *motivum juris,* ten versuecke vanden zelven Nicolas du Vivier, oick gemaect te Loeven by mynen Heeren de Docteurs Gabriel Mudæus ende Elbertus Leoninus, buyten geteeckent metter letteren . B

Item copie van een requeste by Nicolas du Vivier ende zyn huysvrouwe den Borgmeesteren, Schepenen ende Raidt der stadt van Antwerpen gepresenteert ende overgegeven, buyten geteeckent metter letteren C

Item copie vander attestatie van Heer Jan Laloux, Prochiaen van Dornick, den voers. Nicolaes du Vivier ende zyn huysvrouwe verleent, vander date nona Juny anno XV^c^LIX, buyten geteeckent metter letteren . . . . . D

Item copie vander attestatien vander stadt van Dornick, daervuyt blyckt dat de voers. Nicolaes du Vivier aldaer heeft betaelt dissuegelt, in date VII^a^ Julii anno XV^c^LVII, buyten geteeckent metter letteren . . . . . E

Item copie van een andere attestatie der stadt van Doornick, den voers. Nicolaes du Vivier ende zyn huysvrouwe verleent, in date XIX Marty anno XV^c^LVII, buyten geteeckent metter letteren . . . . F

Item copie van een andere attestatie vander stadt van Antwerpen, den voers. Niclase du Vivier verleent, in date XVVIII Juny anno XV^c^LIX, buyten geteeckent metter letteren . . . . G

Item copie van eenen beslotenen brieff byder stadt van Antwerpen gescreven aen Meesteren Peeteren Titelmans, Deken van Ronse, in date VII^a^ July anno XV^c^LIX, buyten geteeckent *littera* . . . . H

Item copie vander antwoirde byden voers. Deken van Ronsse aende voers. stadt van Antwerpen gescreven opten X^en^ July anno XV^c^LIX, buyten geteeckent metter letteren I

Item copie vander citatien byden Deken van Ronsse gedecerneert, onder andere tegen den voers. Nicolaes du Vivier ende zyn huysvrouwe, in date den XXVII^{en} Mey anno XV^{c}LIX, buyten geteeckent metter letteren . . K

Item copie vander requeste byde Borgmeesteren, Schepenen ende Raidt der stadt van Antwerpen den Raide van Brabant gepresenteert, metten appoinctement marginael, vander date XXIIII July XV^{c}LIX, onderteeckent : Broecke, buyten gequoteert metter letteren L

Item copie vanden beslotenen brieff inden voers. Rade van Brabant byde voers. stadt van Antwerpen verworven tegen den voers. Deken van Ronsse, in date XXIIII July XV^{c}LIX, onderteeckent : Broecke, ende buyten gequoteert *littera* M

Item twee extracten vander pretenser geloeften van Nicolas du Vivier ende zyn huysvrouwe, gedaen XXVII Aprilis anno XL^{c}LIII, buyten gequoteert *littera* . . . N

Item copie vander requeste byden Deken van Ronsse den Coninck gepresenteert, buyten geteeckent metter letteren. O

Item copie vanden beslotenen brieff opde voers. requeste verleent te Ghendt VII^{a} Augusti anno LIX addresserende aenden Raidt van Brabant, buyten geteeckent *littera* . P

Item copie vander requeste byde Borgmeesteren, Schepenen ende Raidt der stadt van Antwerpen den Raide van Brabant gepresenteert, ten fyne van brieven van cassatien tegen den voers. Deken van Ronsse ende anderssins etc., buyten gequoteert metter letteren . . . . . . Q

Item copie vander sententien van excommunicatien ende condempnatien inde pene van IIII^{c} Carolus gulden byden Deken van Ronsse gedecerneert tegen den voers. Nicolaes ende zyn huysvrouwe, in date IX^{a} July XV^{c}LX, buyten gequoteert metter letteren . . . . . R

Item copie auctentyck van brieven van citatien byden voers. Deken van Ronssen gedecerneert tegen den voers.

Nicolas du Vivier, zyn huysvrouwe ende Katlyne Joseph, inhoudende clausule van intimatien, in date XX[a] Aprilis anno XV[c]LXII, buyten gequoteert *littera* . . . . S

Item doriginale requeste by Nicolaes du Vivier ende zyn huysvrouwe overgegeven den Borgmeesteren, Schepenen ende Raidt der stadt van Antwerpen, buyten geteeckent metter letteren . . . . T

Item doriginale requeste, onderteekent: A. WESENBEKE, voer Borgmeesteren, Schepenen ende Raidt der stadt van Antwerpen gemaect ende den Raide van Brabant gepresenteert ten fyne om oepene brieven van cassatien te hebbene tegen den voers. Deken van Ronsse, ende anderssins, *prout in requesta*, buyten geteeckent metter letteren . . U

Item desen inventaris is buyten gequoteert *littera* . X

A.

Motivum juris pro Nicolao du Vivier.

Inquisitor fundat se in præventione et litispendentia, antequam reus domicilium mutaret, sed, ut videtur, non recte; nam, quando lis pendere dicatur, exacte declarat textus in *Clem.* 2[a], ut lite pendente nihil innovetur requirens emanasse citationem et ad partem citatam pervenisse, in qua talia sint expressa per quæ plene possit reus instrui, super quibus in judicio conveniendus sit quod ibi *Glos. super verb.* ad hæc etiam extendit quoad jurisdictionem perpetuandam.

Talis autem citatio in casu proposito non emanavit, sed videtur tantum facta quædam promissio ab utroque conjugum, de comparendo coram judice, quando essent citati aut citarentur; de qua etiam promissione (quod ad maritum attinet) non satis constat, cum nullum sit illius documentum præter solam scripturam asserti Notarii Inquisitoris, sine inscriptione testium, cum tamen talis promissio non sit de actis neque judicii neque causæ, ut hæc acta distinguit *Glos.* ad *Clem.* sæpe *super verbo defensiones*, *de verborum significatione*, et sic non habet

locum dispositio c. *quoniam contra falsam. de probation.*, ubi, quoad acta judicii, crederetur scripturæ Notarii, cum (ut dictum est) talis promissio non censeatur esse de actis causæ aut judicii, quod incipit a citatione, cujus etiam primo loco fit mentio in d. c. *quoniam contra falsam* tanquam primi principii indiciorum.

Quod autem cautio de judicio sistendo, sive de comparendo, præcedat citationem, et ad illam dirigatur, per se notum est, et probatur in l. *de die proponenda ff. qui satisda. coga.*, ubi, ea satisdatione præstita, adhuc quæritur de die ponenda qua in judicio experiatur.

Et Cicero, pro Pub. Quintio, judicat idem ex ordine quem refert judicii accipiendi : deberi (inquit) tibi dicis Quintium, is negat ; vadari vis, promittit ; in jus vocas, sequitur ; judicium postulas, non recusat. Ecce hic vadimonium præcedit ordine in jus vocationem sive citationem.

Debebat ergo hæc promissio (quæ non censetur de actis judiciariis, sed de præparatoriis ad litem), certius et firmius documentum habere, quam ex assertione sola Notarii sine ullis testibus.

Sed etsi citatio aliqua facta fuisset (quæ præter diem ad quem facta esset (quem semper habere debet) continuisset etiam specificam causam, ut in dicta *Clem.* 2ª, illa tamen, quia a multo tempore nunc esset circunducta, non censeretur induxisse litispendentiam adhuc durantem, sicut nec interruptionem prescriptionis, ut habet Felinus ad c. *illud* in 3 col. versic° ; prima est quod, licet citatio valuerit, tamen, si fuit circumducta, etc., *de præscript.*; acta enim ordinatoria litis qualia sunt citatio, libelli oblatio, satisdatio, etc. citius vim suam amittere quam acta probatoria aut litis decisoria ad veritatis indaginem tendentia ; dicunt etiam canonissæ, maxime Felinus ad c. *causam quæ*, col. 7 versic°, quarta et ultima regula, etc., de quo Bartoli sententia et aliorum ad l. *cum lite mortua ff. judicatum solvi*, multo clarissima est.

Cessante ergo præventione Inquisitoris, saltem tali quæ ad præsens adhuc inspici moreatur, facile comperietur quod citatio nuper ab Inquisitore non recte decreta, nec recte executioni mandata sit, nempe quod metas sibi præfinas expresserit, quas arctissime servari vult Clemens quintus in *Clement. prima de hæreticis*, valde improbans quod Inquisitores sic in-

terdum excedunt suæ potestatis officium, ut quod in argumentum fidei per circunspectam Sedis Apostolicæ vigilantiam salubriter est provisum (dum sub pietatis specie gravantur innoxii), cedat in fidelium detrimentum.

Accedit etiam quod hæc talis qualis nuper decreta et executa citatio, nondum satis specialem causam contineat, ex qua satis plene instrui possint rei, super quibus in judicio conveniendi sint; nam illa nullum factum aut dictum reorum in specie notat, et multo minus circumstantias loci aut temporis distinguit, sed omnino in vago et in terminis generalissimis versatur et concepta est, adeo ut hoc levi momento promissionis de comparendo coram judice, quam sæpe contingeret emitti (per Inquisitorum importunitatem) ab innocentissimis, ipsi, per certam tantum provinciam deputati, retinerent eos qui justissima ex causa domicilium mutassent semper obstrictos sibi, etiam ex delictis quæ forte post translatum domicilium in aliam provinciam perpetrassent, magnam inde nanciscentes occasionem turbandi alienas jurisdictiones, quemadmodum profecto in casu præsenti multum verisimile est, tempore prætensæ promissionis horum conjugum, Inquisitorem non reperisse in illis aliquam hæresim aut probabilem suspicionem illius, ut qui toto post sexennio tacuit, nec ulterius contra eos processit, quod (qua est in cæteris diligentia) non erat verisimiliter omissurus aut neglecturus, si revera reos esse criminis invenisset, et novum potius quiddam ab eis postea debet esse commissum, si modo (quod non creditur) aliquid ab eis commissum sit quod ad dicti Inquisitoris non pertinet officium.

Unde apparet quod hic Inquisitor se fundare non possit ex eo quod habetur in c. *ut commissi*, § *et contra illos*, *de hæretic.* li° 6. Neque enim specialiter notat citatio crimen in provincia per quam Inquisitionis officium habet commissum, neque Inquisitor procedit secundum formam illius §, sed evocari fecit, tanquam adhuc in eadem provincia degentes, et in civitate Tornacensi, in parochia Sancti Jacobi, residentes.

Denique quominus Inquisitor constitutionem dicti § [1] *et contra illos* insequi hic possit, obstant notoria privilegia hujus patriæ, a diversis principibus concessa et confirmata, de non evocandis hujus ducatus Brabantiæ incolis extra patriam, quorum privilegiorum Domini Consiliarii Cancellariæ Brabantiæ conservatores et executores deputati sunt, et usque adeo

notoria sunt ut nec ecclesiastici judices ordinarii, (Episcopi scilicet aut eorum Officiales), cogantur in ipsa Brabantia sedem judicii figere, ne cives subditi et incolæ extra Brabantiam trahantur ; ideoque hoc multo minus poterit Inquisitor, qui in aliis tantum provinciis officium Inquisitionis sibi habet commissum, præsertim cum aliqua sint quæ Inquisitor sine Episcopo diocesano aut ejus Officiali facere et exequi non possit, et inter cætera non potest (quod præcipuum est) ad sententiam procedere d. *Clem.* 1ª § 1° versic° *duro tamen*, *de hæreticis*.

Sed unus adhuc hic restat scrupulus, qui sane non parum urgere videtur, nimirum quod, licet promissio reorum Inquisitori non prosit in vim præventionis aut litispendentiæ, sive quod nulla citatio rite decreta aut executa sit, sive (quod etiam hic ponderandum est) quod Inquisitor toto post sexennio aut negligens fuerit in prosequendo, ut habet Felinus ad c. *proposuisti de for. compet.* post med. versic. *limita etiam*, aut vere non habuit causam prosequendi nisi post ortam et natam. Attamen eæ promissiones saltem præjudicabunt reis in vim promissionis, et exacte erunt servandæ secundum earum formam, ut scilicet rei coram Inquisitore teneantur comparere et se judicio sistere, non tantum ad tempus, sed etiam perpetuo, quia scripto obligati sunt, et judicium quod fuit instituendum publicam causam respicit l. penult. c. *de fidejussor.*, et maxime quidem eo quod, quamvis vera esset Accursii sententia qui tam ad l. penult. c. *de fidejussor.* quam ad l. *si servus*, *de diversis et temporalibus præscript.*, dixit tandiu durare vim illius cautionis et satisdationis, quamdiu duraret instantia litis ad quam promissio dimanavit, hoc tamen isto casu non deberet Inquisitori obesse, cum litis instantia de jure canonico sit immortalis, c. *veneralibis*, *de judiciis*.

Sed ad hæc multis modis respondetur : primo quidem non male posset attentari quod instantia litis de jure canonico finiatur, sicut de jure civili, ut multum sane probabiliter ex quorundam opinione dicit Felinus in princip. ad d. c. *venerabilis*, quod maxime locum habere potest in causis simpliciter et de plano terminandis, ut in *Clement.* sæpe in princip. versic. non sic tamen *de verborum significatione*, qualis est ista causa Inquisitionis de hæresi ut in c. *fui*, *de hæretic.* li° 6; instantia autem lapsa etiam transcursu temporis acta et ordinatoria litis corruere omnino concors est sententia ad dictum l. penult. c. de fidejussor. post Bart. ad. l. *græce* §

et post litem versic°; quæro si non est sententia lata sed cursu temporis, etc.

Secundo quod prædictæ promissiones (salvo semper eo quod de mariti promissione diximus non satis apparere) factæ sunt ob litem tunc, ut videbatur, omnino imminentem, in qua, quia duobus proxime sequentibus mensibus non solum non est facta litis contestatio (in hujusmodi judiciis non necessaria), sed nec ulla est cæpta causæ cognitio (quæ in illis æquivalet litis contestationi. Bart. ad l. *properandum* c. *de judic.*); idcirco videtur Inquisitor, aut saltem ejus promotor, cujus erat, et non Inquisitoris, dictam promissionem recipere, litem neglexisse arg° anter. *libellum*, c. *de lite contest.*, quæ est canonizata in c. *libellum* 3.4.3.

Tertio, quod, quamvis adhuc dicta promissio astringeret promittentes, non tamen induceret prorogationem jurisdictionis Domini Inquisitoris post eorum ex justa causa et sine fraude longo post tempore secutam transmigrationem in aliam provinciam, cum jurisdictio publici juris sit et pactis privatorum non detur nec conservetur, l. *privatorum consensus*, c. *de jurisdict. omnium judic.*, maxime si promittentem pœniteat ante litem contestatam aut antequam ad aliquem actum judiciarium processerit, l. *si convenerit ff. de jurisdict. omnium judic.*, et ibi Bart. et communiter doctores; imo, si quas vires haberet dicta promissio privatorum hominum, ea utique non directo ad ipsam jurisdictionem tribuendam aut conservandam faceret, sed solum committeretur ad id quod interest vel ad pœnam appositam, secundum Joannem Fabri, qui ita in effectu dixit ad l. *sancimus*, c. *de fidejussor.* in princip. versic°; item loquitur in fidejussore, quia in principali, etc., ubi promissionem ipsius principalis de se sic promittentis refert ad l. *magnam*, c. *de contrahen. et committen. stipul.*, quasi videlicet ad id quod interest vel ad pœnam committatur, scilicet ubi promittenti non esset justa causa sese ab eo quod interest et a pœna excusandi, quales sane causæ hic multæ sunt, videlicet ex deserta prosecutione Inquisitoris toto quadriennio quo adhuc rei post prætensas eorum promissiones Tornaci habitarunt, et a biennio jam in oppido Antwerpiensi pluribus vicibus et qualibet vice aliquot diebus in civitate Tornacensi publice et palam versantes ac negotiantes, ita ut non immerito credi poterat Inquisitorem a prosecutione destitisse, quæ summarie et de plano fuisset peragenda, quodque eorum

transmigratio facta sit ex authoritate et consensu Magistratus Tornacensis, et recta via non ad aliquem locum suspectum effugiendæ pœnæ causa, nec cum aliquâ etiam minimi temporis latitatione, sed recta via in oppidum Antwerpiense, ubi in reos criminis egregie ac strenue animadvertitur, non deserta etiam in totum negotiatione in civitate Tornacensi, sed ibidem sæpius aliorum mercatorum more continuata.

Quæ quidem omnia huc adducta sunt non in favorem nec defensionem reorum, si forte, (quod non creditur), impositi criminis culpabiles sint, sed ad tuitionem privilegiorum ducatus Brabantiæ et ut unicuique sua jurisdictio servetur illesa. Sub correctione, etc.

MUDÆUS.

B.

Motivum juris pro Nicolao du Vivier

Cum Inquisitoribus adversus hæreticam pravitatem deputatis specialiter sit inhibitum metas provinciæ sibi commissæ excedere, nihilque magis coli debeat quam ut unicuique sua conservetur jurisdictio, non videmus qua ratione citatio per Dominum Inquisitorem Flandriæ valere possit adversus Nicolaum Vivier et uxorem ejus, Antwerpiæ commorantes, in provincia Brabantiæ, quæ ultra jura communia speciale privilegium habet, jurejurando principis confirmatum, de non trahendis aut evocandis incolis illius ad jurisdictionem alterius provinciæ, præsertim in prima instantia, cujus privilegii tutela et conservatio cum ad magistratus et ipsum Principem principaliter pertineat, recte Magistratus Antwerpiensis literas admonitorias cassationis obtinuit, quæ cum a Domino Inquisitore negligantur, justum videtur ad impediendam privilegii diminutionem majora remedia adhibere, quibus scilicet effectus jurisdictionis Domini Inquisitoris prætextu dictæ citationis impediatur : nam licet unicuique judici, etiam adversus non subditum, pœnali judicio imo etiam armis, (ut plerique opinantur), suam jurisdictionem defendere.

Nec possunt hic in oppositum considerari aut ponderari ea quæ a Domino Inquisitore proponuntur de fidei favore, de

citatione et promissione olim a citatis sibi facta, et suspicione hæreseos a citatis, dum Tornaci adhuc habitarent, contracta. Etenim, favore fidei constituta non debent per abusum protestatis cedere in detrimentum aut diminutionem alienæ jurisdictionis, ne specie pietatis graventur innoxii, et quod in augmentum et salutem salubriter constitutum est, trahatur in noxam et injuriam, quod fieri intelligitur, si judex unius territorii personas, ad alienam jurisdictionem pertinentes, ad se trahat, ob quod etiam in hac ipsa specie, sicut in aliis plerisque, limitata est Inquisitorum potestas.

Deinde, quod ad citationem attinet, si recte expendantur omnia, nulla invenitur citatio præcessisse quæ ad perpetuandam jurisdictionem aut inducendam præventionem seu litispendentiam possit sufficere. Nihil enim scriptum invenitur de citatione facta, sed hoc solum quod Nicolaus Vivier coram Domino Inquisitore, præsente assessore, proposuit excusationem ejus quod uxor sua pridie, hora præfixa, non comparuisset, quod ad citationis probationem non sufficit, tum quia non citationis sed non comparitionis incidenter fit mentio, tum etiam quia non præsumitur citatio etiamsi per Notarium in instrumento asseratur, si non ordine singula, id est, actus commissionis ipsius judicis relatio excutoris, etc. asscribantur.

Deinde, etiamsi quæ citatio uxoris præcessisset, ea nulla ratione personam Nicolai, mariti, contingeret, et præterea in persona uxoris non tam litis causa quam admonitionis ad salutem facta fuisset, et quatenus litis gratia facta fuisset, esset tamen inutilis ad inducendam perpetuationem jurisdictionis præventionem aut litispendentiam, quia non probatur jussu judicis emanasse, aut expressionem causæ seu eorum quæ uxori citatæ objiciebantur intervenisse, quod requiritur ut ex citatione inducatur litispendentia aut præventio, etiam in criminalibus et inquisitione contra singularem personam, in qua ordo judiciarius servari debet, qui in accusationibus etiamsi fiat inquisitio de hæresi. Etenim in gravi crimine hæreseos cum majori quadam cautela procedendum est quam in aliis, et debent Inquisitores quibusa liud speciali auctoritate non est permissum, sive ordinaria sive delegata potestate procedant, illum in procedendo modum servare quem Inquisitores debent et possunt per jura communia.

Rursus promissio de veniendo et comparendo toties quoties, quæ prætenditur, nullam potest jurisdictionem Inquisitori

tribuere adversus degentes extra suam provinciam. Nam etiamsi promissio eo modo quo proponitur facta esset, tamen contineret duntaxat nudum pactum seu promissionem de comparendo aut veniendo, quæ jurisdictionem non prorogat, nec impedit mutationem domicilii, præsertim eam quæ fit bona fide et post longum intervallum, authoritate magistratus cui quis subjicitur; præterea si libeat illam promissionem ad cautionem de judicio sisti pertrahere, adhuc non suffragabitur intentioni Domini Inquisitoris, ob id quod ipsa principalis citatio et inquisitio ob quam illa promissio facta fuit, non valuit, et si quo modo valuisset, lapsu multorum annorum quibus cessavit Inquisitor procedere, extincta est ; et præterea non potest illa promissio, etiamsi adhuc subsisteret, tribuere jurisdictionem Domino Inquisitori adversus degentes in aliena provincia, sed ad hoc solum valere potest, ut experiri possit ad id quod sua interest.

Denique nihil facit quod de delicto in Flandria contracto prætenditur, quum de jure judex delicti nullam habet jurisdictionem in personam delinquentis, si provinciam ejus excesserit ante citationem, ideoque citatio non constituit absentem contumacem, ut possit contra eum ferri sententia excommunicationis aut alia quævis quæ in personam ejus contingat, præsertim quum delinquens non latitat nec degit in loco ubi delicti habet impunitatem, ut est in proposito, cum citati publice conversentur Antverpiæ in Brabantia, ubi alii Inquisitores a Sede Apostolica constituti sunt, qui, si quæ sit suspicio contra citatos, possunt inquirendo procedere; et quamvis jure communi in delictis locus sit remissioni, ea tamen cessat de generali consuetudine ex speciali privilegio Brabantis per Auream Bullam confirmato, quæ tam est notoria ut ipse Episcopus extra Brabantiam constitutus suos officiatos in Brabantia constituere teneatur, qui de delictis etiam alibi commissis in Brabantia cognitionem habeant, neque hic dici potest propter fidei favorem et ex speciali constitutione procedi posse contra hæreticos, etiam postquam provinciam in qua deliquerunt, excesserint : nam ea constitutio intelligenda est secundum terminos juris communis de remissione postulanda vel de processu habendo contra latitantes, vel, quod perinde est, ad eas partes declinantes ubi hæresis non punitur.

Quibus accedit quod ipsa citatio nuper emanata et in vim

cujus procedit Inquisitor, multum confusa et generalis est, nec refertur ad certum aliquod delictum vel contumaciam, eo tempore quo rei, nunc demum evocati, adhuc incolæ essent civitatis Thornacensis, incursam, sed dirigitur adversus citatos tanquam adhuc parochianos et subditos ecclesiæ Thornacensis a qua per mutationem domicilii tamdiu exempti sunt, idque non tam ad finem puniendi delictum prætentum quam ad inquirendum de fide et religione præsentis temporis propter suspicionem nunc, ut in citatione prætenditur, coortam, quæ, cum origine sua concludi debeat intra limites provinciæ Brabantiæ, sequitur promissionem et allegationem contracti criminis in Tornaco ad illam referri non posse.

Nec est prætermittendum Dominum Inquisitorem, etiamsi omnia alia cessarent minus celeriter, primæ citationi adjecisse peremptorium, quod non licet, si non justa causa in citationis decreto expressa sit, vel si ad committendam pœnam quis citetur.

Et hæc secundum nostram sententiam, quam cujuslibet rectius sentientis judicio subjicimus.

Gabriel Mudæus. Albertus Leoninus.

C.

Requeste voere Nicolaes du Vivier ende zyn huysvrouwe aende Heeren Burgemeesteren ende Scepenen der stadt van Antwerpen overgegeven.

Aen myne Heeren Borgermeesteren, etc.

Verthoonen zeer ootmoedelyck Nicolaes de Vivier ende Anthonette de Behault, zyne huysvrouwe, ingesetene poorteren deser stadt van Antwerpen, hoe dat, in Aprili anno drienvyftich, de voers. Anthonette, doen ter tyt woonende was met haren voers. manne te Dornicke, is gedaecht geweest omme, opden zelven dach vanden daghemente, te compareren in persoone voer Meestere Peeter Titelman, Inquisiteur inden lande van Vlaenderen ende van Dornick, ten welcken tyde de voers. Niclaes, heuren man, was omme zyne negotiatien vuyt der stadt van Dornyck, daeromme zy suppliante nyet en compa-

reerde, midts dat zy denzelven avondt haren man was verwachtende, die oock alsdoen is wedercomen ; nu is alsoe dat tsanderdaegs, omtrent de seven uren smorghens, de voors. Niclaes is gegaen binnen der stadt, doende alomme zyne affairen, binnen welcken tyde de voors. Inquisiteur heeft gesonden zynen scryvent met sommighe hellebardiers vanden casteele van Dornick, dwelck werde terstont den voors. Niclase geadverteert, dat oick, al eer hy thuys quamp, staens voets ghinck den Inquisiteur spreken tsynen huyse, hem vraghende vuyt wat oorsake hy hem de voers. molestatie ende schande was aendoende. Daeroppe dInquisiteur gaff voer een antwoirde dat hy tselfste was doende, midts dat zyne huysvrouwe, gedaeght synde, nyet en was voer hem gecompareert. Daertegens hy, suppliant, repliceerde dat zy gedaen hadde als een vrouwe van eeren, die nyet en behoort soe lichtelycken in persoone ergerints te compareren sonder consente ende oorlove van heuren manne ; badt nochtans de suppliant dat hy wilde de hellebardiers lichten vuyt zynen huyse; dwelck hy oock accordeerde op conditie dat hy suppliant geloefde dat deselve syne huysvrouwe soude, opden zelven dach, ten twee uren, voer hem compareren, opte pene van te verbeurne vier hondert Carolus guldenen ; dwelck zy oock gedaen heeft, zynde van hem ondervraecht vanden twee uren aff tot omtrent de seven uren tsavonts, maer nyet vindende dat hy sochte omme haer te houden, heeft dezelve wederomme thuys laten gaen op gelycke geloefte van ettelyck hondert guldenen die zy verbeuren soude, ingevalle zy nyet en compareerde, opgeroepen zynde. Des sonde dInquisiteur zynen adherenten ten huyse vanden supplianten, scherpelycken allen boecken ende plaetssen ondersoeckende, omme te wetene ofter eenige verboden boecken waren ten huyse vanden supplianten, ende aldaer nyet bevindende, is van daer gegaen, hebbende de supplianten met vreden gelaten gelyck zyluyden oick, nae datum van dyen, hebben paisibelyck ende sonder reprochen aldaer tot Dornicke in onse L. Vrouweprochie, ten wel wetene ende aensiene vanden Inquisiteur, blyven woonende tot St.-Jansmisse anno LVII, ende alsoe den tyt meer dan vier jaren, sonder dat de Inquisiteur oick yet heeft jegens hemluyden geattenteert oft willen attempteren, sulcx dat de supplianten met goede redenen hebben de voors. geloeften gehouden als doot ende gesopieert zynde ; ende zyn

zy supplianten metter woonste alhier tot Antwerpen gecomen omme de commodeteyt ende vervoorderinghe van hennen treyn van coopmanschap, aldaer zy oock geduerende den tyt meer dan twee jaren continuelycken in een huys gestaen inde Pelgrimstrate, stille ende paisibelycken, hebben gewoont ende alnoch zyn woonende ende gheerne souden blyven woonen. Is oock warachtich dat de voors. supplianten hebben alle jare tot Doornick gereyst, zeer dickwils, wel seven oft acht reysen tsjaers, zynde aldaer gebleven, vry ende vranck, met thien ofte tweelff daghen seffens, na dat daffairen wairen vuytheysschende. Item zy supplianten, vertreckende vuyt Dornicke, hebben het behoirlyck issuegelt betaelt ende vercreghen wettige Scepeneattestatie voerde Weth aldaer gepasseert, mitsgaders oick zekere attestatie van zynen Prochiaen van Onser Liever Vrouwenkercke tot Dornick, van hennen innocentie, goede name ende fame ende van henne goede ende eerlycke conversatie, blyckende byden bescheede hierane geheght, inder vueghen dat zy, supplianten, hebben meer dan twee jaren geleden alhier in een huys continuelycken, ten aenziene ende wel wetene van eenen yegelycken, gelyck voers. is, stille ende eerlyck gewoont, hebbende oic altyts de Borse deser stadt continuelycken gefrequenteert, gelyck een goet coopman tselfste behoort te doene, sonder reproche van yemanden, blyckende tselfste insgelycx byder attestatie voer Uwen Eerw. gepasseert, ende noch naerdere blycken soude, werdet gerequireert, soe ende in alsulcker vueghen dat nyet en soude betamen dat zy supplianten, (borgeren wesende deser stadt, zynde een vrye coopstadt,) souden in henne vredelycke habitatie wordden geturbeert Des nochtans nyetjegenstaende, soe vervoordert hem eenen Meester Peeter Titelman, Inquisiteur in Vlaenderen ende Dornick, gelyck voors. is, den supplianten te doen daghen, omme personelycken te moeten commen tot Dornick opten elfsten dach van Augustus naestcommende, omme aldaer in zyne presentie te moeten opseggen hennen *Credo* op alle de articulen die den voors. Titelman gelieven soude haer suppliante voer te houdene, welcke personneel dagement is jegens recht ende redene byden voors. Tytelman opgeworpen ten laste van Uwen Heeren suppoesten, supplianten in desen, ende is een saecke opentlycken tenderende tot ongelycke ende verdriete van allen eerlycken luyden woonende ende frequenterende

deser stadt, sulcx dat want het voers. pretens dagement hiermede gethoont is een saecke van quadere consequentie tegens de vrydom van wel geconstitueerde coopsteden, gelyck is dese doorluchtige stadt van Antwerpen, soe en weten sy supplianten nyet wat doen, beduchtende dat, door henne innocentie ende simpelheyt, deser stadt vrydom ende previlegien souden vercort ende te nae gegaen wordden; keeren hen daeromme de supplianten ende nemen henne toevlucht aen Uwer Eerw., als hennen protecteurs ende beschermeren, derzelver zeer oodtmoedelycken biddende dat Uwe Heeren gelieven wille soe vele te doene dat zy, supplianten, in henne poorterye ende habitatie moghen vry blyven ende ontslaghen wordden vanden voors. personelen daghemente, met zulcken middele ende provisie van justicie als dat Uwen Eerw. goetduncken ende adviseren selen, tsy met beslotene brieven geaddresseert aenden voirs. Titelman, daermede Uwen Eerw. van hem souden requireren dat hy hem soude deporteren van voordere procedure, vuyt redenen voors., oft dat anderssins Uwen Eerw. selen bedwonghen wesen daerinne te versien, soe ghyluyden dat, tot conservatie van deser stadt ende bewaernisse van uwen poorteren, schuldich zyt te doen ende dat Uwen Eerw. nyet en is moghelyck geweest tselfste te dissimuleren, mitz dat zyn voernemen opentlycken tendeert tegens de welvaert deser stadt ende verachtinghe vanden treyn van coopmanschap, stellende nyettemin in Uwere Heeren goetduncken het middele daermede ghy den supplianten ende welvaert deser stadt gevuechelycken sult conserveren ende bewaren. Dwelck doende, etc.

D.

9 *Juni* 1559.

Attestatio Pastoris Tornacensis Nicolao du Vivier concessa, nona Junii 1559.

Universis et singulis reipublicæ christianæ spiritualibus et civilibus Præfectis Dominis, Johannes Laloux, Presbyter

parochiæ nostræ Tornacensis Curatus et Rector, salutem in Domino præsentibusque fidem adhibere. Noverint Dominationes Vestræ probos et honestos Nicolaum du Vivier et Anthoniam de Behau, conjuges, fideles et catholicos nonexcommunicatos aut alio vitioso modo irretitos, longo temporis lapsu et, ut credo, ad annum usque millesimum quingentesimum quinquagesimum septimum in nostra parochia bene et laudabiliter vixisse, divina frequentando, sacramentisque ecclesiasticis participando, in sancta et honesta conversatione pacifica et catholica, in quorum præsentes eisdem concessimus nostris sigillo et subsignatione munitas. Datum Tornaci, hac nona die mensis Junii, anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo nono.

Ita erat subsignatum: ita est, Jo. Laloux, Curatus præfatus.

E.

17 *Juli* 1557 *en* 17 *Mei* 1562.

Attestation du paiement de l'escarsaige ou issue faict à Tournay par Nicolas du Vivier.

A tous ceulx qui ces présentes lettres verront ou orront, Prévostz et Jurez de la ville et cité de Tournay, Salut. Sçavoir faisons et certifions pour chose véritable, que Nicolas du Vivier, marchant, demourant en la dicte ville, a faict appoinctement avecq nous pour le droit d'escarsaige par luy deu à la dicte ville, à raison des biens meubles qu'il transportera hors d'icelle ville, pour la somme de cincquante Carolus, qu'il a payé prestement à Nicolas de Haultighem, nostre commis. En témoignage de ce, nous avons faict mectre à ces présentes lettres le séel aux causes de la dicte ville et cité. Qui furent faictes et données le dix et septiesme de Juillet XV^{c} cincquante et sept.

Ainsy estoit signé sur le plicq : de Beaumont.

Collata cum litteris originalibus ut præmittitur subscriptis et sigillatis, concordat præsens copia cum eisdem per me Guilhelmum Fierens,

Notarium publicum per Concilium Brabantiæ admissum, teste signo meo manuali minuto hic subscripto. Bruxellæ, XVII[a] Maii 1562.

W. Fierens, *Notarius.*

F.

19 *Maart* 1557 *en* 17 *Mei* 1562.

Attestation que Nicolas du Vivier et sa femme ont honnestement vescu à Tournay.

A tous ceulx qui ces présentes lettres verront ou orront, Prévostz et Jurez de la ville et cité de Tournay, Salut. Sçavoir faisons que aujourd'huy, par-devant nous sont personellement venuz et comparuz Philippes Olivier, marchant peltier, éagié de quarante-deux à quarante-trois ans, et Pierre Colle, foureur, éagié de cincquante-sept à cincquante-huyct ans, demourans en la rue de la Cordewanerie, paroiche Nostre-Dame de la dicte ville, lesquelz et chacun d'eulx, par les foy et serment de leurs corps, pour ce jurez en la main de nous, Prévostz, ont dict, attesté et affirmé, dient, attestent et afferment pour chose véritable, qu'ilz ont bonne cognoissance de Nicolaes du Vivier, marchant de draps, et de damoiselle Anthonette de Béhault, sa femme, ayans pluysieurs années, voires douze ans et plus, demourez en leur voisinaige, et partant cognoissent iceulx, durant lequel temps ilz ont tousjours veuz les dictz du Vivier et sa femme tenir beau et honneste mesnaige, journellement hantans l'église, comme bons Chrestiens doibvent faire, et ne scèvent point que le dessusdict Nicolaes, ne sa dicte femme, ayent jamays esté reprins de justice et sy voyent icelluy Nicolaes du Vivier et la dicte Anthoinette de Béhault, sa femme, souvent hanter et converser en ceste dicte ville et cité, comme aultres manants d'icelle, desquelles choses le dict Nicolaes du Vivier nous a requiz avoir lettres pour servir et valloir tant à luy que à sa dicte femme, où besoing sera, ce que de raison que luy avons accordées ces présentes, ausquelles, en tesmoignage de ce, nous avons faict mettre le séel aux causes de la

dicte ville et cité. Qui furent faictes et données le dix-et-neufiesme de Mars XV^c^ cincquante-sept.

Ainsy estoit signé sur le plicque : DE BEAUMONT.

Collata cum litteris originalibus ut supra subscriptis et sigillatis, concordat præsens copia cum eisdem per me Giulhelmum Fierens, Notarium publicum per Concilium Brabantiæ admissum, teste signo meo manuali minuto hic apposito. Bruxellæ, XVII^a^ Maii 1562.

W. FIERENS, *Notarius.*

G.

28 *Juni* 1559 *en* 17 *Mei* 1562.

(Getuigschrift door het Antwerpsch Magistraat ten voordeele van Klaas du Vivier afgeleverd.)

Allen denghenen die dese lettren selen sien oft hooren lesen, Borgermeesteren, Scepenen ende Raidt der stadt van Antwerpen, Salut. Doen te wetene ende certificeren voir de gerechte waerheyt dat, op heden, datum van desen, ten versuecke van Niclaes du Vivier, sone wylen Gheerardts du Vivier, coopman, binnen deser stadt wonachtich, voir ons gecomen ende gecompareert syn, in propren persoonen, Jan Bultel, oudt tweenvyftich jaren, Jan Merchier, oudt achtendertich jaren, cooplieden, binnen deser stadt woonachtich, Peeter vander Aa, out sessenveertich jaren, schoenmakere, ende Sampson Le Grandt, oudt achtendertich jaren, cleermakere, onse ingeseten poorters, ende hebben, by gestaefden eede, lyfflyck aenden Heyligen gehouden, gesworen ende geaffirmeert, te wetene, de voirs. Jan Bultel ende Jan Merchier, dat zy wel kennen ende over vele jaren wel gekent hebben den voirs. Niclase du Vivier, ende met hem dickwils ende menichwerven verkeert ende gehandelt hebben, item, dat sy wel weten ende warachtich is dat deselve Niclaes du

Vivier, sedert Sint-Jansdaghe Baptisten in midtsomere, inden jare vyfthien hondert ende sevenenvyftich herwaerdere, met synder huysvrouwen ende huysgesinne altyt continuelycken ende buycvast gewoont heeft, ende alnoch woonende is, inde Pelgrimstrate alhier tAntwerpen, ende dat de voers. Niclaes du Vivier, geduerende den voors. tyt, alhier tAntwerpen gefrequenteert heeft de Borsse vanden cooplieden, ende dat sy deponenten denselven Niclase du Vivier altyt sien ende weten handelen ende negotieren ende alomme oyck hebben weten leven ende hem draghen gelyck een coopman ende man van eeren schuldich ende gewoonlyck is te doene ; ende de voors. Peeter vander Aa ende Sampson Le Grandt, dat sy wel kennen ende over twee jaren wel gekent hebben den voirs. Niclase du Vivier, ende dat deselve Niclaes met wyve ende huysgesinne, sedert Sint-Jansdaghe Baptisten in midtsomere, inden jare XV^c ende sevenenvyftich, altyt continuelycken ende buyckvast gewoontheeft, gelyckhy oyck alnoch woonende is alhier tAntwerpen, inde Pelgrimstrate, inde gebeurte van hen deponenten, ende dat sy deponenten den voirs. Niclase du Vivier altyt gehouden hebben ende alomme hebben weten houden ende oick alnoch jegenwoordelycken houdende syn voir een coopman ende man van eeren, staende tot goeden name ende fame. Sonder argelist. Ende des toirconden, hebben wy den seghel ten saken der voers. stadt van Antwerpen desen letteren doen aenhangen opden achtentwintichsten dach Juny int jaer Ons Heeren duysent vyff hondert ende negenenvyftich.

Aldus stondt geteeckent opde plycke : F. Stendlin.

Gecollationneert tegens zyn originael onderteeckent ende besegelt als boven, is dese copie daermede bevonden accorderende, desen XVII^en Meye anno XV^cLXII, by my, Willem Fierens, openbaer Notaris byden Raide van Brabant gheadmitteert.

W. Fierens, *Notarius.*

H.

7 *Juli* 1559.

Beslotene brieven byder stadt van Antwerpen gescreven aenden Deken van Ronssen, in date VII^a July anno XV^cLIX.

Eerweerdighe, Wyse, Voirsienige Heere,

Wy gebieden ons vuyt goeder herten tot Uwen Eerw. Ons heeft te kennen gegeven onse ingesetene poortere Nicolaes du Vivier, Gerartssone wylen, ende Anthonette de Behault, zyn wettige huysvrouwe, hoe dat sy, anno LIII lestleden, woonende binnen der stadt van Dornick, deselve syne huysvrouwe voir Uwen Eerw. is geroepen ende gedaecht geweest, alwaer, soe zy compareerde, heeft Uwen Eerw. (deselve ondervraecht ende geinterrogeert wesende), laten gaen op geloefte van zekere hondert guldenen, die zy verbeuren soude ingevalle zy nyet en compareerde, opgeroepen zynde. Midts welcken nadien zy zedert den voers. dagemente tot Dornick voirs. paisibelycken ende sonder ergens aff te verhooren, ten aensien van eenen yegelycken, den tyt van badt dan vier jaren continuelycken in Onser Liever Vrouwenprochie aldaer gewoont hadden, sulcx dat zy gemeynt hebben de voers. geloefte doot ende gesopieert te zyn, zyn zy (met hen brenghende diversche certificatien, zoe vanden Prochiaen van Onser Liever Vrouwenkercke tot Dornicke voergenoempt als vande selve stadt van Dornicke, wettelyck daeraff gepasseert, daermede blyckende is de voors remonstranten ten staen tot goeden name ende fame, van gelycken oyck certificatie vander voors. stadt van Dornick, daermede blyckt het issugelt vander selver stadt by hen betaelt geweest zyn), tot commoditeyt ende voorderinge vanden train van hunder coopmanschap, metter woonsten te deser stadtwaerts getrocken, alwaer zy, zoe wy des wel geinformeert zyn, geduerende den tyt van meer dan twee jaren continuelycken in een huys inde Pelgrimstrate alhier gestaen, sonder van huysinge binnen middelen tyden verandert te hebbene, gewoont ende fix domicilie gehouden bebbende, zoe zy oock alnoch woonende ende houdende zyn, zonder oyt yet van hen verhoort oft ver-

nomen te hebbene, hebbende oyck altyt de Borsse deser stadt gecontinueert ende gefrequenteert gehadt, soe een goet coopman behoort te doene, hebbende oyck van ghelycken tot Dornicke voers. te meer stonden gereyst, aldaer zy hunne saken, negotiatien ende affairen met thien oft tweelff daghen smaels openbaerlycken gedaen hebben, syn, ten laetsten, de voergenoempde remonstranten gedaecht geweest omme personelycken voir Uwen Eerw. te compareren binnen der voors. stadt van Dornick, opten elffsten dach Augusti naestcomende, ende aldair te andtwoirden opte articulen hen by Uwen Eerw. voir te houden, ende dat op zekere penen by Uwen Eerw. daertoe gestelt, als blyckt byden brieve van daghemente daerop geexpedieert, dwelck want ons vrempt gedocht heeft, als wesende directelycken tegens de previlegien nyet alleenlyck van deser stadt, maer oock vanden lande van Brabant; dat oyck tselve daghement hem is streckende buyten den districte van uwer commissien, oyck over persoonen deser stadt, poorters ende ingesetene wesende, diewelcke, navolgende denselven previlegien, voor egheenen anderen rechter en behooren dan voir der justicien daer zy geseten zyn, soe oock des van allen ouden tyden onderhouden ende onverbrekelycken geobserveert is geweest, soe eest dat wy, tot conservatie van deser stadt previlegien, die wy besworen hebben ende tot bewaernisse van onser poorteren ende ingesetenen rechten, dese tegenwoordighe aen Uwen Eerw. wel hebben willen scryven, versueckende ende begheerende zeer ernstelycken dat denselven Uwen Eerw. gelieven wille tvoers. dagement opden voors. onse poorteren gedaen, aff te doen, te casseren ende annichilleren, ende voirts u te deporteren van voirdere op hen oft op henre goeden, soe waer die gelegen syn, met rechte te procederen, opdat wy van eedts weghen nyet bedwongen en wordden ons des te beclaghen daert behooren sal; maer ingevalle Uwen Eerw. opde voors. onsen poorteren yet weten te segghen oft datter ennighe stoffe is daerdeur zy souden moghen corrigibel wesen, ons overseyndende de informatie, sullen sonder eenighe simulatie tegens hen procederen zoe dat behoirlycken is; ende want wy om deser saken wille met dese jegenwoordighe aen Uwen Eerw. eenen expressen stadtbode seynden, sal Uwer Eerw. gelieven ons hierop eenighe antwoirde te rescriberen, ende dat met den

brengere van desen, denwelcken wy last gegeven hebben naer deselve antwoirde te verwachten; midts welcken dese eyndende ende onsen dienst tuwaerts offererende, bidden Godt Almachtich Uwen Eerw. in salicheden te willen gesparen. Gescreven desen sevensten dach July vyfthien hondert ende negenenvyftich.

Onder stont gescreven: Uwen Eerw. goetwillige Schoutet, Burgermeesteren, Scepenen ende Raidt der stadt van Antwerpen.

Ende opten rugge stont aldus: Eerweerdigen, Wysen, Voorsienigen Heere, Heeren ende Meesteren Peteren Titelmans, Licenciaet in theologie, Deken vander collegiaelder kercken van Sinte-Hermes tot Ronsse, onsen goeden Heere ende Vriendt.

I.

10 *Juli* 1559.

Antwoirde vanden Deken van Ronsse opde brieven der stadt van Antwerpen.

EDELE, WYSE ENDE VOERSIENIGHE HEEREN,

Ick gebiede my jonstelyck in uwe goede gratie. Hebbende ontfangen Uwer Eerw. brieff byden brengere van desen, aengaende het daghement gedaen opde persoonen van Nicolaes du Vivier ende zyn huysvrouwe, daerinne gementionneert, dunct my, onder correctie, dat ick nyet gedaen en hebbe dan tgene dat recht vermach, byzondere gemerct dat die materie van heresie *ecclesiastici fori* es, ende dat oick die delicten geperpetreert zyn ter plaetsen daer zy gedachvaert zyn te compareren, ende dat zy voer hunlieden vertrecken daer in rechte betrocken zyn ende heurlieden verbonden hebben te compareren *toties quoties et quocunque*, etc., ende zyn daerenboven wech getrocken zonder my daeraff te adverteren oft myn consent te versuecken, dwelck zy behoiren gedaen thebben ende lichtelyck hadden mueghen doen, indient hen heden belieft hadde, midts de cleene distantie van

Dornick tot Ronssen ; maer, userende ter quader trauwen, zyn sonder myne weten vertrocken, alsoe te bevroeden es, om met meerder liberteyt heurlieden voorstel te vervolgen. Ick en meene nyet dat ick eenichsins jegens die previlegien vander stadt van Antwerpen oft vanden lande van Brabant, met dies voirs. is, gedaen hebbe, ende zoude oock noode hetzelve doen ; maer begheere my ter causen van mynder officie voir Godt ende den Coninck Onsen Genadigen Heere te ontlasten. Uwe Edele Voersienicheyt weet wel dat nyet nyeuw en es *quod per contumaciam proceditur contra absentes*, ende dat men, vuyt crachte van ontgonnen proceduren ende obligatie van te compareren, voorts procedeert *non obstante absentia*, zonder daermede te lederen die previlegien vanden steden oft landen daer alsulcken persoonen henlieden houdende zyn, *et maxime* in materie van heresie ende fautorie van dien ; waerom ick Uwer Heeren Edelheyt ende Voersienicheyt vriendelyck bidde ende van Godts wegen versoecke; my in die zake van onsen Christen geloove, die hedendaechs zoe nootzakelycken es, gheen beledt te willen doene, bisondere gemerckt die voergaende redenen. Mair indien de voirs. gedaechde willen compareren, oock voerden dach geassigneert, zal die goetwillich hooren ende met alder humaniteyt ontfaen zulcke excusatie oft purgatie als zy zullen comen doen, ende sommierlyck, indient doendelyck is, termineren die zake ter stichtingen van henlieden ende tot mynder ontlastinge. Edele ende Voersienige Heeren, ick begheere ende hoope alsulcken raedt te besighen in dese zake ende andere, dat ick ghene cause gheven en sal yemandt hem van my te beclaghen, ende zoude oock zeer noode anders doen, dat kenne den Almoghenden Heere, die U, Edele ende Voersienighe Heeren, spare in gesonde ende altyt innegheve tgene daerduer zyn eere ende der gemeente proffyt gepromoveert mach wordden. Met haesten, te Curtrycke, den thiensten July XV^c^ negenenvyftich.

Aldus stondt onder gescreven: Byden goedtwillighen dienare van Uwer Edelheyt ende Voersienicheyt, Peter Titelmans.

Ende opden rugge stont gescreven aldus : Edele, Wyse, Voorsienige Heeren Schouteth, Borgermeester, Scepenen ende Raedt der stadt van Antwerpen.

K.

27 *Mei* 1559.

La citation du Doyen de Ronssen, en date XXVII May anno LIX.

Pierre Titelmans, Presbytre, Licencié en théologie, Doyen de l'église collégiale de St.-Hermès à Renaix, Inquisiteur Apostolicque de nostre saincte foy catholicque et Commissaire du Sainct-Siége Apostolicque, à la réquisition de la Majesté, par tout la conté et pays de Flandres, villes et châtellenies de Lille, Duay et Orchies, ensemble ès villes et balluages de Tournay et Tournésis spécialement subdélégué, au curé de St.-Jacques à Tournay ou à son lieutenant et tous presbytres, Clercq, Notaires, Officiers, Huissiers, Tabellions et aultres personnes au dict Sainct-Siége et à la Majesté subjectz, Salut. Comme ainsy soyt que de Cathérine Josef, fille de Jehan, vefve de feu Jehan de la Croix, Niclaes Du Vivier et Anthonette Béhau, sa femme, tous parochians de la dicte paroiche de St.-Jacques, telles choses, par fame et aultrement, sont venuz à nostre cognoissance, par lesquelles ilz et chascun d'eulx nous sont suspectz d'hérésie, pour certainement sçavoir s'ils vivent en lumière de nostre dicte saincte foy catholicque ou en ténèbres d'hérésie, nous vous mandons et chascun de vous, de la part du dict Sainct-Siége Apostolicque, la Majesté et nostre susdict office, que admonestés et adjournez la dicte Catheline, Nicolaes et Anthonette, comme nous admonestons et adjournons par cestes, une foys, deux foys, troys fois, et peremptoirement une fois pour tout, à comparoir personnellement par-devant nous en jugement, en la consistoire de la Court spirituelle au dict Tournay, Vendredy après le jour de St.-Laurent, que sera le unziesme d'Augst premier venant, à l'heure de l'audience accoustumée, pour respondre de leur foy et aulx articles par le promoteur de nostre susdict Office à proposer, sur paine d'excommunication majore, véhémente suspition d'hérésie, et la dicte Catherine, sur paine de trois centz Carolus d'or, et Nicolaes et Anthonette, sa femme, sur paine de quatre cens semblables Carolus, à paier par chascun d'eulx, selon leur obligation par devant nous par cy-devant

faicte, au prouffyt de la dicte Majesté, ès mains du Receveur des exploictz au Conseil de Flandres, tellement faisant vostre exécution que entre les jours de vostre exécution et de la comparition il aye cincquante jours, dont les seize pour le premier, les aultres seize pour le secondt, et la reste pour troisiesme et péremptoire délay, leur assignerez et à chascun d'eulx, comme nous leur assignons par cestes, avecq inthimation deue, que, en cas de non-comparition au jour servant, l'on procédera à la fulmination de la dicte excommunication et déclaration de suspition d'hérésie, et paine de trois et quatre centz Carolus, à payer par chascun d'eulx respectivement ès mains et au prouffyt comme dessus et aultrement, selon droit et raison, non obstant leur absence ; et si les persones de la dicte Catherine, Nicolas et Anthonette, ou aulcun d'eulx, ne povez bonnement trouver, ou à elles sans dangier parvenir, nous vous ordonnons et commandons de faire l'exécution de cestes à la maison où ilz ont dernièrement demouré en la dicte ville de Tournay, en la personne d'aulcuns y demourantz, ou des voisins et aultres tesmoingz dignes de foy, ensamble à l'huys ou portail de la dicte église de St -Jacques, par affixion de cestes pour ung temps, en délaissant copie auctenticque illecq affigié, laquelle exécution ainsy faicte, nous ordonnons estre tenue et tenus de telle valeur et efficace, comme sy en la personne de la dicte Catherine, Nicolaes et Anthonette respectivement fuist faicte ; et requérons aussy les Bailly d'illecq et tous aultres Officiers à qui ce appartiendra, de arrester et inventoriser les biens meubles et immeubles de la dicte Catherine, Nicolaes et Anthonette, respectivement, et ce qu'on leur doibt, et de les garder en arrest sans laisser transporter ou aliéner hors de leur povoir et jurisdiction, jusques ad ce que par nous aultrement sera ordonné, sur paine d'estre punys comme faulteurs d'héréticques, à laquelle paine et aultres de droict nous procédrons et ferons procéder contre iceulx qui en ce que dessus seront trouvez négligens et inobédiens, *et ex abundanti*, affin que les dictz Catherine, Nicolaes et Anthonette n'ayent aulcunement excuse ou prétext de ignorance, requérons aussy le dict Curé de St.-Jacques, ou son lieutenant, de publier le contenu de cestes au peuple, ung jour de Dimenche ou feste, estant en grandt nombre assemblé au sermon ou service divin, en admonestant les dictz Catherine, Nicolaes et Anthonette, comme dict est. A quoy faire et ce que en dépendt,

nous vous et chascun de vous sur ce requis donnons plaine auctorité, povoir et exprès mandement, par cestes, et de ce qu'aurez faict et trouvé nous renvoyer response en escript, avecq cestes commandant ung chascun, sur ce requis, vous, en ce que dessus faisant, donner toute adresse et assistence. Donné au dict Tournay le vingt et septiesme de May XV[c] cincquante-neuff. En signe de vérité, nous, Pierre, Doyen et Inquisiteur susdict, avons cestes faict seller et munier de nostre propre seaul et signer par nostre Notaire.

Et estoit soubzscript et signé: *De mandato Domini Decani Inquisitoris præfati*, P. HEDANUS, *Notarius*, et sellé d'ung grand seaul, *in duplici cauda dependente*.

Ainsy estoit soubescript : *Concordat hœc copia cùm originalibus litteris, per me*, et soubzsigné : P. HEDANUS, *Notarius*.

L.

24 *Juli* 1559.

Requeste der Borgmeesteren, Scepenen ende Raidt der stadt van Antwerpen inden Raide van Brabant overgegeven.

Aen mynen Heere den Cancellier, etc. (1)

Gheven in alder oitmoedt te kennen die Borgmeesteren, Scepenen ende Raidt der stadt van Antwerpen, hoe dat al eest

(1) (*Op den bladrand :*) Beslotene briefven aenden Inquisiteur van Vlaenderen, by forme van requisitorie, ten eynde de voers. Inquisiteur aengaende de versochte cassatie hem regulere achtervolghende tdispositytf van deser requeste, *nisi causam*, in welken ghevalle hy tHoff vande redenen van synder swaricheyt oft oppositie zal adverteren, houdende niettemin alle voerdere procedure in state ende surceancie tot dat, zyne rescriptie ghesien, anders byden Hove sal wesen ghcordonneert.

Actum 24 *Julii* 1559.

BROEKE.

soe dat nyemanden en is geoirloeft eenige ingesetenen van Brabant ende besundere ingesetene poirteren der voirs. stadt van Antwerpen, om personelle saken oft eenige delicten, te betrecken buyten Brabant, dyen nochtans nyettegenstaende, heeft gelieft nu onlancx Heeren ende Meesteren Peeteren Titelmans, Deecken vander Collegiaelder kercken van Ste.-Hermes tot Ronssen, Nicolaes du Vivier ende Anthoinette de Behault, zyne huysvrouwe, ingeseten poirteren der voirs. stadt van Antwerpen, te doen dagen om personelycken te compareren voer Zynen Eerw. binnen der stadt van Dornick, opden XI[en] dach van Augusto naestcomende, ende aldaer te antwoirden op die articulen hen by Zyner Eerw. voer te houden, ende dat op zekere pene begrepen inde brieven van dagemente hieraen gehecht, ende dit al onder tdecxel van dat die voirs. Anthoinette, inden jare LIII, woonende, mitten voirs. haeren man, binnen der voirs. stadt van Dornick, by Zynen Eerw. gedachvairt ende daernae geexamineert zynde in tfeyt van heresie, soude geloeft hebben met hueren voirs. man te compareren tallen tyden voer Zynen Eerw., als zy daertoe souden wordden versocht, ende dat tdelict van heresie soude wesen *ecclesiastici fori* ende ter plaetsen gebuert daer zy gedachvairt zyn te compareren, ende hoewel tvoirs. leste dagement is *nulliter* ende onbehoirlyck gedaen, vuyt dyen dat, zedert den jaere LIII, tegen die voirs. Nicolaes, noch oyck tegen zyne huysvrouwe, noyt en is voirdere geprocedeert dan voirs. is, noch termyn van rechte tegen hun voerden voirs. Deecken van Rossen gehouden, ende dat oyck die voirs. Nicolaes ende zyne huysvrouwe binnen de voirs. stadt van Dornick daernae zyn continuellycken blyven woonende ende huys houdende, tot dat zy binnen de stadt van Antwerpen zyn comen woonen, om meerder voirderinge ende prouffyct te doene int feyt van coopmanschappe, ende dat zy daer fixe domicilie hebben gehouden meer dan twee jaeren geleden, ende alnoch zyn houdende, in een huys gestaen inde Pelgrimstrate, binnen der voirs. stadt van Antwerpen, sonder van huysinge binnen middelen tyde verandert te hebbene, ende dat die voirs. Nicolaes ende zyn huysvrouwe, comende woonen binnen de stadt van Antwerpen, gethoent hadden certificatie van hunnen Prochiaen, van hunnen goeden naeme ende fame, met oyck certificatie vander voirs. stadt van Dornick dat zy

hebben betaelt issuegelt (1) van hueren meublen, ende dat zy daernae tot opden dach van huden oepenbaerlycken hebben overal genegocieert, ten aensiene ende wel wetene van eenen yegelycken, ende dat die voirs. supplianten daeraff den voirs. Deecken van Ronssen hebben geadverteert met brieven, ende vriendelycken versocht hem te verdragene van voirdere procedueren, maer indyen hy eenige informatie hadde tegen den voirs. Nicolaese ende zyne huysvrouwe, dieselve den supplianten soude willen overseynden, om dyen achtervolgende tegen hun voirs. poirteren te procederen als behoiren soude ; dyen nochtans al nyettegenstaende, heeft die voirs. Deecken van Ronssen gepersisteert, ende is in meyninge zyne begonste procedueren te continueren, by contumatie ende anderssins ; ende want tselve notoirlyck is tegen die privilegien vanden lande van Brabant, ende besundere vander voirs. stadt van Antwerpen, aldaer gheene delinquanten en wordden geremitteert ter plaatsen daer die delicten gecommitteert zyn, soe bidden die supplianten oitmoedelyck om provisie van oepene brieven, vuyt crachte vanden welcken den voirs. Deecken van Ronssen sal wordden bevolen ende geordonneert, op zekere groote pene, tvoirs. daeghssele met alle tgene des daervuyt ende naegevolght is, costeloos ende schadeloos te casserene, aff, doot ende te nyeuwte te doene, ende hem te verdragen van gelycken meer te doene ; maer indyen hy die voirs. ingesetene poirteren, ter saken van eenigen delicte, wilt aenspreken, accuseren oft denuncieren, tselve doe voer die Wethouders van Antwerpen, rechters competent, ende, ingevalle van oppositie, weygeringe oft vertreck, alle voirdere procedueren opde voirs. pene stadthoudende, nyettegenstaende oppositie oft apellatie, dach hier te Hove, met clausule van aucthorisatie, gemerct die voirs. Heer Pieter Titelmans woonachtich is buyten Brabant. Dwelck doende, etc. Versueckende adjunctie vanden Procureur-Generael.

F. Verbysen.

---

(1) Art. VII van het kapittel « van der Issue ende Pondtpenningen » der *Costuymen van Antwerpen*, bl. 154 der uitgave van 1582, luidt als volgt : « Een poorter of poortersse, oft buyckvast inwoonder der voors. stadt, gaende woonen in ander steden oft plaetssen, is ghehouden syne goeden te verissuen, al waert saecke dat hy hem hadde doen ontpoorteren, oft als buyten-poorter doen opschryven, also verre hy voor syn vertreck metten Issue-meesters niet overcomen en is. »

M.

24 *Juli* 1559.

(*Brief van den Raad van Brabant aan den Inquisiteur Peeter Titelmans.*)

Den Eerweerdighen onsen besunderen goeden Vrient, Heeren ende Meesteren Peeteren Titelmans, Deken tot Ronssen.

De Cancellier ende andere luden vanden Rade Ons Heeren des Conincx in zynen lande van Brabant.

EERWEERDIGHE, BESUNDERE GOEDE VRIENT.

Van wegen den Borgermeesteren, Schepenen ende Raedt der stadt van Antwerpen is ons gepresenteert geweest de supplicatie, metter copie vande brieven van citacien daerby gevueght, die wy u senden hiermede gesloten, ende, mits den redenen daerinne begrepen, versuecken ernstelyck by desen aen u, dat de voirs. supplicatie by u oversien ende gevisiteert zynde, ghy aengaende der versochter cassatie inde selve supplicatie breeder geroert, u reguleren wilt achtervolgende het disposityf derselver, ten zy nochtans dat ghy van tselve te doene eenighe merkelycke redenen hebt ter contrarien, vanden welcken, in dien gevalle, u gelieven sal ons tadverteren, versueckende voirts nyettemin aen u dat ghy alle voirdere proceduere in state ende surceancie houden wilt totter tyt ende wylen toe, uwe rescriptie gesien, anders by ons inder saken sal wesen geordineert.

Eerweerdighe, besundere goede Vrient, Onse Heere God zy mit u.

Gescreven te Bruessele, den XXIIII^en dach July 1559.

BROEKE.

N.

17 *April* 1559.

Extracten vander geloeften van Nicolaes Vivier ende zyn huysvrouwe.

I.

Extractum ex processu coram Domino Inquisitore Flandriæ contra Nicolaum du Vivier instituto.

Comparuit Nicolaus du Vivier coram Domino Inquisitore, præsente assessore, qui, post talem qualem excusationem pro parte uxoris, eo quod pridie, hora præscripta, non comparuisset, factam et allegatam, obligavit se ad comparendum coram Dominis Inquisitore et Officiali, seu eorum altero, toties quoties vocaretur, promittendo quoque se curaturum ut uxor quoque similiter compareret, sub pœna quadringentorum florenorum Caroleorum ad opus Cæsareæ Majestatis applicandorum, casu quo ipse aut ejus præfata uxor Anthonia, de comparendo vocati, defectuosi reperiantur, postulans honeste secum agi. Quo audito, Domini declararunt eidem domum ejus visitandam esse, monentes ut uxorem mittat hora secunda post meridiem, quod se facturum promisit. Actum in Vineta Tornaci, anno millesimo quingentesimo quinquagesimo tertio, die vero XXVII[a] Aprilis. Et erat subscriptum et signatum: V. Canis, Not.

II.

Aultre extraict du procès déméné contre Thonette de Béhau, femme du dict Nicolas du Vivier.

Thonette Béhau a esté délaissée partyr à sa maison, sur promesse qu'elle fit de comparoir touttes et quantesfois et en tel lieu que le dict Seigneur Inquisiteur ou Monsieur l'Official le manderont, soubz peine de quatre centz florins Carolus au proffyt de Sa Majesté et d'estre conveincue d'hérésie ; en

signe de quoy elle a signé ceste response et obligation de sa propre main avecq moy, Notaire soubscript, le XXVII[e] d'Avril XV[c] cincquante trois.

Et estoit soubscript et signé : THONET DE BÉHAULT, V. CANIS, *Notarius.*

Extraict comme dessus, par moy

P. HEDANUS, *Notarius.*

O.

Requeste voere den Deken van Ronsse.

Aenden Coninck.

Gheeft te kennen met alder oeitmoedicheyt Pieter Titelmans, Deken vande Collegiale kercke van Ste.-Hermes te Ronsse, Inquisiteur van onsen Helighen Christen gheloove, over het landt ende graefschip van Vlaenderen, etc. ghedeputeert, hoe dat, in tjaer 1553, voor hem, vuyt redelicke zaken in materie van heresie, betrocken waeren, tot Doornycke, Nicolas du Vivier ende Anthonette de Béhault, zyne huysvrouwe, doen ter tyt ende noch langhe daernaer daer wonende, dewelcke, naer examen etc., op zeker verbandt ende peyne van tallen tyde ende op alle plaetse daer ende als zy byden zelven Inquisiteur zouden ontboden zyn, te compareren ende voor hem te rechte te staene, waeren laeten gaen ; dewelcke zaeken ende obligatien, midts veele zwaere affairen die denzelven Inquisiteur *ex officio* overcommen zyn, es alzo bleven hanghende indecys zekeren tyt, in meeninge nochtans dezelve zaeken in tyde ende wile te expedieren naer recht, gheensseyns hem bemoyende vanden vertrecke vanden voors. Nicolaes ende zyn huysvrouwe, als rycke ende wel ghestelde lieden wesende, emmers zonder alvooren haerlieder zaeken ghetermineert te zyne ; nietmin, zekeren tyt daernaer, alzoo eenighe zaeken van nieus ghecommen zyn ter kennesse van hem, Inquisiteur, die hem moveerden omme die hanghende zake te promoveren ende voort te jaghen, heeft bevonden dat den voors. Nicolaes met zyn huysvrouwe zyn

goet vercocht hadde ende van Doornycke vertrocken was, als hemlieden beduchtende ende quaet bemoedende in fraude van justicie, onder tdexel ende pretext van negociatie ofte coopmansschap te doene, alwelcke zaken overghemerct, heeft hy, Inquisiteur, dezelve Nicolas ende zyn wyf, vuyt cracht van zynder commissie ende volghende de voorgaende kennesse ende verbandt, doen dachvaerden, naer recht, redene ende costume in ghelycke zaken gheuseert, zonderlinge in crime van heresie, naervolghende de copie hieranne hanghende, *contra absentes* ; ende hoewel hiermede niet mesdaen en es jeghens de previlegien van Antwerpen, noch oick jeghens Brabandt, *contra contumaciter absentem procedendo in loco delicti commissi*, *maxime præcedente cognitione et de stando judicio obligatione*, heeft nochtans den voors. Nicolas met zyn huysvrouwe clachtigh ghevallen ende den Burghmeester, Schepen ende Raedt van Antwerpen verweet omme te vercrighen besloten briefven inde Cancelrye van Brabandt, onder tdexel van previlegien etc., hopende daermede die zaeke interrupt ende suspens te hauden ende vuyt Vlaenderen in Brabandt by *tel quel incident* te trecken, omme alzoo behoirlycke punitie te ontgaene ende met meer liberteyt te moghen leven naer synen sin, twelck ontwisselick een zaeke is jeghens recht ende redene, metgaders van zeer quaeder consequentie, grootelicx tot faveur tot den ketters ende heretycken, dewelcke hemlieden daghelicx van deen plaetse in dandere transporteren ende poorterien annemen mochten, omme hemlieden te decken, daer zy niet bekendt en zyn, ende zoude oick tzelve zyn grootelicx tot prejudicie ende achterdeele vande voors. Inquisitie van onsen Christen gheloove, dewelcke nochtans zo grootelicx van noode is ende gherecommandeert byde Keyserlycke Majesteyt, zaligher memorie, Huwer Majesteyt Heer Vaeder, dewelcke oick by Zynder Majesteyt instructie verboden heeft den Inquisiteur eenich belet te doene met besloten brieven vanden Rade ende anders. Suppliert midts dien oeitmoedelick dat Huwer Majesteyt believe de voors. briefven ende impediment te casseren, annuleren ende te nieute te doene ende den Inquisiteur suppliant met zyn begonste procedure te laeten voortgaene, naer recht, ende behoirlycke provisie te doene dat dierghelycke impedimenten niet en gheschieden, want anders van noode waere dInquisitie te

laeten ende alzulcke frivole querelen daghelicx te vervolghene, ende Huwe Majesteyt zal wel doen.

P.

7 *Augusti* 1559.

(*Brief van Koning Philips II aan den Raad van Brabant.*)

A noz Chiers et Féaulx les Chancelier et gens de nostre Conseil en Brabant.

LE ROY,

CHIERS ET FÉAULX,

Nous avons receu, en nostre Privé Conseil, la requeste de Maistre Pierre Titelman, Inquisiteur de nostre Saincte foy au quartier de Flandres, se plaindant de certaines lettres closes et commandemens par vous à luy faictz, afin qu'il eust à tenir en surcéance les procédures par luy encommenchées allencontre de Nicollas du Vivier et Anthoinette de Béhault, sa femme. Comme vous entendrez de plus près par icelle requeste et pièches, et comme, après avoir la chose meurement esté examinée, pesée et considérée par ceulx de nostre dict Conseil Privé, l'on ne tienne les dictz commandemens, pour les raisons contenues en la dicte requeste aucunement fondez, Nous vous ordonnons et enchargeons de vous en déporter, en permectant au dict Inquisiteur qu'il puisse procéder outre commil trouvera appertenir.

A tant, Chers et Féaulx, Nostre-Seigneur vous ayt en Sa saincte garde.

Escript en nostre ville de Gand, le VIIe d'Aoust 1559.

PHILIPPE.

J. VANDER AA.

Q.

Requeste voere de stadt van Antwerpen inden Raide van Brabant overgegeven.

Aen mynen Heer den Cancellier, etc.

Gheven in alder oitmoedt te kennen die Borgemeesteren, Scepenen ende Raidt der stadt van Antwerpen, hoe dat, al eest soe dat nyemanden en is geoirloeft eenige ingesetenen van Brabant, ende besundere ingesetene poirteren der voirs. stadt van Antwerpen, om personelle saken oft eenige delicten, te betrecken buyten Brabant, dyen nochtans nyettegenstaende, heeft gelieft nu onlancx Heeren ende Meesteren Peeteren Titelmans, Deecken vander Collegiaelder kercken van Ste.-Hermes tot Ronssen, Nicolaes de Vivier ende Anthoinette de Béhault, zyne huysvrouwe, ingeseten poirteren der voirs. stadt Antwerpen, te doen daigen om personelycken te compareren voer Zynen Eerw., binnen der stadt van Dornick, opden XI^en^ dach van Augusto lestgeleden, ende aldaer te antwoirden op die articulen hen by Zynen Eerw. voer te houden ende dat op zekere pene begrepen inde brieven van dagemente hieraen gehecht, ende dit al onder tdecxel van dat der voirs. Anthoinette, inden jaere LIII, woonende mitten voirs. haeren man binnen der voirs. stadt van Dornick, by Zynen Eerw. gedachvaert, ende daernae geexamineert zynde in tfeyt van heresie, soude geloeft hebben met hueren voirs. man te compareren, tallen tyden, voer Zynen Eerw., als zy daertoe souden wordden versocht, ende dat tdelict van heresie soude wesen *ecclesiastici fori*, ende ter plaetsen gebeurt daer zy gedachvaert zyn te compareren, ende hoewel tvoirs. leste dagement is *nulliter* ende ombehoirlyck gedaen vuyt dyen dat, zedert den jaere LIII, tegen die voirs. Nicolaes, noch oyck tegen zyne huysvrouwe, noyt en is voirdere geprocedeert dan voirs. is, noch termyn van rechte tegen hun voerden voirs. Deecken van Ronssen gehouden, ende dat oyck die voirs. Nicolaes ende zyn huysvrouwe binnen de voirs. stadt van Dornick daernae zyn continuelycken blyven woonende ende huys houdende, tot dat zy binnen de stadt van Antwerpen zyn comen woonen, om meerder voir-

deringe ende prouffyct te doene int feyt van coopmanschappe, ende dat zy daer fixe domicilie hebben gehouden meer dan twee jaeren geleden, ende alnoch zyn houdende, in een huys gestaen inde Pelgrimstrate, binnen der voirs. stadt van Antwerpen, sonder van huysinge binnen middelen tyde verandert te hebbene, ende dat die voirs. Nicolaes ende zyn huysvrouwe comende woonen binnen de stadt van Antwerpen, gethoent hebben certificatie van hunnen Prochiaen van hunnen goeden naeme ende fame, met oyck certificatie vander voirs. stadt van Dornick, dat zy hebben betaelt issuegelt van hueren meublen, ende dat zy daernae tot opden dach van huden openbairlyck al hebben genegocieert, ten aensiene ende wel wetene van eenen yegelycken, ende dat die voirs. supplianten daeraff den voirs. Deecken van Ronssen hebben geadverteert met brieven ende vriendelyck versocht hem te verdragene van voirdere proceduere, maer indyen hy eenige informatie hadde tegen den voirs. Nicolaesen ende zyne huysvrouwe, dieselve den supplianten soude willen oversenden, om, dyen achtervolgende, tegen hun voirs. poirteren te procederen als behoiren soude; dyen nochtans al nyettegenstaende, heeft die voirs. Deecken van Ronssen gepersisteert, ende gelyck hy in meyninge was zyne begonste procedueren te continueren by contumatie ende anderssins, ende dat tselve was notoirlyck tegen die privilegien vanden lande van Brabant ende besundere vander voirs. stadt van Antwerpen, aldaer gheene delinquanten en wordden geremitteert ter plaetsen daer die delicten gecomitteert zyn, soe hebben die supplianten, om die redenen voirs., alsdoen versocht oepene brieven van cassatie met clausule van auctorizatie; opde marge van welcke requeste byden Hove zyn den supplianten verleent geweest besloetenen brieven aenden voirs. Inquisiteur, ten eynde van cassatie, *nisi causam*, verhoudende nyettemin alle voirdere procedueren in state tot dat, die rescriptie gesien, anders soude wesen geordineert; welcken achtervolgende die supplianten die besloetenen brieven hebben doen lichten ende behoirlyck presenteren, al blyckende byde requeste mitten marginalen appoinctementen, copie vande besloetenen brieven mitte relatie hierby gehecht; ende hoewel, desen aengemerct, die voirs. Inquisiteur hem hadde behoiren daernae te reguleren, dyen nochtans al nyettegenstaende, verachtende die bevelen oft requisitie van desen Hove, die voirs. Inquisiteur heeft gepre-

senteert (zoe die supplianten verstaen), requeste aenden Coninck, ende, op zyn ondueghdelyck te kennen geven, verworfven consent ende oirloff om zyn pretense procedueren te moegen continueren, gelyck hy, onder tdexcel van dyen, die procedueren heeft gecontinueert, ende opden XI^en^ Augusti lestleden, onder tdexcel vande pretense contumatie, den voirs. Nicolaes ende zyn huysvrouwe gecondempneert, nae vuytwysen die citatiebrieven, ende geduempt elck in vier hondert Carolus guldens, die hy meynt te verhalen opde goeden der voirs. inwoonende poirteren van Antwerpen ende anderssins, alsoet hem goetdunckt; ende want tselve is een onbehoirlyck voirtstel ende notoir attemptaet is, tenderende in prejudicie vande jurisdictie van desen Hove ende notoire privilegien vanden lande van Brabant, ende besundere der voirs. stadt van Antwerpen, ende dat, onder correctie, die supplianten noch oyck Uwe Eerw. dit nyet en behoiren onder dissimulatie daer alsoe te latene, mits dat, nae rechte, notoir is dat die citatie ende instel vande voirs. procedueren, byden laps van drye jaeren ende meer dat die zyn blyven staende sonder *litem* gecontesteert oft eenigen anderen termyn daerinne gehouden te hebbene, smelten ende perimeren, ende dat, by consequente, oyck alsulcke geloefte van te compareren voerden voirs. Inquisiteur notoirlyck is extinct ende te nyeuwte, als hebbende alleenelycken gedependeert ende accessoir geweest vande voirs. procedueren ende ter oirsaken van dyen gedaen, met sulcken verstande ende conditie, zoeverre die voirs. Inquisiteur zyn instel ende begonste procedueren soude hebben willen vervolgen, die hy nu *longo silentio* heeft laeten smelten, alsoe alsulcke geloefte van te compareren *in judicio coram tali judice* nyet en can anders nae rechte verstaen gewordden dan zoe lange sulcke rechtere zyn jurisdictie soude moegen exerceren, want al hadde inde voirs. zake litiscontestatie gebeurt, ende tot meer anderen acten judicielle geprocedeert geweest, soe soude nochtans sulcke instancie perimeren *lapsu triennii*, ende, by consequente, alle die geloeften ende acten judicielle van sulcke instantie dependerende, oft eenichssins ter oirsaken van dyer gehouden, zoe vele te meer is die voirs. citatie, die maer en is geweest een instel ende beginsel van instantien, oyck geperimeert, doot ende te nyeuwte, met oyck die voirs. pretense geloefte, ende, by consequente, die voirs. Inquisiteur

behoirt ende is gehouden hem te verdragene van voirdere kennisse oft judicature te nemene over die ingeseten poirteren der voirs. stadt van Antwerpen, ende zyn pretense procedueren, feytelycken ende directelycken, tegen die privilegien vander voirs. stadt ende vanden geheelen lande van Brabant voirtsgestelt, costeloos ende schadeloos te casserene, want anderssins, by sulckdanige middelen ende geloeften, soude die Inquisiteur tot zyn jurisdictie astringeren ende eeuwelycken verbonden houden alle die inwoonderen vanden graefschappe van Vlaenderen nu onder zyn jurisdictie geseten, doende hun, sonder eenige behoirlycke presumptie, maer vuyt zyn eygen sinnelycheyt, met grooten getale voer hem daigen ende voirts die geloefte doen van voer hem tallen tyden tzynder geliefte te compareren, eer hy die sal van hem licentieren oft relaxeren, dwelck oyck al tenderen soude tot een groote onruste vanden lande ende ingesetenen van dyen, mits allen denwelcken, ende besundere geconsidereert dat die supplianten voerde Majesteyt vanden Coninck noch oyck anderssins in rechte tegen den voirs. Inquisiteur nyet en zyn gehoirt geweest, ende dat die voirs. contumatie van procedueren is notoirlyck attemptaet, Soe bidden die supplianten om provisie van oepene brieven met clausule van auctorizatie, vuyt crachte vanden welcken den voirs. Titelmanno, Inquisiteur, ende allen anderen dyen van noode wesen sal, wordden bevolen ende geordineert, op zekere groote penen tegen Onsen Genadighen Heere den Coninck, als Hertoge van Brabant, te misbeurene, die voirs. procedueren ende condempnatie, met tgene des daernae ende vuytgevolght is, costeloos ende schadeloos te casseren, aff, doot ende te nyeuwte te doene, ende die voirs. ingesetene poirteren te repareren ende te stellen in hueren iersten state, gelyck zy waeren voer die voirs. pretense citatie, ende hun affgenomen ende geexecuteerde goeden te restitueren, in specie oft inde weerde, ende, ingevalle van oppositie, weygeringe oft vertreck, die reparatie ende mede die voirs. restitutie vanden voirs. goeden nae date vande presentatie vanden voirs. besloetenen brieven affgenomen, ierst ende alvoeren gedaen zynde, ende alle voirdere procedueren gehouden in state, nyettegenstaende oppositie oft appellatie, ende sonder prejudicie van dyen dach hier te

Hove, oft dat den Hove, gelieve hierinne te versiene van sulcke andere provisie als men nae gelegentheyt der saken sal bevinden behoirende. Dwelck doende, etc.

WESENBEKE.

S.

20 *April* 1562.

Citatie vanden Deken van Ronssen tegen Nicolas du Vivier, in date XX^a Aprilis XV^cLXII.

Pierre Titelmans, Licencié en théologie, Doyen de l'église collégiale de St.-Hermès, à Renaix, Inquisiteur de nostre Saincte foy et Commissaire du Sainct-Siége Apostolicque, à la réquisition de la Majesté, par tout le pays de Flandres, ville et chastellenie de Lille, Douay et Orchiez, ensamble ès ville et baillages de Tournay et Tournésys, spécialement subdélégué, et Charles de la Deuse, Chanoine de Nostre-Dame et Official de Tournay, ordinaire du lieu, au curez de Nostre-Dame et de St.-Jaques au dict Tournay, respectivement, et tous aultres Presbytres, Clercqs, Notaires, Tabellions, Officiers, Huyssiers et aultres personnes au dict Sainct-Siége et à la Majesté subjectz, Salut. Comme ainsi soit que les promoteurs de noz offices, ce jour d'huy, date de cestes, soient comparuz par devant nous en jugement et ont exhibez et reproduict certaines lettres par nous décernez, en date du XXVIIe de May XV^c cincquante-neuf, par lesquelles appert et est notoire que Nicolas du Vivier, Anthoinette, sa femme, et Catheline Josep, fille de Jehan, vefve de feu Jehan de la Croix, parochians de Nostre-Dame et St.-Jacques susdictz, respectivement, ont estez deuement adjournez, comme suspectz d'hérésie, de comparoir personnellement par-devant nous en jugement, le XIe d'Aougst ensuyvant, au consistoire de la Court spirituelle au dict Tournay, à l'heure de l'audience accoustumée, pour respondre de leur foy et aux articles par nos dictz promoteurs à proposer, sur peyne d'excommunication majore, véhémente suspition d'hérésie, et le dict Nicolas et sa femme, sur paine

de quatre cens Carolus, et Catherine Josep, de trois cens semblables Carolus, à payer, au proffyt de la Majesté, ès mains du recepveur des exploictz au Conseil en Flandres, et que au dict jour servant ne sont comparuz, ne aulcun d'eulx ne se faict deuement excuser, mais se ont laissé contumacer, et, ensuyvant la dicte contumace, le XIXe de Juillet XVc soixante, à l'instance des dictz promoteurs, sont-ilz, et chascun d'eulx, déclarez estre excommuniez *excommunicatione majori*, véhémentement suspectz d'hérésie, et tombez le dict Nicolas et sa femme chascun en la peyne de quatre cens Carolus, et Catherine Josep, de trois cens Carolus, à payer au proffyt et ès mains que dessus, laquelle déclaration a aprez aussy esté faicte à la maison de leur dernière demeure et par trois diverses Dimences ou Festes en leur église parochiale au dict Tournay, respectivement par leurs curez, selon le contenu de certaines aultres lettres ce jour d'huy aussy comme dessus exhibez, avecq deue admonition qu'ilz se fissent absouldre, le plustost que possible seroit, de la dicte excommunication et se purgassent de leur dicte contumace et suspition d'hérésie, ou que aultrement en temps convenable ils seroient déclarez hérétycques, et pour telz punyz, non obstant leur absence ; et combien qu'avons, de grâce espéciale, jusques à présent différé de les déclarer hérétycques, ne sont touttesfoys venuz à obéyssance, mais demeurent, dès passé ung an et davantage, persévérant en leur dicte excommunication, etc. *Hinc est* que nous vous requérons et commandons et chascun de vous, sur ce requis, que vous citez et admonestez, comme nous citons et admonestons par cestes, le dict Nicolas du Vivier, Anthonette, sa femme, et Catherine Josep, et chascun d'eulx, respectivement, une foys, deux foys, trois foys, et péremptoirement une foys pour tout, à comparoir personèlement par-devant nous ou ung de nous, en jugement au dict consistoire de la Court spirituelle à Tournay, le vingtroisiesme de May prochainement venant, à l'heure de l'audience accoustumée, pour leur veoir et ouyr déclarer hérétycques, et pour telz délaisser ès mains du juge séculier, tellement faisant vostre exécution que, entre le jour qu'ilz doibvent comparoir et d'icelle vostre exécution, il aye du moings XXX jours, dont les dix pour le premier, les aultres dix pour le second et la reste pour le troisiesme, et péremptoire dilay leur assignerez et à chascun d'eulx, comme nous leur assi-

gnons par cestes, avecque intimation que, en cas de non-comparition au jour servant, on procédera oultre, selon droict et raison, non obstant leur absence ; et si le dict Nicolas, Anthonette et Catheline, ou aulcun d'eulx, ne povez bonnement trouver, ou sans danger à eulx parvenir, nous vous commandons de faire l'exécution de cestes à la maison de leur dicte dernière demeure, au dict Tournay, respectivement en la personne que vous y trouverez, des voisins ou aultres tesmoings dignes de foy, et aussy à l'huys de Nostre-Dame et de St.-Jaques susdictz, respectivement, par affiction de cestes pour ung temps, en délaissant copie authenticque d'icelles illecque affigié, laquelle exécution ainsi faicte, nous tenons et ordonnons estre tenue de telle valeur et efficace que si en la personne des dictz Nicolas, Anthonette et Catherine fust faicte. *Ex abundanti* touttesfoys, affin que le dict Nicolas, Anthonette et Catherine n'ayent aulcunement excuse ou prétext d'ignorance, nous requérons aussy les dictz curez de Nostre-Dame et de St.-Jaques, ou leurs lieutenants, que, le premier jour de Dimance ou feste aprez l'exécution de cestes, ilz publient aussy le contenu d'icelles au peuple estant en grand nombre assamblé au sermon ou service divin, citant et admonestant le dict Nicolas, Anthonette et Catherine, comme dict est, à quoy faire et, de ce qu'aurez faict et trouvé, nous envoyer réponce par escript ; avecq cestes nous vous donnons plaine auctorité, povoir et exprès commandement, par cestes commandant aussy à tout chascun, vous, en ce que dessus, donner toutte addresse et assistence. Donné en la dicte Court spirituelle à Tournay, le XX[e] d'Avril XV[c] soixante-deux. En signe de vérité, nous, Pierre, Inquisiteur, de nostre propre, et nous, Official, le seaul de la dicte Court avons cestes faict seller. Et estoit sellé de deux divers seaulx, et subsigné : *de mandato Dominorum Inquisitoris et Officialis præfatorum :* P. Hedanus, *Notarius.*

Concordat cum suo originali, per me

P. Hedanus, *Notarius.*

T.

Requeste pour Nicolas du Vivier et sa femme, à Messeigneurs de la ville d'Anvers.

A Messeigneurs les Bourgmaistres, Eschevins et Conseil de la ville d'Anvers.

Remonstrent humblement Nicolas du Vivier et Anthonette de Béhault, sa femme, manans bourgeois de ceste ville d'Anvers, que comme ainsi soit que, contre les préviléges de Brabant et mesmement de ceste dicte ville, ilz ayent piéchà esté adjournez à comparoir en personnes en la ville de Tournay, par-devant Maistre Pière Titelmans, Inquisiteur au pays de Flandres et de Tournay, soubz prétext que icelluy Inquisiteur prétent contre eulx supplians avoir commenché à prendre inquisition et cognition, avant qu'ils se seroient retirez de la dicte ville de Tournay, là où toutesfois le dict Nicolas, suppliant, noncques ait esté cité ou actraict en jugement, ny examiné par-devant le dict Inquisiteur, ou obligé sa personne, comme s'est vanté par sa requeste présentée à la Majesté du Roy, mais bien est vray que le XXVII[e] jour d'Apvril en l'an XV[c] cincquante-trois, icelluy suppliant est allé, de sa franche et pure volunté, sans estre adjourné ny mandé, parler au dict Doyen, faisant les excuses de sa femme, qu'elle, estant par le Clercq ou Greffier du dict Doyen mandée, le jour devant, par-devant le dict Doyen, n'y estoit comparue, et le prier qu'il pleust au dict Doyen faire sortir les sergeans qu'il avoit mis en la mesme heure en la maison du dict suppliant, ce que le dict Doyen luy accorda, sur telle promesse que le dict Nicolas promist verbaelement de faire comparoir sa femme en son logis par-devant luy le mesme jour, à deux heures après-disner, sur peine de quatre cens florins, ce que le dict suppliant a faict, et estant sa femme par-devant le dict Doyen, ne trouvant occasion de la retenir, laissa aller, soubz promesse de comparoistre par-devant luy, quant elle seroit requise, sur la dicte peine de IIII[c] florins, dont il a en tout et partout fourny à sa promesse, qui estoit seullement de faire comparoistre sa femme au jour et heure que dessus, et depuis ont demouré les supplians quatre ans et plus à Tournay en leur mesme maison, au sceu et veu du dict Doyen, et ne sont retirez de là en

cachet ou en fraude de justice, comme s'est aussy vanté le dict Inquisiteur par sa dicte requeste présentée au Roy, ains publicquement, par congé et volunté de Messeigneurs d'icelle ville, en payant le droict d'issue, et avecq attestation de leur vie prinse de mes dictz Seigneurs et de leur curé, lesquelz les dictz suppliantz ont exhibé avecq leur premier requeste et pièces présentée à Vos dictes Seignouries, et ainsi sont les suppliantz venuz demourer en ceste ville d'Anvers, là où ilz ont demouré paisiblement par l'espace de deux ans, et durant iceulx se sont les supplians, à beaucop de foys, trouvez publicquement en la dicte ville de Tournay, pour leurs affaires et négoces, et durant le temps des dictz six ans n'ont jamais esté citez ny mandez par-devant le dict Doyen, tellement que les supplians, ayans publicquement, à la bonne foy, au sceu d'ung chascun, changé leur domicile, ne doibvent après les six ans estre adjournez dehors ceste ville et pays de Brabant, contre les exprès prévilèges d'icelluy pays et d'icelle ville, ausquelz ne peult porter aulcun préjudice la promesse que la dicte Anthoinette, au dict an LIII, polroit avoir fait au dict Doyen de comparoir par-devant luy toutes les fois qu'elle en seroit requise, sur peine de quatre cens florins, considéré qu'icelle promesse, comme extorquée d'une femme par craincte et force, et faicte sans aucthorité, adveu ou consentement du dict Nicolas, suppliant, son mary, n'est d'aulcune valeur, et, combien que sy (que non), elle seroit estaincte et périmée par le laps de tant des ans depuis encouruz, et se debvroit entendre seullement pour le temps que les supplians demeureroient soubz la jurisdiction du dict Doyen, aultrement icelles promesses causeroient une perpétuelle servitude; ces raisons considérées, et que les supplians n'ont voulu riens faire en préjudice des droictz et prévilèges de ceste ville, se sont les supplians retirez par-devant Vous Seignouries, vous advertissans du faict, lequel entendu, vous avez entreprins les deffences pour eulx supplians, pour la conservation de voz prévilèges et de voz subjectz, et deffendu aux supplians de point comparoir par-devant le dict Doyen, et ont Voz Seignouries escript au dict Doyen de vouloir désister, à quoy ainsi qu'il n'a voulu entendre, procédant tousjours oultre, avez supplié au Conseil de Brabant d'avoir lettres closes, mais ce nonobstant, soubz prétext des lettres subrepticement et obrepticement, sans ouyr partye, obtenues au Conseil Privé, a le dict Doyen avant

procédé et les supplians excommunié, et combien que Voz Seignouries ont ce donné, par aultre requeste, à cognoistre au dict Conseil de Brabant, toutesfois n'ont Voz Seignouries obtenu quelque provision par laquelle le prétendu du dict Doyen soit mis à néant ou en surcéance, ains, que pis est, a naguerres le dict Doyen dépesché aultres lettres du XXme jour de ce courant mois d'Apvril, en vertu desquelles il a faict adjourner les supplians de comparoir personnellement pardevant luy en la dicte ville de Tournay, le XXIIIme jour de May prochainement venant, pour eulx véoir et ouyr déclairer héréticques et pour telz délaisser ès mains du juge séculier, apparant par la copie auctentique cy-joincte, ce que redonde non-seullement au grand préjudice et schandale des supplians et de leurs parens et amys, mais aussy à grande dérogation des droictz et préviléges de ceste ville et se tout le pays de Brabant ; requérans pourtant qu'il plaise à Voz Seignouries tant faire et en toute diligence poursuyvir le dict affaire que aux supplians (qui se sont reposez soubz Vous Seignouries) puissent demourer paisibles, sans ultérieure molestation et schandale, et les droictz et préviléges du pays et de ceste ville gardez. Quoy faisant, ferez bien.

NYCOLLAS DU VIVIER.

V.

Requeste voere Borgmeesteren, Scepenen ende Raidt der stadt van Antwerpen, inden Raide van Brabant overgegeven.

Aen mynen Heere den Cancellier, etc.

Gheven te kennen die Borgemeesteren, Scepenen ende Raidt der stadt van Antwerpen, hoe dat zy, supplianten, hier te Hove overgegeven gehadt hebben zekere requeste ende verworven gehadt besloetene brieven aen Heeren ende Meesteren Peeteren Titelmans, Deken van Ronssen, in Vlaenderen, ten eynde dat hy hem soude verdragen van voer hem buyten Brabant, tot Dornick in Vlaenderen, te evoceren ende te dagen Nicolasen du Vivier ende Anthonette de Béhault, zyn

huysvrouwe, poirteren ende vaste ingesetenen vander voirs. stadt van Antwerpen, tegen die notoire ende byde Majesteyt ende by Uwe Eerw. beswoeren privilegien van Brabant ende vande voirs. stadt; maer hoewel den voirs. Deken die voirs. besloetene brieven zyn gepresenteert geweest, zoe en heeft dieselve Deken hem daernae nochtans nyet gereguleert gehadt, ende, dat arger is, op zyn slinck ende onwaerachtich te kennen geven (zonder daeraff te hebben doen blycken, ende daeraff die contrarie sal worden gethoont, indien des noot zy), heeft verworven, den supplianten ongehoirt ende ongeroepen, inden Secreten Raide alhier oerloff om teghen den voirs. Nicolasen ende zyn huysvrouwe te moegen voirts procederen, gelyck hy oyck voirts heeft feytelyck geprocedeert gehadt tot excommunicatie ende condempnatie in een pene pecuniaire, met dreygementen van hen te vercleeren hereticke; dwelck want het was een notoir attemptaet, hebben die supplianten alhier versocht oepene brieven van cassatie met clausule van authorisatie, maer hebben Uwe Eerw. gedifferent den supplianten dieselve brieven te verleenen, den supplianten belast hebbende dat zy die sake metten voirs. Deken minnelyck zouden veraccorderen ende te neder leggen, gelyck die supplianten oyck hebben begeert te doene, ende daeraff metten voirs. Deken binnen die stadt van Antwerpen gesproken gehadt, die den supplianten oft hunne gecommitteerde heeft ter antwoirde gegeven dat hy alsdoen moeste vertrecken, maer ter geliefte vanden supplianten wederomme aldaer zoude commen ende met hen dyen aengaende communiceren; welcken achtervolgende hebben die supplianten den voirs. Deken, by zekere missyve, gescreven ende aensocht gehadt dat hy, volgende zyne geloefte, hem tot Antwerpen zoude willen vinden, om mette supplianten aengaende die voirs. zake te verstaen tot communicatie ende accorde; waerop die voirs. Deken, den XXVII[en] dach van Decembri lestleden, heeft gescreven gehadt dat hem nyet moegelyck en soude zyn geweest te commen, ende genoech thoonende byde selve missyve dat hy van egeenen sin en was zyn pretens voirtstel te verlaten ende te verstaen tot eenige communicatie ende accorde, heeft byde selve missyve tselve zyn voirstel willen deffenderen; welcken aengemerct, ende dat die voirs. Deken den voirs. Nicolaesen ende zyn huysvrouwe dreyghde te vercleeren hereticke, nyettegenstaende dese jegewoirdige pro-

ceduere, soe hebben die supplianten andere requeste aen Uwe Eerw. overgegeven, ten eynde om te hebben oepene brieven van cassatien, maer en hebben alnoch egeene expeditie noch provisie cunnen gecrygen, ende, dat arger is, binnen middelen tyde voerdert hem die voirs. Deken al voirts te procederen, hebbende onlancx, by zekere brieven, den voirs. Nicolaes ende zyn huysvrouwe doen dagen gehadt, ten eynde dat zy voer hem tot Dornick, opden XXIII[en] dach van Mey, souden compareren om hen te sien ende te hoiren vercleeren ketters, ende voer sulcke den weerlycke rechtere gelevert te wordden, blyckende byde selve brieven hieraen gehecht, al contrarie der communicatie ende geloefte die deselve Deken den supplianten oft hunnen gedeputeerden hadde beloeft, ende oyck zonder daertoe eenich fundement te hebben, mits dat die voirs. Nicolaes (alzoe die supplianten vuyt desselffs Nicolaes' requeste, onlancx aen hen overgegeven ende hieraen gehecht, verstaen) dat die voirs. Nicolas noyt voer hem en is gedaight noch geroepen geweest, noch oyck eenige gheloefte gedaen en heeft, dan van zyne huysvrouwe aldaer opden XXVII[en] dach van April inden jaere XV[c] ende LIII te doen compareren, gelyck hy gedaen heeft, ende die geloefte die zyne huysvrouwe den voirs. Deken voer hem wesende, vuyt vreese soude moegen gedaen hebben, zonder authoriteyt ende consent vanden voirs. Nicolaes, es van onweerden, ende, genomen neen, zoude wesen geperimeert, ende te verstaen zyn, blyvende den voirs. Nicolaes ende zyn huysvrouwe onder desselfs Dekens jurisdictie, ende in alle gevalle en zoude die beloefte vande voirs. vrouwe den voirs. Nicolaes nyet hebben cunnen verbinden, ende, by consequente, oyck nyet zyne huysvrouwe, die hueren man allomme moet volgen ende genyet dieselve privilegien, jurisdictien ende rechten van hueren man, hoewel dat den voirs. Deken heeft belieft gehadt te scryven inde acten vanden processe by hem gemaict, hoe dat die voirs. Nicolaes hem oyck zouden hebben verbonden, tallen tyde, voer hem te compareren, dwelck egheene apparencie der waerheyt en heeft, soe mits dyen dat dieselve Nicolaes nyet en was gedaight noch gesuspecteert van heresie als oyck by dyen dat hy dusdanige geloefte noch acte nyet en heeft geteekent, gelyck die voirs. Deken des voirs. Nicolaes' huysvrouwe wel heeft doen teekenen die acte ruerende van huere geloefte, ende genomen dat beyde die voirs. persoonen die

geloefte gedaen hadden, ende dat die van weerde waere ende ongeperimeert, zoe ende zoude altyt hunne geloefte nyet voirdere haer strecken dan te compareren opde voirs. pene van IIII^{c} guldens, ende, deselve pene betalende, behoiren de voirs. persoonen daermede te gestaen, als hen nyet voirdere verbonden hebbende, ende nyet tot die pene van, ingevalle van egheene comparitie, vercleert te worddene heretick, gelyck die voirs. Deken, onder tdexele vande voirs. geloefte, teghen den teneur vanderselver, hen pretendeert te vercleeren, dwelck die voirs. Deken, by zyne requeste, daerop dat hy die besloetene brieven heeft vercregen inden voirs. Secreten Raide, nyet alleenlyck en heeft verswegen, maer die contrarie by zyne requeste zonder thoon (ende partye ende den supplianten ongehoirt,) te kennen gegeven, al tot groote vilipendie ende cleynicheyt van Uwe Eerw., ende tot zeer quaden exemple vanden ingesetenen van Brabant, ende tegen die Blyde Incompste ende privilegien vanden zelven, die Uwe Eerw. nyet alleenlyck der Majesteyt, maer oyck den Staten van Brabant ende alzoe mede der voirs. stadt geswoeren hebben te doen ende te laten onderhouden ende, tot groote schande ende pericule vanden voirs. Nicolaesen ende zyne huysvrouwe, die hen opden supplianten, op Uwe Eerw. ende opde geswoeren privilegien ende rechten vanden lande ende vande voirs. stadt betrouwende, nyet en zyn over lange voerden voirs. Deken gecompareert. Biddende daeromme om provisie van oepenen brieven met clausule van aucthorisatie, vuyt crachte vanden welcken den voirs. Titelmans, Inquisiteur, ende allen anderen dien van noode wesen zal, wordde bevolen ende geordonneert, op zekere groote penen, tegen Onsen Genadigen Heere den Coninck, als Hertoge van Brabant, te misbeuren, die voirs. proceduere ende condempnatie, met tgene des daernae oft vuytgevolght is, costeloos ende schadeloos te casseren, aff, doot ende te nyeuwte te doen, ende die voirs. ingesetenen poirteren te repareren ende te stellen in hueren iersten state, gelyck zy waeren voer die voirseyde pretense citatie, ende hun affgenomen ende geexecutecrde goeden te restitueren, in specie oft in die weerde, ende, ingevalle van oppositie, weygeringe oft vertreck, die reparatie ende mede die restitutie vande voirs. goeden, nae date vande presentatie vande voirs. besloetene brieven affgenomen, ierst ende alvoeren gedaen zynde, ende alle voirdere proceduren gehouden in state,

nyettegenstaende oppositie oft appellatie, ende zonder prejuditie van dyen, dach hier te Hove, belastende den Fiscalen van desen Hove hen mette supplianten tot onderhouden vande Goude Bulle ende vande privilegien van Brabant ende vande authoriteyt van desen Raide te vuegen, oft immers, in allen gevalle, ten minsten den supplianten te verleenen andere besloetenen brieven aenden voirs. Titelmans, daerby denselven bevolen worde over te brengen alsulcken thoon ende verificatie (daermede dat hy het innehouden vander voirs. requeste, daerop dat hy die besloetenen brieven vanden Secreten Raide vercregen heeft, ende onder tdecxelle vande welcke hy den voirs. Nicolaes ende zyne huysvrouwe pretendeert te evoceren,) zoude willen verificeren ende houden staende, om, denselven thoon ende verificatie gesien, ende partye gehoirt, voirts geordonneert te wordden als behoiren zal, houdende, binnen middelen tyde, alle voirdere proceduere in state ende surceantie, op grooten penen daertoe te ordonneren, oft dat den Hove hierinne anderssins believe te versien, als Uwe Eerw. sullen bevinden te behoiren. Dwelck doende, etc.

WESENBEKE.

1560-61.

(VAN 11 JUNI 1560 TOT 16 MEI 1561) (1).

Schout : Jan van Immerseele.
Onderschout : Antoon van Mansdale.
Buitenburgemeester : Hr Jan van Schoonhoven, Ridder.
Binnenburgemeester : Hr Klaas Rockox, Ridder.
Schepenen : Hr Jan vanden Werve, Geertszoon,

---

(1) Sedert het jaar 1551 waren de volgende proclamatiën door het Magistraat gedaan, welke reeds *in extenso* of bij uittreksel in het *Archievenblad* zijn gedrukt :

23 *Juni* 1551.

« Vreemdelingen, suspect van ketteryen ende sonderlinge vanden secten der Herdoopers, mogen, sonder attestatie vande parochie hunder laetste woonstede, alhier niet geadmitteerd worden, ingevolge der placcaerten vande Majesteyt van 5 November 1550. (*Gebodboeck* vol. B, blz. 129 v° en *Archievenblad*, D. I, blz. 241 en D. II, blz. 340.)

Ridder ; H[r] Costen van Halmale, Ridder ; H[r] Hendrik van Berchem, Ridder ; H[r] Antoon van Stralen, Ridder ; H[r] Jan vanden Werve, Hendrikszoon, Ridder; H[r] Jaak vander Heyden, Ridder ; H[r] Jan Wolffaert, Ridder ; H[r] Koenraat del Vaille, Ridder ; M[r] Jaak Houtappel, Hendrik van Etten, Jan van Halen, Simon l'Hermite, Reinier van Urssele, M[r] Jan vander Heyden, M[r] Jan vander Meere, M[r] Pauwel Schuermans, Jan de Herde.

Secretarissen : M[r] Alexander Grapheus, M[r] Jan van Halle, M[r] Jan van Asseliers, M[r] Frederik Stuydelin.

Hooger Vierschaer.

Veneris XXI[a] Junii (1560).

De Schoutet *contra* Gheert Aert, Thyssoone ; (1) overmidts dat de verweerdere heeft geweest in zeker vergheeringhe

---

26 *Augusti* 1551.

« Premie van 100 guldens tegen eenige goddeloose en quaede menschen, wesende vyanden van onsen kersten geloove, dewelke, onlankx geleden, hen gevoorderd hebben het heylig kruys staende op den weg van Hoboken, af te worpen ende schandelyk te tracteren en in stukken te smyten ende voorts ook mede de beelden staende int cappelleken op den dyk aen 't Been, loopende naer Austruweel, de hoofden van deselve beelden afsaegende ende andersins oneerelyck tracterende. » (*Gebodboeck*, vol B, blz. 131 v° en *Archievenblad* D. I, blz. 242 en D. II, blz. 340.)

5 *September* 1551.

« Premie van 100 guldens tegen eenige quaede goddeloose menschen, wesende vyanden van ons kersten geloove ende faulteurs vander quaeder secten der Herdoopers, die hun, onlankx geleden, gepynd ende gevoorderd hebben af te doen en eweg te draegen de doode lichaemen vanden lestgejusticieerde, contrarie de ordonnantien des Keysers en deser stad. (*Gebodboeck*, vol. B, blz. 136 v° en *Archievenblad*, D. I., blz. 242.)

11 *en* 18 *December* 1553.

« Proclamatie dergene die snachts alhier, voor het stadhuys, onder de logie, geaffigeerd oft ook geschreven oft gedicht hebben seker geschrift, libel of billet fameus tenderende tot

(1) (*Op den bladrand :*) *Conventicula frequentans*.

ende heymelycke prekenghe, contrarie den placcaten Ons Ghenadichs Heeren, *concludit capitaliter ; reus* versuect dach van berade *ad mensem ; judicatum* dat, gehoort het consent van partye, de verweerdere sal hebben dach van berade *ad mensem*.

Idem contra Nicolaes Lenaert ; (1) overmidts dat byden verweerdere bevonden zyn diversssche verboden boecken ende oock quade opinien gesustineert heeft, contrarie den placcaten Ons Ghenadichs Heeren ende onsen geloove, *concludit capitaliter ; reus* versuect *ut præcedens ; judicatum ut supra*.

De Schoutet *contra* Anthoine Cocquiel ; (2) overmidts dat byden verweerdere bevonden zyn diversssche verboden boecken ende oock gevraecht wat hy houdt vande heylighe Sacramenten, daerop nyet en heeft willen antwoerden, *concludit capitaliter ; reus* versuect dach van berade *ad mensem et obtinuit de consensu*.

Veneris 19 *Julii anno* 1560.

De Schoutet *contra* Nicolaes Leenaerts; *de consensu partium*

---

seditie oft muyterye ende voorts inhoudende verscheydene oblocutie vanden Staeten vanden lande, aengaende de schouwgelden ende ook diversche andere gequalificeerde persoonen in stadsdient. » (*Gebodboeck*, vol. B, blz. 179 en 179 v° en *Archievenblad* D. I, blz. 252.)

16 *Juni* 1554.

« Vreemde persoonen, bespieders, brandstichters en andere gesuborneerde moeten vertrekken; wachte wel te houden, gasten over te brengen. » (*Gebodboeck*, vol. B, blz. 183 v° en *Archievenblad*, D. I, blz. 253.

15 *December* 1556.

« Proclamatie dergene die eergisteren den prochiaenen op ten stoel gegeven mogen hebben sekere schriftelyke libellen of billetten fameux, tenderende tot diffamatie van Steven de Linre, schilder. » (*Gebodboeck*, vol. B, blz. 215 v° en *Archievenblad*, D. I, blz. 253.)

12 *Juni* 1557.

« Proclamatie van Karel Goris, knopmaeker, die sekere vergaederinge gemaekt heeft, sprekende hooge en leelyke woorden op Koningen, Vorsten ende andere Heeren, daerby voegende verscheydene dreygementen. » (*Gebodboeck*, vol. B, blz. 222, en *Archievenblad*, D. I, blz. 261.)

(1) (*Op den bladrand:*) *Habens prohibitos libros*.

(2) (*Op den bladrand:*) *Idem*.

ende midtz sekeren redenen den Heeren daertoe moverende, is dese sake van desen daghe gecontinneert *ad mensem proximum.*

Idem contra Geert Aert, Thissone ; *idem, ex iisdem rationibus et de consensu judicatum.*

Idem contra Antony Cocquiel ; *de consensu partium*, is dese sake gecontinueert *ad octo.*

Veneris XXXVI[a] Julii.

De Schoutet *contra* {Anthoni Cocquiel. / . . . . . .} Midts den crancken getale vande Scepenen, wordden dese ende alle andere saken vuytgestelt *ad octo.*

Veneris 9 *Augusti anno* 1560.

De Schouteth *contra* Antoine Cocquiel ; midtz der absentien van des verweerders advocaat, is dese sake, *de consensu partium*, gecontinueert *ad octo.*

---

1 *Meert* 1557.

« Heymelyke en secrete vergaederingen en conventiculen, leeringen en predicatien verboden, besonderlyk degene der Herdoopers. Vreemde persoonen, die hier binnen de twee jaeren gewoond hebben, moeten vertrekken ; ballingen uyt vreemde landen moeten den titel van hun bannissement medebrengen. » (*Gebodboeck*, vol. B, blz. 248 v° en *Archievenblad*, D. II, blz. 248 v° en 343.)

12 *December* 1558.

« Conventiculen, heymelyke en secrete vergaederinge om leeringen en predicatien der heretieken verboden. Alsulke leeraers of verleyders moeten overgebracht worden; impuniteyt verleend aen degene die de voors. conventiculen gehouden hebben en sulkx denuncieren. Behoorlyke certificatie moet gebracht worden door degene die hier van buyten komen woonen, alsoo er veele landen suspect syn van te syn vande secten vande wederdoopers en sacramentarissen. Poorterye niet te laeten geweten dan door diegene welke tot goeden naem en faem staen ; meesters moeten hunne knaepen overbrengen. Ambachten secretelyk niet te oefenen in gangen en systraeten. » (*Gebodboeck*, vol. B, blz. 263 v° en *Archievenblad*, D. I, blz. 265 en D. II, blz. 347.)

20 *December* 1558.

« Conventiculen en vergaederingen verboden, daer men diversche heretieke oproerige

Idem contra Jan Cleeren, van Gortsleeuwe ; *actor, ex confessione rei propter anabaptisma, concludens capitaliter*, is gewesen volcomen te syne van synen vermete. *(Op den bladrand :)* EXECUTIO.

Veneris 16 *Augusti anno* 1560.

De Schouteth *contra* Anthoine Cocquiel ; *judicatum* dat de contrarie feyten des verweerders sellen in rechte blyven, om daerop geleth te wordene soo naer deser Vierscharen recht behoirt. *Depost* daenleggere sal *ad octo* opte voors. contrarie feyten commen antwoerden by kennen oft ontkennen.

Veneris XXIII^a Augusti.

De Schoutet *contra* Anthoine Cocquiel ; sal daenleggere op nu schuldich wesen tantwoerden. *Actor* sal exhiberen, in forme van thoone, de verboden boecken byden verweerdere

---

leeringen en predicatien doet. Proclamatie van verscheydene heretieken. » (*Gebodboeck*, vol. *B*, blz. 266 v° en *Archievenblad, D. I*, blz. 265 en *D. II*, blz 353).

5 *Januari* 1558 (59).

« Ambachtslieden moeten hunne gesellen overbrengen, ingevolge dordonnantie van 12 December laestleden. » (*Gebodboeck*, vol. B, blz. 269 v° en *Archievenblad*, D. I, blz. 265 en D. II, blz. 355).

7 *Januari* 1558 (59).

« Naedere proclamatie op het feyt van heresie. (*Gebodboeck*, vol. B, blz. 267 v° en *Archievenblad*, D. I, blz. 265 en D. II, blz. 356).

16 *Februari* 1558 (59).

« Proclamatie van Jan Ingelman, apotheker, en Jacob Boomans, oud-kleerkooper, die hun absenteren en fugitief syn, als besmet wesende van eenige secte oft heresie, en hun hebben bevonden in verbodene vergaederingen. » (*Gebodboeck*, vol. B. blz. 268 v° en *Archievenblad*, D. I, blz. 265 en D. II, blz. 387).

29 *April en* 3 *Juni* 1559.

« Proclamatie van Magarita Callenberge, huysvrouwe van Jan Ingelrams, sich absenterende en suspect van heresien. » *Gebodboeck*, vol. B, blz. 272 en 274 v° en *Archievenblad*, D. I, blz. 265 en D. II, blz. 358 en 359).

gevonden, misgaders zyn confessie ende het placcaet vander Majesteyt ; antwoerdende voerts opde contrarie feyten des verweerders by ontkennen. *Reus* employeert in forme van thoone dattestatie ende missyver metten feyten overgegeven, sluytende voerts van thoone *partes hinc inde* ende versueckende recht, sullen de Heeren de stucken oversien ende voerts recht doen *ad octo.*

Die XXX^a Augusti.

De Schoutet *contra* { Anthoni Cocquiel. . . . . } Midts den crancken getale vande Scepenen, wordden dese ende alle andere saken vuytgestelt *ad octo.*

Veneris die VI^a Septembris anno 1560.

De Schoutet *contra* { Anthoni Cocqueriel. . . . . } Midts den kranncken getale vande Scepenen, wordden dese ende alle andere saken vuytgestelt *ad octo.*

---

20 *Mei* 1559.

« Bannissement tegens verscheydene persoonen, die voortsgeroepen synde, niet en syn gecompareerd » (*Gebodboeck,* vol. B, blz. 273 v° en *Archievenblad,* D. I, blz. 266).

In dit gebod zijn eenige personen vermeld die voor geloofszaken vervolgd waren te weten : Chalon, Marquin, enz. Zie D. VIII, blz. 461 en 462.

Geboden ende vuytgeroepen by Heeren Janne van Ymmerssele, Riddere, Schouteth, Burgmeesteren, Scepenen ende Raidt vander stadt van Antwerpen opten XX^{en} dach van Meye anno XV^c negenenvyftich.

Overmidts dat de naegenoempde persoonen, tot twee diverssche reysen voortsgeroepen synde, nyemandt van hen en is gecompareert oft yemandt van heurentwegen, soe eest dat men derdewerff ende te desen male voor al voirtsroept Hans de Louwenzweert, Francoys Marquin, Mathieu Chalon, Aerdt Bernaerts, sloetmakere, Mayken van Nuys, syne huysvrouwe, Marie Thuenis ende Eustaes Rogue, om te comen tot heuren verantwoirden van desen dage ende vierthien dagen goets tyts voer der noenen, opter stadthuys alhier, voer mynen Heeren Schouteth, Burgermeesteren ende Scepenen, oft anders, soe verre sy nyet en compareren ende denselven dach overstreken synde, soe bant men deselve ende elck van hen, alsnu voir alsdan, vuyter stadt, vryheyt ende Mercgreefscape van Antwerpen, ten eewigen dagen, ende sal dien achtervolgende elck van hen schuldich wesen binnen sonneschyne

Veneris XIII^a Septembris.

De Schoutet *contra* Anthoni Cocquiel ; *actor* vercleert de verboden boecken ende andere stucken tot verificatie van zynder conclusien dienende, overgegeven te hebbene. *Reus* versuect visie, copie ende dach *ad XV^{am} et obtinuit.*

Veneris 27 *Septembris anno* 1560.

De Schouteth *contra* { . . . . / Anthoni Cocquiel. / Nicolaes du Boys. (1) } Midtz den crancken getale van Schepenen, syn dese saken vuytgestelt *ad octo.*

Veneris IIII^a Octobris anno 1560.

De Schoutet *contra* Anthoni Cocquiel; midts redenen byden

---

vanden voirs. dage te porren vuyter stadt ende vryheyt, ende, binnen den derden dage, vuyt het Mercgreefscape van Antwerpen, sonder weder inne te comene, opden hals.

Overmidts dat Hans Smeyers, Jan de Boulongne ende Maey Heyn Ghys, tot twee diverssche reysen voortsgeroepen syn ende nyemandt van hen is gecompareert, noch nyemandt van heurentwegen, soe eest dat men derdewerff ende te desen male voor al voortsroept om te comen theuren verantwoorden, etc. *ut supra in præcedente,* soe bant men deselve ende elck van hen, alsnu voor alsdan, vuyter stadt ende vryheyt ende Mercgreefscape van Antwerpen den tyt van sesse jaeren Ende sal dien achtervolgende, etc., *ut supra*, opte geesselinge.

Overmidts dat Michiel, de sone van Meester Steven ende Frans Reygers, vuyt Vlaenderen, tot twee diverssche reysen voirtsgeroepen synde, nyemandt van hen en is gecompareert, soe eerst dat men derderwerff ende te desen male een voor al, deselve voirtsroept om te comen tot haren verantwoorden van desen dage ende XIIII dagen goets tyts voerder noenen, opter stadthuys alhier, voor mynen Heeren Schouteth, Burgermeesteren ende Scepenen, oft anders, soe verre sy nyet en compareren ende denselven dach overstreken zynde, soe bant men deselve ende elck van hen, alsnu voor alsdan, vuyter stadt ende vryheyt ende Mercgreefscape van Antwerpen, den tyt van eenen jaere, ende sal, dien achtervolgende, elck van hen porren vuyter voirs. stadt, vryheyt ende Mercgreefscape sonder weder inne te comene binnen den voirs. jaere, opte pene van arbitralyck gecorrigeert te wordene. (*Gebodboeck*, vol. B, fol. 273 v° en 274.)

(1) Ofschoon de oorzaak der vervolging tegen Nikolaas du Boys niet is gekend, schijnt het vermelden zijns naams naast dien van Cocquiel aan te duiden dat zij om geloofszaken plaats had.

advocaet des verweerders geallegeert, wordt dese sake gecontinueert *ad XV^{am}*.

Idem contra Wilhem Enckus, cleermaker, geboren van Berck int sticht van Colen; overmidts dat den verweerdere herdoopt is ende inde heresie vande Herdoopers noch is persisterende, openbaerlyck inde Vierschaere tselfde noch bekende, contrarie onsen geloove, den gescreven rechte ende den placaten Ons Ghenadichs Heeren, *concludit capitaliter. Judicatum*, gehoort het bekennen des verweerders, daenleggere volcomen van zynen vermete. (*Op den bladrand :*) Executio.

De Schoutet *contra* Nicolaes du Boys ; *actor* geeft over by geschrifte zyn feyten ende conclusie ende versuect *reus* copie ende dach *ad XV^{am}, et obtinuit.*

Veneris XVIII^{a} Octobris anno 1560.

De Schoutet *contra* { Anthoni Cocquiel. / Nicolaes du Boys. } Midts den kranccken getale vande Scepenen, wordden dese ende alle andere saken vuytgestelt *ad octo.*

Veneris XXV^{a} Octobris.

De Schoutet *contra* Anthoni Cocquiel; wordt dese sake gecontinueert *ad XV^{am}*.

Idem contra Nicolaes du Boys ; geordineert dat de verweerdere sal schuldich wesen te antwoerden *ad XV^{am}*.

Veneris VIII^{a} Novembris.

De Schoutet *contra* Nicolaes du Boys ; midts der absentien vanden advocaet vanden verweerdere, wordt dese sake gecontinueert *ad octo.*

Idem contra Anthoni Cocquiel; midts der absentien vanden advocaet vanden verweerdere ende andere redenen den Heeren daertoe moverende, wordt dese sake gecontinueert *ad tres septimanas.*

De Schoutet *contra* Goris Leerse, geboren tot Lyere; overmidts dat de verweerdere voer Scepenen bekent heeft dat hy van zyn kintse doope nyet en houdt, maer hem heeft anderwerff onlancx laten doopen, contrarie onsen kersten geloove, den gescreven rechten ende den placcaten Ons Ghenadichs Heeren, *concludit capitaliter*; *judicatum* daenleggere volcomen van zynen vermete. (*Op den bladrand* :) Executio.

Idem contra Joachim Ooms, *alias* Janssens, geboren van Curingen; *actor*, *ex iisdem rationibus*, *concludit ut contra prœcedentem; judicatum ut supra.* (*Op den bladrand* :) Executio. (1)

Veneris XV^a^ Novembris.

De Schoutet *contra* { Nicolaes du Boys. . . . . } Midts den krancken getale vande Scepenen, wordden dese ende alle andere saken gecontinueert *ad octo.*

Veneris XXII^a^ Novembris.

De Schoutet *contra* Nicolaes du Boys ; *continuata est causa, de consensu partium, ad mensem.*

Veneris XXIX^a^ Novembris

De Schoutet *contra* Anthoni Cocquiel; midts den crancken getale van Scepenen, *continuata est causa ad octo.*

---

(1) *(Op den bladrand nevens de twee laatste posten)* : *Anabaptistœ.*

Veneris VIᵃ Decembris.

De Schoutet *contra* Anthoni Cocquiel; midts den crancken getale vande Scepenen, *continuata est causa ad octo.*

Veneris XIIIᵃ Decembris.

De Schoutet *contra* Anthoni Cocquiel; midts zeker redenen, wordt dese sake gecontinueert *ad XV^am^.*

Veneris XXVIIᵃ Decembris (1560).

De Schoutet *contra* { Anthoni Cocquiel / Nicolaes du Boys. } Midts den crancken getale vande Scepenen, wordden dese ende alle andere saken vuytgestelt *ad octo.*

Veneris IIIᵃ Januarii (n. s. 1561).

De Schoutet *contra* Anthoni Cocquiel; wordt dese sake, by consente van partyen, gecontinueert *ad XV^am^.*

De Schoutet *contra* Nicolaes du Boys; wordt dese sake, by consente van partyen, gecontinueert *ad tres septimanas.*

Veneris Xᵃ Januarii.

De Schoutet *contra* Jan de Bosschere, geboren tot Brussel; naedemael dat byden Officier Meester Pauwels van Huldenberghe oorloff is gegeven om den verweerdere te moghen dienen, heeft *actor* geconcludeert *capitaliter*, overmidts den verweerdere heeft geweest in diversssche conventiculen ende is obstinatelyck persisterende inde leeringe ende

ketterye van Calvinus. Versuect *reus* dach van berade *ad* XV^{am} *et obtinuit.* (1)

De Schoutet *contra* Henrick de Raymakere ; overmidts dat den verweerdere herdoopt is ende, nyettegenstaende hy andere tyden gracie vander Majesteyt geimpetreert heeft van zyne dwalingen, hem noch naderhant inde vergheeringe ende conventiculen vande Herdoopers gevonden heeft, *conclu-dit capitaliter. Reus obtinuit* dach van berade *ad* XV^{am}. (2)

Veneris XVII^{a} *Januarii.*

De Schoutet *contra* Anthoni Cocquiel ; *continuata, de consensu partium, ad* XV^{am}. (3)

Veneris XXIIII^{a} *Januarii.*

De Schoutet *contra*	Nicolaes du Boys. Jan de Bosschere. Henrick de Raymakere.	Midts den crancken getale vande Scepenen, wordden dese ende alle andere saken gecontinueert *ad octo.*

Veneris ultima Januarii anno 1560 *stilo Brabantiæ* (1561).

De Schouteth *contra* Anthony Cocquiel ; midtz der absentien van Meesteren Pauwelsen van Huldenberghe, advocaet, is dese sake, *de consensu partium, ad quindenam* vuytgeseth.

Deselve *contra* Nicolas du Boys ; *judicatum idem ut de Antonio Cocquiel, de consensu ut supra.*

---

(1) (*Op den bladrand :*) *In conventiculis conversatus.*
(2) (*Op den bladrand :*) *Anabaptista.*
(3) (*Op den bladrand :*) *Lectæ sunt* daechcedule 2°.

Deselve *contra* Jan de Bosschere ; *judicatum idem ut de Antonio Cocquiel, de consensu ut supra.*

Deselve *contra* Henrick de Raymaker ; *judicatum idem ut de Antonio Cocquiel, de consensu partium.*

Anno 1560, 7 *Februarii stilo Brabantiæ.* (1561).

Nemo comparuit ende midtz dyen syn deser Vierscharen saken vuytgeseth *ad octo.*

Anno 1560, 14 *Februarii stilo Brabantiæ* (1561).

De Schoutet *contra* Anthony Cocquel ; *de consensu partium, continuata ad tres septimanas.*

Deselve *contra* Henrick de Raymaker ; *de consensu* als vore ende midtz der absentien van Meesteren P. van Huldenberghe, advocaet vanden verweerdere, *est continuata causa ad quindenam.*

De Schouteth *contra* Jan de Bosschere ; *de consensu* van partyen, is dese sake vuytgestelt *ad quindenam.*

Veneris XXI^a Februarii.

Midts den crancken getale vande Scepenen, wordden alle zaken gecontinueert *ad octo.*

Veneris ultima Februarii anno 1560 (1561).

De Schoutet *contra* Nicolaes du Boys ; *continuatur, de consensu partium, ad mensem.*

Idem contra Henrick de Raymakere; *continuatur causa, de consensu partium, ad mensem.*

De Schoutet *contra* Jan de Bosschere, geboren tot Brussel; *judicatum* daenleggere volcomen van zynen vermete. (*Op den bladrand:*) EXECUTIO.

Veneris VII^a Martii.

De Schoutet *contra* Anthoni Cocquiel; *continuata est causa ad XV^am de consensu.*

Mercurii XIX^a Martii.

De Schoutet *contra* Jan de Keyser, gerbeleurder, geboren hier tAntwerpen; *actor*, overmidts dat den verweerdere in diversche vergaderinge geweest heeft ende oock vande vergeeringe alhier by die vander leeringe van Calvinus gehouden, is geweest een officier oft ouderlinck ende inde selve leeringe noch is persisterende ende daerenboven diversche verboden boecken tes verweerders huys gevonden zyn, contrarie den placaten Ons Ghenadichs Heeren ende dese stadts geboden, *concludit capitaliter; judicatum* daenleggere volcomen van zynen vermete. (*Op den bladrand:*) *Calvinista.* EXECUTIO.

De Schoutet *contra* Cleerke Hiems, dochter van Bertholomeeus Hiems; *actor* overmidts dat de verweerderesse herdoopt ende inde leeringe vande Herdoopers persisteert, contrarie, etc., *concludit capitaliter; judicatum* daenleggere volcomen van zynen vermete. (*Op den bladrand:*) EXECUTIO.

Veneris XXI^a Martii.

De Schoutet *contra* Anthoni Cocquiel; *de consensu partium*, is dese sake gecontinueert totten eersten Vrydach nae *Quasimodo.*

Veneris XVIII (XXVIII) Martii.

De Schoutet *contra* { . . . . . Nicolaes du Boys } Midts den crancken getale vande Scepenen, wordden dese ende alle andere saken vuytgestelt *ad octo.*

Veneris VIII^a Aprilis (1560, n. s. 1561).

De Schoutet *contra* { Henrick de Raymakere. Nicolaes du Boys. } Midts den crancken getale vande Scepenen, wordden dese ende alle andere zaken vuytgestelt *ad octo.*

Veneris XI^a Aprilis anno 1561, *post Pascha.*

De Schoutet *contra* Henrick de Raymakere; *continuatam est ex causa ad mensem.*

Idem contra Nicolaes du Boys; *continuata est causa ad mensem.*

Veneris XXV Aprilis.

De Schoutet *contra* Nicolaes du Boys; by consente van partye, *continuata est causa ad mensem.*

Veneris IX^a Mai.

De Schoutet *contra* Henrick de Raymaker; midts redenen, wordt dese sake gecontinueert *ad sex septimanas.*

(*Rekeningen van den Markgraaf, jaar* 1560-61, *kapittel der Ontvangsten.*)

(*Op den bladrand dezer rekening :*) Sy by desen Schouteth te Kersmisse LXIII verantwordt vander somme van LX £ Arthois, die Jeronimus Vrancx schuldich es voere de redemptie ende den transpoerte hem gedaen vanden rechte, actie, paert ende deel dwelck eenichsins soude mogen competeren Franchoise Vrancx, zynen bruedere, int sterfhuys van wylen Meester Cornelis Vrancx, zyns vaders, ewech geloopen ende gebannen om der secten ende heresien wille, nairdere blyckende byder acten deser Cameren in date *penultima Julii LXIII*, daeraf de minute geenfileert is aende lyache vander acten beginnende te Paesschen XV^{c}LXII.

Factum est inde vierde rekeninge van desen Schouteth vanden geconfisqueerden goeden vanden heretycken van twee jaeren *fini* te Kersmisse LXIII, *folio II.*

Van Janne Cleeren, geboren van Gortsleeuwe, hertekensmaeckere, die overmidts dien hy, nyet te vreden wesende met zyner kintschen doope, bekent heeft hem te hebben doen herdoopen, etc. ende opten thiensten Augusti 1560, ter zelver causen, alhier tAntwerpen opten *Steen* is verdroncken ende egheene goeden achtergelaten en heeft, daerom hier. nyet

Van Willem Enchus, cleermaeckere, geboren van Berck, die, overmidts dyen hy bekent heeft herdoopt te zyne ende daerinne persisterende gebleven is, opten vyffden Octobris 1560 opten *Steen* metten watere ter justicien gebracht is geweest ende egheene goeden achtergelaten en heeft, dairomme hier . . . . nyet

Van Ghooris Leerse, geboren van Lyere, die oick nyet te vreden geweest zynde metten doope by hem in zynen kintschen dagen ontfangen, hem anderwerff, achtervolgende zyne eygene confessie, heeft laeten doopen, ende daeromme opten IX^{en} Novembris 1560 opten *Steen* verdroncken is geweest ende egheene goeden achtergelaten en heeft, dairomme hier. nyet

Van Joachim Ooms, geboren van Curingen, die midts der redenen als int leste voirgaende articule, oick opten IX^{en} Novembris 1560, opten *Steen* tAntwerpen verdroncken is geweest ende nyet achtergelaten en heeft, dairom hier. nyet

Van Janne de Bosschere, geboren van Bruessele, die overmidts dyen hy, nae diversche examinatien, bevonden is geweest besmet te zyne metter leeringe ende heresie van Calvinus, ende dairinne persisterende, dairomme opten eersten dach van Meerte 1560, *stilo Brabantiæ*, opten *Steen* verdroncken is geweest sonder eenige goeden achtergelaten te hebbene, dairomme hier . . . . nyet

Van Janne de Keyser, garbeleurdere, die overmidts zyn quaet gevuelen, ende dat hy een vande voirstaenders is geweest vanden ghenen vander secten van Calvinus, dairinne obstinaet persisterende, opten XX^{en} dach in Meerte voors. tAntwerpen, opten *Steen*, metten watere geexecuteert is geweest, ende meer schults dan goets achtergelaten, dairomme hier . . . . nyet

Van Claerken Luenisdochter, geboren van Borkelo, die om met hueren kintschen doopsele nyet te vreden geweest hebbende, heur naderhant op heur geloove hadde weder laten doopen, opter zelven XX^{en} in Meerte tAntwerpen, opten *Steen*, is verdroncken, sonder eenige goeden achtergelaten te hebbene, dairomme hier . . . . . . nyet

---

1561-62.

(VAN 16 MEI 1561 TOT 7 MEI 1562.)

Schout : Jan van Immerseele.
Onderschout : Antoon van Mansdale.
Buitenburgemeester : H^{r} Antoon van Stralen, Ridder.
Binnenburgemeester : H^{r} Hendrik van Berchem, Ridder.
Schepenen : H^{r} Costen van Halmale, Ridder ;

H^r Klaas Rockox, Ridder ; H^r Jan vanden Werve Hendrikszoon, Ridder ; H^r Jaak vander Heyden, Ridder ; H^r Jan Wolffaert, Ridder ; H^r Melchior Schetz, Ridder ; Cornelis de Vos, (*obiit in Julio LXI; loco ejus* de voors. H^r Jan Wolffaert), Mr Jaak Houtappel, Marten van Ranst, Hendrik van Etten, Reinier van Urssele, Geeraart Despomereaulx, Mr Gelijn le Cygny, Pauwel Schuermans, Simon vanden Werve, Mr Cornelis de Wyse, Willem Schoyte, Mr Jan de Pape.

Secretarissen : Mr Alexander Grapheus, Mr Jan van Halle, Mr Jan van Asseliers, Mr Frederik Stuydelin.

Hooger Vierschaer.

Veneris XX^a Junii anno 1561.

De Schoutet *contra* Henrick de Raymaker ; wordt dese sake, by consente van partyen, gecontinueert *ad sex septimanas*.

De Schoutet *contra* Joos Vermeeren, geboren tot Asperen ; overmidts dat hy van zyn kintse doope nyet en is houdende, maer hem anderwerf heeft laten doopen ende oock diversche predicatien selfs gedaen ende diversche persoonen herdoopt, al contrarie onsen kersten geloove, den gescreven rechten ende den placcaten Ons Ghenadichs Heeren, *concludit capitaliter ; judicatum* daenleggere volcomen van zynen vermete. (*Op den bladrand* :) Executio. *Anabaptista*.

Mercurii XXIII^a Julii.

De Schoutet *contra* Adam Henricx *alias* Kistmakers, geboren tot Deventer ; *actor*, overmidts dat den verweerder herdoopt is ende pertinacelyck inde ketterye vande Herdoopers is persisterende, contrarie onsen kersten geloove, den

gescreven rechten ende den placcaten Ons Ghenadich Heeren, *concludit capitaliter* ; *judicatum* daenlegger volcomen van zynen vermete. (*Op den bladrand* :) Executio.

Idem contra Franschoys de Cortte, geboren tot Brugge ; *actor*, *ex iisdem rationibus*, *concludit capitaliter ut contra præcedentem* ; *judicatum ut supra*. (*Op den bladrand* :) Executio.(1)

Veneris Va Septembris.

De Schoutet *contra* Jan Vaetz, geboren van Sittaert ; *actor*, overmidts dat den verweerder heeft hem laten onlancx herdoopen ende inde ketterye vande Wederdoopers is pertinacelycken persisterende, contrarie onsen kersten geloove, den gescreven rechten ende den placcaten Ons Ghenadichs Heeren, *concludit actor capitaliter* ; *judicatum* daenlegger volcomen van zynen vermete. (*Op den bladrand* :) Executio.

Idem contra Jan van Lyere, geboren tot Brussel ; *actor*, *ex iisdem rationibus* ende te meer wat desen verweerder onder de Herdoopers gedient heeft als dyaecken, *concludit capitaliter ut contra præcedentem* ; *judicatum* daenlegger volcomen van zynen vermete. (*Op den bladrand* :) Executio. (2)

---

27 *Januari* 1561 (1562).

(*Besluit der Landvoogdes Margaretha van Parma.*)

Margriete, byder gracie Goids, Hertoginne van Parma ende Plaisance, Regente ende Gouvernante.

Lieve ende Welbeminde,

Alsoo Wy te vollen geinformeert syn datter overal groot getal van rabbauwen, leeghgangers, vagabonden ende quaet-

---

(1) *(Op den bladrand nevens deze twee posten :) Anabaptistæ.*
(2) *(Op den bladrand nevens deze twee posten :) Anabaptistæ.*

doenders regneren, anders nyet doende dan den goeden luyden overdaet, loopende van dorpe te dorpe ende van huyse tot huysen om aelmoessen ende daerenboven somtyden gebruyckende dreygelicke woorden, ende tegen den avont hen vertreckende in cabaretten, schueren, stallen oft andere diergelycke plaetsen, sonder dat sy tot aermoede gecomen syn, by fortune of duer ennige wettige oirsake, maer alleenlick duer traecheyt ende luyerdye, hen nyet willende stellen tot eenigen wercke oft arbeyt om den cost eerlicken...(1) ende vuyt oirsake van desen hen vertreckende van deen lant in dander, ende in plaetsen comende daer sy meynen onbekent te wesen (opportuniteyt vindende,) suecken alle middelen om den gemeynen man tsyne te stelen oft by transoveringen aff te setten, duer dreygementen oft metter macht te crygen tghene daermede sy hen ongebonden leven in ledicheyt mogen volbrengen, tot grooten laste vande goeden ondersaten. Oick eenige, onder het decxel vander religie (wesende nochtans besmet vande secten ende dolingen dier jegenwoirdelyck regneren,) voorderen hen te predicken, psalmen nae hen maniere getranslateert ende andere liedekens te singen, om daerduere beruerten ende seditien tusschen dondersaten te verwecken, jae, dat meer is, voorderen hen op eenige plaetsen vergaderingen te maken, cracht ende gewalt te gebruyckene om hen medeplegeren vuyten gevanckenissen te verlossen ende die cloosteren ende goidshuysen ten platten lande te berooven, dwelck by diverse voorgaende placcaten ende ordonnantien, tot meer stonden, scerpelick verboden is geweest ende en is gheenssins langer te verdragen. Ende want die Conincklyke Majesteyt Ons gescreven heeft dat Syne Majesteyt gedelibereert is goet getal van galleren op te rusten, nyet gevuechelick cunnende vuyt andere synen rycken ende landen soo vele verlaten volcx gerecouvreren als daertoe wel behoeffelyck is, ende dat Wy herwaertsovere souden doen besien ofter nyet ennige en waren die daertoe souden wesen gedisponeert ende verdient hadden daertoe bestaeyt te wordene, soo heeft Ons gedocht dat daertoe souden mogen dienen die voors. vagabonden ende andere hierboven gementionneert, om de landen van herwaertsovere te suyveren van sulcken onnaxamen ende ombequamen volck, ende, in plaetse

(1) *(Op den bladrand:) Prout in copia auctentica.*

vanden capitael penen byde voorgaende placcaten geordonneert, sulcken vagabonden ende delinquanten geschict souden mogen worden na de galeren, versueckende daerom wel ernstelick ende nyettemin, van wegen Synder Majesteyt, ordineren ende bevelen by expresse dat ghy, van stonden ane ende sonder merckelick vertreck, uwe brieven seyndt aen alle officieren, soo wel van Synder Majesteyt als vanden vassallen wesende onder uwe resort, ten eynde dat sy alle debvoir ende neersticheyt doen om alle ende elcke van sulcke rabbauwen, leeghgangers, vagabonden ende quaetdoenders, als voors. is, aen te tasten ende te vangen, deselve stellende in goede ende vaste sekerheyt ende gevanckenisse ende van stonden ane hen geven ticht ende aensprake daer dat behoirt, tegen hen procederende nae vermogen vande voors. placcaten van Synder Majesteyt ende hen proces sommierlick beleydende ende doende determineren. Authoriserende oick die Wetten ende rechteren onwederroepelick... (1) om die pene vander doot byde voorgaende placcaten gestatueert te mogen veranderen in penen vande galleren, soo wel tegen de voors. vagabonden als andere, behalven dat sy gesont ende sterck genoch syn om sulcken dienst te doene, duemende deselve, hen leven lanck, totten dienst vande voors. galleren, sonder dat sy emmermeer sullen mogen wederkeeren in dese landen van herwaertsovere, vuytgenomen nochtans dieghene die culpabel bevonden selen wesen van eenige enorme delicten oft belast van leeraars geweest te hebbene oft die het gemeyn volck grootelick sullen hebben gescandaliseert, dewelcke wy verstaen dat gestraft sullen worden anderen ten exempele, nae vermogen vanden voors. placcaten ende dat sy nyet en sullen begrepen syn onder dese determinatie. Ende soo verre ennige twyfelinge gerese aengaende sulcke quaetdoenders als voors. staet, van deselve te duemen totter doot, oft hen leven lanck totten galleren, in sulcken gevallen sal hen toegelaten wesen te gebruycken moderatie, duemende sulcken persoonen alleenlick totten dienst vande voors. galleren voor eenen tyt, behalven dat denselven tyt ten alderminsten sy van sesse jaren, welcken tyt geduerende sy sullen moeten gebannen wesen vuyten landen van herwaertsovere, sonder dat sy aldaer sullen mogen wederkeeren, het ware by vuytbrekinge, ontloopinge oft anderssins.

---

(1) *(Hiernevens leest men op den bladrand:) Prout in copia auctentica habetur.*

Voorts suldy bevelen den Wetten ende Gerichten dat sy sulcke gecondempneerde wel ende sekerlick bewaren tot dat ghy van Ons sult wesen geadverteert vànder plaetse daer deselve gelevert sullen worden in handen van sulcke personen als daertoe van wegen Synder Majesteyt gecommitteert sullen wesen, ende om te vervallen die costen, soo wel vander teringe als leveringe, soo verstaen Wy dat sy tselve verhalen sullen aen dexploicten van heure officien ende dat tselve hen sal worden gepasseert in rekeninge daer ende soo dat behoiren sal. Ende indien dexploicten van heure officien hen soo verre nyet en strecken, soo sal men hen hier doen vernuegen op behoirlicke declaratie ende affirmatie. Ende opdat wy sekerlick mogen weten wat neersticheyt hierinne sal wesen gedaen, soo suldy ordineren alle den voors. officieren dat sy u adverteren vanden getale der voors. gevangenen ende gecondempneerden, om ons van stonden ane daeraff de wete te doene, ende daernae geordineert te wordene opten tyt, plaetse ende stonde dat men deselve sal vervueren ende des en syt in gheenen gebreke.

Lieve ende Welbeminde, Onse Heere God sy met U. Gescreven te Bruessele, den XXVII January anno 1561. Onderteeckent : Margrieta ende beneden dOverloope.

Opten rugge stont gescreven : Onsen Lieven ende Welbeminden Cancellier ende luyden vànden Raide des Conincx in Brabant.

Onder stont gescreven : By translatie concordeert in substantien met synen originale. Ende geteeckent : Boote.

(*Placcaetboeck vanden Hove*, vol. 3, 1551-67, *fol.* 217 *v°*.)

---

31 *Januari* 1561 (1562).

« Proclamatie van Isaac Stollaert, synde vande leeringe
» ende ketterye vande Wederdoopers, en sich ter dier oor-
» saeke absenterende. »

Nota. Gebannen op 16 Mei 1562.

(*Gebodboeck*, vol. B, blz. 304 en 315 v° en *Archievenblad*, D. I, blz. 271 en D. II, blz. 361 en 363.)

---

4 *Februari* 1561 (1562).

(*Brief van den Kanselier en den Raad van Brabant aan den Schout van Antwerpen.*)

Die Cancellier ende andere vanden Raide Onss Heeren des Conincx in Brabant.

EERBARE, BESUNDERE GOEDE VRIENDT,

Alsoo die Hertoginne van Parma ende Plaisance, Regente ende Gouvernante ons gesonden heeft sekere missive vanden XXVII^en January lestleden, conforme vander copie by translatie hierinne besloten, ruerende dapprehensie der leeghgangers, vagabonden ende quaetdoenders om nae de galleren van Synder Majesteyt geschict te wordene, soo versuecken wy u ende nyettemin, van wegen Synder Majesteyt, ordineren dat ghy u geheelick vueght ende reguleert volgende den inhouden vander selver missive ende der goeder geliefte van Synder Majesteyt, soo int apprehenderen der delinquanten ende tegen hen procederen als aengaende der bewaernisse, advertencie ons daeraff te doene, ende anderssins in al tghene des ons byde voors. brieven respective geordonneert ende versocht wordt, hieraff insgelicx de wete doende den officieren onder uwe resort geseten, opdat de goede geliefte van Synder Majesteyt ende van Heurer Hoogheyt mach worden volbracht.

Eerbare, besundere, goede vrient, Onse Heere God sy met U.

Gescreven te Bruessele, den IIII^en February 1561 *stilo Brabantiæ*. Onderteekent : BOOTE.

Opten rugge stont gescreven aldus : den Eerbaren, Onsen besundere goeden vriendt den Heere van Boudry, Marckgrave der stadt van Antwerpen.

Recepta nona Februarii 1561 *stilo Brabantiæ, ante prandium.*

(*Placcaetboeck vanden Hove*, vol. 3, 1551-67, *fol.* 220 v°.)

17 *Februari* 1561 (1562).

(*Brief der Landvoogdes aan den Kanselier van Brabant.*)

MARGRIETE, byder gratie Goids, Hertoginne van Parma ende Plaisance, Regente ende Gouvernante.

LIEVE ENDE WELBEMINDE,

Alsoo ennige (denwelcken tot Onser ordinantien gescreven is aengaende dieghene die men soude mogen duemen totten galleren,) hebben swaricheyt gemoveert ende ons requeste gepresenteert om claerlick te verstane onse meyninge aengaende de Anabaptisten ende andere hereticken, obstinaet blyvende in heure dolingen, te weten, oft Wy verstonden deselve te begrypen onder dordinantie geruert in Onse brieven daerop geexpedieert, soo hebben Wy hen voor antwoirde doen geven, onse meynige gheenssins geweest te syne te veranderen de pene soo by recht als by ordinantie der Coninckliker Majesteyt tegen de voors. Anabaptisten ende andere heretické obstinate persoonen gestatueert, ende want Wy Ons beduchten dat ennige andere van gelycke swaricheyt souden mogen maken, te meer gemerckt eenige Wethouders genoch geneycht syn tot verlichtinge ende moderatie vande voors. pene, soo hebben Wy u wel willen adverteren vanden voors. antwoirde ende Onse meyningen wesende sulcke dat de voors. Anabaptisten, hereticken ende sectarissen, die obstinaet blyven selen ende persisteren in heure errueren, nyet begrepen en sullen wesen onder Onse voors. ordinantie; maer willen ende verstaen dat deselve sullen worden gestraft ende gecastyt nae den heysch ende qualiteyt vanden delicte van heresie, als wesende tselve van rechtswegen gehouden onder de atroce ende enorme delicten byder voors. ordinantien expresselick vuytgenomen. Versuecken u daerommme ende nyettemin, van wegen Synder Majesteyt, expresselick ordineren dat ghy int voors. stuck u reguleert volgende dese Onse meyninge ende vercleringe, deselve oick te kennen gevende den richteren ende officieren van uwen resorte dient behoiren sal, ten

eynde dat men, contrarie van desen, nyet en gebruycke ende, tegen de meyninge van Synder Majesteyt ende de Onse, en verlichte de pene gestelt tegen de hereticken die persevereren ende obstinaet blyven in heure dolinge. Ende des en syt in egheenen gebreke. Lieve ende Welbeminde, Onse Heere God sy met U. Gescreven te Bruessele, den XVII February 1561. Geteekent : MARGARITA, ende beneden : dOVERLOOPE.

Opten rugge stont gescreven : Onsen Lieven ende Welbeminden den Cancellier ende luyden vanden Raide der Conincklycke Majesteyt in Brabant.

Onder stont gescreven : By translatie concordeert in substantien met synen originale, by my

BOOTE.

(*Placcaetboeck vanden Hove*, vol. 3, fol. 222.)

---

5 *Maart* 1561 (1562).

» Premie van 100 Carolus guldens tegens degene die » quaede heretieke ende seditieuse boekxkens, uyt de Fran- » sche taele getranslateerd, uytstroeyen. »

(*Gebodboeck,* vol. B, blz. 307 en *Archievenblad*, D. I, blz. 272 en D. II, blz. 361.)

---

7 *Maart* 1561 (1562).

Verbod « heymelycke ende onbehoirlycke vergaderingen » ende conventiculen te houdene enz.

» In deselve vergaderinge « werden » diversche here- » ticque, oproerige leeringen ende predicatien gedaen, bezun- » dere eertyden by eenen Adriane van Hamstede, Lenaerde » Bouwenssone ende Joachim Vermeeren, ende nu onlancx » by zekere dry andere, daeraff deen geheeten is Ozias, de » tweede Meester Joris, beyde leeraers ende ministers vande » Sacramentarissen, ende de derde Meester Joos, die hem » vuytgheeft voir Bisscop vande Herdoopers. »

(*Gebodboeck*, vol. B, blz. 300 v° en *Archievenblad*, D. I, blz. 271 en D. II, blz. 359.)

---

7 *Maart* 1561 (1562).

(*Brief vanden Kanselier en den Raad van Brabant aan den Schout van Antwerpen.*)

Die Cancellier ende luyden vanden Raide Ons Heeren des Coninex in synen lande ende hertochdomme van Brabant.

EERSAME, BESUNDERE GOEDE VRIENDT,

Alsoo die Hertoginne van Parma ende Plaisance, etc., Regente ende Gouvernante van dese Nederlanden, ons heeft overgesonden sekere missive daeraff wy u copie hierinne besloten overseynden, inhoudende declaratie ende vercleeringe opt vertant vande voorgaende brieven van Huerer Hoogheyt vuytgesonden om onder andere de sectarissen ende hereticke persoonen geschict te wordene nae de galleren, soe versuecken wy u ende nyettemin, van wegen Synder Majesteyt, ordineren ende bevelen dat ghy int stuck vanden selven sectarissen ende hereticke persoonen u geheelicken ende al vuecht ende reguleert volgende der goeder meyninge ende intentie van Heure Hoogheyt, daeraff u byder voors. copie hierby gevuecht claerlick blycken sal, deselve verkundigende den Wethouderen ende andere dien dat behoiren ende aengaen sal mogen, opdat, by quaden verstande, de contrarie nyet en worde gebruyckt. Eersame, besundere goede vrient, onse Heere God sy met U. Gescreven inder stadt van Bruessele, den XXIII[en] February 1561, *stilo Brabantiæ*. Geteeckent : BOOTE.

Opten rugge stont gescreven : den Eerbaren onsen besundere goeden vrient den Heere van Boudry, Riddere, Marckgreve der stadt van Antwerpen.

Receu le VIIe Mars 1561.

(*Placcaetboeck vanden Hove*, vol. 3, fol. 221 v°.)

HOOGER VIERSCHAER.

Veneris III[a] Aprilis anno 1562 *post Pascha.*

De Schoutet *contra* Nicolaes de Penty, geboren tot Douay;

overmidts dat den verweerdere van zyn kints doope nyet en is houdende, maer hem anderwerff heeft laten doopen ende inde leeringe vande Herdoopers is persisterende, contrarie onsen geloove, den gescreven rechten ende den placcaten Ons Ghenadichs Heeren, *concludit capitaliter; judicatum*, gehoort het bekennen des verweerders, daenlegger volcomen van zynen vermete (*Op den bladrand:*) *Anabaptista*. EXECUTIO.

De Schoutet *contra* Heyndrick van Dale; *actor*, overmidts dat den verweerder naer zyn kintse doope anderwerff gedoopt is by Joachim, de suyckerbacker, ende inde leeringe vande Herdoopers pertinacelycken noch is persisterende, contrarye, etc., *concludit capitaliter*. Gehoort het bekennen des verweerders, openbaerlyck byde Vierscharen gedaen, daenlegger volcomen van zynen vermete. (*Op den bladrand:*) *Anabaptista*. EXECUTIO.

---

29 *April* 1562.

« Proclamatie van Boudewyn Domessent, ten wiens huyse
» bevonden syn verbodene quaede heretieke en seditieuse
» boekxkens, in Fransche taele. »

(*Gebodboeck*, vol. B, blz. 314 v° en *Archievenblad*, D. I, blz. 273 en D. II, blz. 363.)

(Rekeningen van den Markgraaf, jaar 1560-61, *kapittel der Ontvangsten.)*

Van Joos Vermeeren, (1) van Asperen, die overmidtz dien hy met zynen kintschen doope nyet te vreden geweest hebbende, hem anderwerff hadde laten wederom doopen, bovendyen hy een vanden ministers vanden Wederdoopers was, den

(1) (*Op den bladrand:*) Den toenaem van desen Joos en accordeert nyet metter rekeninge particuliere vanden geconfisqueerden goeden van desen Schouteth. Nyetmin wordt aldaer ontfanck gemaect vander somme van XII 𝕷 V schellingen groten Brabants *folio II°*.

XXI^{en} Juny 1561 tot Antwerpen opte Merct metten brande al levende aen eenen stake geexecuteert is geweest, ende van zyne overschote goeden by andere particuliere rekeninge verantwoort zal worden, dairom hier . . . nyet

Van Adam Henricx *alias* Kistmaeckers, geboren tot Deventer, die, overmidtz by hem heeft laten anderwerff doopen nae zynen kintschen doope, tAntwerpen opten *Steene* metten watere geexecuteert is, zonder eenige goeden achtergelaten te hebbene. . . . . nyet.

Van Franchoys de Corte, cleermaeckere, van Brugge, die oick nyet te vreden geweest hebbende met zynen kintschen doope, hem heeft laten herdoopen, ende dairomme tsamen metten voirs. Adam, opten XXIIII^{en} July 1561, opten *Steen* is verdroncken geweest . . . . nyet (1)

Van Janne Vaets, geboren van Zittaert, die overmidts dien hy bekent heeft herdoopt te zyne, den VI^{en} Septembris XV^{c}LXI, opten *Steen* geexecuteert is geweest metten watere ende egheen goeden achtergelaten en heeft, hier. . nyet.

Van Janne van Lyere, legwerckere, geboren van Bruessel, die overmidts den redenen als vore, metten voirs. Janne Vaets, opten *Steen* geexecuteert is geweest, zal by particuliere rekeninge van zynen achtergelaten goeden verantwoort worden, dairomme hier. . . . . nyet.

(*Zelfde rekeningen*, *kapittel der Uitgaven.*)

Item betaelt den scherprechtere van dat hy, binnen den tyde deser rekeningen, noch geexecuteert heeft tweelve persoonen besmet zynde van heresie, als Anabaptisten ende andere, zoe opten *Steen* verdroncken als opte Merct verbrant, van elcken persoon XXX stuvers, compt. IIII ℔ X s. groten.

---

(1) (*Op den bladrand :*) Vanden overschote vanden haeffelycken goeden van desen Franchoys de Corte wordt ontfanck gemaect by eene particuliere rekeninge van desen Schoutet eyndende als dese vander somme van III ℔ IX schellingen VIII deniers oB, groten III myten.

(2) (*Op den bladrand :*) Sy hieraff verantwoordt.

Item betaelt den scherprechter van dat hy na dexecutie vande voirs. tweelve persoonen, ende noch drye andere verbrande van quaetdo(e)nshalven binnen der stadt, daeraff de lichamen nae dexecutie buyten aent gerechte gevuert ende op staken gestelt ende gehangen zyn geweest, van elcken persoon thien stuvers, compt . XXXVI s. VI d. groten.

Item betaelt den biechtvaders van dat zy binnen der stadt van Antwerpen bygestaen, gebiecht ende hun beste gedaen hebben aen dryendertich persoonen, omme dezelve tot goeden propoesten te brengene, van elcken persoon tweelff stuvers, compt . . . . . IIII ℔ XIX s. groten.

Item betaelt van strooy dairmede de voirs. geexecuteerde persoonen metten brande verbrant ende geexecuteert zyn geweest . . . . . XVIII s. groten. (1)

Item van elffve pairen bocxems, dairmede de elfve persoonen, opten *Steen* verdroncken zynde, geexecuteert zyn geweest, van elcken pare een schellinck Vlaemsch, compt . . . . XVI s. VI deniers groten.

Item betaelt van eenen stoele, dairmede Jan Cleren, hertekensmaeckere, van herdoopenshalven ter Vierschaeren (midts zynder crancheyt,) gedragen wert . , XVIII groten.

Item betaelt Anthonisse vanden Velde ende Wouter Janssens, beyde gesworen colffdragers van Antwerpen, van dat zy, ter instantien vanden Guardiaen vanden Minnebroeders van Antwerpen, gevuert hebben tot Berghen-opten-Zoome eenen Minnebroeders, die van dair vuyt syn clooster geloopen ende tAntwerpen gevangen ende aldair int convent gelevert was, van wagenhuere, vacatien ende vertheerde costen. . . . . XIX s. groten. (2)

Item betaelt den gesworen colfdragers deser stadt, voer huerlieder recht ende contingent, van dat sy binnen den tyde

---

(1) (*Op den bladrand :*) By affirmatie ende als van gelycken in voirgaende rekeninge.

(2) (*Op den bladrand:*) *Transeat* te desen male, ende en zy voirtaen dusdanige costen nyet meer in rekeninge gestelt noch geheyscht.

deser rekeninge hebben gevangen ende geapprehendeert gehadt dryendertich persoonen, die geduerende den tyt deser rekeninge tot Antwerpen metten brande, metter coorden, int watere ende anderssins metten zweerde totter doot geexecuteert zyn geweest, blyckende byden eerste capittele vanden ontfangen, hiervore van elcken persoon vier Carolus guldenen, tot XX stuvers tstuck, achtervolgende dordinantie Ons Heeren sKeysers, in daten den XVII[en] Marty 1549, dus hier de somme van. . XXXIII ₰ groten Brabants. (1)

Item van coorden, ketenen, bessemen, steychouten ende dyergelycke byden scherprechter aende voirs. gejusticieerde ende gecorrigeerde persoonen ende oick inden pynkelders tAntwerpen ende tot Lyere gebesicht, binnen den tyde deser rekeninge betaelt. . . IIII ₰ VI s. VI d. groten. (2)

Rekeninge Heeren Jan van Ymmerselle, Riddere, Heere van Bauldrys, etc. Schoutet van Antwerpen ende Marcgrave tslants van Ryen Ons Heeren des Conincx van Spaengnien, etc., Hertoge van Brabant, etc. vander apprehensien ende exploicten van zekere persoonen suspect ende besmet wesende vander secten vanden Wederdoopers ende andere, de sommige ter zelver causen geexecuteert, ende andere voervluchtich ende voirtsgeroepen ofte geproclameert, nyet gecompareert zynde, ende dit vanden ontfange vanden geconfisqueerden goeden nae ennigen van hen achtergelaten, achtervolgende dinhouden vanden mandementen ende placcaten Ons Heeren des Conincx vander daten den XX[en] van Augusto XV[c] zessenvyftich daerop geexpedieert, ende dit zedert Sint Jansmisse XV[c] ende tzestich tot Kersmisse XV[c] eenentsestich, als wesende van

---

(1) *(Op den bladrand:)* A rapel.
Transeat als van gelycken in voirgaender rekeningen ende tgetal vanden geexecuteerden persoenen als hiervoere int capittele vanden criminelen saecken, behoudelyck viere persoenen die tot Lyere geexecuteert zyn geweest, daeraf dese colfdragers egheen recht en competeert ; nyetmin *detur* quytancie

(2) *(Op den bladrand:)* *Transeat* by affirmatie.

achthiene maenden, welcke rekeninge gemaect is in ponden, schellingen ende penningen groten Brabants, drie penningen voer eenen stuver, twintich stuvers voerden gulden, ende vier guldenen voer elck pont, ende alle andere munte naer advenant. Gedaen te Bruessel. (1)

ONTFANCK.

Inden eersten, van de helft van zeker huys twelck toebehoort heeft gehadt eenen Jacob Boeyemans, oudtcleercooper, voer deen helft, ende zynen kinderen over smoederszyde voer dander helft, welck huys den derden Augusti anno XV^{c} tsestich openbairlicken ter vryer Vrydaechsmerct tot Antwerpen vercocht is geweest, achtervolgende den bescheede daeraff zynde; ontfangen zuyvers, boven alle oncosten ende betalingen daeraff gedaen, de somme van hondert negenthiene guldenen derthiene stuyvers ende een blancke, *venit*. . . . . XXXVII ℔ III s. IIII d. oB. groten (2)

Vanden vercochten huysraet ende cleeren bevonden opte camere van eenen cramere oft bonetmakere genaempt Cornelis, gewoont hebbende int Scuttershofstrate, in een caetspel, die van herdoopenshalven gevlucht was geweest, ende daernae gevangen wert ende geexecuteert, dezelve goeden vercocht *tertia Februarii* XV^{c}tzestich; ontfangen, boven alle betalingen daeraff gedaen, sesthiene guldenen acht stuvers een blancke, compt hier. . IIII ℔ II s. II deniers groten VI myten. (3)

(1) (*Op den bladrand:*) Overgegeven te Hove van wegen des voirs. Schouteths by Hermanne de Hemmommez, zynen clerc, den III^{den} dach van Novembris XV^{c}LXII, by procuratie desselfs Scouteths, in daten des XXVIII^{en} dach van Septembre XV^{c}LXII, hier mede overgegeven.

(2) Ter verifficatien van desen, soe geeft dese gecommitteerde hier over de momberce van Anneken Weymans, die deen helft van desen vercochten huyse was competerende, met sekere certifficatie, met sekere supplicatie, geaddresseert aenden voirs. Schoutet, extract vuyt registere aengaende der guedingen vanden selven huyse, met certifficatie vanden geswoeren oudecleercoopere die tselve huys met voergaender proclamatien ter Vrydaeghsmerct vercocht heeft, met een staetken onder thanteeken vanden selven gecommitteerden, inhoudende doncosten vanden voirs. vercoope geappostuleert, welcken naevolgende dese partye hier wort gecorrigeert. *Detur* nyettemin doriginale vercopsele.

(3) (*Op den bladrand:*) Naevolgende tvercoopboxken vanden ouden cleercoopere met eene quitantie van een vierendeel huyshuere ende declaratie vanden oncosten hier overgegeven.

Vanden vercochten huysraet ende have bevonden opte camere van eenen Gabriel de Hoeymakere, gewoont hebbende achter inden Witten Brackenghanck, welcke Gabriel ter causen ende als Anabaptist gevlucht zynde, ende dezelve goeden vercocht XIII[a] Juny 1560; ontfangen, boven alle oncosten, de somme van vyff guldenen XIII stuvers een blancke, compt hier . . . XXVIII s. V d. groten VI m. (1)

Vanden vercochten huysraet ende have toebehoort hebbende eenen cardesetter die metten voirs. Gabriel op een camere gewoont heeft, ende oick ter causen voirs. vluchtich bedegen is, ende dezelve goeden vercocht ten dage voirs. ; ontfangen, boven alle betalingen, de somme van drie guldenen VIII 1/2 stuvers, compt hier. XVII s. I 1/2 d. groten Brabants.

Vanden overschoten penningen gecommen vanden vercochten huysraet, cleeren ende andere goeden toebehoirt hebbende Michiel Seyn, spaensche stoelmakere, fugityff van herdoopenshalven, ende naederhant ter zelver causen gevangen ende geexecuteert; oick eenen Adam Henricx, goutsmit, van Deventer, oick ter zelver causen geexecuteert, ende eenen Bastiane de Pottere, van Ghent, die ter zelver saecken gevangen was, ende nochtans noch nyet herdoopt, diewelcke daernae (mitz penitencie) gracie verworven heeft, die al tsamen by malcanderen in een huys woonden. Ende dezelve goeden tsamen vercocht XVI[a] ende XVII[a] Juny XV[c] eenentsestich; ontfangen zuyvers, boven alle betalinghen, twintich guldenen XVI 1/2 stuvers, compt hier. V ₶ IIII s. I 1/2 d. groten.

Vanden vercochten huysraet, have ende cleeren bevonden ende den XVI[en] Juny vyfthien hondert LXI vercocht ten huyse van Joos Verbeke, van Asperen, ter causen van dat hy hem hadde laten herdoopen, ende oick als anderen, (als minister herdoopt hebbende,) den XXI[en] dach derzelver maendt metten brande geexecuteert is geweest; ontfangen, boven alle vuytgeven ende betalingen, de somme van negen ende veertich guldenen eens, makende . . XII ₶ V s. groten.

(1) (*Op den bladrand:*) Naevolgende den inventaris ende certifficatie vanden vercoope onder thanteeken vanden geswoeren oudecleercoopere hier overgegeven, met specifficatie ende certifficatie onder thanteeken Henrick de Hemmonnez ende daertoe zyne affirmatie.

Vanden overschote penningen gecommen vande vercochte goeden, huysraet ende have bevonden ende den XXIII^{en} Juny 1561, vercocht ten huyse ende opte camere van Franchois de Corte, van Brugge, cleermakere was, oick ter causen vanden wederdoope binnen der stadt van Antwerpen geexecuteert; ontfangen, boven alle oncosten ende betalingen, de somme van derthiene guldenen neghenthiene stuvers min IX myten, compt hier de somme van III ℔ IX s. VIII 1/2 d. groten III m.

Vanden vercochten huysraet ende have bevonden ende den vierden Septembris 1561 vercocht opte camere van Janne Goeybeken, van Curtrycke, schildere, ter causen van herdoopenshalven voervluchtich, zoe men hem meynde te apprehenderen; ontfangen, boven alle betalingen, twelff guldenen acht stuvers I ort, compt . . . . III ℔ II s. XVIII m.

Vanden overschoten penningen gecommen vanden vercochten huysraet ende have bevonden ende vercocht opte camere van Janne van Houte, satynwevere, van Audenaerde, gestaen inden Scaepherdersganck, etc., vercocht den V^{en} Septembris 1561, ende wesende de voirs. Jan van Houte gevlucht van herdoopenshalven alsoe men hem meynde te betrapen; ontfangen, boven alle betalingen ende oncosten, eenendertich guldenen VIII 1/2 stuvers, compt hier. . . . . VIII ℔ XVII s. I 1/2 d. groten.

Prima somme LXXV ℔ IX s. I d. XXI m.

VUYTGEVEN.

Inden eersten, aengaende de costen van justicien, heeft desen Schoutet daeraff particulierlicken gerekent in zyn rekeninge vanden Schoutetscape van Antwerpen vande jaren beghinnende tSint Jansmisse den XXIIII^{en} Juny XV^{c} ende tsestich ende eyndende te Kersmisse XV^{c} ende eenentzestich, tzelve blyckende byde zelve rekeninge hier te Hove overgegeven, daeromme hier (1).

(1) (*Deze post is doorgehaald : op den bladrand leest men :*) Dese costen syn als inden text geruert inde ordinaris rekeninge gepasseert; daerom syn geroyeert.

Ander vuytgeven in wedden ende loone.

Inden eersten, den voornoempden Schoutet, denwelcken, nae vuytwysen vanden ordinantien, statuyten ende placcaten Ons Heeren des Conincx, in daten den XX^{en} van Augusto anno XV^{c}LVI, gemaect ende gepubliceert op tcorrigeren, straffen ende te nyeute te doene de heresien, ketteryen ende secten, zoe der Wederdoopers als andere, geordineert is dat alle officiers van justicien hebben zouden de helft vanden goeden byde voirs. heretycken ende Herdoopers achtergelaten, soe verre dezelve nyet meer en bedragen dan hondert ponden groten Vlems eens, alsoe hier de somme van . . . . XXXVII ₶ XIIII s. 1 d. X ½ m. (1)

Prima somme per se.

Ander vuytgeven.

Inden eersten, desen Schouteth betaelt de somme van hondert zesthiene ponden, van veertich groten Vlems tpont, als ter causen vande negenentwintich ponden zesse penningen groten Brabants daeraff dese Schouteth rekeninge ende ontfanck gemaect heeft in zyn leste rekeninge extraordinaris inde partye van Marie de Corte, van Ghent, *folio primo verso*, welcke hondert XVI ₶, van veertich groten tpont, desen Schouteth zyn geconsenteert in rekeninge ende vuytgeven te brengen, achtervolgende den consente ende ordinantie van mynen Heeren vander Financien in date den XIII^{en} January XV^{c}LXI, dus hier de voirs. hondert XVI ₶, gebracht in munte deser rekeninge, maken. . . . XXIX ₶ groten Brabants. (2)

(1) Men lost hier deene helft voere syne wedden naevolgende den placcate ende als in voergaender rekeningen, gemerct dese somme vanden ontfange nyet en excedeert hondert ₶ Vlems, sonder daerinne begrepen te syne de LXV ₶ VI s. VI d. groten op dander zyde, gemerct der recompensien hem daervan geleden by die Heeren vander Financien.

(2) *(Op den bladrand:)* Gesien den ontfanck inde II^{der} rekeninge *folio primo* vanden geconfisqueerden goeden, *transeat* by machte vander ordonnancie der Heeren vander Financien hier overgegeven.

Rekeningen vanden Markgraaf, jaar 1561-62, *kapittel der Ontvangsten.*

Van Henrick van Dale, jonghgeselle, die, overmidts dyen hy nyet te vreden geweest hebbende met zynen kyntschen doope, hem dairnae op zynen geloove hadde laeten weder-doopen, dairomme opden vierden Aprilis XV^c tweentzestich nair Paesschen, opte gevanckenisse tAntwerpen, metten watere geexecuteert is geweest, zonder eenyge goeden achtergelaeten te hebbene, dairom hier . . . . . . nyet.

Van Nicolaes du Pentie, geboren van Douay, die overmidts dyen by hem oock nyet te vreden gehouden hebbende met zynen kyntschen doope, hem anderwerff hadde laeten weder-doopen, opten *Steen* alhier metten voors. Henrick van Dale, opden vierden Aprilis anno XV^c tweentzestich, metten watere geexecuteert is geweest, zonder eenyge goeden achter-gelaeten te hebbene, dairom hier. . . . nyet (1)

1562-63.

(van 7 mei 1562 tot 20 mei 1563.)

Schout : Jan van Immerseele.
Onderschout : Antoon van Mansdale.
Buitenburgemeester : H^r Lanceloot van Urssele, Ridder.
Binnenburgemeester : H^r Klaas Rockox, Ridder.
Schepenen : H^r Hendrik van Berchem, Ridder; H^r Antoon van Stralen, Ridder; H^r Jaak vander Heyden, Ridder; H^r Koenraat del Vaille, Ridder; H^r Melchior van Groenenbergh, Ridder ; Marten van Ranst, Hendrik van Etten, Jan van Halen, Simon l'Hermite, Mr Jan vander Meere, Geeraart Despo-mereaulx, Mr Pauwel Schuermans, Jan de Herde, Mr Cornelis de Wyse, Mr Jan de Pape, Jan vander Noot, Mr Jan Rubens.

(1) *(Op den bladrand :)* Bi dextraordinaryse rekeninge.

Secretarissen : Mr Alexander Grapheus, Mr Jan van Halle, Mr Jan van Asseliers, Mr Frederik Stuydelin.

HOOGER VIERSCHAER.

Veneris XXVIa Junii (1562).

De Schoutet *contra* Machiel Syen, geboren tot Dermonde; overmidts dat den verweerder, nyet houdende van syns kints doope, hem anderwerf heeft laten doopen by Gielis van Aken, ende inde leeringhe vande Herdoopers is persisterende pertinacelycken, contrarye onsen Cristen geloove, den gescreven rechten ende den placcaten Ons Ghenadichs Heeren, *concludit capitaliter; judicatum* daenlegger volcomen van zynen vermete. (*Op den bladrand*:) EXECUTIO. *Anababtista.*

Veneris IIIIa Septembris.

De Schoutet *contra* Lynken Wendelyn; overmidts dat de verweerderesse van haer kintse doope nyet en is houdende, maer haer anderwerf heeft laten doopen ende inde leeringhe vande Herdoopers is persisterende pertinacelycken, contrarie onsen Christen geloove, den gescreven rechten ende den placcaten Ons Ghenadichs Heeren, *concludit capitaliter; judicatum* daenlegger volcomen van zynen vermete. (*Op den bladrand:*) EXECUTIO.

Idem contra Maeyken Eghels, van Haerlebeke; *actor, ex iisdem rationibus, concludit ut contra præcedentem; judicatum ut supra.* (*Op den bladrand:*) EXECUTIO. (1)

---

(1) (*Op den bladrand nevens deze twee posten :*) *Anabaptistæ.*

24 *September* 1562.

Premie van 100 guldens tegens degene die het kruys staende byder Siekenen ende op Sint-Andrieskerkhof afgeworpen en eenige stukken van beelden aldaer staende gebroken hebben.

(*Gebodboeck*, vol. B, fol. 319 v° en *Archievenblad*, D. I, blz. 275 en D. II, blz. 364.)

HOOGER VIERSCHAER.

Veneris XVI^a Octobris anno 1562.

De Schoutet *contra* Jacop van Gershoven, geboren tot Tongeren; overmidts den verweerder bekent heeft van zyn kintse doope nyet te houden ende hem heeft laten weederdoopen ende daerenboven inde leeringhe vande Herdoopers pertinacelycken is persisterende, contrarie allen rechten ende den placaten Ons Ghenadichs Heeren, *concludit capitaliter*; *judicatum* daenlegger volcomen van zynen vermete. (*Op den bladrand*;) EXECUTIO. *Anabaptista.*

De Schoutet *contra* Aert van Gershoven, geboren van Tongeren; *actor*, *ex iisdem rationibus*, *concludit ut contra præcedentem; judicatum* daenlegger volcomen van zynen vermete. (*Op den bladrand*:) EXECUTIO. *Anabaptista.*

Veneris XXX^a Octobris.

De Schoutet *contra* Marinus van Dale, geboren tot Daepsele in Vlaenderen; overmidts dat hy hem heeft laten weederdoopen ende inde de leeringhe vande Wederdoopers pertinacelycken is persisterende, contrarie allen rechten ende den placcaten Ons Ghenadichs Heeren, *concludit capitaliter*; gehoort het bekennen des verweerders, *judicatum* daenlegger volcomen van zynen vermete. (*Op den bladrand* :) EXECUTIO.

Idem contra Hans de zilversmit, geboren tot Ozyebrugge (*sic*) in Westfalen ; overmidts dat den verweerdere van zyn kintsche doope nyet en is houdende, naer hem van meyninghe noch is te laten herdoopen ende pertinacelycken is persisterende inde leeringe vanden Wederdoopers, contrarie den gheestelycken ende weerlycken rechten ende den placcaten Ons Ghenadichs Heeren, *concludit*, *ut contra prœcedentem*, *capitaliter* ; gehoort het bekennen des verweerders, *judicatum* daenlegger volcomen van zynen vermete. (*Op den bladrand* :) EXECUTIO. (1)

---

30 *October* 1562.

Premie van 100 guldens tegens degene die het beeld van Onsen Heere op Sint-Andrieskerkhof verdraegen, vervuerd ende geworpen hebben in eenen borneput.

(*Gebodboeck*, vol. B, blz. 320 en *Archievenblad*, D. I, blz. 275 en D. II, blz. 365.)

HOOGER VIERSCHAER.

Veneris 13 *Novembris anno* 1562.

De Schouteth *contra* Linken van Dale, *uxor* Jans van Liere, legwerckere ; midtz dat de verweerderesse bekendt heeft voer Scepenen deser stadt anderwerff gedoept te syne ende inden erreure vande Herdoopers is persisterende, is daenleggere gewesen volcomen van synen vermete in syne capitale conclusie. (*Op den bladrand* :) EXECUTIO *Anabaptista*.

Idem contra Betken Laureys, van Brugge ; daenleggere *concludit capitaliter*, midtz dat de verweerderesse bekendt heeft herdoopt te syne ende inden erreure vande Herdoopers is persisterende ; gesien het verlyt der voors. verweerderesse ende geleth opt placaet Ons Heeren des Coninckx, is daen-

(1) (*Op den bladrand nevens deze twee posten* :) *Anabaptistæ*.

leggere in syne capitale conclusie gewesen volcomen van synen vermete. *(Op den bladrand :)* Executio. *Anabaptista.*

---

26 *Januari* 1562 (1563).

« *Item* in 't selve jaer den 26 January, wirt buyten Antwerpen op 't Kiel, daer het Catroysenclooster stont, een parochiale kercke gemaekt, het capelleken met den kerchove omgraven ende den eersten Prochiaen wirt verjaacht, om syn valsche predicatie wille. » (*Antwerpsch Chronykje*).

Rakende laatstgemeld feit, bevat het handschrift n° 443 der algemeene archieven des Rijks, D. XII, (*Conseil des troubles)* het volgende stuk, dat aan een verhoor van getuigen schijnt ontleend te zijn. Het geldt hier eene op het Kiel gehouden preek.

Quæ objiciuntur seditioso illi et pernicioso pastori. Hæ fere sunt quæ incontinenter probari possunt.

Doen begoste Petrus dye sluetelen des eewichs levens te ontbinden als hy vercondichde vergiffenisse der sonden. (1)

Die sondighe mensche moeten haer den priester vertoonen, ende voorden priester sal men belyden sondighe wercken om vertroost te worden. Waeromme de priesters moghen wel heeten vertroosters der menschen ende bewaerders der waerheyt. Men sal de sondighe menschen seggen dat Christus is de warachtighe Gods sone, dat hy heeft de woerden des eewige levens. Als dye priesters aldus dye sondighe menschen vertroost hebben, dan hebben sy eenen halven God gemaect. Maer dit en is noch niet genoch. Men sal hem noch seggen : Gaet, vrint, en wilt niet meer sondighen. Dit geseet hebbende, soo hebben wy eenen geheelen God gemaect.

---

(1) *(Op den bladrand:) Hæretica doctrina.*

Ende aldus bereet synde, sal men houwen het nachtmael ende ontfanghen het bloed Christi. (1)

Potestas ligandi et solvendi est potestas annunciandi evangelium de Jesu-Christo.

Pastor quidam denuntiavit se nosse bene triginta personas qui partim subversæ sunt, partim dubiæ et fluctuantes in fide catholica redditæ ex concionibus dicti pastoris, ita quod audeant et in confessione respondere : « pastor in Kiel ita docuit. » Item quod non confessa quædam petiit absolutionem, dicens non opus esse confessione, et absolutionem quoque non requiri nisi ad consolationem pœnitentium, ita enim docuisse dictum pastorem.

Maer desen tyt en sal gheenen tyt meer syn van penitentie ende *gheen vergiffenisse der sonden.* (2) Daeromme als ick doen bidden voer dye dooden, ick en verstaen gheen andere dan dyeghene dye doot syn in sonden ende noch gheen penitentie en doen van haeren quaeden leven.

Levi was een priester ende hadde wyf ende kinderen, ende oock Aaron den opperste priester *ende mede Melchisedech* ende Zacharias. Soo heeft het in de Testament. Dit aenmerckende, den Heylighen Apostel Paulus, gedreven door den Heylighen Geest, schryft dat beter is houwen dan te branden. (3)
Item, onder andere conditien van eenen bischop, schryft dat hy sy eens wyfs man, dat is dat hy eene hebbe waerby hy goddelyke kinderkens mach by gewinnen. Soo leert het oude ende nieuwe Testament. Hierteghen nochtans rebelleren

(1) (*Op den bladrand:*) *Hæretica doctrina et præterea suspecta de utriusque speciei necessitate.*

(2) (*Op den bladrand:*) *Hæretica doctrina negans purgatorium et remissionem peccatorum post hanc vitam.*

(3) (*Op den bladrand :*) *Hæretica doctrina celibatus legem, prescriptam ab Ecclesia sacerdotibus, adversari a Paulo.*

heden sommighen ende seggen : neen. Wat selen wy dan gelooven ? Wat selen wy voer de waerheyt houden ? Dat met woert Gods accordeert ende overcomt.

Christus heeft voer ons al voldaen ; maer wy moeten syn voetstappen naevolghen *in teeken van danckbaerheyt* (1), tribulatien ende tegenspoet, dat ons toegesonden wort, lyden gewillichlyck. Niet tot ydele glorie ; daermede en verdienen wy niet. Waeromme dan ? Om ons selven te castyden, daermede en verdienen wy oock niet, maer in teeken van danckbaerheyt.

Christus is den oprechten herder. Hem moeten wy volghen. Daer syn veele wolven ende tyrannen, dye ons willen aftrecken van hem tot afgoderye. Dye arme schaepkens moghen jammeren ende God hunnen noot claghen, maer anders en hebben sy niet. Niettemin sy en moghen haer niet hinderen. Al vervolghen dese tyrannen ende wolven dye schaepkens, sy moghen het lichaem quellen oft nemen met den sweerde, vier oft watere, maer de siele en moghen sy niet letten.

Daer comen al meer schaepkens te vleesbanck dan wolven. Waeromme ? want dye wolven met haer bulderen ende tieren groot geluyt maken, ende gheen redene en willen hooren daer dye arme schaepkens niet teghen en hebben. (2)

Jezabel vervolchde de waerheyt ende die propheten des waerheyts. Soo vindt mer oock al hedendaechs. Al en kunnen syt met de werken niet gedoen, sy doent metter herten. Daer syn de Jesuyten, jae, Jebusiten oft Jezabeliten, sy gaen met groote paternosters oft met boexkens achter eenen pilaer popelen, recht oft Ons Heere elders niet en soude verhooren. (3)

Wy hebben eenen advocaet, seet Joannes. Wat willen *wy tot andere advocaten loopen* (4) ; laet ons hem onse sake over-

(1) (*Op den bladrand :*) *Duplex hæresis hic continetur : satisfactiones non requiri a fidelibus nisi in signum gratitudinis ; patienti toleratione tribulationum fideles nihil mereri.*

(2) (*Op den bladrand :*) *Seditiosa doctrina.*

(3) (*Op den bladrand :*) *Seditiosa prædicatio.*

(4) (*Op den bladrand :*) *Hæretica doctrina, damnans invocationem Sanctorum.*

geven, hy en sal onse sake niet vervalschen. Christus seet : ick ben dye deure. Sommighe willen andere advocaten ende procureurs soecken. Maer wy hebben eenen advocaet : Christum Jesum. Dye heylighen, dye gestorven syn, hebben desen advocaet aengheroepen. Daeromme laet ons desen advocaet besighen. Ick en weet maer eenen advocaet, welck is Christus, ende dat ick eenen anderen bewees, ick soude een verleyder syn.

Christus is den oprechten herder ende pastoor ; dye apostelen oock. Laet ons onder dye huerlinghen niet gheven, want al hebben sy erfgoeden ende heeten sy *veri* te syn, sy en hebben mogelyck geen deel in Christus erfgoeden.

Ezechiel heeft voerseet dat God eenen herder verwecken soude, dye syn schaepkens soude voeden ende verconden het versoeninghe jaer, ende straffen de sonden. Nu ter tyt en doet men dat niet. Waeromme ? Om groote juweelen te vergaderen, om een tafelsot te worden, om gegroet te syne inde Mert. (1)

Simeon ende Levi, twee gebroeders, waeren seer hertnackich ende met haer venyneghe tonghen de waerheyt verdruckten, waervut gesproten syn de priesters ende Phariseën, dye deden alle hun dinghen om van tvolck gesien te syne, met haer langhe gebeden, de weduwen ende weeskens opaten. (2) Sy droeghen langhe capruynen omt lyf, ende vervolchden de waerheyt ende Christum doet hilpen ; soo vindt men oock veele hedensdaechs dye geestelyke habyten draghen, maer ten syn maer hypocryten ende geveysde geesten die langhe gebeden oock doen ; sy roepen, sy tyeren, sy maken groot geluyt, het schynt wonder te syne. Item ghelyck de Phariseën gestelt waren om de waerheyt te defenderen, nochtans de waerheyt: Christum, condamneerden, soo vindt men oock al heden dye, met valsche vonnissen, de waerheyt verdrucken ende dye onooselen ter doot brenghen ende condamneeren (3) ; gelyck sy riepen : *tolle*, *tolle*, soo eest oock nu. Maect ons dyen vuyt, hy heeft ons te veele claps. Ey,

---

(1) (*Op den bladrand :*) *Seditiosa doctrina.*

(2) (*Op den bladrand :*) *Seditiosa doctrina.*

(3) (*Op den bladrand :*) *Seditiosa prorsus prœdicatio.*

hadde dyen grooten Antichrist niet gecomen ende ons bueselinghen, fabulen, droomen ende menschen instellinghen voergehouden, wy en souden niet lyden tgene dat wy lyden. Ende hadde die Babiloensche hoere ende Antichrist soo langhe niet gedomineert, dye schaepkens en souden niet lyden dat sy lyden. Dye Babylonsche beeste heeft seven horens ; sy heeft veel hoofden ende is seer sterck. Sy heeft nu heerschappye ende is ons te sterck. Maer laet ons goeden moet hebben, stelt u onder Christum; dye sal dese beeste haest verwinnen alst hem believen sal. Dye Babylonsche hoere heeft in haer handt eenen kop vol wesende met den bloede van dyeghene dye Christum belyden, waervut de princen der aerde gedroncken hebben.

Wy moeten allegader in God gelooven ende niemant anders nefens my, seet Moyses, en sult ghy gheen afgoden hebben. Men siet nu hoes *dat men dye afgoden verciert ende behanct.* (1)

Joannes Baptista seyde : « doet penitentie, het rycke des hemels is u nakende. » Hy en heeft niet geseet : « gaet dye bevaert hier, ontsteckt dat licht, gaet wullen, doet dye boete daer, oft doet dye afgoderye hier, doet dye daer. » (2)

Wy eñ willen met onsen evennaesten niet eten oft hem geenen goeden dach seggen, want hy van een ander geloof is, daer nochtans St.-Jan seet in synen brief dat tegen dye liefde is ende Paulus oock. (3)

Daer syn veele geestelyke ende weerlyke, jae, van myne ondersaten dye seggen : « hoort den luteriaen ende ketter opt Kiel. » Vrinden, en laet u niet verleyden. Ick en sal u geen bueselen oft fabulen oft droomen van menschen preken, maer tgene dat met den woerde Gods accordeert (4); vrome borghers van Antwerpen, God sy gebenedyt, ick bevinde dat gy

(1) (*Op den bladrand* :) *Secunda synodus Nicena anathemalizat eos qui venerandas imagines idola vocant.*

(2) (*Op den bladrand* :) *Hæretica doctrina.*

(3) (*Op den bladrand* :) *Contradicit Joanni percupienti ut alieno a fide sana ne ave dicamus.*

(4) (*Op den bladrand* :) *Confitetur se diffamatum de lutherana doctrina.*

soo grooten hongher ende dorst hebt tot het woert Gods als in hondert mylen ontrent.

Captivus quidam in Gandavo deposuit apud Inquisitorem se seductum per dictum pastorem et se ab eodem habuisse libros Corvini hæretici. (1)

(Rekening van den Markgraaf, jaar 1561-62, *kapittel der Ontvangsten.)*

Van Michiel Seyn, spaenschen stoelenmakere, geboren van Dermonden, die overmidts dyen hy, met zynen kyntschen doope nyet te vreden geweest hebbende, hem hadde laeten wederdoopen, op syn gelooffve, metten watere opten *Steen* gejusticeert is geweest, den zevenentwintichsten Juny anno XV^{c} tweentzestich, ende van wyens goeden mentie gemaict inde derde extraordinaryse rekenninge van desen Schouteth, dairom hier . . . . nyet.

Van Lyntken Wendlyns, geboren vuyt Vlaenderen, det welcke overmidts dyen zy met heuren kyntschen doope nye, te vreden geweest hebbende, heur hadde laeten wederdoopen-opten V^{en} Septembris anno XV^{c} tweentsestich, opten *Steen* metten watere geexecuteert is geweest, ende egheene goeden achtergelaeten en heeft, dairom hier . . . nyet.

Van Mayken Egels, geboren van Haerlebeke, die midts dyen zy heur oock hadde laeten wederdoopen, metter voorseyder Lyntken Wendlyns, metten watere geexecuteert is geweest, sonder eenyghe goeden achter te laetene . nyet.

Van Jacob van Gershoven, suyckerbackere, geboren tot Tongeren ende woonachtich was te Breda, die overmidts dyen hy hem laeten hadde anderwerf wederdoopen, daerom, opten zeventhiensten dach Octobris 1562, opten *Steen* metten watere is geexecuteert geweest, ende achtergelaeten heeft zulcx als by particuliere rekenninghe daeraff zynde blycken zal, daerom hier. . . . . nyet.

---

(1) Zie over deze zaak de aanteekeningen van het jaar 1566.

Van Aert van Gershoven, des voors. Jacobs broedere, geboren ende woonachtich als voore, ende oock metten zelven Jacob, midts den redenen voors., ten daige voors. geexecuteert is geweest, ende achtergelaeten heeft als vooren, daerom hier . . . . nyet.

Van Hans den silversmet, jongh geselle, geboren van Osybrugge(*sic*), die overmidts dyen hy vander secten was der Wederdoopers ende daerinne was hertneckich persisterende, opten lesten dach Octobris 1562 geexecuteert geweest metten watere, opten *Steen*, als boven, ende egheen goeden achtergelaeten en heeft, daerom hier . . . . nyet.

Van Marinus van Dale, geboren van Daeyseele in Vlaenderen, die overmidtz dyen hy wesende vander zecten der Anabaptisten ende hem hadde laeten wederdoopen, opten *Steen* metten voirs. Hans geexecuteert is geweest, ende achtergelaeten heeft zulcx byde particuliere rekeninghe blycken zal, daerom hier . . . . . . nyet.

Van Lyntken van Dale, huysvrouwe was van Jan van Lyere, die overmidts dyen zy met heuren eersten doope nyet te vreden wesende, heur anderwerff hadde laeten doopen, opten XIIII[en] dach Novembris 1562, opten *Steen* metten watere geexecuteert is geweest, ende egheen goeden achtergelaeten en heeft. . . . . nyet.

Van Betken Laureys, geboren van Brugge, die oock metter voors. Lyntken, om de redenen voors., opten *Steen* metten watere geexecuteert geweest is, sonder eenyge goeden achtergelaeten te hebbene, daerom hier . . . . . nyet.

(*Zelfde rekening*, *kapittel der Uitgaven.*)

Item denzelven scherprechtere betaelt van, bynnen den tyde deser rekeninge, opten *Steen* ende gevanckenisse van Antwerpen, van herdoopershalven geexecuteert te hebbene, metten

watere, elleve persoonen, mans ende vrouwen, gehout ende onhehout, van elcken pesoon derttich stuyvers, compt hier . . . . IIII ₰ II s. VI d. groten.

Item denzelven scherprechtere noch betaelt van dat hy, nairdyen de voors. elffve persoonen als vooren opten *Steen* metten watere geexecuteert waren, dezelve doode lichamen, buyten opt gerecht, aen staken gestelt ende gehangen heeft; van elcken lichame thien stuyvers, compt. XXVII s. VI d. groten.

Item van elffve paren lynen bocxems dairmede de voorgenoempde elffve persoonen opten *Steen* geexecuteert zyn geweest metten watere, betaelt van elck pair zesse stuvers, compt. . . . . XVI s. VI d. groten.

Item den biechtvaders die met de gejusticeerde tot Antwerpen gemoeyt ende dezelve bygestaen hebben, omme hen tot goeden propooste te houdene ; betaelt van elcken persoon tAntwerpen geexecuteert de somme van tweelffve stuyvers, compt, tot vyfthien persoonen toe, de somme van . . . . XXXVI s. VI d. groten.

Item van coorden, ketenen, bessemen, steychouten, nagelen ende dyergelycke die de scherprechtere opten *Steen* tAntwerpen, tot Lyere ende tot Santhoven gebesicht ende gehadt heeft aende voors. geexecuteerde, gecorrigeerde ende getortureerde persoonen, tzamen betaelt de somme van . II ₰ X s.

1563-64.

(VAN 20 MEI 1563 TOT 2 MEI 1564.)

Schout : Jan van Immerseele.

Onderschout : Antoon van Mansdale.

Buitenburgemeester : H^r^ Lanceloot van Urssele, Ridder.

Binnenburgemeester : H^r^ Klaas Rockox, Ridder.

Schepenen : H^r^ Costen van Halmale, Ridder ; H^r^ Hendrik van Berchem, Ridder ; H^r^ Jan vanden

Werve, Hendrikszoon, Ridder ; Hr Jaak vander Heyden, Ridder ; Hr Jan Wolffaert, Ridder ; Hr Koenraat del Vaille, Ridder ; Hr Dirk van Brecht, Ridder ; Mr Jaak Houtappel, Hendrik van Etten, Hendrik van Delft, Mr Jan vander Meere, Gelijn le Cygny, Mr Pauwel Schuermans, Mr Cornelis de Wyse, Willem Schoyte, Mr Jan Rubens, Gielis Happaert.

Secretarissen : Mr Alexander Grapheus, Mr Jan van Halle, Mr Jan van Asseliers, Mr Hendrik de Moy.

Hooger Vierschaer.

Veneris XXXa Julii anno 1563.

De Schoutet *contra* Wouter Wrage, geboren hier tAntwerpen ; overmidts dat by hem verweerder bevonden zyn diversche verboden boecken ende oock diverssche quade opinien, hereticq wesende, gesustineert ende in diverssche conventiculen geweest ende oock in zyne opinien ende heresie pertinacelyck is persisterende, nyettegenstaende men hem jaer ende dach gevanghen heeft gehouden ende diverssche geleerde aen hem verweerder gesonden, *concludit actor capitaliter*. Gesien het verlyt des verweerders ende de boecken byden verweerder gevonden ende geleth opde placaten Ons Ghenadichs Heeren ende op al dandere, etc., *judicatum* daenlegger volcomen van zynen vermete. (*Op den bladrand :*) Executio. *Calvinista.*

Die XXIIIIa Septembris.

De Schouteth teghens Aert de Hane ; (1) *actor* concludeert vermidtz dat hy verweerdere is herdoopt geweest ende in andere conventiculen ende aldaer met haer gecommuniceert hebbende ende voorts midtz dat hy verweerdere nu onlancx

(1) *(Op den bladrand:) Anabaptista pœnitens.*

hem heeft vervordert den *Steen* te violeren, dat hy verweerdere sal verbeurt hebben lyff ende goet oft, innevalle van dyen, worden geset opten dienst vander galeyen, syn leefdaech lanc, ende voorts gebannen van hier ende vuyt het Margreefschap van Antwerpen. Is dese sake vuytgestelt *per Dominos ad 8^{am}.*

Deselve teghens Jan de Wolff; *actor* concludeert midts dat hy verweerdere is suspect van quader religien ende dat hy verweerdere nu onlancx hem heeft vervordert om den *Steen* te violeren; dat daerom hy verweerdere sal hebben verbeurt lyff ende goet. *Reus* versoect dach *ad 8^{am}*. *Judicatum* dat *reus* op nu sal antwoorden. *Reus* antwordende, *negat facta*. *Actor* gewesen ten thoone ende den thoon gelesen synde, *judicatum* dat *actor* sal syn volcomen van synen vermete. (*Op den bladrand:*) Executio. *Calvinista*.

---

6 *October* 1563.

Information prinse sur le (*sic*) *prison en présence du Burgmaistre Seigneur Rockox, Maistre Paul Schuermans et Maistre Johan Ruebens, Eschevins, die* 6 *Octobris anno* 1563, *touchant les*..... (*sic*).

Estant monstré certaine lettre, datée du 28 d'Aougst l'an mil cincq cens et 61, au dict Augustyn Boazio, dict la dicte lettre d'avoir esté escript par luy Augustyn et envoyé en Angleterre au Melchior Vas; et après, estant interrogé quel congnoissance luy Augustyn avoit avecque le dict Melchior, dict de l'avoir cogneu à Calays, et depuis, ayant entendu que le dict Melchior estoyt en Angleterre, escripvit ceste dicte lettre à luy, pour avoir payement de quelques deniers que le dict Melchior devoit à luy confessant; et depuis, estant interrogé le dict Augustyn duquelle religion qu'il fust le dict Melchior, s'il fust de la ancienne religion ou aultrement de la nouvelle, qu'on appelle en France la réformée religion, dict et respondist le dict Augustyn de l'avoir cogneu homme du bien et qu'il estoit de la ancienne et catholycque religion.

Et estant interroghé par quoy luy, Augustyn, à le 24 de Septembre, en la présence du Seigneur Margrave et des Eschevins Maistre Gisleyn de le Cygne et Maistre Schuermans, avoit dict de non avoir escripte la dicte lettre par sa main, dict cela avoir faict alors pour les raisons plus amplement déduictes en sa requeste présentée aux Seigneurs Bourgmaistres et Eschevins de ceste ville le 6me d'Octobre, à schavoir, à cause qu'il craignoit d'estre mené en Espaigne, et que toutes les interrogatoires faictes par les Seigneurs alors, estoient faictes seullement à la requeste des Inquisiteurs d'Espaigne, affin qu'il devroyt estre envoyé en Espaigne.

Pareillement, estant interroghé plus près sur certain extraict d'un procès faict à Messico, sil le contenu d'icelluy extract estoit véritable, dict que le dict procès fust déduict ainsy à Messicho, et que luy pourtant avoit tout alors confessé, mais que luy avoit seulement proféré les motz (pour lesquelz fust accusé) par manière de relation et comme les avoir ouyes d'un Mantuen, voyant toutesfois que l'information précédente contre luy fust prinse, luy fust conseillé de le tout confesser et demander miséricorde et pénitence salutaire, ou aultrement qu'il pourroit attendre sentence fort rigoureuse, il confessast tout; dict en oultre que n'a point de mémoire d'avoir confessé alors *que el sanctissimo Sacramento era ayre.*

Interroghé combien de temps il avoit demeuré en ceste ville, déclaire le dict confessant d'estre environ 32 mois qu'il est venu du Bourdeaulx en ceste ville, à quel s'a entretenu ychi faisant le coultaige entre les marchans Italiens, Espaignols et aultres bourgeois de ceste ville.

Estant demandé plus spécialement quels gens il a hanté depuis qu'il fust arrivé en ceste ville, dist d'avoir conservé avecq le Signor Gregorio de li Franchi, Bartholomeo Doria, Jan Baptista et Dandelotto et Gregorio Spinola, avec Alonso et Jan de Palma et aultres Espaignolz touchant les affaires de la marchandises, ayant hanté toutesfois plus familièrement avecque les Italiens que avecque les Espaignolz et spécialement Jacobo Succarero, avecque lequel luy a soupé journellement depuis six mois en çà, avecque Maistre Baptista Mareschalco, se tenant auprès les Carmes, lesquelz d'eulx lui furent bons et grandts amys.

Interroghé en oultre s'il a fréquenté les églises et communiqué aux Sainctz Sacramentz, dist qu'il a communiqué aux

Saintz Sacramentz, estant venu en ceste ville, et depuis il a continué la dicte bonne costume, estant du vouloir continuer et persévérer en icelle toute sa vie. Et plus spécialement dist cela avoir faict en l'église des Jacobins, et que là s'est confessé, le Pasques dernièrement passé, à ung certain Italien se tenant aux Jacobins en ceste ville, bon prestre parlant Franchoys et le Pasques devant en l'église de Nostre-Dame aiant illecques communiqué alors, promettant de tout cela faire bonne preuve quand en sera requis. Afferme en oultre le dict confessant de jamais n'avoir esté en quelques conventicules ne aultrement hanté avecque gens suspectz de quelque hérésie.

Estant interroghé des certains livres trouvés au comptoir du dict confessant au temps de son emprisonnement, déclaire le dict confessant premièrement : ung nouveau Testament en Espaignol imprimé à Venise ; joinct illecques au mesme volume, ung aultre appellé Cathéchisme, aussy en Espaignol sans le nom de l'autheur et de l'imprimeur ; item ung aultre livre intitulé : *Prediche di Bernardini Ochino*, *Senense*, sans lieu ou nom de l'imprimeur, et *los Psalmos de David*, imprimé à Venise, que ung Milanèse, nommé Marco-Antonio, luy avoit laissé, passé deulx mois ou environ, lequel Marc-Antonio luy vint trouver en la Bourse, entre 11 et 12 heures le mesme jour, demandant s'il n'y avoit quelques livres de musycque, pourtant qu'ils avoient aultrefoys chanté ensemble à Calais, et estant au mesme temps venu le dict Marc-Antonio en la chambre du dict confessant, où que le dict Augustin luy monstroit ses livres de la musycque, laissoit là alors les dictz livres, disant qu'il ny pourroit porter les dicts livres avecque soy, et depuis le dict temps, le dict confessant n'a plus veu le dict Marco-Anthonio, non sçachant le dict confessant sil les dictz livres estoient bons ou mauvais, ny aussy de quelle religion estoit le dict Marco-Anthonio, non sçachant aussy s'il n'y a laissez les dictz livres à luy confessant à bonne ou mauvaise intention. Et touchant le 4e livrette, intitulé : *Il sommario de la sacra Scrittura*, dict le dict Augustin d'avoir achetté le dict livre ychi, sur le chemiteire de Nostre-Dame, d'un vendeur quy vendoit les livres anchiens sur une table, peult-estre environ 4 moys, sur une festes, pour 3 patars, non sçachant sil le dict livre estoit bon ou mauvais, pensant qu'il fust bon, pourtant qu'on le vendoit ychi publicquement, non

ayant avant leu le dict livre depuis, ny aussy aultrement le schachant juger, comme non sachant latin.

AGUSTIN BOAZIO.

HOOGER VIERSCHAER.

Die VIII^a Octobris.

De Schoutet *contra* Aert de Hane; *reus* begert remis van synen herdoop ende begert dach om opde conspiratie te antwoorden *ad mensem*. Is dese sake gehouden *per Dominos* in advyse ende selen *interim Domini* huer informeren, soo opde penitentie als andersins van al.

Die quinta Novembris anno 1563.

De Schouteth teghens Agostino Boazio, Genevoys; (1) *actor*, overmidtz de verweerdere is eertyds gecondemneert *ob causam hereseos* byde Inquisitie van Spaengien ende dat oock byden verweerdere bevonden syn sekere verboden ende heretycsche boecken, contrarie der ordonnancien Syns Majesteyts, *concludit capitaliter aut ad triremes ad* 12 *annos aut alioquin ad tempus quod Dominis æquum videbitur. Judicatum* dat *actor* sal overleggen syne feyten ende andere stucken daer hy hem mede wil behelpen *ad 8^vam*, ende sal *reus* daerop comen antwoorden oft andersins contraire feyten defensionele overleggen *ad quindenam*.

Aert de Haen is *per Dominos, ex officio*, vuytgestelt *ad quindenam referente....*

Die XIX Novembris anno 1563.

Myn Heer de Mercgrave, als Schouteth, teghens Aert de

---

(1) (*Op den bladrand:*) *Accusatus et relapsus in hæresim, habens vetitos libros.*

Haen ; is dese sake *per Dominos* vuytgestelt, *ex officio, ad tres septimanas.*

Deselve teghens Augustyn Boazio ; *reus*, antwoordende, secht op het pretens vonnis van Spaengien byden aenleggere geallegeert, vuyt dyen hetselve relatyff is, niet en is te lettene etc. *prout latius verbaliter deductum fuit. Judicatum* dat de verweerdere sal overgeven syne feyten defensionele *intra triduum* ende selen *partes hinc inde* comen ten thoone vande feyten by haer geposeert *ad* 8^{vam}.

Die XXVI Novembris anno 1563.

De Schouteth teghens { . . . . . . / Augustyn Boazio } Midtz den cranc-ken getale vande Schepenen, syn alle dese saken vuytgestelt *ad* 8^{vam}.

Die tertia Decembris anno 1563.

De Schouteth teghens { . . . . . . / Augustyn Boazio. } Midtz den cranc-ken getale vande Scepenen, syn alle dese saken vuytgestelt *ad* 8^{vam}.

Die decima Decembris anno 1563.

De Schouteth teghens Aert de Hane ; is dese *per Dominos* vuytgestelt *ad mensem propter morbum.*

Deselve teghens Augustino Boazio ; *partes* vercleren haren thoon affgeleyt te hebben, behalvens dat de verweerdere noch sal moghen inbrenghen sekeren thoon tusschen dit ende dry daghen. Ende sal *actor* hebben namen ende toenamen *testium*

ende *reus* visie ende copye vanden geexhibeerden stucken des aenleggers ende de saecke voorts comen vuytdinghen *ad* 8*vam*.

Die XVII Decembris anno 1563.

De Schouteth teghens Augustino Boazio; *publicatis attestationibus*, *actor* reprochert *generelia juris* ende *reus* salverende, *dicit generalia juris contra* ende persisteert etc. Is dese sake *per Dominos* gehouden in advyse van desen daghe in XIIII daghen.

Die ultima Decembris anno 1563.

De Schouteth teghens Augustin Boazio; is dese saecke anderwerven gehouden *per Dominos* in advyse *ad tres septimanas*.

Die XXI Januarii anno 1563 (1564).

De Schouteth teghens Augustino Boazio, Genevois; *judicatum*, myne Heeren gesien hebbende daenspraecke des aenleggers ende de antwoorde des verweerders, midtsgaders den thoon ende stucken *hinc inde* overgeleet ende op al wel ende rypelycken geleth hebbende daer men van rechtsweghen ende deser Hoogher Vierschaeren recht op behoort te lettene, wysen ende termineren voer recht dat daenleggere in synder conclusie niet en is ontfancbaer, absolverende den verweerdere vander impetitien themwaerts gedaen, compenserende de costen midtz redenen myne Heeren daertoe moverende.

(*Rekening van den Markgraaf van het jaar* 1562-63, *kapittel der Ontvangsten.*)

Van Wouter Wrage, metsere, die overmidts dyen hy hem bevonden heeft ende, by zyne eyghene confessie, gebleken is

geweest te hebbene in plaetsen daer conventiclen ende heymelycke verboden leeringen gehouden ende geleert zyn geweest, dezelve aengehangen, geapplaudeert ende dezelve voor goet gesustineert heeft, ende daerom opden dertichsten July XV^c^LXIII opten *Steen* tAntwerpen verdroncken ende metten watere geexecuteert is geweest, sonder eenich goet achtergelaeten te hebbene, daerom hier . . . nyet.

Van Janne Wolff, geboren van..... (*sic*) die overmidts dyen hy nyet te vreden geweest hebbende metter leeringen ende ordonnantie van Onse Moedere de Heylige Roomsche Kercke, hem begeven ende aengegaen heeft de leeringe Calivini ende van andere gereprobeerde aucteuren, opten vyventwintichsten dach Septembris XV^c^ dryentzestich opten *Steen* metten watere geexecuteert is geweest, ende egheen goeden achtergelaten en heeft, daerom hier . . . . . . nyet.

Zelfde rekening, kapittel der Uitgaven.

Item de scherprechtere van dat hy, bynnen desen jaire, opten *Steen* ende gevangenisse dezer stadt metten watere geexecuteert heeft twee persoonen besmet zynde met heresye, ende daerinne persisteerde, van elcken persoon betaelt dertich stuvers, compst . . . . . XV s. groten.

Item den scherprechtere van dat hy de voors. twee verdroncken lichaemen, nae dat zy opten *Steen* geexecuteert wairen, buyten opt gericht gevuerdt ende elck op eenen staeck gestelt heeft, betaelt van elcken thien stuvers, compt . . . . X s. groten.

Item van twee paer bocxems van zwert lynwaet daermede de voors. twee persoonen opten *Steen* verdroncken werden, betaelt . . . . III s. groten.

Item betaelt den biechtvaders die metten voors. geexecuteerde persoonen gemoeyt zyn geweest ende mede buyten ende bynnen gegaen, ende dezelve tot goeden propooste

gebrocht hebben, ende dat tot derthiene persoonen toe, (1) van elcken XII stuvers, compt . XXXIX s. groten Brabants.

Item den XXI[en] Octobris 1563 gesonden eenen dairtoe gecommitteert, metten stucken, pampieren ende proces genomen ende geintenteert van Zynder Majesteytswegen, tegens eenen Augustino Brazio, Jenevois, die by bevel van Zynder Majesteyt gevangen ende van heresien aengesproken is, ende daeraff betaelt . . . . . XX s. groten.

Item van coorden, steynghouten, ketenen, nagels, bessemen ende andere dyergelycke byden scherprechtere aende hier voorgenoemde executeerde, gecorrigeerde ende getortureerde persoonen bynnen den tyde deser rekeninge verbesicht, betaelt . . . . . II ₤ XV s. VI d. groten.

Item den geworene colffdragers van Antwerpen, voor heurlieder recht vander apprehensien van XIII persoonen (2) bynnen dezen jaire tot Antwerpen ter justicien gebracht, van elcken persoon vier Karolus guldenen, tot twintich stuvers stuck, achtervolgende der ordonnantie van wylen Ons Genadichs sKeysers van date den XVII[en] Meerte XV[c] negenenveertich, compt hier de zomme van. . XIII ₤ groten.

OM THOFF. (3)

Rekeninge Heeren Jans van Ymmerselle, Riddere, Heere van Bauldrys, Schoutet van Antwerpen ende Marcgrave tslants van Ryen Ons Heeren des Conincx van Spaengnien, etc., Hertoge van Brabant, etc. vander apprehentien ende exploicten van zekere persoonen besmet ende suspect wesende vander secten zoe vanden Wederdoopers als van andere, de sommige ter zelver saken geexecuteert ende andere voirvluchtich ende geproclameert, nyet

---

(1) Hiervan werden er slechts twee voor ketterij te recht gesteld.

(2) Zelfde opmerking als boven.

(3) (*Op den bladrand:*) Overbracht by Herman de Hemmonnez als daertoe gecommitteert byden Schoutet van Antwerpen den XII[en] Aprilis anno LXIIII.

gecompareert zynde, ende dit vanden ontfange vanden geconfisqueerden ghoeden naer ennige van henlieden achtergelaten zynde, achtervolgende dinhouden vanden mandementen ende placcaten Ons Heeren des Conincx vander daten den twintichsten dach van Augusto XV^c sessenvyftich daerop geexpedieert, ende dit zedert Kersmisse XV^c eenentzestich tot Kersmisse XV^c ende dryentsestich, als wesende van twee jaren, welcke rekeninge gemaect is in ponden, schellingen ende penningen groten Brabants, drye penningen voer eenen stuver, twintich stuvers voerden gulden ende vier gulden voer elch pont ende alle andere munte naer advennant. Gedaen te Bruessel.

ONTFANCK.

Inden eersten, vande overschoten penningen gecommen vanden vercochten huysraet, meublen, cleeren ende andere perceelen bevonden ende den XXII^en ende XXIII^en Augusti anno XV^c eenentsestich vercocht, toebehoort hebbende eenen Janne van Lyere, legwerckere, geboren van Bruessele, die daernae den sesten dach Septembris doens naestvolgende, als herdoopt wesende, opten *Steen* ende gevangenisse van Antwerpen metten watere geexecuteert is geweest; ontfangen, boven alle wettelicke oncosten ende betalinge daeraff gedaen, tselve blyckende, de somme van (1) . . . . XXIIII ℔ IX s. V 1/2 d. III^m Brabants

Vanden vercochten huysraet, have, cleeren ende gereetscap bevonden ten huyse van Nicolas du Pentie, Anabaptiste, vercocht den naestlesten dach van Januario XV^cLXI styl van Bradant, ende dezelve Nicolas, ter causen voirscreven, tAntwerpen opten *Steen* metten watere geexecuteert; ontfan-

(1) (*Op den bladrand:*) Naevolgende eenen inventaris van desen goeden gemaect, tvercoopboxken onder thanteeken vanden geswoeren outcleercooper met specificatie vanden oncosten onder thanteeken vanden clerck vanden Bloede met twee quitancien hier tsamen overgegeven.

gen, boven alle wettige schulden ende betalingen van verteerde costen ende vacatien, de somme van . . . .
. . . . . XIIII ℔ XVIII s. XVIII m. Brabants.

Van Marinus van Dale, geboren van Daeyseele, Anabaptiste, wyens ghoeden, huysraet ende gereetschap vercocht zyn geweest den XXVII^{en} Juny anno XV^{c}LXII ende hy, ter causen voers., geexecuteert opden *Steen*, den lesten Octobris int zelve jaer; ontfangen, boven alle wettige schulden van vacatien, verteerde costen ende anderssins, de somme van . . .
. . . . . VIII ℔ XVIII s. IIII d. III m. Brabants.

Vanden overschoten penningen gecommen van twee wisselbrieven bevonden over den persoon van Jacob van Gershoven, suyckerbackere, geboren van Tongeren ende wonachtich was tot Breda, ten tyde als hy geapprehendeert wert, die opten XVII^{en} Octobris XV^{c} ende LXII^{en}, met Aerden van Gershoven, tAntwerpen opten *Steen* geexecuteert is als wesende herdoopt; ontfangen, boven de wettige schulden ende betalingen daeraff gedaen, de somme van drye ponden veerthiene schellingen X penningen $^{3}/_{4}$ Vlems, makende, in munten deser rekeninge . . V ℔ XII s. IIII d. groten III m. Brabants. (1)

Item achtervolgende zekeren appoincte ende transactie by myne Eerweerde Heeren gemaect ende gedaen met Meester Jeronymus Vrancx, advocaet ende ingesetenen poorter van Antwerpen, in maniere van vuytcoope ende redemptie vanden goeden van Franchoisen Vrancx, zynen broedere, die, ter causen van heresien, vuyt Antwerpen gevlucht ende daeromme vuyt Antwerpen gebannen is, vuyter stadt, vryheyt ende Marcgraefscap derzelver, anno XV^{c} ende achtenvyftich; ontfangen de somme van tsestich Carolus guldenen tot twintich stuvers stuck, achtervolgende den voirs. appointemente, dus hier . . . . . . XV ℔ groten Brabants. (2)

Noch ontfangen vande overschoten penningen vanden

(1) (*Op den bladrand:*) Vanden besetselen ende vuytwinningen ter Vierscharen by diversse crediteuren opde voers. wisselbrieven gedaen, blyct van diversse acten hier met copye vanden voors. wisselbrieven ende quitancien hier tsamen overgegeven.

(2) (*Op den bladrand:*) Naevolgende den appointemente ende transactien van deser Cameren hier by copye auctentyck overgegeven.

vercochten huysraet, cleeren ende lynwaedt bevonden in ende opte camere van eenen vuytgeloopen monnick ende heretycque persoone genaempt Andries a Serania, van Ghent, die, van sHoofswegen, naergescreven was ende zyn camere hadde opten Goddaert tot Antwerpen, ten huyse van eenen cleermakere genaempt...... (*sic*); ontfangen, boven alle wettige betalingen daeraff gedaen, die somme van . . . . V ℔ XVI s. VI d. groten IX m. Brabants. (1)

Somme van alle den ontfange deser rekeninge. . . . . LXXIIII ℔ XIIII s. IX d. groten.

Vuytgeven.

Inden eersten, aengaende de costen van justicien vanden persoonen in dese rekeninge begrepen, want desen Schoutet daeraff perticulierlycken gerekent ende daeraff vuytgeven gemaect heeft in zyne rekeningen vanden Schoutetschape van Antwerpen *fini* Kersmisse XV^c tweentsestich ende dryentsestich, tzelve byde rekeningen hier te Hove overgegeven blyckende, daeromme hier . . . . . nyet. (2)

Ander vuytgeven in wedden ende loone.

Den voirscreven Schoutet, denwelcken, nae vuytwysen vande ordinantien, statuyten ende placcaten Ons Heeren des Conincx, in daten den twintichsten van Augusto anno XV^c sessenvyftich, gemaect ende gepubliceert op het corrigeren, straffen ende te nyeten te doene ende brengene de heresien, ketteryen ende secten, zoe vanden Wederdoopers als andere, geordineert is dat alle officiers van justicien hebben zouden de helft vanden goeden byde voirs. heretycke persoonen ende Wederdoopers achtergelaten, soe verre deselve nyet meer en

(1) (*Op den bladrand :*) Naevolgende den vercoopboxken onder thanteeken vanden ouden cleercoopere metten oncosten byden clerck vanden Bloede onderteekent hier overgegeven.

(2) (*Op den bladrand :*) *Ita est.*

bedragen dan hondert ponden groten Vlems eens, alsoe hier de somme van . . . XXXVII ℔ XII s. IIII d. oB. (1)

Gehoirt inder Cameren vanden rekeningen te Bruessel, by Dycke ende Waelhem, ende gesloten XVII[a] Aprilis anno LXIIII naer Paesschen.

1564-65.

(VAN 2 MEI 1564 TOT 27 MEI 1565.)

Schout : Jan van Immerseele.
Onderschout : Dirk vander Meere.
Buitenburgemeester : H[r] Hendrik van Berchem, Ridder.
Binnenburgemeester : H[r] Jan van Schoonhoven, Ridder.
Schepenen : H[r] Lanceloot van Urssele, Ridder ; H[r] Klaas Rockox, Ridder ; H[r] Jan vanden Werve, Ridder ; H[r] Jaak vander Heyden, Ridder ; H[r] Jan Wolffaert, Ridder ; H[r] Melchior Schetz, Ridder ; M[r] Jaak Houtappel, Hendrik van Etten, Marten van Ranst, Jan van Halmale, Simon l'Hermite, Geert Despomeraulx, Jan vander Meere, M[r] Pauwel Schuermans, Simon vanden Werve, (*loco ejus* Rogier van Leefdale), M[r] Jan Rubens, M[r] Antoon van Mansdale.
Secretarissen : M[r] Alexander Grapheus, M[r] Jan van Halle, M[r] Jan van Asseliers, M[r] Hendrik de Moy.

---

9 *Juni* 1564.

« Proclamatie van Cornelis.... (*sic*) boekbinder, en syne
» huysvrouwe, fugitief, als hun besmet kennende van eenige

(1) (*Op den bladrand:*) *Habeat* als in voergaende rekeninge ende den placcate deen helft, gemerct den ontfanck nyet en verreyct de hondert ponden groten.

» secte ofte heresie, vermits er verbodene boeken in hun huys » bevonden syn. » (*Gebodboeck*, vol. B. blz. 338 en *Archievenblad*, D. I, blz. 278 en D. II, blz. 365).

Vervolging tegen de Nieuwe Christenen.

(Zie *Archievenblad*, D. VIII, blz. 376-385.)

I.

12 *September* 1564.

Dictum vanden vonnisse gegeven ende vuytgesproken inden Raide geordonneert in Brabant, tweelff daghen inde maent van Septembri, int jaer XV^c^LXIIII, inder zaken oft processen doedertyt aldaer gehangen hebbende, tusschen David Langmantel, coopman van Ausbourg, binnen der stadt van Antwerpen residerende, impetrant, in materie van reformatien ter eenre, die Wethouderen der voors. stadt van Antwerpen gedaegde, ende Pauwelse van Gemaert, geinthimeerde, ter andere zyde.

Doen te wetene dat, gesien ende gevisiteert wel ende int lange, inden voors. onsen Raide van Brabant, het versueck byden zelven reformant, als verweerdere, opten XVII^en^ dach der maent van Novembri int jaer duysent vyff hondert tweentzestich voerde voors. gedaegde by gescriefte overgegeven, metten scriftelycken processe voorde voors. gedaegde daerop geresen ende vonnisse byde voors. gedaegde daerop ende inne gegeven, doepene brieven ende acten vanden zelven onsen Raide, ende op al wel ende rypelyck geleth, met oick geconsidereert tgene des men in desen behoorde te considererene ende dat zoude hebben connen ende mogen gemoveren, wy by goeder ende ryper deliberatien

van Raide hebben geseight, gewesen ende vercleert, ende, by desen onsen vuyterlycken vonnisse, seggen, wysen ende vercleren voor recht dat qualick ende tonrechte byde voors. gedaegde is gewesen geweest, wel ende te rechte vanden voorseyden vonnisse byden zelven reformant reformatie versocht, ende doene tghene dwelck de voors. gedaegde behoirden ende waeren schuldich geweest van doene, vercleren wy dat de voors. aenleggere schuldich ende gehouden is, voor alle antwoorde oft contestatie, in deser voors. zaken den verweerdere, *nomine quo* te exhiberene alle zyne boecken, journaelboecken, casse ende memoriael, groote ende cleyn boecken ende alle zyne rekenboecken die sommen in questien, ende andere negociatien ende rekeningen die de voors. geinthimeerde, met wylen Alexio Grimmel, (1) geweest, gedaen, gehouden ende te boecke gestelt gehadt, ende daervuyt alzulcken extracten autentyck te laten trecken, als die reformant originael verweerdere oft zyne meesteren zullen hen bevinden te behoevene; ende dat alhier inden voors. onsen Raide daer die voors. zaecke is gedevolveert, denzelven geinthimeerden int gheene des voors. is ende inde costen van beyder den voors. instantien condemnerende, die taxatie daeraff den voors. onsen Raide van Brabant gereserveert. Ende des toirconden etc. Gegeven ende zoe vuytgesproken in onser stadt van Bruessele, tweelff dagen inde maent van Septembri, int jaer Ons Heeren duyssent vyff hondert vierentzestich.

Ten verzuecke des voors. Pauwels van Gemaert, geinthimeerde, getrocken vuyten registre vanden vonnissen ende appoinctementen gegeven ende vuytgesproken in dit jegenwoordich jaer XV^c vierentzestich, daertegen gecollationeert bevonden accorderende, ende den voors. geinthimeerden gelevert om hem te dienen ende daermede te behelpene daer ende zoe dat behooren zal, desen eenentwintichsten dach der voors. maent van Septembri, int voors. jaer XV^cLXIIII. Onderteeckent : J. Blyleven.

---

(1) David Langmantel was gehuwd met Jozijne Grimmels, Alexius'dochter.

II.

(Rekwest aan het Antwerpsch Magistraat.)

Nobles, Magnificques et Honnourez Seigneurs Bourgmaistres, Eschevins et Conseil de la ville d'Anvers.

Remonstrent, en toute humilité, les soubzsignez marchans de diverses nations, pour eulx et leur intérest, et générallement tous aultres marchans, tant estrangiers que aultres, traictans en ce pays de par-dechà, mesmement la Duché de Brabant et ceste dicte ville, soubz confiance qu'ilz ont et tousjours ont eu d'estre conservez en leurs libertés et franchises de povoir négocier librement soubz leurs vrayz charges de tonlieux et péaiges, sans que touchant icelles leurs négotiations, inquisitions et informations s'en puissent prendre publicquement ou secrètement, sinon par ordre de droit, que à leur cognoissance est venu que puisnagaires au Conseil de Brabant sentence seroit rendue entre Pol van Geemart, inthimé d'une part, contre David Langmantel, au nom des Neythartz(?), réformant, d'autre, par laquelle auroit esté dit que le dit demandeur, avant aucune litiscontestation, tenu exhiber au dit réformant deffendeur, en la dite qualité, tous ses livres, journaulx et de casse et mémoriaulx, grans et petitez et tous aultres ses livres concernans les sommes en question et aultres négociations et comptes que le dit inthimé auroit fait, tenu et mis au livre, et en laisser tirer telz extractz auctenticqz que le dit réformant, deffendeur originel, ou ses maistres, trouveroient convenir. Entendent aussy les dits remonstrans que combien que le dit inthimé, Pol van Ghemart, ayt esté content et présenté au dit réformant, en présence des Commissaires de la Court, faire exhibition de ses dits livres, grans et petitz, qu'il avoit pour respect et concernans la matière dont entre parties estoit question et luy en laisser suyvre extraictz, ensemble aussi d'aultres prétendues mutuelles et communes négociations, hantises et affaires qui en pourroient dépendre et luy servir aucunement contre la demande du dit inthimé, Pol van Ghemart, etc., laquelle présentation, à l'advis des dits supplians, est fondé, en toute équité et raison, et entre marchans et autres personnes de hantise observé de tout temps ;

toutesfois les dits Commissaires n'auroient voulu admettre la dicte présentation, ains, au contraire, avoir en leur povoir tous les livres du dict inthimé pour en prendre visions et extractz, telz que ilz adviseroient, et par conséquent aussi d'aultres négociations quelzconques non concernantes l'affaire ou demande en question, lequel chemin et voye oblique, soubz umbre de justice, semble aus dits supplians tendre plus avant que à la raison, ains à très-mauvaise conséquence, car en la parmetant, tous les dits supplians et aultres quelzconques marchans deviendroient serfz et assubgectz à monstrer tous leurs secretz et négociations à l'appétit de quelzconques débiteurs, calumpniateurs et aultres ne serchans que par incidens obvolver les payemens et namptisations de leurs bonnes et loyalles debtes et autrement divulguer à tous marchans et négociateurs leurs secretz, et n'est parlant, en révérence, par Voz Magnificences pour conservation de franchises et libertez d'ung chascun et de voz manans, aussi de tous marchans y contractans admissible comme préjudiciable (ayant fournie de secrète inquisition) à toute la République pour l'inconvénient qu'en pourroit advenir à ung chascun, mesmement aussi générallement de tous marchans estrangiers et autres, les négociations desquelz doibvent estre et, jusques à présent, ont esté secretz ; pourquoy les dits supplians pour leur intérest et bien de la Républicque et de toute hantise et négociation de marchandise, (dont tout le bien des pays de par deçà dépendt) s'adressent à Voz Magnificences, supplians à toute instance que telle provision et remède de vostre part y soit mis, comme par leur accoustume providence et discrétion ilz trouveront apartenir. Et ferez bien, etc.

Sensuyvent les noms dessoubz escript : Henrick Hujoel, Cristoffel Pruenen, Lasarus Renutz, Jorg Spangenbergh, Anthonio Booth, Cristoffel Bonor, Jorgenn Wynkins, Cornelis van Bombergen, Jr. Anricque Moulx, Willem van Ymmerseel, Joyg Mester, Jan Gramel, Cosme de Marin, Hantes Ostering, Stephano Gentile, Gio. Batt. Alpmotap, Philippe Cattaneo, Francesco Lomelino, Gio. Batta. Lercaio, Jaco. Cuala, Gio. Gueing, Jacob Lanck, Philistrano Upmolen, Hans Foucker, Jorg Pinto, Hans Paulus und Hans Hamrich Heelo, Pauwel van Dale, Carlle Coc-

QUIEL, VINCENT DE SMIDT, CLAES OESTELWYCK, PIETRO DULLO, LAMBRECHT VAN KESTELT.

HOOGER VIERSCHAER.

Die Martis tertiæ Octobris anno 1564.

De Schouteth teghens Christianum *alias* Christophorum Fabritium *sive* de Smet ; *actor*, overmidtz de verweerdere syne religie verlaten, *apostasiam* heeft gecommitteert ende daerenboven hem vervoordert alhier, soo wel binnen der stadt als daer buyten, ende by nachte ende des daechs, tot diverschen stonden, te prekene ende conventiculen te houdene, al contrarie den placaten Ons Genadichs Heeren des Conincx ende oock den rechten, *concludit capitaliter*. De verweerdere antwoordt by ontkennen, ende is de aenleggere geruympt tsynen thoone. Ende daernaer overluyt inder Vierscharen gelesen wesende de eyghen bekentenisse des verweerders, is by mynen Heeren, overhoort hebbende aensprake des aenleggers, de antwoorde des verweerders ende de confessie desselfs, geleth oock opde placaten Ons Ghenadichs Heeren des Conincx, *judicatum* dat daenleggere is volcomen van synen vermete. (1) (*Op den bladrand* :) EXECUTIO. *Hæreticus*.

De archieven van Antwerpen bevatten over de vervolgingen tegen Christoffel de Smet alias *Fabritius of Marissael*,

Les archives d'Anvers renferment, concernant les poursuites faites contre Christophore de Smet alias Fabritius

(1) Over deze rechtspleging leest men het volgende in het *Antwerpsch Cronykje :*
« Item den 4 Octobris, wirt t'Antwerpen op de Meerct, voer het Nieu Stadthuys, eerst » geiusticeert ende verbrant eenen vuytgeloopen Vrouwenbroeder, die van het Heylich » Sacrament niet en hiel, ende als men de iustitie doen soude, quamp daer soo grooten » ramor ende men wirper soo met steenen, dat den Marcgrave, Schoutet ende Dienaers » ontloopen moesten. Ende op den selven dach wirt te Antwerpen tot haren verant- » woorde geroepen al deese woorpers, ende niet comparerende op den hals gebannen, » ende die iemant aenbrocht, hadde hondert guldens voor synen loon. »

verscheidene oorkonden, die wij, door het hooge belang dat zij opwekken, genoodzaakt zijn in den vorm van bundel in het licht te geven, opdat de lezer zich een juist denkbeeld van het pleit zou kunnen vormen.

Ter opheldering van den tekst, is het van gewicht te weten dat Fabritius op 1 *Juli* 1564 *werd aangehouden, bij aanklacht eener vrouw, gemeenlijk onder den naam van* lange Margriet *gekend.*

Hij was vergezeld door Oliverius de Bock of Bockius, geboortig van Aalst, leeraar aan de Universiteit van Heidelberg en die, op aandringen van den Paltsgraaf, ten gevolge eens briefs van Margareta van Parma, losgelaten en gebannen werd.

Den dag dat Fabritius veroordeeld werd, hadden er, 's avonds, voor de gevangenis van het Steen *samenscholingen plaats; verscheidene personen werden beschuldigd kettersche psalmen gezongen te hebben; dit feit deed tot een nieuw onderzoek ontstaan.*

Eindelijk, den dag der terechtstelling, gebeurde er, op de Groote Markt, een opstand welke nieuwe vervolgingen en de ter dood veroordeeling van eenen Waal, Robrecht du Briel genaamd, na zich sleepte.

De terechtstelling van Fabri-

ou Marissael, plusieurs pièces que leur importance nous oblige de publier sous forme de dossier, afin que le lecteur puisse se faire une idée précise du procès.

Pour la clarté du texte, il importe de savoir que Fabritius fut arrêté le 1r *Juillet* 1564, *sur les dénonciations d'une femme vulgairement connue sous le nom de* lange Margriet.

Il était accompagné d'Oliverius de Bock ou Bockius, natif d'Alost, professeur à l'Université d'Heidelberg et qui fut relâché et banni à la suite d'une lettre de Marguerite de Parme écrite sur les instances de l'Électeur palatin.

Le soir de la condamnation de Fabritius, il se forma des attroupements devant la prison du Steen ; *plusieurs personnes furent accusées d'avoir chanté des psaumes hérétiques ; ce fait provoqua une nouvelle instruction.*

Enfin, le jour même de l'exécution, il y eut à la Grand'Place une révolte qui produisit de nouvelles poursuites et la condamnation à mort d'un Wallon, nommé Robert du Briel.

L'exécution de Fabritius,

tius, waarvan door een groot getal geschiedschrijvers wordt gewag gemaakt, gaf aanleiding tot het uitgeven van verscheidene werkjes, onder andere :

dont parlent un grand nombre d'historiens, donna lieu à la publication de plusieurs brochures, entre autres :

1° *Sommighe Seyndtbrieven Christophori Smits, de welcke int iaer Vierentsestich, den vierden Octobris t'Antwerpen verbrant is, naer zijn eyghen handtschrift (ghelijck die in der Overheyts handen bewaert is) trouwelijcken wtgheschreven, Ende om sekere causen int licht ghegheven.*

Ghedruct Thantwerpen, by Jan Verwithaghen, met consent ende approbatien der heyliger Kercken. Klein in 8°.

2° *Historie ende geschiedenisse vande verraderlicke gevangenisse der vromer ende godsaliger Mannen Cristophori Fabritij, Dienaer des Goddelicken woordts binnen Antwerpen, ende Oliverij Bockij, Professeur der Latijnscher sprake, inde hooghe ende vermaerde schole van Heydelberch, waer van den eenen tot een sieckliche ende ellendige verlossinge gecomen cn* (sic) *den anderen wreedelick vermoordt ende ten vyere opgeoffert is. Nv anderwerf verbetert ende vermeerdert. — T'Hantvverpen Opde Catteveste, inden Tennen Pot, by Jasper Troyen, jnt jaer M.D.LXXXJJ. — In* 8°.

Deze historie *in het fransch vertaald door Guy de Bres,* Minister, *werd in* 1614 *heruitgegeven te Leiden door Gabriel Perin.*

Cette histoire, *traduite en français par Guy de Bres,* Ministre, *fut rééditée en* 1614 *à Leiden par Gabriel Perin.*

Beide werkjes bevatten een lied, te dezer omstandigheid vervaardigd, 't welk in het Nieuw Geuzenlied-boek, *te Utrecht, in* 1874, *is herdrukt.*

Les deux opuscules contiennent une chanson composée pour la circonstance, et qui a été réimprimée dans le Nieuw Geuzenlied-boek, *publié à Utrecht en* 1874.

I.

2 *Juli* 1564.

Informatie genomen opten Steen, opten II July anno 1564 *ter presentien van myn Heer den Mercgrave, Heer Jacop vander Heyden, Riddere, ende Meester Jacop Houtappel, Scepenen.*

Christianus *alias* Christophorus Fabritius, *alias* de Smet, geboren van Brugge, out ontrent 37 jaren. Gevraecht waer hy hem is houdende, vercleert geen seker woonstede te hebbene, maer dat hy is reysende over ende weer, nu in Enghelant, alwaer hy syn ambacht, te weten weven, geleert heeft, nu tot Brugge, Vlaenderen ende andersins, seggende dat hy heeft monnick, te weten carmeliet ende priester, geweest tot Brugge ende daervuyt geweest te syne alleenlycken ontrent III jaren.

Denselven gethoont synde sekeren Bybel tot Empden gedruct, secht denselven hem niet toe te behooren, niet wetende wie deselve toebehoort, maer dat de voers. Bybel, dewelcke, in synder apprehensien, opde tafele bevonden was, aldaer was gebrocht duerdyen de vrouwe begeerde sekere paissage geexponeert te hebben toucherende het avontmael, seggende dat sy er niet in gerust en was Seggende oock dat hy daer niet sunderlinghe sprekende en was, maer dat eenen genaempt Olivier daer de meeste sprake was hebbende.

Gevraecht ofte hy niet gepreect noch gedoopt en heeft, secht gepreect ende gedoopt te hebben dikmaels te wyle hy noch monnick ende priester was tot Yperen, int absentie vanden Prochiaen. Ende gevraecht ofte hy, naerdyen hy vuyten clooster is verloopen, niet gedoopt noch gepreect en heeft, secht dat hy geenen sunderlinghe administratie vanden doopen oft preeckinge gehadt en heeft.

Denselven getoont sekeren almanack, secht denselven hem toe te behooren, ende dat de appostillen, daerin gescreven, syn by synder eygender hant gescreven.

Vercleert oock by deponent nu ter tyt gehout te syne ende syn huysvrouwe getrout te hebben tot Londen in Enghelant.

Hervraecht ofte hy niet en heeft gedoopt synder dat hy

vuyten clooster geweest is, antwoordt seggende: dat hy wilde sien ofte hooren dieghene die hem dat overseggen wilden.

II.

3 *Juli* 1564.

Informatie genomen opten Steen, opten III July anno 1564, *ter presentien van myn Heer den Mercgrave, Heer Jacop vander Heyden ende Meester Jacop Houtappel, Scepenen, boven de camere.*

Christophorus *alias* Christianus Fabritius, die men heet de Smet, geboren van Brugge, out ontrent 37 jaren.

Gevraecht ofte hy niet en heeft geweest geordineert om het Woordt te cundighen, broot te breken, avontmael te houdene ende andere saeken te administreren onder henlieden gemeynte, secht ende verclert dat hy tot sulcken officie niet en is gecoren noch geeligeert geweest.

Getoont denselven seker briefken gescreven *ad Oliverium* (gelyc oock tselve geteekent is *in dorso literarum*), secht hetselve briefken gescreven te syne byder eygender handt van hem confessants.

Getoont denselven seker briefken geteekent *in dorso* : *ad Oliverium nro* 2, secht hetselve gescreven te syne by synder eygender hant.

Getoont denselven seker briefken onderteekent wesende aldus door : Christ. Fabritium, dienaer des Woordts, wesende boven affgescuert, secht hetselven gescreven te hebben met synder eygender hant ende vorts gevraecht ofte hy geene administratie gehadt en heeft des Woorts, secht dat hem niemant en sal meter waerheyt aentyghen dat hy dienaer des Woorts geweest is.

Ten selven daghe, beneden inder torturen, *præsentibus ut supra.*

Secht hier gepreect te hebben binnen deser stede, tot diversche stonden, ter begerten van diverschen persoonen,

sonder daeraff ennighe sonderlinghe commissie gehadt te hebben ende dat, de leste reyse hy gepredict heeft, is gebeurt hier binnen der Nieustadt, des morghens wel vroech, ontrent der mueren vander vesten, op sekeren Sondach, in sekere vergaderinghe van ontrent 16 oft 18 persoonen, seggende daer geleyt geweest te syne byden marginael. (1)

Secht noch daer te voren gepreect te hebben tot II ofte III, IIII oft V reysen, inden Gasthuysbeempden, des nachts, inder vergaderinghe van ontrent 18 oft 20 persoonen, in seker huys dat ledich was, daeraff de man, wesende een goutsmit, te Parys was ende hy confessant daerinne gelaten was van seker persoonen die de sluetels vanden huyse hadden, die hy seyde niet te kennen.

Verclert noch hy confessant, aengaende sekere annotatie, in synen almanach aengeteekent, dat hy deselve aldaer aengeteekent heeft om deser passagien aengaende met ennighe aldaer te moghen spreken ende dat niet by maniere van predicatien, maer van communicatien, gelyc, tselve oock dickwils gesciet is, soo achter straten als wandelende, soo buyten ende binnen der vesten.

Secht noch gedoopt te hebben seker kint alhier inder Schoytstraten, des is geleden ontrent II jaren.

Secht noch wel anderwerven gepreect te hebben, buyten Borgherhout, in seker bossche, van waer syn auditeuren verliepen doer seker beroerte die daer quam, hoewel sy niet en saghen die haer quaet doen wilden.

Verclert noch opten iersten January anno 1563, *stilo Brabantiæ*, geweest te hebben inde Gasthuysbeempden, alwaer hy confessant doen ter tyt, al wandelende, geexponeert heeft I ofte II persoonen hem onbekent wesende, alwaer hy confessant doen ter tyt getracteert heeft 2 *caput Lucæ* tracterende *de circoncisione Domini.*

Secht noch achter Borgerhout getracteert te hebben, al wandelende, *caput* 3 *Pauli ad Philippenses*, in compaignie van 4 ofte 5 persoonen, alleenlycken ter presentien vanden marginael (2) dewelcke hem confessant aldaer gebrocht hadde.

Verclert noch inde Gasthuysbeempden getracteert te hebben,

(1) (*Op den bladrand* :) Jacop van Aken.

(2) (*Op den bladrand* :) Dominicus, de vischcooper, denwelcken hy in Enghelant eertyt gekent heeft, wyens huysvrouwe in Enghelant vander pesten gestorven is.

al wandelende, den tractaet *de præparatione ad Cœnam*, ontrent den Tapissierspandt, ende inde Schoytstraete, des anderen daechs daernaer, deselve materie.

Secht noch sekere vermaninghe gehadt te hebben alhier inden Kopenganck, des achternoens, naer luyt vanden almanack daeraff vermeldende, in presentie van IIII ofte V persoonen.

Secht oock noch alle de plaetsen van scriftueren, in sekere almanack by hem confessant opgeteekent, geexponeert te hebben ter plaetsen by hem confessant aldaer opgeteekent, seggende nochtans hy confessant de meeste conferentie gehadt te hebben inder Nieuwer stadt alhier, alwaer hy confessant, tot 6 ofte 7 reysen, gepreect heeft, ter presentien van 18 ofte 20 persoonen.

Gevraecht ofte hy confessant egeene predicatien ofte vermaninghe tot Brugghe, Gendt ofte Middelburcg gedaen en heeft, secht aldaer noyt gepreect noch eenighe communicatie gehadt te hebben, maer dat hy, te Brugge, wel syn beste gedaen heeft om syne moeder te bekeren.

Verclert noch, opten XII[sten] dach Marty lestleden, wel gehouden te hebben seker samensprekinghe ontrent Sinte Wilboortsvelt, maer secht tselfste niet gebeurt te syne by maniere van predicatie (diewelcke gebeurt met solemnele voerbiddinghen ende nabiddinghe,) maer alleenlycken by maniere van conferentien. Seggende oock hy confessant, wel tot 6 ofte 7 reysen, gepreect te hebben inde Gasthuysbeempden alhier, ten huyse voers.

Verclert noch hy confessant hem geloeft te wesen, van weghen synder offitien, ontrent 7 guldens ter maent ende dat by dengenen die dadministratie daeraff hadden, daeraff de marginael (1) een was. Seggende dieghene die denselven ouderlinck te wercke stelden, niet te kennen.

Gevraecht ofte hy confessant den marginael (2) langhe gekent heeft ende oft hy dickmaels geweest is by seker vrouwenpersoon, dewelcke by hem was ten tyde van synder apprehensien.

Secht ende verclert denselven nu corts eerst gekent te hebben, te weten binnen 6 weken herwaerts, ende dat hy

(1) (*Op den bladrand:*) Lambrecht, syde(be)reyder, wesende in haerder vergaderinghe een ouderlinck.

(2) (*Op den bladrand:*) Oliverius de Bock.

denselven ierst is worden kennende *casu*, denselfsten buyten deser stadt gruetende. Ende dat hy confessant metten voers. marginael eerst is gebrocht geweest byde voers. vrouwenpersoon byden voers. Lambrecht.

Seggende voorts hy confessant dat de man ende vrouwe vanden huyse aldaer hy geapprehendeert is geweest, niet en wisten van haer opstel, noch tot wat eynde hy confessant aldaer was gecomen, seggende daer comende totten werdt dat hy hem soude willen eenen pot biers tappen ende den ontbyt voersetten ende dat sy tsamen hadden te spreken.

Gevraecht hy confessant waerom hy hem alnu is heetende *Christophorus* ende alsdan *Christianus*, secht den naem Christophorus opde vonte ontfanghen te hebben ende datter tusschen beyde de namen luttel ofte geene differentie en is, gemerct Christophorus beteekent *Christum ferens* ende dat den naem Christianus hetselve oock denoteert.

Pro Memoria.

Gecleet wesende, seyde inder cappen gesteken te wesen maer XII jaer out wesende ende hadde sake geweest syne vader noch geleeft alsdoen hadde, hy en soude soo jonck inden clooster niet gedaen hebben geweest. Seggende oock, ten selven tyde, dat soo verre hy hem hadde cunnen gewachten van vrouwen, hy en waer tot desen eynde niet gecomen. Begerende oock, ter selver tyt, dat men hem wilden eenen geleerden man by hem seynden om daermede te spreken, begerende sunderlinghe dat men hem eenen wilden bescicken van synder religien, gemerct by confessant noch geerne het voers. out habyt sach.

III.

Opten XXVIII[sten] *dach July anno* 1564, *ter presentien van mynen Heer den Mercgrave, Heer Jan vanden Werve, Ridder, ende Meester Jan Ruebens, Scepenen.*

Christophorus *alias* Christianus Fabritius, *ut supra*. Ge-

vraecht waer hy confessant tot Brugge gelogeert heeft, naerdyen hy syn religie verlaten heeft gehadt ende wat kennisse hy aldaer gehadt heeft.

Secht dat hy tot Brugghe, naerdyen hy syne religie verlaten heeft gehadt, alleenlycken geweest is III ofte IIII daghen onbegrepen, logerende aldaer by syns confessants swager wylen, genaempt Adriaen Moerman, seggende dat hy tot Brugge gereyst was ter saecken van syns susters ende moeders sterfhuyse, dewelcke tot Brugge vander peste nu onlancx gestorven syn.

Gevraecht oft hy confessant tot Brugge niet gekent en heeft sekere vrouwenpersoon genaempt Johanna Matthys, ongehoudt wesende, ende sekere andere weduwe genaempt de weduwe Knuyts, oft oock eenen genaempt Meester Isebrant, orgelmaker tot Brugge. Secht ende verclert dat hy alle de voergenoempde persoonen noyt gekendt en heeft, noch oock oyt met heur oft yemanden van hen geconverseert.

IV.

2 *Augusti* 1564.

Informatie genomen by mynen Heere den Mercgrave op het leven van Oliverio de Bock, nu ter tyt alhier gevanghen, ter presentien van Meester Jacop Houtappel ende Meester Jan Ruebens, Scepenen, die II scripto.

Ghysbrecht van Oudenhoven, lynwatier, woonende inden Lammerenberch inde Jodenstraete, out ontrent 65 jaren, geinterrogeert ende gevraecht wanneer Oliverius de Bock ten huyse van hem, deponent, is comen logeren, hoe langhe hy aldaer gelogeert is geweest, hoe ende in wat manieren deselve hem gedraghen heeft geduerende den tyt hy tsynen huyse gelogeert heeft, ende wat volck hy daerentusschen gehanteert heeft :

Secht ende verclert dat, ontrent een ofte twee daghen voer beloken Paesschen lest geleden, is de voers. Oliverius de Bock tsyns deponents huyse comen logeren, doerdyen syns deponents huysvrouwe moeye is vanden voers. Oliverius, ende, also de voers. Oliverius ierst tot synen huyse quam, heeft hy, deponent, hem gevraecht wat hy alhier wilde comen maken, waerop de voers. Oliverius hem antwoorde dat hy hier was syn vrienden comen besoecken, doerdyen tot Heydelbergh (alwaer hy jonghers geinstitueert hadde, soo hy seyde,) de peste seer geweest was ende het Universiteyt alnoch verstroyt was; seggende hy, deponent, den voers. Oliverium continuelycken altyts tsynen huyse geweest te hebben totter tyt van synder apprehensien, dwelck was den iersten July lestleden, behalvens dat de voers. Oliverius, binnen middelen tyden, eens dry daghen is geweest tot Aelst by synen vader, dewelcke aldaer woonachtich is ende dewelcke oock den voers. Oliverium wederom herwaerts ten huyse van hem, deponent, gebrocht heeft.

Verclert voorts hy, deponent, dat geduerende den tyt de voers. Oliverius tsynen huyse gelogeert is geweest, heeft hem altyts seer stillyck gedraghen, sonder hem oyt van synen huyse des nachts geabsenteert te hebben, sonder oock elders te gane ofte stane dan eens ofte tweemael ten huyse van Joos de Bock, Andries de Bock ende Jan de Loo, wesende alle drye des voers. Oliverii ooms, sonder hem, deponent, kennelycken te wesen dat hy ooyt elgers soude hebben geweest in conventiculen ofte in ennighe vergaderinghe ende aldaer gepreect ofte ennighe vermaninghen ofte vertroostinghen gedaen te hebben.

Seggende oock hy, deponent, dat den tyde ende soo langhe als de voers. Oliverius tsynen huyse gelogeert was, datter noyt iemant denselven en heeft comen visiteren ofte besoecken, maer dat hy hem altyts seer stil heeft gedraghen, overbrengende synen tyt met lesen in sekere boecken hem, deponent, toebehoorende, wesende deselve eenen Bybel getraduceert *per Zantem Paganium Concordantiæ bibliorum*, *Paullus Egineta in medicinis*, met noch seker boecxken genaempt *Aurea cathedra*, wesende alle de voers. boecken gevisiteert ende gesien by mynen Heere de Mercgrave.

Secht oock hy, deponent, dat de voers. Oliverius, deselve weke hy gevangen werdt, was in meyninge wederom naer

Heydelberch te vertrecken, hebbende daertoe alreede syn preparamenten gemaect.

Die 2 Augusti anno 1564.

Maeyken sBocx, huysvrouwe vanden voers. Ghysbrecht van Oudenhoven, out wat bat dan 40 jaren, gevraecht *ut supra*, secht ende verclert hoe dat de voers. Oliverius, des is geleden corts naer Paesschen, alhier tot haren huyse is comen logeren, sonder den precisen tyt onthouden te hebben, ende dat, gedurende den tyt hy tharen huyse gelogeert was, hem heeft altyt stillick gedragen, sonder vele elders buyten te gane, ende oock sonder hem oyt geabsenteert te hebben des nachts, behalvens dat hy eens ontrent dry daghen tot Aelst by synen vader geweest is, dewelck hem wederom herwaerts mede gebrocht heeft. Verclert oock sy, deponente, haer niet kennelycken te wesen dat de voers. Oliverius hier oyt soude geweest hebben in ennighen conventiculen, vergaderinghen ofte verboden prekinghen, ofte oock elders selve ennige prekinghen, vermaninghen ofte onderwysinghen, haers deponents weten, gedaen te hebben. Ende gevraecht ofte de voers. Oliverius, ten tyde hy by haer gelogeert was, niet altemet vermaent en heeft, ofte verhaelt ennighe passagien vuyter Scrift tot haer oft iemant van haren huyse, dat sy weet, noch oock oyt sulcx gegeven te hebben, maer dat deselve altyt seer stil was ende seer luttel van woorden ende oock sonder ennich besoeck van buytenvolck byden voers. Oliverius gecomen te hebben. Seggende sy, deponente, dat hy dickwils hem was occuperende met lesen in sekere boecken tot haren huyse wesende. Verclert oock sy, deponente, wel gehoort gehadt te hebben vanden voers. Oliverium, voer date van synder apprehensien, hoe dat hy corts van harent vertrocken soude hebben naer Heydelberch, hebbende oock tot dyen eynde alreede gereetschap gemaect.

Die ut supra, præsentibus ut supra.

Joos de Bock, oom vanden voors. Oliverius, geboren van Aelst, alhier sittende opte Bieraccyse, oudt sessendertich jaren ; gevraecht opte conversatie, leven ende hanteringhe vanden voors. Olivier, heeft geantwoert hoe dat warachtich is dat den voers. Olivier alhier binnen Antwerpen is gecomen naer Paeschen lestleden, ende heeft gelogeert ten huyse van

Ghysbrecht van Oudenhoven, verclerende hy, deponent, gheen sunderlinghe conversatie metten voers. Oliverium gehouden te hebben, duerdyen hy, deponent, alhier opter Accysen sittende, niet wel tyt en heeft om vele met yemanden te converseren, maer heeft hy, deponent, wel gesecht teghens den voers. Oliverium dat hy by hem soude comen eten alst hem geleefden, gelyck oock die voers. Oliverius tsynen huyse, ontrent 4 ofte 5 reysen, alleenlycken heeft comen eten, seggende hy, deponent, dat hy den voers. Oliverium altyts seer stil gevonden heeft ende noyt geweten dat hy ennichsins soude besmet wesen van ennigher heresyen ofte dat hy in ennighe conventiclen, vergaderingen ofte andere verboden plaetsen geweest hebben, gelyc oock hy, deponent, noyt en heeft vanden voers. Oliverium gehoort, ten tyde hy by hem geweest is, dat hy ennighe mentie gemaect heeft van ennighe poincten ofte articulen vander Heyligher Schrift. Verclert oock hy, deponent, vanden voers. Oliverium wel gehoort gehadt te hebben, voer date vander apprehensien desselfs, hoe dat hy in meyninghen was corts van hier te vertrecken naer Heydelberch, ende dat hy alhier alleenlycken was gecomen om syne vrienden hier te comen besoecken, duerdyen de peste tot Heydelberch geweest hebbende het Universiteyt seer verstroyt hadde.

Die 2 Augusti, præsentibus ut supra.

Jan de Loo, coopman van meê (1), woonende alhier teghens over den craenstal byden Legvuyt, out ontrent 66 jaren, gevraecht *ut supra*, secht ende verclert dat hy, deponent, geen sunderlinghe kennisse metten voers. Oliverium gehadt en heeft, anders dan dat, alsoo syns deponents huysvrouwe moeiken is vanden voers. Olivier, soo is de voers. Olivier altemet wel gecomen tot syns deponents huyse ende mach aldaer ge(ë)ten hebben, ontrent ten acht ofte 14 daghen, eens. Verclert oock hy, deponent, dat de voers. Olivier, tsyns deponents huyse comende, hem altyts seer eerlycken ende stil heeft gedraghen, sonder ennighe mentie te maken van ennighe passagien vuyter Heyligher Scriftueren, oft ennighe andere propoosten vuyter Scriftueren te allegeren. Verclert voorts hy, deponent, oock noyt gehoort gehadt te hebben dat de voers.

(1) Mede.

Olivier alhier elgers soude geweest hebben in ennighe conventiculen, vergaderinghe ofte suspecte plaetsen, ofte dat hy aldaer soude oyt ennighe prekinghe gehoort hebben ofte eemanden anders gepreect, onderwesen ofte vermaent hebben gehadt. Secht oock hy, deponent, noyt geweten gehadt te hebben dat de voers. Oliverius van ennigher quader heresien besmet soude moghen geweest hebben, maer heeft denselven altyts seer stil ende van luttel woorden bevonden. Heeft oock hy, deponent, wel verstaen vanden voers. Oliverium dat hy alhier gecomen was om syne vrienden te besoecken, ende dat hy corts van hier weder moeste vertrecken, seggende teghens hem, deponent, dat hy hier noch te lanck bleeff ende dat hy verwacht worde van synen Heer den Palsgreeff vanden Ryn, in wyens dienst (soo hy seyde,) hy hem besteet hadde.

Die ut supra.

Andries de Bock, omgaende met Camerycx doeck ende graen, woonende alhier int Suerstraetken inden *Grooten Refter;* out ontrent 36 jaren, gevraecht *ut supra*, secht hem, deponent, te wesen oom vanden voers. Oliverium, ende dat de voers. Olivier, ten tyde hy hier geweest is, dwelck is geweest ontrent corts naer Paesschen lestleden, is tot diversche stonden by hem comen eten, ende by hem comende, heeft hem bevonden seer luttel woorden ofte spraken hebbende. Ende gevraecht ofte de voers. Oliverius niet, onder andere proposten, altemet ennighe passagien vuyter Heyligher Scriftueren geallegeert en heeft gehadt, secht ende verclert dat hy noyt den voers. Oliverium ennighe mentie vander Heyligher Scriftueren ofte passagien derselver en heeft hooren maken, maer dat hy heeft mede ge(ë)ten ende gedroncken gelyc een andere, seer luttel worden hebbende. Verclert oock hy, deponent, noyt gehoort gehadt te hebben dat de voers. Oliverius alhier ooyt soude gewesen hebben in ennighe conventiculen, heymelycke vergaderinghen ofte ennighe andere verboden plaetsen, noch oock dat hy aldaer soude ter prekinghen geweest hebben ofte selve gepreect, geinstrueert, vermaent oft iemanden onderwesen hebben. Heeft noch hy, deponent, vanden voers. Oliverium wel verstaen hoe dat hy hier gecomen was, doer de peste die tot Heydelberch was, om syne vrienden alhier te besoecken, ende dat hy oock in

meyninghe was corts van hier wederom te vertrecken naer Heydelberch, inden dienst van mynen Heere den Palsgreeff vanden Ryn, vanden welcken de voers. Oliverius daghelycx (gelyc hy seyde,) verwacht worde, als wesende inden dienst desselfs.

Die ut supra.

V.

(*Eerste ontwerp.*) (1)

MADAMME,

En toute révérence à Vostre Altesse nous recommandons.

MADAMME, avons receu les lettres de Vostre Altesse à nous le 30e jour de Juillet addressées, par lesquelles il a pleut à Vostre Altesse de nous commander que devoirons bien exactement interroguer et examiner ceulx de la maison en laquelle Oliverius de Bock (à présent ychi prisonnier,) a esté logé, sur la conversation et hantise du dict le Bock, s'il at esté ès aulcuns conventicules et s'il n'a faict aulcuns aultres presches, exhortations ou consolations que celles par sa confession déclarées. Si avons, ensuivant les lettres de Vostre Altesse devant nous.....

VI.

(*Tweede ontwerp.*)

MADAMME,

Avons receu les lettres de Vostre Altesse à nous le 30e jour de Juillet addressées touchant le faict de Oliverius de Bock, à présent ychi prisonnier. Et ensuivant les commandements de Vostre Altesse, avons bien diligemment interrogué

(1) Deze ontwerpen zijn doorgehaald.

et examiné non-seulement ceulx de la maison où le dict de Bock a logé, ains tous les aultres avec lesquelz avons sceu que le dict de Bock, ce pendant qu'il s'a tenu en ceste ville, peult avoir hanté ou conversé, les dépositions desquelz envoyons avecq ceste à Vostre Altesse. Et d'autant qu'il a pleust à Vostre Altesse de nous commander que debvoirons le dict de Bock en personne interroguer et de sa bouche propre tirer de quelle religion il est, afin que luy-mesmes le déclarast, avons-nous trouvés sur le prison, de luy propre tiré ce que cy-joinct est, laquelle confession avecq les aultres informations sur luy prinses, avecq cestes, avons voulu en toute diligence à Vostre Altesse envoyer.

VII.

2 *Augusti* 1564.

Opten tweeden Augusti anno 1564, *informatie genomen opten Steen by mynen Heer de Mercgrave, ter presentien van Meester Jacop Houtappel ende Meester Jan Ruebens, Scepenen.*

Oliverius de Bock, achtervolgende syne leste confessie, gevraecht, alsoo hy tot Rostick gecomen was, wat religie aldaer geobserveert worde, secht ende verclert *Confessionem Augustanam* aldaer gebruyct te worden ende dat douders vande jonghers dewelcke hy, confessant, aldaer institueerde *in lingua latina,* waren oock vander selver Confessie van Ausborch. Welcke Confessie hy, confessant, secht oock geobserveert te worden op andere plaetsen daer hy gewoont heeft, te weten, tot Wittenberch ende Norenborch, van waer hy, confessant, naer Parys, in Vrancryck, voorts vertrocken is, ende van daer is hy voorts gecomen tot Francfoort, alwaer oock de voers. Confessie van Ausborch gebruyct ende geleert wordt. Van waer hy, confessant (naervolgende syne leste confessie,) is gecomen tot Heydelberch, alwaer oock de voers. Confessie van Ausborch geadmitteert wordt. Ende hy, confessant, gevraecht van wat geloove ofte confessie hy was, secht

ende verclert dat, overmidtz hy, confessant, van jonex op gewoont heeft ter plaetsen daer de voers. Confessie van Ausborch geleert ende geobserveert was, soo heeft hy confessant, tot noch toe ende alnoch hem gehouden aende voers. Confessie van Ausborch, sonder nochtans hem oeyt onderwonden ofte gedraghen te hebben *pro professore theologiæ*, maer nactelycken ende alleen *pro professore linguæ latinæ*, waervoer hy, confessant, oock noch is dragende.

Ende gevraecht wesende wat hy was gevuelende van doverheyt ende kinderdoop, mitsgaders vanden Sacramente des Outaers, heeft geantwordt dat hy (opdat men niet en soude moghen meynen dat hy daeraff anders was gevuelende dan wel ende alsoot behoorde,) op heden daeraff int gescrifte mynen Heeren verclernisse doen soude.

VIII.

31 *Augusti* 1564.

(*Brief van Margareta van Parma aan het Antwerpsch Magistraat.*)

MARGUERITE, par la grâce de Dieu, Duchesse de Parme, de Plaisance, etc. Régente et Gouvernante, etc.

TRÈS-CHIERS ET BIEN-AMEZ,

Cestes seront pour réception des lettres du XXVIIe de ce mois de vous Marcgrave, par lesquelles et l'extraict de la confession de Olivier de Bock et billiet escript de sa main(1), Nous avons entendu ce qu'il vous avoit dernièrement respondu sur les interrogatz que luy aviez faitz conforme à Noz lettres et qu'il persistoit ne s'estre advancé en la ville d'Anvers de accéder quelcun, fût homme ou femme, pour instruyre ou enseigner, sinon qu'il avoit esté mené vers la femme en question et vers son mary par Fabritius, qui dit par sa requeste l'avoir fait à l'instance d'un Lambertus présentement fugitif. Et comme

---

(1) Dit stuk, dat ook in voorgaande *confessie* is aangehaald, ontbreekt.

qu'il en soit, le dict Olivier ne se sçauroit excuser d'avoir manifestement encouru les paynes des placcarts du Roy Mon Seigneur, ce néantmoins, considéré la grande instance que Nous en fait faire incessament l'Électeur Palatin et pour aucunes raisons et considérations à ce Nous mouvans, Nous Nous sommes condescendue de complaire en cecy au dit Électeur et toutesfois affin qu'il ne se face sans quelque notable démonstration de justice et suyvant aussi vostre advis que, relaxant le dit Olivier, l'on le bannisse perpétuellement et pour à tousjours de tous les pays et seigneuries de Sa Majesté, sur payne de la vye. Et touchant frère Cristoffre Fabritius, Nous vous requérons et, de par Sa Majesté, ordonnons de conforme à Noz précédentes des IXe, XXIe et XXXe de Juillet à vous escriptes respectivement, vous passez au plustost oultre par la justice exemplaire, selon que par les ordonnances et placcartz de Sa Majesté trouvrez appertenir, sans y faire faulte. A tant, très-chiers et bien-amés, Nostre Seigneur vous ayt en sa saincte garde. De Bruxelles, le dernier d'Aoust 1564. HV. Et subscript : MARGARITA et J. VAN DER AA, et sur le dos estoit escript : *A Noz très-chiers et bien-amez les Marcgrave, Bourgmaistre, Eschevins et Conseil de la ville d'Anvers.*

(*Correctieboeck*, 1513-68, *fol.* 166 *v°*.)

IX.

Gecorrigeert by Heeren Jan van Immerseel, Riddere, Schoutet, Borgermeesteren, Scepenen ende Raidt der stadt van Antwerpen opten IIen dach Septembris anno 1564.

Is geinsinueert ende de wete gedaen aen Olivier de Bock, gevangene, van wegen Ons Genadichs Heeren ende achtervolgende de brieven vande Hertoghinne in data den lesten Augusti anno 1564, dat hy sal schuldich wesen te vertrecken vuyt alle de steden ende landen Ons Genadichs Heeren ende blyven daer eeuwelyck vuyte, sonder daer weder inne te comene, op syn lyff, ende oick is, van wegen mynen Heere den Schoutet, Borgmeesteren ende Scepenen, gelet hebbende opde bekentenisse ende confessie des voors. Oliviers de Bock, denselven

Olivier belast te vertrecken vuyter stadt ende vryheyt ende Marckgraefschap ende daer continuelyck vuyt te blyvene syn leefdaech lanck, sonder weder inne te comene (sonder yerst te hebben het gemoet vanden Heere ende vande stadt) op synen hals, consenterende ende gunnende denselven Olivieren, midts synder indispositien ende crancheyt, den tyt van veerthien dagen om te mogen vuyt deser stadt, vryheyt ende Merckgraefschap te vertrecken.

(*Correctieboeck*, 1513-68, *fol.* 167).

X.

1 *October* 1564.

(*Brief der Gedeputeerden van Antwerpen te Brussel aan het Magistraat.*)

Eerw., Edele, etc.

Wy gebieden ons, etc., derselver adverterende hoe dat wy, zedert onse leste brieven aen Uwer Eerw. den XXIX Septembris lestleden gescreven, zyn ontboden geweest byden Raedtsheere Hoppero, die ons, vuyt laste vande Hertoginne, heeft verclaert dat Haer Hoocheyt inden Raedt van Staten hadde te kennen gegeven tgene wy Haer Hoocheyt hadden geremonstreert ende begeert dat men die revocatie vanden edicten belettende den handel metten Engelschen soude voirderen ende geordonneert dat men ons soude seggen datter brieven vanden Ambassadeur vanden Coninck gecommen waeren ende dat de saecken waren in goeden treyn ende dat eerlange die zake soude gedaen worden. Hebben den voors. Raedtsheere verhaelt dinterest dat de stadt, coopluyden ende ingesetenen van Antwerpen, deur tvertreck vande voors. revocatie, syn lydende ende dat zoe verre men die sake sulcx soude willen dilayeren, ontwyffelyck de vrempde coopluyden andere wegen, alreede begonst, souden geheelycken frequenteren. Hebbende aen hem versocht dat hy die hant daeraene oyck wilde houden dat men die revocatie van desen zyden

accordeerde, latende dandere zwaricheden commen in communicatie, seyde dat opden brief vanden Ambassadeur was geresolveert, maer en consten van hen nyet geweten die resolutie. Wy verwachten mynen Heere den Borgemeester van buyten ende myn Heere Rokocx, als ons bringer van desen heeft geseet datse heden oft morgen hier souden syn, ende wesende gecommen, sullen die zake vande Engelschen andermael mogen recommanderen, soe verre Uwer Eerw. sulcx geraden vindt. Die Gedeputeerde vande Staten en zyn noch opde bede nyet vergadert geweest, maer mocht tselve wel morgen gebeuren, waere goet dat die voors. Heer Borgemeester ende Rokocx hier waren. (1) Die Raedtsheere Hopperus heeft op eergisteren tegen den avont by hem ontboden den Pensionaris Gillis, hem vragende ofter gheen tydinge van Antwerpen en was, watter gedaen mocht zyn van Meester Cristoffel Fabritio, dwelck Haer Hoocheyt hem belast hadde aen ons te vernemen ende heeft die voors. Pensionaris den voors. Hoppero geantwordt dat wy daeraff nyet vernomen en hadden zedert de Gedeputeerde Haer Hoocheyt daeraff hadden gesproken ende dat wy vermoyden datter noch gheen executie over gedaen en was, midts der sake van myn Heere die Marcgrave; nyettemin dochte hem goet men soude scryven aen Uwer Eerw. om daeraff geinformeert te zyne, dwelck hy nyet ongeraden en vont ende soude tselve Haer Hoocheyt te kennen geven; soe sal Uwer Eerw. gelieven ons te adverteren hoe dat die sake vanden voors. Fabritio gelegen is ende in wat state die is. Die vande Finantien hebben gisteren nae noene begonst te besoigneren inde sake vander stadt assignatien ende zullen morgen voerts continueren. Hiermede Uwer Eerw. den Almachtigen bevelende. Te Brussel, den 1en Octobris 1564.

Die Gedeputeerde :
URSSELE, Tresorier, ende
GILLIS, Pensionaris.

---

(1) Voorgaande regelen hebben betrekking met de alsdan voorhanden zijnde zaken. Om zijn belang, wordt de brief hier in zijn geheel medegedeeld.

XI.

3 *October* 1564.

(*Brief der Gedeputeerden van Antwerpen te Brussel aan het Magistraat.*)

Eerw., Edele, etc.

Wy gebieden ons etc., derselver adverterende hoe dat desen morgen die Raedtsheere Hopperus, wesende inden Secreten Raedt, heeft metten Deurweerdere Pompilio ontboden aldaer den Pensionaris Gillis ende heeft denselven, vuyt laste van Haer Hoocheyt, gevraeght ofter noch nyet gedaen en was van Meester Christoffel Fabritio, die Zyn Eerw. heeft verclaert dat hy verstaen heeft van myn Heere die Borgemeester van buyten ende myn Heere Rokocx, die op gisteren avont hier gecommen waeren, dat men denselven heden oft morgen soude executeren ; nyettemin dat wy noch heden eenen bodè souden affveerdighen om zekerlyck te weten watter aff gedaen waere. Soe dunckt, onder correctie, dat zoe gheringe dieselve Fabritio sal geexecuteert zyn, Uwer Eerw. in alder diligentie sal gelieven eenen bode oft poste herwaerts te schicken, ten eynde wy moegen gewaerschouwt wesen hoe alle saken vergaen, om daeraff Haer Hoocheyt terstont te moegen adverteren. Voerts, aengaende die geheyschte beden, midts zekere swaricheyt van die van Loeven, die noch heden, soe wy cunnen verstaen, terugge gescreven hebben, en zyn die Gedeputeerde vande Staten van Brabant opde voers. beden noch nyet vergaedert geweest. Dandere Prelaten ende Edelen zyn alhier tegen Saterdage bescreven. Wy zullen binnen middelen tyde die sake vande Engelschen gevangen poirteren ende vande diensten van politie ende andere stadtsaken beneersten ende prepareren het different dwelck Uwer Eerw. metten andere vande Staten van Brabant hebben vuytstaende aengaende den imposten, als vanden XX penningen vande stadtincompste, ten eynde de stadt genyete heur gerechticheyt, begheerende van allen occurentie die tAntwerpen zullen gebeuren geadverteert te worddene ; sullen alhier van

gelycken doen. Hiermede Uwer E. den Almachtighen bevelende. Tot Bruessele, den III^en Octobris 1564.

Die Gedeputeerde :

B. Berchem, beyde Urssels, Rokocx ende Gillis

XII.

4 *October* 1564.

(*Brief van het Antwerpsch Magistraat aan de Landvoogdes.*)

Madame,

Nous prions en toute révérence à Vostre Altèse estre recommandéez.

Madame,

Estant Frère Cristophel Fabritius, héréticq, hyer à la Vierschare, par sentence, condemné à mort et ayant faict les apprestes pour publiquement sur le Marchié l'exécuter exemplairement par le feu, ensuivant les lettres de Monseigneur le Chancellier de Brabant, de la part et par commandement de Vostre Altèse à nous escriptes, estantz ce matin Monseigneur le Marckgrave accompaigné avecque l'Escouttette et les sergeans et hellebardiers venu avecques le dit Frère Christophel sur le Marchié, et pour mectre à exécution la dite sentence et parfaire la justice, ayant faict mectre dedans la place environnée de boys le dit Christophère, est esmeu de l'ung costé du Marchié certain tumulte et à on ouwy aucunes personnes chanter, et incontinent après, ont aulcunes commencé de jecter avecques de pierres, lequel a tellement esmeu et commové le peuple quel estoient en ung nombre infini là assemblé, qu'ilz s'en sont fuiz avecque telle foulle et presse qu'il y en a esté beaucop des blessées, et aulcuns des sergeans du dit Seigneur Marckgrave, avecque le borreau, par le ject des ditz pierres touchez. Mais tout ce nonobstant, a la dicte justice esté fournye et parfaicte, bien que après avoir esté mis le feu dedans le boys estant environ le dit condemné, à cause

de la dite foule, le dit Marckgrave avecque l'Escoutette et aulcuns des sergeans et hellebardiers se sont retirées sur la maison de la ville, et incontinent le tumulte cessoyt, et ceulx de la Loy sont sans aulcun empesschement venuz sur la maison de la ville. Et bien que paravant avoyt esté ordonné que les Guldes se trouveroyent sur leur chambre, pour obvyer à tous inconvéniens, toutesfois le tumulte susdit se esmovoyt si soudainement que les jurez des ditz Guldes n'en povoyent en temps secourir. Et n'en cesserons de faire toute diligence pour entendre et cognoistre les autheurs du dit tumulte, lesquelz, pour la grande foulle des gens, n'avons sceu pour lors cognoistre, et par provision et pour obvyer aux inconvéniens qui pourroyent encores suivre, avons ordonné que les ditz jurez se tiendroyent armez sur leurs chambres. Dont n'avons volu omectre de adviser Vostre Altesse, affin qu'elle soit de la vérité du dit affaire advertye, nous offérans tousjours prestz et appareillez pour obéyr à ce qu'il plaira à Vostre Altesse nous commander, sçait le Créateur, lequel prions Vostre Altesse vouloir tenir en sa saincte garde.

Escript en Anvers, ce IIIIe jour d'Octobre 1564.

Dessoubz estoit escript : Les obéyssans serviteurs de Vostre Altesse, Marckgrave, Borghemaistres, Eschevins et Conseil de la ville d'Anvers.

XIII.

4 *October* 1564.

(*Brief van het Antwerpsch Magistraat aan zijne Gedeputeerden te Brussel.*)

Eerweerdigen, Edelen, Wysen, Voersienigen Heeren den Gedeputeerde der stadt van Antwerpen, onsen besunderen goede medebroederen, wesende nu ter tyt tot Bruessele.

EERWEERDIGE, EDELE, WYSE, VOERSIENIGE HEEREN, BESUNDERE GOEDE MEDEBROEDERS,

Wy gebieden ons vuyt gansser herten tot Uwen Eerw., der-

selver hiermede alleenlyck in haesten adverterende tgene int executeren vander justicie van Christoffel Fabritius, op ghisteren verwesen, gebeurt is, dwelck overmidts dat wy sorgen dat quader soude moegen overgedragen worden dant geschiet is, gelyck gemeynlyck pleech in alsulcken saken te geschieden, hebben met eenen brieff, waeraff wy Uwe Eerw. copye hiermede overseynden, de Hoocheyt vander Regente vander gelegentheyt ende geschiedenisse vander saken geadverteert, ende sullen vuyt hetselfde scryven Uwe Eerw. vander selver saken geadverteert wesen, opdat sy eenenyegelycken ende al daert van noode wesen sal moegen vander saken te kennen geven ende de sake alsoe seer versueten ende verschoonen als moegelyck is, opdat nyet, tonrechte, de stadt gediffameert en worde.

Eerweerdige, besundere goede Heeren ende medebroederen, hiermede blyft God Almachtich bevolen.

Gescreven desen vierden dach Octobris, anno XV^c vierentsestich.

Uwe Eerw. goedewillige medebroederen, Burgmeesteren, Scepenen ende Raedt der stadt van Antwerpen.

Recepta 4 *Octobris* 1564.

XIV.

5 *October* 1564.

Proclamatie met premie van 100 guldens, tegens degene die int executeren van sekeren ketter, leeraer en overtreder der placcaerten des Koninckx, hun vervoorderd hebben met steenen te worpen ende andersins te slaene ende der justitien feytelyk oploop, belet ende obstakel te doen, alsook te singen ende deselve aen te roepen. (Zie *Gebodboeck*, vol. B, blz. 343 v° en *Archievenblad*, D. I, blz. 279 en D. II, blz. 366.)

XV.

Het inhouden vanden geplecten brief opder Borssen alleenlick tot ende der plaetsen is in effecte tgene dat byder stadt was gepubliceert, mutatis verbis.

Men roept voirts, van weghen God Almachtich, allen diegheene die eenich belet gedaen hebben etc. dat sy hen gerust houden in conscientien ende dat sy nyet en hebben misdaen, maer dat sy Gods dienste vermeerderen met singhen ende loeven ende hem voirts verstercken in huere goede leven, sonder dat sy hen pynen yemant te accuseren oft aen te brenghen etc. ende alle diegheene die dat doet, die sal hebben den eewyghen loon, etc.

XVI.

5 *October* 1564

(*Besluit van het Magistraat*).

Op heden datum hieronder gescreven syn by myne Heeren Burgemeesteren ende Scepenen der stadt van Antwerpen, collegialycken in heure Raedtkamere vergadert zynde, gecommitteert Jan van Halmale, Meester Pauwels Schuermans, Meester Jan vander Meerr, Scepenen, Meester Alexander Grapheus, Meester Jan Asseliers ende Meester Hendrick de Moy, Secretarissen der voirs. stadt, om volcommen informatie te nemen opde beruerte die alhier, opden vierden dach Octobris lestleden ende des nachts te voiren, geschiedt ende gebeurt zoude geweest zyn int executeren van zekeren hereticque geheeten Meester Christoffel Fabritio, om tselvegedaen, voirts geordonneert te worddene des behoiren zal. Aldus gedaen opten V^en^ dach van Octobri XV^c^ jair ende vierentsestich.

J. Polites.

XVII.

5 *October* 1564.

Informacie genomen by Meesteren Pauwelse Schuermans, Scepene ende my nabescreven dese onderteeckent hebbende, als daertoe gecommitteert by mynen Heeren Borgmeesteren ende Scepenen der stadt van Antwerpen, opt ghene des opden vierden dach deser maent Octobris opte Merct alhier int executeren

van eenen Christoffel Fabricius by ennige quaetwillige voirtsgekeert is geweest ende dat achtervolgende der acten daeraff gegeven den vyffden der voirs. maent Octobris onderteeckent byden Greffier Polites.

Henrick Daems, Deken; Jan Michielssens, Jeronimus de la Croix, Adriaen Hagens, Cornelis van Winderbeke, Peeter Maes, Ghysbrecht van Delft, Ryck van Calckeren, Cornelis van Woelputte, Guillaume Cocx ende Jeronimus van Eecke, alle Guldebrueders vander Gulden vande Schermers binnen deser stadt, hebben geseegt ende verclaert, onder eedt, waerachtich te zyn dat, zoe de gevangene gebrocht werdt nae der plaetsen van justicien vanden *Steene* aff, zy nyet gesien en hebben dat ennich rumoer onderwegen is gebeurt, anders dan dat ewat te doene viel omtrent der Silversmitstrate, zonder yet dienaengaende gesien te hebben, totter tyt toe de gevangene gecomen is geweest tot binnen den parcke, alwaer deselve voir het huysken comende daer hy inne soude moeten gaen, vallende op zyn knien, om syn gebet te doene, is hy by sHeeren dienaeren ende Consynken ten huyse waerts ingedrongen, alwaer hy een wyle tyts geweest hebbende, heeft hem zekeren persoon vervoirdert eenen steen op te worpen, welcken steen geworpen werdt vanden borneput aff, ende dien steen geworpen wesende, zyn corts daernae vanden selven geweste gevolcht meer andere steenen, midts welcken worpen ende te wyle tvier was bernende, werdt een vande dienaers, by name Cornelis Vekemans, sulcx geraect met eenen steene dat hy ter aerden viel, maer stont wederomme op. Ende alzoo des Heeren dienaers hen vuyt den parcke makende, behalven eenen van hen ende de executie genoech volbrocht wesende, is myn Heere de Marcgrave van daer vertrocken, den borgeren aenroepende ende metter roeden ennige demonstratie doende, maer wat hy seggen mochte, en hebben zy nyet cunnen verstaen. Ende de Marcgrave alsoo vertrocken wesende, is hem de Schouteth corts nae gevolght ende seggen de voirs. declaranten dat zy egeenssins en hebben cunnen sien noch ennige kennisse dragen der gheenre die ennichssins met ennige steenen zouden hebben mogen worpen, noch oock gehoort datter yemant soude gesongen hebben, maer twyffe-

len ennighe van hen dat zy ewat galms van sangh gehoirt hebben, maer en zouden tzelve nyet affirmative cunnen verclaeren ; seggen oock dat zy egeenssins gesien en hebben dat yemant degelycx hem des zoude hebben gemoeyt, anders dan zoe zy oock gesien hebben dat sommige cleyn leckers oft jongers, slechtelyck gehabitueert, voir ende aleer de justicie gedaen werdt, aldaer groote brootdronckenheyt ende insolentie voirtstelden, als des beuls dienaers rappieren onder den mutsaert int huysken tot twee reysen toe bergende ende vier nae het houten huysken toe worpende ende dyergelycke brootdronckene acten voirtstellende, ende seegt voirts de voirs. Adriaen Hagens dat de Schouteth int wechryden omtrent den hoeck vanden nyeuwen stadthuyse geworpen werdt met eenen steene achter op zynen rugghe ; maer van waer dien quam, seegt tselve nyet gesien te hebben.

Jan van Haesdonck seegt ende verclaert by zynen eede waerachtich te zyn al tgene byde voirgaende persoonen geseegt ende verclaert is geweest, zoe hy seegt ten voirs. tyde inde venster vande Schermerscamere met dien vander Gulden gelegen te hebben, behalven dat hy nyet en weet van waer den iersten steen quam, noch oock hoe den dienaer die ter aerden geworpen werdt, genoempt is ; daertoe oock vuegende dat, nae zyn beste duncken, deghene die den Schouteth op zynen rugge werp, die een man was van middelbaere statuere, hebbende baert ende met eenen mantel gecleet, nyet wetende van wat couleure, met een bonette op zyn hooft, voir hebbende een vel, was deselve die hem vervoirderde den mutsaert vanden houten huysken aff te trecken.

Aldus gedaen ende verclaert opten vyfden dach Octobris 1564, ter presentien als voire.

My daerby zynde,
A. Grapheus.

XVIII.

5 *October* 1564.

(*Brief van het Antwerpsch Magistraat aan zijne Gedeputeerden te Brussel.*)

Eerweerdigen, Edelen, Wysen, Voirsienigen Heeren den Gedeputeerden der stadt van Antwerpen, wesende jegenwoirdichlick tot Bruessel.

Eerweerdige, Edele, Wyse, Voirsienige Heeren, ende medebrueders,

Wy gebieden ons vuyt goeder herten tot Uwen Eerw., denzelven adverterende hoe dat, zedert onsen scryven van ghisteren, ende naedien de justicie over Fabricius is volbrocht geweest, myn Heere de Marcgrave (nae dien het doode lichaem opter plaetsen van justicie den tyt van vier oft vyff uren gelegen hadde, om te besien ende waer te nemen oft hem yemant des ennichssins soude hebben willen moeyen oft onderwinden,) tselve doode lichaem op een kerre hebbende doen worpen, heeft zonder ennich hinder, opsprake, beletsel oft obstakel, doen vueren nae de caye van Croonenborchpoorte ende aenden Rooden Craen aldaer int Schelt doen worpen. Ende hebben verstaen dat ghisteren, tegens den avont, opt Galgenvelt buyten deser stadt, gesien zyn geweest diverse persoonen tot sekeren getale, presumerende dat die aldaer stonden ende verwachten tegens dat men het doode lichaem aldaer soude brenghen, daeraff ennige van hen, wel tot dertich oft viertich toe, by hen hadden hunne worpbylkens. Hebben ook de schutters desen nacht op hunne Cameren doen waken, ende alsoe oock den Officier ommegegaen heeft, en hebben nergens cunnen vernemen van ennige vergaderingen oft ennighe onbehoorlicke voirtstellen. Welcke wake wy oock van meyningen zyn te continueren. Ende want wy goetvinden, om te verhueden in tyts tegens de inconvenienten die by avonde ende ontyde alreede geschieden, ende midts der benautheyt vanden tyde gescapen zyn hoe lancx hoe meer te gebeuren ende te geschieden, dat dese stadt versien waere van goeder waken, ende om

dwelck te doene, mitsgaders tgene des inder zaken van ghisteren gebeurt, gerequireert wordt, zouden wel nootelick vinden dat deghene die Uwen Eerw. aldaer ennichssinszelen cunnen derven ende besundere myn Heer de Borgmeester ende Rocox, voir eenen dach, drie oft viere, herwaerts keerden, om op als orden ende regel gestelt ende daerinne versien te worden, sulcx als bevonden zal worden behoorende. Hebben oock desen voirnoene last gegeven den Secretarisen deser stadt, ten eynde zy met adjunctie van eenen Commissaris, goet debvoir ende neersticheyt doen int nemen van informatien vande zaken op ghisteren gebuert, soe wy oock hebben doen voortroepen alle deghene die des feyts hantdadich souden zyn geweest, oft hen des ennichssins gemoeyt hebben. Oock geboden dat alle dieghene die yemants dier kennisse hadde, hy die soude aenbrengen ende denuncieren, mitsgaders oock geloeft impuniteyt denghenen die mede vanden feyte soude hebben moghen wesen, ende daertoe noch geloeft te gheven ende te tellen, van deser stadt weghen, de somme van hondert Karolusguldenen eens. (1) Tghene wy Uwen Eerw. wel hebben willen overscryven, ten eynde daermede blycken mach vander goeder ende ernstiger diligencien ende debvoir dat wy in desen zyn doende ende Uwen Eerw. des emboucheren moghen daert van noode zal wesen.

Eerweerdige, Edele, Wyse, Voirsienige Heeren ende medebrueders, Onsen Heere God zy met u. Gescreven desen V[en] Octobris 1564.

Uwen Eerw. goetwillige medebrueders, Borgmeester Scepenen ende Raide vander stadt van Antwerpen.

Recepta 5 Octobris 1564, par post, tsavonts omtrent 8 uren.

---

(1) Zie *Gebodboeck*, vol. B, fol. 343 v° en *Archievenblad*, D. I, blz. 279, D. II, blz 366 en D. IX, blz. 191.

XIX.

6 *October* 1564.

(*Brief der Gedeputeerden van Antwerpen te Brussel aan het Magistraat.*)

EERW., EDELE, ETC.

Wy. gebieden ons etc. Alsoe wy gisteren avont, omtrent den VIII uren, deur den poste, Uwer Eerw. brieven hebben ontfangen, inhoudende tgene metten dooden lichame van Christoffel Fabritio op eergisteren is gedaen, soe hebben wy desen voernoen audientie begheert aen Heur Hoocheyt, dwelck ons is gebeurt inde camere vanden Rade van Staten, aldaer wy Haer Hoocheyt, in presentie van mynen Heere den Prince van Orangien ende den Grave van Egmont ende Hoirne, hebben ierst geremonstreert hoe dat die coopluyden tAntwerpen certaine advertentie hadden vuyt Engelandt dat de Coninginne aldaer waere te vreden te revoceren oft suspenderen die verboden aldaer gedaen, belettende den mutuelen handel, ende zoe verre zulcx waere, versocht ende gebeden Haer Hoocheyt der stadt van Antwerpen dyenaengaende sulcx te willen assisteren dat diezelve sake mochte eens ten eynde commen, wetende Haer Hoocheyt, deur voergaende remonstrantie, hoe vele tzelve der stadt ende ingeseten vander selver importeerde. Daerop gesproken hebbende metten voors. Heeren vanden Rade van Staten, heeft ons geantwordt dat die saken waeren in goeden treyn ende datse brieven hadde ontfangen vanden Ambassadeur wesende in Engelandt, die inden voors. Rade noch nyet en waeren gesien ende soude doen dat alle saken wel zyn zullen ende dat om het luttel resterende vertreck van sekere dagen Uwer Eerw. tgerieff soe zeere nyet en behoirt te considerene als dat die sake wel ende met eeren, tot meesten voerdeel vanden lande, worde volbracht, daertoe Haer Hoocheyt soude het beste doen. Ten anderen, hebben voerts Haer Hoocheyt verhaelt hoe dat wy op eergisteren hadden te kennen gegeven tgene wy alsdoen hadden verstaen gebeurt te zyne inde executie vanden gecondempneerden hereticquen Christoffel Fabritio, maer dat yesedert wy vuyten Pensionaris Wesenbeke,

daer tegenwoerdich, als by brieven waeren geadverteert dat int executeren vanden voors. Fabritio zekere logie vande steenhouwers oft deel daeraff zoude gebroken zyn, daerdeur het volck, nyet wetende wat tzelve was, is oyck gemoveert geweest ende heeft gevloden ende mede deur het werpen vande steenen. Nyettemin is tzelve soe subitelyck toegegaen ende soe corts heeft gecesseert dat die guldebruers die op heur cameren vergadert waren, eer sy consten te hulpe commen, tselve was gecesseert. Nyettemin, om te weten ofter eenighe quade humeuren mochten syn, heeft den voors. guldenbroers geordonneert op heur camere blyven dien dach ende mede het doode lichaem sekere uren opde Merct laten blyven, om te besien ofter yemant vande sectarissen tzelve soude ewech commen doen oft hen des onderwinden. Maer alsoe die justitie is volbracht geweest, is tvolck vertrocken ende sekere uren daernae, heeft men het doode lichaem op een kerre doen worpen ende tzelve gevuert omtrent die poorte van Croonenborch ende aldaer buyten de stadt int water geworpen, om inconvenienten te verhueden dat die van sulcke seckten zyn groot werck makende vande dooden oft heure reliquien, als men heeft bevonden van Joannes Hus ende andere, ende dat daeromme het verdrincken is om beters wille gedaen ende dat men oyck ghisteren heeft publicatie gedaen ende prys gestelt die denunchieren den autheurs vande beruerte oft worpinghe ende mede impuniteyt den denuntiateur toegheseeght; dat myn Heere de Borgemeester Berchem op ghisteren was nae Antwerpen gereyst, gelyck hy Haer Hoocheyt hadde geseeght te reysen, om dinformatie te doen nemen vanden autheurs vande voors. beroeringe, hebbende Haer Hoocheyt oepelyck verclaert dat wy last hadden die saken zulcx te kennen te geven, opdat men gheen andere rapporteurs en soude geloove geven dan conform tgene wy Haer Hoocheyt hadden geremonstreert ende sulcx als men ons screeff die saken gebeurt te zyne, waerop Haer Hoocheyt heeft verclaert datse wel te vreden was van het debvoir dat men dyenaengaende gedaen hadde ende op andere tydinge te continueren, wetende dat ons selven vele daerane gelegen was dat men zulcke persoonen corrigeerde ende dieghene die oirsake zyn van zulcke beroeringe, ende heeft, ten lesten, begheert extract van tgene UwerEerw. ons des hadde geadverteert, daerop seyden dat eensdeels die Pensionaris Wesenbeke ons mondelinge die sake hadde gerelateert,

daerop seyde dat men haer die sake wilde by gescrifte stellen ende geven, om beter daeraff geinformeert te zyne, ende daerop zyn ghescheyden. Waeraff wy Uwer Eerw. wel hebben willen veradverteren in diligentie ende sullen beworpen tgene ons dunct dat men desen aengaende Haer Hoocheyt behoirt over te gevene ende tselve metten iersten Uwer Eerw. overseynden, om tselve den Marcgrave gethoont zynde ende by Uwer Eerw. geapprobeert, Haer Hoocheyt te presenteren, ende ons dunckt dat men, die sake wel voleyndt, nyet zoe zeere en behoirt te exaspereren, want wy verstaen dat Haer Hoocheyt soude tzelve nae Spaengnen seynden dienende tot excuse vande stadt ende den Offitier beduchtende oft by andere der stadt quaetwillighe anders in Spaengnen overgescreven soude moegen wordden ende zoe verre men yemanden achterhaelt die geworpen heeft, denselven exemplaerlyck te corrigeren, als Haer Hoocheyt van ons heeft begheert sulcx te doene. Hiermede Uwer Eerw. den Almachtigen bevelende. In haesten, desen VI^en^ Octobris 1564.

Die Gedeputeerde tot Bruessele :
Urssel, den ouden, Rokocx, Tresorier-Ursel,
Pensionarisen beyde.

XX.

7 *October* 1564.

(*Brief van het Antwerpsch Magistraat aan zijne Gedeputeerden te Brussel.*)

Eerweerdigen, Edelen, Wysen ende zeer voersienighe Heeren den Gedeputeerden der stadt van Antwerpen, wesende nu ter tyt tot Bruessele.

Eerweerdige, Edele, Wyse, Voersienige Heeren,
besundere goede medebroederen.

Wy gebieden ons vuyt ganser hertten tot Uwe Eerw., deselve adverterende hoe dat wy Uwe Eerw. brieven ontfangen hebben ende vuyten selven verstaen tgene Uwe Eerw. soo inde

sake vanden Engelschen als vanden disordere hier geschiet int executeren vanden hereticq Fabritio, de Hoocheyt vande Hertoginne hebben geremonstreert. Ende om Uwe Eerw. tadverterene wat wy, sedert onsen lesten scryven, derselver saken aengaende hebben alhier gedaen ende geconcipieert, soo eest dat wy op heden ontboden hebben gehadt de Raedtsluyden ende Wyckmeesters deser stadt ende hen voergehoudcn dat nootlyck is desen winter, om alle inconvenienten te schouwene ende voer te comene, te waken, ende dat ons dochte datter dry middelen waren om deselve wake te wercke te stellene ende teffectuerene, te weten : dierste, van te wakene byde borgers opde sarken ende den scutters omme te gaen naer der ouder costumen; het twee, van dat een yegelyck vande borgers souden in huere wycken waken, ende het derde, dat men soude mogen committeren hondert ende twintich persoonen, met advyse vanden Wyckmeesters, borgers wesende, dewelcke over anderen nacht souden waken, te wetene alle nacht tsestich, huer verdeylende in thien hoopen, ende dat men elcken van dyen jaerlycx soude mogen geven veertich of vyftich guldens, hetwelck men soude mogen vinden inder manieren dat elck huys soude geven eenen gulden vande hondert dye se jaerlycx in hueren geldende syn oft souden mogen gelden, soo verre sy verhuert werden, ende die onder de vyftich gulden souden van contributie exempt syn ; aende voers. Raetsluyden ende Wyckmeesters versueckende datse opde voors. dry midmiddelen souden willen peysen ende hun beraden ende op en Maendage ons vercleeren hetwelck hun bequaempste ende oorboorlyckste tot gemeyne ruste dochte om te aenveerden ende te wercke te stellene, dwelck sy alsoo geseeght hebben te doene. Dit is dat wy Uwe Eerw. desen aengaende noch ter tyt weten tadverterene, soo wanneer Uwe Eerw. (tgene sy nopende den voors. disordere der Hertoginnen souden, achtervolgende hueren scryven, overgeven,) by gescrifte doen stellen sullen hebben, sal haer believen ons dat in diligentien over te seyndene. Ende ons oick soo verre sy yet naerder aengaende de sake vanden Engelschen vernemen, terstont te laten weten. Daer is op heden eenen post vuyt Engelant hier gearriveert, brengende briefven aen diversche coopluyden, noch van luttel apparentie van accorde inhoudende.

Eerweerdige, Edele, Wyse, Voersienige Heeren, besundere goede medebroederen, hiermede dese eyndende, bevelen Uwe

Eerw. God almachtich die haer gespare in gesontheyt. Gescreven den VII^en Octobris anno XV^cLXIIII.

Uwe Eerw. goetwillige medebroederen,
Borgmeesteren, Scepenen ende Raedt
der stadt van Antwerpen.

Recepta VIII Octobris 1564 *per* Godevaert.

XXI.

8 *October* 1564.

(Brief van het Antwerpsch Magistraat aan zijne Gedeputeerden te Brussel).

Eerweerdigen, Edelen, Wysen, Voersienigen Heeren den Gedeputeerden der stadt van Antwerpen onsen besunderen goeden medebroederen, wesende nu ter tyt tot Brussele.

EERWEERDIGE, EDELE, WYSE, VOERSIENIGE HEEREN,
BESUNDERE GOEDE MEDEBROEDEREN,

Wy gebieden ons in alder reverentien tot Uwe Eerw., deselve hiermede overseyndende de raminge by Uwe Eerw. aldaer geconcipieert om de Hoocheyt vande Hertoginne, achtervolgende haeren begeren, over te gevene, nopende de beruerte die int executeren metten viere den hereticq Broer Cristoffel, hier opde Merct gebeurt is. Ende is deselfde raminge oft concept in seker punten verandert, navolgende de begeerte van mynen Heer de Marckgrave, ende opdat soude eensdeels accorderen met seker advertencie die hy Haer Hoocheyt met syne brieven gedaen heeft, in deselve syne brieven oick mentie makende van tgene des snachts te voren, soo voer den *Steen* als elders, gebeurt is, soo dat wy dyen aengaende oick hebben wat moeten rueren inden brieff die wy gesamenderhant aende Hertoginne scryven, van welcke wy Uwe Eerw. copye hiermede oick overseynden, denselven Uwe Eerw. hiermede God Almachtich bevelende. Gescreven den VIII^en Octobris anno 1564.

Uwe Eerw. goetwillige medebroederen,
Borgmeesteren, Scepenen ende Raedt
der stadt van Antwerpen.

Recepta 8 *Octobris* 1564 *per* . . . .

XXII.

1e *Concept.*

Comme Frère Christoffre Fabritius, natif de Bruges, apostat et héréticq dogmatizant, at esté par Bourgmaistres et Eschevins de la ville d'Anvers, en la *Vierschare* publicque, per sentence condempné à mort le IIIe jour du mois d'Octobre 1564, le Marcgrave a faict préparer au Grand Marchié la place où le dit condempné debvroit estre exécuté, et ce entre certaines loges qui sont faictes sur le dit Marchié pour les tailleurs des pierres pour la nouvelle maison de la ville et certain puiz qui est à l'aultre costel du dit Marchié et le lendemain, le IIIIe du dit mois, entre VII et VIII heures du matin, le dit Marcgrave, estant accompaigné de l'Eschoutette et ses sergeans, at faict mener le dit condempné au dit lieu destiné pour faire l'exécution. Et comme le dit condempné se vouloit mectre à genoulx et commencher à chanter, fust empesché par le boureau ou offitier de haulte justice, comme luy fut commandé par le dit Marcgrave, et le prindt et le menoyt incontinent dedans la maisonnette des fagotz, illecques faicte pour le brusler. Et ce pendant et le feu allumé et l'exécution encommenchée, une partie de l'avant ditte logie se rompit et tombit par le grand nombre des gens qui estoient dessus pour veoir la justice et, au mesme instant, entre le peuple que estoient au dit Marchié en nombre infiny assamblez, est soubdainement esmeu quelque frayeur, et aulcuns garsonnailles se sont advanchez de jecter des pierres, et le mesme trouble at causé fuyte des plusieurs que aulcuns par les jectz des pierres ont esté touchez et blessez, entre aultres le dit boureau, quelques sergeans et aulcuns bourgeois, estantz les pierres près et à la main à l'occasion du bastiment de la nouvelle maison de la ville, mais tout ce nonobstant, la justice at esté achevée et fournye et le mouvement est soubdainement survenu et cessé. Et comme les Bourgmaistres et Eschevins de la ditte ville, à huyct heures, tamps de l'assamblée, se sont trouvé à la maison de la ville, où le dit Marcgrave s'estoit retiré du dit Marchié, ont incontinent advisé d'ordonner aux jurez des guldes de se trouver armez sur leurs chambres, laissant le corps mort au dit Marchié quelques heures, pour guetter si quelcun se mesleroit du dit exécuté et ce pour prendre quel-

ques-ungs autheurs du dit tumulte, lesquelz, pour la grande foulle des gens, on n'a sceu pour lors cognoistre. Le dit Marcgrave at en après faict mectre le dict corps mort sur une charrette et transporter à la porte de Croonenborch hors la ditte ville, sans obloquution, obstacle ou empeschement quelconcque et illecques, près la rouge *Crane*, faict jecter dans la rivière, attaché au corps une grosse pierre, affin qu'il ne seroit trouvé par quelques ses disciples, comme aultresfois on at trouvé que les corps mortz de telz on esté desrobez et ensepveliz. Et pour entendre et cognoistre les ditz autheurs et les garsonnailles qui ont jectez les dittes pierres, on at incontinent ordonné Commissaires pour s'en enquester et faict appeller par icy publicquement devant la ditte maison de la ville les culpables et constitué apprémiation de cent florins aux dénuntiateurs, le tout pour atraper quelcungs des dits autheurs et garçons, pour en faire punition exemplaire, et la nuyct enssuyvant, sont les ditz jurez des guldes demourez armez sur leurs chambres et illecq tenu le guet, et l'offitier avecq ses sergeans s'est trouvé sur les rues par la ville, le mesme nuyct, sans qu'il at apperchеu quelque assamblée ou choses indeuës.

XXIII.

Recueil de ce que portent les trois diverses informations prinses juridicquement sur le faict advenu en Anvers le quatriesme d'Octobre 1564 *et la nuyt précédente, à l'endroict l'exécution d'ung hérétique.*

Comme Frère Christoffle Fabritius, apostat dogmatizateur, le IIIe d'Octobre 1564 avoit esté, à la *Vierschare* publicque, par sentence condempné à mort, est advenu que, environ les sept heures du soir, ung homme, estant fort yvre, vint devant la prison, y commenchant à tempester et obloquer le Marcgrave et la justice, par où que s'y assembla quelque nombre de gens, dont la pluspart s'en retira bientost, ausquelz cela ne plaisoit, et depuis se sont illecq et là entour tousjours trouvez quelques-ungs, jusques en nombre de XX ou XXX, aulcunes fois plus, aulcunes fois moings, entre lesquelz furent

oyz aulcuns qui chantèrent des pseaulmes et aultres chansons, aulcune fois en thiois, aultres fois en franchois, et par toute la nuyct se trouvarent tousjours aulcunes gens illecq devisans et se tenans en trouppes de dix ou douze parensemble, quelquefois jusques sur le poinct du jour, les ungs allans et les aultres venans, aultres aussy quelquefois se pourmenans par les rues, et dura le mesme chant aussy la pluspart de la nuyct. Sans toutesfois qu'on ayt veu qu'il eust entre eulx aulcun arme, ou furny de pistoletz, hallebardes, picques ou aultres longs bastons, mais seullement deulx d'entre eulx, chascun d'une rappière, ce que facillement les voysins peurent veoir par les torsses et lumières des gens qui par là passèrent leur chemin. Aussy n'a-t-on oy que aulcun de ces chanteurs ou personnes, illecq assemblez, ayent faict quelque tumulte, force ou invasion pour ouvrir la porte de la prison, ne aussy faict quelque menace ou démonstration de ce faire, ne par parolles, ne par voye de fait, sinon qu'on oyt une fois que ung d'entre la trouppe fit une fois mention d'efforcer les portes de la prison, mais que les aultres le luy desconseillarent tellement que riens n'attenta. Aussy advint, après les dix heures, que ung yvroingne, estant fort bien beu, print son chemin par là, lequel s'est advancé de cryer, tempester et frapper sur la porte de la prison, disant qu'il y vouloit entrer et entreroit s'il avoit cincq ou six siens compaignons, mais on vit et ouyt que quelques-ungs de ceulx qui y estoient amsamblez ou avoient chanté, l'empescharent et luy remonstrarent son tort, mesmes aussy s'efforçarent de le tirer de là, tant par bonnes parolles que par menasses, voire l'emmenarent par les bras son chemin, et quelque temps après, y survint certain homme qui remonstra à ces assamblez leur tort, et qu'ilz se debvoient retirer, ce que une grande partie d'iceulx alors fit, de sorte que, entre les unze et douze, ne s'y trouvèrent que dix ou douze, lesquelz aussy ne se bourgèrent, ne firent aulcune remonstrance de fait ou de parolles, combien que alors le *cepier* ouvroit la porte de la prison pour laisser retirer ung son voysin qui y avoit souppé, auquel il alluma et conduyt jusques à la maison, mais fut le nombre des gens plus augmenté après la minuyt. Et, au contraire, sur les deux ou trois heures, ne demorarent que en bien petit nombre, lequel de rechief se commencha à croistre après les cincq heures du matin, comme adoncq chascun commencha de venir par les

rues à ses ouvraiges, mais, à celle heure, se retirarent ceulx qui avoient chanté, et ne se trouve parsonne qui en ait cognu aulcun, obstant l'obscurité de la nuyct ; et disent les voisins de la ditte prison que ce n'est chose nouvelle que la nuyt, après la condempnation d'aulcun hérétique, quelques gens se treuvent devant la prison, illecq chantans et devisans, et aussy attendans que la justice y vienne faire l'exécution ou tirer le condempné vers le supplice, mesmes déclarent les ditz voysins qu'il y ait eu moindre assamblée et insolence ceste nuyt que en quelques aultres passées.

La mesme nuyt a-t-on sur le Grand Marchié, dois les deux heures, commenché à ouvrer, carpenter et approprier le lieu destiné pour le supplice et y a-t-on besoigné jusques entre les cincq et six heures du matin, tant pour mectre le pillier que pour faire le parcq à la ronde ; mais ores que plusieurs y passarent leur chemin, toutesfois ne furent les mesmes ouvriers aulcunement empeschez ne injuriez par dictz ne par faictz, comme iceulx ouvriers, jusques en nombre de quatorze, ont attesté.

Les sept heures du matin, est venu le Marcgrave assisté de l'Escoutette et ses sargeans, vers la prison pour d'illecq faire tirer le dit condempné et le mener au lieu destiné à l'exécution, affin de la faire publicquement, selon la charge que luy en avoit esté donnée de par Madame la Gouvernante, et se trouva devant la ditte prison et par tout les rues où il debvoit passer, mesmement aussy sur le dit Grand Merchié, une infinité de gens de toutes sortes, tant pour veoir la personne du condempné, comme aussy pour regarder l'exécution (comme à toutes exécutions s'est accoustumé d'assembler en très-grande abondance.) Et fut le dit condempné tiré de la dite prison, et aussy menné par les rues jusques au lieu destiné, sans que à la justice en fust faict aulcune force ne empeschement, sinon que la foulle et presse des gens fut si grande que on eut peyne à séparer les gens et faire place pour passer avecq le dit condempné, (tout le monde y accourant pour le veoir,) et comme la justice le fit mener assez hastivement (par où les gens furent séparez assez rudement par les chevaulx et bastons,) furent aulcuns frustrez de le veoir et aultres touchez des sergeans, qui tâchoient à faire place, lesquelz s'en tiendrent

aggraviez et mumuroient, et furent oyz quelques voiz qu'on ne debvroit pas ainsy courir et traîner telz gens, mais plustost justicier les brigans et larrons, desquelz on ne faisoit correction, sans aussy qu'on ait entendu que au chemin aulcun ait parlé où donné la main au dit condempné, ou faict remonstrance de résister à la justice, bien est vray que entretant quelques jeusnes garsons firent quelques insolences sur le Marchié auprès des fagotz, se mocquans avecq le serviteur du bourreau.

Le condempné estant en telle haste menné jusques au lieu destiné qui estoit érigé non loing de plusieurs grosses et aultres pierres duysantes au bastiment de la nouvelle maison de la ville, après estre entré en l'enclôture ou parcq du boys y édiffié et avant que entrer dedans la maisonnette des fagotz, se mist à genoulx pour faire ses prières, comme il sambloit, dont fut élevé par le boureau et menné dedans et attaché au pillier de boys qui à ceste fin y fut érigé au mylieu et entretant que le boureau se mectoit à l'estrangler, commencharent à chanter quelques-ungs, jusques à six ou environ, se tenans là entour sur les grosses pierres, pour lesquelz empescher, et aussy faire retirer les gens qui par derrière furent constrainctz de les presser, firent les sargeans et la justice démonstration et menasses, par crières et aultrement, pour faire place, et avecq leurs hallebardes et bastons donnarent sur ceulx qui estoient derrierre et sur les plus prochains et aussy sur ceulx qui estoient sur les dittes pierres, les menassant de frapper davantaige s'ilz ne retirassent, de sorte que plusieurs ce craindans, tâchoient de se tirer arrière, aultres estans attains murmuroient, aultres veullans reculer tombarent des dittes pierres, et aultres sur eulx, dont la presse fut si fort grande, tellement que le parcq du boys se rompit en quelques lieux et tomboient les gens contre les loges des ouvriers, ce que donna ung grand bruyt et rumeur et causa une frayeur, dont que telle peur vint entre les gens que ceulx qui estoient plus loings, ne sachans qu'il y avoit et craindans pire, se mirent en fuyte et les autres à les suyvir. Entretant avoit le serviteur du bourreau mis le feu en l'estrain et fagotz, lesquelz jà se commencharent à brusler. Et adoncq au mesme instant et moment a-t-on veu jecter et venir de loing de l'aultre costé (par dessus les espaulles des spectateurs estans plus prez) quelque deux,

trois ou quattre jectz de pierres (desquelz, pour le dit bastiment, on trouva illecq grande abondance,) tirez vers le bourreau ou vers le lieu où la ditte exécution et justice se faisoit, de sorte que le dit bourreau et quelques autres furent blessez et signament ung sergeant et ung bourgeois, dont que survint entre le peuple, desjà assez effrayé, comme dit est, telle peur et crainte que ung chascun, ne sachant que c'estoit, se mit en fuyte et à courrir l'ung dechà, l'aultre delà, ce que esmeut la garsonnaille à ruer davantaige des dittes pierres (qui povoient estre jectez jusques à cincquante ou soixante en tout ou là environ,) tant après le bourreau que les sergeans et finablement après les officiers, de sorte que premièrement plusieurs des sergeans et le bourreau et après le Marckgrave, tenant tousjours la verge de justice en sa main, et finablement l'Escoutette avecq ung pistolet à la main et la reste des sergeans, (la justice estant exécutée et le condempné mort,) se sont aussy retirez vers la vieille maison de ville et ailleurs, sans toutesfois qu'ilz furent plus avant jectez et poursuyviz ou qu'il ayt esté besoing de s'enfermer ou cloire la ditte maison de ville, bien est vray que ung assez bien en ordre, qu'on ne cognoit, jecta sur le doz de l'Escoutette une pierre ainsy qu'il tourna bride, mais sitost que la justice fut retirée et le feu du tout allumé, ne fut plus rué et vit-on le mesme qui avoit rué l'Escoutette, s'amuser près du feu comme pour en retirer des fagotz, ce que aussy, après luy, essayèrent à faire quelques trois ou quattre petitz garsonnailles. Et tout incontinent at la ditte garsonnaille de soy-mesmes cessé de ruer et quant et quant s'est tout le monde retiré comme s'y riens n'y fust advenu et tout ainsy que ce mesme frayeur survint subitement, ainsy se suavoyt et cessa en ung moment, sans que personne se soit plus advanché, ou de ruer, ou de invader la justice, ou de retirer le condempné ou son corps de sa place. Bien est vray que des dittes pierres jectez à la vollée entre telle multitude, aulcuns, tant des ditz sergeans que des bourgeois, ont esté blessez et ruez, mais n'y a-t-on veu tirer ou frapper de quelques espées ou armes offensives, comme aussy personne ne fut d'iceulx blessé, et ceulx qui se sont advanchez de jecter des dittes pierres, n'ont esté que quelques jeusnes garsons de petitte estoffe, estans en chausses et pourpoinct, d'aige de à XIIII à XVII ans ou environ, et povoyent en tout estre jusques au nombre de XX à XXX ou environ, sans qu'on ayt veu que aulcun de

ceulx qui avoient chanté se soit mis à jecter et sans qu'on ayt veu que aulcun de qualité ou bien habitué s'en sont meslé ou s'advancé de ce faire, (mais bien qu'ilz les en reprindrent) sinon ce seul homme qui rua à l'Escoutette comme dit est, mais quelque diligence qu'on en faict, n'a-t-on encoires sceu trouver personne qui cognosse aulcuns des dits jecteurs ou chanteurs, (ce que en telz garboulles souvent advient), comme aussy ces jecteurs n'estoient que jeusnes garsonnailles incognuz de fort petitte estoffe ; néantmoings faict-on encores l'extrême debvoir pour s'enquester et en attraper quelcun.

XXIV.

8 *October* 1564.

(*Brief van het Antwerpsch Magistraat aan de Regente.*)

MADAME,

Nous prions en toute révérence à Vostre Altèse estre recommmandez.

MADAME,

Ensuivant ce que Vostre Altesse aux Députez de ceste ville estant à présent à Bruxelles a commandé, envoyons à icelle icy-enclos le sommier recuiel de ce qu'est passé en exécutant exemplairement la sentence capitale par nous en la *Vierschaere* donnée contre le héréticq et docmatiseur Frère Cristoffère Fabritio. Et par certains Commissaires à ce par nous députés faisons prendre plus ample information, tant de ce qu'est passé sur le Merchié, en faisant la ditte justice, que la nuyct devant autour de la prison, par aucuns complices (comme nous présumons) du dit hereticque, laquelle prinse et achevée, n'en fauldrons de ce que pourrons par icelle plus avant estre informez Vostre Altesse advertir et cependant mectrons toute ordre que semblables ou aultres inconvéniens ne surviennent et sommes en train pour mectre le guet ordi-

naire tout l'yver durant, pour telles et aultres malfacteurs mieulx surprendre Et s'il plaira à Vostre Altesse nous aultre chose commander, nous trouvera tousjours apareillez et obéyssans subjectz. Sçait le Créateur, lequel prions Vostre Altesse vouloir tenir en sa saincte garde. Escript en Anvers, ce VIIIe jour d'Octobre 1564.

Desoubz estoit escript :

Les obéyssans de Vostre Altèse :
Marckgrave, Borgmaistres, Eschevins
et Conseil de la ville d'Anvers.

XXV.

9 *October* 1564.

(*Brief der Antwerpsche Gedeputeerden te Brussel aan het Magistraat.*)

Eerw., Edele, etc.

Wy gebieden ons etc., derselver adverterende dat wy ghisteren avont, omtrent den VIII uren, hebben Uwer Eerw. brieven, ten selven dage gescreven, ontfanghen, metten brieven aen Haer Hoocheyt, ende, midts dien denselven was ghesloten, hebben den bode daermede gesonden aen Haer Hoocheyt deur den Secretaris Armenteros, ende zoe verre Uwer Eerw. ons tgescrifte vander executie van Fabritio hadde oepen gesonden om Haer Hoocheyt te presenteren, souden tzelve gepresenteert hebben, gelyck wy, tot twee reysen toe, tfeyt vander selver executie hebben mondelinge verhaelt, ende syn verwondert dat wy inde copye vanden selven gescrifte, ons overgesonden, nyet en bevinden dat van het vallen oft breken vander logie vermaen wordt gemaect, dwelck wy nochtans deur het rapport vanden Pensionaris Wesenbeke die tweede reyse Haer Hoocheyt, den Prince van Oraingnen, den Grave van Egmont ende Hoirne present zynde, hebben oepelyck te kennen gegeven ende dat tzelve hadde veranderinghe gemaect ende verveertheyt onder tvolck, ende dat die gecondempneerde hadde begonst te singene, daeraff oyck gheen

mentie aff gemaect en wordt inde copye vanden voors. gescrifte ons gesonden, soe dat Haer Hoocheyt ende die voors. Heeren vanden Rade van Staten sullen meynen dat wy tzelve tegen die waerheyt souden te kennen gegeven hebben, om die beruerte te verschoonen. Sal daeromme Uwer Eerw. gelieven ons te adverteren wat daeraff inder waerheyt gebeurt is, ende, soe verre die logie eensdeels gevallen oft gebroken waere geweest, dochte ons dat tzelve pertinent was daerby te vuegen. Van het singhen van andere persoonen ten selven tyde, en hadden nyet vermaent tot dat dien aengaende pertinente informatie waere genomen geweest, als dienende meer tot exaspiratie vanden feyte. Wy zyn oyck verwondert dat Uwer Eerw., aen Haer Hoocheyt scryvende, vermaent hebben van tgene snachts te voeren omtrent den *Steen* soude gebeurt zyn, midts dien Haer Hoocheyt anders van ons nyet en hadde begheert by gescrifte dan tfeyt vander executien ende ten tyde vander executien gebeurt, gelyck wy nyet en twyffelen die Pensionaris Wesenbeke en heeft tselve Uwer Eerw. sulcx gerelateert. Uwer Eerw. sal gelieven oyck ons tadverteren vander informatien die dien aengaende alreede mach genomen zyn, ende ofter noch nyemant is achterhaelt, midtsgaders oyck vanden advyse ende vercleren vande Raedtsluyden ende Wyckmeesters, dwelck zy op heden Uwer Eerw. souden doen aengaende den drye middelen vande wake te stellene, daeraff Uwer Eerw. brieven, den VII^{en} deser maent gedateert ende gisteren nae den noene omtrent II uren ontfangen, vermaen maken. Nopende die zake vande geheyschte beden, hebben die Gedeputeerde van Loeven, den voors. VII^{en} dach deser maent, voere tvertreck vanden Pensionaris Wesenbeke, heuren naerderen last ontdeckt ende hen genoech geconformeert metter opinie van Prelaten, Edelen, dyen van Antwerpen, Bossche ende twee leden van Bruessele, dan dat zy conditioneren dat die bede van VII^{c} XXV^{m} nyet hooger en sal vuytgesonden worden dan tsjaers tot I^{c}XL^{m} ꝶ Artois, sesse jaren lanck, ende, soe verre men, binnen denselven jaren, soude te cort commen om te vinden de voors. somme metten verloop van renten ende andere ontcosten, dat men tselve als nu voer al aen tcapitael sal moegen innehouden oft soe vele min vercoopen als tselve soude bedragen, welck aengaende sy wel mochten versonden wordden. Ende beruerende vande continuatie vande imposten van vyff scellingen op tvat wyns, heeft

die Cancellier versocht aende Staten dat men tselve soude laten ontfangen oft opscryven ende daeraff acte verleenen ; maer Prelaten ende Edelen, des nyet sterck genoech zynde in getale, en hebben daerop alnoch nyet willen antwordden ; sy verstercken dagelycx ende alsdan vermoyen dat men sal doen dacceptatie vande consenten vande beden metten vervangen vanden lesten lede van Bruessel.

Hiermede Uwer Eerw. den Almachtigen bevelende. Te Bruessele, in haesten, desen IX[en] Octobris 1564.

Die Gedeputeerde medebroeders, *scilicet :*
Urssel den ouden, Rokocx, Urssel,
Tresorier, ende den Pensionaris Gillis.

XXVI.

9 *October* 1564.

(*Brief van Jan Gillis aan den Burgemeester . . .* (?))

Monsieur Bourgmaistre, mon bon Seigneur et compère,

Ick gebiede my etc. Dese sal alleenlyck dienen om derselver tadverteren dat die Heeren Gedeputeerde alhier verwondert zyn dat men inde brieven aen Haer Hoocheyt gescreven, vermaent heeft van tgene dat tsnachts omtrent den *Steen* soude zyn gebeurt, want het schynt dat tselve dient tot accusatie vande Heeren, diewelcke, daerdeure merckende ennighe toecommende inconvenienten, den misdadigen hadden moeghen secretelyck doen executeren, gelyck wy verstaen dat tselve byde brieven aende Heeren gescreven was toegelaten, ende al hadde myn Heere die Marcgrave daeraff gescreven, soe en wast niet van noode andermael byde Heeren Wethouderen daeraff te vermanen. Uwer Eerw. sal gelieven de Gedeputeerde alhier te doen antworde scryven opde brieven die de bringer van desen oyck bringht, om van als geinformeert te zyne. Nopende de Engelschen, en hebben noch nyet vernomen zedert het vertreck van Uwer Eerw. Wy en cunnen

aengaende dandere stadtsaken inde Finantien, Secreten Raedt ende inden Rade van Brabant noch tot gheen eynde geraken. Die scippers van Bruessel hebben inden Raedt sekere requeste overgegeven ende hopen dat ons die gecommuniceert sal wordden. Men visiteert dagelycx die besoignen vanden buytensuperintendent inden quartiere van Antwerpen, die excessyff zyn vande heysschen van vacatien dat die Greffier genoech heeft om te royerene. Hiermede Uwer Eerw. den Almachtighen bevelende. Ende sal gelieven myn recommandatien te te doen aende andere Heeren sonder my Vrouwe te vergeten, *cum suis*. Te Bruessel, desen IX[en] Octobris 1564.

Jan Gillis.

Wy verstaen hier dat aende Borsse ennighe billetten gaen gepleckt zyn (1). Uwer Eerw. zal gelieven de Gedeputeerde daeraff tadverteren.

XXVII.

9 *October* 1564.

Derde proclamatie (2) van « dieghene die int executeren van » sekeren ketter, leeraer ende overtredere vanden placcate » Ons Genadichs Heeren des Conincx, hen vervoordert had- » den met steenen te worpene ende te slane, ende der justi- » cien feytelyck oploop, beleth ende opstakel te doene, oft » oock te singene ende denselven aen te roepene, ende oyck » vanden voirs. feyte eenichsins syn geweest oft raet oft daet » daertoe gegeven hebben. » Als zij zich niet ter verantwoording aanbieden « soo bant men deselve ende elck van hen, alsnu » voor alsdan, vuyter stadt, vryheydt ende Marcgraefschap van » Antwerpen, ten eewighen daghen, ende dienvolgende selen » sy ende elck huerer schuldich syn alsdan te porren vuyter

(1) Zie blz. 191.

(2) (*Op den bladrand*:) Nota. Dat achtervolgende deser publicatien ende generalen bannissemente, is alhier, voor het nieuw stadthuys, opten..... (*sic*) eenen vanden ghenen die, ten tyde hier gementioneert, genaempt..... (*sic*), medegeworpen hadde met steenen, *publice* metten swerde geexecuteert geweest, sonder ander vonnis te hebben dan het generael bannissement alhier geruert. (Robrecht du Briel; zie verder onder den 19 December 1564.)

(Zie *Gebodboeck*, vol. B, fol. 344, en *Archievenblad*, D. I, blz.279 en D. II, blz. 367).

» voers. stadt ende vryheydt, binnen sonnenschyne, ende,
» binnen den derden daeghe, vuyten Marcgraefscape voirs.,
» sonder weder inne te comene, op hen hooft. »

XXVIII.

3-10 *October* 1564.

Informacie genomen by Meesteren Pauwelse Schuermans, Scepene, ende my nabescreven dese onderteeckent hebbende, als daertoe gecommitteert by myne Heeren Burgmeesteren ende Scepenen der stadt van Antwerpen, opt ghene wes des Goensdaechs snachts, tusschen den derden ende vierden Octobris inden jare XV^c vierentzestich, voerden Steen *alhier geschiet ende gebeurt is, ende dat achtervolgende der acten daeraff gegeven den vyffden der voirs. maent Octobris, onderteeckent byden Greffier* POLITES.

Jeronimus vanden Steene, steenweerdere alhier, seegt ende verclaert, by zynen eede, waerachtich te zyn dat eerghisteren avont, tusschen negen ende thienen, zoe Fabricius gecondempneert was, hy declarant hoorende singen opter straten, is gegaen inde venstere van zynder camere, vuytdoende syn licht ende alzoo ter straten waerts innesiende, heeft merckelyck gesien als dat aldaer stonden zekere, zoe mans- als vrouwenpersoonen, ennige heurer licht in lanteernen by hen hebbende, welcker een partye stont onder de logie vande poorte daer Franchoys van Lemens plach te woonen, ende de andere partye noch wat voirdere ter Vierscarenwaerts, voorts noch een andere partye voir aende poorte vanden *Steene*, die hy declarant niet wel sien en conste, maer hoorde wel aent spreken datter aldaer oock een partye stont, ende zoe hy best zien conste, waeren deghene die onder de logie vanden huyse van Lemens stonden, gecleedt ende gehabitueert met lange mantels ende met hoeyen opt hooft, welcker rot was van omtrent twintich oft dertich persoonen, onbegrepen diewelcke songen walssche liedekens ende psalmen. Item die andere die ter Vierscharenwaerts stonden, waeren oock genoech van gelycken getale, dewelcke waeren jongers gecleet als am-

bachtsjongers, hebbende vellen ende voirschoeyen voir hen, die oyck songen psalmen ende liedekens in duytsche, zoe wanneer de andere een liedeken oft psalm gesongen hadden. Seegt oock voirts gesien te hebben dat opte Gevangenebrugge oock stont een partye met lange mantels ende anderssins gecleet, hebbende oyck langh geweer daeronder, ende alzoo aldaer staende ende deen ende dandere aff ende aen gaende, hoorde hy declarant datter een manspersoon, langh van statueren, vanden hoop die onder de logie stonden van Lemens voirs., seyde tot ennigen van hen dat zy zouden de poorte oploopen, waerop (zoe hy declarant presumeert,) de andere seggen mochten wattet dan zyn soude oft diergelycke woirden; seyde deselve persoon daerop dat hy met zynder viertich aenvallen zoude, hy zoude den aenvuerder zyn, vragende noch voirts wat Fransse de Coninck gebrack die alle de gevangenen vanden *Steene*, in spyte vanden steenweerdere, los gemaect hadde; seegt voirts dat tusschen thienen ende elven grootelyck met steenen als anderssins gewerpen ende geslagen werdt opte poorte vanden *Steen*, dewelcke hy declarant verstaen heeft vuyt den monde van een suyckerbackersvrouwe, woonachtich tegensover Stoffel, de drayer, inden huyse daer Jan Verhagen in gewoont heeft, geweest te zyn eenen dronckaert, welcken dronckaert dieghene die opter straten stonden des berispten, hem seggende dat hy zynder veerden gaen soude, dat zy zyns nyet van doene en hadden. Ende heeft hem oyck deselve vrouwe geseegt dat die vanden geselscape denselven dronckaert van daer nae de Vischmerct toe leyden; seegt ende verclaert voirts gesien te hebben dat, zekeren tyt daernae, zekeren manspersoon by tgeselscap is gecomen, hen voirhoudende dat tgene zy deden ende voirts keerden nyet en stichte ende dat zy by dier manieren den patient ende gevangene, mogelyck in zyne devocie wesende, beletsel deden; nae welcx vermaen ennige heurer hoorende, schieden heurer dertich oft viertich onbegrepen van daer, denselven persoon navolgende; seegt oock ende verclaert dat de resterende persoonen aldaer voir het *Steen* bleven singende tot des morgens toe omtrent den vyff uren; verclaert voirts dat hy nyemande ter weerelt vanden geselscape en heeft cunnen kennen, noch oyck gesien dat yemant van hen met ennich langh geweer, als van zwynsprieten, spiessen oft dyergelycke wapenen versien oft gewapent was.

Jan du Boys, weerdt geweest hebbende in de *halff Mane* ; opte Groote Merct alhier, ende Niclaes Sneeuwater, Stevenssone, seggen ende verclaren onder eedt waerachtich te zyn dat, zoo zy te samen slapen opde cappelle ende alzoo waren eergisteren avont op wege om slapen te gaen, wesende opde camere naest der cappellen, ende aldaer siende spelen een verkeer, hebbende gehoirt dat zekere liedeken voirden *Steen* opgeheven werdt, dwelck was eenen duytschen psalm, midts welcken gaende thunder slaepcamer toe, ende siende deur de gelasen venster, zaghen voirden voirs. *Steen* een partye volcx, zoe vrouwen als mans, gaende ende wandelende over strate ende hoorde bezundere de voirs. Niclaes, vuyt dien de voirs. du Boys gheen Duytsch oft Nederlants en verstaet, datter een onder tgeselschap was die den gevangene trooste ende conforteerde, ende hebben voirts gehoirt dat opte poorte vanden *Steene* gestooten ende geslagen werdt, maer en weten nyet wie tselve mach geweest hebben ; seggen oock dat deselve persoonen hunnen sangh continueerden tot des morgens toe, zonder yet anders meer gesien oft gehoirt te hebben, sonder oock gesien te hebben dat zy ennich langh geweer van zwynsprieten, pycken oft diergelycke by hen hadden, anders dan dat sommige by hen mochten hebben een rappiere oft diergelyck geweer.

Joos de Backere, wakere, poirtere deser stadt, woonende in Sint Anthonisstrate, werckende oock inde Kaesstrate, out omtrent tsestich jaeren, seegt ende verclaert, onder eedt, dat hy byde gebueren vande Kaesstrate, Silversmitstrate ende soo voirts totter Gevangenenpoorte toe, is, omtrent vierthien jaeren geleden, genomen ende gecosen geweest als wakere, ende dat hy, des Dincxdaeghs snachts omgaende, zoe hy gewoonlyck is te doene, ende gecomen wesende opte Gevangenbrugghe, omtrent den elff uren, heeft aldaer, omtrent der poorten vanden Gevangenebrugghe, zien staen zekere manspersoonen met mantels, nochtans nyet gesien hebbende dat zy ennich geweer, noch langh noch cort, over hen hadden, staende over eenen hoop die sterck mocht wesen, zoe hy best zien conste, van thien oft tweelve persoonen, ende die oyck songen sommige geestelycke liedekens, zonder dat zy hem declarant ennichssins aenspraken ; heeft oyck gesien, zoe hy binnen zynen uren omme ghinck, als dat hem somwylen, soe inde

Kaesstrate, zoe inde Silversmitstrate, alsoock inder straten vander Keesstraten nae den *Steen* streckende, ontmoetten sommige persoonen, hunder dry oft vieren sterck, singende geestelycke liedekens ende de straten op ende neder gaende, vanden welcken hy seeght twee gesien te hebben die rappieren onder hen mantels hadden. Hem declarant ennige haerer vragende oft hy vanden Heeren nyet en wiste ende ofter yemant verwesen was die des anderendaeghs soude sterven, waerop soe hy antwoirde : neen, zyn van hem gescheyden, gaende heuren wech ; seegt voirts dat hy gesien heeft dat omtrent den *Steen* den geheelen nacht volck was, maer en weet nyet hoe vele des mochten zyn in getale, als zynen wech nyet voirdere hebbende genomen dan tot Stoffels, de draeyer, diewelcke songen psalmen ende geestelycke liedekens, zoe int Walsche als in Duytsche, ende dat tselve duerde tot den daegeraet toe, dat deen ende dander aff ende aen quam ende dat omtrent den tweelff uren hy meest volcx omtrent den *Steen* gesien heeft gehadt, zonder yemande ter weerelt gekent te hebben.

Jacob Stragier, geboren van Cortryck, poortere deser stadt, woonende onder den Borchtkoor, by Jans vanden Broecke, straetwerckere ende wakere, oudt omtrent sessendertich jaeren, seegt ende verclaert, onder eedt, dat hy des is omtrent vyff jaeren geleden, is byden Kerkmeesters vande Borchtkercke ende Wyckmeesters vanden wycke aldaer gestelt geweest als wakere, om te waken rontomme de kercke ende andere omliggende straten binnen der Borcht. Ende dat zoe hy des Dincxdaeghs snachts, omtrent den elff uren, (nyet wetende nochtans datter yemant soude verwesen zyn,) heeft voirden *Steen* vonden staende zekere manspersoonen, de meestendeel van hun wesende in hunne rocken ende ennige van hen mantels om hebbende, zonder oyck gesien te hebben dat heurer yemant vellen oft voirschoeyen oft rappieren oft ennich langh geweer hadde, anders dan hy dier twee gesien heeft die rappieren hadden, diewelcke aldaer stonden in drye oft vier hoopen, elcken hoop sterck wesende van acht, thien, oft tweelff persoonen, in vuegen dat den geheelen hoop tsamen maken mochte inden cant van viertich persoonen oft daeromtrent, singende geestelycke liedekens, die hy declarant nyet en verstont, welcke persoonen somwylen aff ende aen

quamen, gaende ende wandelende ondertusschen hunder sesse, achte oft thien tsamen, ende seegt gesien te hebben dat, vanden elven tot nae den tweelven toe, aldaer meest volcx was, bezundere vuytdien dat deen ende ander daer oyck voirby comende, zoe hy vuyt eten hadde mogen wesen, aldaer mocht ondertusschen blyven staende luysterende ende hoorende, in vuegen dat zoe hy, omtrent den tween oft drie uren aldaer wedercommende, gesien heeft datter nyet boven een oft twee persoonen somwylen en stonden, somwylen oock ewat meer; seegt oyck binnen dyen nacht aldaer nyet boven een oft twee vrouwenpersoonen gesien, noch oyck yemande vande geselscape aldaer ennichssins gekent, noch oyck van ennighe fortse oft gewelt, noch oyck ennige onbesceyden oft dreygelycke woirden gehoirt noch verstaen te hebben ; dat oyck hy by nyemande vanden ghenen die daer stonden, noch oyck by die daer wandelden, ergens aff dien nacht en is gevraecht noch aengesproken geweest; seegt voirts dat, zoe hy ten vier uren vander waken ginck ende alzoe te bedde gegaen was, hoorde alnoch, omtrent den vyff uren, datter noch ennige voirden *Steen* stonden ende songen.

Peter Panhus, coopman, woonende in *Pollenaken*, tegensover den *Steen*, seegt ende verclaert, onder eedt, zoe hy voir aende strate is slapende, heeft, in zyn bedde wesende, hooren singen zekere geestelycke liedekens, soe in Duytsch als in Francoys, midts welcken hy, opstaende, ende in zyn venstere liggende, heeft gesien (dwelck was des avonts omtrent den elff uren,) dat, tegensover der deuren, stonden ennige manspersoonen, somwylen wandelende, alsnu wesende vanden getale van twee oft dryen, ende somwylen van vier, vyff oft sesse persoonen, sonder nochtans gesien te hebben dat, zoe daer licht zomwylen voirby quam, dat yemant van hen ennig langh geweer, als van lange stocken, hellebaerden, swynsprieten oft diergelycke by hem hadde. Ende seegt dat, zoe hy aldaer inder vensteren lach, omtrent een ure tyts, aff ende aen gaende, hy hoorde dat een zeker partye die songen stonden onder de looven vander zyden daer hy woonachtich is, zulcx dat hy nyet weten en can hoe sterck oft tot wat getale zy mochten wesen, zonder oyck ennigen vrouwenpersoon aldaer gesien te hebben. Ende seegt dat, zoe wanneer yemant verwesen is, bezundere soo wanneer de executie

opten *Steen* geschiet, hy wel gesien ende geweten heeft dat onnae veel meer volcx dan daer op en Dincxsdage snachts vergadert was, aldaer gemeynlyck vergadert is geweest, zonder oyck yemant, midts der donckerheyt vanden nachte, gekent te hebben.

Gillis Hofman, coopman, seegt ende verclaert, onder eedt, dat hy woonachtich wesende tegensover den *Steen* in *Pollenaken* voirs., des Dincxdaeghs snachts, overmidts hy achterwaerts slaept, nyet en heeft gehoirt oft gesien anders dan dat hy des morgens, omtrent den vyff uren, opstaende ende opdoende zyn deure, heeft gesien dat tegensover den *Steen* stonden omtrent twintich oft dertich persoonen, zonder yemande gesien te hebben die ennich langh geweer over oft omtrent hem hadde, onder welcke persoonen hy ennege hoorde singhen in duytsche tale, als tot sevene, acht oft thienen toe ; seegt voirts gesien te hebben, boven vuyt zyne venstere, eer ende alvoiren hy zyn deure open dede, als dat tegensover synen huyse wandelden sommige manspersoonen, gaende ende staende, somwylen heurder twee, drie oft viere, zonder te cunnen oft moghen kennen ende dat zoe hy beneden tzynen huyse vuytgecomen was, heeft aenveerdt zekeren persoon, hem onbekent, voir zyns declarants deure staende, denwelcken hy vragende oft hy kennisse hadde der sangers die daer stonden ende songen, seggende daertoe oft den Heere quame, zy in laste zouden mogen comen, is de voirs. persoon, (hem deponent onbekent wesende,) des gehoor gevende, gaende na den geselscape, van stonden aen vertrocken, denwelcken alsdoen een goet deel, emmers ten minsten dieghene die songhen, daeronder waeren twee jongers ende twee vrouwenpersoonen, naevolghden ; seegt voirts dat zoe wanneer yemandt verwesen is, bezundere zoe wanneer de executie opten *Steen* geschiet, hy wel gesien ende geweten heeft dat onnae vele meer volcx dan daer op en Dincxdage snachts vergadert was, aldaer gemeynlyck vergadert is geweest.

Jacques Bernoulle, woonende inde *Borchtwall*, tegensover den *Steen*, seegt onder eedt dat, zoe hy omtrent den tweelff uren snachts hoorde sangh van acht oft thien persoonen, heeft zyn deure toe gevesticht, ten besten hy conste, ende zoe hy verboit zynen dienaers dat zy ter straten nyet vuytsien en sou-

den, heeft nochtans verstaen van eenen van zynen dienaers dat hy, dien nyettegenstaande vuytsiende, aldaer gesien hadde omtrent de twintich oft dertich persoonen oft daeromtrent.

Hans Wilckinchoff, woonende naest den *Steen* ter Borchtkerckenwaerts, suyckerbacker, seegt ende verclaert, onder eedt, dat hy des Dincxsdaeghs avonts wesende in zyn cuecken, geroepen ende geadverteert zynde by zyne boden dat men songh omtrent den *Steen*, heeft op zyn camere gegaen, alwaer hy, ter vensteren vuytsiende, heeft gesien datter omtrent twintich oft dertich persoonen stonden, onder dewelcke waeren acht oft thiene singende psalmen ende andere geestelycke liedekens, somwylen oock singende een alleene ende somwylen meer, maer en heeft nyet gesien dat yemant gewapent was van ennige swynsprieten, spiessen oft diergelycke ander geweer, hoewel hy sulcx heeft vermogen te sien, zoe ondertusschen aldaer voirby quam deen ende dander met fackelen, lanteernen oft toortsen, zonder oock gehoort te hebben van ennige fortse oft ongetydicheyt die opten poorten vanden *Steene* soude geschiet zyn ; seegt voirts dat zoo wanneer yemant verwesen is, bezundere zoe wanneer de executie opten *Steen* geschiet, hy wel gesien ende geweten heeft dat onnae veel meer volcx dan daer op en Dincxdage snachts vergadert was, aldaer gemeynlyck vergadert is geweest, zonder oyck yemant, midts de donckerheyt vanden nachte, gekent te hebben.

Lenaert Adriaenssens, woonende inde Borcht, byde Borchtkercke, coopman, seegt ende verclaert, onder eedt, dat zoe hy in Goensdaechs smorgens vuyt zynen huyse ghinck, heeft gevonden tegensover den *Steen* staende, tusschen vyff ende sesse uren, zekeren hoop ·soe mans- als vrouwenpersoonen, tot omtrent dertich oft viertich toe, onder dewelcke ennige songen, sonder nochtans gesien te hebben dat yemant gewapent oft versien was van ennigen langen geweere. Ende alzoo hy aensprack de vrouwenpersoonen aldaer alsdoen wesende, die nochtans zonder huycken waeren, ende hen vraeghde wat zy daer te doene hadden, zeyden dat zy vuyt eenen arbeyt gecommen waren, waerop zy van daer vertrocken. Ende was den meesten hoop vande ghene die aldaer waeren ende stonden meest ambachtsluyden, als in hun wambuys ende henne

voirschoyen staende, zoe het tyt was om te wercke te gane. Ende van tgene des dien nacht mach aldaer geschiet oft gebuert zyn voirden *Steen*, seegt nyet te weten, zoe hy oock seegt nyemande gekent te hebben dergheenre die alsdoen aldaer stonden.

Pauwels Janssens, scryvere, inden Eeckhoff; Jan Willems, woonende tegensover den Eeckhoff; Francoys Maingnart, woonende inde Schoytstrate, tegensover het *Reepken* ; Gheerdt vanden Bossche, woonende inde Predickheerenstrate, inden Lanteernenganck ; Peeter van Castelt, woonende inden Eeckhoff, alle timmerlieden inder stadt dienst wesende ; Hans van Oosten, tegensover de Munte int *Hoeffyser* woonachtich ; Hans Groots, woonende inden Mutsaerdenganck in Sint-Anthonisstrate ; Hans Ruys, woonende inde Begynenstrate inde *drye Hangelkens*; Peeter van Londerzeel, woonende opt Blockhuys by het Beghynholle ; Mathys Jacobs, woonende int Schuttershofstrate tegensover den *Wyser* ; Cornelis van Brecht, woonende inde Bocxstege inde *Sterre* ; Hansken vander Biest, woonende oock opt Blockhuys aen tBeghynholl ; Peeter Meys, woonende int *Casteel van Emaüs* by tBeghynholl, ende Aerdt Janssens, woonende opt cleyn torenken by Croonenborch, alle gemeyne arbeyders, seggen ende verclaeren onder eedt dat, zoe zy des nachts, omtrent den twee uren, begonsten te wercken aenden staeck ende staketsel dwelck bereet gemaect werdt totter expeditie vander justicien die gedaen zoude worden over den verwesene oft pacient, alsdoen zy in hun werck hebben gestaen ende gebleven vredelyck ende payselyck tot des morgens toe, omtrent tusschen vyven ende sessen, sonder van yemande ter weerelt ennich obstakel oft beletsel gehadt te hebben ende oock geweten te hebben dat yemant, hoewel daer te diversche stonden zekere partyen van volcke, soe mans- als vrouwenpersoonen (die oock nyet lange tyts en bleven staende,) aldaer voirby ghingen, ennige woirden, het waeren goede oft quade, tegens hen hielden, zonder oock gesien te hebben dat yemant ennich langh geweer by hen hadde.

Tanneken Antikeere, weduwe wylen Jans Broeckaerts, woonachtich opteGevangenbrugge, seegt ende verclaert, onder eedt, dat des Dincxsdaeghs avonts lestleden zy, hoorende zekere

gethier voirde poorten vanden *Steen* ende aldaer gecomen wesende, heeft gesien (tgene geschiede omtrent den thien uren oft ewat daernae,) dat voirde poorte voirs. stont ende thierde grootelyck zekeren manspersoon, die een ambachtsman ende met eenen colder gecleet was, ende diewelcke, zoe sy best heeft cunnen sien, een vel voir hadde ende die oock droncken was, staende ende cloppende opde selve poorte, nyet wetende nochtans waermede hy sulcx doen mochte, weder met eenen steen oft eenich ander geweer, ende alzoe ennige manspersoonen hen des waeren moeyende, alsnu deen ende dandere, proevende denselven dronckaert met goede woirden aff te keeren ende te bewegen van zynen propoeste ende andere hem met dreygementen ende straffen woirden van daer willende doen gaen, zoe zy hem zeyden dat hy verloren moeyte dede ende dat hy nyet in geraken en soude ; seyde daerop deselve dronckaert dat hy daer wel incommen soude. Emmers zoe hem drye oft vier manspersoonen met den arme namen (daeraff zy declarante oock mede een was,) heeft hem ten laetsten laten geseggen ende werdt alzoe van daer geleyt, nyet wetende nochtans, zoe zy declarante binnen haren huyse eens gegaen was, warwaerts zy hem henen leyden.

Hans Stroyen, dienaer ten huyse van Jan Crispyn, suyckerbackere, woonachtich opte Gevangenbrugge voirs., seegt ende verclaert, onder eedt, dat hy, ten voirs. avonde ende omtrent den tyde voirnoempt, heeft gesien dat zekeren dronckaert, die een cortachtich persoon was, gecleet met eenen gevriseerden rock die sneden hadde voir opte borste, hebbende inde handt eenen vuysthamer, grooten thier maecte opte poorte vande gevangenisse, daerop slaende ende stootende, ende want ennige tot hem seyden dat hy zynen veerden gaen zoude, hy en zoude nyet in geraken ; seyde daerop dat hy wel maken zoude in te commen, ingevalle hy vyff oft sesse van zyne maetkens hadde, animerende voorts de omstanders dat zy de handt mede aenslaen zouden, dwelck diversche persoonen ziende, zoe tselve hen nyet aen en stont, schieden in groote quantiteyt van daer ; ende seegt voorts dat, omtrent den seven uren daer te voiren, aldaer voorde *Steen* oock geweest hadde zekeren persoon die wel by drancke was ende die oock sulcx becrosen was dat hy nyet kenbare en was, soo hy oock seegt den anderen nyet gekent te hebben, welcke becrosen persoon

aldaer groote opsprake maecte opten Marcgrave ende der justicien, zonder onthouden te hebben de woirden die hy spreken mochte ende alzoo rontomme hem veel volcx vergaderde, schiet den meestendeel van hem ende ghinck elck zynder veerden, bezundere vuyt dien hen tselve spel nyet aen en stont noch en behaechde.

Meester Joos van Milleghem, barbier, woonachtich opte Gevangenebrugge, seegt ende verclaert, onder eedt, waerachtich te zyn dat hy, heden acht dagen, des avonts, etende opten *Steen* met Vincente vande Vyvere, boven opte poorterscamere, heeft ondertusschen hooren singen ende cloppen ende zoe hy met zynen geselscape meynde datter opten *Steen* gesongen was, midts dien daerop nyet lettende, hoewel de voirsluytere somwylen by hem quam seggen datter volck opte strate vergadert was, is des avonts, tusschen den elff ende tweelff uren, vanden *Steen* thuyswaerts gegaen, ende alzoe opter straten comende, heeft hier ende daer sien staen omtrent thien oft tweelff persoonen, jae, dat meer is, dunct hem, nae zyn beste, datter nyet boven sesse oft seven en waeren. Ende seegt dat, zoe hy vuytghinck, nyemant der voirs. persoonen, noch hem, noch Jeronimus den steenweerdere (die hem declarant opter straten vuyt lichte tot zyns declarants huyse toe,) aen en sprack, noch oock en kende hy, declarant, yemande heurer; seegt oock dat hy op andere tyden wel drymael meer volcx voirden *Steen* vergadert heeft gesien, soo wanneer yemant verwesen was oft datter yemant geexecuteert werdt.

Claes Janssens, dienaer ten huyse des voirs. Meester Joos, seegt ende verclaert dat hy, ten voirs. avonde, gesien heeft dat, omtrent den thien uren, voirden *Steen* gecomen is zekere persoon, hem onbekent, nyet wetende weder hy droncken oft sot was, groot gethier makende van cloppen ende slaen voirde voirs. poorte vanden *Steene*, ende alzoe hy wilde in zyn, siende dat hem sulcx nyet gebueren en mochte, nam aldaer eenen grooten steen die opte gote daerneffens plach te liggen, denwelcken hy voirde deure vande gevangenisse stelde, seggende dat zy alzoo nyet vuyt geraken en zouden, ende datse alle wel vast daerinne gesloten waeren.

Aldus gedaen ende verclaert in presentie als boven, opten

VI[en], VII[en] ende X[en] daghen der voirs. maent Octobris 1564.

My daerby zynde,
A. Grapheus.

XXIX.

10 *October* 1564.

(*Brief van het Antwerpsch Magistraat aan zijne afgezanten te Brussel.*)

Eerweerdigen, Edelen, Wysen, Voersienigen Heeren den Gedeputeerden der stadt van Antwerpen, onsen besunderen goede medebroederen, wesende nu ter tyt tot Brussel.

Eerweerdige, Edele, Wyse, Voersienige Heeren, besundere goede medebroederen,

Wy gebieden ons vuyt gansser hertten tot Uwe Eerw., deselve adverterende hoe dat wy uwe brieven ontfangen hebben op gisteren gescreven, ende kunnen Uwe Eerw. vuyt onse voergaende brieven wel verstaen vuyt wat redenen wy het gescrifte vande executie van Fabritio (by Uwe Eerw. geworpen ende ons deur den Pensionaris Wesenbeeck gesonden,) hebben verandert, want wy dyen aengaende groote questie met de Marckgrave gehadt hebben, die gerne de sake soude hebben geexaspereert, ende ons expresselyck vercleerde dat soo verre wy wilden mette sake simuleren, dat hy selffs de Hertoginne ende, waert noot, den Coninck de sake soude remonstreren ende oick Commissarisen aenden Hove versuecken om informatie te doen nemen, ons ende alle die hem mette informatie moeyden, misgaders oick de schutters die inde sake gedeponeert hadden, genoch houdende voer suspect, seggende dat deselve sake syn eere raecte, ende dye wilde nae der waerheyt vercleert hebben, ende meer woorden die te lanck waren te scryven ende wy in tyden ende stonden haer mondelinge sullen verhalen, soo dat wy, om hem eenichsins te appayseren, hebben dinformatie, die by dry Wethouderen ende dry Secretarisen (by ons daertoe gecommitteert,)

genomen is geweest, doen lesen in Collegio, in syne tegewoordicheyt ende aldaer inne vindende datter egeen logye gebroecken ware geweest, maer alleenlyck seker speeren ende staecken gecraeckt hadden vanden percke, ende dat het volck eerst beruert wert meest doer de dienaers dye na de omstaende persoonen stieten ende smeten, soo datter een deel vande persoonen die opde groote steenen die daer rontomme lagen stonden, aff vielen, hebben vande voors. logye vuyt de voors. memorie gelaten, misgaders van het singen vande gecondemneerde, want dinformatie hiel datse de gecondemneerde nyet en hadden hooren singen, maer alleenlyck seker omstaenders. Ende en souden oick egeen mentie gemaect hebben van tgene des snachts te voren ontrent den *Steen* gebeurt was, maer gelyck wy Uwe Eerw. in ons voergaende brieven gescreven hebben, wilde de Marckgrave tselve hebben, overmidts hy Haer Hoocheyt daeraff met syne particuleere brieven geadverteert hadde, nyettegenstaende mynen Heer den Borgmeester Berchem genoech toegeseeght hadde dat nyet te doene ende de sake te verschoonen ende texcuserene, soeckende soot schynt aen allen syden de sake te aggraveren meer danse inder waerheyt is. Want byde informatie als boven genomen wy bevinden dat, op anderen tyden, als men eenige delinquanten opden *Steen* geexecuteert heeft, veel meer persoonen hem voerden *Steen* gevonden hebben dan doen ter tyt deden. Ende sullen vuyte voors. genomen informatie een recueil doen maecken ende deselve Uwe Eerw. alsoo haest alst mogelyck is overseynden, ten eynde Uwe Eerw. vande saken gelyckse geschiet is mogen geinformeert syn ende deselve daer gevraecht synde der Hertoginnen ende anderen daer ende dyent van noode wesen sal overgeven. Tot noch toe en is nyemant vande quaetwillige achterhaelt, maer blyckt genoech dat maer leckers ende luyden van cleynder conditie syn geweest die hen de sake gemoyet hebben.

Aengaende der waken, hebben de Raetsluyden ende Wyckmeesters het middelste middel aenveert, te weten van eenyegelyck in synen wyck te wakene, ende hebben op gisterachternoenen met seker Commissarisen vuyter Weth daertoe geordonneert daerinne gebesoigneert ende sullen deselve wake, alsoo haest alst mogelyck is, te wercke stellen. Ende sullen op morgen ommegaen om opden voors. nyeuwen voet een regis-

ter ende boeck te maken. Hiermede eyndende (alleenlyck begerende dat Uwe Eerw. tgene voors. is nopende mynen Heer de Marckgrave believe by haer te houdene,) bidden den Almogenden Heere Uwe Eerw. te willen gesparen in voerspoet ende gesontheyt. Gescreven den X^{en} Octobris anno LXIIII.

Uwe Eerw. goetwillige medebroederen,
Borgmeesteren, Scepenen ende Raedt
der stadt van Antwerpen.

Recepta X^{a} Octobris 1564 *per Lambrecht.*

XXX.

11 *October* 1564.

(*Brief der Gedeputeerden van Antwerpen te Brussel aan het Magistraat.*)

Eerw., Edele, etc.,

Wy gebieden ons etc., derselver adverterende dat wy Uwer Eerw. brieven in date den X^{en} deser maent hebben ontfanghen, ende verstaen tgene aengaende dexecutie van Fabritio soude zyn gebeurt, daeraff wy sullen vermanen ter plaetsen daer tzelve van noode wesen sal, Uwer Eerw. nyettemin waerschouwende dat de sake by andere hier te Hove ende binnen deser stadt al sueter ende tot minder achterdeel vande stadt is aengegeven dan wy deur tscryven van Uwer Eerw. als anderssins Haer Hoocheyt ende te Hove hebben geremonstreert gehadt, ende dat die presse ende gedranck vanden volcke is eensdeels oirsake geweest van tgene daer gebeurt is. Maer, op avontuere Haer Hoocheyt ons vraechde nae de informatie, soo sal Uwer Eerw. gelieven ons daeraff copye te seynden, om des geinformeert te zyne, oft van noode waere. Nopende de beden vande Staten van Brabant en is zedert onsen lesten scryven nyet gedaen, ende midts der

compste van mynen Heere den President Viglius, is die zake verachtert. Wy hebben die zake vande assignatien vervolght ende die swaricheden eensdeels verstaen die wy, oft emmers die Tresorier van Urssel, Uwer Eerw. sal tzynen wederkeeren te kennen geven. Altyt hebben den Tresorier Generael vande Finantien geadverteert dat de stadt moet vande assignatie vande schult vande navigatie versekert syn, eer men tconsent vande geheyschte beden van deser stadt wegen soude moegen accorderen. Hiermede Uwer Eerw. den Almachtigen bevelende. Te Bruessel, desen XI[en] Octobris 1564.

Die Gedeputeerde, *scilicet :* ouden URSSEL, ROKOCX, Tresorier URSSEL ende GILLIS, Pensionaris.

XXXI.

12 *October* 1564.

(*Brief van het Antwerpsch Magistraat aan zijne Gedeputeerden te Brussel.*)

Eerweerdigen, Edelen, Wysen, Voersienigen Heeren den Gedeputeerden der stadt van Antwerpen, onsen besunderen goede medebroederen, wesende nu ter tyt tot Bruessele.

EERWEERDIGE, EDELE, WYSE, VOERSIENIGE HEEREN, BESUNDERE GOEDE MEDEBROEDEREN,

Wy gebieden ons vuyt gansser hertten tot Uwe Eerw., deselve hiermede adverterende hoe dat wy, achtervolgende onse leste brieven, hebben inde waken voorts gebesoigneert, ende naerdyen wy de Natien voer ons ontboden gehadt hebben, ende hen voergehouden dat sy souden willen, tot tranquiliteyte vander stadt ende bewaernisse zoo van heuren als andere borgeren ende inwoonderen huysen, verstaen tot het waken metten anderen borgeren ende innegesetenen, soo wanneer het heuren thoer ende behoorte soude wesen, nyet in

persoone, maer duer eenen van hueren huyse oft andere dyen sy tselfde souden betrouwen, hebben de voors. Natien ons ter antwoerden gegeven dat sy bereet ende gewillich waren daartoe te verstane, behoudelyck dat tselfde nyet getrocken en werde in consequentien ende sy nyet gesubjecteert en werdden om eenigen dienst, als van Wyckmeesters, Honderste oft Thiende mannen, te aanveerden, dwelck huer oick alsoo toegeseeght is geweest. Ende sullen dyenvolgen noch van desen dage ommegaen in alle wycken ende de registers ende coyeren doen maken, om, alsoo haest alst mogelyck is, de voors. wake teffectueren.

Wy seynden Uwe Eerw. hiermede oick het *Recuiel* (1) gemaect vuyter informatien byden Commissarisen by ons daertoe geordonneert genomen, ten eynde Uwe Eerw. hetselfde daer en soo wanneer sy geraden sullen vinden overgeven. Ende is het voors. *Recuiel*, in presentie van mynen Heere den Marckgrave, in Collegio alsoo gelesen geweest ende heeft den voors. Marckgrave hetselfde geadvoyeert, vindende denselven nu in deser saken redelycker dan hy te voeren geweest heeft. Wy hebben op heden vernyeut de gedructe ordonnantie hier tot diversche reysen gepubliceert, waeraff wy Uwe Eerw. een hiermede overseynden. Ende hebben den Wyckmeesters belast dat sy eenen yegelycken, soo int ommegaen als andersins, vermanen deselve ordonnantie te achtervolgene. Ende overmits men nu int opscryven ende teeckenen vanden persoonen in alle wycken woonende scherper regard nemen zal dan men andere tyden gedaen heeft, hopen dat deselve ordonnantie beter geeffectueert ende onderhouden worden sal danse tot noch toe is geweest. Eerweerdighe, Edele, Wyse, Voersienige Heeren ende besundere goede medebroederen, hiermede blyft God Almachtich bevolen. Gescreven den XII^en^ dach Octobris anno XV^c^LXIIII.

Uwe Eerweerdicheden goetwillige medebroederen, Borgmeesteren, Scepenen ende Raedt vander stadt van Antwerpen.

Recepta XIII Octobris 1564 *per Compere.*

---

(1) Zie blz. 203.

XXXII.

14 *October* 1564.

(*Brief der Gedeputeerden van Antwerpen te Brussel aan het Magistraat.*)

Eerw., Edele, etc.,

Wy gebieden ons etc., derselver adverterende dat wy Uwer Eerw. brieven in date den XIII^en^ deser maent hebben ontfangen, met oyck het *Recueil* vande informatie genomen nopende tfeyt gebeurt inde executie vanden gecondempneerden Fabritio, dwelck ons sal dienen soe verre wy daeraff meer verhoiren. Voerts adverteren Uwer Eerw. hoe dat die Staten van Brabant ghisteren zyn vergadert geweest, ende heeft myn Heere die Cancellier overgegeven die doleantien vande selve Staten by Haer Hoocheyt daerop geappostilleert, welcke appostillen al meest zyn dilatoir, gelyck Uwer Eerw. tonser wederkeeren daeraff copye sal gebrocht wordden. Die Prelaten ende Edelen hebben ghisteren daerop begonst te besoigneren ende eensdeels den Gedeputeerden vande steden verclaert dyen aengaende hen goetduncken, ende zullen daerinne heden voerts procederen. Ten anderen, heeft myn Heere die Cancellier aende Staten versocht te weten, oft zyt eens waren die poincten diffenrentiael tusschen Prelaten, Edelen ende den Gedeputeerde vande steden, nopende dinhouden vande schult van Meester Nicolas Nicolai ende vanden remboursemente vande penningen bewesen opden vercoop vande Demeynen als andere. Ende desen aengaende, naedyen die Gedeputeerde vande andere steden ons hadden verclaert des gelast te zyne, hebben wy hen geoepent onsen last by Uwer Eerw. ons gegeven den XXII^en^ Augusti lestleden, dat wy ons conformeerden metter opinie vande Prelaten ende Edelen, behoudelyck dat men nopende den vercoop vande Demeynen met hen soude reguleren nae dacte vanden consente daerop gegeven, ende dat men Turnhout soude vuyter specificatie laten, als wesende vryheyt ende een vande principaelste stucken vande Demeynen inde Kempen ende fortresse ende anders daer gheen en is ; daermede die Gedeputeerde vande andere steden

hen hebben gevueght, ende hebben oyck die van Bruessel begeert dat men oyck in heur quartier gheen stucken en soude vercoopen, soe verre men metten vercoop vande bosschen van Wavre nyet toe en quame, die der stadt soude oyck eenichssins prejudiciabel moeghen syn, ende die van Loeven hebben verclaert gheenen last te hebben aengaende die conditie vande schult van Nicolai, hen gheenssins te vuegen totter tyt ende wylen toe dieselve schult ende andere staende ten laste vande Conincklycke Majesteyt en syn geliquideert, daeraff men heeft Geeraerden Gramey, der Staten Rentmeester, doen maken die staten tot directie vande voors. liquidatie. Wy hebben oyck begheert dat Prelaten, Edelen ende Gedeputeerde vande andere steden in dopinie van Uwer Eerw. souden willen laten het poinct vande imposten te moeghen lichten ter plaetsen daer die stadt inde omliggende plaetsen accyse ontfanckt, waerop ende op het voors. verclaren vande Gedeputeerde vande steden die Prelaten ende Edelen hebben hen meyninge te oepene ende oft zy hen in als metten voers. steden conformeren. Ende wy hebben altyt geinsisteert inde andere conditien by ons te voeren in gescrifte overgegeven, besondere vanden inhouden van tgene der stadt voere heur quothe opde beden is geassigneert, Wy verstaen dat eerlange wy sullen goede tydinge vuyt Engelant hebben, die men dagelycx is verwachtende. Wy en cunnen alnoch egheen expeditie gecryghen vande saken vanden gevangen poirteren ende politie, maer men gheeft ons goede hope. Wy seynden Uwer Eerw. sekere missyve gescreven by Jacques de Roovere aen Geeraerden Grameye, Tresorier vande Staten van Brabant, mentie makende van sekere overdaet die by ennige ingesetenen van Antwerpen den deurweerders executerende den X^en penninck soude aengedaen zyn, namelyck Jacob Mertens, deurweerdere, diewelcke men byden Procureur Generael was in meyninge te doen punieren ende corrigeren. Soe heeft ons goet gedocht dat Uwer Eerw. over den ingesetene zulcx gedelinqueert te hebbene behoirt kennisse te hebbene, ende mynen Heere den Marcgrave zulcken persoon te betichten voer ende aleer die voors. Procureur Generael denselven gedelinqueerden aentast oft beticht, om die consequentie wille. Tselve sal Uwer Eerw. gelieven mynen Heere den Marcgrave te kennen te geven, tot conservatie vander stadt jurisdictie over den ingesetene ende ten exemple vande andere quaetwillige,

alsoe die Goede Mannen vanden Breeden Rade tot meer stonden hebben versocht gehadt dat men den X^{en} penninck ende den XX^{en} soude doen betalen, die denselven nyet en hadden betaelt, ende Uwer Eerw. wel mach dencken wat interesten daerop syn verloopen by faulte van het innen ende betalen vanden selven X^{en} ende XX^{en} penninck. Hiermede Uwer Eerw. den Almachtigen bevelende. Te Bruessele, desen 14^{en} Octobris 1564.

Die Gedeputeerde medebroederen, *scilicet:* Urssel, Rokocx, Tresorier Urssel ende Gillis, Pensionaris.

XXXIII.

(*Vertoog van het Antwerpsch Magistraat aan Philips II.*)

Aenden Coninck.

Verthoonen ende geven te kennen Borgemeesteren, Schepenen ende Raedt der stadt van Antwerpen hoe dat binnen der stadt van Dordrecht is gevanghen eenen genaempt Anken (1) Henricxzone, diewelcke bekendt heeft inde executie van Broeder Christoffel Fabritius, hereticquen leeraer bynnen Antwerpen, mede geworpen te hebben met steenen, hebbende vermelt den aenslach ende het voernemen van andere quaetwillige die denzelven gecondempneerden meynden te ontsetten, maer midts dien dezelve gevangen varieert ende discrepeert in sommige poincten, hebben die supplianten in diligentie gescreven aenden Schouteth, Borgemeesteren ende Schepenen van Dordrecht ende aen hun versocht dat zy in faveur van justicien ende vande supplianten denselven souden willen laten bringen tAntwerpen om te moegen commen totter naerder waerheyt vande persoonen ende gelegentheden vanden huysen, plaetsen ende straten daeraff hy in zyn confessie mentie is makende, dwelck zoude moeten worden gedaen by oculaire designatie ende anderssins, ende dat men denselven gevangene wederom in hunnen handen sal leveren soe haest men syns in naerdere interrogatien, con-

(1) Auken (?)

frontatien ende oculaire designatien gebesicht sal hebben ende dat het vueren ende wedervueren sal gedaen worden sonder heuren cost, maer oft die van Dordrecht tzelve weygerden, soe versuecken die supplianten dat Uwer Majesteyt gelieven wille, tot meerdere addres ende faveur van justitien ende om alle saken int licht te moegen bringen, dien van Dordrecht te ordineren den supplianten hun versueck te accorderen.

XXXIV.

17 *October* 1564.

Examen gedaen tot versoucke van Adriaen van Blyenborch, Schouteth der stede van Dordrecht, aenden persoen van Anken Henricxzone van Lieuwaerden, oudt ontrent XXIII jaeren, opten XVII[en] *Octobris anno XV*[c] *vier ende tsestich, ter presentie van Jacop Adriaenszone ende Wouter Barthoutszone, Scepenen, ende Meester Willem Scoeck, Raidt ende Pensionaris ende Gysbrecht Janszone, Raidt der voerscreven stede.* (1)

I.

Seyt van Leuwaerden geboren te zyn ende zyn moeder aldaer noch te woenen inde Kerckstraet ende een wasschdraeyster te zyn.

II.

Seyt tot Leuwaerden gegeesselt te zyn, doen hy vyfthien jaeren oudt was, overmidts zeekere capoenen die hy gestoelen hadde.

---

(1) (*Op den bladrand* :) *Interrogetur* 1° oft hy die vercleert heeft geworpen te hebbene *ante captivitatem* oft *post captivitatem*.

III.

Seyt weder gevangen te syn tot Leuwaerden ende van daer gebrocht te zyn in Junio lestleden tot Middelborch om opde galeye gestelt te wordden, alwaer hy gebannen was syn leven lang, maer aldaer, gaende naer den *Steen*, ontcomen te zyn, overmits de boeyen hem te groet waeren, zoe dat hy doer dezelve zyn beenen gecregen heeft.

IIII.

Seyt gevanghen geweest te zyn tot Antwerpen twee reysen ; deeste reyse onder den naem van Anken van Dockum ende aldaer gebannen te zyn vuyter stadt een jaer, op correctie vande Heeren.

V.

Seyt een halff jaer daernaer ofte daerontrent weder gevangen te zyn tot Antwerpen vande scippers byde Engelssche Kay, omdat hy een scippere een webbe laeckens stelen wilde, opden gemeenen *Steen*, met zeeckere luyden vanden Scrift ende, onder andere, met eenen predicant die alle nacht inden kelder predicte ende gelyckelyck vuytgebroecken te zyn op eenen Sinte-Maertensavont. (1)

VI.

Seyt dat, geleden op Sinte-Michielsdach lestleden, binnen der stede vander Goude, hem confessant gelevert is geweest zeeckere missyve van zeeckere scippere wesende een waert van een herberge staende byde poert daer men van Amstelredam coempt, wiens name hy nyet en kent, maer zeyt te wesen een swaer vet man, om dselve missyve te bescicken tot Antwerpen ende dat dselve waert hem beloeft hadde dat hy thien stuvers vanden brieve hebben zoude, indien hy den-

(1) (*Op den bladrand:*) *Interrogetur* oft hy den naem vanden predicant, hier geruert, nyet en weet.

zelven brochte, nyettegenstaende dat daer maer twee stuyvers op stonden. (1)

VII.

Seyt binnen der Goude, onder de leuffve vanden voerscreven waert, by hem gecomen zyn zeeckere vier persoenen, onder dewelcke twee hem confessant kenden, vuyt oersaecke dat zyluyden met hem vuytgebroecken waeren tot Antwerpen ten voers. Sinte-Maertensavont, den eenen genaempt Lambrecht de Mutsmaecker, van Antwerpen, die een huysvrouwe hadde genaempt Lynken ende den anderen Hubrecht de Naeyer, van Middelborch, dewelcke hadde ten wyve de zuster vanden casteleyn van Haerlingens huysvrouwe ende de andere twee genaempt zynde Jan Henricxzone, snyder, die hem zyde van Bolswaert te zyn ende Bastiaen van Mechelen, linnewever, woenende tot Harlingen in Vrieslant. (2)

VIII.

Seyt dat voerscreven vier persoenen zeyden tegens hem confessant dat op Vrydach daeraen volgende zekere predicant, die een Vrouwebroeder hadde geweest, gebrant zouden wordden ende dat zylieden derwaerts wilden om hem te ontsetten, vraegende hem confessant oft hy mede wilde, waerop hy confessant zeyde dat hy eenen brieff hadde die hy tot Antwerpen moeste bescicken ende hemlieden dezelve gethoent hebbende, hebben denzelven terstont gekent, seggende: « desen brief compt van Amstelredam » ; seggende voerts : « coempt, vaert met ons, wy sullen u vracht betalen. »

IX.

Seyt dat den brief hadde twee signetten.

(1) (*Op den bladrand :*) *Interrogetur* oft hy die thien stuyvers hier geruert ontfangen heeft ende van wyen.

(2) (*Op den bladrand :*) *Interrogetur* welcke vande vier hier genomineerde met hem vuytgebroecken hebben ende oft hy nyet en weet doense gevangen waren, datze heur anders deden noemen.

X.

Seyt met dvoers. vier persoenen gereyst te zyn van daer tot Dordrecht ende gingen dvoers. vier te samen in Amstelredam ende hy confessant in Antwerpen ter herberge des avonts.

XI.

Seyt dat zyluyden vier voers. reysden sanderendaechs naer Haesten, int lant van Gelre, ende hyeten hem confessant alhier hemlieden verwachten.

XII.

Seyt dat zylieden wederom gecomen zyn, zonder yemants anders van Haesten met hemlieden gebrocht te hebben.

XIII.

Seyt dat zylieden tusschen den Maendach ende Dincxdach, te weten des nachts tusschen den II^{en} ende III^{en} Octobris, van hier gereyst zyn naer Antwerpen.

XIIII.

Seyt dat zyluyden betaelden zyns confessants vrachte.

XV.

Seyt dat zylieden des Woensdaechs gecomen zynde ten zeven vuyren des morgens binnen Antwerpen, gegaen zyn ten huyse van Jacques de cruyenier, wesende een botervercooper van zyne neringe, woenende opde Boterroy, staende een yseren leen voer zyne deure, aenden welcke dvoers. myssyve gescre-

ven was ende daer gecomen zynde, laesen zylieden gelyckelyck den brieff. (1)

XVI.

Seyt dat den brieff onderteyckent ende gesubscribeert was by eenen Pieter Thomszoen, woenende tot Amstelredam byde Papenbrugge ende het opschrift houdende was aenden voers. Jacques. (2)

XVII.

Dat inhouden vanden missyve was als hy confessant hoerde lesen dat Jacques voers. zoewel wilde doen ende spreken met zyne broeders aldaer, dat zylieden zouden willen helpen haeren gevangen broeder vuyt den last, denwelcken zy verstaen hadden dat men binnen XIIII dagen doen eerstcomende zoude executeren ende dat hy zyn volck aldaer daertoe mede soude spreecken.

XVIII.

Seyt dat zylieden gelyckelyck van daer gegaen zyn inde Vollersstraet in een huys staende aldaer tusschen thuys daer den *Wildeman* vuythangt aen deen zyde ende *Adam ende Eva* aen dander zyde, daer twee vollers waren, den eenen genaempt Jan ende den anderen en kende hy nyet, ende noch een speldemaker wiens name hy confessant nyet en kende ende hebben aldaer den brieff gelesen ende seyden tegens malcanderen : « desen brief coempt te laet, nochtans moeten wy raedt zoucken om hem te ontsetten. » (3)

---

(1) (*Op den bladrand:*) *Interrogetur* oft den meester daer vanden huyse was desen voers. Jacques ende oft hy gehoudt is ende watter vuythangt voert tvoers. huys ende van wat statuere, coleure, ouderdom ende qualiteyt dat den voers. Jacques is.

(2) (*Op den bladrand:*) *Interrogetur* vuyt dat redenen zy hem den brief binnen lyeten sien, soe dat hy de subscriptie konste geleyen ende oick het inhouden geweten.

(3) (*Op den bladrand:*) *Interrogetur* waer die Woldersstrate staet ende tot welcker uren hy daer ginck ende oft dese persoonen des snachts nyet by malcanderen en waren ende waer hy confessant dyer tyt vernachten ende oick namaels ende van wat statueren, forme, coleure ende qualiteyte dat den voors. Jan ende den spelmaker was.

XIX.

Seyt dat Jacques te voeren tegens hem confessant zeyde dat hy wel een pondt groet gegeven zoude hebben, hadde den brieff acht daegen eer gecomen.

XX.

Seyt dat zylieden te zamen beloefden hem confessant vanden hoefde totte voeten te cleeden indien hy hemlieden helpen wilde om dvoers. gevanghen te ontsetten.

XXI.

Seyt dat zyluyden gelyckelyck gegaen zyn vuyt de Vollersstraet naer den gemeenen *Steen* toe, ende gaende naer den *Steen*, quam dselve gevangen hemlieden te gemoete.

XXII.

Seyt dat dvoers. Jacques, Jan ende den speldemaecker voers. steenen opraepten van straet onderwege.

XXIII.

Seyt dat opde Merct by hemlieden noch gecomen zyn vyff persoenen van Antwerpen die hy zeyt nyet te kennen, zulcx dat zyluyden veerthien sterck waren. (1)

XXIIII.

Seyt dat zyluyden gingen gelyckelyck staen aende baellye te voeren eer de gevangen daerinne quam ende hy confessant, een weynich achter hemluyden.

---

(1) (*Op den bladrand* :) *Interrogetur* van wat qualiteyt, stature ende hoose in habyt waren de voers. vyf persoenen.

XXV.

Seyt doen de gevangen aenden staeck gebonden worde, zyluyden begonsten te zingen, ende was de eerste, naer zyn confessants beste wetenschap, dvoers. Jacques.

XXVI.

Seyt dat, nae zyn beste wetenschap, de voers. derthien de eerste waeren die worpen ; in allen gevalle dat hy wel weet dat zyluyden medegeworpen hebben ende dat zy luyden riepen : « smyt doet, smyt doot » ende dat hy confessant, dat hoerende, mede geworpen heeft naer den meester ende dienaers zes ofte zeven steenen. (1)

XXVII.

Seyt dat hy, confessant, gebleven is opde Merct ten vuyteynde toe, dat dvoers. sedictie ende oproer al gedaen was, ende staende aldaer naer dat al gedaen was, voer ofte ontrent den huyse van eenen Anthonis, wesende een laeckencooper, woenende opten houck vande straet daer men vande Merct gaet naer Onser-Lieve-Vrouwenkerckhoff, daer twee groete kasten ofte houten stellaige voer de doere stonden, gehoirt te hebben dat dselven Anthoenis zeyde dat eenen speldemaecker ende twee vollers deerste geweest waeren die begonsten te zingen ende dat zeeckere persoenen, hem confessant onbekent, zeyden : « Thonis zegt nyet meer dan ghy verantwoerden wilt. »

XXVIII.

Gevraecht zynde hoe hy desen Anthonis kende, seyt Anthonis nyet gekent te hebben dan dat ennige coopluyden hem nomineerden Anthonis, daertegens hy dit zelve vermaende, staende voer zyn deure doen den oproer gedaen was.

---

(1) (*Op den bladrand* :) *Interrogetur* oft nyemant vande voers. derthien persoonen geweer wyt en hadde ende aenden mutsaert oft vier en trocken om den misdadigen daervuyt te crygen.

XXIX.

Seyt dat hy confessant alleen gegaen is vande Merct ontrent twee wyeren opde Visschmerct inde tweede herberge aende slinckerhant comende vanden *Steen* naer de Visschmert, ende alleen daer ontbeten te hebben ende verteert thebben twee stuyvers ende dat hy confessant aldaer heeft laten leggen opde taefel een sloetelken van zyn confessants packton, zonder den naem vanden waert ofte herberge te weten. (1)

XXX.

Seyt van daer gegaen te zyn tot dvoers. Jacques ende tegens hem geseyt te hebben dat hy wel behoerde te hebben drye oft viere stuyvers tot eenen teerpenninck ende dat dvoers. Jacques zeyde : « hadden wy den man vuytgecregen, wy zouden u gecontenteert hebben. »

XXXI.

Seyt dat hy confessant geseyt heeft : « Jacques, hadde ic geweten dattet zulcken brieff geweest hadde, ic en soude hem nyet gebracht hebben. »

XXXII.

Seyt dat hy confessant van daer hier binnen deser stede gecomen is des Donderdaechs daeraen volgende, des avonts, zonder dat hy geweten heeft ofte noch weet waer die andere gebleven zyn, ende alhier des Vrydaechs geapprehendeert te zyn.

Onder stont gescreven aldus : Geextraheert vuyt de confessie van Ancke Hendricxzone van Leewaerden, ende daertegens gecollationneert, accordeert by my,

PAULIS.

(1) *(Op den bladrand :) Interrogetur* waer zyn medegesellen doen gingen.

XXXV.

19 *October* 1564.

(*Brief der Gedeputeerden van Antwerpen te Brussel aan het Magistraat.*)

Eerw., Edele,

Wy gebieden ons etc., derselver adverterende hoe dat wy, ontboden zynde by Haer Hoocheyt, neffens derselver zyn geweest den XVI[en] deser maent, om te weten het debvoir datter gedaen was om dautheurs vanden desordre ende berueringe (die int executeren vanden gecondempneerden Fabritio steenen geworpen ende gesonghen hadden,) te achterhalen, waerop Haer Hoocheyt is geremonsteert geweest tgene wy hadden verstaen vuyt het voergaende scryven van Uwer Eerw., sulcx als wy nyet en twyffelen myn Heere Lanceloot van Urssel en sal Uwer Eerw. hebben gerelateert tgene hy selve Haer Hoocheyt dyen aengaende heeft geantwordt. Maer want onder andere Haer Hoocheyt was te kennen gegeven dat wy verwachten die compste van mynen Heere die Borgemeester, soe en zullen wy nyet kunnen gelaten naerdere Haer Hoocheyt te onderrichten vande gelegentheyt vander zaken ende van het remedie dat by Uwer Eerw. ende der gemeynte geraempt ende geeffectueert is om te wederstaen alle inconvenienten, ende zyn van meyninge het recueil ons by Uwer Eerw. voergaende brieven gesonden over te geven, dwelck wy heden gedaen souden hebben, maer hebben tselve gedifferecrt ende vertrocken tot op morgen, midts dien wy gisteren syn gewaerschouwt datter brieven vuyt Engelant waren gecommen die men decifreerde om te weten oft wy, die gesien, by Haer Hoocheyt sullen ontboden wordden, alsoe dieselve ons den voors. XVI[en] deser maent seyde dat zy metter ierste tydinge vuyt Engelant verhoepte ons goede tydinge te communiceren. Ende sullen eensamentlyck Haer Hoocheyt exhiberen sekere memorie om te hebben expeditie vande saken vande gevangenen poirteren ende vanden diensten van politie. Soe verre zedert den vertreck van mynen Heere den

Borgemeester ennige vande voors. sangers ende steenworpers syn achterhaelt, tsal Uwer Eerw. gelieven ons daeraff in diligentie te adverteren. Voerts, den XVII[en] deser maent, hebben die Staten van Brabant hen naerdere versueck beruerende dappostillen vande Hertoginne opde voergaende doleantien mynen Heere den Cancellier ontdeckt ende overgegeven, daerop die Staten verwachten die resolutie van Haer Hoocheyt ende, binnen middelen tyde, vergaderen die Gedeputeerde opde saken particulier vande Staten, besundere aengaende de imposten ende de swaricheden dyen aengaende oepen staende. Die schippers van Bruessel hebben zekere requeste overgegeven die heden dien van Bruessel is gecommuniceert om binnen acht dagen daerop te antworden, ende dappoinctement daerop gestelt houdt oyck inne dat dieselve requeste dyen van Antwerpen soude worden gecommuniceert ten selven eynde. Die van Bruessel sullen daerop rescriberen ende ons haer rescriptie communiceren ; die voors. scippers clagen dat die scippers van Antwerpen hen depossesseren vanden thore alhier, contrarie heur voergaende vonnisse. Hebbende die rescriptie van Bruessel, sullen Uwer Eerw. daeraff copye seynden. Hiermede Uwer Eerw. den Almachtigen bevelende. Tot Bruessele, desen 19 Octobris 1564.

Die gedeputeerde, *scilicet:* Berchem, Buyten-Borgemeester, Rokocx ende Gillis.

XXXVI.

20 *October* 1564.

(*Brief der Gedeputeerden van Antwerpen te Brussel aan het Magistraat.*)

Eerw., Edele, etc.

Wy gebieden ons etc., derselver adverterende hoe dat die Staten van Brabant desen voernoene neffens Haer Hoocheyt zyn geweest, aldaer Haer Hoocheyt inden name vande Conincklycke Majesteyt, by monde van mynen Heere den

Cancellier van Brabant, in presentie van mynen Heere den President, den Heeren vanden Rade van Staten ende Finantien, heeft geaccepteert het consent vande Staten opde geheyschte vier beden, ende het derde leth van Bruessel om verscheyden redenen ende respecten vervangen, daertegen die Staten oft heur Gedeputeerde heur gheen partyen en hebben gemaect, maer Haer Hoocheyt betrouwt dat die doleantien ende andere conditien ende bespreken, int generael ende particulier gedaen, sullen gevuydeert ende geliquideert wordden voer het maken oft teekenen vande acten, gelyck wy tonser wedercompste breedere tzelve sullen verhalen, verlatende op dit pas tselve te scryven om der cortheyt vanden tyde. Naedien die Prelaten, Edelen ende Gedeputeerde vande andere steden waeren vertrocken, hebben wy Haer Hoocheyt verhaelt het debvoir dat dat by Uwer Eerw. ende dOffitiers is ende wordt gedaen om yemanden, culpabel vanden feyte inde executie van Fabritio gebeurt, te achterhalen, ende datter eenen tot Dort soude zyn gevangen, die soude bekennen tAntwerpen in dexecutie voors. geworpen te hebben. Ende zyn daer in wederzyden verscheyden propoesten geweest, onder andere, heeft Haer Hoocheyt goet gevonden het debvoir vande informatie ende wake ende daeraff bedanckt, maer, om geheel satisfactie te hebben, heeft versocht dat men een oft twee vande voors. culpabelen wilde achterhalen ende daeraff exemplaer punitie doen. Die President seyde dat die Schouteth, die hem vromelyck hadde, seyde totten gheenen die wierpen : « ick kenne u wel, ick sal u wel vinden, » dat men dieselve wilt suecken ende achterhalen oft dieghene die dandere Offitiers moegen gekendt hebben, wy excuserende tzelve dat men, in alsulcken presse, yemanden qualyck can kennen ende achterhalen, gelyck ten tyde vande Keyserlycke Majesteyt in gelycke trouble gebeurt was. Haer Hoocheyt antwoirde dat dit feyt was van meerder gewichte ende consideratien, ende daeromme alle neersticheyt behoirde gedaen te worddene om yemanden te apprehenderen culpabel vanden selven feyte. Wy hebben Haer Hoocheyt oyck een memorie gegeven om expeditie te hebben vande saken vande gevangen poirteren als vanden dienste van politien. Uwer Eerw. sal gelieven ons te adverteren in diligentie ofter yemant is achterhaelt. Die Cancellier vanteerde hem ongemaent te seggen datter sommighe souden zyn gevangen, ende ingevalle

nyet, scheen daeraff verwondert te zyne. Wy hebben altyt Heur Hoocheyt geseeght Uwer Eerw. te adverteren van tgene zy desen aengaende heeft versocht ende is begheerende. Voerts verstaen datter goede tydinghe vuyt Engelandt zyn gecommen, ende sullen na de noene die brieven inden Rade van Staten gelesen worden, soe wy verstaen, ende, die naerder vernomen hebbende, zullen Uwer Eerw. daeraff in diligentie adverteren. Wy seynden Uwer Eerw. tgene die Secretaris Scharenberger ons gegeven heeft, getrocken vuyten brieven vanden Hertoge van Bruynswyck aende Hertoginne van Parma gescreven nopende Andries Vermoelen etc., met oyck sekere memorie daerby gevueght, ende Uwer Eerw. sullen moegen delibereren oft men andere brieven van rencharge sal versuecken, oft nyet, oft verbeyden naerdere tydinge van Hambourch, deur Christoffel Pruynen, vande bevelen vande Keyserlycke Majesteyt aldaer gedaen. Hiermede Uwer Eerw. etc. In haesten, den XX^en^ Octobris 1564, ten I uren nae noene.

Die Gedeputeerde, *scilicet:* Berchem, Borgemeester, Rokocx ende Gillis.

---

21 *October* 1564.

(Brief van het Antwerpsch Magistraat aan zijne Gedeputeerden te Brussel.)

Eerweerdigen, Edelen, Wysen, Voirsienigen Heeren den Gedeputeerden vander stadt van Antwerpen, wesende jegenwoirdichlyck tot Bruessel.

Eerweerdige, Edele, Wyse, Voirsienige Heeren ende medebrueders,

Wy gebieden ons vuyt goeder herten tot Uwen Eerw. Wy hebben ontvangen Uwen Eerw. brieve, gedateert op ghisteren, ende alzoe dezelve daerinne vermaen maken van zekeren persoon quaetwillige die tot Dorth soude gevangen zyn, sal Uwen Eerw. gelieven te weten hoe dat wy vander voirs. apprehensien geadverteert geweest hebbende, hebben van stonden aen ende in alder diligentien nae Dorth voirs. geschict

eenen deser stadt boden, die ons zekere brieven vande stadt van Dordrecht, mitsgaders de confessie vanden gevangene, gebrocht heeft. Maer alzoe dezelve brieven ende bezundere de confessie, wy bevinden zoe doncker gestelt te zyn, zoe daerinne persoonen, huysen ende straten genaempt ende bedragen worden die ons nyet kenbaer en zyn, noch oock vindbaer binnen deser stadt, hebben geraden gevonden te schicken in goeder diligentie nae Dordrecht Meester Janne van Asseliers met brieven van credentien, om hem zoe aen die vande Weth aldaer, als aenden gevangene, naerdere ende met goeden bescheede te informeren, om by alzoe vander gerechter waerheyt zekerlick geinformeert wesende, alle neersticheyt gedaen te worden, om te moeghen becommen deghene die ennichssins culpabel souden moghen bevonden worden, soe wy oock alle vuyterlicke neersticheyt ende vervolgh doen om te moghen commen totter kennissen van yemande derzelver quaetwillige. Syn oock dagelicx besich metten Wyckmeesters ende andere int opstellen vander waken, ende want, om tselve gevuechelick te moghen doen, wel nootelick waere dat myn Heere de Borgmeester van Buyten alhier oock waere, te meer, midts den questien die gerysen tusschen de gulden ende andere die exemptie vanden waken pretenderen willen, souden wel begheeren dat myn Heere de Borgmeester voirgenoempt hem alhier vonde. Aengaende den brieven te scryven aenden Hertoghe van Bruynswyck, syn van advyse dat men tselve zal moghen ophouden totter tydt toe wy naerdere tydinge sullen hebben ontfanghen van Hamborch deur Christoffel Preunen. Ende sullen Uwen Eerw. wel doen ons te adverteren, zoe haest het moghelick zal wesen, vander goeder tydinghen die vuyt Engelant mach gecommen zyn, zoe alle de weerelt daer zeer is nae hakende.

Eerweerdige, Edele, Wyse, Voirsienige Heeren ende medebrueders, hiermede dese eyndende, bidden God Almechtich Uwen Eerw. in salicheden te willen gesparen. Geschreven desen XXI[en] Octobris 1564.

Uwen Eerw. goetwillige medebrueders,
Borgmeesteren, Scepenen ende Raidt
vander stadt van Antwerpen.

Recepta 21 *Octobris* 1564.

XXXVIII.

23 *October* 1564.

Recolement gedaen op zekere confessie van een Anken Henricxzone, tegenwoerdelyck gevangen binnen Dordrecht, ter presentie vanden Officier ende Schepenen aldaer ; ende de voers. gevanghen gevraecht ende geexamineert zynde opt inhouden derzelver confessie van date den XVII[en] *Octobris anno LXIIII*[en] (1), *verclaert waerachtich te zyne tgene hiernae volgt :*

Inden iersten, de voers. gevangen van nyeuws gevraecht ende geexamineert zynde opde gheschiedenisse ende alle gelegentheyt inder voers. confessie vermelt, persisteert by I[e], II[e], III[e], IIII[e] ende V[e] articulen der voers. confessie ende verclaert dinhouden van dien warachtich te zyne, seggende soe veel meer opt voers. vyffde artycle, gevraecht zynde naer den naem vanden predicant daerinne geruert, den naem vanden zelven nyet te weten, maer dat denzelven predicant, vier ofte vyff dagen eer zylieder vuytbraken, onthoeft is geweest inden nacht opden *Steen*, met noch twee daer deen aff was een boeckbinder, tusschen thien ende elff uren, ende dat deselve predicant, naer zyn confessants beste wetenscaps, was een vleeschouder ende dat zyn huysvrouwe, mede gevangen leggende opde *Steen*, inde craem gelegen hadde ende dat dezelve zyne huysvrouwe mede vuytbrack ; seggende ende verclarende hy confessant noch zoe veel meer dat, ten voers. Sinte-Mertensavont, omtrent negen oft thien uren des avonts, toen zylieden vuytgebroken ende vuytgecommen waren de (middelen waerdeure ende in wat maniere hy zeet nyet te weten,) hy confessant een lynewever met de voers. vleeschoudershuysvrouwe ende noch een jonge maecht, wesende de zustere van eenen Wael genaempt Olivier, diewelcke te samen mede gevangen hadden gelegen, gegaen zyn in een huys van een oude vrouwe genaempt Maertken, opde Nagelmerct, dewelcke henlieden willecomme heete, ende vernachten aldaer dyen nacht, maer wat vuyt zelve huys vuythinck, en weet hy nyet.

Seet gheen naemen oft toenamen vanden ghenen die vuytge-

---

(1) Zie blz. 231.

broken zyn te kennen dan de voers. Olivier ende eenen schilder die nu mede tot Franicker woent, die eenen moninck vuytschilderde genaempt Broer Balthen.

Gerecoleert ende gevraecht zynde opt VIe articule, seet dat des Vrydaechs, op Sinte-Michielsdach, hy confessant met vier bootsgesellen ende andere perssonen vander Goude gearriveert zynde van Amstelredam ten Goude, met de schuyt zekere schippere wesende een vet swaer man, hebbende roode boxen aen, gecommen is vuyt de herberge staende aldaer daer men van Amstelredam coempt, gevraeght heeft oft daer yemant naer Antwerpen wilde, daerop hy, confessant, geseet hebbende dat hy derwaerts wilde, dezelve schipper, staende inde deure vande zelve herberghe, hem den brieff gegeven heeft ende dit des morgens tusschen zess ende zeven uren, zonder dat hy, confessant, weet int seker of dezelve den weert vande zelve herberghe was dan nyet, maer dat waerachtich is dat dezelve hem beloeft hadde daervan thien stuvers te ontfangen, *ut in confessione*, zonder nochtans dat hy yet vande zelve missyve van yemant ontfanghen heeft gehadt.

Opt VIIe articule, zeet dat hy diezelve missyve ontfangen ende aengenomen hebbende, gegaen is in zekere herberge staende byde poorte daer men naer Dordrecht vaert, alwaer den weert een houtsager was, ende bleeff daer eenen nacht, overmidts tquaet weder, ende, des anderen daeghs, van daer gevaren te zyne naer Dordrecht met de vier persoonen inde zelve confessie vermelt.

Gevraecht weder wye deselve vier persoonen waeren ende hoe hy dezelve kende ende waer zylieden byeen quaemen, etc.

Seet daerop dat den eenen ghenaempt Lambrecht de Mutsmaecker, wesende van Antwerpen, maer nu ten tyt woenende tot Franicker in Vrieslandt, met zyn huysvrouwe genaempt Lynken, met hem confessant tot Antwerpen vuytgebroken zyn gheweest, ten voers. Sinte-Mertensavont, ende dat de voers. Lambrecht een cort man is met een cleyn swart baerdeken, ende dat dezelve naer zyn onthoudt den Marcgraeff ofte

Schouteth een bonet gemaect oft met goudt ende andere cyraet gestoffeert heeft gehadt opden *Steen*.

Seet dat den anderen genaempt was Huybrecht de Nayer, die tot een huysvrouwe hadde de castelleyn van Harlingens huysvrouwe zustere, denwelcken hy confessant zeet gekent te hebben, overmits diezelve ghewoent heeft tot Harlingen by zyn confessants zuster, in een brouwerye, den tyt van vyff vierendeelen jaers ofte daeromtrent ende dat desen Huybrecht is een cleyn mager manneken, die hem zeyde te woonen tot Middelborch, in een hoeckhuys, byden Dom, zonder dat de voers. Huybrecht met hem gevangen is geweest.

Seet dander geheeten te hebben Jan Henricxzone, snyder, ende dat hy den naem vanden vierden nu nyet en weet te nomineren.

Seet dezelve by hem gecommen te zyne ter Goude byde schuyten, gaende naer de schuyt die zylieden gehuert hadden, maer van waer dezelve quamen, en weet hy nyet, maer dat de twee woonachtich waren tot Franicker.

Opt VIII^ste^ articule, seet dat hy henlieden den brieff verthoont hebbende, zylieden seyden dat hy met henlieden varen soude ende zylieden hem de vracht betalen souden, zonder dat sylieden vanden predicant in zelve article geruert oft van heurlieder opstel tegens hem confessant aldaer oft onder weghen vermaent hebben ; dan kenden zylieden denzelven brieff wel.

Opt IXe, seet waerachtich te zyne ende dat het éen signet heel was ende tander een halff signet op beyde zyden staende daer tgaren doer gesteecken was.

Opt X^e^, seet met de voers. vier persoonen gereyst te zyne van daer naer Dordrecht ende aldaer gearriveert zynde, de voers. vier persoonen terstont van daer ghereyst zyn naer Haeften, zonder dat zylieden in tstadt quamen, heetende hem confessant hemlieden verwachten, ende dat zylieden des Maendaeghs tsavonts, tusschen vier ende vyff uren, wech ghecommen zyn zonder yemanden met henlieden gebrocht te hebben, *ut in XII° articulo*, ende dat zylieden viere ghingen in Amstel-

redamme ende hy in Antwerpen ter herberge ende voeren des nachts, tusschen drye ende vier uren, van Dordrecht ende inden Ouden Bosch gecommen zynde, nyet getoeft te hebben, maer daer eenen wagen gehuert te hebben om negenthien stuvers ende des Dysendaeghs tsavonts, ten zeven uren, gecommen te zyne int Achterbroeck ende dat zylieden laghen twee getyden onder wege tusschen Dordrecht ende den Ouden Bossche.

By t XIIIIe, persisteert.

Opt XVe gevraecht zynde, zeet dat zylieden des Woensdaeghs gecommen zyn tot Antwerpen, te zeven uren des morgens, ende ghingen zylieden terstont gelyckelyck naer Jacques in tzelve article geruert, ten huyse vanden welcken zylieden vier hem confessant gebrocht hebben.

Seet Jacques te wesen den meester vanden zelven huyse zulcx zynde als *in confessione*, etc. ende tzelve te wesen een groot kaescoopershuys, daer veel boter ende kesen in stonden, hebbende twee doeren.

Seet daer in huys eenen jonghen gheweest te zyne van vyfthien oft zesthien jaren ende een dienstmaecht aldaer gesien te hebben.

Seet, doen zylieden daer quamen, dat den voers. jongen seyde dat Jacques sliep ende hiet henlieden wat vertoeven ende gingen zylieden vier binnen in huys ende bleeff hy confessant staen verwachtende.

Seet doen Jacques voert quam, hy confessant hem den brieff gegeven heeft, in presentie van hen allen.

Seet Jacques te wesen een middelbaer man van stature met eenen swertten baert, nyet heel lanck, int beste van zyn leven.

Seet nyet te weten of hy gehouwt was ofte wat daer vuythanght.

Seet dat den brieff tot Jacques in huys opgebroken wordde, maer dat hy confessant dien aldaer nyet en heeft hoiren lesen.

Seyt dat zylieden seyden : « wy moeten elders gaen » ende hieten hem confessant mede gaen ende ghingen gelyckelyck ter zelver uren ten huyse van eenen voller genaempt Jan, staende inde Voldersstrate oft de Wolstrate, zonder die te weten te distingueren, tusschen *tParadys* aen deen zyde ende *den Wildeman* aen dander zyde, ende dat hy dit weet overmidts dat zylieden zeyden : « indien ghy ons mist, zoe compt weder in dit huys, » thoonende hem wat daer aen beyde zyden vuythinghe.

Seet desen Jan te wesen een oudt man van omtrent inde tzestich jaeren ende een vet man te zyne met eenen hoogen rugge.

Seet dat voer int zelve huys laeckenen lagen ende voerde deure twee lenen stonden daer men de lakenen op hanght ende twee cuypen.

Seet dat Jan voerts commende, Jacques hem ierst toesprack ende zeyde dat daer eenen brieff gecommen was van Amstelredam ende lasen gelyckelyck den brieff, denwelcken hy confessant hoorde lesen ende dattet inhouden ende de subscriptie zulcx was als *in confessione articulo XV°*, nominerende hy gevangen van nyeuws den naem van Thoms Peeterszone byde Papenbrugge, etc.

Gevraecht zynde vuyt wat oersaecke zylieden hem den brieff ende superscriptie lieten lesen, seet nyet te connen lesen, maer gehoirt te hebben tzelve doen zylieden den brieff onder maelcanderen lasen.

Seet dat Jan voers. seyde : « desen brieff coempt te laete. »

Seet dat daer mede present was eenen spelmakere, die onder wegen by henlieden quam, gaende zylieder naer Jan de voller, tegens denwelcken zylieden zeyden : « compt, gaet met ons tot Jan, » etc. zonder dat hy denselven spelmaecker weet te describeren, maer hoorde van henlieden dat hy een spelmaker was.

Seet dat daer noch een manspersoon by quam in zynen paltrock, met een stuck etens in zyn handt, zonder opde statuere

oft anders gelet te hebben, *et hæc super XV*, *XVI*, *XVII*, *XVIII*, *XIX articulis confessionis.*

Opt XXe articule, zeet de beloefte daerin vermelt zulcx hem gedaen te zyne vanden voers. Jacques, Jan ende den spellemaecker, indien zylieden de gevanghen los creghen.

Opt XXIe articule, seet dat zylieden gelyckelyck van daer gegaen zyn naer den *Steen*, alwaer Jacques ende den spellemaecker opgegaen souden hebben om den gevangen te spreken ende zouden dandere verwacht hebben, maer quam deselve gevangen vanden *Steen* henlieden tegen opden hoeck daer men omme slaet om naer den *Steen* te gaene vande Merckt, te weten opden hoeck vande Zilversmitstrate, ende lyeten den gevangen voerby passeren met de officiers ende dronghen zylieden acht van achteren aen achter de dieneers ende raepten de steenen vuyt *ut in XXII° articulo*, maer dit te weten vanden steenen, aleer zylieden over Onse-Lieve-Vrouwekerckhoff ghingen.

Seet dat zylieden gingen over Onse-Lieve-Vrouwenkerckhoff, gaende vanden voers. Jan naer den *Steen*.

Opt XXIIIe, seet dese vyffve nyet gekent te hebben, maer scheenen ryck volck te zyne, als wel int habyt synde, ende anders van heurlieder stature oft qualiteyt nyet te weten.

Opt XXIIIIe, persisteert ende dat zylieden stonden tegens den *Spiegel* over ofte tegens de zyde daer den *Spiegel* vuythanght, ende hy confessant drye treden oft daeromtrent achter henluyden aende logie daer men de steenen houdt.

Seet dat den Marckgraeff was te peerde vyff ofte zess treden buyten de baellie daer deghene stonden die begonsten te singen, ende dat den Schouteth binnen de baellie was.

Seet dat den Marckgraeff eerst weeck deur tvolck, stekende zyn peert met sporen ende bleeff den Schoudt het lancxste staen.

Seet dat een jonckgeselle een vanden vyff voers. die naerby

quamen doen den meester ende de dieneers wech waren, zyn cappe aff werp ende liep naer den gecondempneerden ende meende den mutsaert aff te trecken, maer overmidts tgroot gheworp ende tvier groot geworden was, en conde tzelve nyet volbrengen.

Seet nyemant daer gekent te hebben met eenen rooden baert, als daer nyet op gade geslagen hebbende.

Gevraecht zynde oft nyemant vanden voers. persoonen gheweer vuyt hadde, seet nyet gesien te hebben dat de ierste acht persoonen lanck geweer by henlieden gehadt hebben, ende vande andere vyff nyet te weten, in allen gevalle nyet ghesien te hebben dat yemant gheweer vuyt hadde.

Ende persisteert midtsdien by XXV, XXVI articulen, zonder dat hy gehoirt heeft dat geroepen werdde : « smyt doot. »

Opt XXVIIe, seet zulcx gheschiet te zyne, maer dat hy nyet en weet oft Thoems daerinne gementionneert een laeckencoopere was of zydelakencoopere, dan dat een groen cleet hinck voer zyn deure ; seet mede nyet gehoirt te hebben dat Thoems yemant genomineert heeft, noch spellemaecker noch vollers, dan vermaende van tworpen ende seyden de ommestaenders *ut in confessione.*

Opt XXVIIIe, persisteert, seggende dat Thoems hadde eenen baert, zonder anders op hem gade gheslaghen te hebbene.

Opt XXIXe, seet dat hy ierst te twee uren vande Merckt gegaen is tot Jacques ende heeft tegens hem geseet *ut in confessione* ende Jacques alleen in zyn huys ofte voer zyn deure staende ende dat hy de andere verloren heeft opde Merct, zonder dat hy dezelve zedert gesien heeft ofte weet waer zylieden gebleven zyn, zonder dat hy ergens elders tot Antwerpen daernaer geweest is dan inde herberge opde Vischmerckt, daer hy zyn sloetelen gelaten heeft, *ut in confessione*, ende

van daer gereyst te zyne denzelven dach, zonder tot Antwerpen vernacht te hebben.

Al dit zelve weder sanderendaeghs den XXIII^en^ Octobris den voers. gevangen voergehouden zynde, heeft bekendt tzelve zulcx geschiet ende dit warachtich te zyne. *Actum* ter presentie van mynen Heere den Schoudt, Jacob Adriaenssens en Wouter Barthoutszone, Schepenen, my present. Onderteekent : PAULI.

XXXIX.

24 *October* 1564.

(*Brief van het Antwerpsch Magistraat aan zijne Gedeputeerden te Brussel.*)

Eerweerdigen, Edelen, Wysen, Voirsienigen Heeren den Gedeputeerden der stadt van Antwerpen, wesende jegenwoirdichlich te Bruessele.

EERWEERDIGE, EDELE, WYSE, VOIRSIENIGE HEEREN ENDE MEDEBRUEDERS,

Wy gebieden ons vuyt goeder herten tot Uwen Eerw. Alzoe onse medebrueder, Heer Melchior Schetz, is vertreckende nae Bruessel, hebben met hem wel willen seynden de informatie genomen by Grapheus opt gene des int executeren van Christoffel Fabricius, ende oock des nachts te voiren by ennige quaetwillige voirtsgekeert is geweest, zoe deselve zyne informatie gereet was. Ende voir zoe vele aengaet den informatien genomen opt selve feyt by Asseliers ende de Moy, hebben die moeten noch ter tyt ophouden, eensdeels vuyt dien Asseliers gesonden is nae Dordrecht te dien eynde, als wy Uwen Eerw. by onse voirgaende brieven gescreven hebben, waerduere wy tot zynder informatien nyet gevuechelick

en cunnen geraken, ende eensdeels vuytdien de Moy noch onledich is int voorder nemen vander selver zynder informatien, die wy Uwen Eerw.,zoe haest des moghelick zal wesen, zullen overseynden. Wy zyn dagelicx besich opt ordonneren van het stellen vande waken, maer alsoe zommige vanden wycken noch nyet en hebben gedaen, overmidts zekere redenen, waer zeer goet dat myn Heere de Borgmeester van Buyten, Heer Henrick van Berchem, hem alhier neffens ons vonde, omme dien aengaende eenen zekeren voet genomen te worden, zoe wy Uwen Eerw. noch by onse voirgaende gescreven hebben. Doen nyettemin goede neersticheyt int waken opter stadthuys mitten schutters, ende gaet alle nachten den Officier omme ende doet goet debvoir. Welcken aengaende wy Uwen Eerw. wel hebben willen adverteren, om des by hen contentement gegeven te worden dair des van noode zal wesen.

Eerweerdige, Edele, Wyse, Voirsienige Heeren ende medebrueders, hiermede dese eyndende, bidden God Almechtich Uwen Eerw. in salicheden te willen gesparen. Gescreven desen XXIIII[en] Octobris 1564.

Uwen Eerw. goetwillige medebrueders :
Borgmeesteren, Scepenen ende Raide vander stadt van Antwerpen.

Recepta 25 *Octobris* 1564.

XL.

25 *October* 1564.

(*Brief van het Antwerpsch Magistraat aan zijne Gedeputeerden te Brussel.*)

Eerweerdigen, Edelen, Wysen, Voirsienigen Heeren den Gedeputeerden der stadt van Antwerpen, wesende jegenwoirdichlyck tot Bruessel.

EERWEERDIGE, EDELE, WYSE, VOIRSIENIGE HEEREN ENDE MEDEBRUEDERS,

Wy gebieden ons vuyt goeder herten tot Uwen Eerw.

Alzoe wy ghisteren ontfanghen hebben van Dordrecht de tweede confessie oft recollectie gedaen by Auken Henricxssone, gevangene aldaer, hebben goet gevonden die met zynder ierster voirgaender confessien Uwen Eerw. in diligentien over te seynden, ten eynde die by u Haerder Hoocheyt, emmers de copie van dien, die wy verhouden hebben, te doen scryven om tyt te winnen, overgegeven ende derzelver dinhoudt van dien te kennen gegeven worde. Ende overmidts dien wy, deselve twee confessien geconfronteert hebbende, bevinden den voirs. gevangene te varieren ende te discreperen in sommige puncten, hebben in diligentie gescreven ende gesonden brieven aenden Schoutet, Borgemeesteren ende Scepenen van Dordrecht voirs. ende aen hen versocht, ten eynde zy denselven gevangene, in onsen faveure ende vander justicien, te deser stadtwaerts souden laten brenghen, om by alzoe te moghen commen tot naerdere waerheyt vande persoonen ende gelegentheden vanden huysen, plaetsen ende straten, daeraff hy in zynder confessien mentie is makende, dwelck soude moeten worden gedaen by oculaire designatie oft anderssins. Hebben oock ten eynde die van Dordrecht des te min zwaricheyt souden maken, doen expedieren brieven onder des Marcgraven ende deser stadt zegel, by denwelcken wy dien van Dordrecht geloeft hebben den voirs. gevangene wederom in hunnen handen te leveren ende te delivreren, zoehaest wy zyns in naerdere interrogatorien, confrontatien ende oculaire designatien gebesicht zullen hebben, ende welck vueren ende wedervueren wy hen oock geloeft hebben te doen zonder cost van die van Dordrecht. Hebben oock int particulier gescreven aenden Schoutet aldaer nopende den salaris gestelt by publicatien tot behoeve vanden ghenen die yemande dergheenre die ten tyde vander executien van Fabricius geworpen heeft, soude cunnen achterhalen, dat ingevalle bevonden wordt metter waerheyt de voirs. gevangene culpabel te zyn, men hem oft denghenen die denselven loon oft salaris soude competeren, navolgende der voirs. publicatien, voldoen zal van weghen deser stadt. Voorts alsoe wy vermoeden dat het seynden vanden voirs. gevangene herwaerts mogelick nyet sonder swaricheyt zal toegaen, hebben geraden gevonden dat dien aengaende by Uwen Eerw. versocht worden brieven van bevele aen die van Dordrecht addresserende, byden welcken hen worde geordonneert denselven gevangene, onder geloefte van restitutie als boven, te deser

stadtwaerts gesonden te worden. Ende zal u gelieven metten iersten ons over te seynden de voirs. confessie ende recollectie om ons daermede te behulpen in tyden ende wylen. Eerweerdige, Edele, Wyse, Voirsienige Heeren ende medebrueders, Onse Heere God zy met u. Gescreven desen XXV^en^ dach Octobris 1564.

Uwen Eerw. goetwillige medebrueders, Borgmeester, Scepenen ende Raide vander stadt van Antwerpen.

Recepta 26 *Octobris* 1564 *per Andries.*

XLI.

5-26 *October* 1564.

Informatie genomen ex officio *op ende jeghens seker quaetwillighe die heur vervordert hebben, op en Woensdaghe den* 4 *dach Octobris lestleden, int executeren van sekeren misdadighen heretyck, dewelcke alhier opder Merct verbrant worden, de justicie te invaderen ende met steenen na de selve te worpen, ter presentien van Joncker Jan van Halmale, Scepen, ende my naergenoempt ten daghe respective nabescreven.*

Gevraecht ende geinterrogeert hoe ende het beginsel vander foullen voers., wie dieghene waren die tselve ierst waren berockende, wat volcx het was die selve begosten te doene ende hoe ende in wat manieren tselve toegegaen, gecommitteert ende voleynt is geweest, ende generalycken voorts vande heele gesciedenisse desselfs, seggen ende vercleren :

Pauwels de Clerck ende Jan Baron, Dekens vander Merssen, Niclaes Peeters, tengieter, Jacop Verpelt, smoutslagher, Jan van Bousdonck, hantschoenmaker ende Huybrecht Coopal, hoeymaker, alle viere gesworen Oudermans vander Merssen voers., Geert Bollaert, Hieronymus Coyman ende Hans de Cherff, alle dry Meester vande Garbeleurders vander voers. Merssen, Pauwels de Grave, cnaep vander voers. Merssen, tuyghen ende vercleren allegader, onder haren eedt

die sy der voers. stadt tot haerder officien gedaen hebben, haer kennelycken ende warachtich te wesen dat op gisteren, tsmorghens voerder noene, alsoo men alhier opter Merct, voerder Mersen camere, justitie doen soude over sekeren heretycquen leeraer ende seducteur vander gemeynten, genaempt Christophorus *alias* Christianus Fabritius, ende deselve wesende int hout huysken, aldaer men denselven verbranden soude, geleyt, heeft de voers. Pauwels de Clerc, Deken, ende Geeraert Bollaert voers. gesien datter waren ontrent 3 ofte 4 persoonen die daerby stonden metten blooten hoofde, sonder dat yemanden vande voers. persoonen gehoort heeft dat men daer gesonghen heeft, doerdyen, hetselve redelycken verre van haer wesende, niet wel en souden hebben connen gehooren, maer hebben wel naerderhant gehoort datter ennighe soude gesonghen hebben. Ende daernaer een vande dienaers vander justitien, nemende syn swynspriet oft lanck geweer dat hy by hem hadde, heeft over dander lieden die tusschen beyden stonden gedreycht te slaghen ofte smeyten naer deghene die metten blooten hoofde stonden opde groote steenen die daerontrent laghen, ende midtsdyen de voers. persoonen vande steenen wyckende ofte vallende, is de geheele gemeynte die daerachter stonden gevloden ende achterwaerts getrocken ende dieghene die alderachtersten stonden, hebben begost seer voer te loopen ende te vertrecken. Ende midtsdyen isser gecommen sekeren worp mett eenen steen naer der justitien often vier toe, vander Tessemakersstraetken aff comende, ende syn daernaer terstont vele diversche steenen gecomen vanden selven cante, sonder dat hen, deponenten, kennelycken is hoevele steenen daer moghen geworpen wesen, doerdyen sy, deponenten, seer verslaghen wesende ende meest metten ooghen geintenteert naer den Officier, niet wel en hebben connen gade geslaghen hoevele steenen daer moghen geworpen wesen, verclerende sy, deponenten, dat alsdoen het vier ontsteken was ende wat hadde begost te branden, is de Mercgrave vander Merct vertrocken, hebbende syn roede in syn hant, seggende, roepende ende vermanende, soo hen dochte, totten borghers ende andere schutters op haer camere wesende dat sy hem wilden bystaen, maer en hebben de woorden niet wel connen verstaen, doerdyen hy redelycken verre van haer was, ende is corts daernaer de Schouteth den Mercgrave naergevolcht, blyvende nochtans de voers.

Schouteth noch wat langher opde Merct, ende naer die vertrocken synde, en isser niet meer geworpen geweest.

Ende gevraecht naer de qualiteyt vanden ghenen die daer mochten geworpen hebben, seggen ende vercleren gelyckerhant dat allegader jonghe guyten ende gasten waeren, ongebaert, egheene cappen oft mantels aen hebbende, ende sommighe mochten quade mantelkens aen hebben, sonder dat sy soude hebben connen gekennen yemanden vanden gheenen die daer souden moghen geworpen hebben, anders dan dat haer wel kennelycken is vuyten habyten ende mageren cleederen die sy aen hadden, dat het geen volck van qualiteyt en was, maer alleenlycken leckers (1) ende guyten ende ambachtscnapen, seggende ende verclerende oock de voers. Pauwels de Clerck, Deken, ende Geeraert Bollaert voers., dat naer allen hetghene dat sy costen gesien en hebben, niet connen gemercken datter yemant vanden ghenen die te voren metten blooten hoofde gestaen hadden (dewelcke men seyde dat soude gesonghen hebben,) soude hebben daer naer henlieden geworpen, maer waren de worpers andere povere jonghe guyten die achter stonden, als voers. is ; verclerende de voers. Pauwels de Clerck ende Jan Baron, Dekens, dat alsoo de Schouteth met synen perde ewech reet, datter is gecomen sekeren jonghen gast, wesende ontrent vanden ouderdom van 16 oft 17 jaren, ende heeft den voers. Schouteth met eenen steen achter op zynen rugghe geworpen.

Vercleren oock sy, deponenten, dat noch aleer de misdadighe ter plaetsen voers. gebrocht worde ende dat de knaep vanden scerprichter daerby seker vier ende mutsaerden vast verbrandende, is gebeurt datter sommighe leckers gecommen syn out ontrent 12 oft 13 jaren, soot scheen, onbegrepen, ende hebben sommighe coolkens genomen ende deselve aent huysken vanden misdadighen gedraghen ende heeft het een vanden eenen cant ende dander vander andere syden begost te blasen, inder vueghen datter perickel was dat het huysken niet aen en stack aleer die misdadighe daer noch was, maer de voers. dienaer vanden scerprichter, hetselve gewaer wordende, heeft het vier altyts wederom vuytgetreken, inder vueghen dat al maer jonghe guyten en waren die sulcx waren bestaende, die men met royen soude moghen regheren ende

(1) Lecker : booswicht, boef, schandjongen. Zie KILIANUS en A. C. OUDEMANS.

die metten cnaep haren spot hadden ende daermede overluyt lachende waren, soo wanneer hy de colen ofte vier niet en conste gevinden dat sy daer schenen gebrocht gehadt te hebben.

Die quinta Octobris anno 1564,
præsente Halmale.

Jan de Clerck, de jonghe, syvercooper, wonende inde Dornickstraete inden *Schilt van Vrancryck*, out ontrent 28 jaren, gedaecht ende geedt, tuycht opde feyten ende vraghen voers. hem, deponent, dyenaengaende anders niet kennelycken te wesen dan dat, alsoo nu op en Dystdaghe lestleden, alsoo men de justitie vanden sekeren heretycken persoone soude volbrenghen ende dat de voers. misdadighe was getreden int huysken aldaer men hem verbranden soude, is gebeurt dat, naer syns deponents beste memorie, hem dunct dat hy gehoort heeft sekere stemme als oft hy hadde hooren singhen, ende heeft oock hy, deponent, gesien datter sommighe waren staende op sekere steenen daerby ende ontrent gelegen, ende datter ennighe vande dienaers daerby ende ontrent wesende haer gelieten ende semblant maecten, alsoo hem, deponent, dochte, als oft sy naer de voers. persoonen hadden willen smyten, steken ofte slaghen, ende alsoo de voers. persoonen opte steenen, als voers. is, staende ende van daer doer de dreygementen der dienaren wykende ende vande steenen voers. vallende oft springende, is gebeurt dat deghene die daerachter staende waren syn insgelycx oock van hare plaetse geweken ende de achterste van allen syn gaen loopen, ende is midtsdyen aldaer gecomen sekeren steen, wesende geworpen vander Tessmakersstraetken aff, soo hem, deponent, dochte, naer der justitien ofte perck toe daer de misdadighe in stont ende syn daernaer noch vele steenen geworpen geweest naer derselver plaetsen toe, maer van wyen deselve souden moghen hebben geworpen geweest, ofte hoevele persoonen daermede souden moghen mede besich geweest hebben, is hem deponent niet kennelyken, maer, naer syns deponents beste duncken, dunct hem datter ontrent twintich persoonen mede besich mochten wesen, wesende de voers. persoonen, naer al dat hem, deponent, kennelycken is, seer jonck van jaren ende slecht volck, al oft metsers, dieners ofte sulcken

volck geweest hadde, seggende ende verclerende hy, deponent, onder de voers. worpers niemanden gekent te hebben noch oock niet te weten deselve te describeren anders dan voers. is, behalvens dat hem, deponent, noch wel indachtich is dat hy onder de voers. worpers eenen gesien heeft, hebbende swarte affgesneden coussens aen, met cousebanden onder de knien, maer ofte deselve hadde eenen mantel ofte cappe aen, en is hem niet kennelycken, dan dunct hem, deponent, naer syn beste onthout ofte beste memorie, dat deselve hadde syn cappe ofte mantel onder synen arm geslaghen.

Verclerende oock hy, deponent, dat myn Heer den Mercgrave daer was metter roeden in syn hant, wenkende ende roepende de borgers aen, soe hem dochte, ende is vande Merct vertrocken soohaest als het huysken begost te branden, ende de Schouteth, hebbende syn pistolet in syn hant, is daer noch wat langher gebleven, maer is anders oock corts myn Heere den Mercgrave gevolcht, ende alsoo de Schouteth voers. ewech vertrocken was, en heeft hy, deponent, niet meer met steenen sien worpen ; seggende oock dat hy inder geheelder foullen ende geduerende tgene voers. is, hy, deponent, noyt rappier noch mes vuyt gesien en heeft, syns wetens. Secht oock hy, deponent, dat deghene die opte steenen, als voers. is, waren staende ende van daer geweken waren doer het dreyghen vande dienaers voers., hy noyt en heeft sien worpen noch oock ennighe molestatie der voers. justitien doende, maer sach dat sy van huerder plaetsen waren wykende ende wech loopende ende datter van achter haer met steenen geworpen worde, sonder dat hy deselve ennichsins heeft sien worpen.

Die 6 Octobris, præsente Monsieur Halmale.

Hieronimus Meyer, coopman, geboren tot Ausborch, woonende inden *Gulden Cop* inde Hoochstrate, out ontrent 41 jaren, wesende ten huyse van Adriaen van Bieren opde Merct, inden *Keyser*, tuycht ende verclert, op synen eede voers., hem dyenaengaende anders niet kennelycken te wesen dan dat alsoo hy, deponent, alhier opder Merct quam, naerdyen de voers. misdadighe opder Merct was, is hy, deponent, gegaen ten huyse van Adriaen van Bieren, ende, aldaer

aender vensteren comende, is de voers. misdadighe alreede int huysken geweest om verbrant te worden, heeft hy, deponent, gehoort seker craken, als ofter eenighe stellagie gebroken hadde, ende oock gesien datter ennighe van des Heeren dienaers plaets maecten met haren langhen gewer, ende, alsoo de voers. dienaers wouden plaets maken, isser gebeurt, naer hem, deponent, beste duncken, dat de gemeynte daerachter staende is van daer vervloden ende geweken, sonder dat hem, deponent, anders iet kennelycken is waerduer de voers. gemeynte soude gevloden syn, maer, alsoo het voers. volck voervluchtich was, heeft hy, deponent, wel gesien datter sommighe steenen geworpen syn tot in quantiteyt van 40 ofte 50 steenen, soo hem, deponent, dochte, wordende deselve steenen geworpen vande genen die achter staende waren, comende vande syde daer hy, deponent, in huys was, dunckende hem, deponent, datter ontrent 14 oft 15 persoonen, onbegrepen, alleenlycken mede besich waren, synde deselve alle gelyck een hoop leckers, ongebaert, jonck van jaren ende, soot scheen, goey lieden, sonder dat hy, deponent, gesien heeft datter ennighe derghelycke lieden oft borgers mede besich ofte gemoeit waren. Verclert voorts hy, deponent, dat alsoo de Mercgrave ende Schouteth wilde vertrocken waren ende vanden viere waren, heeft gesien dat het voers. gespuys ende leckers haer naerliepen ende naer haer waren worpende, hebben het voers. huysken ende vier vanden misdadighen verlaten.

Hieronimus Poussingher, borgher ende woonende ten huyse vanden voers. deponent, out ontrent 26 jaren, gedaecht ende geedt, tuycht opde vraghen ende questien voers. dat alsoo hy, deponent, ten tyde als de voers. misdadighe soude geexecuteert worden, was ten huyse van Jan de Vos, woonende inden *Spieghel* opder Mert alhier, heeft gesien dat Monseigneur le Mercgrave met synen dienaers voers. heeft gebrocht den misdadighen vander Silversmitstraten aff tot opter Merct, heeft gesien dat deselve is gecomen metten misdadighen voers. tot opter Merct sonder ennighe obstacle te hebben van yemanden, behalvens datter mach ennich gedranghe van volck geweest syn. Ende gevraecht hy, deponent, ofte hy niet en wiste hoe ende in wat manieren de voers. gerboille ende loopinge ierst toe is gecomen, secht ende verclert hem dyen-

aengaende niet kennelycken te wesen, maer heeft wel gesien datter sommighe vande dienaers des Mercgravens, plaets makende, het volck hebben doen wyken, maer oft daerduer ennighe voervluchtighheyt gebeurt is oft niet, en is hem, deponent, kennelycken, maer weet wel dat alsoo het voers. volck loopende was, synder gecomen sommighe steenen vander Tesmakersstraetken aff van achter den volcke ; seggende hy, deponent, dat deghene die mochten worpen ofte geworpen hebben, waren al guyten, jonghe leckers ende ongebaert, wesende seer qualycken in ordre ende gecleet ende geensins ennighe borgers (soot hem, deponent dochte), dan scuym vander gemeynten, sonder dat hy, deponent, ennighe yemanden vande voers. worpers kennende was, maer heeft hy, deponent, wel gesien dat myn Heer de Mercgrave, hebbende de roede vander justitien in syn hant, ende de Schouteth, hebbende syn pistolet voer hem, maecten semblant om te spreken, is het volck vander Merct geweken als de voers. misdadighe int vier is geweest ende benaes, soo hem, deponent dochte, verbrant, maer bleeff de voers. Schouteth noch een weynich opder Merct naerdyen myn Heer de Mercgrave vertrocken was, ende de voers. Schoutet vertrocken wesende vander Merct, en heeft noyt meer met steenen oft anderssins sien worpen, maer is het voers. gespuys ofte vertrocken ofte gestilt geweest.

Die 6 *Octobris anno* 1564, *præsente Halmale.*

Henrick Rogman, geboren tot Antwerpen, (1) coopman, woonende tot Lisbone, out ontrent 45 jaren, gedaecht ende geedt, tuycht opde feyten voers. hem, deponent, allen dyen aengaende anders niet kennelycken te syne dan dat alsoo hy, deponent, ter tyt als men de justitie over sekeren heretycken persoon opde Merct alhier soude volbrenghen, is hy, deponent, geweest ten huyse van Adriaen van Breen, boven opde camere, woonende inden *Keyser* opde Merct alhier ende heeft, aldaer wesende, gesien dat alsoo de misdadighe int huysken was om verbrant te worden (overmidtz hy, deponent, ierst opde camer quam als de misdadighe voers. int huysken was staende,) dat sommighe van des Heeren dienaers haer lanck

(1) *(Op den bladrand:)* Merten vanden Bruele.

gewer hebbende, hebben semblant gemaect al oft sy het volck hadden willen smyten ofte doen opperstaen; heeft oock gehoort sekere stemme seggende : « steecter inne », maer oft hetselve geseyt is by sHeeren dienaer oft van yemanden anders, en is hem, deponent, niet wel kennelycken, maer heeft daernaer het volck seer sien wycken, inder vueghen dat het volck dat achter stonde heeft begost heel ewech vander Merct te loopen, ende is daernaer sekeren steen gecomen, wordende geworpen vander Dornickstraetken aff, oft daerontrent, naer het vier toe, ende syn corts daernaer een groote quantiteyt van steenen, al vanden selven cante, gecomen naer der justitien toe, ende alsoo de Schouteth syn roer vuyt trocke ende tselve was voer hem houdende, al oft hy er mede hadden willen scieten, heeft hy, deponent, gesien datter noch veel meer geworpen worde van alle canten. Heeft oock gesien datter, onder dandere, een is geweest diewelcke clom over de baillye die daer rontom gemaeckt was, ende heeft met eenen steen den buel aen syn hooft geworpen, hebbende de voers. manspersoon seemen oppercousen aen, ende alsoo de buel voers. den steen ontfanghen hadde aen syn hooft, is terstont van daer vertrocken ende, deselve vertrocken wesende, is het heel gespuys gecomen aent vier ende heeft het een begost aent vuer ende mutsaert te trecken, ende dandere begost overhoop te loopen, inder vueghen dat hem, deponent, niet moghelycken en is geweest yemanden te kennen, verclerende nochtans hy, deponent, dat dieghene die moghen geworpen hebben, syn geweest all tsamen, soo hy, deponent, coste gesien, een hoop jonghe guyten ende leckers, ende geensins volck van fatsoene, dan al ambachtsknechts wesende ontrent vanden ouderdom van 16, 17 ofte 18 jaren, soot scheen, sonder dat hy, deponent, yemanden soude weten te describeren die daermede mochten besich geweest syn, anders dan boven verhaelt is.

Die 7 Octobris, præsente lHeremite.

Cornelis Le Bruyn, cremer van Dornicsche waren opten hoeck vander Dornickstraten, out ontrent 28 jaren, gedaecht ende geedt, tuycht opde feyten voers. hem, deponent, anders dyen aengaende niet kennelycken te wesen dan dat hy ten daghe voers. als men den voers. misdadighen alhier opter Merct soude executeren, heeft hy, deponent, ierst geweest ontrent der Gevangenepoorte, ende is alsoo van daer metten

gevangene gecomen hert van achtere, maer en heeft noyt gesien datter yemant den voers. misdadighen de hant gaff oft andersins hem soude aengesproken hebben, het waer inde Silversmitstrate oft int *Moleken*, maer heeft wel gesien ende oock gevuelt datter een groot gedranghe was ontrent den *Mueleken*, ende dat myn Heer-aldaer syn peert was omdrayende ende plaetse makende. Heeft oock wel gehoort int gedranghe daerontrent datter int wilde van sommighe geseyt worde : « ja, schelmen ende dieven laet men gaen, ende hierover doet men justicie », ofte dyergelycke woorden in substantien, sonder te wetene wie alsulcken woorden mochte gesproken hebben, dan heeft deselve onder het volck int wilde gehoort. Ende is alsoo hy, deponent, voorts metten anderen volcke gedronghen geweest tot aenden bueck daer de misdadighe gedoot soude worden ende, daer wesende, alsoo de misdadighe soude int huysken voers. gaen, heeft hy, deponent, gehoort datter sommighe waren die begosten te singhen, ende dat op Duytsche, soo hem deponent, dochte, maer duer het groot gedranghe en hevet selve niet connen verstaen, ontrent, soo hem, deponent, dochte, van en 20 persoonen, staende deselve, ommers de sommighe van dyen, opde groote steenen die daerontrent laghen, metten blooten hoofde, maer wat deselve persoonen mochten aen gehadt hebben oft wat volcx tselve was en is hem, deponent, niet kennelycken, maer dochte hem dattet ambachtsvolck was ende is midts dyen gecomen eenen worp van eenen steen van achter over tvolck, ende is hy, deponent, daermede geraect ende aen syn hooft gequetst geweest. (1) Ende alsoo hy, deponent, gequetst was, en heeft voorts niet meer gesien noch geweten wie daer moghen geworpen hebben, ofte wat volcx geweest mach syn, gelyc oock hy, deponent, niet en wete hoe ende in wat manieren het ierste gerboillie oft geloope by mach gecomen syn, doerdyen hy soo gedronghen worde dat hy tselve niet wel gade geslaen en conste.

Die 7 *Octobris anno* 1564, *præsente Houtappel.*

Merten de Vos, schilder, woonende int Schuttershoffstraete, out ontrent 32 jaren, gedaecht ende geedt, tuycht ter causen

(1) (*Op den bladrand:*) Symon Meerman Ariaen, de knecht *ultimi testis*.

als vore hem, deponent, anders dyenaengaende niet kennelycken te syne dan dat, ten tyde voers., als men de justitie opder Merct doen soude, was hy, deponent, staende ontrent den borneput opder Merct op sekere groote steenen die daer by laghen, wesende hy, deponent, dachterste vande genen die daerontrent stonden, hebbende seer vele volcx insgelycx opde steenen staende voer hem, ende heeft ter selver tyt gesien dat, alsoo de misdadighe int huysken was om verbrant te worden, heeft gehoort dat myn Heere de Mercgrave ende de Schouteth, straffelycken sprekende, seyden teghens deghene die daerby waren : « staet stil ende ruert u niet, ick rade u dat ghy u niet en ruert, » hebbende de Schoutet syn roer voer hem in syn hant, seggende oock hy, deponent, dat hy niet en heeft ter selver tyt ennichsins hooren singhen, hoewel hy naederhant wel mach verstaen hebben datter gesonghen is geweest, ende syn daernaer dieghene die daerontrent staende waren van haerder plaetsen geweken ende naer den anderen cant gedronghen, ende is midts dyen het volck al gaen loopen, ende isser gecomen sekeren worp vander Colven ofte dyer syden aff, maer dunct hem, deponent, dat selve geenen steen en was, maer dat maer een vodde ofte schoenlap en was, hoorende oock hy, deponent, vanden ghenen die voer hem stonden datse seyden : « och laet staen, ende dat beter ware dat men.... » (*sic*), ofte dyergelycke woorden, ende syn corts daernaer diversche worpen van steenen gecomen van anderen syden, maer hy, deponent, vanden achtersten wesende, en heeft het eynde daeraff niet verwacht, maer is oock allen syn macht gaen loopen naer der kercken toe, inder vueghen dat hy, deponent, niet en weet wie daer mochten geworpen hebben, noch hoe vele sy in getale waren, maer dunct hem, naer syn best onthout, dat al jonck gespuys was ende geensins volck van fatsoene.

Die 10 *Octobris anno* 1569, *præsente Halmale.*

Gillis Raet, schoenmaker, woonende inde *Cluyse* inde Corte Nieustraete, out ontrent 31 jaren, gedaecht ende geedt, tuycht ter causen voers. hem dyenaengaende luttel kennelycken te wesen doerdyen hy, deponent, alleenlycken gestaen heeft aende Silversmitstraete aent *Moleken*, alwaer hy, deponent, heeft gesien des Heeren dienaers metten misdadighen, tros-

sende denselven in grooter diligentien al ewech naer der Merct toe, roepende : « hoo, hoo, » ofte dyergelycke woorden, ende heeft gesien dat myn Heer den Mercgrave ende den Schouteth hare peerden ommekeerden naer der Silversmitstraten toe, hebbende haer sincroeren in haer hant ende die voer haer hielden ter Silversmitstratenwaerts, seggende ende verclerende hy, deponent, dat hy daerontrent niemant gesien en heeft die de justitie ennich belet soude hebben begeren te doene, maer dat gelyc het volck, altoos als men justitie is doende, seer loopende is, soo was oock hetselve ter selver tyt, ende docht hem, deponent, dat, soo verre de Heere in hem selven geen achterdencken gehadt en hadde, dat van gheenen noode geweest en hadde soo metten misdadighen te loopen ofte daer ennich beroer mette perden ende sincroeren te maken. Ende alsoo hy, deponent, is vanden eede vanden Coleuveniers, is hy van daer voorts naer synder cameren gegaen, ende aldaer een weynich geweest hebbende, heeft gesien dat mynen Heere den Mercgrave in alder diligentien met synen perde quam geloopen naer den ouden stadthuyse toe, sonder dat hy, deponent, gesien heeft dat hem yemandt naergevolcht heeft, staende hy, deponent, wel een quartiers uren inder doren van huerder cameren, ende verstaende van ennighe die vander cameren waren, siende den Mercgrave metten Schouteth alsoo comen geloepen, dat men de duere sluyten soude, seyde hy, deponent, dat van gheenen noode en ware de deure toe te doene, duerdyen hy niemanden en sach die yet quaets doene wilde often Mercgrave volghde. Ende alsoo de deure van huerder cameren eens toe gedaen was, heeft hy, deponent, deselve terstont wederom op gedaen, ende heeft alsdoen oock gesien dat myn Heere de Mercgrave, dewelcke gereden hadde met synen perde tot onder de poorte aender terweaccyse onder de Halle sonder omsien, ende aldaer siende dat hem niemande en volghden, is met synen perde wedergekeert tot voerden Ouden Stadthuyse, ende nademael de deure vanden selven open is geweest is hy van synen perde getreden ende daerinne gegaen.

Die ut supra, præsente ut supra.

Merten vanden Bruele, coopman, woonende inden *Wolsack* inde Achterstraete, out ontrent 47 jaren (1) gedaecht ende

(1) (*Op den bladrand:*) Wouter Verhaeghen inde *Keerse.*

geedt, tuycht ter causen voers. hem, deponent, dyenaengaende anders niet kennelycken te wesen dan dat hy, deponent, alsoo de voers. misdadighen int huysken was om aldaer verbrant te worden, is hy, deponent, geweest ten huyse van Adriaen van Breen, inden *Keyser*, opde Merct, ende heeft gehoort, soohaest als de buel besich was om den misdadighen te verworgen, seker craken al ofter een stellagie ofte sulcx iet gebroken hadde, ende is midts dyen het volck wat geweken, ende des Heeren dienaers, huer gewer voer haer houdende, ende oock mynen Heere den Mercgrave ende Schouteth haer sincroeren voer hen inder hant hebbende, hebben tvolck. soo hem, deponent, dochte ende naer syn best onthout, geheel bestaen te wycken ende voervluchtich geweest, doerdyen dat sekere lieden oock daerontrent opde steenen staende, vande voers. dienaers gedreycht wesende, syn vande steenen gevallen, ende hebhen het volck doen wycken, ende alsoo deen den anderen dringhende, synder een groote paert achter staende gaen loopen, ende syn, midts dyen, sommighe worpen met steenen van achter over het volck gecomen naer des Heeren dienaers ofte vier toe. Heeft oock wel gesien datter eenen is geclommen over de baillie daerby synde, ende heeft aen het vier getrocken naerdyen het huysken geweldichlycken stont in brande ; verclerende oock hy, deponent, dat dieghene die met steenen mochten geworpen hebben waren niet dan leckers ofte fielkens gelyck er daghelycx opde Borse liggen ende tuysschen als men geen Borse en hout, geen mantels oft cappen aen hebbende, sonder dat hy, deponent, yemanden vanden selven soude moghen gekent hebben, doerdyen sy niet wel kennelycken en waren, gemerct het maer gespuys ende fielkens, soo hem dochte, en waren; seggende oock hy, deponent, dat alsoo haest alst vier begost te branden, dat myn Heer de Mercgrave vander Merct vlode met synen perde, ende de Schoutet, daernaer daer noch een weynich blyvende, is denselven terstont gevolcht ende oock van daer gevloden. Secht oock hy, deponent, dat alsoo hy vander cameren was gecomen, aldaer hy tgene voers. is gesien hadde, heeft int thuyswaerts gaen wel gehoort van sommighe persoonen int wilde dat jammer was dat de dienaers niet wat meer en hadden, seggende teghens den anderen ende malcanderen

vraghende wat sy soo naer het volck hadden te smyten ofte steken.

Die XII Octobris anno 1564.

De Dekens, Ouders ende gemeyne gesellen vanden Jonghe Hantboghe, gevraecht ter causen als vore, seggen ende verclaren gelyckerhant dat hen dyenaengaende niet kennelycken en is, vuytdyen sy achter het nieu stadthuys haer camere hebbende, niet en hebben connen gesien watter opde Merct mach gebeurt wesen, maer hebben sommighe vanden selven gesien dat myn Heer den Mercgrave ende den Schouteth met hem neerstelycken quam metten perde gereden vanden *Mueleken* aff, ende reet tot onder de Halle beneven het out stadthuys ende is daernaer weder gecomen metten perde tot aende deure vanden ouden stadthuyse, ende de deure open gedaen synde, is van synen perde getreden ende daerinne gegaen, ende eenen vande dienaers desselfs is geloopen opde Accyse, sluytende de deure achter hem toe, ende een ofte twe andere vanden dienaers voers. syn inde *Eyck* geloopen; seggende dat sy noyt yemanden gesien en hebben die mynen Heere den Mercgrave ofte Schouteth naerliepen uyt quaetheyt oft om deselve te misdoene ofte te krencken.

Verclert voorts Franchoys de Meyer dat hy te voren aen het *Mueleken* staende, alsoo de Heere metten misdadighen naer der Merct toe ryden soude, dat hy gesien heeft dat, alsoo de voers. misdadighe aen het *Mueleken* voers. was, dat myn Heer den Mercgrave ende oock de Schouteth haere peerden waren onworpen naer der Silversmitstraten toe, ende de Schouteth hadde syn pistolet inder hant, hebbende den haen opt slot geset ende dreyghde daermede te scieten, ende de dienaers ende hellebaerdiers met haren langhen gewer dreychden het volck plaets makende te steken ofte te smyten, hoewel hy, deponent, daerontrent noyt yemanden en sach die der justitien ennich hinder ofte belet doen wilden, ende is daernaer mynen Heere de Mercgrave ende Schouteth voerts metten misdadighen naer der Merct gereden, om aldaer de justitie voers. te volbrenghen, maer wat aldaer voerts opter Merct gebeurt mach wesen, en is hem niet kennelycken, vuytdyen hy, deponent, van daer voorts naer synder cameren voers. is gecomen.

Die ut supra, præsente Halmale.

Hans Danieels, woonende ten huyse van Jacop Smits, houtbreekere, inde Scupstrate, inden *Cleynen Treft*, out ontrent 22 jaren, gedaecht ende geedt, tuycht, ter causen voers., hoe dat hy, deponent, opden IIII Octobris lestleden, int executeren van sekeren heretycken persoon, is geweest binnen inde baillie daer het huysken inne gemaect was, daer men den misdadighe inne soude verbranden, heeft gesien dat myn Heere den Mercgrave ende den Schoutet metten misdadighen opter Merct, inde voers. baillie, sonder ennich letsel oft obstacle hem by iemanden aengedaen te wesen, gecomen ende de voers. misdadighen, daer synde, is op syn knyen gevallen, makende maniere al ofte hy hadde willen bidden, ende des Heeren dienaers, hem terstont optreckende, hebben denselven terstont int huysken voers. gestooten ende aldaer een weynich inne geweest hebbende, heeft hy, deponent, gesien, datter sommighe persoonen, daerby een staende opde groote steenen die aldaer by laghen, begosten te singhen, sonder hem, deponent, kennelycken te wesen wat sy moghen gesonghen hebben; seggende ende verclerende hy, deponent, datter mochten wesen ontrent 10 ofte 12 persoonen in getale, staende allegader metten blooten hoofde, wesende sommighe daeraff jonck volck, ende oock de sommighe middelbaer wesende, daer, onder dandere, een oudt man met eenen grysen baerde, hebbende eenen swerten mantel aen, sonder dat hy, deponent, yemanden vanden voers. volcke soude connen gekent hebben gehadt, doerdyen hem, deponent, dochte deselve niet meer gesien gehadt te hebben ende oock doer het groot gedranghe niet wel hebbende connen gade geslaen wie hetselve mochte geweest syn, ende alsoo de voers. persoonen aldaer begosten te singhen, soo heeft er, onder dandere, een van tsHeeren dienaers genomen syn lanck gewer ende hefter eenen vanden sanghers op syn hooft gesmeten, ende syn alsoo die andere daer by hem staende vanden steenen daer sy op stonden gevallen, wyckende het slaghen vanden voers. dienaers ende oock eensdeels het dreyghen vanden Schoutet, dewelcke, syn sincroer in syn hant hebbende, maecte semblant al ofte hy hadde willen schieten. Heeft oock hy, deponent, wel vanden genen die by hem ofte daerontrent staende waren, datter sommighe waren murmurerende op des Heeren dienaer die den voers. sangher op syn hooft gesmeten hadde, seggende deen teghens den andere wat de dienaers het volck

soo hadden te smyten. Heeft oock gehoort datter sommighe riepen tegens den Schouteth dat hy niet schieten en soude, ofte anders sy souden hem doot worpen. Ende is daernaer corts eenen steen gecomen van achter over tvolck naer der justitien toe, comende den voers. steen van het Wisselaersstraetken aff ofte daerontrent, ende syn daernaer diversche steenen gecomen van allen canten, ende midts dyen is het volck heel verscoven ende gaen loopen. Ende gevraecht wat volcx het was die daer mochten geworpen hebben, secht hy, deponent, tselve hem niet kennelycken te syne, als niet hebbende connen gesien dieghene die achter stonden, diewelcke deghene waren die wierpen, seggende ende verclerende hy, deponent, datter niemant vanden ghenen die te voren gesonghen hadden, met steenen geworpen en heeft, noch huer oock des worpens ennichsins aengetrocken, ende wat daernaer mach gesciet syn en is hem, deponent, niet soo wel kennelycken, doerdyen hy genoch te doene hadde hem selven te bescudden vande steenen voers., maer weet wel dat myn Heere den Mercgrave corts vander Merct met synen perde is gereden, ende den Schoutet aldaer noch een weynich blyvende, is denselven oock corts gevolcht ende en heeft hy, deponent, deselve vertrocken wesende, niet meer sien worpen.

Die XXIIII Octobris anno 1564, *præsente Jan van Halmale, Scabino.*

Franchoys Heylen, Adriaen van Seyst, alle beyde Dekens vanden Jonghen Voetboghe, Dionys Nuyts, Niclaes Sanders, outschoenmakere (alle beyde Guldebroeders vanden voers. Jonghen Voetboghe) Bernaert Appels, Ouderman derselver, Dierick Bengeraert, Reynier Oebels, Meester Peeter vanden Geere, Franchoys Ketgens, allegader Guldebroeders des voers. Voetboochs.

Tuyghen ende vercleren, onder den eede haerder Gulde gedaen, haer anders desen aengaende niet kennelycken te wesen dan dat, alsoo de voers. heretycque misdadighe vanden *Steene* ofte gevangenisse naer der Merct toe worde gebrocht, ende dat hy was ontrent de *Moleken*, hebben wel gesien dat het gemeyn volck seer dronghe ende liep om het ierste opde Merct te syne, ende myn Heer den Mercgrave ende den Schouteth, hetselve gedranghe siende (naer allen hetghene dat haer, deponenten, coste geduncken), niet wel te vreden

synde vanden voers. gedranghe ende oock, soot sceen, eensdeels ververt wesende, hebben ontrent den *Moleken* haer perden omgekeert naer der Silversmitstraten toe, hebbende de voers. Schouteth syn pistolet in syn hant, dreygende daermede het volck, soot scheen, te scieten, ende is alsdoen het volck heel geweken, inder vueghen dat de voers. Dionys Nuyts gesien heeft dat de misdadighe alleene stont, hebbende alleenlycken heel by hem den scerprichter, soo hem dochte, ter tyden sy een weynich voer het *Mueleken* stil stonden doer het keeren vande perden vanden Marcgrave ende Schouteth voers., inder vueghen dat hem, deponent, dochte soo verre daer yemant geweest hadde die der justicien quaet gewilt hadde ofte den gevangenen willen verlossen, dat sy dat lichtelycken souden hebben connen gedoen. Heeft oock de voers. Dionys gehoort van synder cameren aff daer hy inde venstere lach, dat myn Heer den Mercgrave seyde teghens de dienaers dat sy den gevangene souden gade slaen, ende syn alsdoen de voers. dienaers metten voers. misdadighen voerts getrost naer der Merct toe. Ende hebben sy, deponenten, van verre gesien dat een weynich daernaer diversche steenen opter Merct geworpen worden, maer wat volck deselve soude moghen geworpen hebben, en is haer niet kennelycken, doerdyen haere camere verre vande Merct staende, en hebben niet connen scerpelyck gemerck nemen opt gene opter Merct mochte gebeuren, maer hebben gesien dat corts naer dat de steenen begosten te vlieghen, dat myn Heer de Mercgrave heeft vander Merct gereden ende de Schoutet, noch een weynich daernaer, is denselven in alder diligentien gevolcht, inder vueghen dat hy myn Heer den Mercgrave achterhaelde eer hy tot aen haer camere vanden Jonghen Voetbooch quam, ende syn alsoo tsamen met eenen goeden draff gereden naer het out stadthuys toe, niet wetende sy, deponenten, watter anders in deser saecken mach gesciet ofte gebeurt syn, verclerende voorts de voers. Dierick Bengeraet, Reynier Obels ende de voers. Meester Peeter vanden Geere dat, alsoo myn heer den Mercgraeff vander Merct soude ryden soo hy quam naer heurder cameren toe, gesien te hebben dat eenen jonghen lecker, niet out wesende over de 17 ofte 18 jaren, hebbende eenen witten voerschoot aan, heeft omtrent der Brederystrate opgenomen sekeren steen ende heeft daermede geworpen naer den Mercgreeff, dwelck siende, de borghers

daerontrent staende, hebben denselven lecker ewech gestooten ende sy, deponenten, oft ennighe van heuren, tselve siende van haerder cameren, hebben insgelycx den voers. jonghen berispt ende gestraft, hem roepende dat men hem noch met roeden opt gat smyten soude. Verclert oock de voers. Meester Peeter dat hy insgelycx eenen anderen fiel heeft sien doen, dewelcke allen hetghene hy aen (had) niet wert en was, soo hem dochte, 10 ofte 12 stuyvers eens.

Die XXVI Octobris, præsente Halmale.

XLII.

28 *October* 1564.

(*Brief van den Secretaris Jan van Asseliers aan het Antwerpsch Magistraat.*)

Eerweerdighen, Edelen, Wysen, Voersienighe Heeren mynen Heeren Borgemeesteren, Scepenen ende Raedt der stadt van Antwerpen.

Eerweerdighe, Edele, Wyse, Voersienighe Heeren,

Ick ghebiede my in alder reverencien tot Uwe Eerw.

Eerweerdighe Heeren,

Desen sal alleenlyck dienen om Uwe Eerw. tadverteren hoe dat Schoutet, Borgemeester ende Scepenen van Dort my, opt versueck van Uwe Eerw., van heuren ghevangene tot Antwerpen te zeyndene ter antwoerdene ghegeven hebben, hoe dat sy tselfde nyet en souden dorven doen sonder expressen last oft consente vanden Hove, soo dat van noode sal wesen dat Uwe Eerw., soo verre sy, achtervolgende haren scryven, brieven te Hove dyenaengaende vercregen hebben, my deselve terstont overseynden, want andersins de Schoutet my vercleert heeft hoe dat hy den voers. gevangene in meyninghen is ter Vierscharen te brengene ende te betichtene. Ende

zoo verre Uwe Eerw. my belieft yet anders te bevelene, sal daerinne haren onderdanighen dienaer bevonden wordden. Kenne God Almachtich, dye Uwe Eerw. wil gesparen in voerspoet ende gesontheyt. Gescreven tot Dordrecht, den XXVIII^en Octobris anno 1564.

Uwe Eerw. onderdanige dienaer,
Jan van Asseliers.

XLIII.

19 *December* 1564.

« Op den 19 December wirt t'Antwerpen op de Meerct
» eenen Wale gerecht, die te voren geworpen hadde met
» steenen, als men den vuytgeloopen monninck van Brugghe
» soude justiceren, desen was den eersten die voor het nieu
» stathuys onthooft wirt, ende hy wirt buyten op een raet
» geseet met veel steenen omhanghen. » (*Antwerpsch Chronykje.*) Volgens de rekeningen van den Schout, heette deze Waal Robrecht du Briel. (1)

XLIV.

13 *Januari* 1564 (1565).

(*Brief van den Pensionaris Jan Gillis aan het Antwerpsch Magistraat.*)

Edele, Wyse, etc.,

Derselver adverterende, hoe dat ick, heden opden noene, hier te Bruessel gearriveert wesende, hebbe verstaen hoe dat die Grave van Egmont, versocht zynde van Haer Hoocheyt ende die vanden Rade neffens haer wesende, en Dysendaghe

(1) Over deze terechtstelling vindt men in de *Vierschaerboecken* geene aanteekening, daar du Briel verviel onder de toepassing der proclamatie van 9 October 1564. (Zie blz. 212.)

naestcommende reyst nae Spaengnien, ende daerenboven hebbe verstaen dat metter lester tydinghe vuyt Spaengnien die Coninclycke Majesteyt noch gheen groot contentement en heeft van die van Antwerpen, midts dyen Zyne Majesteyt andere tydinge zoude van hier ontfanghen hebben, soe aengaende tfeyt vander executie van Christoffel Fabritius als anderssins; sulcx dat, onder correctie, wel van noode is dat myn Heere die Borgemeester ende andere Heeren in goeden getale morgen, waert moegelyck, hier waeren, oft overmorgen wel vroech, soe om Haer Hoocheyt als den voers. Grave van Egmont, voer zyn vertreck, die stadtzaken te recommanderen, ten eynde dat aengaende derectie vanden nyeuwen bisdommen die stadt mach blyven ongemoyt ende onder heuren ouden Bisschop van Cameryck, anderssins soude ten vuyteynde het leste arger moegen vallen dan den iersten aenstoot. Ende want dese occasie vanden vertreck des voers. Heeren van Egmont is van importantien mede in regard vander stadt van Antwerpen, soe en hebbe nyet cunnen gelaten in diligentie Uwer Eerw. daeraff te adverteren, oyck by advys van mynen Heere van Stralen, ten eynde, allen anderen zaken gepostponeert, Uwer Eerw. seynde haer andere Gedeputeerde met mynen Heere den Borgemeester in goeden getale, in alder diligentie. Ick verstaen oyck hoe dat dAdvocaet Fiscael in Brabant op gisteren van Haer Hoocheyt is aensocht om mede die commissie te aenveerden, metten Heere van Montigny ende den Raedtsheere Assonville, om metten Engelschen te Brugge te communiceren, ende souden hebben voer Secretaris Meester Jacques de la Torre. Waere goet dat Uwer Eerw. Gedeputeerde allen den stucken beruerende den Engelschen mede brochten die de Pensionaris Wesenbeke onder heeft, om de Commissarisen vande poirteren der stadt van Antwerpen concernerende te onderrichten. Die Staten van Brabant zyn hier in goeden getale. Hiermede Uwer Eerw. den Almachtigen bevelende, etc. In haesten, desen Saterdach, den 13^{en} January 1564, *stilo Brabantiæ*.

JAN GILLIS.

XLV.

26 *Februari* 1564 (1565).

(*Brief der Landvoogdes aan den Markgraaf Jan van Immerseel.*)

MARGUERITE, par la gràce de Dieu, Ducesse de Parme, Plaisance, etc. Régente et Gouvernante.

TRÈS-CHIER ET BIEN-AMÉ,

Par les lettres que le courrier venu dernièrement d'Espaigne Nous a apporté du Roy Mon Seigneur, il y a entre aultres que Sa Majesté nous signiffie son bon contentement des debvoirs que l'avions adverty avoir esté faictz par vous touchant l'appréhension et exécution de Fabricius, et de celluy que, quand il fust exécuté, avoit jecté des pierres, Nous enchargeant de vous faire sçavoir et vous exhorter et admonester de y continuer, auquel effect va ceste présente, par laquelle aussy ne pouvons délaisser vous rafreschier combien de fois vous avons bien prédict la satisfaction que, par semblables dilligences, vous donneriés à Sa Majesté, laquelle (soyez-en tout asseuré,) en voyant la continuation n'est pour délaisser d'en avoir toute favorable recommandation en vostre endroict, qui vous doibt partant mouvoir (oultre le deu de vostre office) à l'avoir de tant plus à cœur. A tant, très-chier et bien-amé, Nostre Seigneur soit garde de vous.

De Bruxelles, le XXVIe jour de Febvrier 1564.

Soubzsigné : MARGARITA
et BERTY.

Sur le doz estoit escript : A Nostre très-chier et bien-amé Messire Jehan d'Ymmerselle, Chevalier, Seigneur de Bauldry, Marcgrave et Escoutette de la ville d'Anvers.

Collationné ceste présente avecq son originel, est trouvé accorder.

Par moy,
H. WYNANTS.

Hooger Vierschaer.

Die decima Novembris anno 1564.

Compareerde voer myne Heeren Heer Pauwels van Dale, Riddere, ende heeft hem gestelt ter purgien voer synen iersten dach, gemerct hy gediffameert is geweest met missiven de data 26 Octobris anno 1564 ende onderteeckent : Monteverde (1) ende andersints, van dat hy comparant soude syn van quaden geloove ende der Heyligher Kercken contrarierende ende dat hy oock soude vuytgegeven hebben diversche verboden penninghen, ende dat hy comparant hem daeraff geheel innocent is houdende, versuect dat soo verre noch Heer noch partye dyenaengaende hem tichte ofte aenspraeke en doe *Dominis sedentibus*, hy sal genieten synen iersten dach van purgien. *Judicatum* dat soo verre noch Heer noch partye hem aensprake en doet *Dominis sedentibus*, ter causen voers., dat hy sal genieten synen iersten dach van purgien.

Compareerde voer myne Heeren Heer Melchior Groenenborch, Ridder ; gemerct hy hem vint befaempt *ut præcedens*, stelt hem teghens Heer ende partye dyenaengaende ter purgien, *ut præcedens*. *Judicatum sicut in præcedente causa*. *Et protestatus est* de Schoutet *contra utrumque*.

Die XVII Novembris anno 1564.

Compareerde voer myne Heeren Heer Pauwels van Dale, Riddere, Heer van Lillo, etc. ende gemerct hy hem befaempt vindt met sekere missive de data 26 Octobris anno 1564 onderteeckent by Monteverde, als dat hy soude sustineren diversche quade heretycke opinien contrarierende onsen Heylighen gelove ende der Moeder der Kercken ende dat oock hy soude vuytgegeven hebben diversche verboden penninghen, contrarie den placaten Ons Genadichs Heer des Conincx, ende dat hy hem daeraff hout geheelyck innocent, soo stelt hy hem daeraff teghens Heere ende partye ter purgien voer synen tweeden

(1) van Groenenberge.

dach. *Judicatum* dat soo verre niemant, noch Heer noch partye, en comparere *Dominis sedentibus*, die den voers. Heer Pauwelsen wil betichten ofte aenspreken ter causen voers., dat hy sal genieten synen tweeden dach van purgien. De Schoutet *protestatus est ut ante.*

Nemo comparuit.

Compareerde insgelycx Heer Melchior Gronenborch ende stelt hem ter purgien voer synen tweeden dach ter causen als boven. *Judicatum ut supra. Protestatus est Schultetus ut supra. Et nemo comparuit.*

Die XV Decembris anno 1564.

Heer Pauwels van Dale, Riddere, Heer van Lillo, etc., heeft hem gepresenteert voer myne Heeren voer synen derden dach van purgie, sustinerende dat soo verre noch Heer noch partye vanden delicten voers., *Dominis sedentibus*, hem tichte ofte aensprake en dede, dat hy vanden selven delicten sal wesen ende blyven vry, quyte ende verwert, van desen daghe ten eeuwighen daghen, ende dyen achtervolgende worden eenen yeghelycken geimponeert een eeuwich geswych. *Judicatum* dat soo verre noch Heere noch partye, oft yemant anders, en comparere *Dominis sedentibus*, die den voers. Heer Pauwelsen van Daele ticht ofte aensprake doet ter causen voers., dat deselve Heer Pauwels van Daele vanden voers. delicte sal syn ende blyven vry, quyte ende verwert van desen daghe ten eeuwighen daghen, ende dat dyen achtervolgende eenen yeghelycken sal wesen geimponeert een eeuwich geswych.

Heer Melchior Groenenborch, Riddere, is gecompareert voer myne Heeren voer synen derden dach van purgien *ut supra. Et judicatum ut supra in præcedente purgatione.*

Et nemo comparuit.

---

15 *December* 1564.

Allen denghenen die dese letteren sullen sien oft hooren lesen, Burghermeesteren, Scepenen ende Raidt der stadt van Antwerpen, Salut. Doen te weeten ende certificeren voerde gerechte waerheyt, dat naedien, des Vrydaechs den thienden Novembris lestleden, inder Hoogher Vierscharen Ons Genadichs Heeren sConincx, voer Jonckeren Diericken vander Meeren, Onder-Schoutet, Burghermeesteren ende Schepenen der voirs. stadt, aldaer te rechte sittende, syn gecompareert Heer Paulus van Dale, Riddere, Heer van Lillo, etc., ende Heer Melchior Groenenberch, Riddere, Oudt-Schepen deser stadt, seggende ende allegerende hoe dat zy hen vonden befaemt, by zekere missive de data des sessentwintichsten Octobris lestleden, aen hen gesonden by Miguel de Monteverde, desselfs Heeren Melchiors broeder, ende byden selven Miguel onderteeckent, van dat sy, comparanten, souden hebben gesustineert diversche quade hereticque opinien, contrarierende onsen Heylighen geloove ende den ordonnantien des Moeders der Heyligher Kercke, ende dat oyck de voirs. Heer Pauwels van Dale soude vuytgegeven hebben diverse verboden penningen, contrarie den placcaten desselfs Ons Genadichs Heeren sConincx, zoe tzelve al breedere blyckende waere byder selver missiven, daertoe zy hen respective waeren refererende ; ende want zy hen van al tgene des voirs. is, des oick de voirs. missive waer inhoudende, geheelyck ende al onnosel ende onschuldich, vry ende suyver kenden, willende hen daeraff behoirlycken ter purgien stellen tegens Heere ende partye ende eenen yegelycken die hen ter saecken van dyen yet souden willen heysschen oft thyden, alsoe tselve naer der Vierscharen recht soude behoiren ; hebben daeromme, by monde van heuren Advocaet, tot drye diversche Vrydaghen, inder voirs. Vierschaeren, eenpaerlyck deen den anderen volghende, personnelycken comparerende, doen openbaerlycken voertroepen alle dieghene die hen ter saecken als boven yet souden willen tyden oft tichten, te wetene, des Vrydaechs den thienden Novembris bovengenoempt, voer hennen iersten dach van purgien, item des Vrydaechs den seventhiensten derselver maendt, voer hunnen tweeden dach, ende den vyfthienden Decembris

daernae, voer hennen derden ende lesten dach van purgien; concluderende de voirs. Heer Paulus van Dale ende Heer Melchior voirs., gemerct ten voirs. dry Vrydaghen nyemant en waere gecompareert, noch Heere, noch partye, noch oyck de voers. Monteverde, die daertoe behoirlycken gedaecht ende inder voirs. Vierscharen, ten voirs. drye daghen van purgien, openbaerlyck, behoirlycken voertsgeroepen waeren geweest, die hen hieraff ticht oft aensprake, *Dominis sedentibus*, gedaen hadde, dat zy daeromme, by onsen vonnisse naer der voirs. Vierscharen recht, behoirlycken ontslaghen, los, vry, quyte ende verwert gewesen te worden vander voirs. diffamien, van desen daghe ten eeuwighen daghen, ende dyenvolghende eenen yegelycken geimponeert een eewich geswych, begherende ende versueckende daerop recht ende vonnisse; ende geconsidereert datter, ten voirs. dry Vrydaghen van rechte, nyemandt en is gecompareert, noch Heere, noch partye, die hen ter saecken voirs., ons voer recht sittende, yet op seyden, oft ticht oft aensprake dede, ende geleth opde voirs. voertsroepinge, midtsgaders op al tgene daerop men behoirt ende schuldich was, naer deser Vierscharen recht, te lettene, soe is dat, ten naebescreven daghe, ter manissen des voirs. Onder-Schouteths, by Heeren Jannen van Schoonhoven, Riddere, Burgermeesteren ende Schepenen, met gevolghe vanden andere synen Medescepenen, gewesen is voer een vonnisse: denselven Heer Paulus van Dalem ende Heer Melchior van Groenenborch, los, vry ende quyte, verwert ende ontslaghen te syne vander voirs. diffamien, van desen daghe ten eeuwighen daghen, ende dyenvolgende daeraff eenen yegelycken geimponeert een eeuwich geswych. Ende des toirconden hebben wy den segel ten saecken der voirs. stadt van Antwerpen desen letteren doen aenhangen, opten vyfthienden dach van Decembri inden jare Ons Heeren als men screeff duysent vyff hondert ende vierentzestich.

H. de Moy.

(*Registerboeck der geextendeerde vonnissen*, 1484-1582, *fol.* 220.)

---

24 *Maart* 1564 (1565).

Quaede boeken en liedekens, suspect van heresie alhier niet te verkoopen.

(Zie : *Gebodboeck*, vol. C, fol. 7, en *Archievenblad*, D. I, blz. 280 en D. II, blz. 368.)

HOOGER VIERSCHAER.

Die XIII Aprilis anno 1564 (1565).

De Schoutet teghens Geertken Gelders ; *actor*, overmidts de verweerderesse, gealieert in huwelycke wesende met diversche straetsceynders ende daeraff oock wel heeft geweten ende tselve verswegen, ende oock aengehouden heeft de secte van sekere lybertinen (wesende als voers. is diversche straetschenders), contrarierende onsen geloove ende der Heyligher Kerken, *concludit capitaliter*. De verweerderesse versuect dach van berade *ad octo*. *Judicatum* dat afslaende der verweerderesse haer versueck, sal schuldich wesen op nu naerder te antwoorden by kennen ofte ontkennen. *Rea* antwoort by ontkennen *ut supra:* (ende ruympt den aenleggere tsynen thoone). *Lecta confessione ut supra:* (inder Hoogher Vierscharen Ons Ghenadichs Heeren des Conincx), *judicatum* den aenleggere volcomen tot synen vermete. (*Op den bladrand :*) EXECUTIO.

---

16 *Mei* 1565.

Informatie opten Steen *genomen nopende het opstel vanden vuytbreken vande gevangenen*, præsentibus Domino Mercgravio et Domino vanden Werve, die 16 Maii anno 1565.

Martynken van Hove, huysvrouwe des buytensluyters vanden *Steene*, gevraecht naer hetgene haer gister avont mach overcomen geweest syn, secht ende verclert dat gister avont, ontrent den acht uren, sy, affirmante, wesende tusschen beyde

de poorten vanden *Steene*, syn by haer gecomen van buyten inne eenen genaempt Marten, sone vanden ouden Joos, die alhier gevanghen sit opden *gemeynen Steen*, ende eenen andere genaempt Gielis, wyens moeder, genaempt Fynken, ende syn broeder, genaempt Jacques, oock alhier gevangen syn, ende deselve twee manspersoonen, wel by drancke wesende, hebben teghens haer, deponente, staen couten ende clappen, ende midts dyen heeft sy, deponente, gehoort dat de duere vander cueckenen worden toegedaen, dwelck hoorende, de twee voers. manspersoonen hebben haer, deponente, genomen in haer middelt, ende derselver huer sleutelen aff nemende, heeft het een metten sluetel naer het slot gegaen, hoewel hetselve noch niet open en was, ende de andere manspersoon, genaempt Gielis, heeft huer, deponente, gehouden metter nuesen, hebbende eenen blooten opsteker vuyte, dreygende haer daermede de nuese aff te snydene, ende denselven oock eens op haer borst settende, dreyghde haer te steken, maer sy, deponente, het voers. mes metter hant affwerende, en heeft daer geen letsel aff gecregen dan een cleyn sneken inder hant, duerdyen deselve manspersoon wel by drancke was ende dat oock sy, deponente, seer hoochlyken was tierende.

Grietken, huysvrouwe vanden binnensluyter opten *Steen* alhier, gevraecht *ut supra*, secht dat ter tyt voers., als tgene voers. gister avont gebeurde, is sy, deponente, boven geweest, ende hoorende het groot getier vande voergaende deponente ende dat sommighe vande gevangenen riepen van binnen : « laet ons vuyt, wy syn volck vanden Scrift, » is sy, deponente, van boven haestelyck aff gecomen, ende heeft de binnepoorte van binnen gesloten, dewelck te voren ontsloten was, ende daernaer comende daer van buyten inne sekere Engelsche vrouwenpersoon, soo syn de twee voers. manspersoonen, die vast besich waren metter voergaende deponente, ewech gegaen.

Barbara Catz, alhier teghenwoordelycken gevanghen, gevraecht ter causen *ut supra*, secht ende verclert hoe dat ter tyt eenen genaempt Christianus *alias* Christophorus Fabritius, alhier gevangen was ende dat deselve, seer begerlycken wesende om vuyt te geraken, heeft eens geconcipieert van

boven vuyt te breken, ende, tselve belet wesende, heeft soo vele gedaen dat hy de sluetelen in was gedruct gehadt, te weten, den eenen ter tyt ofte den sluyter by haer was ende dat de sommighe hem hielden coutende, soo hebben sy den eenen int wasch gedruct, ende de andere drye sluetelen hebben sy int wasch gedruct op sekeren tyt als Hieronymus huer die beneden aff hadde gelaten om haer daermede te ontsluytene, seggende ende verclerende dat Hieronimus noch eens huer de sluetelen beneden gelaten heeft, ende gevraecht hoe sy nu aende sluetelen geraect is, secht ende verclert dat huer deselve sluetelen gesonden syn naer der doot vanden voers. Fabritium in een swert laken wesende, daer wat etens by, sonder dat sy, deponente, weet te vercleren wie dat huer die gebrochte heeft anders dan dat eenen cleynen jonghen was denwelcken huer die gebrocht hadde, noch oock wie deselve gemaect mochte hebben, seggende ende verclerende oock de voers. sluetelen gehadt te hebben over de vier maenden, ende dat sy se aldaer inde colen geborghen hadde.

Secht noch dat de voers. Merten oock wel heeft geweten hoe dat sy, deponente, de sluetelen hadde ende dat sy selve hem sulcx geseyt hadde, op eenen Sondach, des mach geleden wesen XIII daghen, dry weken ofte een maent, onbegrepen, ende heeft alsoo sy, deponente, gister avont, ontrent den acht uren, haer selven van heurder cameren ontsloten, ende is voorts haer suster van daer gegaen naer het camerken daer Franchoys gevanghen sat, ende, denselven ontsloten hebbende, en heeft voorts de voers. Franchoys de gemeyne custodie ontsloten ende syn soo beneden gecomen, sluytende alle de deuren achter huer toe, ende hebben soo voorts de binnenpoorte van binnen ontsloten, hoorende daervore tusschen beyde de poorten de voers. Merten ende Giellis voers., seggende nochtans ende verclerende dat sy, deponente, niet en weet datter de voers. Giellis yet aff heeft geweten, maer Mertenen heeft sy hem selve daeraff gesecht, hebbende oock sy, deponente, tselve gesecht teghens eenen vrouwenpersoon, genaempt Nelleken, jonckmeysken, oock alhier gevanghen, ende te voren aen Franchoys ende synder huysvrouwen, sonder tselve yemanden anders gesecht te hebben.

Medarda Catz, van Wervick, suster vande voergaende deponente, gevraecht ter causen *ut supra*, verclert gelyck haer

suster in als, daertoe vuegende dat syt noch wel in gaen aff geseyt heeft aenden naebescreven Jacques.

Nelleken Jacopssen, geboren ter Veere, alhier gevanghen, gevraecht *ut supra*, secht dat, des mach geleden wesen III ofte IIII daghen, dat sy gehoort heeft vande twee nast voergaende susters, dewelcke haer gesecht hadden dat sy de sluetelen hadden ende dat sy wel vuyt geraken souden, waerop sy antwoorde dat soe verre sy vuyt geraken conste, dat sy mede vuytgaen soude, ende daernaer seyden de twee voers. susters haer weder dat van deser saken niet gescieden en soude, waermede sy, deponente, oock wel mede te vreden was, seggende ende verclerende sy, deponente, dat syt noyt niemanden daeraff yet gesecht heeft.

Levina de Costere, alhier gevanghen, gevraecht *ut supra*, secht ende verclert, ter causen als boven, dat sy ierst van deser saken gehoort heeft, des is geleden ontrent III daghen, ende dat sy dat ierst gehoort heeft van eenen genaempt Jacques de Backere, dewelcke huer seyde hoe dat de poorten open gaen souden, sonder andersins haer vande voers. sluetelen te vermanen, ende daernaer opten selven avondt wert haer hetselve geseyt van haers deponents sone, wesende alhier met haer gevanghen, dewelcke oock haer seyde als de voergaende, sonder mentie te maken vande voers. sluetelen.

Jacques Boelengier, alhier gevanghen, verclert, ter causen als vore, dat, des is geleden ontrent III ofte vier daghen, hy passerende beneffens de camere des voers. Medarde, seyde deselve teghens hem ofte hy niet wel vuyt en soude willen gaen, waerop hy seyde dat siende dandere vuytgaen, soude oock mede gaen, waerop sy hem seyde dat hy wel hopen soude, want daer een goedt middel was om vuyt te geraken, sonder hetselve middel hem deponent verclaert gehadt te hebben.

Tanneken Vermeren, van Mechelen, verclert dat sy er niet aff en heeft geweten, maer dat syt wel gewaer is geworden.

Joos Verstraten, suppliant, secht dat hy er noyt yet aff

geweten en heeft, maer dat hy gister avont, siende de andere aff gaen, is mede gevolcht, sonder dat synen sone, genaempt Merten, hem oyt hieraff yet gesecht heeft, nietteghenstaende hy hem noch gisteren gesproken hadde.

Jacques de Costere, suppliant, broeder des voers. Gielis, hiervoeren gementioneert, secht, ter causen als vore, dat hy van deser saken noyt geweten en heeft dan ierst over III daghen, ende dat hem tselve gesecht was vande jonghe dochters voers., seggende ende verclerende hoe dat syn broeder, genaempt Gielis, gisteren by hem wesende, seyde teghens hem, droncken wesende, hoe dat haer moeder soude aff geraken, waerop hy, deponent, hem antwoorde dat hy toch ewech gaen soude, biddende den sluyter dat hy hem toch vuyt doen soude, ende is syn broeder alsoo vuytgegaen.

Aert Rumoers, suppliant, *nihil scit.*

Merten, de lertouwere, van sConincxhoven, suppliant, *nihil scit.*

Egbert Janssens, suppliant.

Franchoys Nouts verclert dat, des is geleden ontrent een halff jaer, onbegrepen, hoe dat de voers. susters hem hebben geopent hoe dat sy souden vuyt geraken, ende hoe dat heur Cristoffel Fabritius geleert hadde de maniere vande sluetels te drucken, ende dat sy de sluetels als soo cryghen souden, verclerende voorts dat de voers. susters hem noch naderhant gesecht hebben dat sy de sluetels hadden ende dat sy wel vuyt geraken souden.

Christiaen Faes, Schouteth vanden *gemeynen Steen*, secht...

Willem vander Hulst, *alias* quaet Willeken, verclerende hoe dat sy op gisteren, wel gedroncken wesende, hebben van de saken niet geweten anders dan dat de voers. Faes siende hoe dat het volck en. . . . . (*sic*).

(*Rekeningen van den Markgraaf, jaren* 1563-65, *kapittel der Ontvangsten.*)

Van Christianum, *alias* Christoforum Fabritium, *alias* de Smet, vuytgeloopen moninck, die, overmitz dien hy hem vervoirdert hadde int heymelick te predicken ende den simpelen menschen te leeren ende instrueren inde leeringe van Calvinus ende andere quade gereprobeerde secten, ende daeromme al levende op een schavot verbrant is geweest zonder eenich ghoet achtergelaten te hebben, daeromme hier. nyet (1)

Van Geertruyt, Jan Gellersdochter, geboren vuyt Gelderlandt, huysvrouwe geweest hebbende van Jan Egbertssen tot Aelst, met andere straetschenders ende kerckdieven ter justicien gebracht ende welcke Geertruyt, mitz huere delicten ende participatie die zy gehadt heeft van des voirs. huers mans geroofde ghoeden ende andere delicten metten voirs. Willeme Wouters ende Jan Janssens (2), metter coorden gejusticieert is geweest, zonder eenige ghoeden achtergelaten te hebben, daerom . . . . nyet.

Van Robbert du Briel, geboren van Valenchines, die, overmitz dyen hy, ten tyde vander executien van Christofforus

(1) *(Op den bladrand:)* By affirmacie.

(2) Over deze twee personen vindt men in het *Vierschaerboeck* van 1559-65 de volgende aanteekeningen :

Die XIII Aprilis anno 1564.

De Schoutet teghens Willem Wouters ; *actor*, overmidts de verweerdere heeft helpen conspireren om den sone van Meester Geleyn te evelen vanden lyve ende oock feytelycken eenen buytenman heeft gesteken ende geinvadeert ende daerenboven noch gecommitteert sekeren nederslach in Hollant ende cappen ende andere cleederen helpen stelen, *concludit capitaliter. Reus* antwoort by ontkennen ende ruympt den aenleggere tsynen thoone, ende daernaer de confessie ende verlyt des verweerders overluyt inder Vierscharen gelesen wesende, *judicatum* den aenleggere volcomen tot synen vermete. *(Op den bladrand:)* Executio.

Deselve teghens Jan Janssens ; *actor*, overmidts de verweerdere oock heeft helpen conspireren om den sone van Meester Geleyn te evelen vanden lyve ende noch diversche andere quate feyten, soo van diveryen als andere invasien heeft gecommitteert, *concludit capitaliter. Reus* antwoort by ontkennen ende ruympt den aenleggere tsynen thoone, ende daernaer de confessie des verweerders inder Hoogher Vierscharen Ons Ghenadichs Heeren des Coninex gelesen wesende, *judicatum ut supra. (Op den bladrand:)* Executio.

alias Christianus Fabritius, alhier tAntwerpen met steenen nae dyen vander justicien geworpen hadde, ende hem daeraff nyet en hadde behoirlicken gepurgeert, maer langen tyt nae de proclamatie ende voirtroepinge van hem ende andere zyne complicen ter poeyen alhier tAntwerpen daeromme gedaen, hem geabsenteert hadde ende laten contumaceren ende bannen, ende daeromme metten zweerde opten XVIII[en] Decembris LXIIII ter justicien gebracht is geweest zonder eenige ghoeden achtergelaten te hebben, daerom hier . . nyet.

Van Olivier de Bock, van Aelst, die, overmitz zynder transgressien, soe van wegen Heurder Altesen als by vonnisse van mynen Heeren Borgemeesteren ende Scepenen van Antwerpen, gebannen is zyn leven lanck vuyt Brabant, opten hals . . . . nyet.

(*Zelfde rekening, kapittel der Uitgaven.*)

Inden eersten, den scherprechter van dat hy, binnen den tyde deser rekeninge, geexecuteert heeft al levende metten brande opte Merct tAntwerpen eenen ketter genaempt Christoforus *alias* Christianus Fabritius, betaelt . . . . VII s. VI d. groten. (1)

Item van dat hy tverbrant licchaem vanden zelven Christoforus vander Merct moeste vueren tot opde nyeuwe kaeye achter Sinte-Michielsclooster, om tselve aldaer int water te werpen, overmidtz den rumoer twelck doens opte Merct gebuerde, denzelven scherprechter betaelt . . v. s. groten.

Item denzelven betaelt van dat hy binnen den tyde deser rekeninge metter coorden ter justicien gebracht heeft acht persoonen, (2) van elcken persoone vyventwintich stuvers, compt hyer . . . . II £ X s.

(1) (*Op den bladrand:*) Men lyt hier deze costen als in voergaende rekeninge ende affirmatie.

(2) Hiervan werden er zeven voor zaken vreemd aan de hervorming gerecht.

Item van strooy daermede de voirs. Christofforus Fabritius verbrant wert, betaelt. . . . . III s. groten.

Item den biechtvaders die byde voirgenoemde geexecuteerde persoonen geweest zyn ende dezelve tot goeden proposte gebrocht ende onderwesen hebben, betaelt van elcken persoone twelff stuvers, compt hier van sesthien persoonen (1) tsamen die somme van . . . . . XLVIII s. groten.

Item den IX[en] Juny 1564 gesonden eenen voetlooper van hier naer Doirnick aende Commissarisen Ons Heeren sConincx die aldaer int feyt vander religien gestelt waren, ten eynde henlieden gelieven wilde yemanden vanden Eedt alhier te zenden die eenige vande gevluchte van daer alhier gecommen zynde hadde moegen kennen, achtervolgende der missiven van Huerder Altesen etc., ende dyen bode betaelt van zeven dagen vacatien, tegen XII stuvers daechs, compt. . XXII s. VI d.

Item gesonden eenen vanden gesworen colfdragers alhier naer Valenchines omme aldaer te vinden ende spreken eenen Jan Despaigne, diewelcke van Huerder Altese last hadde desen Schoutet te noemen ende aenwysen eenige gevluchte vander secten aldaer, ende denselven van zes dagen vacatien betaelt, tegen XII stuvers sdaechs. . . . XVIII s. groten.

Item betaelt den gesworen colfdragers deser stadt van Antwerpen voer huerlieder, van dat zy, binnen den tyde deser rekeninge, gevangen ende geapprehendeert hebben gehadt seventhiene persoonen die ter justicien gebracht ende geexecuteert zyn geweest als hiervoeren int capittele vanden ontfanghe vanden criminelen zaecken blyckende is, van elcken persoon vier Karolus guldenen, achtervolgende der ordinantien van wylent Onses Genadigen Heeren den Keyser saliger, in date den XVII[en] Marty 1559, compt hier. . . . . XVII £ groten Brab. (2)

Item betaelt van coorden, ketenen, steynghouten, roeden

(1) Van dit getal werden er slechts drie persoonen voor geloofszaken gerecht.

(2) (*Op den bladrand:*) A rappel.

Transseat naevolgende den getale vande geexecuteerde.

ende dyergelycke byden scerprechter gebesicht ende geemployeert, zoe inde pynkelders hier tAntwerpen, tot Lyere ende anderssins aende voirs. gejusticieerde ende gecorrigeerde persoonen, binnen den tyde deser rekeninge, de somme van . . . . III £ XIII s. IX d. (1)

1565-66.

(VAN 27 MEI 1565 TOT 5 MEI 1566.)

Schout : Jan van Immerseele.

Onderschouten : Antoon van Mansdale en Dirk vander Meere.

Buitenburgemeester : Hr Antoon van Stralen, Ridder.

Binnenburgemeester : Hr Lanceloot van Urssele, Ridder

Schepenen : Hr Hendrik van Berchem, Ridder ; Hr Klaas Rockox, Ridder ; Hr Jan vanden Werve, Ridder ; Hr Jaak vander Heyden, Ridder ; Hr Koenraat del Vaille, Ridder ; Hr Jan van Schoonhoven, Ridder ; Hendrik van Daesdonck ; Jan van Halen ; Mr Pauwel Schuermans ; Jan de Herde ; Mr Jan de Pape ; Jan vander Noot ; Mr Jan Rubens ; Gielis Happaert ; Mr Antoon van Mansdale ; Rogier van Leefdale ; Mr Jaspar Sanders ; (*loco ejus*, Jan van Stralen.)

Secretarissen : Mr Alexander Grapheus ; Mr Jan van Halle ; Mr Jan van Asseliers ; Mr Hendrik de Moy.

---

28 *Augusti* 1565.

Premie van 50 guldens tegens degene dieinsolentien begaen hebben aende crucifixen staende opde brugge vande Engelsche Borse en by de Facons.

(*Gebodboeck*, vol. C, fol. 14 v° en *Archievenblad*, D. I, blz. 281 en D. II, blz. 369.)

---

(1) (*Op den bladrand* :) By affirmacie.

15 *September* 1565.

Proclamatie van « twee arbeyders, daeraff de eenen genoempt is Thoomken, woonende inde Predickeerenstrate by Sinte Michiels, ende den anderen woonachtich is oock aldaer, omtrent der *Tesche*, » die « hen vervoirdert hebben zekere onbehoirlycke insolencien voort te stellen ende feytelyck de goede luyden, met opstekers, inden bueck vander kercken van St.-Andries, voir theylich Cruys aldaer, te invaderen ende oploep te doene, in vuegen dat zy twee manspersoonen, tonrechte ende sonder redene, gequest, gewont ende gebloelaet hebben. »

(*Gebodboeck*, vol. C, fol. 16 v° en *Archievenblad*, D. I, blz. 281 en D. II, blz. 370.)

---

18 *September* 1565.

Gecorrigeert by Heeren Janne van Ymmersseele, Riddere, Heere van Baudries, etc., Schouteth, Borgermeestere, Schepenen ende Raedt vander stadt van Antwerpen, opten XVIII^en dach Septembris XV^cLXV. Actum in Collegio.

Claes Moons,
Jacop Bonet.

Overmits dyen zy sekere groote ende enorme insolencie ende fortsen voorts hebben gestelt ende feytelicken de goede lieden, met opstekers, inden beuck vanden kercken van Sinte Andries, op het Heylich Cruysdach lestleden, geinvadeert, inder vuegen dat zy twee manspersoonen, sonder redene, gequest, gewont ende gebloelaet hebben, waeraff de Heere ende de Stadt te vollen geinformeert zyn, sullen gehouden zyn elck heurer, nu op Ste-Michielsdach naestcomende, te compareren, des morgens inder hoomisse, inder kercken van Ste-Andries (aldaer zy het feyt geperpetreert hebben,) blootshoofs,

berrenvoets ende in heure lynen cleederen, met eender berender torssen van vier ponden was in haer handen, ende van daer voorts alsoo, tusschen twee dienaers, comen inder kercken van Onser Vrouwen ende aldaer bidden Gode Almachtich verghiffenisse vanden delicte by hen enormelicke geperpetreert, ende alsoo voorts ghaen metter generaelder processien den grooten circkel rontsomme ende wederomme comen tot in Onser Vrouwenkercken ende aldaer de voors. tortse voer het Heylich Sacrament te offeren ende te laten, wel verstaende, ingevalle zy dese voers. correctie niet en voldaden, dat zy, ende elck van hen, sullen, van nu alsdan, zyn ende blyven gebannen achtervolgende der proclamatien nu op en Saterdaghe lestleden gedaen, ende selen, boven de amende vander processen voers, schuldich ende gehouden wesen hen binnen deser stadt te houden een jaer lanck geduerende, sonder, binnen middelen tyde, daervuyt te vertrecken, ende hen verdragen ende wachten, dyen tyt geduerende, eenighe herbergen te frequenterene ende oock eenighe geweer te draghene, opte correctie vanden Heeren vander stadt.

(*Correctieboeck*, 1513-68, *fol.* 172.)

---

8 *October* 1565.

Heymelycke en secrete vergaederingen en conventiculen, soo binnen als buyten de stad, mogen niet gehouden worden; aldaer geene leeringen en predicatien te doen, noch ook eenige ceremonien vande Kerke oft vande Sacramenten voorts te stellen, als van te doopen, het avondmael uit te reyken, te houwene en te trouwene; men moet de contraventeurs denuntieren. Nieuwe inwoonders moeten doen blyken wie sy syn; men mag geene vreemde ambachtsgesellen aennemen, sonder behoorelyke certificatieteekenen; teekenen van elk ambacht ter straetenwaerts uyt te hangen.

(*Gebodboeck*, vol. C, fol. 24 en *Archievenblad*, D. I, blz. 282 en D. II, blz. 378.)

---

16 *Januari* 1565 (1566).

Geboden ende vuytgeroepen by Heeren Janne van Ymmersseelė, Riddere, Heere van Boudries, Schouteth, Burgemeesteren, Scepenen ende Raedt vander stadt van Antwerpen, opten sesthiensten January anno XV^{c}LXV.

Alzoe de Heere ende de stadt volcomelyck zyn geinformeert dat diversche persoonen, wesende vander secten vander Herdoopers, (hen vervoorderen) binnen deser stadt heymelycke ende onbehoorlycke vergaderingen ende conventiculen te houden, ende diversche ordonnantien ende statuten onder hen int heymelyck te maken, waervuyt ontwyffelyck soude mogen commen, onder het gemeyn volck, ennich quaet, zoe tselve is directelyck contrarie den gescreven rechten, placcaten ende ordonnantien vander Conincklycke Majesteyt, oyck van deser stadt tot diverse tyden gepubliceert, sulcx dat in desen zeer nootelyck is met alder ernst versien te worden ; ende want bevonden is onder dien eenen te zynen by naeme Henrick van Arnhem, (1) wesende een cleermaker van synen ambachte, cruepel gaende ende doopende, soe eest dat men cundicht ende laet weten eenen yegelycken, dat zoe wie den voirs. Henrick van Arnhem, oft oyck yemandt vanden ghenen die hen metten ordonnancien, statuyten ende ceremonien der voirs. ombehoirlycke vergaderinge gemoeyt ende officie daerinne bedient hebben oft bedienende zyn, can oft cunnen gevangen, geapprehenderen ende leveren in handen vander justicien, oft oyck wysen de plaetse daer men yemandt van hen zoude mogen apprehenderen ende vangen, ende doer deselve bewysinge gevangen werdt ; dat indien deselve, dat zoe effectuerende, is oft zyn mede vander leeringe, secte oft gemeynte desselffs Henrick, daeraff sullen quyt ende ontslegen zyn ende vol remis hebben, sonder dat zy ter zaecken van dien zullen gepunieert oft gecorrigeert worden, behou-

(1) (*Op den bladrand:*) Anderwerven voortsgeroepen dese voers. persoonen, *exceptis signatis cruce in margine, ut compareant ad quindenam. Actum* den XXVI^{sten} January anno 1565.

H. DE MOY.

Ne tunc quidem comparuerunt in Collegio pro 2 evocati.

delyck dat zy hebben goet berouw vander voirs. heure opinie ende dolinge, ende belovende hen daer nemmermeer meer mede te moyene, ende daerenboven zal den voirs. persoon oft persoonen die den voirs. Henrick in handen brochten, oft oirsake waeren dat hy in handen quame, weder sy vander voirs. quader secten ende leeringen waeren geweest oft nyet, van stadtsweghen vuytgereyct worden twee hondert Karolus guldenen eens, ende voir elcken vanden naegenoempden anderen persoonen in dienste ende officie geweest hebbende, diese als boven in handen vander justicien brengen zullen, vyftich dergelycker guldenen eens, zoe verre zy int apprehenderen oft denuncieren vanden zelven, deselve weten zulcx te zyne. Ende overmidts dien de Heere ende de Stadt verstaen hebben dat de naegenoempde persoonen ennighe vanden voirs. diensten ende officien onder die vander vergaderinge gehadt ende gedragen hebben oft noch hebbende zyn, ende onder andere eenen goutsmit by naeme Assuerus, gewoont hebbende inde Gasthuysbeemden ; eenen Niclaes Hermans, de tymmerman, gewoont hebbende aende Vrydaechsmerct ; eenen Herman, de tymmerman, gewoont hebbende inde langhe Ridderstrate, inde *Heyblomme* ; eenen riembeslagere, genaempt Willem Cierens, gewoont hebbende in *Sinte-Gommaer*, opde Eyermerct ; Simon Zegers, van Antwerpen ; eenen genaempt Jeronimus, wesende eenen cousmakere, Jan, de lyntwerckere, gewoont hebbende inde Mercgravelye, Michiel, de leertouwere, gewoont hebbende inde Caeystrate ; (†) Francoys Spierinck ; eenen by naeme Bastiaen, tanderen tyden gewoont hebbende *int Kint van Aelst* ; Henrick Wolff, droochscheerdere ; Conrard Block ; Jan, de wevere ; Henrick, een schildere, geboren van Bruessel, ende eenen Henrick, cleermakere wesende van zynen ambachte, geboren vuyt den lande van Cleve ; soe eest dat men deselve, van wegen als voire, voirtroept ende proclameert, dat zy hen daeraff comen verantwoirden op en Saterdaghe naestcomende, goets tyts, ten negen uren voerder noenen, opter stadthuys alhier, voir mynen Heeren Schouteth, Burgemeesteren ende Scepenen, oft anders sal men, dien tyt overstreken, tegens deselve procederen zoe men jegens sulcdanige persoonen behoirt ende schuldich is te doene ; daertoe oock voortsroepende, midts desen, de persoonen naegenoempt, als vander selver vergaderinghe ende oversulcx befaemt wesende, ende, soe men ver-

staet, egeenen dienst oft officien gevuert hebbende, namelyck: Janne de Weese, metsere; Matheeus Weyns, metsere, ende Maeyken, syn huysvrouwe, gewoont hebbende inden Oudenaertschen ganck; Gysbrecht, de tymmerman, gewoont hebbende inde Begynestrate; eenen metsere genaempt Stoffel; eenen metsere genaempt *Jan den gebranden wyn;* Willem Huybens, metsere; Jan Eertvelt, tymmerman, ende zyn huysvrouwe; eenen Henrick, droochscheerdere van synen ambachte; Cornelis Bollaerts, tymmerman; Joris, de tymmerman, ende syn huysvrouwe, gewoont hebbende inde Berchstrate; Wynant, de cleermakere, gewoont hebbende inde Hoochstetersstrate; Hans van Amersvoort, cleermakere; Joachim, een metsere van synen ambachte, met zynder huysvrouwen, gewoont hebbende inde Predicheerenstrate, by Sinte-Michiels; zekere weduwe genaempt Gheertken, gewoont hebbende inde Bocxstege; eenen metsere, genaempt Lucas, gewoont hebbende inden Engelenganck inde Langhe Vlierstege, Henrick Elberdinck ende syn huysvrouwe, ende Simon Peeters, *alias* Mengnart, geweest hebbende deurweerdere inde Rade van Hollant, met zynder huysvrouwen; ten eynde zy ende elck heurer hen daeraff oock comen verantwoirden, op en Saterdaghe naestcomende, ten negen uren voirder noenen, opter stadthuys alhier, voir mynen Heeren Schouteth, Burgemeesteren ende Scepenen, oft anders sal men, dien tyt overstreken, tegens deselve procederen zoe men jegens sulcdanige persoonen behoirt ende schuldich is te doene.

Nota. Naedien Simon Meynarts ende Magdaleene Deym, zyn huysvrouwe, alhier genomineert, opten XVI^{en} January lestleden, hadden, met meer andere, ter poyen aff alhier geproclameert geweest tot zynen verantwoorden, van dat hy mede soude hebben geweest in zekere verboden vergaderingen, als breeder is blyckende byden inhoude derselver proclamatien, ende dienvolgende by hen hadde overgegeven geweest, aen mynen Heeren Borgmeesteren ende Scepenen deser stadt, zekere requeste, tenderende tot hunder onschult, op welcke requeste, by apostille, gecommitteert zyn geweest Henrick van Daesdonck ende Meester Anthonis van Mansdale, Scepenen, omme, in presentien mynen Heere den Marcgrave, by hen ontfangen te worden tverantwoorden der supplianten,

ende in welcker handen zoe zy overgebracht hebben zeker bescheet autentyck, tenderende tot hunder onscult ende innocentie, als namelick, de attestatie van Heeren Sebastiane Baer, Prochiaen in Onser Liever Vrouwenkercke alhier, certificatie van Borgmeesteren ende Scepenen inden Hage, in Hollant, van gelycken van Heere Janne Engelzen van Lozaen Raedt-Ordinaris inden Hove van Hollant, soe is ten dage nagenoempt, naedien in Collegio wel ende rypelick, in presentie van mynen Heere den Marcgrave voirgenoempt, geleth hadde geweest op tghene des voirs. is, de voirgenoempde Simon met zynder voirs. huysvrouwen gehouden geweest voir geexcuseert. Aldus gedaen by mynen Heeren voirgenoempt, opten XXVIII^{en} dach Marty 1565, voir Paesschen, my daerby zynde, als totten desen oock gecommitteert geweest hebbende.

A. Grapheus.

(*Gebodboeck*, vol. C, fol. 20, en *Archievenblad*, D. I, blz. 282 en D. II, blz. 371.)

---

26 *Januari* 1565 (1566).

Geboden ende vuytgeroepen by Heeren Janne van Immerseel, Ridder, Heer van Boudries, Schouteth, Burgmeesteren, Scepenen ende Raedt der stadt van Antwerpen, opten XXVI^{sten} dach January anno 1565.

Alsoo op ghisteren, wesende den XXV^{en} dach deser jegenwoirdiger maent January, des morgens tusschen III ende IIII uren, duer den thoren vanden *Steene*, boven onder het dack, vuytgebroken syn geweest Barbara ende Medarda Catz, gesusteren, geboren tot Werwyck, ende Symon Dondt, horologiemakere, geboren tot Ghendt, al herdoopt wesende, soo eest dat men voortsroept de voors. drye persoonen, mitsgaders alle dieghene die eenichsins hulpe, bystant, raet ofte daet daertoe gegeven hebben, ende namentlyck een ghenaempt Peeter van Damme, met synre huysvrouwe, ende seker jongesken genaemt Anthoni, vanden ouderdom van omtrent XV oft XVI jaren, bruer ende sustere respective vande voors. Barbara ende Medarda Catz, als hulpe, bystant ende assistentie den voors. gevangenen, vuytgebroken wesende, gegeven

hebbende (1), ten eynde sy ende elck huerer hen daeraff comen verantwoorden voor mynen Heeren Schouteth, Borgermeesteren ende Scepenen, opden Raidthuyse alhier, op en Maendaghe naestcomende, goets tyts, voorder noenen, wetende dat, huerer absentien ende non-comparitien nyettegenstaende, men tegens deselve procederen sal soo behoiren sal. Insinuerende voorts ende gebiedende eenen iegelycken die vande voors. vuytgebroken persoonen, oft raet oft daet om vuyt te breken ofte bystant ende assistentie int vuytbreken gedaen hebbende, wete te spreken, sulcx dat hem kennelyck mach wesen waer sy syn ofte gelogeert moegen hebben, dat sy hetselve mynen Heeren voornoempt comen denuncieren, wetende dat indien iemant daeraff weet te spreken ende tselve nyet en cundicht, oft datse oick iemant herbercht ofte logeert, men tegens denselven procederen sal ende corrigeren, achtervolgende den placcaten Ons Genadichs Heeren sConincx, aen lyff ende goet ende nae gelegentheyt vander saken.

(*Gebodboeck*, *vol. C*, *fol.* 21, en *Archievenblad* D. I. blz. 282 en D. II, 374.)

---

16 *Februari* 1565 (1566).

Geboden ende vuytgeroepen by Jonckeren Diericke vander Meeren, Onder-Schouteth, Borgmeesteren, Scepenen ende Raidt vander stadt van Antwerpen, opten XVI^{en} dach van Februario anno XV^{c} vyventzestich.

Alzoe alhier ter puyen aff, tot diverse reysen, voorts zyn geroepen geweest diverse persoonen, befaempt wesende te syne vander secten vande Herdoopers, eenen genaempt Henrick van Anchen, wesende een cleermakere van zynen am-

---

(1) (*Op den bladrand:*) *Evocati non comparuerunt, excepta uxore Petri van Damme.*

Anderwerven voortsgeroepen *prima Martii 1565*, *præsente Theodoro Meeren, Vice-Sculteto, ut compareant Sabbati ad octo proximo.* A. Grapheus.

Anderwerff ende derdemaal voortsgeroepen IXa Marcii 1565, *in Collegio non comparuerunt.* J. van Haelen.

Nota. Dat Peeter van Damme, alhier gementioneert, geimpetreert heeft ten Hove brieven van abolitien van desen delicte opten IX^{en} dach Aprilis anno 1565, voer Paesschen. H. de Moy.

bachte, cruepel gaende ende doepende, ende diverse ander, befaempt wesende van in dienste ende officien geweest te zyne onder de Herdoopers, als namelyck : eenen goutsmit by name Assuerius, gewoont hebbende inde Gasthuysbeempden ; eenen Niclaes Hermans, tymmerman, gewoont hebbende aende Vrydaegsmerct; eenen Herman, de tymmerman, gewoont hebbende inde Lange Ridderstrate, inde *Heyblomme* ; eenen riembeslager, genaempt Willem Cierens, gewoont hebbende in *Sinte-Gommaer*, op dEyermerct ; Symon Segers, van Antwerpen ; eenen genaempt Jeronimus, wesende een cousmakere ; Jan, de lyntwerckere, gewoont hebbende inde Merckgravelye ; Michiel, de leertouwer, gewoont hebbende inde Caeystrate ; eenen Bastiaen, tanderen tyden gewoont hebbende *int Kint van Aelst* ; Henrick Wolff, droochscheerdere ; Coenraert Block ; Jan, de wevere ; Henrick, eenen schilder, geboren van Bruessel, ende eenen Henrick, cleermakere wesende van zynen ambachte, geboren vuyt den lande van Cleve ; ende daertoe noch de persoonen nagenoempt, als naemelyck : Janne de Weese, metzer ; Matheeus Weyns, metzer, ende Maeyken zyn huysvrouwe, gewoont hebbende inden Oudenaertschen ganck ; Ghysbrecht, de tymmerman, gewoont hebbende inde Beghynenstrate ; eenen metzer, genaempt Stoffel; eenen metzer genaempt *Jan den gebranden wyn* ; Willem Huybens, metzere ; Jan Eertvelt, tymmerman, ende zyn huysvrouwe ; eenen Henrick, droochscherdere van zynen ambachte ; Cornelis Bollaerts, tymmerman ; Joris, de tymmerman, ende zyn huysvrouwe, gewoont hebbende inde Berchstrate ; Wynant, de cleermakere, gewoont hebbende inde Hoochstetersstrate ; Hans van Amersvoort, cleermakere ; Joachim, eenen metzer van zynen ambachte, met zyn huysvrouwe, gewoont hebbende inde Predicheerenstrate, by Sinte-Michiels ; zeker weduwe genaempt Gheertken, gewoont hebbende inde Bockstege ; eenen metzer genaempt Lucas, gewoont hebbende inden Engelenganck, inde Lange Vlierstege ; soe eest dat men deselve, van wegen als voere, voorde derde ende leste reyse, voortsroept ende proclameert, ten eynde zy ende elck heurer hen daeraff comen verantwoirden, van heden in sesse weken naestcomende, ten negen uren voorder noenen, opter stadthuys alhier, voor mynen Heeren Schouteth, Borgmeesteren ende Scepenen deser stadt, wel wetende dat diegene die, dien tyt overstreken zynde, nyet en selen wesen gecompareert, men

deselve, van wegen als voere, van nu alsdan, bandt vuyter stadt ende Marckgraefschappe van Antwerpen ; ende selen dien achtervolgende, den voors. tyt overstreken wesende, hen ende elck heurer porren alsdan, bynnen sonneschyn, vuyter stadt ende vryheyt ende, bynnen den derden daghe, vuyten Marckgraefschap van Antwerpen ende blyven daer continuelycken vuyte hueren leeffdage lanc gedurende, zonder weder daer bynnen te comene, op haer hooft.

(*Gebodboeck*, vol. C, fol. 21 v° en *Archievenblad*, D. I, blz. 283 en D. II, blz. 375.)

---

12 *Maart* 1565 (1566).

Nieuwe proclamatie van « Barbara ende Madarda Catz, ghesusteren, mitsgaders Simon Dondt, horologimakere, herdoopt wesende ende vuyten *Steen* gebroken ende gevlucht wesende, mitsgaders alle deghene die hen, int vuytbreken, eenichssins hulpe ende bystant, raedt oft daet daertoe gegeven moghen hebben, namelyck : Peeter van Damme met sekere andere syne complicen. »

(Zie *Gebodboeck*, vol. C, fol. 23 v° en *Archievenblad*, D. I, blz. 282 en D. II, blz. 377.)

(*Rekeningen van den Markgraaf, jaren* 1565-67, *kapittel der Ontvangsten.*)

Van Henrick van Authem, Assuerus, de goutsmit, Niclaes Hermans, tymmerman, Herman, de tymmerman, Willem Chiryns, riembeslagere, Symon Zegers, Jeronymus, de cousmaker, Jan, een lynenwever, Michiel, de leertouwer, Bastiaen de leertouwer, gewoont hebbende *int Kint van Aelst*, Henrick de Wolf, Coenraert Block, Jan, de wever, Henrick, een schildere, Henrick, een cleermaker, Jan de Weese, metser, Matheeus Weyns, metsere, Ghysbrecht, de tymmerman, Stoffel, een metsere wesende, *Jan den gebranden wyn man*, een metsere, Willem Huybens, een metsere, Jan Eertvelt, tymmerman, ende zyn huysvrouwe, Heyndrick, een drooch-

scheerder, Cornelis Bollaerts, Joris, de tymmerman, ende zyn huysvrouwe, Wynant, de cleermakere, Hans van Ammersfoort, Jochim, een metsere, met zyn huysvrouwe, Geertken, een weduwe, ende Lucas wesende een metser, die, overmitz dyen zylieden wesende tot drye diversche reysen voertsgeroepen tot hueren verantwoirden van dat zy befaemt ende geaccuseert waren besmet te zyne vander secten der Wederdoopers, nyet gecompareert en zyn maer hen hebben laten contumaceren, daeromme opden XV[en] February 1565 voerde derde ende leste reyse gebannen zyn vuyter stadt, vryheyt ende Marcgraefscap van Antwerpen ten eeuwigen dagen, op huerlieder hooft.

Van Barbara ende Medaerdeken Catz, geboren van Wervicke, ende Symon Dont, horologiemaker, die, overmitz dyen zylieden ter causen voirs. gevangen zynde, vuyter gevanckenisse gebroken ende daer tot huerlieder verantwoirden als voere voirtsgeroepen zynde, hen hebben laten contumaceren ende daeromme opten XII[en] May 1565 gebannen zyn als boven, op hen hooft.

Van Peeter van Damme met zyne complicen, die als medehulpers vande voirs. vuytbrekinghe zyn geweest, daeromme oock geproclameert zynde, hen hebben laten contumaceren, ende oock gebannen zyn als voeren, op hen hooft.

1566-67.

(VAN 5 MEI 1566 TOT 15 MEI 1567.)

Schout : Jan van Immerseele.
Onderschout : Antoon van Mansdale.
Buitenburgemeester : H[r] Hendrik van Berchem, Ridder.
Binnenburgemeester : H[r] Jaak vander Heyden, Ridder.
Schepenen : H[r] Lanceloot van Urssele, Ridder ; H[r] Dirk vanden Werve, Ridder ; H[r] Klaas Roc-

kox, Ridder ; H^r Antoon van Stralen, Ridder ; H^r Jan vanden Werve, Ridder ; H^r Jan Wolffaert, Ridder ; H^r Jan van Schoonhoven, Ridder ; Hendrik van Etten, Marten van Ranst, Jan van Halen, Geeraart Despomereaulx, Mr Gelijn le Cygny, Mr Jan vander Meere, Mr Cornelis de Wyse, Mr Jan de Pape, Mr Jan Rubens, Gielis Happaert.

Secretarissen : Mr Alexander Grapheus, Mr Jan van Halle, Mr Jan van Asseliers, Mr Hendrik de Moy.

Omtrent 22 *Mei* 1566.

Binnen desen tyt isser weer een anderen Prochiaen op 't Kiel comen preken, genamt Heer Frans, oock eenen confessionist, maer na dat hy eens oft tweemael gepreeckt hadde, heeft hy meer volcx vuyt de stadt gecreghen als voor, want men seyden dat hy vuyt de confessie van Ausborch preckten, waer door hy corts cesseren moeste. (*Antwerpsch Chronykje.*)

---

17 *Juni* 1566.

Vyf tonnen met verbodene boeken aengeslaegen, beneffens eenige riemen wit papier ; proclamatie dergene die tot deselve gerechtigd syn.

(*Gebodboeck*, vol. C, fol. 43 v° en *Archievenblad*, D. I, blz. 283 en D. II, blz. 385.)

---

21 *Juni* 1566.

Herdoopers gebannen uyt dese stad ende in deselve wederom gekomen synde, soo mag men deselve niet logeren.

(*Gebodboeck*, vol. C, fol. 44 en *Archievenblad*, D. I, blz. 284 en D. II, blz. 385.)

---

2 *Juli* 1566.

Verbodene predicatien niet by te woonen.
(*Gebodboeck*, vol. C, fol. 45 v° en *Archievenblad*, D. I, blz. 284 en D. II, blz. 386.)

---

4 *Juli* 1566.

Informatie tegens de Franchoysen, 4 *July*.

Symon Picquet, demeurant à l'Escu de Troye en Champaigne, prez de la Chappelle de grâce, prez de Paul Back, at en son logis, depuis troys moys dechà, troys jeunes hommes natyfs de la dicte ville, dont les noms Gabriel Burry, Edmond du Lac et Nycolaes Péricart. Dict le dict Symon, demandé par serment, que les dictz troys jeunes hommes sont en sa maison, comme dessubz, nul de ceux ayant passé vingt ans, et qu'ilz sont en sa maison et en ceste ville pour apprendre la langue du païs et se mettre en train de marchandise, à cause que leurs pères ont traficque et négotiation avecques le dict Symon, leur hoste, et comme, à ce jour d'huy, VIe du présent, les dictz trois jeunes sont sortiz par la porte Rouge, portant entre eux troys cincq pistoletz, que leur dict hoste Symon leur avoyt baillé, comme il dict, pour les esprouver. Dict que les dictz jeunes retournant entour les dix heures, que les gardes de la porte par où ilz sont rentrez, leur ont osté les dictz cincq pistoletz, et n'en sçayt dire aultre chose que les dictz jeunez luy en ont dict.

Demandé le dict Symon s'il n'avoyt esté en la prêche de dehors et si les dictz pistoletz lui serviont pour cela, a dict et affermé, par serment, à sçavoir qu'il n'at esté en nulle des prêches, et qu'il n'a vouloir d'y aller, mais bien que les jeunes gens y ont esté, et n'en sçayt aultre chose, et schayt très-bien que, les deux foys qu'ilz y sont esté, n'ont portez pistolletz, mais bien leurs dagues, et dict que, pour l'amour de père, il les a soustenu jusques à cest heure, que doict venir aujourd'hui ou demain et est riche de cent mil escuz et dadvantaige, et est son nom Pière Péricart, père de l'un des trois jeunes, et sont les aultres ses parens et cousins.

Estant appellé Nycolaes Péricart, eagé de dix-huict à dix-neuf ans, demandé ce qu'il a faict d'aller hors de la ville avecques pistollets, a dict et confessé qu'il at esté à la presche du Franchois hors de la ville deux foys, et dict qu'il y fust retourné à la première foys qu'on prescheroyt, disant que son pistollet luy servoyt à se défendre quand on luy vouldroyt faire mal, et dict estre filz de Pierre Péricart, le dessus nommé, marchant de Troye, lequel dict oussy qu'il doict venir icy de brief et luy a escript qu'il doict partir de Troye le premier de ce moys.

Gabriel Burry, estant de XVIII ans passez, natif de Troye, interrogué s'il avoyt esté avecques ses compaignons ce matin hors la Rouge porte, dict q'ouy et qu'ilz avoient eulx troys cincq pistolletz, desquelz ils en avoyent acheptez les deux nouveaux, et les troys estoyent à leur maistre, nommé Symon susdict, et retournant à la ville, les gardes de la porte leurs ont ostez les dictz pistolletz, comme les ayant ouy faire bruict et les tirer. Interrogué aprez s'il avoyt esté à la presche hors de la ville, il dict avoir esté les deux foys, la première foys poinct pour ne l'avoir sceu, et dict qu'il n'avoyt point achetté le dict pistollet à aultre effect que pour garder la maison et sa marchandise, et dict depuis, ayant esté prins à serment, que, s'il eust allé au sermon, qu'il eust apporté le dict pistollet.

Edmond du Lac, natif de Troye, eagé de vingt ans, dict qu'il at esté colloqué en la maison de Symon Picquart susdict, pour y demeurer deux ans, pour apprendre le train de marchandise et langaige, estant venu avecques les deux compaignons ycy-devant nommez, passé troys moys, et qu'il at esté ce matin hors la ville par la porte Rouge, luy troysième, avecq cincq pistolletz dont les deux sont esté nouveaux et les troys vieux, comme il dist, et les ont esprouvé et essayé tout cincq à ce matin, ce qu'ayant veu la garde de portes, en retournant, leurs ont osté les cincq pistollets, et dict en oultre que leur maistre Symon susdict leur avoyt dict qu'ilz les devoyent achetter pour les troubles qui luy sembloyent estre apparent. Demandé s'il avoyt esté au preschez hors de la ville, dict qu'ouy, avecques ses deux compagnons, et demandé si son maistre susdict avoyt esté, dict qu'il n'y avoyt poinct veu et qu'il n'avoyt pas entendu qu'il y avoyt esté, bien que luy-

mesme devoyt bien aller au premier sermon et qu'il y auroit porté avecques luy l'un des pistolletz.

---

6 *Juli* 1566.

Informatien van eenige suspecten van heresye.

Sieur Jan de Salasar, natif de la cité de Frias en Espaigne, résident à présent en Anvers, et ayant résidé à Toulouze, passè quatorze ans, et présentement venu en la ville d'Anvers depuis le Xe jour de Mars enchà, demandé et interrogué sur ce que l'on avoit dict que luy debvroit avoir dict, tant en Boursse que aultre part, que il y avoit en la ville d'Anvers trois, quatre ou cinq cens Franchois, tant soldatz, vagabondz que gens inutilz qui auroyent mauvais moyen de vivre, venans de France et se monstrans cà et là par la ville d'Anvers, a dict, déclairé, affermé et attesté, par serment par luy solennellement presté, que oncques il n'a tenu telz propostz, comme ayant d'aultres affaires de quoy il se a à mesler et occuper pour sa marchandise, disant bien estre vray qu'il cognoist dix ou douze marchans lesquelz sont logez au logis de l'*Heaulme d'or*, et que luy qui dépose, estant avecq eulx au dict logis, au jour de la Trinité dernier passé, jour de la kerremesse, il y avoyt au dict logis environ de 25 personnes, capitaines, souldartz et serviteurs, tous Franchois, ainsy que les susdictz marchans le disoyent, sans qu'il sache les noms d'aulcuns d'eulx, sauf que l'ung des dictz soldatz, ainsy que disoyent les dictz marchans, se nommoyt le capitaine Labaur, sans le cognoistre aultrement, et que bien quinze jours après il veist quelqu'ungs des mesmes qui estoyent logez au dict logis, qu'ilz alloyent par la ville avecq leurs espées à l'accoustumé, quoy voyant, le dict déposant, en rencontrant quelqu'ungz des dictz marchans, il se informoit de ce qu'ilz povoyent faire en ceste ville, lesquelz marchans luy respondoyent qu'ilz ne sçavoyent aultre sinon qu'ilz doubtoyent qu'ilz venoyent icy sur le bruyt qui courroit des troubles par ces pays.

Et demandé plus avant s'il a continué à voir, rencontrer ou entendre par quelque marchant de sa cognoissance et hantise en Anvers, il a peu entendre que semblables soldats, gens du

pays de Franche, ou les susdicts ou aultres soyent depuis venuz en ceste ville, dict ne sçavoir riens, pour n'avoir veu aultres en ceste ville que eulx qu'il a cy-dessus nommez, et que ce jour d'huy maintenant il n'a sceu, veu ne entendu que aulcuns des susdictz soldatz, ne aultres, soyent en ceste ville, ne ailleurs à l'environ d'icelle, saulf les marchans dessusdictz, lesquelz sont encoires pour le présent en ceste ville et au dict logis de l'*Heaulme d'or*, et dict par le dict son serment, ne sçavoir aultre que cy-dessus il a déclairé.

Ainsy faict et déclairé par le dict déclarant sur les interrogations luy faictes par Monsieur l'Amman, y estant présent Messire Jehan de Schoonhoven, Chevalier, Eschevin, le VIe jour de Juillet 1566
A. Grapheus.

Demandé aussy s'il n'a oy parler, entre marchans ou aultres, d'ung se disant le capitaine Baron de Gascoigne, dict que non, et ne le cognoistre ne oy parler. Et aussy demandé s'il avoit oy parler ou cognoissoit le bastard de Navarre ou Vendosme ou Monsieur de Savignies, dict qu'il a bien entendu en Boursse que ung tel estoit icy, mais ne le cognoist, ne a sceu de luy chose qui soit au monde, et beaucop moins (demandé du Ringrave) dict qu'il a bien veu en Thoulouze le Comte Ringrave le vieu, mais ne cognoist aultre de ce nom.

---

9 *Juli* 1566.

(*Brief der Landvoogdes Margaretha van Parma aan het Antwerpsch Magistraat.*)

Marguerite, byder gracien Goids, Hertoginne van Parme ende van Plaisance, Regente ende Gouvernante.

Lieve ende Welbeminde,

Alsoo wy behoorlicken onderricht syn dat dese valsche leeraers ende verleyders des volcx jegenwoirdelicken in vele ende verscheyden plaetsen, orten ende quartieren van herwaertsovere verspraeyt wesende om des te beeter ende

lichtelicker tsimpel volck te bedriegen ende verleyden, valschelicken ende tegens de waerheyt derven seggen ende predicken dat huere prekingen ende vergaderingen met wille, wete ende consente vande principale Heeren van dese landen gehouden ende gedaen worden, daerduere sy tvoors. simpel volck tot huere prekingen trecken ende aenhalen, tot groot verlies ende naedeel van hun salicheyt ende tot beruerte ende perturbatie vande ghemeynte ende cleynachtinge ende versmadenisse vande placcaten ende verboden onlancx daerop ghemaect, waeromme begeerende daerinne te versiene ende omme deselve prekingen ende vergaderingen bat te moegen beletten ende verhoeden, versuecken Wy u, ende nyetmin, in naem ende van wegen Ons Heeren des Conincx, lasten ende bevelen wel ernstelicken dat ghy terstont ende sonder vertreck doet cundigen, notificeren ende aengeven, alomme binnen de limiten ende bedryve van uwer jurisdictie, dat de voors. prekingen ende vergaderingen nyet alleenlicken en syn ende gehouden worden tegens den wille van Syne Majesteyt ende van Ons ende tegens dofficie ende debvoir van alle goede ende getrouwe ondersaten, maer oyck tegens den wille ende meyninghe vande principale Heeren Ridders vander orden derselver Majesteyt ende Gouverneurs van desen landen, gelyck sy alle tot verscheyde stonden, soo wel in vollen Raide als anderssins, tselve Ons expresselyck gheseydt, verclaert ende versekert hebben, soo men oyck sien ende verstaen can byden voors. geboden ende placcaten met hueren advyse, raidt ende goetduncken onlancx ghemaect, blyckende daerby dat sulcke boose ende valsche leeraers denselven Heeren Ridders vander orden ende Gouverneurs vanden landen groote injurie, cleynicheyt ende schande doen dat zy soodanige proposten, mare ende calumnie van hen houden ende spraeyen, mits welcken indien ghy binnen uwen bedryve oft jurisdictie eenighe weet, bevindt oft verneempt die vande selve Heeren diergelycke woorden oft proposten hebben, int heymelick oft openbaer, Wy ordineren ende gebieden u, in naem ende van wegen Synre voors. Majesteyt, dat ghy sulcke daervan straft ende corrigeert ten exemple van anderen, tsy by pecuniele boeten, amenden oft corporele penen ende straff, gelyck ghy bevinden sult te behoiren, sonder eenich verdrach, gunste oft dissimulatie. Ende in tghene des voors. is en wilt in gheenen

gebreke wesen. Lieve ende Welbeminde, Onse Heere God sy met u.

Gescreven te Bruessele, den IX[en] dach van July 1566. Onderschreven: MARGARITA ende geteeckent: dOVERLOEPE.

Opden rugge stont gescreven: Onsen Lieven ende Welbeminden den Marcgrave, Burchmeesteren, Scepenen ende Raidt der stadt van Antwerpen.

Gecundicht ende gepubliceert het inhoudt van deser missiven ter puyen aff daer men de publicatien gewoonlick is van doene binnen der stadt van Antwerpen, opten XI[en] dach Julii anno 1566, ter presentien van Heeren Janne van Ymmerseele, Riddere, Heere van Boudriez ende Marckgrave des lants van Ryen ende Schouteth van Antwerpen, ende Heer Jan Wolffart ende Heer Janne van Schoonhoven, Ridderen ende Scepenen deser stadt van Antwerpen ende geteeckent: H. DE MOY.

(Placcaetboeck van den Hove, vol. 3, 1551-67, *fol.* 295 *v°.)*

---

25 *Juli* 1566.

Noch in 'tselve jaer (1566) den 25 July, op St.-Jacobsdach, heeft men t' Antwerpen geconsenteert dat Heer Matthys, den tweeden predicant van 't Kiel, aldaer weder soude precken in de nieue prochiekercke, diet te voren van 't Hooff van Cameryk weghen verboden was, om suspitie dat hy ketterye preckte, daer in menghende de confessie van Ausborch, maer dit niet openbaer blyckende, is weder van sommighe ontboden om daer te staen, en als hy al heden preckten hadde vier duysent persoonen, soo van de wet als andere van Antwerpen die Luteraens gesint waren, hier door isser groote opspraak geweest hier t' Antwerpen van de gemeynte op de geestelyckheyt segghende, hadden de papen den predicant op 't Kiel laten precken, men souder niet buyten gepreeckt hebben. (*Antwerpsch Chronykje.*)

---

7 *Augusti* 1566.

Den 7 Augusty, heeft eenen droncken kordewaghen cruyer

t'Antwerpen, aenveert eenen leecken minnebroeder aen de *drie Candelaers* den *royen Leeu*, heeft synen halsbant den broer om synen hals geworpen, willende hem binden aen de staecxkens, staende aen onse Lieve Vrouwen Kerckhooff doen ter tyt, waer door dat in de stadt groot rammoer quamp, maer den breur ontquampt, ende den anderen wirt vanden Marckgrave terstont gevanghen. (*Antwerpsch Chronykje*).

---

9 *Augusti* 1566.

Proclamatie van Severyn en Lucas, die gedrukt hebben seker scandaleus billet, wesende eenen echo.

(*Gebodboeck*, vol. C, vol. 47 v° en *Archievenblad*, D. I, blz. 284 en D. II, blz. 387).

---

9 *Augusti* 1566.

Gecorrigeert by Heeren Janne van Ymmerseele, Riddere, Heere van Bauldries, etc. Schouteth, Borgmeesteren, Scepenen ende Raidt der stadt van Antwerpen, opten IX^en^ Augusti XV^c^LXVI.

Aerdt Coremans, boeckbinder, geboren tot Loven, woonende inden Clockenganck inde Cammerstrate, overmits dien hy hem vervoirdert heeft int openbaer aende Borsse te vercoopen sekere pasquilles oft verboden billette inhoudende sekere scandaleuse poincten ende articulen, ende daerenboven noch vervoirdert int apprehenderen aen te roepen de omstaenders ende die te inciteren tot oproer, contrarie den placcaten Ons Ghenadichs Heeren tsConincx ende deser stadt ordonnancie, sal porren, bynnen sonneschyne, vuyter stadt ende vryheyt ende, bynnen den derden dage, vuyten Marckgraefschap, ende blyven daer continuelycken vuyte den tyt van sesse jaren, sonder bynnen middelen tyde weder inne te commen, opde pene van gestelt te wordden inden dienst Ons

Ghenadichs Heeren Conincx opte galleyen den tyt van sesse jaren.

(*Correctieboeck*, 1513-68, *fol.* 179 *v°*.)

---

10 *Augusti* 1566.

Onder deze dagteekening bevat het *Antwerpsch Chronykje* de volgende aanteekening:

« Den 10 Augusty 's morgens op Sinte Lauwerysdach, is opt Kiel gecomen ter predicatien vande tweede predicant Heer Doctor Cunerus, Opperprochiaen van Sinte Peeters tot Loven, ende noch eenen met hem vuyt haer eighen autoriteyt gecleet met eenen doorsneden kolder, aenhebbende eenen langhen Duytschen mantel ; desen Doctor het sermoen hoerend heeft, in 't eynde van 't sermoen, noch op den stoel synde, den predicant Matthys hem openbaer berispt met sommige articulen die hy doen gepreeckt hadde, alsoo dat sy wat disputatien met malkanderen gehadt hebben, maer dat volck heeft groot ramoer gemackt, roepende slaet doot de booswichten die de predicatie hier comen verstooren, alsoo datter een van tween deerlyck geslagen wirt, maer sommighe ander borghers hebben den Doctor met syn medegesellen gedrongen met gewelt in een quaet huysken, staende by de kerck, haer borgende in een doncker kelderken tot dat het gepuffelt meest verschoffen was, doen syn sy geleyt geweest op 't speelhooff van Cornelis Schodt, maer 't savonts synse gevoert te Sinte Beernaerts, ende tsanderdachs naer Loven gereyst. »

Met dit feit staat in verband het stuk op blz. 144-149 medegedeeld. De volgende bescheeden worden, om hun belang,

hier te zamen gevoegd, alhoewel zij tot verschillende tijdstippen behooren :

I.

(Bevel zonder dagteekening.)

Den Prior vande Chartroysen *in forma* te oeverhooren ende syn depositie in gheschrifte te stellene.

Mitsgaeders de persoonen daeraff hy in synen vercleren mentioneert, te wetene :

Scipper Aert ende de Greve ende denselven mede te vraegen vanden genen die opt Ver (1) hier woonen ende Heer Mathys gepromoveert hebben.

Te vernemen wie datter dezer tydt opt Kiel Kerckmeesters waeren ende die te examineren.

.....oft desen Heer Mathias egeen provisioneel toelaeten en heeft ghehadt van het Geestelyck Hoff.

Notandum. Te verhooren den costere opde legaliteyt die hy heeft gecopieert gehadt ende vander admissien ende opde reste vande articulen.

Te aviseren oft niet geraden en waere breeder getuygenisse te becomen vanden levene des voers. Heer Mathys, te wylen hy is geweest inden dienst vander curen tot Merts.

Insgelycx te vernemen tot Middelborch hoe hy hem aldaer heeft gedraghen in synen dienste, overmidts de brieven vanden Hove van Cameryc vermellen denselven te hebben geweest suspect ter plaetsen daer hy te voren gestaen hadde.

II.

(Verhoor zonder dagteekening.)

Broeder Cornelis vanden Kerckhove, Prior vande Chartroysen tot Liere ende collateur vander curen op het Kiel, by deser stadt van Antwerpen geleghen, verclerde te vreden te syne, tallen uren ende stonden als hy des behoorlycken ver-

---

(1) Veer.

socht soude wesen, onder eedt te attesteren hoe dat sekere priester genaempt Heer Mathys, ombegrepen syns toenaems, dewelcke alhier seker tyt voerde troublen op het Kiel heeft de cure van het Kiel bedient, dat deselve, byden Parochiaen vander capellen geexamineert wesende aleer hy alhier op het Kiel begoste te spreken, vanden voers. Parochiaen hadde verworven sekere brieven van synder legaliteyt, inhoudende met corte woorden hoe dat de voers. Heer Mathys wel mochte geadmitteert worden om de cuere voers. te bedienen, want deselve vele goedts soude connen gedoen teghens de heretycke ende sectarissen ; maer hy, deponent, deselve legaliteyt gesien hebbende, heeft die terstont gerestitueert aenden voers. Heer Mathys, ende de voers. Heer Mathys daernaer comende int Geestelyck Hoff tot Bruessele, om geadmitteert te worden totter voers. curen, en heeft syn admissie aldaer niet connen gecryghen, overmidts de Heeren vander stadt hem niet en hadden gepromoveert ende dat het Capittel hem was teghen, differerende alsoo het Geestelyck Hoff de expresse admissie desselfs totter coempst vanden Bisschop van Camerick, wesende doens ter tyt in Duytslant tot Ausborch ; ende alsoo daernaer noch al voer de wedercoempste vanden voers. Bisschop de voers. Heer Mathias byden Heeren vander stadt, duer sekere redenen hem onbekent wesende, was verboden meer op het Kiel te prekene, soo is de voers. Heer Mathys van daer gereyst naer het Lant van Luyck, soo hy verstaen heeft, alwaer hy oock is geadmitteert geweest, naer der ouder costuymen vande Catholycken, (soo hy heeft gehoort gehadt,) te celebreren, te preken ende andere goedtsdiensten te doene.

Nopende sekere bescheet hetwelck de voers. Heer Mathys met hem soude hebben moghen gebrocht gehadt vander plaetsen van synder lester residentien, secht ende verclert hem nu ter tyt daeraff niet sunderlinghe indachtich te wesene, maer dunct hem, naer syn best onthout, dat de voers. Heer Mathys sekere brieven hadde getoont aende Kerckmeesters op het Kiel, gelyck oock deselve hem, deponent, wel heeft verclert gehadt sekere brieven ontfanghen gehadt te hebben van Middelborch, plaetse van synder lester residentien, by denwelcken die van Middelborch aenden voers. Heer Mathys hadden, by huere brieven, versocht gehadt dat, soo verre hem geliefde daer weder te comen, dat sy hem weder

dienst geven ende accepteren souden, meynende oock wel hy, deponent, dat de voers. Heer Mathys den voers. Kerckmeesters oock hadde geexhibeert sekere bescheet van synen goeden dienst ende levene van eenighe stede ofte dorpe by Leuwaerden, in Vrieslant geleghen, sonder nochtans hem tselve sekerlycken kennelycken te wesene, duerdyen hy daer geen scriftelyck bescheet aff en heeft by hem, maer is hy, dyen aengaende, hem refererende totter kennelycheyt vanden schipper Aert ende eenen anderen persoon genaempt de Greve, op het Kiel woonachtich ende Kercmeesters aldaer geweest synde, dewelcke den voers. Heer Mathys aen hem, deponent, ierst hebben gepromoveert.

III

24 *Juli* 1565.

(Brief van het Antwerpsch Magistraat aan den Aartsbisschop van Kamerijk).

Reverendissimo et Illustrissimo Domino Domino Nostro Archiepiscopo Cameracensi, seu ejus Vicariis Generalibus Bruxellæ residentibus.

Reverendissime atque Illustrissime Domine,

Post plurimam nostri commendationem. Cum tempora sint nunc usque adeo turbulenta atque exulcerata, ut nullus non sit movendus lapis, quo modis omnibus, si quoquo modo fieri queat, obviam eatur ac remedio aliquo convenienti prospiciatur rebus tam anxiis et periculis plenis, quo vero id aliqua ratione fieri vel saltem experiri possit, ut conciones illicitæ quæ hic passim extra urbem dominicis et festis diebus fiunt, impediri, vel saltem in parte minui, auditoresque illinc ad alias conciones rite faciendas trahi possint, id maturo consilio agendum cogitavimus ut Parocho illi (qui nuper in pago dicto Kiel concionatus est, cuique, ob certas rationes, præsertim quod per Reverentiam Vestram non esset admissus, interminatum vel in-

terdictum fuit id exercitii), Vestra Reverentia bona gratia concedatur ut id munus concionandi, ut ante cœpit, persequi possit, saltem ad tempus. Quo quidem ut ita fiat maxime adducti fuimus, primum quod comperimus cives et populum maxima illius cupiditate ac desiderio teneri, nihilque apud plurimos tam esse in votis quam ut illi sit liberum ibidem conciones ac res divinas facere ; deinde quod prorsus confidimus illum magnam eorum partem qui forte ad conciones illicitas abierunt, revocaturum et ad saniorem mentem adducturum, itaque, ut est in proverbio, clavum clavo pelliturum. Rogamus igitur obnixeque petimus ut, habita ratione superius dictorum, Vestræ Reverentiæ concedere eidem Parocho dignentur ut prædictas conciones in loco prædicto facere possit, quousque pro ratione temporis videbitur, ea etiam conditione, ut rem divinam rite et debite celebret, quod et se facturum promisit atque in se recepit, neque alicujus nomini in concionibus detrahat, vel acerbius in aliquem invehat, verum e contra pure et modeste in omnibus agat, quo etiam in exequendo ut se contineat videbimus. Et quandoquidem, Reverendissime atque Illustrissime Domine, hac de re etiam egimus apud Excellentissimum Dominum Dominum Principem Aurengiæ, cui et istud nostrum consilium est probatum, iterum atque iterum Reverentiam Vestram illud ut concedat rogatam voluimus. Quantum autem hac in re huic reipublicæ Reverentiæ Vestræ præstiterint officii et beneficii, non facile dixerimus. Cæterum si Reverentiæ Vestræ quacunque in re officium nostrum præstare poterimus, omnibus nervis id effecturos pollicemur, auxiliante Deo Optimo Maximo, quem precamur ut Reverentias Vestras diu nobis servet incolumes. Datum Antverpiæ, die XXIIII Julii 1566.

Vestrarum Reverentiarum deditissimi,
Burgimagistri, Scabini et Consules
civitatis Antverpiæ.

IV.

24 *Juli* 1566.

Verbael by Grapheus ghehouden vander antwoerden van die vanden Capittele alhier, noepende den Predikant opt Kiel.

Naedien, opten dryentwintichsten dach Julii XV^c sessentzestich, my naegenoempt, by mynen Heeren Borgemeesteren ende Scepenen deser stadt, belast is geweest my te vinden neffens mynen Heere den Choordeken, ten eynde ick aen hem ende aen die vanden Capittele, vander stadt weghen, soude versuecken dat, alzoe de zaken zoe vander religien als anderssins binnen deser stadt zeer vrempt ghingen, ende dat om te obvieren den illiciten predicatien die buyten deser voirs. stadt des Sondaechs ende sHeylichdaeghs geschieden, geraden gevonden werdt dat men soude weder doen comen den Predicant die lestmael opt Kiel gepredict hadde, houdende dat, deur dien middele, diverse poorteren, ingesetene ende andere, die ten voirs. illiciten predicatien ghingen, souden worden gediverteert ende getrocken omme hen te vinden inde predicatien die men opt Kiel doen soude, dwelck alzoo mynen Heere den Choordeken te kennen gegeven ende daerop ennige Heeren vanden Capittele tzynen huyse vergadert geweest hebbende (zoe het des naenoens werdt versocht,) hebben genomen dach tot des anderen daeghs ten negen uren, ter welcker uren zy int Capittel vergaderen, ende, stercker in getale wesende, alsdan antwoirde gheven souden ; welcken volgende ick des anderen daeghs my in Onser-Liever-Vrouwenkercke gevonden hebbende, tusschen acht ende negen uren voirder noenen, zyn by my gecomen myn Heeren Doncker ende Almaras, denwelcken zoe ick anderwerven verhaelde tselve van ghisteren, versueckende oock met eenen dat, by alzoo zy daerinne ennige swaricheyt vinden souden (zoe ter zaken van dat myn Heere van Cameryck hen daeromme soude culperen als anderssins, ter zaken vanden welcken hen de stadt daertegens soude assisteren,) zy emmers hen daertegens egheen partye en souden willen maken, te meer diverse catholicque ende goede poorteren ende ingesetene deser stadt, neffens myn Heere den Borgmeester van buyten, Heer Henricke van Berchem, noch

dien morgenstont hadden geweest, die geattesteert hadden van des Predicants goede oprechte religie ende dat hy geloeft hadde ende toegeseeght misse te celebreren ende inder kercken opt Kiel behoirlyck te predicken, soe oyck myne Heeren Burgmeesteren ende Scepenen daeraff hadden gesproken ende gecommuniceert met mynen Heere den Prince, die tselve oock goet gevonden heeft gehadt ; waerop de voirs. Doncker ende Almaras int Capittele vertrocken wesende ende te samen gesproken hebbende, hebben my (aldaer verwachtende sonder int Capittel geroepen te worden) deselve voir antwoirde gebrocht dat die vanden Capittele sulcx aensagen ende dat zy daertegens egheen beleth doen en souden. Aldus gedaen opten vierentwintichsten dach Julii XV^c sessentsestich.

A. Grapheus.

V.

2 Augusti 1566.

(*Brief van het Antwerpsch Magistraat aan de Vicarissen Generaal van den Aartsbisschop van Kamerijk.*)

Reverendis Dominis D. Vicariis Generalibus Reverendissimi et Illustrissimi Domini Archiepiscopi et Ducis Cameracensis etc., Bruxellæ residentibus, Amicis nobis inprimis charis.

Reverendi Domini,

Post plurimam commendationem. Litteras vestras, datas die XXIX præteriti mensis Julii, accepimus die ultima ejusdem, paulo ante horam undecimam sub noctem, quibus perlectis, non potuimus satis admirari, propter rationes in iis allegatas, difficultatem moveri super petitione nostra : præsertim (ut scribitis) ea re moti quod is de quo scripsimus nuper, solummodo sibi munus concionandi et non celebrandi seu munia curato incumbentia obeundi licentiam concedi petat, cum tamen ex litteris nostris prioribus aperte et manifeste

constet se rem divinam, sicuti et ante fecit in loco dicto Kiel, aliisque in locis ubi se antea continuit facere consuevit, rite et debite celebraturum, aliaque munia obiturum promisisse ter vel quater in hebdomada, (cujus quidem promissi et ipse Dominus Decanus Christianitatis optimus est testis.) (1) Quod vero de hæresi aliquantulum sit suspectus nequaquam comperire possumus, neque ex examinatione illius facta coram Domino Decano Bruxellensi et eodem Domino Decano Christianitatis, neque ex aliorum qui illius concionibus interfuerunt relatu, illum alicui sectis vel hæresibus addicto ullo modo favere, sed e contra tanta cum admiratione bonorum et proborum civium hujusque civitatis populi conciones suas contraque alios qui hic illicite concionantur tam acriter egisse, ut bonis omnibus in omnibus omnino satisfecerit. Nunc vero cum ita sit quod illum tam gratum et acceptum et civibus et populo esse comperiamus, ita ut quisque illum suspiciat, illiusque sermonis puritatem exosculetur, nos amplissimum accepimus testimonium a viris fide dignis, aperteque nobis constet quantum in his turbis præstare queat fructum, quantus etiam tumultus, quantæ turbæ sint hic expectandæ, si ad concionandi munus minime admittatur, non potuimus quin alteras has ad Reverentias Vestras daremus litteras. Quapropter iterum atque iterum petimus ut, prædictorum necnon horum temporum miserorum habita ratione, Vestris Reverentiis placeat eidem concedere ut ad concionandi et rei divinæ celebrandi munus omnino admittatur. Facient Reverentiæ Vestræ hac in re rem nobis gratissimam, reipublicæ vero officium ac beneficium præstantissimum, neque ad gratificandum vobis usque deerimus Novit Deus Optimus Maximus, qui Reverentias Vestras diu nobis servet incolumes. Datum Antverpiæ die secunda mensis Augusti 1566.

Vestrarum Reverentiarum deditissimi
Burgimagistri, Scabini et Consules civitatis
Antverpiæ.

---

(1) De woorden tusschen haakjes geplaatst zijn doorgehaald.)

VI.

10 *Augusti* 1566.

Informatie ex officio *op seker rumoer ende oproer dwelck soude moghen toegecomen wesen inder predicatien diewelcke gebeurde op het Kiel op Ste-Laureysdach, ten 8 uren voerder noenen, wesende den 10sten dach Augusti anno* 1566, *genomen ten bevele vanden Hoochgeboren Heer myn Heer den Prince van Orangien, Borgmeesteren ende Scepenen der stadt van Antwerpen, ten daghe voers. ende ter presentien als hiernaer volcht.*

Meester Cunerus Petri, *Brouwerhaviensis*, *professor sacræ theologiæ* ende Pastoor van Ste-Peeters tot Loven, out ontrent 35 jaren, gevraecht ter causen van seker rumoer ende oproer datter is gesciet in sekere predicatie dewelcke gebeurde opt Kiel buyten Antwerpen op Ste Laureysdach, ten 8 uren voerder noenen, secht ende verclert van Loven getrocken te wesen eergisteren ende tsavonts ter Banck by Loven geslapen te hebben, ende is alsoo gisteren van daer tot Mechelen, ende soo voorts alhier gecomen geweest, gister avont, ende is gelogeert geweest ten huyse van Anna Bisschops, wesende een weduwe woonende by St.-Joriskercke, met eenen genaempt Heer Michiel, die met hem gecomen is.

Gevraecht waerom hy alhier gecomen is, secht hoe dat is geleden wel een maent dat hy, deponent, in sinne ende meyninghe heeft geweest om hier eens te comen de vreempde hooren preken, ende dat hem tselve inden sinne is gecomen geweest duer sommighe impressien die hy daertoe hadde, hiernaer bescreven, sonder van yemanden ter werelt daertoe vermaent ofte geinstigeert geweest te syne, ofte oock daeraff met yemanden ter werelt gesproken te hebben; dan heeft wel tot Loven eenighe geestelycke herten te kennen gegeven, als myn vrouwe ter Bancke, hoe dat hy in meyninghe was naer Antwerpen te trecken, ende oock, quaemt alsoo te passe, metten predicanten te communiceren ende te spreken nopende heure predicatien. Maer secht deshalvens met niemanden alhier binnen Antwerpen, tsy geestelyc ofte werlycke, gesproken gehadt te hebben.

Ende de redenen waerom hy alhier gecomen is, syn: ierste, hoe dat, des is geleden een maent ofte meer, onbegrepen den justen tyde, dat myn Heer de Meyer van Loven des avonts is gecomen geweest tot syns deponents huyse, hem seggende dat hy brieven van Haerder Hoocheyt ontfanghen hadde, duer dewelcke hy geadverteert was datter sekere predicanten binnen der stadt van Loven souden dyen dach arriveren, hem seggende, onder andere propoosten, hoe dat hy verstaen hadde dat de predicanten een yghelycken waren beroepende om met hen te disputeren ende dat sy bereet waren dyen aengaende met eenen yeghelycken te spreken om hem te onderrichten ofte onderricht te worden, seggende oock, onder ander, dat goet waer datter yemant waer die hem by die predicanten van Antwerpen liet vinden ende metten selven disputeren wilde, sonder nochtans dat myn Heer den Meyer voers. hem, deponent, raeyende was dat hy herwaerts trecken soude om hier te comen disputeren, hebbende tselve noch wel gehoort van diversche andere persoonen, soo dat hem, deponent, dochte dat stont tot een verwytinghe datter niemant en was die met hen dorste disputeren.

Ten tweeden, secht den sin ende meyninghe gecreghen gehadt te hebben om hier te comen, duerdyen eenighe van Loven, wesende van synder bewaernissen, alhier gescreven hebbende aen eenighe van Antwerpen omdat sy huer wachten souden vande vermaledyde predicanten, was denselven van hier geantwoort dat syse niet vermaledyt heeten en souden dewelcke sy niet gehoort en hadden, noch en wisten wat sy prekende waren, ende tselve hem, deponent, gerelateert wesende, heeft gedacht eens herwaerts te trecken, om te hooren wat sy prekende waren ende oock om metten selven te communiceren ende spreken, quaemt te passe.

Ten derden, secht de oorsaecke geweest te syne waerom hy alhier gecomen is, dat hy, deponent, hoorende ende siende dat diversche van syne ondersaten alhier ter merct geweest hebbende ende de predicatien gehoort hebbende, thuys comende, tselve waren verhalende, ende dat daerduer diversche van syne scaepkens quamen verleyt te worden, dacht daerom dat hy eens herwaerts comen soude, om alhier metten voers. predicanten te spreken, niet soo seer dat hy groote hope hadde om de voers. predicanten om te setten ende te bekeeren (nochtans tselve niet vuytsluytende,) maer meest om metten

voers. predicant te disputeren ende hem te onderrichten van eenighe quaden poincten dewelcke hy soude moghen preken, opdat de gemeynte, siende dat de voers. predicanten den volcke eenighe quade opinien waren voerhoudende, dat deselve gemeynte daerduer soude gesticht worden ende dat oock de gemeynte van Loven te beter soude te vreden ende gesticht wesen, als sy verstonden dat de geleerde van Loven van huerder opinien niet ververt en waren, maer teghens deselve van selfs hadden begeren te disputeren.

Ende gevraecht waerom hy dit middel aengegrepen heeft om aldus in volder gemeynten te comen disputeren, secht ende verclert tselve vuyt diversche lieden verhalinghen, ende dat hy dickwils gehoort heeft van diversche persoonen hoe dat de predicanten niet qualycken nemen en souden, noch oyck de gemeynte, soo verre yemant met goeden middel ende stillyckens quame diewelcke teghens denselven predicant voer alle de gemeynte wilde spreken ende metten selven disputeren, ende dat hy daervuyt ende oock duerdyen hy tselve, opden waghen van Mechelen comende, oock wel gehoort heeft, hem heeft verstout alhier te beginnen tgene hy gedaen heeft.

Verclert voorts dat hy, deponent, te meer alhier inder gemeynten syne disputatie begost heeft, sonder yemanden te voren daeraff vermaent te hebben, duerdyen dat hy, deponent, wel verstaen hadde van eenighe dat, alsoe haest als tsermoon gedaen was, dat de predicanten dan terstont versteken worden onder de gemeynte, soo dat men haer dan niet gespreken en conste, dwelck hy, deponent, meynende te anticiperen, heeft syne disputatie begost soohaest als hem dochte dat het sermoon vuyt was, ende oock om redenen voers., sonder dat hy weet datter noch yemant soude moghen syn dewelcke soude moghen op handen hebben gelycke saecken te doene, want hy, deponent, dit alleen begost heeft, als voers. is, vuyt redenen voers , sonder yemants wete.

Secht voorts hyer by hem te hebben eenen genaempt Heer Michiel, Cappellaen tot Loven, denwelcken hy by hem genomen heeft, ende oock sekeren duersneden kolder aengedaen te hebben ende seker cleyn bonnetteken op syn hooft onder synen hoet gedraghen te hebben, ten eynde hy duer synen knecht niet bekent worden en soude, noch oock, duer het afdoen van synen hoet, men niet sien en soude dat hy een cruyne hadde, ofte aen syn cleederen dat hy priester waer,

duerdyen hy wel verstaen hadde dat sy liever met eenen gemeyn persoon souden te doene hebben dan met eenen priestere.

Secht ende verclert voorts dat hy in meyninghe was desen achternoen hem te vinden in die andere predicatie die men op het Laer van Borgherhout doende is, ende, soo verre tgene hy alhier begost hadde hem wel hadde gesuccedeert, was oock in meyninghe van gelycken te doene onder andere predicatien, om, tselve aldaer gedaen hebbende, voorts te communiceren, soo wel metten pastooren ende geestelycheyt alhier als oock metten Heeren vander stadt, om in deser saecken een goet middel te vinden, het waere doer middel van disputatien oft andersins, ende meynde alsoo dan en Maendaghe voorts naer huys te vertrecken.

Gevraecht de questien dewelcke hy op heden heeft voergehouden den voers. predicant, secht ende verclert dat, alsoo hem, deponent, dochte dat het sermoon vuyt was (ierst aenden predicant ende der gemeynten oorlooff om hem wat te vraghen begert hebbende ende tselve meynende hem vuyt sekeren teekenen geconcedeert te wesene,) vraechde ierst waer dat gescreven stondt totten Corinthyen, dat Paulus hen laudeert van datter niemant onder hen gebreck en hadde, (overmidts hy tselve was culperende in het Pausdom,) daer nochtans Paulus in het 11e cappitele verhaelt dat hy selve onder hen gebreck gehadt hadde, *in verbis : cum egerem apud vos* etc., waerop de voers. predicant antwoorde, niet waer hetselve gescreven stondt, maer seyde dat Paulus gebreck leet duerdyen hy vander aelmoessen niet en begerde te leven. Ten tweeden, vraechde hy, deponent, hoe dat hy verstont dat niemant rechtverdich synde, tytelyck gebreck hier leet, waerop de voers. predicant niet en antwoorde. Ende, ten derden, hoe dat hy verstont dat allen dinghen ons comen alleen deur de doot Christi, meynende hy, deponent, ofte de voers. predicant daermede verstont dat de Sacramenten niet en waren opererende, waerop de voers. predicant oock niet en antwoorde ; want, alsoo hy, deponent, de voers. 3 questien tsamen vraechde, ende dat de voers. predicant, het ierste articule willende resolveren, begost te excurreren op sekere abuysen dyer inden Pausdom waren (dewelcke, oock hy, deponent, laudeerde datse getaxeert worden,) soo wert het volck onder hen beruert ende moeste hy, deponent, hem vertrecken, ende

seyde dat hy dyen aengaende naemaels met hem spreken soude.

Hæc ita acta sunt sicut testor.
Cunerus Petri, *Pastor Sancti Petri indignus.*

Heer Michiel van Thienen, woonende tot Loven, Cappellaen aldaer, out ontrent 39 jaren, gevraecht ter causen voers., secht ende vercleert eergisteren metten voergaenden deponent van Loven naer der Banck gegaen te syne, ende van daer gisteren gecomen te syne hier binnen deser stadt, gelogeert wesende metten voergaenden deponent, ende is alsoo metten voers. deponent van daghe gegaen ter predicatien op het Kiel, om eens te hooren tgene men aldaer preecte ; want, alsoo men tot Loven diversche dinghen is seggende vande predicatien die men alhier doende is ende dat diversche quade roepen daghelycx tot Loven comen van dat men de cloosters verbranden ofte destrueren soude, soo dat daerdeure oock diversche cloosters gevlucht hebben, soo syn sy alhier gecomen om eens te hooren wat men alhier preecte, sonder dat hy, deponent, eens gedacht ofte gepeyst heeft dat de voers. Cunerus daer soude begost hebben te disputeren ; want hadde hy, deponent, dat gepeyst, hy soude den voers. Cunerum vande bancke daer hy op stont getrocken hebben, maer heeft de voers. Cunerus wel gesecht onder wegen opden wagen dat hy de predicanten wel appaert soude willen spreken. Verclert oock dat hy hier niet gecomen en is om sulcken saecke, duerdyen hy niet seer geleert en is, als hebbende hantwerck gedaen eer hy priester is geworden.

Verclerende voorts van deser saecken anders niet te weten.
H. Michiel van Thienen, priestere.

Meester Robert Despontyn, advocaet, out ontrent 40 jaren,
Meester Adriaen Vossenholen, medecyn, out ontrent 46 jaren,
Jan Michielssens inde Bly, out ontrent 47 jaren,
Henrick vanden Broecke, suyckerbacker, out ontrent 43 jaren,
Thomas van Geeren, juwelier, out ontrent 37 jaren,
Jan Jonckbouwens, out omtrent 39 jaren,
Valentyn Langhe, Oosterlynck, coopman, out ontrent 31 jaren,

Jan Andriessens, out ontrent 46 jaren.
Joos Calaber,
Meester Willem Everaerts, advocaet,
Meester Joos Lauwereys,
Hans van Ruyseghen, coninc vande Schermers,
Geeraert Peeters,

Tuyghen ende vercleren hoe dat sy, vandaghe ter predicatien op het Kiel geweest hebbende, hebben aldaer gehoort hoe dat de predicant die aldaer was prekende onder ander verhaelde, int vuytleggen vanden *I Corinthiorum* int 9 capittele, hoe dat Sinte-Pauwels de Corinthyen aldaer was prysende van dat de Corinthyen alsulcken politye onder hen hadden van datse niemanden van henlieden gebreck en lieten lyden, dwelck oock noch beter geobserveert worde onder de Mennonisten ende Swinglianen ende tHuys der liefden, diewelcke huere armen beter waeren onderhoudende dan in het Pausdom, daer vele lieden gebreck waren lydende, met diversche ende vele meer circumstantien, ende daernaer, het sermoon benaes gefinieert synde maer noch niet geheel vuyt wesende, maer int sluyten vanden sermoone, heeft de voers. Heer Cunerus, daer op sekere bancke staende metten anderen priester, dewelcke met hem gecomen was van Loven, begost te vraghen sekere questien (ierst vanden predikant oorloff geimpetreert hebbende), inden iersten, repeterende tgene de voers. predicant te voren mochte gepreect hebben, segghende : ghy secht dat Sinte-Paulus hier is lauderende de Corinthyen van dat sy niemanden onder hen gebreck en lieten lyden ende dat de Corinthyen genoch hantreykinghe gehadt hebben vuer hueren nootroft ; ten tweeden, dat ghy secht dat de rechtverdighe hier gheen tytelyc gebreck en lyden.

Ten derden, hoe dat ghy secht dat de mensche alleen duer de doot Christi salich wordt, ende, tselve soo gerepeteert hebbende, is gecomen aen het ierste poinct, den voers. predicant vraghende waer hetselve gescreven stondt, want Paulus scryft selve in het 11 capittele voers. dat hy selve gebreck hadde geleden, seggende de voers. D. Cunerus dat hy daerom hem was verwonderende dat hy het Pausdom daermede inculpeerde ; waerop de voers. predicant antwoorde dat hy het Pausdom niet en strafte noch niet en ruerde noch niet gestraft en hadde, noch oock huer leere, dan alleenlycken het misbruyck ; waerop de voers. Cunerus

repliceerde dat het Pausdom hetselve misbruyck gestraft hadde over de duysent ende vyftien hondert jaren ; ende alsoo de voers. predicant, onder meer andere woorden, het ierste poinct was defenderende, soo heeft daernaer de voers. D. Cunerus gesecht teghens den voers. predicant, dat nopende de II andere poincten, hy metten voers. predicant appaert spreken soude ; waerop de voers. predicant seyde dat hy dat doen soude, maer dat hy 2 getuyghen mede brenghen soude ; ende ginck mits dyen de voers. D. Cunerus vander bancken, ende terstont hebben eenighe vande voers. deponenten gehoort dat eenich vanden volcke begosten te murmureren ende dat eenighe van hen seyden : « Wat hebdy nu gemaect, » ghy muytmaker ? Wat hebdy nu gewonnen ? » wesende oock eenen vanden quaden gebuffte aldaer, diewelcke synen opsteker vuyt hadde, maer alsoo daer vele goede borghers hen waren tusschen beyde scietende ende het voers. quade gebufte verbiedende, hebben den voers. D. Cunerum gesalveert, omneer stootende ende hem seker stroyen hoeyken opsettende, opdat men hem niet kennen en soude, ende gestooten in seker huysken, ende daernaer in eenen kelder, daerby staende, ter tyt ende ter wylen toe den Drossaet vanden Kiele denselven heeft geleyt ten huyse van Cornelis Schot daerby staende, sonder dat den voers. Cunerum van yemanden yet misdaen ofte mischiet worde.

Ende alsoo de voers. D. Cunerus int voers. huysken was sittende ende dat de saecke niet geheel en was sonder perickel, midts dat eenighe vanden quaden gebufte van daer niet en waren te cryghen, ende dat sy den goeden borgers die hen seyden datse vertrecken souden, niet en wilden obedieren, soo is de voers. predicant byde voers. gemeynte gecomen, op een bancke climmende, hen biddende seer ootmoedelycken datse den voers. D. Cunerum souden willen met vrede laten ende denselven niet misdoen met woorden ofte met wercken, ende dat sy souden willen stillycken thuys gaen, gelyc goede Christenen toebehoorde ; ende daernaer de voers. Drossaert vanden Kiele, ter ordonnantie ende bevele van mynen Heeren Borgmeesteren ende Scepenen, aldaer gecomen synde, om den voers. D. Cunerum vuyten kelder naer het huys voers. te leyden, is de voers. predicant anderwerven met hem gegaen ten huyse aldaer de voers. Cunerus inden kelder sat ende heeft anderwerven der gemeynte

gebeden als vore, ende heeft de voers. Drossaert der gemeynte voorts bevolen (soo hy verclerde), van myn Heer den Prince van Orangien, Borgmeesteren ende Scepenen weghen, dat hem niemant misdoen en soude ; hebben gesecht overhoop datse hem niet misdoen en souden, overmits hy in justitien handen was.

Die decima Augusti anno 1566, *præsente*
den Drossaert vanden Kiele.

Ende daernaer de voers. Drossaert vanden Kiele, ter ordonnantie ende bevele van mynen Heeren Borgmeesteren ende Scepenen, aldaer gecomen synde, om te besiene watter te doene was ende ter neder te leggen ende te stillen hetghene daer noch soude moghen wesen in trouble, heeft bevonden dat de voers. Cunerus daer was bewaert ende gesalveert in sekeren kelder, daer hem eenighe goede borghers in gedronghen hadden, om te ontgane die furie van eenighe quaetwillighen die den voers. Cunerum waren dreygende, ende de voers. Drossaert metten voers. predicant derwaerts gaende, heeft de voers. predicant anderwerven gebeden der gemeynten, als vore, ende heeft de voers. Drossaert voorts der gemeynten bevolen (soo hy verclerde,) van mynen Heer.

Ende daernaer de voers. Drossaert vanden Kiele, ter ordonnantie ende bevele van mynen Heeren Borgmeesteren ende Scepenen, aldaer gecomen synde, heeft den voers. Cunerum vuyten kelder naer het huys voers. geleyt, ende is de voers. predicant anderwerven met hem gegaen ten huyse daer de voers. Cunerus inden kelder sat, ende heeft anderwerven der gemeynten gebeden, als vore, ende de voers. Drossaert heeft voorts der gemeynten bevolen (soo hy verclerde,) van myn Heer den Prince van Orangien, Borgmeesters ende Scepenen weghen, dat hem niemant misdoen noch misseggen en soude ; hebben daerop gesecht overhoop dat sy hem niet misdoen en souden, overmidts hy in justitien handen was.

VII.

18-19 *December* 1567.

Informatie genomen ex officio *vuyt last van mynen Heeren Borgmeesteren ende Scepenen deser stadt.*

Ariaen van Berchem, Scepen opt Kiel voers. ende aldaer woonachtich, out ontrent 37 jaren,

Christiaen Convents, Out-Kercmeester ende Scepen op het Kiel, woonende oock aldaer, out ontrent 58 jaren,

Cornelis Schot, coopman van lakenen, woonende inde Hoochstrate, Kercmeester geweest hebbende met Christiaen Convents vande kercke opt Kiel gestaen, ende vanden selven dienst ontsleghen geweest synde bat dan 5 jaren,

Jan Le Mariez, coster vander kercken opt Kiel gestaen, out ontrent 34 jaren,

Gevraecht naer sekeren priestere genaempt Heer Mathys, dewelcke hier buyten opt Kiel sekeren tyt gepreect heeft gehadt, des is geleden meer dan anderhalff jaer, seggen ende vercleren, onder hueren eedt, hoe dat de voers. Heer Mathys opt Kiel is gestelt geweest om te preken ende den dienst Goedts aldaer te doene byden Pater vanden Chatroysen, dewelcke hem met salaris van 72 guldens tsjaers daer gestelt heeft gehadt, hebbende de voers. Pater vande Chatroysen den voers. Heer Mathysen gesonden naer Brucele int Geestelyck Hoff, om aldaer geexamineert ende geadmitteert te worden byden Aertsbisschop van Cameryc, oft synen substitut, aleer hy denselven Heer Mathysen int bedienen vander voers. kercken heeft willen admitteren ; (1) ende daernaer de voers. Heer Mathys geobtineert ende verworven hebbende int Hoff van Camerick seker brieven van dat hy nut ende bequaem was om het voers. offitie te bedienen, heeft die gepresenteert gehadt aenden voers. Pater vande Chatroysen, dewelcke hem daernaer int voers. offitie gestelt heeft met salaris van 72 guldens tsjaers, als voers. is, (2) ende de voers. Heer

(1) *(Op den bladrand:)* Nota : De costere heeft zyn legaliteyt gecopieert.

(2) *(Op den bladrand:)* Nota : Cornelis Schot heeft hem daeraff eens 10 guldens betaelt van des Paters weghen

Mathys aldaer, als voers. is, gestelt wesende, heeft hem inden voers. dienst geemployeert inde gewoonlycke goedtsdiensten, misse te lesen ende preken, naervolgende de oude costuymen vander Christenen kercke. Ende alsoo hem daernaer by mynen Heeren Borgmeesteren ende Scepenen deser stadt belast was dat hy niet meer preken en soude (sonder te weten de reden vanden voers. verbode,) soo is hy terstont van daer vertrocken geweest naer den Lande van Luyck, soo sy verstaen hebben, ofte by Maestricht elgers, alwaer hy oock altoos zedert, tot synder wedercoempste, den dienst Goedts, naervolgende de oude costuyme vander Catholycker kercken, geexerceert heeft, soo sy verstaen hebben vanden persoon genaempt Ghysbrecht Coninck, dewelcke den voers. Heer Mathys weder van ontrent Maestricht gehaelt heeft, vindende den voers. Heer Mathysen aldaer staende aenden autaer, misse doende ende thoonende den volcke seker reliquien aldaer bewaert wordende ter tyt de voers. Ghysbrecht aldaer om hen te halen was gecomen, gelyc hy allen tselve verstaen heeft vanden voers. Gysbrecht sConincx, tot wiens depositie ende vercleren deshalve hen syn refererende. Ende daernaer de voers. Heer Mathys hier wederom gecomen wesende ende weder beginnende te preken op het Kiel voers., achtervolgende syn oude gewoonte, is hy Cornelis Schot voers. ontboden geweest van beyde de Borchmeesters deser stadt, hem vragende ofte de voers. Heer Mathys oock misse dede, ende hy verclerende dat ja, is hem belast geweest vande Borgmeesters voers. dat hy den Scepenen vanden Kiele seggen soude dat sy de misse vanden voers. Heer Mathys hooren souden, ende daeraff den Heeren getuygenisse geven, gelyc oock hy deponent, dat den voers. Ariaen van Berchem ende Christiaen Convents gesecht heeft, verclerende de voers. van Berchem ende Christiaen Convents voers. dat sy dyen achtervolgende, des anderen daechs daernaer, hen gevonden hebben binnen der kercken opt Kiel voers., ende hebben aldaer de misse des voers. Heer Mathysens gehoort, ende hy Jan Le Mariez heeft der missen als costere gedient, dewelcke in alder manieren naer de oude Catholicke religien gecelebreert ende gedaen werdt.

Ende gevraecht wanneer ende tot wat tyde de voers. Scepenen de voers. misse gehoort hebben, seggen ende vercleren dat, hoewel huer, deponenten, den precisen dach van

dat tselve gebuerde niet en is indachtich, soo eest tselve nochtans gebuert, naer hen best onthouden, dat de voers. Heer Mathys boven een ofte II sermoonen daernaer niet meer opt Kiel en dede, ende gebeurde tselve naerdyen Heer Cunerus aldaer teghens hem opten stoel staende hadde begeren te disputeren. (1)

Die XVIII Decembris anno 1567,
præsente Halen.

Ghysbrecht Conincx, wever, woonende opt Kiel buyten deser stadt, out ontrent 32 jaren, gevraghen ter causen als boven, secht ende verclert, by synen eede, hem kennelycken ende noch wel indachtich te syne hoe dat in Julio, onbegrepen den precisen dach, anno 1566, is gereyst geweest van hier naer Merts, seker cleyn dorpken geleghen een myle boven Maestricht, om van daer herwaerts weder te cryghen Heeren Mathysen, dewelcke daer te voren alhier buyten opt Kiel den dienst Goedts gedaen ende gepreeect hadde, ende dewelcke alsdoens van hier vertrocken was metter woon naer Merts voers., alwaer hy met sekeren anderen pastoor met behoorten II cleyne kercskens was bedienende, te weten, de kercke van Merts ende van noch seker cleyn ander dorpken ontrent een halff mylken van Merts gelegen, resorterende hetselve dorpken onder de abdye tot Merts gelegen, soo hy, deponent, best meynt, vuyt dyen de voers. Heer Mathys, aleer hy herwaerts comen mochte, aldaer in dabdye moeste licentie ende oorloff nemen, ende hy, deponent, tot Merts gearriveert weesende ende naer den voers. Heer Mathysen vernemende, wert hem, deponent, aldaer verclert dat de voers. Heer Mathys int voers. ander cleyn dorpken den dienst Goedts was doende, alwaer hy, deponent, comende, heeft den voers. Heer Mathysen gevonden aenden outaer, ende dat hy de misse was doende ende onder de misse het sermoon, ende de misse aldaer geeynt ende gefinieert wesende, is hy, deponent, metten voers. Heer Mathysen gegaen naer Merts voers., alwaer de voers. Heer Mathys verwacht worde inder abdyen om aldaer sekere reliquien, dewelcke aldaer geconserveert waren, overmidts dyen het Sondach was, der gemeynten

(1) Deze laatste paragraaf is doorgehaald; men leest echter op den bladrand: *Hæc sunt scribenda, quia approbata.*

binnen Merts te thoonene, gelyc oock de voers. Heer Mathys de voers. reliquien aldaer der gemeynte ten selven daghe was verthoonende, ende daerop sekere vermaninghe den lieden doende ; ende heeft voorts noch, ten selven daghe, den voers. Heer Mathyssen mede herwaerts gebrocht, alwaer de voers. Heer Mathys, op Sinte-Jacopsdach daernaer, weder heeft syn ierste sermoon naer syn vertreck opt Kiel gedaen gehadt, ende dandere goedtsdiensten weder begost te doene, achtervolgende syn oude gewoonte, soo hy van andere goede lieden verstaen heeft, want hy, deponent, om loon gaende voer den goeden lieden, niet dikwils thuys en is, soo dat hyt tselve geen gade en heeft geslaghen.

Die XIX Decembris anno 1567,
præsente Halen.

---

20 *Augusti* 1566.

Op dezen dag had de gekende beeldstorm plaats. (Zie *Antwerpsch Chronykje*, blz. 86-92 der uitgave van 1743.

---

23 *Augusti* 1566.

Goederen genomen of geroofd uyt kerken, cloosters, conventen, cappellen of diergelyke moeten wedergebracht worden in handen vanden Wykmeester ; kerken, cloosters niet af te breken of te berooven. . . . .

Nota. Dese ordonnancie is gepubliceerd des noenens op de Coepoort-, Wyngaert-, Catelynen-, Meir-, Wildezee-, Cammerpoort- en Sint-Jansbrugge, mitsgaders ook op de Yserenbrugge, neffens den stadhuyse. . . . . . .

(*Gebodboeck*, vol. C, fol. 49 en *Archievenblad*, D. I, blz. 285 en D. II, blz. 400.)

Hooger Vierschaer.

25-26 *Augusti* 1566.

Naedien by mynen Heeren Marcgrave, Borgmeesteren ende Scepenen deser stadt, in deliberatie van raide gestelt is geweest, nopende der justicien die te doene soude moghen vallen over deghene die dese daghen gevangen ende geapprehendeert zyn geweest, over tfeyt vande beroovinghen vande kercken, cloosters, goidshuysen, capellen ende diergelycke, zoe binnen als buyten deser stadt gedaen, te weten, oft men over deselve soude moghen rechten ende doen rechten zonder die ter Vierscharen gebrocht te worden, ende oft anders gedaen wordende, tselve nyet en soude wesen tegens die previlegien ende ouden hercommen van deser stadt ende der Vierscaren rechten, soe eest dat, nae goede ende rype deliberatie, oock aenschouw nemende totten occurentien ende troublen van desen jegenwoirdigen tyde ende omme tegens alle voordere inconvenienten, disordre ende oproer subitelick te versiene, hebben myne Heeren voirgenoempt, collegialicken vergadert wesende, ten daghe nabescreven geresolveert ende gesloten dat men deselve gevangene, daer merckelicke stoffe op valt, zal brengen opter stadthuys alhier, ende dat men hen aldaer *summarie et sine strepitu judicii* (indien zy bevonden worden culpabel,)hen vonnisse maken ende tselve van stonden ane (den misdadigen ierst eenen bichtvader gegeven wordende,) ter executien stellen, ende dit desen jegenwoirdigen beruerden tyt geduerende, ende zonder prejudice vander voors. stadt previlegien ende Vierscharen rechte, zonder tselve oock ennichssints in consequentien te willen trecken. Aldus gedaen ende gesloten opten XXV^en^ dach Augusti 1566.

Ende tgene des voirs. is, den Heeren Ouden-Scepenen *in Collegio* by mynen Heeren voirgenoempt geproponeert geweest hebbende, hebben tselve alzoe oock inder manieren voirs. gedaen te worden, geaccordeert ende geadvoyeert opten XXVI^sten^ dach Augusti voirgenoempt, my daerby zynde

A. Grapheus.

26 *Augusti* 1566.

« Item den 26 Augusti, is den Prince van Orangien van Brussel te post gecomen, ende besach snachts de binnen- ende buytenwacht, want men alsdoen scherpe wacht hielt, om dat de stadt sommighe borgers geweerdde, als herhamers, poyer, cloten, spiessen etc.

» De Prince hielt oock stercke wacht in syn hooff, int huys van Aken, daer hy met syn huysvrouwe lach, want hy hadde sestig hellebardiers, alle borghers vander stadt met syn levraye gecleet.

» Als den Prince gesien hadde de grote destructie vande kercken, waeraff hy hem seer verwonderde, heeft er van stonden aen dry doen hanghen opde Merct, ende alsdoen begost met eerst knechten aen te nemen binnen Antwerpen, al meest borghers, wel agt vendelen, al sonder des Breeden Raets consent, want den Raet en wilden int eerst gheen volck binnen hebben. Van desen borghers crysknechten waren de Capteyns al Heeren, als Jonker Anthonis Stralen, Heer Schoenhoven, Heer Verheyden, broeder vanden Binnen-Borgemeester, Heer Dirck Brecht, Heer Eertvelt ende meer andere.

» Doen hebben de Heeren vander stadt doen publiceren, dat niemant, noch geestelyckheyt noch weerlycheyt, den eenen den anderen en soude misegghen offt misdoen, op arbitrael correctie, en dat een igelyck in predicatie ende gelove vredelyc soude blyven, sonder malkanderen te berispen inde predicatien, boecxkens, refereynen, brieven en schilderyen, dwelk vande sectarissen niet gelaten en wert, want men gaff haer consent vry inde stadt te preecken, wat een igelyck belieffde, totter tyt toe dat den Lantraet vergaert was. Noch publiceerde sy alsdoen oock, dat men van nu voortaen oock niemant, van wat seckte hy ware, en soude oft vanghen off dooden. Want men doen seyde, dat Madamme de Parma aen Coninck Philips haer brieven in Spanjen synde vercregen hadde, dat de Inquisitie te niet was met dat placcaet daerop gemackt van de Keyser Carel ende Philips syne soen; dit gaff men vuyt om de landen, steden ende gemeynte al in vrede te houden. »
(*Antwerpsch Chronykje.*)

HOOGER VIERSCHAER.

Mercurii die XXVIII Augusti anno 1566.

De Schouteth teghens Guilliame Connestable, Ingelsman; *actor*, overmidts de verweerdere, opten XX^sten^ dach Augusti lestleden, hem heeft vervoordert de kercken ende cloosters binnen deser stadt te helpen geweldichlycken openbreken, destrueren, spolieren ende berooven, *concludit capitaliter* tot verbeurte. Reus antwoordt by ontkennen. *Lecta deinde confessione rei, judicatum* daenleggere volcomen van synen vermete. (*Op den bladrand :* EXECUTIO.)

Deselve teghens Jacques du Boys ; *actor*, *ex rationibus quibus supra, concludit capitaliter. Reus ut supra. Judicatum ut supra.* (*Op den bladrand :* EXECUTIO.)

Deselve teghens Jan Goyerssone, *alias* Swertken, van Bergheyck ; *actor*, overmidts de verweerdere tot diversche plaetsen in Zeelant heeft diversche huysen helpen berooven ende ontrent Colen sekere wagenen helpen affsetten ende oock handadich geweest int perpetreren van sekere nederslaghen, mitsgaders opten 20 Augusti de kercken ende cloosters alhier heeft helpen fortseren, destrueren, spolieren ende berooven, *concludit capitaliter*. Reus antwoort *ut supra. Judicatum ut supra.* (*Op den bladrand* : EXECUTIO.)

---

28 *Augusti* 1566.

Gecorrigeert by Heeren Janne van Immersseele, Riddere, Heere van Boudries, etc. Schouteth, Burgermeesteren, Schepenen ende Raedt der stadt van Antwerpen, opden XXVIII^en^ Augusti 1566.

Egbert Willemssens, geboren van Aerden, overmits hy hem heeft vervoordert, inde troublen die nu onlancx geleden zyn gecommitteert, inde kercken ende cloosters seer onhuesselicken te wandelen, sal porren, binnen sonnenschyn, vuyter stadt

ende vryheyt ende, binnen den derden daghe, vuyten Marckgraefschap van Antwerpen ende blyven daer continuelicken vuyte den tyt van zes jaren, sonder binnen middelen tyde weder inne te comen, opte pene van gestelt te wordden inden dienst vander Majesteyt opde galeye den tyt van sesse jaren.

Jan Blateau, geboren van Poictu, overmits dyen hy is gaende vagabont ende hem heeft vervoordert en Vrydaghe lestleden in Onsser Vrouwenkercke te vinden met steenen in zyn handt, zo dofficiers de persoonen daervuyt deden vertrecken,) sal porren, binnen sonnenschyn, vuyter stadt ende vryheyt, etc. *totum ut supra.*

Andries vande Velde, geboren van Rouwaen, overmits dyen hy hem heeft vervoordert in dese troublen lestleden seer onheusschelicken te wandelen ende vuyt andere redenen mynen Heeren daertoe moverende, sal porren, binnen sonnenschyn, vuyter stadt ende vryheyt ende, binnen den derden daghe, vuyten Marckgraefschap van Antwerpen ende blyven daer continuelicken vuyte den tyt van twee jaren, sonder binnen middelen tyde weder inne te comen, opde correctie vanden Heere ende vander stadt.

(*Correctieboeck*, 1513-68, *fol.* 180 *v°*).

---

28 *Augusti* 1566.

Gecorrigeert by Heeren Jannen van Immerseel, Ridder, Heer van Boudries, etc. Schouteth, Borgmeesteren, Scepenen ende Raedt der stadt van Antwerpen, opten XXVIIIsten Augusti anno 1566.

Guilliame..... (*sic*), Jacques de Boys ende...... (*sic*) ende Swertken syn ten voers. dage gecondempneert geweest, achtervolgende tgene breeder staet in het *Vierschaerboeck.*

Ten selven daghe.

Egbert Willemsen, geboren van Aerder, Jan Blateau, over-

midts dyen sy hen vervoordert hebben inde troublen die nu onlancx geleden syn gecommitteert inde kercken ende cloosters binnen deser stadt, seer onhuesschelycken te wandelen ende de voers. Blateau hem oock heeft laten vinden, op en Vrydaghe lestleden, in Onser Liever Vrouwenkercke met steenen in syn hant, soo dOfficiers de persoonen daervuyt deden vertrecken, selen porren, binnen sonnenscyn etc. ende binnen den derden daghe etc. ende blyven daer continuelycken vuyt den tyt van 6 jaren, sonder dyen tyt geduerende daer weder binnen te comen, opte pene van inden dienst Synder Majesteyt opter galeyen gestelt te worden den tyt van 6 jaren.

Andries vande Velde, geboren van Rouen, overmidts dyen hy hem heeft vervoordert, in dese troublen lestleden, seer onhuesschelycken te wandelen ende vuyt anderen redenen mynen Heeren daertoe moverende, sal porren, binnen sonnenschyn, etc. ende, binnen den derde daghe, etc. ende blyven daer continuelycken vuyt den tyt van II, sonder binnen middelen tyde daer weder inne te comen, opde correctie vanden Heere ende vander stadt.

(*Correctieboeck*, 1513-68, *fol.* 186 *v*°.)

---

28 *Augusti* 1566.

Godsdiensten, sacramenten en sermoonen inde kerken en cloosters naer ouder gewoonte geadministreerd en gedaen wordende, soo mag men geen obstakel aen deselve doen ; niemand te injurieren om der religien wille.

(*Gebodboeck*, vol. C, fol. 55, en *Archievenblad*, D. I, blz. 285 en D. II, blz. 401.)

---

29 *Augusti* 1566.

Bekrachtiging der voorgaande proclamatie.

(*Gebodboeck*, vol. C, fol. 55 v° en *Archievenblad*, D. I, blz. 285 en D. II, blz. 401.)

---

31 *Augusti* 1566.

Inquisitie alhier nooyt in te voeren ; placcaerten opde heresie gecasseerd door order vanden Prins van Oragnien, Gouverneur van dese stad.
(*Gebodboeck*, vol. C, fol. 56 en *Archievenblad*, D. I, blz. 285 en D. II, blz. 402)

---

3 *September* 1566.

Godsdienst niet te beletten of te stooren ; die van andere religie in hunne exercitie niet te stooren ; sauvegarde voor die vande Catholieke en andere religien ; de een de ander by te staen.
(*Gebodboeck*, vol. C, fol. 56 v° en *Archievenblad*, D. I, blz 285 en D. II, blz. 403.)

---

12 *September* 1566.

Proclamatie dergene die, ten tyde vande predicatie in Onse Lieve Vrouwekerke, eenen hond, aen denwelcken gebonden was eene drooge blaese met erweten of diergelyke daerinne, onder de toehoorders vanden sermoone geset ende, by die maniere, inde kerke rumoer en beruerte gemaekt hebben.
(*Gebodboeck*, vol. C, fol. 57 en *Archievenblad*, D. I, blz. 285 en D. II, blz. 405.)

---

20 *September* 1566.

Insolentien by het Minderbroedersclooster begaen ; verboden deselve te vernieuwen.
(*Gebodboeck*, vol. C, fol. 58 en *Archievenblad*, D. I, blz. 286 en D. II, blz. 406.)

---

2 *October* 1566.

Boekverkoopers of drukkers mogen geene scandaleuse boeken, figuren, pasquillien verkoopen oft drukken.

(*Gebodboeck*, vol. C, fol. 58 v° en *Archievenblad*, D. I, blz. 286 en D II, blz. 406.)

---

9 *October* 1566.

Gecorrigeert by Jonckeren Diericke vander Meeren, Onder-Schouteth, Burgermeesteren, Schepenen ende Raedt vander stadt van Antwerpen, opten IX^{en} *dach Octobris anno* 1566.

Jan Molyns, boeckdruckere, overmits dyen hy hem vervoordert heeft binnen deser stadt te printen ende laten vuytghaen sekere schandalycke ende seer schandaleus boecxken oock onder eenen anderen onbekenden naem, met expressie van een ander plaetse, contrarie den rechte ende den octroye hem by Zynder Majesteyt om te mogen exerceren de neeringhe van drucken verleent, mitsgaders zynen eedt tot dyen eynde gedaen, sal porren, binnen sonnenschyn, vuyter stadt ende vryheyt ende, binnen den derden daghe, vuyten Merckgraefschap van Antwerpen ende blyven daer continuelicken vuyte den tyt van sesse jaren, sonder binnen middelen tyde weder inne te comen, op zynen hals. (1)

(*Correctieboeck*, 1513-68, *fol.* 184.)

---

17 *October* 1566.

« Den 17 Octobris, op Sinte-Lucas avont, vergaderden veel

---

(1) (*Op den bladrand:*) Op heden den XV^{en} Octobris anno 1572 heeft desen Jan Molyns overgebrocht in handen van mynen Heere den Gouverneur certificatie van Baillieu, Meyere ende Scepenen vander Vierscharen van Zwyndrecht dat hy daer continuelyck den tyt van ses jaren gewoont heeft, ende alzoo den tyt van zynen bannissement geduerende vuyter stadt ende vryheyt ende Marckgreefscap gebleven heeft. Ende is hem geconsenteert weder in dese stadt te moegen commen ende blyven. *Actum* als boven, my present.

J. van Asseliers.

volcx op Onse Lieve Vrouwen kerckhooff, aen de kelderdeure van de zuytsyde menich hondert quaetwillighe van twee uren naer den noen tot t'savonts ten vyf uren, omdat de kerck den geheelen achternoen gesloten bleeff, ende sommige versierden dat op den toren eenich geschut, poyder, clooten etc. gedaen was off t'soude 't snachts off dachs. Maer tsavonts ontrent vyf uren, als sy aldus vergadert waren, soo hebben sommighe quaetwillighe van haer lieden met cracht losgemackt de brantleeren, die aen de papenschole laghen, ende hebbense met gewelt genomen ende anderwerff de voorgaende kerckdeure mede an stucken gesmeten ende opgeloopen, *vive le Geus*, en hebbent al weder gebroken ende ontstucken gesmeten, dat sy daer gemackt vonden, principalyck in den hooghen Choor en 's Heylichs Sacraments Choor, want men die selven dach daer een solemneel misse gesonghen hadde, daer in presentie was de huysvrouwe met haer camenieren, ende veel edelen van myn Heer van Hoochstraten ende andere devote borgheren.

» Dit horende de Graeff van Hoochstraten, doen ter tyt als Stathouder van Antwerpen van den Prince gestelt, die doen ter tyt naer Hollant was gereyst, om dat oproer oock als Gouverneur daer te stillen, want het daer ooc seer qualyck stont als in Brabant. Soo is myn Heer van Hoochstraten met den Marckgrave ende andere Heeren van de stadt, oock met de Capteynen van de borgers als Heer Dirck Brecht, Adam van Berchen, met hun crysknechten gecomen op 't kerckhooff om dit erreur te beletten ende den Grave van Hoochstraten vragende de canalie wat sy hebben wilde, antwoorden, *de kerck met het stathuys*, roepende al t'samen (*vive le Geus*) *ende gaet al inde papen tempels ende vracht naer de knechten niet.* Myn Heer van Hoochstraten dit horende, heeft bevolen de kerck oock op te loopen, die de canalie daerinne synde toegestoten hadde, is met den Marghgrave, Heer Brecht en Heer Berchen daerinne gecomen ende hebbense in de kerc al gevangen genomen, d'ander dit siende synde met een leer door het schippersgelas, staende aen de vonte, vuytgebrocken, hun selven salverende ende op der straten vallende, ende daer wirter menich in de kercke dootgeschoten ende al heymelyc begraven. Dese gevanghenen syn den selven avont op 't stathuys geleyt ende snachts isser vyf aff gepynicht geweest, en waren sommige Walons, som borgherskinders, en leden al dat haer een joncker genaemt

Perckemont, hadde gehuert om de kercke op te loopen; desen is den selven nacht van syn bedde gehaelt, omdat sy leden, dat hy syn selven (droncken synde) in dese furie Captyn gemackt hadde, maer was met properheyt vuyt de kercke gecomen.

» Opden selven nacht hebben alle de borgers op de been geweest, ende lanteerens met licht vuytgehanghen, omdat den roep ginck, dat de quaetwillighe dien nacht alle de geestelyckheyt souden doot smyten en de cloosters oploopen, als sy dachs te voren t' 'sHertogenbossch gedaen hadde. » (*Antwerpsch Chronykje.*)

HOOGER VIERSCHAER.

Die XVIII Octobris anno 1566.

De Schouteth teghens Jan Pergamont (1); *actor*, overmidts de verweerdere, op gisteren avont, hem heeft vervoordert, met sekere andere quaetwillighen, de kercke van Onser Liever Vrouwen te helpen fortseren ende open te loopen ende oock hem binnen derselver kercken met synen complicen te laten vinden ende aldaer grooten oproer ende fortse met synen rappiere, bloot wesende, inden hooghen choor met smyten ende houden voorts te stellen ende syne andere complicen om van gelycken te doene te animeren ende te stercken, etc., *cum protestatione solita, concludit capitaliter. Reus* antwoort by ontkennen, *et postea judicatum*, etc. daenleggere volcomen van synen vermete. (*Op den bladrand*) : EXECUTIO.)

Nota dat dit voorgaende vonnisse metten vyve naestvolgende syn opter stadthuys gewesen geweest, *ut hic in fine sequitur*.

Deselve teghens Toussayn Oubly, passementier; *actor*, overmidts de verweerdere, op gisteren avont, inde troublen ende beruerten dewelcke by hem ende eenighe andere quaetwillighen, soo op het kerckhoff als oock binnen der kercken van

---

(1) Jan de Boubert, *alias* Pergamont.

Onser Liever Vrouwen worden voortsgestelt, hem oock binnen derselver kercken heeft laten vinden ende oock hem aldaer seer oproerichlycken ende fortselycken gedraghen, contrarie den bevelen ende ordonnantien deser stadt daeraff gepubliceert opten XX[sten] dach Septembris lestleden, *concludit capitaliter, cum protestatione solita* etc. *Reus* antwoort by ontkennen. Ende daernaer *lecta*, etc. *judicatum* daenleggere volcomen van synen vermete. (*Op den bladrand :* EXECUTIO.)

Deselve teghens Toussayn Plumeur, geboren tot Nieustadt, in Geldre ; *actor, ex rationibus quibus supra, concludit ut supra. Reus ut supra et judicatum ut supra.* (*Op den bladrand :* EXECUTIO.)

Deselve teghens Aert vander Vueren, alhier geboren ; *actor, ex rationibus quibus supra, concludit ut supra. Reus ut supra et judicatum ut supra.* (*Op den bladrand :* EXECUTIO.)

Deselve teghens Peeteren de Vos, geboren alhier binnen deser stadt ; *actor, ex rationibus quibus supra, concludit ut ante. Reus ut supra. Judicatum ut supra.* (*Op den bladrand :* EXECUTIO.)

Deselve teghens Aert Siraffen, geboren tot Maestricht, boeckbinder ; *actor, ex rationibus quibus supra, concludit ut ibidem. Reus ut ante. Judicatum ut supra.* (*Op den bladrand :*) EXECUTIO.

Nota dat dese voers. sententien syn als voers. is gewesen geweest opter stadthuys alhier, sonder de delinquanten te brenghen ter Vierscharen, ende dat vuyt crachte ende achtervolgende dacte daeraff geexpedieert opten XXV[sten] Augusti lestleden, hierboven *folio ab hoc* 3 geinsereert. (1)

---

(1) Zie blz. 324. Over de terechtstelling dezer zes personen meldt het *Antwerpsch Chronykje* het volgende :

« Den 18. Octobris, op Sinte-Lucasdach, en was Vrydachs smorgens ten seven uren, doen werden de ses gevangenen op de Merckt gehanghen, door bevel van den Grave van Hoochstraten, waer van een was Heer Perckemont, die bynaer los was gecomen, want hy was gespronghen door de vensters op't stathuys, maer de borgherswacht vonck hem weder ende wirt de leste gehanghen, de vier waren borgers, den sesde eenen Wael eenen parkementwerker, een degelyck out man, want hy oock van de natie Deecken geweest hadde. »

21 *October* 1566.

Knechten byde stad aengenomen om te dienen onder de acht vendelen alhier opgerecht tot versekeringe en ruste derselve, mogen niet misdaen of missegd worden; men mag deselve niet noemen *Paepenknechten*, vermits sy die vande nieuwe religie, alhier by provisie toegelaeten, soo wel als die vande oude catholyke egalyk bestaen; niemand mag sich moyen met de officie van capiteyns, luytenants, bevelhebbers, prevost- of wachtmeesters.

(*Gebodboeck*, vol. C, fol. 60 en *Archievenblad*, D. I, blz. 286 en D. II, blz. 408.)

---

2 *November* 1566.

Gecorrigeert by Jonckeren Diericke vander Meeren, Onder-Schouteth, Burgermeesteren, Scepenen ende Raidt vander stadt van Antwerpen, opten II[en] Novembris anno XV[c]LXVI.

Jeronimus Mingon, geboren van by Provin in Vranckryck, overmidts dien hy, ten tyde vander oploopinge van Onser Vrouwenkercke, alhier geschiet den XVII[en] Octobris lestleden, hem aldaer heeft gevonden met synen meestere alhier onlancx geexecuteert, dewelcke syn meester aldaer doens ter tyt heeft gedaen groote fortse ende gewelt, denwelcken hy doens ter tyt ende oyck daernae nyet en heeft verlaten noch oyck vanden selven en is ghescheyden, sal worden gestelt inden dienst Ons Genadichs Heeren sConincx opte galeyen, den tyt van sesse jaren, sonder binnen middelen tyde weder in dese stadt oft Marckgraefschap te comen, opde galge.

Ten selven dage.

Wynant Cuypers, geboren van Maestricht, out XV jaren, woonende ten huyse van Doctor dAyala.

Henrick Ghys, geboren van Duysborch, out omtrent XXI jaren, woonende nu ter tyt inde Spiegelstrate, by eenen geheeten Gielis Boge.

Hans Ridderbeeck, peltier, geboren van Gangelt, out omtrent XVIII jaren, woonende opter Oude Corenmerckt. Alle dry gevangen binnen der kercken 17 Octobris lestleden.

Doende den eedt van mynen Heere den Schouteth altyt, des versocht synde, te rechte te stane ende hen, sonder consent, van hier nyet tabsenteren, selen vander hachten wesen ontslagen. *Et præstiterunt juramentum eodem die, in manibus Marchionis, præsentibus Dominis Johanne vanden Werve et Johanne Wolffart, Equitibus et Scabinis.*

(*Correctieboeck*, 1513-68, *fol.* 187.)

---

12 *November* 1566.

Gecorrigeert by Heeren Jannen van Immerseel, Ridder, Heer van Baudries, etc. Schouteth, Borgmeesteren, Scepenen ende Raedt der stadt van Antwerpen, opten XII^{sten} dach Novembris anno 1566.

Henrick vanden Wyer *alias* Vuystken, overmidts dyen hy hem heeft vervoordert, nu onlancx geleden, eenighe vande lansknechten alhier binnen deser stadt tot dienst vander Majesteyt ende deser stadt ende tot rust ende eendracht vanden gemeynen borgers ende inwoonders derselver aengenomen, denselven te injurieren, te schelden ende te noemen *Papenknechten*, *schelmen* ende *botters* ende andere woorden diedienende tot opruericheyt naer te seggen, sal schuldich ende gehouden wesen, ierst ende al voren te bidden Gode Almachtich ende der justitien alhier, ende daernaer, in presentie vanden Capiteyn, Vendrech ende Bevelhebbers die hy missecht heeft, te bidden vergiffenisse ende te herroepen tgene hy denselven naergesecht heeft gehadt. Ende dat gedaen wesende, sal daerenboven schuldich ende gehouden wesen hem te houden een geheel jaer lanck binnen deser stadt drayboomen, sonder geduerende dyen selven tyt hem daer buyten te laten vinden, ten waere by expressen consente ende oorlove van mynen Heer den Mercgrave, opte pene van buyten der stadt gebannen te worden.

(*Correctieboeck*, 1513-68, *fol.* 187 *v°*.)

---

14 *November* 1566.

Gecorrigeert by Jonckeren Dierícken vanden Meeren, Onder-Schouteth, Burgermeesteren, Schepenen ende Raedt vander stadt van Antwerpen, opten XIIII[en] *Novembris anno* 1566.

Willem van Hoorenbeke, sloetmakere, geboren van Pepinghen.

Jacop Raets, geboren van Antwerpen.

Peeter van Hagenbeke, geboren van Antwerpen.

Overmits zy opten XXV[en] Augusti lestleden hen hebben vervoordert opt hoff van wylen Heer Gheeraerden Sterck, gelegen tot Duerne, voorts te stellen groote fortse, violentie ende gewelt, zoo int fortseren vande poorten als inde feytelicken aenveerdinghe vanden persoon vanden Casteleyn aldaer, als hen oock anderssins nyet vermyt gehadt te hebbene tselve hoff met fortse te houdene oock tegens de justitie ende mits sekere heur ander onbehoorlyck voortstel,zoo by dreygementen als anderssins, by deselve aldaer feytelicken gedaen, daeraff de Heere ende de stadt te vollen zyn geinformeert, selen wordden gestelt inden dienst Ons Genadichs Heeren sConincx opde galeyen heur leefdaghe lanck geduerende, sonder binnen middelen tyde weder in dese stadt oft Marckgraefschap te commen, op heuren hals.

Peeter Mertens, spelmakere, geboren van Antwerpen, overmidts hy opten XXV[en] Augusti lestleden *ut supra*, sal worden gestelt inden dienst Ons Ghenadichs Heeren sConincx opde galeyen den tyt van acht jaren, sonder binnen middelen tyde weder in dese stadt oft Marckgraefschap te commen, op zynen hals.

(*Correctieboeck*, 1513-68, *fol.* 188.)

---

14 *November* 1566.

Nota (1) dat tghene hier immediate naer volcht moet wor-

(1) (*Op den bladrand:*) Nota : De hooghe jurisdictie van Duerne.

den gerefereert totte correctie diewelcke gebuerde opten XIIII^{sten} Novembris anno 1566 ende die hiervoren *versa pagina* staedt geinsereert (1), overmidts de navolgende acte huer daertoe is refererende.

Ten selven daghe, te weten den XIIII^{sten} Novembris voers., hebben de Heeren, collegialycken vergadert wesende, geordonneert aengaende der proceduren op heden gedaen ende den vonnisse te wysene teghens den persoon van Willem van Hoorenbeke, gevanghen binnen der heerlycheyt van Duerne, daeraff acte appaert gehouden te worden, ende mynen Heere den Mercgrave geinsinueert dat alsulcke procedure ende vonnisse datter naer gevolcht is, sy vercleeren ende verstaen te doene ende gedaen te hebben sonder eenichsins daerby te moghen prejudicieren, te infringerene ofte te confunderene de hooghe jurisdictie van Duerne, byde stadt van Synder Majesteyt beleent, sonder dat hetselve oock in toecomende tyden sal moghen getrochen worden in consequentien, ende is hetselve toegecomen vuytdyen dat de voers. Willem is geapprehendeert geweest ten tyde vanden trouble, alsdoen hy oock, om beter bewaert te worden, met syne complicen (wesende poorters,) deser stadt gevangenisse van Duerne is gebrocht, midts dat oock op huerlieder gemeyn feyt alhier byder Weth informatie was genomen geweest. *Actum ut supra.*

My daerby synde

H. de Moy.

(*Correctieboeck*, 1513-68, *fol.* 188 *v°*.)

---

15 *November* 1566.

Onder deze dagteekening leest men in het *Antwerpsch Chronykje :*

« Den 15 November is t'Antwerpen snachts tusschen tien ende elff uren verdroncken op de Werff een vrouwe die haer nieuw geboren kint selver gedoopt hadde in 't Gasthuys beemde by de vaert. »

Dit feit is in de *Vierschaerboecken* als volgt vermeld :

---

(1) Zie blz. 337.

Die XV Novembris anno 1566.

De Schouteth teghens Lysken Walvaers ; overmidts de verweerderesse nu onlancx geleden huer kint gebaert hebbende, tselve heeft versmacht ende verstict ende daernaer inde ruye geworpen, *concludit capitaliter. Rea confitetur factum, et postmodum, lecta ipsius confessione, judicatum* daenleggere volcomen van synen vermete. (*Op den bladrand :*) Executio.

---

19 *November* 1566.

Gecorrigeert by Heeren Jannen van Immerseel, Riddere, Heer van Boudries, etc., Schouteth, Borgmeesteren, Scepenen ende Raedt der stadt van Antwerpen, opten XIX^sten^ *dach Novembris anno* 1566.

Thielman van Remonde, overmidts dyen hy hem heeft vervoordert nu onlancx alhier te comen opter Merct ende aldaer eenighe vander wacht te injurieren ende oock synen langhen poingiaert teghens deselve feytelycken vuyt te trecken, sal porren, van stonden ane, vuyter stadt ende vryheyt ende blyven daer continuelycken vuyte den tyt van eenen jaere, sonder binnen middelen tyde daer weder inne te comen, opde correctie vanden Heer ende vander stadt.

Dimenche la Mot, geboren tot Greyn, overmidts dyen hy alhier hem heeft vervoordert, teghens wille ende consent vande ghenen die de wacht houden aende stadtpoorten, te willen hier binnen comen hebbende aen sekere veltteeken, sal porren terstont vuyter stadt etc. *ad duos annos*, sonder binnen middelen tyde etc. opte correctie vanden Heere ende vander stadt.

Jacob Jorissen, geboren binnen deser stadt. Anthoine Noly, geboren tot Bruessel.	Gevanghen beyde inder kercken *die* 17 Octobris lestleden.

Midts doende den eedt van hen niet te absenteren sonder

consent van mynen Heer den Mercgrave ende denselven altyts te rechte te stane, des versocht synde, selen vander hachten wesen ontsleghen. *Et præstiterunt juramentum eodem die in manibus Domini Marchionis in Collegio.*
(*Correctieboeck*, 1513-68, *fol.* 188 *v*°.)

---

29 *November* 1566.

Gecorrigeert by Joncker Dierícken vander Meren, Schouteth, Burgermeesteren, Schepenen ende Raedt vander stadt van Antwerpen, opten XXIX[sten] *dach Novembris anno* 1566.

Jacques Pottru, geboren van Armentiers, knopmakere.
Coryn del Tombe, geboren van Turquoy, wolcammere.
Overmits dyen zy zyn bevonden alhier te gane vagabonde ende bedelende achter straten, contrarie den placaten ons Genadichs Heeren sConincx, ende hen oock hebben beroempt van sekere oproerighe ende seditieuse acten die zy zouden voer handen gehadt hebben tenderende tot seditie ende opruericheyt, selen porren terstont vuyter stadt ende vryheyt ende, binnen den derden daghe, vuyten Marckgraefschape van Antwerpen ende blyven daer continuelicken vuyte den tyt van sesse jaren, sonder binnen middelen tyde daer weder inne te comen, opte pene van gestelt te wordene inden dienst Ons Genadichs Heeren sConincx opte galeyen den tyt van sesse jaren.
(*Correctieboeck*, 1513-68, *fol.* 189.)

---

20 *December* 1566.

Gecorrigeert by Heeren Janne van Ymmerseele, Riddere, Heere van Baudries, etc. Burgermeesteren, Scepenen ende Raede der stadt van Antwerpen, opten XX[en] *Decembris anno XV*[c]*LXVI.*

Franchois de Laet, geboren van St-Omer, overmids hy, contrarie der ordonnancien vandenHeeren ende deser stadt,

heeft hem vervoordert by hem te houden, aff te setten ende te venten ende vercoopen diverse seditieuse ende fameuse libellen ende schilderyen, nyettegenstaende hy te voren is gewaerschout geweest dat hy hem daeraff soude verdragen, sal porren, bynnen sonnenschyn, vuyter stadt ende, bynnen den derden daghe, vuyt het Merckgraefschap ende blyven daer continuelyck vuyt den tyt van sesse jaren, sonder bynnen middelen tyde weder inne te comene, opde pene van inden dienst van Onsen Genadigen Heere gestelt te wordene opde galeyen, den tyt van sesse jaren.

(*Correctieboeck*, 1513-68, *fol.* 190.)

---

4 *Januari* 1566 (1567).

Gecorrigeert by Heeren Janne van Ymmerzeele, Riddere, Heere van Boudries, etc., Schouteth, Borgermeesteren, Schepenen ende Raedt vander stadt van Anwerpen, opten IIII[en] dach January anno XV[c] ende LXVI, stilo Brabantiæ.

Daniel Wattyn, geboren van Papaulme (1), overmits dyen hy alhier is ghaende vagebond sonder eenighen sekeren dienst te hebben ende daerenboven hem heeft vervoordert nu onlancx, opder wacht vanden lantsknechten die men binnen deser stadt is houdende, des nachts seer oproerich tegen de wacht, ongehoorsaem ende rebel teghens den Capiteyn te draghen ende inder gevanckenissen dreygelycke wordden heeft gesproken, sal porren, binnen sonnenschyn, vuyter stadt ende vryheyt ende, binnen den derden daghe, vuyten Marckgraefschape van Antwerpen ende blyven daer continuelicken vuyte den tyt van. drye jaren, sonder binnen middelen tyde weder inne te commen, opde correctie vanden Heere ende vander stadt.

Thielman van Remonde, (2) overmits dyen hy nu onlancx geleden, alhier vuytgesecht wesende den tyt van eenen jaere, hem heeft vervoordert geduerende denselven tyde hierinne weder

---

(1) Bapaume.

(2) Zie blz. 339.

te commen in versmaedenisse vander justitien, sal porren, binnen sonneschyn, vuyter stadt ende vryheyt ende, binnen den derden daghe, vuyten Marckgraefschape van Antwerpen ende blyven daer continuelicken vuyte den tyt van eenen jaere, sonder binnen middelen tyde weder inne te commen, opde correctie vanden Heere ende der stadt.

(*Correctieboeck*, 1513-68, *fol.* 190 *v°*.)

Hooger Vierschaer.

Die XVII Januarii anno 1566 (1567).

De Schouteth teghens Wynant Schenck ; overmidts de verweerdere, opten 20 Augusti lestleden, hem heeft vervoordert hem te laten vinden in Onser Vrouwenkercke, ter tyt deselve gedestrueert ende berooft werde, ende daernaer, hebbende gehaelt II groote yseren hamers, is gecomen geweest aende Paeycamer vander selver kercken ende aldaer met syn consoorten fortselycken ende met gewelt de duere vande selve camere te helpen fortseren ende open smyten, achtervolgende syne confessie voor Scepenen gedaen, daertoe daenleggere hem voorts is refererende, *concludit capitaliter*. *Judicatum* dat de verweerdere sal hebben dach van berade *ad* δ^{ram}.

---

21 *Januari* 1566 (1567).

Premie van 200 guldens tegens de auteurs van eenige fameuse en injurieuse billetjens onder 't volk gestrooyd ten tyde der predicatie, die Sondaegs gedaen is in de *Mollekens raeme*, tegens eenige borgers deser stad, welke contrarie der waerheyd, voor verraeders deser stad aengewesen waeren.

(*Gebodboeck*, vol. C, fol. 64 en *Archievenblad*, D. I, blz. 287 en D. II, blz. 409.)

Hooger Vierschaer.

Die XXIIII Januarii anno 1566 (1567).

De Schouteth teghens	. . . . . . Wynant Schenck.	Midts den crancken getale vande Scepenen, syn alle saecken vuytgestelt *ad* 8^{vam}.

Die ultima Januarii anno 1566 (1567).

De Schouteth teghens	. . . . . . Wynant Schenck.	Midts den crancken getale vande Scepenen, syn alle saecken vuytgestelt *ad* 8^{vam}.

Die VII Februarii anno 1566 (1567).

De Schouteth teghens Wynant Scenck; *judicatum* dat, midts der absentien vanden advocaet des verweerders, dese saecke is gecontinueert *in iisdem terminis ad* 8^{vam}.

Die XIIII Februarii anno 1566 (1567).

De Schouteth teghens Wynant Schenck; midts den crancken getale vande Scepenen, syn alle saecken vuytgestelt *ad* 8^{vam}.

Die XXI Februarii anno 1566 (1567).

De Schouteth teghens	. . . . . . Wynant Schenck.	Midts den crancken getale vande Scepenen, syn alle saecken vuytgestelt *ad* 8^{vam}.

*Den XXVII*en *February anno* 1566 (1567).

Joncker Jan van Halmale heeft vercleert aengaende Meesteren Hans de Coninck, wageman, gevangene, hoe dat hy, nu en Maendage lestleden des achternoens, hebbende alhier met zyn vendle de wachte opte Merct, gesonden hadde twee rotten knechten int cloostere vanden Minnebroeders, omme die te bewaren, ende dat, des achternoens, eenen van zyne bevelhebbers, te wetene Jan de Hasselere, by hem, des achternoens, gecomen is hem verclaren hoe dat de knechten int clooster wesende, nyet en costen de boefkens ende leckers vanden mueren vanden cloostere dwingen, noch verbieden van over de mueren te climmen, sulcx dat hy, verclaerder, zelve, des achternoens aldaer gegaen is ende nyemanden aldaer vindende opten muer dan den voors. Hans de Coninck met eenen brackemaer aen zyn zyde, wilde denselven doen aff gaen, maer en wilde dezelve Hans tselve nyet doen, lacchende ende spottende metten deponent, sulcx dat hy de poorte vanden cloostere open dede doen, ende, commende opter straten, dat alsdoen dezelve Hans de Coninck meynde vanden muur te springen, ende int affspringen sloech dese deponent hem met zynen zwynspriete tusschen halse ende hoot, omme dat hy van te voeren nyet en hadde geobedieert ende vanden muere nyet en hadde willen gaen, ende dede hem voirts opten *Steen* leyden.

Jan van Halmale.

Eodem die, aengaende eenen Jan Lanbioen, gevangene, soldaet onder tvendele van Joncker Jan van Halmale.

Matheeus van Campen, lantsknecht onder tselve vendle, oudt omtrent XXIIII jaeren, heeft vercleert dat, nu en Maendaghe lestleden voerde middach, hy, deponent, hebbende aent Bierhoot de wake met andere vander zelver benden, gesien heeft dat de voers. Jan Lanbioen aldaer aent Bierhoot gecommen is met andere persoonen, besundere den weert int *Groen Leeuken*, zoe hy meynt, ende alsoe aldaer diversche Walen over quamen gevaren, dewelcke hy, deponent, met syne megesellen nyet en wilde laten inne de stadt commen, heeft tegens henlieden groote woorden gemaect, vragende tot

henlieden, alser eenighe Walen overquamen, waeromme zy dezelve nyet en wilden laten, ende waeromme zy den eenen meer dan den anderen inne lieten comen, versprekende henlieden ende tot henlieden in effecte seggende int Walscher talen dese ende gelycke woorden : « indyen zylieden vande wachten de » Walen vuythouden wilden ende nyet inne en wilden laten » commen, dat hy hen voer verraders schelden zoude ende dat » zy nyet vroem en waren, » makende aldaer vergaderinghe van groote mennichte van volcke, zulcx dat hy, deponent, met anderen vander wachten henlieden nyet en costen gekeeren noch rueren, ende in sulcker voegen dat huerlieder wachte met noch een ander rotte knechten moeste versterct zyn duer des voors. Jans oproerige woorden, ende tot dat de Capiteyn van huerlieder vendle, te weten Joncker Jan van Halmale, zelve daer commen moeste, diewelcke denzelven volchde tot inde Claverstrate, aldaer hy hem achterhaelde ende voirt vast hielde..

Joos Kennens, lantsknecht ende rotmeester onder tselve vendle, ende Claes Snoeys, oock rotmeester, vercleren al tselve gehoort ende gesien te hebben, als voere.

Ende aengaende den voors. weert, nyet wel wetende weder int *Zwert* oft *Gruen Leeuken*, vercleeren dat dezelve daerby oock stont ende dyen dach, zoe voer als nae der noenen, tot drye diversche reysen over tVeer gevaren is, sulcx dat zy, deponenten, suspicie opten zelven hadden dat hy overvoere omme de Walen over te halen, want zy tselve te kennen gaven des achternoens aen hueren hooptman, daerop hy henlieden beval dat zy hem waernemen zouden oft hy yemanden met hem brochte, vercleerende voirts de deponenten dat deselve weert tot henlieden vraechde oft zy oock yeuwers verjaecht waeren oft zy nyet wel en zouden begeeren dat men hen innelaten soude want er zommige gelyck hy heur huys daerop moesten houden, met meer dyergelycke woorden die zy nyet al en zouden kunnen verhalen.

Request voer Roulandt Lampol.

Eerweerde Heeren Borghemeesteren, Scepenen ende Raedt deser stadt van Antwerpen.

Geeft te kennen uwe onderdanige Roulandt Lampol, hoe dat op Sinte-Mathysdach lestleden die vanden regimente Jonckheers Jans van Halmate die wacht hebbende alhier aen het Bierhooft, sonder eenige wettige redenen, hebben geapprehendeert gehadt Joan Lampol, syns suppliants broeder, alhier met hem suppliant woonende ende de coopmanschap van trype ende sayen doende, ende al eest zoe dat de suppliant yzedert ten diversschen reysen voer ende inden naem van zynen broeder heeft versocht, zoe aen mynen Heere den Merckgrave als anderssints, dat men denzelven zynen broeder zoude willen relaxeren oft voer recht laten brengen, om te besien ende te weeten weder hy behoirde gevangen te zyn ende te blyven ofte nyet, zoe en heeft hy, suppliant, nochtans tot een oft egeen van dyen cunnen geraecken, nyet alleenelycken (onder correctie,) tot syns suppliants ende broeders grooten achterdeel, schade ende schande, maer oyck contrarie den notoiren previlegien den borgers ende ingesetenen deser stadt competerende, ende anderssints teghens recht, redenen ende equiteyt, ten waer men tyrannye boven der justitien wilde laten domineren, dwelck de suppliant hoept Uwe Eerw., in dese christelycke stadt, nyet meer nu in desen tyt en zelen toelaten dan zy voermaels gedaen en hebben. Desen aengesien, bidt de suppliant oetmoedelyck dat Uwen Eerw. gelieven wille respective mynen Heere den Marckgrave oft Schouteth deser stadt ende den voernoempden Capiteyn Halmale tordonneren dat zy des suppliants broeder terstondt vuyten voers. gevanckenisse doen ende laten relaxeren, *nisi causam*, in welcken gevalle sy selen schuldich zyn denselven voer recht te doen brengen ende te betichten op morgen voernoen alhier *in Collegio*, op pene dat anderssints Uwe Eerw. denzelven met vonnisse zelen relaxeren costeloos ende schadeloos. Dwelck doende, etc.

Rolant Lampol.

Hooger Vierschaer.

Die XXVIII[a] *Februarii* (1567).

De Schouteth *contra* Wynant Schenck; *reus* ontkennende de feyten byden aenleggere geposeert in vuegen ende maten, *concludit* tot nyet ontfanckelyckheyt des aenleggers ommers om capitalycken ende in voegen ende maten geconcludeert te hebbene gelyck hy gedaen heeft, implorerende *officium et clementiam Dominorum*, ingevalle hy yet mach doer droncken-schap gecommitteert hebben. *Partes persistunt hinc inde*, versueckende recht. Is dese sake gehouden in advyse *ad octo*.

---

5 *Maart* 1566 (1567).

Myn Heere den Schouteth *nomine officii*, aenleggere,

Tegens

Jan Lambronel, gevangene, verweerdere.

Actor, overmits de verweerdere, opten XXV[en] dach February lestleden, hem heeft vervoordert tegens der wacht wesende doens ter tyt op het Bierhooft gestelt, seer hooghe ende oproerighe wordden te sprekene, deselve grootelicken te injurieren ende te schelden voer verraders omdat zy goede wacht ende toesicht int inlaten vanden vremdelinghen waren houdende, ende dat oock de verweerdere hem nyet en heeft vermyt diversche vuytlanders ende vrempde persoonen, oock tegens wille ende consente vander voors. wacht, alhier binnen deser stadt te willen inbrenghen, inder vueghen dat de verweerdere deur zyn oproerich bedryff ende voortstel aldaer zo groote vergaderinghe van volck heeft gecregen ende daermede de wacht alsoo verstoort ende geturbeert dat de wacht aldaer van te voren gestelt heur nyet en coste bevryen noch gekeeren vanden volcke, maer moeste deselve versterckt ende gerenforseert wordden, alle saecken van seer quaden exemple ende consequentie, besundere in desen dangereusen ende turbulenten tyt, *concludit* dat de verweerdere sal wordden alhier vuyter stadt ende Marckgraefschap gebannen den tyt van sesse

jaren ofte alsulcken anderen tyt ende op alsulcken straff ende correctie als myne Heeren selen, naer gelegentheyt vander saecken, bevinden te behooren. *Reus* antwoort by ontkennen, presenterende, ter contrarien, tegens tgene des voors. is, zyne contrarie feyten over te gheven ende deselve te thoonen. *Judicatum* dat de verweerdere sal comen ten thoone vanden contrarie feyten by hem geallegeert ende over te gheven om, hetselve gedaen, voorts recht ende justitie geadministreert te wordden zo behooren sal.

Aldus gedaen *in Collegio* den V^en^ Meerte *anno XV^c^LXVI stilo Brabantiæ.*

(*Correctieboeck,* 1513-68, *fol.* 196 *v°.*)

Hooger Vierschaer.

Die VII Martii anno 1566 (1567).

De Schouteth teghens Wynant Schenck; overmidts den crancken getale vande Scepenen, syn alle saecken vuytgestelt *ad 8^vam^.*

Die XXI Martii anno 1566 (1567).

Midts den crancken getale vande Scepenen, syn alle saecken vuytgestelt *ad octavam. Nemo comparuit.* — *Idem* opten *XXVIII Martii.*

Die XI Aprilis anno 1567.

Midts den crancken getale vande Scepenen, syn alle saecken vuytgestelt *ad 8^vam^.*

---

15 *April* 1567.

Gecorrigeert by Jonckeren Diericke vander Meeren, Onder-Schouteth, Burgermeesteren, Schepenen ende Raedt vander stadt van Antwerpen, opten XV^en Aprilis anno XV^cLXVII naer Paesschen.

Henrick Peeters, alhier geboren, overmits dyen hy hem heeft vervoordert te gane vagebonde, sonder enich ambacht te doene, hem generende met schandaleuse ende fameuse boecxkens te venten ende te vercoopen ende oock diversche liedekens int openbaar te singhene, contrarie den ordonnancien deser stadt, sal porren, binnen sonnenschyn, vuyter stadt ende vryheyt ende, binnen den derden daghe, vuyten Marckgraefschape van Antwerpen ende blyven daer continuelicken vuyte den tyt van vier jaren, sonder binnen middelen tyde daer weder inne te commene, opde gheesselinghe.
(*Correctieboeck*, 1513-68, *fol.* 197 *v*°.)

---

17 *April* 1567.

Geboden ende vuytgeroepen by Jonckeren Diericke vander Meeren, Onder-Schouteth, Burgermeesteren, Scepenen ende Raedt vander stadt van Antwerpen, opten XVII^en Aprilis anno XV^cLXVII.

Alsoe des Donderdaechs ende Vrydaechs den XIII^en ende XIIII^en respective van Meerte lestleden, de gevanghenen, dewelcke alhier opden *Steen* gedetineert waren, hebbende correspondentie ende verstant met eenighe quaetwillighe buyten ende voorden Steen wesende, hen hebben vervoirdert van binnen op te worpen ende hen tegens den cipier te stellene, grypende denselven metter kelen, dreygende oock mede denselven te vermoorden ende te evelen vanden lyve, hebbende ten lesten denselven oock daertoe feytelicken bedwonghen, dat hy den *Steen* heeft moeten ontsluyten, soe dat daerdeure nyet alleenelicken die van schulden geapprehendeert waren, maer oock generalick alle de dieven, schelmen, rabbauwen,

vagabonden ende alle quaetdoenders zyn ontcomen ende verlost gewordden, namentlycken :

Van schult :

Meester Jan Andriessens.
Nicolas Goesmans.
Gillis van Boslinter.
Anthoni van Hanswyck.
Hans Roodecrans.
Cornelis de Beaumont.
Hans van Arlem.
Adriaen vanden Weele.
Guilleam Blandin.
Balthasar van Lalle.
Benedetto Capriani.
Jeronimus Conincx.
Henrick Montens.
Jan Henricxssens.
Jan Martin.
Melchior Pleyer, van Deventer.
Pauwels de Bittere.
Jan Spierinck.
Jeronimus de Montani.
Franchoys Foulle.
Peeter Boumon.
Legier Le Sainct.
Meester Eduwaert Hertz.
Mathys Backers.
Peeter Verbrugghen.
Franchoys de Cock oft de Lock.

Kerckbrekers ende stormers :

Anthoni Hey, du Pont-sur-Chambre.
Melchen van Vorsselaer, van Antwerpen.
Henry Duchesne, de Liège.
Anthonis de Neve, van Ghent.
Henrick Geerlichs Latere, van Kuelen.

VANDEN DOOPE :

Franchoys Nuyts, schoenmakere.
Lynken, zyn huysvrouwe.
Bernaert Wychman, droochscheerdere.
Magdalene, zyn huysvrouwe.
Willem, de timmerman.
Mechelken, zyn huysvrouwe.
Lynken Grooten.
Nelleken, van Zierickzee.
Tanneken Wagemans.

GEMEYNE GEVANGENE :

Jan Dorville, de Valenchienes.
Gabriel Reyns, metsere (*hic comparuit*).
Wynant Schenck, craenkint.
Michiel Le Nain, de Valenchienes.
Dierick Crommentuyn.
Pierre Rouette, Franchoys.
Jan vanden Broecke, woonende op Sinte Willeboorenvelt.
Jacob Rauwels, van Antwerpen.
Heynrick Goevaerts.
Beyken, zyn dochtere.
Neel Willemssens (*hic postea captus, fuit bannitus*).
Guieleam Le Cuvelier, de Liége.
Frederick van Empden.
Peeter de Riemere, alias *Int Wanneken*.
Gillis. . . . . . (*sic*), van Mechelen.
Geert Geeraerts, van Bruessele.
Marten Cornelissen, van Antwerpen.
Laureys vanden Perre, weert *Int Zwert Peerdt*.
Joris Rosseels.
Gommaer Janssens, van Antwerpen.
Victor Bertrain.

Soe eest dat men voortsroept, van weghen myns Heeren des Graven van Hoochstraten, als Gouverneur, mitsgaders van sHeeren ende stadt weghen, alle de voors. persoonen, mitsgaders alle dieghene die daertoe hulpe, bystant, assistentie, raedt oft daet gegheven hebben, ten eynde zy hen ende

elck heurer daeraff comen verantwoerden, voer mynen Heeren Schouteth, Burgermeesteren ende Schepenen opten Raedtshuyse alhier, van op morghen en XIIII daghen naestcomende, goets tyts voerder noenen, wetende dat, heurer absentien ende non comparitien nyet jegenstaende, men tegens deselve sal procederen soe behooren zal; insinuerende voorts ende gebiedende eenen yegelicken die vande voors. persoonen weten te spreken, sulcx dat hen kennelicken mach wesen, waer zy zyn oft gelogeert moghen hebben, dat zy tselve mynen Heeren voorgenoempt comen van stonden ane denunchieren ende te kennen gheven, wetende dat indyen yemant daeraff weet te spreken ende tselve nyet en cundicht oft datse oock yemant herbercht oft logeert, men jegens deselve sal procederen soe men naer gelegenheyt vander saken sal bevinden te behoorene.

(*Gebodboeck*, *vol. C*, *fol.* 66 en 67 *v°*. Zie ook *Archievenblad*, D. I, bl. 288 en D. II, bl. 411.)

---

27 *April* 1567.

Geboden ende vuytgeroepen by Heeren Janne van Ymmerssele, Riddere, Heere van Boudries, etc. Schouteth, Burgmeesteren, Scepenen ende Raedt vander stadt van Antwerpen, opten sevenentwintichsten dach Aprilis XV^c sevenentzestich, ierst ter poyen aff ende daernae opte Coepoort, Meeren ende Sint-Jansbruggen.

Omme de zaken van deser stadt in goeder rusten, stilte ende tranquilliteyt te houdene ende te versiene tegens alle inconvenienten die tusschen den borgeren ende crychsvolck ende soldaten souden moghen gerysen, soe eest dat men, van Ons Genadichs Heeren des Conincx ende vander stadt weghen, gebiet, condicht ende laet weten dat egeen borgere oft ingesetene, van wat qualiteyt oft condicien hy zy, ennige questien oft geschillen met ennigen soldaten oft cnechten en sal moghen nemen, noch oock ennige injurieuse woirden spreken, tzy binnen oft buyten hunnen huysen, noch oock deselve oploopen, invaderen oft vuyteysschen, noch tot balgingen oft vechten

beroepen oft provoceren, noch hen onderwinden oft aendragen tgene des byde Capiteynen, Provosten ende Wachtmeesters int bedienen ende exerceren van hunnen dienste, oft op hunne wachte wesende, tzy in woirden oft feytelyck met wapenen beletten, molesteren oft overlasten, in enniger manieren, opte pene van als seditieuse ende opruerige aen lyff ende goet gestraft te worden, oft anderssins arbitralyck zoe nae gelegentheydt vander zaken bevonden zal worden te behooren, anderen ten exemple, wetende dat soe wie sulcken overlast sal doen, de Capitain, Provoist oft bevelsluyden dien sullen mogen vanghen ende apprehenderen, ende den Officier leveren, omme daerover sulcken correctie gedaen te worden als behooren zal. Soo oock gelycke geboden by mynen Heere den Grave van Mansfelt als overste over de soldaten ende cnechten binnen deser stadt gestelt alreede gedaen syn ende noch gedaen sullen worden, ende welcke cnechten ende soldaten, hen misdragende, byden Officier deser stadt zullen oock moghen worden geapprehendeert ende gelevert in handen vanden Provoist, omme daerover gedaen te worden als voire.

Item dat nyemandt vanden cnechten ende borgeren onlancx inder stadt souldyen ende dienst geweest hebbende hen en sullen vervoirderen met ennige verboden wapenen, noch oock met rappieren, deegens oft andere geweeren, noch oock met ennige veltteeckenen te ghane, by daghe noch by nachte, achter straten, maer hen stellen tot hunne neeringe ende ambacht gelyck zy te voiren gedaen hebben, opte verbeurte vande selve hunne wapenen ende bovendien arbitralyck te worden gecorrigeert.

Voorts gebiet men dat eenyegelyck hem sal reguleren int ontfangen van sulcken cnechten oft soldaten als hem by billette oft anderssins byde gedeputeerde van deser stadt syn gethoont oft sullen gethoont worden, noch de teeckenen vanden fourriers vuytveeghen oft veranderen opte correctie vanden Heere ende vander stadt; ende ingevalle yemande der borgeren oft ingesetenen ennigen overlast binnen synen huyse gedaen wordt, oft oock bedwongen meer te gheven dan bedde, keerssen, sout, vier om te coken, olie ende asyn, dat zy

daeraff hunne clachten sullen doen aende Commissarisen by mynen Heeren daertoe gestelt, namelyck Heeren Janne Wolfhart, Henrick van Etten ende Gillis Happaert, die opte selve hunne clachten sullen regard nemen ende provideren zoe behooren sal.

Is voorts geordonneert dat alle taverniers ende herbergiers binnen deser stadt woonachtich selen schuldich ende gehouden wesen den lanscnechten ende soldaten binnen deser stadt van buyten alhier gearriveert ende tot ruste ende vrede van deser stadt liggende te gheven victuaillie, teten ende te drincken, insgelycx logeren ende herbergen op heuren behoirlycken salaris, ende voir heur gelt, opde correctie vanden Heere ende vander stadt.

Gebiedende voirts dat nyemandt, wie hy zy, vrouwe noch man, oudt noch jonck, hem en voordere des avonts achter straten te ghane nae dien de gewoonlycke clocke verlaten sal wesen, sonder bernende tortse, lanteerne oft licht by hem te hebben oft te dragene, opte pene van sesse Karolusguldenen, ende bovendien zoe verre zy egeen goede kennisse gedoen en cunnen, van gevangen gestelt te worden te water ende te broode oft anderssins arbitralyck gecorrigeert ter discretien vanden Heere ende vander stadt, ende indien zy ennich geweer by hen hebben, dat zullen zy daerenboven verbeuren.

(*Gebodboeck*, *vol. C*, *fol.* 67.)

Hooger Vierschaer.

Die Lunæ XXVIII Aprilis anno 1567.

De Schouteth teghens Hans vander Meren ; *actor*, overmidts de verweerdere hem heeft vervoordert den lansknechten ende soldaten alhier byder Majesteyt tot ruste ende tranquilliteyt van deser stadt gestelt, op gisteren op huere wachte te verstoorene ende turberene, opdrachtighe woorden ende metter daet overlast denselven aen te doene, hebbende oock daernaer, met opsetten wille, hem versien van seker rappier ende trompette ende hem vervoordert daermede te comen

anderwerven opder wachten ende aldaer insgelycx seer oproerich hem draghende, al contrarie den bevelen ende ordonnantien daerteghens des daechs te voren gedaen ende gepubliceert, *concludit capitaliter*. *Reus* antwoordt by ontkennen emmers in maten ende vueghen, implorerende gratie ende geen recht. *Actor* employeert, in forme van thoone, de getuygenisse op gisteren in presentie des verweerders gedaen, het vercleren van eenighen Heeren ende Capiteynen daerop gehoort ende de Scepenen kennisse daeraf synde etc. Myn Heeren, gehoort hebbende de capitale aensprake des aenleggers, de verbale antwoorde des verweerders daerteghens gedaen, ende geleth hebbende opde getuygenisse in presentie des verweerders gedaen, mitsgaders opde Scepenen kennisse daeraff synde ende opde publicatie alhier op gisteren gedaen, *judicatum* daenleggere volcomen van synen vermete. (*Op den bladrand:*) Executio.

Deselve teghens Adolff van Beveren; *actor*, overmidts de verweerdere, alnoch wesende in dienst ende souldere deser stadt, hem heeft vervoordert, op gisteren naer der noenen, den lansknechten ende soldaten byder Majesteyt tot ruste ende vrede deser stadt alhier gestelt, alsoo deselve in ordre ende hueren geleden opter Merct quamen, huer tegens te gane ende hem teghens deselve feytelycken te stellene, treckende oock in presentie des Gouverneurs syn gewer teghens heur, al contrarie den ordonnantien ende bevelen op gisteren alhier gedaen, *concludit capitaliter*. *Reus* antwoort *ut supra*. *Actor* employeert *ut supra*. *Judicatum ut supra*. *Hic addita sit illa clausula:* geleth insgelycx op het vercleren van eenighe Heeren, etc. (*Op den bladrand:*) Executio.

Die secunda Maii anno 1567.

De Schouteth teghens Jan Robrechts, *alias* Schot Hansken; *actor*, overmidts de verweerdere heeft geperpetreert sekeren nederslach aenden persoon van Hans Lap, op Ste-Willeboortsvelt buyten deser stadt, ende hem oock heeft vervoordert, opten XXIsten dach Aprilis lestleden, te helpen fortseren ende open

loopen sekere duere van sekeren ganck genaempt.....(*sic*) gestaen inde Prekerenstrate by Ste-Michielscloostere, ende aldaer seker gewelt voorts te stellene, soo dat hem de wacht in Ste-Michielscloostere gestelt hem des moeyende, syn benoot geweest den verweerdere te apprehenderene, opdat den goeden lieden daer niet meer en soude misschieden, *concludit capitaliter. Judicatum* dat de verweerdere sal hebben dach van berade *ad* 8*vam*.

Deselve teghens Jan Bornicx, *alias* Hannegat ; *actor*, overmidts de verweerdere hem heeft vervoordert, opten XXIsten dach Aprilis lestleden, te helpen fortseren ende oploopen sekere duere van sekeren ganck genaempt .....(*sic*) gestaen inde Prekerenstrate voers. ende oock mede seker gewelt ende fortse heeft gedaen aenden huyse daer achter gestaen ende teghens de wacht die hem des was moyende ; dat oock de verweerdere is geweest tot Oosterweele buyten deser stadt, soo wanneer de quaetwillighen hen aldaer teghens de Majesteyt hadden opgeworpen ende huer aldaer gecampeert, *concludit capitaliter aut ad torturam, prout Dominis videbitur, in defectum. Judicatum ut supra.*

Deselve teghens Thomas Robbrechts, *alias* Schotz Toomken ; *actor*, overmidts de verweerdere heeft helpen forseren *sicut præcedens* ende geworpen naer sekeren jonghen die om helpe was van boven roepende, *concludit præparatorie ad torruram. Judicatum ut supra.*

---

4 *Mei* 1567.

Op den 4 Mey, is t'Antwerpen ingeblasen de Sinxcen Meert naer ouder coustuymen ende daer syn vuytgeseyt en gebannen geweest, vuyt gans des Conincx landen van Spangnien, ten eeuwighen daghen op de galghe, alle apostaten en verloochende pristers, beeltstormers, kerckrovers en dieven. Item al die eenighe wapens aengenomen hebben teghen den Coninck, en hun vervordert hebben gelt te nemen off te gheven teghen Synen Majesteit. (*Antwerpsch Chronykje.*)

Hooger Vierschaer.

Die nona Maii anno 1567.

De Schouteth teghens Jan Robrechts, *alias* Schotz Hansken ; de verweerdere antwoordende by ontkennen, ruympt den aenleggere tsynen thoone. Daernaer gelesen het verlyt des verweerders ende noch sekere informatie byden aenleggere teghens den verweerdere ende syne complicen genomen, persisterende voorts by synder voergaender conclusie, de gevanghen sustineert dat myn Heer de Schouteth om te willen behelpen metter informatien by hem genomen met achtervolgende deser Vierscharen recht, dat die selen worden gereycieert ende vuyten proces blyven. *Actor*, persisterende by synder conclusien, sustineert dat de voers. informatie sal blyven inden processe, vuytdyen dit feyt geen gemeynscap en heeft met andere delicten, duerdyen dat de verweerdere is gevanghen byder wacht ende *in ipso actu delicti*, *ita quod crimen sit notorium*, etc. *Judicatum* dat geleth opten thoon preparatorie byden aenleggere genomen, soo vele tselve naer deser Vierscharen recht behoort ende voorder niet, insgelycx opde confessie ende verlyt des verweerders etc., daenleggere volcomen van synen vermete. (*Op den bladrand* :) Executio.

Deselve teghens Jan Bornis, *alias* Hannegat ; *reus* antwoort *ut præcedens. Deinde, lecta ejus confessione*, etc., *judicatum ut supra in præcedente causa.* (*Op den bladrand* :) Executio.

Deselve teghens Thomas Robbrechts, *alias* Schotz Thoomken ; *reus* antwoordt by ontkennen. *Judicatum* daenleggere gewesen tsynen thoone *ad* 8*vam*.

Deselve teghens Claes Borin, *alias* de Doot ; *actor*, overmidts de verweerdere is staende tot quaden naem ende faem ende gaende alhier vagabonde, ende hem heeft vervoordert te laten enrolleren ende inscryven ende wapenen int velt tot Oosterweele teghens Syne Majesteyt te draghen, contrarie

den placcaten Ons Ghenadichs Heeren 'sConincx, ende oock andersins onhuesschelycken gewandelt te hebben, *concludit capitaliter*. *Judicatum* daenleggere volcomen van synen vermete. (*Op den bladrand* :) Executio. (1)

Mei 1567.

(Vertoog aan de Landvoogdes.)

Madame,

Les Colonelz et Capitaines ont estez requis par leurs soldatz de supplier très-humblement Vostre Alteze, de la part d'eulx tous, que son bon plaisir soit leur vouloir donner les temples que les héréticques ont bastij en ceste ville, et ce pour démonstration que leur service at este et est aggréable. Et aussi que en ceste guerre le pouvre soldat n'at eu aulcun hazard de prisonniers ou butin, n'ayant en gaing quelconque, mais bien beaucoup de peine et harquebusadez, oultre ce que le don des temples ne seroit estre mieulx n'y plus honnestement emplié qu'à ceulx qui sont cause de leur ruyne.

Son Altèze, en considération des bons services faiz par les soldatz supplians, leur a accordé et accorde par ceste en don, les matériaulx des Temples cij-mentionnez, à condition et charge que estantz démoliz ilz feront ériger au lieu de chacun des dicts temples une grande croix ou quelque aultre signe que sera trouvé convenir, et sera signifié aux supplians. Ainsi faict en Anvers le IXe jour de Mai 1567. Soubsigné Margareta et Berein.

Collation a esté fait contre son originale acte escript et contresignée comme dessus est trouvée accorder de mot à aultre, par moi Guillamme de Campo, Notaire et tabellion publicq, par le Conseil

---

(1) Over de terechtstelling dezer drie personen leest men in het *Antwerpsch Chronykje* het volgende :

« Den 11 Mey op Saint-Jobsdach, synder t'Antwerpen opde Meert dry borghers gehanghen, die eens mans deure opengeloopen hadden, willende hem vermoorden ; dese hadden ooc op den Austrueelschen dyck de wapens aengenomen en kercken gedestrueert. »

de Sa Majesté ordonné en Brabant admis et approuvé. *Quod attestor manu propria Antwerpiæ, die quinta Novembris anno domini* 1567.

DE CAMPO.

(*Placcaetboeck van den Hove*, *vol.* 4, 1567-76, *fol.* 1.)

---

10 *Mei* 1567.

Gecorrigeert by Heeren Janne van Ymmersseele, Riddere, Heere van Bauldries, Schouteth, Borgmeesteren, Scepenen ende Raide vander stadt van Antwerpen, opden thienden dach van Meye XV^c ende sevenentzestich.

Peeter Nieckelaerts, geboren van St.-Truyen, overmits dien hy hem vervoirdert heeft nu onlancx te comen opder wacht deser stadt ende aldaer fortse ende groote insolencie zoe tegens den Capiteyn als andere aende stadtpoorten de wacht houdende voorts te stellene, sal schuldich ende gehouden wesen op en Maendage naestcomende, voorder noenen, te compareren *in Collegio* alhier metten blooten hooffde ende met eender bernender keersse in zyn handt ende aldaer God Almachtich, der justicien ende den Capiteyn daer hy hem tegens heeft misdragen, verghiffenisse te bidden, ende tzelve gedaen, voorts porren, bynnen sonneschyn, vuyter stadt ende vryheyt ende, bynnen den derden daghe, vuyten Marckgraefschap van Antwerpen, ende doen een pelgrimagie ten Heyligen Dry Coningen tot Coelene, ende die gedaen hebbende, nyet weder bynnen deser stadt oft Marckgraefschap te comene hy en hebbe ierst ende al vooren behoorlyck certifficatie ende bescheet daeraff gelevert in handen vander justicien, opte pene van sesse jaren vuyt deser stadt ende Marckgraefschap gebannen te wordene. (1)

(*Correctieboeck*, 1513-68, *fol.* 199 *v*°.)

---

(1) *(Op den bladrand :) Nota* dat, desen achtervolgende, de vocrs. Peeter Nickeraets heeft gepresenteert de brieven van synder pelgrimagien, *die* 5 *Augusti anno* 1567 *et obtinuit veniam et absolutionem a banno.*

H. DE MOY.

(*Rekeningen van den Markgraaf, jaren* 1565-67, *kapittel der Ontvangsten.*)

Van Guillaume Connestable, Engelsman, die, overmidtz dyen hy bevonden is geweest hem vervoirdert te hebben de beelden ende andere zaken inde kercken alhier afgebroken ende in stucken gesmeten, ende oock eenige goeden gestolen te hebbene, daeromme, opten XXIX^en^ Augusti 1566, metter coorden geexecuteert is zonder eenige goeden achtergelaten te hebbene, daerom hier . . . . . . nyet.

Van Jan Goeyaertsen, inde wandelinge genaempt Zwertken, geboren van Bercheyck, spelmakere van zynen ambachte, die, overmidtz dien hy in diversche plaetsen, vlecken ende steden diversche diefveryen ende straetscheyndenen gecommitteert heeft, ende oick in Augusto 1566 de kercken hadde helpen spolieren ende de beelden in stucken smyten, daeromme metten voirs. Guillaume den XXIX^en^ Augusti gehangen is geweest zonder eenich ghoet achtergelaten te hebben, daerom hier . . . . nyet.

Van eenen genaempt Jaques du Boys, de Langeli au pays de Liége, die, overmitz dien hy hem oick vervoirdert heeft gehadt, met andere zyne complicen, de beelden ende andere dingen inde kercken in stucken te slaen ende te breken, alhier opten XXIX^en^ Augusti voirs. metten voirs. Guillaume gehangen is geweest zonder eenich ghoet achtergelaten te hebben, daerom hier . . . . nyet.

Van Jan Pergamont, geboren van Breda, die, overmidtz dyen hy hem, in Octobri 1566, met andere zyne naegenoemde complicen ende andere, geavanceert hadde de poorten van Onser Liever Vrouwenkercke op te loopen ende de beelden ende andere zaken inden hoogen choore ende anderssins in stucken te smyten, ende daeromme den XIX^en^ Octobris 1566 metter coorden geexecuteert is geweest, sonder dat noch ter tyt van zynder achtergelaten goeden yet is geproffiteert, mitz datter alnoch proces tegens Jan Spierinck daeromme onge-

decideert hangende is vore die vander stadt van Antwerpen, daerom hier noch ter tyt . . . . . . nyet (1)

Van Toussain Oubly, passementwercker, vuyt Walslandt, die, overmitz dien hy metten voirs. Jan Pergamont, ten dage bovengenoempt, in Onser Liever Vrouwenkercke hadde helpen opbreken ende de beelden inden hoogen choor helpen in stucken slaen, daerom metten zelven metter coorden gejusticieert is geweest, ende geen goeden achtergelaten en heeft, daerom hier . . . . nyet. (2)

Van Toussaint Plumeur, passementier, vuyt Walschlant, die, overmitz den redenen hiervoeren verhaelt, metten voirs. Jan Pergamont, Toussain Oubly ende andere navolgende oock metter coorden geexecuteert is geweest, zonder eenich ghoet achtergelaten te hebben, daerom hier. . . . nyet.

Van Aert vander Vueren, jongxken, geboren van Antwerpen, die, vuytdyen ende overmits den voirs. redenen, metten voirs. Jan Pergamont ende andere metter coorden ter justicien gebracht is geweest ende geen goeden achtergelaten en heeft . . . . nyet.

Van Peeter de Vos, geboren van Antwerpen, jongman, die, overmits den redenen hiervoren vercleert, metten zelven voirs. persoonen metter coorden ter justicien is gebracht geweest ende oock geen goedt achtergelaten en heeft, daerom hier . . . . nyet.

Van Aert Franssen, geboren van Maestricht, die oock, overmidtz dyen hy met de voirs. vyf persoonen in Onser Lieven Vrouwenkercke geweest hadde, ende metten zelven aldaer gevangen ende daernae metter coorden ter justicien ge-

(1) (*Op den bladrand* :) Sy ter naester rekeninge geexhibeert dit testament mitten inventaris vanden goeden. Ende binnen midlen tyde alle debvoir daerinne te doene nae gelegentheyt vander zaken, achtervolgende die proceduren ende notelen hier overgegeven. Zedert is gebleken dat tvoirs. testament met die andere stucken inden Rade vander Troublen is overgelevert geweest, by certifficatie vanden Secretaris vanden selven Raide Mesdach vanden X[en] Decembris XV[c]LXVIII hier overgegeven.

(2) (*Op den bladrand :*) By affirmatie als voren.)

bracht is geweest, zonder eenich ghoet achtergelaten te hebben. . . . . nyet.

Van Lysken Walravens, geboren van een stadt genaempt Memien in Duytschlandt, die ter causen van dat zy binnen Antwerpen huer eygen kint versmacht ende willens ende wetens verdaen hadde, daeromme opten XVI^en^ Novembris 1566 metten watere in eenen sack ter caeyen of by nachte ter justicien gebracht ende verdroncken is geweest, zonder eenighe ghoeden achtergelaten te hebben, hier . . nyet.

Van Hans vander Meerren, lantsknecht, die, overmitz dyen hy hem vervoirdert hadde, tegens dordinancie van Zynder Majesteyt ende deser stadt wegen gemaect, den knechten die alhier van Zynder Majesteyt wegen in Antwerpen gestelt waren oploop te doene ende te invaderen, daeromme opten XXIX^en^ Aprilis 1567 metter coorden gexecuteert is geweest, zonder eenige goeden achtergelaten te hebben, hier . . nyet.

Van Adolf van Bueren, oock lantsknecht, die, mitz den redenen hiervoere int leste articule verhaelt, metten voirnoempden Hans vander Meeren, ten zelven dage metter coorden ter justicien gebracht ende geen ghoet achtergelaten en heeft, hier . . . . nyet.

Van Jan Robbrechts, *alias* Schotz Hanneken, schoelapper, geboren binnen deser stadt van Antwerpen, die, overmitz eenen dootslach by hem op Sinte-Willeboortsvelt gecommitteert ende ander gewelt by hem gedaen, met zyne complicen binnen Antwerpen, opte duere ende woninge van eenen Schotzman genaempt Craffart, opten thienden dach van Mey 1567, metter coorden geexecuteert is geweest zonder eenige ghoeden achtergelaten te hebben, daerom hier . . nyet.

Van Janne Bornis, *alias* Hannegat, schoelapper, geboren binnen deser stadt van Antwerpen, die, overmitz dyen hy mede hantdadich is geweest aende fortse ende gewalt gebuert ten huyse des voirs. Craffarts, ende oock mede gedient hebbende onder de vendlen die vander stadt wegen aengenomen waren, daervuyt zonder pasporte gescheyden is ende hem begeven heeft onder deghene die tOutsterweele aengenomen

waren ende daeromme metten voirnoempden Janne Robbrechts metter coorden geexecuteert is geweest sonder dat hy eenich ghoedt achtergelaten heeft, daerom hier . . . nyet.

Van Claes Bornis, des voirs. Jans broedere, *alias* de Doot, die, overmidts den redenen ende feyten voirs., met den voirs. zynen broedere ende den voirnoempden Janne Robbrechts metter coorden geexecuteert is geweest zonder eenich ghoedt achtergelaten te hebben, hier . . . . . . nyet.

Van Peeter Raedts, Arent Wessem, Matheeus Metteroens ende Gillebert Londo, die midtz dyen zylieden gegaen hebben vagabond bedelende, gebannen zyn den IX^en^ Augusti 1566 twee jaren, opde correctie vanden Heere ende der stadt, ende Aert Coremans, overmitz dyen hy alhier zekere pasquillen ende andere schandaleuse billetten vercocht hadde, gebannen is zess jaren lanck, opte pene van zes jaren lanck gestelt te worden opte galeyen.

Van Egbert Willemssen, die midtz dyen hy inder kercken bevonden is onhuesschelick gewandelt te hebben, gebannen is zes jaren lanck, op pene van zes jaren lanck gestelt te worden opde galeyen ; Jan Blatteau, overmitz hy gegaen heeft vagabond ende noch eens gebannen is geweest, wederom gebannen is ses jaren lanck, op pene als voere ende Andries vanden Velde, overmidtz zynder onhuesscher wandelinge, twee jaren, opde correctie vanden Heeren.

Van Jan Molyns, druckere, duerdyen hy hem vervoirdert heeft, contrarie der ordinantie van Zynder Majesteyt ende deser stadt, te printen zeker schandaleus boecxken, gebannen is zes jaren lanck, opten hals.

Van Willem van Hoerenbeke, Jacob Raedts, Peeter van Hagenbeke ende Peeter Mertens, die, mitzdyen zylieden inden tydt vanden troublen op thoff van wylent Heeren Gheeraert Sterck tot Duerne zekere fortse ende gewelt gedaen hadden, ende andere mesusen bedreven, den XIII^en^ Novembris 1566 gecondempneert zyn inden dienst van Conincklycke Majesteyt opte galeyen, te wetene de voirs. Willem, Peeter ende

Jacob hun leefdaghen lanck ende Peeter Martens acht jaren lanck, op hueren hals.

Van Thielman van Remunde, Henry Boullon ende Dymenche de la Mote, die opten XIX^{en} Octobris gebannen zyn een jaer lanck, opte geesselinge.

Van Jaques Pottrum ende Gooris del Tombe, die, overmidts huerlieder ombehoirlicke voertstel ende insolentie, opten XXIX Novembris 1566 gebannen zyn ses jaeren lanck, op pene van zes jaren lanck gecondempneert te worden, opte galeyen.

Van Franchois de Laet, die, overmitz zekere quade ende seditieuse boecken ende andere printingen by hem vercocht, ten voirs. dage gebannen is zes jaren lanck, opte pene van zes jaren lanck gestelt te wordene inden dienst vande galeyen van Zynder Majesteyt.

Van Thielman van Remunde, die bovendien hy vuytgeseyt was een jaer, wederomme gecommen is, daeromme anderwerf gebannen is een jaer, opte correctie als voere.

Van Willem van Rassevelt, overmitz dien hy hem heeft vervoirdert te vercoopen schandaleuse boexkens ende andere printingen, den vierden January voirs. metten voirs. persoonen gebannen is zes jaren lanck, op pene van zes jaeren gestelt te worden opde galeyen.

Van Henrick Peeters, Jan de Febure, Noe Gillis ende Christiaen Hellinck, die over zy bevonden zyn vagabond gegaen ende anders met quaet geselscap verkeert te hebben, den XV$^{e}_{n}$ Aprilis 1567 zyn gebannen, de voirs. Henrick vier jaren ende dandere dry elck drye jaeren, opte geesselinge.

Van Michiel de Keysere, hoevenere, wonende tot Merckxem, van dat hy gesmeten heeft eenen Heer Peeter Christiaens, priester, die hem eerst gesmeten hadde, ter beden van goeden vrienden by compositien ontfangen. . . . . XXVIII s. III d. groten.

(*Zelfde rekeningen, kapittel der Uitgaven*).

Item den scherprechter noch betaelt van dat hy, geduerende den tyde deser rekeninge, eerst binnen der stadt van Antwerpen metter coorden opde Merct geexecuteert heeft ende daernae opt Galgevelt wederom gevuert ende de sommige begraven ende andere wederom aent gerecht gehangen tot zeventhiene persoonen toe (1), van elcken persoon twee gulden, compt . . . . VIII £ X s. groten.

Item denselven noch betaelt van dat hy in eenen sack vander kaeyen geworpen ende inde Schelt verdroncken heeft Lysken Walravens, de somme van . . . X s. groten.

Item den scerprechter noch betaelt vandat hy, geduerende den tydt deser rekeninge, binnen der stadt van Antwerpen gecorrigeert heeft zessentwintich persoonen (2), zoe metter geesselinge, brantteeckenen, cortinge van ooren ende andersints, van elcken persoon drye schellingen Brabants, compt hier . . . . . IIII £ XVIII s. groten.

Item betaelt den biechtvaders die byde voirs. geexecuteerde persoonen geweest zyn naedat zy verwesen waren, omme dezelve tot goeden geloove te vermanen ende in goeden propooste te onderhouden, van elcken persoone twelff stuvers, compt hier, tot vierentwintich personen, de somme van. . . . . III £ XII s. groten.

Item betaelt den gesworen colfdragers deser stadt van Antwerpen, voer huerlieder recht van dat zy, binnen den tyde deser rekeninge, geapprehendeert ende gevangen hebben vierentwintich persoonen, die geduerende den tyde deser rekeninge geexecuteert ende ter justicien gebracht zyn geweest, gelyck hiervoeren int cappittel vanden criminelen zaken *folio* een, II ende III is blyckende, van elcken persoon vier Karolusgulden tot XX stuvers den gulden, achtervol-

(1) Van dit getal werden er zestien voor beeldstormerij enz. ter dood gebracht.

(2) De bescheeden laten niet toe vast te stellen in hoeverre deze post in verband staat met de vervolgingen om geloofszaken.

gende der ordinantien van wylen hooger memorien Onsen Genadigen Heere den Keyser saliger, in date den XVII^{en} Marty XV^{c}XLIX, compt hier. . XXIIII £ groten. (1)

Item van coorden, ketenen, steynghouten, roeden ende dyergelycke aende voirs. geexecuteerde ende gecorrigeerde persoonen ende anderen opte galeyen gesonden ende oyck inde pynkelders. zoe hier tot Antwerpen als tot Lyere ende Herentals gebesicht, binnen den tyde deser rekeninghe betaelt de somme van . . . . III £ XV s. groten. (2)

1567-68.

(VAN 15 MEI 1567 TOT 30 MEI 1568.)

Schout : Jan van Immerseele.

Onderschout : Dirk vander Meeren.

Buitenburgemeester : H^{r} Hendrik van Berchem, Ridder.

Binnenburgemeester : H^{r} Jaak vander Heyden, Ridder.

Schepenen : H^{r} Lanceloot van Urssele, Ridder, H^{r} Dirk vanden Werve, Ridder, H^{r} Klaas Rockox, Ridder, H^{r} Antoon van Stralen, Ridder (*plectitur capite Vilvordii*), H^{r} Jan vanden Werve, Ridder, H^{r} Jan Wolffaert, Ridder, H^{r} Jan van Schoonhoven, Ridder, Marten van Ranst, Hendrik van Etten, Jan van Halen, Geeraard Despomereaulx, Mr Gelijn le Cygny, Mr Jan vander Meeren, Mr Cornelis de Wyse, Mr Jan de Pape, Mr Jan Rubens, Gielis Happaert.

Secretarissen : Mr Alexander Grapheus, Mr Jan van Asseliers, Mr Hendrik de Moy, Mr Dionysius vander Neesen.

---

(1) *(Op den bladrand:)* Te wederroepene.

Transeat, navolgende den getale vanden geexecuteerde ende gecorrigeerde persoenen hiervoren inden ontfanck gementionneert.

Nyettemin, *detur* quictancie.

(2) *(Op den bladrand:)* By affirmatie.

HOOGER VIERSCHAER.

Die XVI Maii anno 1567.

. . . .

De Schouteth teghens Thomas Robbrechts.

Midts den crancken getale vande Scepenen, syn alle saecken vuytgestelt *ad 8vam*.

---

22 *Mei* 1567.

Op den 22 dach Mey, heeft men t'Antwerpen verkocht de Luteransche nieukercke, inde Reygersganck by de Roypoort ende dese heeft gecocht Heer Karel Heer van Mansvelt, eenen Heer vander Orden van den gulde Vlies, voor de somme van vyftien honderd guldens, ende men seyde t'Antwerpen dat alle sectarissen nieu valsche kerken geschonken waren den Walschen knechten voor haren willecom, want sy veel ten achteren waren, alsoo dat de borghers haer moeten gheven huyshure, olie, asyn, vier en licht. (*Antwerpsch Chronykje.*)

HOOGER VIERSCHAER.

Die XXIII Maii anno 1567.

. . . .

De Schouteth teghens Thomas Robbrechts.

Midts den crancken getale vande Scepenen, syn alle saecken vuytgestelt *ad 8vam*.

---

24 *Mei* 1567.

Tweede proclamatie der personen vermeld in het gebod van 17 April 1567. (1)

(*Gebodboeck, vol. C, fol.* 67 *v*°.)

---

(1) Zie blz. 349.

24 *Mei* 1567.

Geboden ende vuytgeroepen by Joncker Diericken vander Meeren, Schouteth, Burghermeesteren, Schepenen ende Raedt vander stadt van Antwerpen, opten XXIIII^{sten} Meye 1567.

Al eest alsoo dat men, tanderen tyden, (1) van sHeeren ende der stadt weghen ghecondicht ende gheboden heeft dat een yeghelyck, van wat conditie oft qualiteyt hy zy, die eenighe goeden onder heeft oft daeraff soude weten te spreken wt eenighe kercken, cloosters oft andere gheestelycke plaetsen comende, deselve soude moeten brenghen, binnen XXIIII uren, in handen vanden Wyckmeesters daeronder hy gheseten soude wesen, op sekere groote pene, men nochtans dyennyettegenstaende wel meynt ende presumeert dat eenighe persoonen eenighe gheestelicke goeden, als ornamenten vanden kercken, boecken, registeren, rollen, papieren, quaternen, parkementen oft ghelycke noch onder hem zyn houdende, ende sommige die van andere gecocht hebbende meynen moghelyck deselve onder de voors. publicatie nyet begrepen te wesen, soe eest dat men, mits desen, verclaert ende ghebiet anderwerven seer scherpelick dat eenyegelyck, wie oft van qualiteyt hy zy, tsy oudtcleercoopere, boeckvercoopere, boeckdruckere oft andere die eenighe gheestelicke goeden, ornamenten, registeren, rollen, boecken, papieren, quaternen, parchementen, brieven, bladeren oft andere stucken onder heeft oft weet ghecomen wesende vuyt eenighe kercken, cloosters oft andere gheestelicke plaetsen ende aldaer gerooft zynde, weder zy die van anderen gecocht oft anderssins gecregen hebben, die wederbringhen in handen vanden Wyckmeesters deser stadt binnen twee daghen, op pene van metter galghen oft anderssins arbitralyck, naer eysch ende ghelegentheyt vander saken gestraft te wordden, waerschouwende denghenen die van denselven goeden van yemanden ter goeder trouwen sal gecocht hebben, deselve goeden overbrengende, (ghelyck hy oock, achtervolgende tghene voors. is, schuldich sal wesen te doene) men alsulcken regard daerop sal nemen ghelyck men naer recht, redene ende alder equiteyt sal bevinden te behoorene.

---

(1) Op 23 Augusti 1566. Zie blz. 324.

Ende alsoe, byder publicatien gedaen den XXVII^en der voergaender maent Aprilis is gesecht geweest dat de borgeren ende inghesetenen gehouden zouden zyn den knechten ende soldaten te gheven bedde, keerssen, sout, vier om te coken, olie ende azyn, soe condicht ende laet men weten dat, mits sekeren redenen ende respecten, mits oock den onderstande ende subventie byder stadt den voors. knechten ende soldaten te doene, eenyegelick derselver borgheren ende inghesetenen eenighe derselver knechten ende soldaten logerende van nu voordane sal ghestaen mits denselven doende bedde ende keerssen, sout ende vier ghevende aen zynen eyghenen hert om te coken ende nyet voorder, sonder denselven knechten ende soldaten te moeten gheven olie ende asyn, oft oock vier oft zout in besonderen heert, welcken aenghaende, in ghevalle deselve knechten oft soldaten yet voorder souden willen hebben oft pretenderen, oft ter saken van dien yemanden overlast doen oft eenighe onredelickheyt voorlegghen, dat men daeraff de clachten doe aende Commissarissen daertoe byder voors. publicatien ghenomineert, die daerop sullen ordre ende remedie stellen zo bevonden sal wordden te behooren.

(*Gebodboeck*, *vol. C*, *fol.* 70).

---

28 *Mei* 1567.

« Item den 28 (Mei) als boven, en was t' heylich Sacramentsdach avont, soo heefft men dese ordonnantie affgelesen, gegeven t'Antwerpen van s'Conincs en s'Hooff weghen, tegen allen de sectarissen, nieu valsche predicanten, beeltstormers, en die teghen den Coninck Philippus in wesene in eenighe plaetse geweest hadden, te vertrecken vuyt des Conincs landen. » (*Antwerpsch Chronykje.*)

Hooger Vierschaer.

Die XXX Maii anno 1567.

De Schouteth teghens	Thomas Robbrechts. Peeter Henricsen. Wouter Henricsen. Jacob Ravels.	Midts den crancken getale vande Scepenen, syn alle saecken vuytgestelt *ad* 8^{vam}.

Die sexta Junii anno 1567.

De Schouteth teghens Thomas Robbrechts ; *judicatum* dat partyen selen syn ende blyven versteken van thoonen, behalvens dat noch geaccepteert sal worden dat sy binnen acht daghen selen inbrenghen ende selen hebben *interim nomina et cognomina testium* om de saecke voorts te comen vuytdinghen *ad* 8^{vam}.

Deselve teghens Peeter Bisschop ; *actor*, overmidts de verweerdere hem vervoordert heeft tot Oosterweele hem te laten inscriberen teghens Syne Majesteyt ende de wapenen aldaer teghens derselver aen te nemen ende gelt daerop tontfanghen, contrarie den placcaten Ons Ghenadichs Heeren sConincx, *concludit capitaliter. Reus habebit terminum deliberandiad 8.*

Deselve teghens Peeter Henricx ; *actor*, overmidts de verweerdere *sicut præcedens, concludit capitaliter. Reus habebit terminum deliberandi ad* 8^{vam}.

Deselve teghens Wouter Henricsen ; *actor*, overmidts de verweerdere etc. *sicut præcedens, concludit sicut supra. Judicatum ut supra.*

Deselve teghens Jacop Ravels ; *actor*, overmidts de verweerdere hem vervoordert heeft van hier te vertrecken naer Vianen ende hem aldaer laten inscriberen ende de wapenen

te nemen teghens Syne Majesteyt, oock mede opder garden ende opden huysman te gaen teren, al contrarie den placcaten Ons Ghenadichs Heeren sConincx etc., *concludit capitaliter. Judicatum ut supra.*

---

6 *Juni* 1567.

Geboden ende vuytgeroepen by Heeren Janne van Ymmersele, Riddere, Heere van Boudries, etc. Schouteth, Burgmeesteren, Scepenen ende Raedt vander stadt van Antwerpen, opten sesten dach Junii anno XV^c LXVII.

Overmidts dien men dagelycx bevindt diverse inconvenienten te gerysen binnen deser stadt, vuytdien dat hen diverse persoonen vervoorderen, soewel by daghe als by nachte, te gane achter straten met bussen, pistoletten, cincqroeren, hellebaerden, harnassen, maillen, ringcragen, rondeelen ende andere ongeorlofde wapenen, soe eest dat, (omme daerinne te versiene), men gebiedt, van sHeeren ende vander stadt weghen, dat eenyegelyck poortere ende ingesetene, mitsgaders alle andere in gheenen dienst vander Majesteyt ende Haerder Hoocheyt wesende, van wat condicie oft qualiteyt hy oock zy, hem vermyde binnen deser stadt, by daghe oft by nachte, te gane achter straten, met eenige geweeren, ats bussen, pistoletten, cincqroeren, hellebaerden, harnassen, maillen, ringcragen, rondeelen oft eenige andere verboden ende ongeoirlofde wapenen, vuytgenomen alleenlyck rapieren ende poingnaerden, dewelcke oyck nyemandt by nachte (na de clocke geluyt,) en sal moghen draghen sonder licht by hem te hebben, wetende dat men denselven die contrarie van desen sal hebben gedaen, sal corrigeren over lyff ende goet, oft anderssins arbitralyck, soe nae gelegentheyt sal bevonden worden te behooren, sonder verdrach oft simulatie. Ende soe wie yemanden weet met verboden ende ongeoirlofde wapenen gegaen te hebbene, tzy by daghe oft by nachte, ende tselve nyet en gheeft te kennen, dat die, in dien gevalle, sal vervallen inde pene van twintich Karolusguldenen, ende voorts oock gecorrigeert worden als fauteur van quaetdoenders.

Item dat nyemandt vande knechten ende borgeren onlancx inder stadt souldyen ende dienst geweest hebbende, hen en sullen vervoorderen met eenige verboden wapenen, noch oock met rappieren, deegens oft andere geweeren, noch oock met eenige veltteeckenen te ghane, by daghe noch by nachte, achter straten, maer hen stellen tot hunne neeringe ende ambacht, gelyck zy te voiren gedaen hebben, opte verbeurte vande selve hunne wapenen ende bovendien arbitralyck te worden gecorrigeert.

Item dat hem eenyegelyck vermyde des Sondachs ende op Heylichdaghen buyten deser stadt te ghane om te wandelen oft drincken, met eenige geweeren, bussen, pistoletten, rappieren oft eenige andere diergelycke, ende welcken aengaende de gecommitteerde vander stadt weghen aende poorten te stellen, sullen regard ende consideratie nemen totter qualiteyt vande persoonen die met eenige geweeren vuyt dese voirs. stadt sullen willen ghaen om hen tselve toe te laten ende consenteren, op arbitrale correctie.

Item oft soo gebeurde dat, by daghe oft by nachte, binnen deser stadt opstonden eenige troublen, het waere van vechterye oft diergelycke, dat een yegelyck poortere ende ingesetene gehouden sal zyn hem te houden binnen synen huyse, op pene van arbitralyck gecorrigeert te worden nae de qualiteyt vanden persoon oft gelegentheyt vander zaken.

(*Gebodboeck,* vol. C, fol. 71.)

Hooger Vierschaer.

Die XIII Junii anno 1567.

De Schouteth teghens	Thomas Robbrechts. Peeter Bisschop. Peeter Henricx. Wouter Henricx. Jacop Ravels.	Midts den crancken getale vande Scepenen, syn alle saecken vuytgestelt *ad* 8^{vam}.

Die XX Junii anno 1567.

De Schouteth teghens Jacop Ravels; *reus*, antwoordende, secht geen souldee ontfanghen te hebben tot Rouwanen noch oock geenen eedt aldaer gedaen te hebben, ende hoewel de verweerdere mach geweest hebben opder garden, secht nochtans aldaer geen violentie ofte onbehoorlycheyt gecommitteert te hebben, sustinerende daerom tot niet ontfanckelycheyt des aenleggers ende daernaer, *lecta confessione rei, judicatum* daenleggere volcomen van synen vermete, achtervolgende de placcaten Ons Ghenadichs Heeren sConincx. (*Op den bladrand :* EXECUTIO.)

Deselve teghens Wouter Henricx ; *reus*, antwoordende by ontkennen, secht wel hem tot Oosterweele laten hebben inscryven, overmidts hem byden Capiteyn wert gesecht dat sy den Coninck dienen souden, *quare concludit* tot niet ontfanckelycheyt des aenleggers, etc. *Lecta confessione rei deinde, judicatum ut supra.* (*Op den bladrand*: EXECUTIO.)

Deselve teghens Peeter Bisschop; daenleggere, voer alle antwoordene, amplierende syne conclusie vuyt deselve feyten, sustineert voer al dat de verweerdere sal worden gelecht ter scherper examinatien in presentie van Scepenen, persisterende niettemin by synder ierster conclusien. *Reus*, antwoordende by ontkennen, secht dat hy niet en heeft geweten, int opscryven, dan dat hy den Coninck dienen soude, ende daernaer anders geinformeert synde, heeft syn gelt dwelck hy daerop ontfanghen hadde, gerestitueert 3 ofte 4 daghen aleer den slach tot Oosterweele gebuerde ende hem vuyter rollen laten scrabben ende hebbende noyt eedt aldaer gedaen, sustinerende daerom tot niet ontfanckelycheyt, etc. Daernaer, *lecta confessione rei, judicatum* dat de verweerdere sal worden geleyt ter scerper examinatien in presentie van Schepenen, om, tselve gedaen, voorts geprocedeert te worden soo behooren sal.

Deselve tegens Peeter Henricx ; *actor*, voer alle antwoorde, *ex iisdem mediis, concludit ad torturam. Reus* antwoordt *ut præcedens et concludit ut præcedens. Judicatum ut supra immediate.*

Deselve teghens Thomas Robbrechts ; is de sake *continuata ad 8vam de consensu partium in iisdem terminis.*

Die XXVII Junii anno 1567.

De Schouteth teghens Thomas Robbrechts; gelesen den thoon openbaerlycken der Vierscharen, *judicatum* dese sake gehouden in advyse *ad 8vam per Dominum Consulem Heydanum.*

---

3 *Juli* 1567.

Exame ghedaen binnen der vanghenesse van Antwerpen by my Jan de Brune, Procureur-Generael van Waes, ter presentien vanden Procureur-Generael van Brabant le Conseiller Hessele et l'Advocat fiscal de Flandres, den IIIen July LXVII, van Meester Jan Hongenade.

Meester Jan Ongenade, oudt XXXIII jaeren, lertauwere binnen der stede van Ghendt, secht naervolghende :

Eerst ghevraecht wanneer hy eerst gegaen ter nieuwer buiten der stede van Ghendt ; secht dat hy hem eerst ghevonden heeft inde predicatie ghedaen by Nicasis vander Schueren, *Stalen driessche*, opden avont ende dat zonder wapenen.

Ghevraecht wanneer dat hy eerst met wapenen ter predicatie geweest es ; secht ten tyde dat de predicatien ghedaen wierden buiten Sinte-Pieters, hebbende int eerste alleendelyck een syncroer ende daernaer noch een rapiere.

Ghevraecht ofte hy met sommeghe van Eecloo niet ghegaen es inde predicatie gheschiet voor Brugghe ; secht dat neen, by dat Pieter zynen joncsten broeder alsdoen troude inde kercke van Sinte-Michiels daer hy present was.

Ghevraecht ofte hy met andere van Ghendt tEeckeloo niet

gheweest en es, ende aldaer tvolck deet sitten ende omme niet teten die gheen gheeten hadden; secht in seven jaren tEeckeloo niet gheweest thebben.

Ghevraecht ofte hy te Deynse nyet ghegaen en es inde groote predicatie, met wiene, alwaer ende met wat ghemeyn; secht dat ja, gaende vuiter Petersellepoorte ende hadde een roer ende rapiere. Ende wierden in slachordre ghestelt, tastene by eeneghe gaende alzoo naer Deynse, ende was by hen Lieven Coetz ende Pieter van Houcke ende wiert aldaer gheseyt wel XXV^c^ ghelederen. (1)

Ghevraecht ofte die vander nieuwer religie ofte vande Consistorie eeneghe cnechten onderhouden hebben ofte weerghelt ghegheven; secht dairof niet te weten.

Ghevraecht ofte zyn broeder Lieven gheen onderhout ghehadt en heeft; secht dairof ooc niet te weten, nemaer dat zyn broeder hem gheseyt zelve vanden zynen verteert thebben wel VIIIe ofte IXe hueren. Ende hierup hem vertoocht zynde, dat zyn broeder niet eenen stuver en hadde ende nietmin groote chiere maecte, logerende Hermannum ende andere predicanten, ooc triumferende zeer in cleederen, zonder eenich ambacht te doene ofte yet te cunnen winnen.

Hem voort voor hooghen gheleyt wesende, hoe dat de voors. Lieven zyn broedere gepresenteert heeft Lieven vander Heyde te gheven een pont grooten de weke van weghen der Relligie, omme derzelver met wapenen te dienen, secht dairof niet te wetene, ontkennende oynt zelve yet ontfaen thebben, ende dynct hem dat zyn broedere hem wel behoorde eerst zulcke presentatie ghedaen thebben, mids dat hy zelve ghebreck hadde.

Ghevraecht wanneer ende by wiene hy eerst gheadverteert van de brekynghe die daernaer geschiede binnen der stede van Ghendt; secht alzoo hy sprack met Raphael van Crayenbrouck, clercq van Meester Denys Balde, tusschen de twee pilaren an sGraven casteel, smorghens ten acht hueren int upgaen

(1) *(Op den bladrand:)* **Lieven Coets, Pieter van Houcke.**

vanden Rade, es aldaer commende lydende de voors. Lieven zyn broedere commende van huis, die hen seyde : « broeder, dat » ic u hier vinde, ic moet u spreken, » profererende dezelve woerden, zonder stille staen, daerup hy antworde dat Baven de schoemakere (1) weten zoude waer hy waere. Ende es curs daernaer ghegaen imbiten (2) metten voors. Raphael inden *Mortier*, upde Veebrugghe, segghende dat hy inden winckele vanden boucbindere naer Chaerles Redechove ghevonden heeft broeder Jacob Tayaert ende Jan Dierick, (3) ende gheropen zynde byden voors. Jan Diericx, zeyde dezelve Jan dat hy verstaen hadde dat deghuene ghebroken de beelgen tAntworpen inde stede van Ghendt ghecommen waeren. Daerup hy die spreect seyde dairof niet te wetene anders dan dat zyn broeder hem gheseyt hadde dat hy hem spreken moeste. Ghevraecht waeromme hy voors. antworde ghewacht maecte van zynen broeder; secht omme dat zyn broeder, als Capiteyn, gehouden was onder die vander nieuwer relligie, settende tvolck in ordre ende alzoo dairof best zoude weten te sprekene.

Ghevraecht by wat gheselschap hy gheweest es, int voors. *Mortierken* ende hoe langhe; secht datter niemant anders en es gheweest dan de voors. Raphael, de weert ende hy die spreect, ende sciet van daren ontrent den XIe hueren, gaende naer huis, alwaer hy vanden noene gheten heeft, niet wetende van eenegher beroerte tot naer de noene, dat eeneghe vande ghebueren seyden dat innewaert de wynckels ghesloten waren ende scheen mesdach te zyne, dairof hy eerst niet gheweten en hadde ; ten voorderen hem ghedraghende anghaende tghuene upden zelven dach ende tsanderdaechs daernaer ghebuert in zyn voorgaende verlydt.

Ghevraecht wat vergaderynghe datter ghehouden es geweest ten huise van zynen broedere, eenen dach ofte twee voorde voors. brekynghe van beelden, wie datter waeren, wat men daer tracteerde, ende alwaer dat zy naer huis ghegaen zyn, ende merckelycken ofte de sommeghe niet ghebroken en zyn van achter duer de haghe, gaende voors duer den hof vanden

---

(1) *(Op den bladrand :)* Baven de schoenmakere.
(2) Ontbijten.
(3) *(Op den bladrand :)* Jan Diericx.

caetsspele, omme vanden volcke niet ghesien te zyne ; secht dat hy dairof gheensins en wiste te spreken.

Ghevraecht ofte hy zynen broeder niet en ghevraecht ofte hy eenighe commissie hadde omme zulcke brekynghe te doene ; secht tzelve eerst ghevraecht thebbene, zoo zy tSaderdaechs vuiter stede moesten vertrecken.

Gevraecht heeft hoe hy IIe daghen lanck gheassistéert heeft inde zelve brekynghe, zonder te wetene offer eeneghe commissie toe was ; secht tzelve gedaen thebben tot verzoucke van zynen broedere die hem beval altyts by hem te blivene ende hem by te staene.

Ghevraecht ofte hy gheduerende de brekynghe jeghens yemant gheseyt hadde dat zy daertoe commissie hadden ; secht dat neen.

Ghevraecht ofte hy niet gheseyt heeft tot den sanghers van Sint-Jacobs tSondaechs voorde voors. brekinghe, dat het laetste loot was dat hy henlieden gheven zoude, ende hoe tzelve ghebeurt es ; secht hoe dat hy wesende cnape van Sinte-Baerbelengulden inde voors. kercke, upden voors. Sondach de messe ghedient heeft, ende siende dat de ander guldenen huerlieden ornamenten deden weeren vuiter kercke, vraechde Jan vander Straten, gheseyt « hoomken », Deken vande voors. Sinte Barbelengulden, ofte hem niet en beliefde dat zy ooc huerlieder dynghen sauveren zouden, die antworde dat « ja » ; lastende hem die spreect tzynen huise te draghen alle de beste ornamenten, als eenen kilck, twee selveren ampullen, cosulen, tuniqueelen ende diergelycke, zoo hy dede, dezelve curs daernaer draghende ten huise vanden Deken ; ende de voors. messe ghedaen zynde, ghaf hy den sanghers haerlieder loot, int welcke doende, vraechde hen Gedeon de sancmeestere hoe dicwils hy henlieden loot gheven zoude, twelcke ghewonene was te gheschiene alle Sondaghen, daerup hy antworde dat hem dochte dat tzelve de laetste reyse was.

Ghevraecht waeromme dat hem dochte de laetste reyse te zyne ; secht dat hy tzelve seyde omme dat hy sach alle de ornamenten saulveren vuiter kercke ende dat men int westquartier de beelgen overal brack.

Hooger Vierschaer.

Die quarta Julii anno 1567.

De Schouteth teghens	Thomas Robbrechts.	Midts den crancken getale vande Scepenen, syn alle saken vuytgestelt *ad* 8^vam^.

7 *Juli* 1567.

Geboden ende vuytgeroepen by Heeren Janne van Ymmersele, Riddere, Heere van Boudries etc., Schouteth, Burgmeesteren, Scepenen ende Raedt vander stadt van Antwerpen, opten sevensten dach July XV^c^ sevenentzestich.

Alzoo, midts den voirgaenden troublen dese voorleden maenden binnen deser stadt gepasseert, men verstaet dat diverse borgheren ende ingesetenen op hunne solderen, tot hunder defensien, hebben geleeght gehadt cassysteenen, careelen ende andere diergelycke, metten welcken men bevonden heeft vuyt den vensteren geworpen te zyn, ende tgene nu, midts der cessatien vande voirgenoempde troublen, veel quaets ende inconvenienten soude mogen causeren, soo eest dat, omme sulcx te verhueden, men, van sHeeren ende vander stadt weghen, gebiedt ende ordonneert seer scerpelyck eenen yegelycken die ennige cassysteenen, careelen oft diergelycke binnen synen huyse oft zyne solders heeft liggende, hy die, van stonden aene, van daer doe, ende dat hem voorts een yegelyck vermyde die op soldere te legghen, wetende dat ingevalle yemandt desen volgende, binnen den derden daghe, deselve cassysteenen, careelen ende diergelycke van zyne solders nyet en sal hebben ghedaen, men denselven sal afnemen de pene van tweelff Carolusguldenen eens, te bekeeren in dryen, deen deel daeraff den Heere, dandere der stadt ende tderde den aenbrengere.

(*Gebodboeck, vol. C, fol.* 71 *v°*.)

Vervolgingen ingesteld ter gelegenheid van het beslag gelegd op een handschrift getiteld : « Les moyens de remédier à Anvers. 1566. »

—

In 1835, *gaf de geleerde G. Groen van Prinsterer, in het II*e *deel der* 1e *reeks van zijne verzameling:* Archives ou correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau *(blz.* 328), *eene verhandeling in het licht over* den toestand van Antwerpen in 1566 ; *dit stuk was getiteld:* Les moyens de remédier à Anvers. *Deze oorkonde, waarvan de schrijver het groot belang deed uitschijnen, stond, volgens hem, in betrek « met de laatste maan- » den van* 1566, *hoewel het » niet goed mogelijk was de » juiste dagteekening ervan » aan te duiden. »*

Het verschijnen van dit handschrift maakte veel ophef. Het werd overgenomen eerst in 1840 *door den heer Victor van Grimbergen, in de nieuwe uitgave die hij van het leven van P. P. Rubens, door Joannes Smit, had bereid* (*blz.* 266)*; daarna in* 1844, *door de heeren N. C. Kist en H. J. Royaards, in het XV*e *deel van hun* Archief voor kerkelijke geschiedenis *(blz.* 149); *later nog, in* 1848, *door de heeren F. H. Mertens en K. L.*

Poursuites à propos de la saisie d'un mémoire manuscrit intitulé : « Les moyens de remédier à Anvers. 1566. »

—

En 1835, *le savant G. Groen van Prinsterer publia dans le tome II de la* 1re *série des* Archives ou correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau *(p.* 328*)*, *un mémoire sur* la situation d'Anvers en 1566, *pièce qui avait pour titre:* Les moyens de remédier à Anvers. *Ce document, dont l'auteur faisait ressortir le grand intérêt, se rapportait, suivant lui « aux derniers mois de »* 1566, *bien qu'il ne fût guère » possible d'en indiquer pré- » cisément la date. »*

La publication de ce manuscrit eut beaucoup de retentissement. Il fut reproduit d'abord en 1840 *par M. Victor van Grimbergen, dans la nouvelle édition qu'il avait préparée de la vie de P. P. Rubens, par Jean Smit,* (*p.* 266)*; ensuite en* 1844, *par MM. N. C. Kist et H. J. Royaards, dans le tome XV de leur* Archief voor kerkelijke geschiedenis *(p.* 149*)* ; *plus tard encore, en* 1848, *par MM. F. H. Mertens et C. L. Torfs,*

Torfs, in het Ve deel hunner Geschiedenis van Antwerpen (*blz.* 608), *en eindelijk in* 1857, *door den heer Karel Rahlenbeck, in zijn werk getiteld:* L'inquisition et la réforme en Belgique (*blz.* 262).

Al deze schrijvers hadden het bedoeld stuk met een groot getal aanteekeningen verrijkt, maar geen enkel was erin gelukt deszelfs oorsprong te ontdekken. Allen waren het intusschen eens om het als hoog gewichtig te beschouwen en men ging zelfs zoo verre van er een officiëel karakter aan toe te kennen.

Groen van Prinsterer had slechts eene kopij der Moyens *ter zijner beschikking gehad en het was klaarblijkend dat een vrij groot getal namen op eene gebrekkige wijze waren afgeschreven geworden. In onze opzoekingen ter Archieven van Antwerpen, waren wij zoo gelukkig de hand te leggen op de oorspronkelijke oorkonde, alsook op verschillige belangrijke stukken die daarmede in verband stonden. Wij doen deze verder volgen.*

In het verbeteren van den tekst door de vroegere uitgaven bekend gemaakt, hebben wij gedacht eenige aanteekeningen te mogen overnemen waarmede onze voorgangers denzelven hadden verrijkt,

dans le tome V de leur Geschiedenis van Antwerpen (*p.* 608), *et en dernier lieu en* 1857, *par M. Charles Rahlenbeck, dans son ouvrage intitulé :* L'inquisition et la réforme en Belgique (*p.* 262).

Tous ces auteurs avaient enrichi la pièce en question d'un grand nombre de notes, mais aucun n'avait réussi à en découvrir l'origine. Cependant tous s'accordaient pour lui reconnaître une importance majeure et allèrent même jusqu'à lui attribuer un cachet officiel.

Groen van Prinsterer n'avait eu à sa disposition qu'une copie des Moyens *et il était évident qu'un bon nombre de noms avaient été transcrits d'une manière fautive. Dans nos recherches aux Archives d'Anvers, nous eûmes la bonne fortune de mettre la main sur le document original, ainsi que sur différentes pièces importantes qui s'y rapportaient. Nous les publions plus loin.*

En rectifiant le texte connu par les publications antérieures, nous avons cru pouvoir reproduire quelques-unes des notes dont nos prédécesseurs l'avaient accompagné, en les soumettant toutefois à une cri-

na ze eventwel aan een voorloopig onderzoek te hebben onderworpen. Wij hebben er nieuwe aanwijzingen bijgevoegd die den burgerlijken stand en de hoedanigheid zullen doen kennen der personen in het stuk vermeld.

Zooals het blijkt uit de verschillige bescheeden die wij voor de eerste maal in het licht geven, werd het handschrift gevat in de vertrekken eens makelaars in assurantiën, Francisco Pays genaamd, die in een huis der Lange Nieuwstraat, door den goudsmid Cornelis van Dort bewoond, gevestigd was. Deze laatste was de echtgenoot van Catharina van der Beke, wier zuster Anna met Jan van Berle was gehuwd.

Francisco Pays was te Brugge van spaansche ouders geboren, die aan de machtige familie de la Torre waren verwant, en had betrekkingen aangeknoopt met eenen koopman te Antwerpen gevestigd en Philips d'Auxy genaamd. Men zal verder zien dat deze laatste, wellicht met recht, voor den opsteller der oorkonde doorging.

Pays gaf voor dat de hem ten last gelegde lijst als enkel tijdverdrijf zonder belang moest beschouwd worden ; dat hij de namen der personen

tique préalable. Nous y avons ajouté des indications nouvelles, qui font connaître l'état civil et la qualité des personnes citées dans le document.

Ainsi qu'il résulte des différentes pièces que nous publions pour la première fois, le manuscrit fut saisi dans les appartements de certain courtier en assurances nommé Francisco Pays, qui logeait dans une maison sise longue rue Neuve et occupée par l'orfèvre Corneille van Dort. Ce dernier était l'époux de Catherine van der Beke, dont la sœur Anne s'était mariée à Jean van Berle.

Francisco Pays était né à Bruges de parents espagnols alliés à la puissante famille de la Torre; il était entré en relations avec un négociant établi à Anvers et nommé Philippe d'Auxy. On verra que ce dernier fut, peut-être à raison, considéré comme étant l'auteur du document.

Pays prétendait que la liste incriminée était un simple jeu sans conséquence ; qu'il avait voulu copier les noms des personnes connues par leurs opi-

voor hunne godsdienstige begrippen bekend had willen afschrijven en zich hiervoor bediend had van een papier dat de aanteekening van zijn lijnwaad droeg; het papier der oorspronkelijke oorkonde bevat inderdaad de volgende opgave :

nions religieuses et qu'à cet effet il s'était servi d'un papier qui portait la note de son linge; en effet, le papier du document original contient les indications suivantes :

Den VIII dach van Lauwe haeldyc VI pont zeepe I sc. II gr. VI m.

VIIII hemden van zenyor,
VIII hemden van myn,
IIII van Zuzanne,
V flouwynhen,
III hamelakens,
XVII zerfeten,
V hauwalen,
XVI nachtochken,
XV halsdochken,
IIII lakens,
XVIII suwdochken,
XXIIII zooken,
IIII hufen,
XVI hemde mauwe,
. IIII handekes,
II mussen,
XV drochdochken,
VIII blau forscoy,
VII witte forscoey.

I sc. II gr. om zeepe, den V dach Sporkelle.

VIII lakens,
XI hemden van zenyor,
VIIII hemden van my,
XI hauwalen,
VI hemden van Zuzanne,
VI flowynhen,
VIII hamelakens,
XXIII zerfeten,
XX suwdochken,
XVI halsdochke,

V hufen,
XII hemden maukes,
XX zoken,
XI nachtochken,
XV drochdochken,
XIIII forscoy.

Het handschrift der Moyens *werd door Cornelis van Dort overgebracht bij het Magistraat, 'twelk er een groot gewicht aan hechtte en er verschillige afschriften van deed vervaardigen. Van deze hebben wij er eene in de Archieven gevonden ; het door den Heer Groen van Prinsterer ontdekte stuk zal waarschijnlijk denzelfden oorsprong hebben gehad, maar, zooals wij het reeds hebben gezegd, deze kopijen, vermoedelijk metter haast gemaakt, komen niet in alle punten met de oorspronkelijke bescheede overeen.*

Nog een woord : het blijkt uit het handschrift dat het meeste deel der Engelsche *en* Fransche *kooplieden de leer van Calvin, en de* Duitschers *die van Luther waren toegedaan, terwijl de* Italjanen, *de* Spanjaards *en de* Portugezen *den katholijken godsdienst beleden. Wij hebben de namen van een groot getal dezer handelaars opgespoord te weten :*

Engelschen :

Thomas Gresham, consul

Le manuscrit du mémoire les Moyens *fut déféré par Corneille van Dort au Magistrat, qui y attacha une grande importance et en fit faire plusieurs copies. Nous en avons trouvé une aux Archives ; le document découvert par M. Groen van Prinsterer aura eu probablement la même source ; mais, comme nous l'avons déjà dit, ces copies, faites sans doute à la hâte, ne sont point en tous points conformes à l'original.*

Un mot encore : il résulte du mémoire que la plupart des négociants Anglais *et* Français *appartenaient au calvinisme ; les* Allemands *au luthéranisme, tandis que les* Italiens, *les* Espagnols *et les* Portugais *professaient la religion catholique. Nous avons relevé les noms d'un grand nombre de ces commerçants, savoir :*

Anglais :

Thomas Gresham, consul de

der Engelsche natie, John Merche, Gouverneur, John Brinckhorst, Tresorier, Georges Gilpyn, Secretaris, John Feu, Williamszoon, (1) *Courtmeester, Nicolas Stokbirds, William Ratlyff, John Chambers, Leonel Ducat, William Ralyns, John en Lucas Pitt, Robert Pigot, Georges Sterlinck, schildknaap en edelman van de koningin van Engeland, Tilman Brown.*

Duitschers :

Daniel Hochstetter, Peter Amia en Jacob Becx, van Aken, Hans en Arnt von Coelen, van Lubeck, Georg Stecher, Hans-Heinrich Monprot, vertegenwoordiger van het vermaarde huis der Fuggers, het huis der Welzers.

Franschen:

Hugues Petit Henriet, het huis Castelin, het huis de Liot, het huis du Bosquel, het huis du Pont, het huis de Lobel, het huis Malapart, Jean Le Carlier, Jean Pellicorne.

Spanjaards:

Diego de Vides, Manuel Paredes, Juan de Echeveri, Pedro di Vado, dien men noemt Perin, Diego en Juan de Rojas, Artus Baez, Fernando de Se-

(1) Hij was getrouwd met Elisabeth Rodriguez, Nicolaas' dochter.

la nation Anglaise, John Merche, Gouverneur, John Brinckhorst, Trésorier, Georges Gilpyn, Secrétaire, John Feu, fils de William, (1) Courtmaster, *Nicolas Stokbirds, William Ratlyff, John Chambers, Leonel Ducat, William Ralyns, John et Lucas Pitt, Robert Pigot, Georges Sterlinck, écuyer et gentilhomme de la reine d'Angleterre, Tilman Brown.*

Allemands :

Daniel Hochstetter, Peter Amia et Jacob Becx, tous deux d'Aix-la-Chapelle, Hans et Arnt von Coelen, de Lubeck, Georg Stecher, Hans-Heinrich Monprot, représentant de la célèbre maison des Fuggers, la maison des Welzers.

Français :

Hugues Petit Henriet, la maison Castelin, la maison de Liot, la maison du Bosquel, la maison du Pont, la maison de Lobel, la maison Malapart, Jean Le Carlier, Jean Pellicorne.

Espagnols :

Diego de Vides, Manuel Paredes, Juan de Echeveri, Pedro di Vado, qu'on appelle Perin, Diego et Juan de Rojas, Artus Baez, Fernando de Se-

(1) Il était marié à Élisabeth Rodriguez, fille de Nicolas.

vilia, Juan de Palma, Pedro de Ahedo, Pedro de Yssunça, Juan-Fernando de San-Vittores, Alonzo de Palma, Pedro Garcia, Ruy Lopez, Francesco Ramirez, Juan Lopez, Alonzo de Palma Moniz, Diego de Villalobos, Juan de Narria, Fernando de Palma, Fernando Lopez, Gaspar Luys, Alonzo Fernandes, Diego de Marchena, Alonzo Ruyz, Juan de Jaen, Juan Sanchez, Pedro-Fernandes de Errera, Fernando de Montalvan, Juan de Baez, Juan de Vallejo, Geronimo Pardo, Lope del Campo, Gabriel Nuñez.

Portugeezen :

Felippe Jorge en Georgio Pinto, Manuel-Alvarez a Ramirez, Antonio Paulos, Rodriguez-Alvarez Calderon, Fernand Ximenez, Ruy Nuñez, Alvarez-Ruy Dazamor, Salvador Nuñez, Alvarez Mendes, Manuel Anriquez, Gaspar Ruy, Simaon Soyero of Suero, Antoni Nuñez Veiga, Estevan Nuñez, Gomez Demoura, Pedro Lopez, Alvarez Ramirez, Luis Ruy, Ruy Gomez Carvalho, Estevan Lopez, Diego Anriquez, Francisco Pepina, Melchior Gomez, Pedro da Veiga de Lixaldo, Manuel Ruy Devora, Leonardo-Pedro da Veiga, Doctor Gaspar Serrano, Miguel

vilia, Juan de Palma, Pedro de Ahedo, Pedro de Yssunça, Juan-Fernando de San-Vittores, Alonzo de Palma, Pedro Garcia, Ruy Lopez, Francesco Ramirez, Juan Lopez, Alonzo de Palma Moniz, Diego de Villalobos, Juan de Narria, Fernando de Palma, Fernando Lopez, Gaspar Luys, Alonzo Fernandes, Diego de Marchena, Alonzo Ruyz, Juan de Jaen, Juan Sanchez, Pedro-Fernandes de Errera, Fernando de Montalvan, Juan de Baez, Juan de Vallejo, Geronimo Pardo, Lope del Campo, Gabriel Nuñez.

Portugais :

Felippe Jorge et Georgio Pinto, Mannel-Alvarez a Ramirez, Antonio Paulos, Rodriguez-Alvarez Calderon, Fernand Ximenez, Ruy Nuñez, Alvarez-Ruy Dazamor, Salvador Nuñez, Alvarez Mendes, Manuel Anriquez, Gaspar Ruy, Simaon Soyero ou Suero, Antoni Nuñez Veiga, Estevan Nuñez, Gomez Demoura, Pedro Lopez, Alvarez Ramirez, Luis Ruy, Ruy Gomez Carvalho, Estevan Lopez, Diego Anriquez, Francisco Pepina, Melchior Gomez, Pedro da Veiga de Lixaldo, Manuel Ruy Devora, Leonardo-Pedro da Veiga, le Docteur Gaspar Serrano, Mi-

Vaaz, Simaon Gomez, Alvarez Anez, Lopez-Guilielmo Vaaz, Bernardo Nuñez, Gratiano Bernaldez, Manuel Faria, Gaspar Fuiz, Juliano Montano, Ruy Gomez Mendez, Andrea Diaz, Miguel Diaz, Francisco Ruy, Balthazar Nuñez, Pedro Lopez Serrano, Benito Ruy, Pedro de Faria, Gomez Vaaz, Felipe Dinis, Juliano Justus, Andrea Dinis, Nuno Bernaldez, Manuel Pirez, Manuel Geronimo, Fernando Fernandez, Diego Duarte, Leonardo-Graviel Nuñez, Doctor Alvarez Nuñez, Geronimo Lopez Capayo, Leonardo-Antonio de Lorenzo, Francesco Atvarez, Amador Ruy, Manuel Ruy, Diego Pirez, Duarte Fernandez, Miguel-Fernandez Oneto, Manuel-Anriquez de Portalegre, Thomas Gomez, de erfgenamen van Juliano Ruy, Francisco Lopez, Diego Dias, Diego Fyas, Andrea Paez, Alvarez Ruy, Ruy Dias, Diego Gomez de Calez, Bernaldo Luis, Alvarez Serrano, Francisco Bernaldez, Manuel Lopez, Manuel Ferreira, Dayres de Negro, Francisco Lanco, Antonio Ruy, Alvarez da Costa, Duarte Vaaz, Gracia Nuñez, Luis Fernandez, Ayrel Fernandez, Anriquez Nuñez, Melchior Anriquez, Francisco Antonio, Manuel-Fernandez de Tavira, Manuel-Fernandez

guel Vaaz, Simaon Gomez, Alvarez Anez, Lopez-Guilielmo Vaaz, Bernardo Nuñez, Gratiano Bernaldez, Manuel Faria, Gaspar Fuiz, Juliano Montano, Ruy Gomez Mendez, Andrea Diaz, Miguel Diaz, Francesco Ruy, Balthazar Nuñez, Pedro Lopez Serrano, Benito Ruy, Pedro de Faria, Gomez Vaaz, Felipe Dinis, Juliano Justus, Andrea Dinis, Nuno Bernaldez, Manuel Pirez, Manuel Geronimo, Fernando Fernandez, Diego Duarte, Leonardo-Graviel Nuñez, le Docteur Alvarez Nuñez, Geronimo Lopez Capayo, Leonardo-Antonio de Lorenzo, Francisco Alvarez, Amador Ruy, Manuel Ruy, Diego Perez, Duarte Fernandez, Miguel-Fernandez Oneto, Manuel-Anriquez de Portalegre, Thomas Gomez, les héritiers de Juliano Ruy, Francisco Lopez, Diego Dias, Diego Fyas, Andrea Paez, Alvarez Ruy, Ruy Dias, Diego Gomez de Calez, Bernaldo Luis, Alvarez Serrano, Francisco Bernaldez, Manuel Lopez, Manuel Ferreira, Dayres de Negro, Francisco Lanco, Antonio Ruy, Alvarez da Costa, Duarte Vaaz, Gracia Nuñez, Luis Fernandez, Ayrel Fernandez, Anriquez Nuñez, Melchior Anriquez, Francisco Antonio, Manuel-Fernandez de Tavira, Manuel-Fernandez de

de Lixaldo, Luis da Costa, Antonio Furtado, Diego Fernandez, Bartolomeo de Ribeira, Jeronimo Linda, Emmanuel Rodriguez, Marco Nuñez-Perez, Ruy Nuñez, Salvador Nuñez, etc.

Italjanen:

Pietro Grimaldo, Laurentio Fondico, Raphaël Viola, van Cremona, Hypolito dely Affaytadi, Pietro Duca en compagnie, Geronimo Pasquetti, Giovanni-Angelo Arizzi, Bartolomeo Zanoli, Pietro Ambrogii, Philippo Malchiavelli, Francesco-Bernardino Maldotto, Giacomo Bombelli, Angelo en Ambrosio Anoni, Battista Serufini, Bernardino Bosino, Francesco Bonaginti, Silvestro Scarino, Stefano Fiori, van Piacenza, Pietro-Antonio Magna Caval, agent der compagnie Jacomo Faignano et cie, Giovanni-Battista Bartoletti, Pietro de Grimaldo, Alessandro Campagna, Matteo Bilutti, Antonio Rustici, Paolo Justiniani.

Venetianen:

Lorenzo de Vincenzo de Langiolo.

Genuezen:

Thomas Fiesco, consul en

Lixaldo, Luis da Costa, Antonio Furtado, Diego Fernandez, Bartolomeo de Ribeira, Jeronimo Linda, Emmanuel Rodriguez, Marco Nuñez-Perez, Ruy Nuñez, Salvador Nuñez, etc.

Italiens:

Pietro Grimaldo, Laurentio Fondico, Raphaël Viola, de Crémone, Hypolito dely Affaytadi, Pietro Duca et compagnie, Geronimo Pasquetti, Giovanni-Angelo Arizzi, Bartolomeo Zanoli, Pietro Ambrogii, Philippo Malchiavelli, Francesco-Bernardino Maldotto, Giacomo Bombelli, Angelo et Ambrosio Anoni, Battista Serufini, Bernardino Bosino, Francesco Bonaginti, Silvestro Scarino, Stefano Fiori, de Plaisance, Pietro-Antonio Magna Caval, agent de la compagnie Jacomo Faignano et cie, Giovanni-Battista Bartoletti, Pietro de Grimaldo, Alessandro Campagna, Matteo Bilutti, Antonio Rustici, Paolo Justiniani.

Vénétiens:

Lorenzo de Vincenzo de Langiolo.

Génois:

Thomas Fiesco, consul et

kapitein van al de Italjanen te Antwerpen verblijvende, (1) *Giacomo Fiesco, Giovanni-Battista Spinola, Dominico Sesino, Geronimo Sesino, Pietro-Francesco en Pasquale Spinola, Agostino Bianchi, vertegenwoordiger van het huis Giacomo en Agostino Monelia, Geronimo Gentili, Benedetto Promontorio.*

capitaine de tous les Italiens résidant à Anvers (1), *Giacomo Fiesco, Giovanni-Battista Spinola, Dominico Sesino, Geronimo Sesino, Pietro-Francesco et Pasquale Spinola, Agostino Bianchi, représentant de la maison Giacomo et Agostino Monelia, Geronimo Gentili, Benedetto Promontorio.*

(1) In 1567, deed deze consul de volgende verklaring voor het Magistraat:

A tous ceulx qui ces présentes lettres verront ou orront, Bourgmaistres, Eschevins et Conseil de la ville d'Anvers, Salut. Sçavoir faisons et certifions en vérité que au jour d'huy, date de cestes, à la requeste du Capitaine Bartolomeo Granara, Génévois, pour donner tesmoingnage de la vérité, par-devant nous sont personnellement venuz et comparuz Messire Thomas Fiesco, Consul de la nation des Génévois et Capitaine nommé et choisy de tous les Italiens résidens en ceste dicte ville, au temps que ce qui s'ensuyt advint, eaigé de quarante-deux ans, Laurentio Treinta, marchant Lucquois, eaigé de 20 ans, et Señor Leonardo Tadei, marchant Florentin, eaigé de 43 ans, lesquelz ont, par leurs sermens sur ce solemnellement faict et presté aux Sainctz, juré et affirmé estre vray et véritable que le Sabmedy, quinziesme jour du mois de Mars dernier passé, ainsy que en la dicte ville d'Anvers les nations, par nostre ordonnance, s'armoient et s'apprestoient pour se opposer contre la violence des Calvinistes, qui tâchoient de se faire maistres de ceste dicte ville au préjudice de la Majesté du Roy, nostre Seigneur, le dict Bartolomeo Granara se y est trouvé pareillement armé bien et bravement, et s'est mis de la part de Sa Majesté avecq les dictes nations. Quoy faisant et estant apperceu de ceux des dictes nations et principalement de la nation de Gennes, Italienne, fut requis d'eulx qu'il se voulsist employer de les mettre en ordre et les conduire en ce que dict est, comme bien le sçauroit faire, comme ayant aultres et plusieurs fois hanté la mesme affaire, ce que le dict Bartolomeo Granara a incontinent faict fort voluntairement et diligemment, de sorte que la dicte Sa Majesté y fut d'icelluy Granara servy moult deuement et affectueusement et tant qu'il n'estoit possible de le faire mieulx ne aultrement en ce que dict est et en toutes aultres choses dont la dicte nation à cause de ce depuis aulcunement a eu besoing de luy. Raison alléguans tous les dessuz nommez déposans de leur science, car eulx déposans ont esté de ceulx de la dicte nation qui ont esté en armes de la part de Sa dicte Majesté, comme dict est, et ont esté des dicts requérans de ce que dict est au dict Granara, et ont à icelluy Granara veu faire tout ce que dessus dict est, le tout sans fraude et mal engin. Et pour ce que raison veult et droict enseigne de bailler tesmoingnage de la vérité, principalement quant ad ce on est requis, si est-il que nous, Bourgmaistres, Eschevins et Conseil de la dicte ville d'Anvers avons le séel aux causes de la dicte ville d'Anvers faict mettre à ces présentes lettres le dernier jour de l'an XV^cLXVII.

Die ultima Aprilis 1567.

(*Certificatieboeck*, 1566, *fol.* 393.)

Florentijnen:

Francesco Bonzii, Andrea Corsini, Leonardo Taddei, Vanotso de Diaceti, Carlo Benvenuti, vertegenwoordiger van het huis Carlo Benvenuti en Francesco Cambi, Pietro Ambrosio.

Milanezen:

Francesco-Bernardino de Cassina.

Luccanen:

Gabriel Turchi, Vincentio Deodati, facteur der compagnie Alessandro Bonvisi en cie, Franciotto Franciotti, Geronimo Bartolini, Scipione Lacchesini, Giovanni Guinigi, Vincenzo en Giuseppe Bernardini, Francesco Balbani, Nicola Balbani, Vincenzo Virel, agent van het huis Francesco Balbani en gebroeders, Laurentio Treinta, Paolino de Minutelis, vertegenwoordiger van het huis Bonaventura de Michaelis en Geronimo de Arnulphinis.

Wij betreuren het einde niet te kennen der vervolging tegen Pays ingespannen.

Florentins:

Francesco Bonzii, Andrea Corsini, Leonardo Taddei, Vanotso de Diaceti, Carlo Benvenuti, représentant de la maison Carlo Benvenuti et Francesco Cambi, Pietro Ambrosio.

Milanais:

Francesco-Bernardino de Cassina.

Lucquois:

Gabriel Turchi, Vincentio Deodati, facteur de la compagnie Alessandro Bonvisi et cie, Franciotto Franciotti, Geronimo Bartolini, Scipione Lacchesini, Giovanni Guinigi, Vincenzo et Giuseppe Bernardini, Francesco Balbani, Nicola Balbani, Vincenzo Virel, agent de la maison Francisco Balbani et frères, Laurentio Treinta, Paolino de Minutelis, représentant de la maison Bonaventura de Michaelis et Geronimo de Arnulphinis.

Nous regrettons de ne pas connaître la suite de l'action intentée à Pays.

I.

(Rekwest van Francisco Pays aan de Landvoogdes Margaretha van Parma.)

A Son Altèze.

Supplie en remonstrant bien humblement Francisco Pays, comment depuys naguères il avoit près de soy ung escript faict à la légière en bruyllon, par manière de liste sans ordre, contenant les noms d'aucuns Catholiques, Martinistes et Calvenistes, sans de moy estre tenus aulcuns pour telz, ce que luy a esté prins par son hoste, nommé Cornelis van Dort, ou par sa femme, hors de sa serrure, tellement que le dict Cornelis l'a monstré parmy la ville, et pour faire plus de conviction, est tombé le dict escript ès mains des Seigneurs du Magistrat, lequel pourtant c'est tellement enflambé à l'encontre du dict Francisco Pays, qu'ils ont envoyé l'Escouttette acompagnée d'environ XXV sergens, Mardi dernier, aux quatre heures du matin, pour le prendre prisonier, et ne l'ayant trouvé, sont depuys retourné et ont mis tout son bien par ynventaire, qui est une chose fort dure, attendu que, de tout temps, il a esté et est fort bon catholicque, homme de bien, sans reproche, yssu de bons parens et a durant les troubles, avecque une résistance grande, journèlement conduyt et raconduit à Saint-Jacques, le prédicant Franchoys Portesius, (1) et ce qui le presse fort, est que le bruyt court par la ville qu'il a ce faict à la persuasion de Philippe Dauxi, ce que n'est vray, affirmant, par serment, que (est purement innocent) (2) il ne sçavoit que je avoye le susdict escript.

Par quoy se retire vers Votre Altèze le dit Pays, la suppliant bien humblement luy vouloir accorder, de grâce espéciale, lettres d'assurance de corps et faire deslester ses biens pour de tout ce respondre et ce purger juridiquement à touts ceulx qui luy vouldront objecter quelque chose. Sy ferez bien.

---

(1) Zie over de sermoonen van Pater Porthaise, DIERCXSENS, *Antverpia,* deel IV, blz. 352 en onze *Aanteekeningen over P. P. Rubens*, blz. 120.

(2) De woorden tusschen haakjes geplaatst zijn in het handschrift doorgehaald.

Presentada le 9 de Julio 1567 Philippo Dauxi.

Les poinctz que Felippe Dauxi m'insistoit véhémentement que je le donneroie escript de ma main à sçavoir de Francisco Pais :

Que le livret n'estoit point à luy ;
Qu'il n'avoit point escrit dit livret ;
Qu'il n'en sçavoit point que je le avoye copié.

II.

(Rekwest van Jacob de la Torre, Secretaris van den Geheimen Raad, en andere bloedverwanten van Francisco Pays aan het Antwerpsch Magistraat).

A Messeigneurs, Messeigneurs les Marcgrave, Amptman, Escoutette, Burgmaistres, Eschevins et Conseil de la ville d'Anvers.

Remonstrent en toute humilité Jacques de la Torre, Secrétaire ou Conseil privé du Roy, et aultres parens de Francisco Pays, comment ilz ont entendu que pour certain broullart de papier au dict Francisco Pays furtivement et sinistrement osté et emporté hors de sa chambre, par Cornelis van Dort ou sa femme, son hoste, et mis ès mains de Voz Seigneuries, contenant divers noms de plusieurs Catholicques, Martinistes et Calvinistes, demeurans en ceste ville, il vous auroit pleut ordonner à l'Escoutette de ceste dicte ville le appréhender au corps, ce qu'il auroit attempté de faire Mardi dernier, après la minuyt, accompaigné de XXIIII ou XXV sergans, au grand blasme et déshonneur des dicts remonstrans et du dict Francisco Pays, ayant résidé et tenu honneste ménaige en ceste ville, longues années, sans aulcune reproche, ce que le dict Escoutette eust exploicté si icelluy leur parent ne se fût avecque la grâce de Dieu, mys hors de la voye, ayant néantmoins le dict Escoutette mis en arrest ses biens par luy y trouvez, et ce soubz umbre que Vos dictes Seigneuries vueillent maintenir estre par le dict broullart de papier déshonnerez et injuriez, ce que ne fut oncques l'intention du

dict Francisco Pays, ny mesmes le mettre en lumière ou communicquer à personne, comme de faict il ne se trouvera jamais qu'il en ait oncques tenu à persone propos, ains seulement escript les dicts noms indifféremment et sans aulcun ordre et par trop grande curiosité, et point pour déshonnorer personne, ny penser ou vouloir maintenir que ceulx y dénommez soient telz comm(e) il les a remarqué. Ce considéré, supplient les dicts remonstrans, et principalement le dict de la Torre, qui a tousjours esté très-affectioné au bien et honneur de la ville et des bourgeois et manans d'icelle, et mesmes de Voz Seigneuries, tant en général que en particulier, qu'il vous plaise oster la sinistre opinion que aulcuns de Vos dictes Seigneuries, par le dict broullart, peulvent avoir conceu allencontre du dict Francisco Pays, estant prest faire serment qu'il ne tient ni a tenu aulcunes de Vos dictes Seigneuries infectéez d'aulcunes sectes, et au surplus de luy accorder francq et libre saulf-conduyct pour se povoir purger, aller et négocier comm(e) il a faict jusques oires, et mesmes faire oster l'arrest mis sur les dicts biens, et obligeront voz lettres le dict Secrétaire et aultres parens du dict Francisco Pays de tant plus à leur service.

III.

7 *Juli*-18 *Augustus* 1567.

Informatie Francisco Peys.

Cornelis van Dort, goutsmit, wonende inde Lange Nieustrate teghensover de Clerenstrate, aldernaest *Galissien*, (1) out ontrent 43 jaren, gevraecht ter causen van sekere fameus libelle, in hetwelcke, by naemen ende toenamen, gedesigneert ende gespecificeert staen diversche borghers ende inwoonders der stadt van Antwerpen, dewelcke inden voers. billette eensdeels befaempt worden voer Calvinisten ende Martinisten ende eenighe daeraff genoteert voer suspect vande voers. secten,

(1) Het huis *Sint-Jacob in Galicië*, gelegen op den westhoek der Sint-Jacobstraat en Lange Nieuwstraat, is ter stadswijkboeken bekend vol. 16, blz. 88. Het draagt thans nr 57.

beginnende 1566, geintituleert: *Les moyens de remédier à Anvers. Premièrement etc.*, groot wesende het voers. billet 3 vellen pampiers, *alias* 6 bescrevenen bladeren, finierende het voers billet: *Daniel de Lomel et son frère, espéciers*, wesende *in dorso* bescreven met eender vrouwenhant, inhoudende sekere specificatie van lywate gequoteert *littera A*, *per me.*

Secht ende verclert hoe dat het voers. billet ende fameus libel is gescreven geweest byder eygender hant van sekeren persoon genaempt Francisco Peys, geboren tot Brugge van Spaeniaertsche ouders, hebbende geweest eertyden makelaer vande asseurantien, hebbende gewoont nu onlancx ten huyse van hem deponent, ende nu Sint-Jansmisse lestleden ierst vuyt synen huyse vertrocken wesende; seggende hy deponent dat hy het gescrift desselfs Francisci Peys seer wel kent ende dat hetselve billet is gescreven byder eygender hant des voers. Francisci Peys, overmidts dyen hy deponent den voers. Francisco Peys tot diversche reysen heeft sien scryven, soo dat hy wel weet dat het voers. billet ofte libell is gescreven geweest byden voers. Francisco Peys.

Gevraecht meer hoe dat hy deponent is geraect aen het voers. billet, ende hoe hetselve hem is in handen gecomen, secht ende verclaert hoe dat de voers. Francisco Peys gewoont hebbende ten huyse van hem deponent, in sekere camere, tot Sint-Jansmisse lestleden, soo is gebeurt, ontrent 3, 4 oft 5 daghen, onbegrepen, voer Sint-Jansmisse voers., dat ten huyse van hem deponent, des morgens tusschen den 5 ende 6 uren, is gecomen een genaempt Philips Daussy, vragende hem deponent oft de voers. Francisco Peys thuys was, ende hebbende van hem deponent verstaen dat deselve noch niet en was opgestaen, seyde de voers. Daussy teghens hem deponent, hem biddende dat hy den voers. Peys wilde seggen dat de voers. Peys des noenens tsynen huyse soude comen eten, ende dat hy dat boecsken medebrenghen soude hetwelck hy wel wiste; hetwelck hy deponent den voers. Peys geseyt hebbende, is daernaer teghens den elff uren weder thuys gecomen, ende heeft gesien hoe dat de voers. Peys stont opde plaetse by synder huysvrouwen, hebbende in synder hant seker boecxsken in quarto, wesende ontrent eenen vingher dick, ende hy deponent, tselve siende, vraechde hem wat boecsken hy daer hadde, ende hy deponent tselve siende soo de voers. Peys het in syn handen hadde, heeft gesien dat voer in het

boecsken stont gescreven : *Les moyens pour remédier Anvers*, ende dat daernaer sekere namen waren gescreven, onder dewelcke hem deponent dochte dat hy las den naem van Hugho Petit Huerie ende Gillis Smissaert, ende hy deponent hem vragende wat tselve was, heeft de voers. Peys terstont tselve toegedaen ende in synen boesem gesteken, seggende dat niet dan namen en waren datter in stonden, ende dat hy moeste gaen eten ten huyse vanden voers. Daussy, want men daer vroech ginck eten; ende voorts de voers. Peys vuytgegaen wesende, heeft synder huysvrouwen gevraecht wat dat was, dewelcke hem antwoorde dat sy wel wiste waer dat hy dat vuyt gescreven hadde; ende hy, deponent, voorts curieux wesende om te weten wat hetselve mochte wesen, heeft naer den eten synder huysvrouwen gesecht dat sy dat pampier soude maken te crygen, daer de voers. Peys het boecsken voers. hadde vuyt gescreven; dewelcke daernaer huere meyssen vuytseyndende, is gegaen inder cameren vanden voers. Peys ende heeft daervuyt gehaelt het billet ofte fameus libel voers.; dwelck siende hy, deponent, ende siende dat opten rugge stont: « specificatie van seker lywaet », meynde dat sulcke niet en was daer hy het boecsken hadde vuyt gescreven, maer, hetselve open doende, heeft bevonden dat hy het pampier hadde dat hy gesocht hadde, ende heeft alsoo tselve themwaerts behouden, ende corts daernaer, ontrent eenen dach ofte II, heeft de voers. Francisco Peys gevraecht den jonckwyve oft sy eenich pampier vuyt synder camere gehaelt hadde, seggende dat hem een papier vuyt synder cameren gehaelt ende genomen was vande Calvinisten ende Martinisten, ende dat hy wel wilde om 400 croonen dat hyt weder hadde, seggende daernaer datter de rekeninghe instont van seker lywaet ende andere dinghen, gelyc hy, deponent, tselve heeft verstaen van synder huysvrouwen, teghens dewelcke het jonckwyff allen hetselve soo hadde gesecht gelyc sy hem deponent seyde; ende is daernaer de voers. Peys gecomen by hem, deponent, hem seggende dat hy hem het pampier wedergeven soude dat hy hem hadde genomen, daer de specificatie van seker lywaet in stont gescreveu van synder huysvrouwen, ende hy, deponent, hem seggende dat hys niet en hadde, ende dat hy vuyt synder cameren niet en hadde gehaelt, heeft hem terstont gesecht dat nochtans vuyt synder cameren seker pampier was ge-

haelt, ende dat hyt weder hebben soude ofte dat hy de strate in rueren stellen soude, met meer dyergelycke woorden in substantien ; ende hy, deponent, persisterende dat hy niet en hadde gehaelt vuyt synder cameren ofte dat hy van hem niet en hadde, is daermede denselven ontsleghen geworden.

Die VII Julii anno 1567,
præsente vander Meren, (1)
mediante juramento.

Guillam Robbyns, coopman, woonende byde Nieuwe Borse, aldernaest het huys van Jan Henricques, out ontrent 40 ans, gevraecht ter causen vanden billette ofte fameusen libelle voers., ofte hy niet en weet wie hetselve soude moghen gescreven hebben.

Secht ende verclert dat hy dat gescrift seer wel kent, ende dat het billet voers. is gescreven geweest byder eygender hant van sekeren persoon genaempt Francisco Peys, hebbende geweest makelaer van asseurantie, seggende ende verclerende hy, deponent, dat hem de hant, gescrifte ende lettere des voers. Francisci Peys seer wel is kennelyck, overmidts dyen hy, deponent, metten selven over de 17 jaren familieerlycken heeft geconverseert ende gehandelt ende denselven tot diversche reysen sien scryven, soo dat hy wel weet dat het billet voers. is gescreven geweest byder eygender hant des voers. Francisci Peys.

Die eodem, ut supra.

Catlyne vander Beke, huysvrouwe van Cornelis van Dort voers., gevraecht *ut ante.*

Secht ende verclert hoe dat, op sekeren tyt, hetwelck was ontrent 4 ofte 5 daghen voer Sint-Jansmisse, heeft eenen genaempt Francisco Peys, gewoont hebbende ten huyse van huer deponente tot Sint-Jansmisse lestleden, staende op huere plaetse, hadde seker boecsken in syn handt etc , *sicut maritus*, voorts *mutatis mutandis usque ad verba* : *ende is daernaer de voers. Peys etc.* ; daertoe vuegende hoe dat de voers. Peys is by huer gecomen ende heeft willen het billet voers. weder hebben, huer seggende dat ingevalle sy hetselve niet weder en gaven, dat hy de heel strate in ruere stellen

(1) De Schepene M[r] Jan van der Meeren.

soude, met meer dyergelycke woorden in substantien; waerop sy antwoorde dat soo verre hy de strate in rueren stellen wilde, dat sy insgelycx de strate overeynde setten soude, en dat sy daer soude te kennen geven dat hy deghene was die de Calvinisten hadde opgeteekent, ofte diergelycken.

Die eodem, ut supra.

Alonso Peys, coopman, woonende teghensover het huys ofte wooninghe van mynen Heere de Mercgrave, (1) out ontrent 47 jaren, gevraecht ter causen ende ter oorsaecken als vore, hem getoont wesende het libell ofte billet voers., secht ende verclert dat, naer allen tgene hy can bemercken, dat het voers. billet is gescreven geweest byder eygender hant syns bruers genaempt Francisco Peys.

Gevraecht voorts ofte hy deponent niet en wete te vercleren vuyt wat oorsaecke ofte meyninge syn broeder hetselve billet heeft gescreven, ofte onder wyens instructie ende toedoeninghe hetselve is gefabriceert geweest, secht ende verclert hem anders dyen aengaende niet kennelycken te wesen dan dat hy, deponent, wel heeft verstaen gehadt van synen broeder voers., genaempt Francisco Peys, hoe dat de voers. Francisco Peys het voers. billet ofte libelle hadde gecopieert ende gescreven vuyt sekere andere boecxsken, niet wetende hy, deponent, wyen hetselve boecxsken ofte billet originael heeft gecompeteert ofte toebehoort gehadt, anders dan dat hy, deponent, wel heeft verstaen gehadt van synen broeder, dat het originael was gecomen van Philippe Dauchy, dewelcke hetselve van eenen anderen hadde gecreghen, hem deponent onbekent wesende; seggende ende verclerende hy, deponent, hoe dat hy, tot II diversche reysen, heeft gehoort van Philippo Daussy in persoone, dewelcke hem deponent confesseerde, in presentie van Jan Fernande de St-Victoris ende synen broeder, hoe dat hy het voers. originael hadde gegeven aen syns deponents broeder om te besiene ende te visiterene ofter noch yemant gebrack te stellen inde liste vande Catholycke die hy gemaect hadde; heeft oock daernaer op eergisteren de voers. Daussy bekent aen hem, deponent, dat hem het originael van synen broeder was gerestitueert geweest; heeft oock wel verstaen tanderen tyden vanden

(1) De Markgraaf Jan van Liere van Immerseel, Heer van Baudries.

voers. Daussy dat, sooverre het originael geraecte in handen vander justitien te geraken, dat hy dat loogenen soude ende niet bekennen tselve van hem gecomen te wesen; verclerende voorts hy deponent wel verstaen gehadt te hebben van synen broeder, binnen eenen ofte II daghen herwaerts, naerdemael hy is gesocht geweest by myn Heer den Schouteth tsynen huyse, hoe dat de voers. syne broeder het billet voers. hadde gecopieert ende vuytgescreven gehadt, meer vuyt curiositeyt dan vuyt eenighe andere quaetheyt, duerdyen de voers. syn broeder hem wel heeft verclert ende gesecht gehadt dat de persoonen inden voers. billette genomineert ende genoteert wesende als Calvinisten ofte Martinisten ofte voer sulcx suspect, dat nochtans hy deselve voer sulcx niet en is houdende noch reputerende, overmidts deselve syn broeder luttel volcx vande ghene binnen den voers. billette gespecificeert is kennende anders dan dat syn broeder voers., bevindende de persoonen voers. in het originael vanden billette voer sulcx gespecificeert ende gescreven, heeft, vuyt curiositeyt, het originael voers. gecopieert gehadt, sonder dat hy de persoonen aldaer genoteert ofte befaemt eenichsins vuyt syn selven heeft weten te culperen ofte infameren.

ALONSO PAEZ.

Francisco Peys, woonende inde Keyserstrate teghensover de strate soo men gaet naer de cappelle vander Gratien, out ontrent 49 jaren, gevraecht ter causen van sekere libell ofte billet hem getoont byde naerbescreven Commissarissen, groot wesende 6 bladeren.

Secht ende verclert het billet voers. te syne gescreven by hem, deponent, ende dat hy, deponent, tselve heeft gecopieert gehadt, binnen 14 daghen herwaerts, inde weke voer Sint-Jan, vuyt sekere andere boecsken in 4 by malcanderen genaeyt, hem gegeven by Philips Daussy, wesende het originael voers. met een cleyn letterken gescreven, nochtans niet byder eygender hant des voers. Daussy, soo hy meynt, maer by yemanden anders hem, deponent, onbekent wesende, ende was het voers. originael byden voers. Daussy hem, deponent, geleent ende gelevert om te besiene ende te visiterene ofte inde liste vanden catholycken die hy gemaect hadde, noch yemant gebrack te stellene. Hy, deponent, het original boecsken alsoo in handen hebbende ende heeft, vuyt curiositeyt, hetselve in alder dili-

gentien vuyt gecopieert gehadt, soo hy best coste, nopende de substantie vanden voers. boecsken, want hy, deponent, tselve *de verbo ad verbum* niet en heeft vuytgescreven gehadt, ende heeft hetselve gedaen sonder wete vanden voers. Daussy; ende tselve alsoo in substantie vuytgescreven hebbende, heeft des Donderdaechs voer St.-Jan hetselve aenden voers. Daussy weder gerestitueert, noyt te voren ofte daernaer tselve meer gesien ofte gelesen hebbende, noch oock syne copye hem by Cornelis van Dort ofte syne huysvrouwe daernaer des Vrydaechs ontvreempt wesende (1) ende vuyt synder cameren gehaelt, gelovende nochtans beste tselve byder huysvrouwen des voers. van Dort gedaen te wesen, duerdyen hy, deponent, het boecsken ofte libel gemissende, ende huer vragende wie binnen synder cameren geweest hadde, sy seer int aensicht veranderde ende logende binnen synder cameren geweest te syne.

Secht ende verclert insgelycx hy, deponent, dat hoewel het billet ofte libel voers. diversche persoonen ende inwoonders deser stadt is noterende voer Martinisten ofte Calvinisten, ofte voer suspect van eenighe heresye, dat nochtans hy, deponent, de voers. befaemde persoonen voer sulcx niet en is houdende noch reputerende, overmidts dyen hy, deponent, luttel persoonen inden voers. billette gespecificeert is kennende, soo dat hy, deponent, de voers. persoonen binnen synen billette genoteert voer Martinisten ofte Calvinisten alleenlycken daer soo heeft gestelt duerdyen deselve voer sulcx binnen het originael waren gestelt ende gescreven.

Die XI Julii anno 1567,
præsente Happart (2), *ante prandium.*

Depost secht hy confessant hoe dat hy desen noene geweest synde ten eten ten huyse van Señor Jan-Fernando de St.-Victores, alwaer noch diversche andere persoonen waren te gaste, te weten de Secretaris Praet ende de Secretaris de la Torre, (3) ende de voers. Daussy aldaer *casu* innecomende voerden eten, heeft hy die spreect den voers. Daussy gevraecht ofte hy met de innocentie van hem deponent wilde bedecken syn vuyl ende leelycheyt, ende dese saecke dringhen ten laste van hem

(1) Op den bladrand staat: « tusschen den Wooensdach ende Vrydachs ontvreempt. »
(2) De Schepene Gielis Happaert.
(3) Zie Buikens, *Trophées de Brabant*, T. III, p. 190.

confessant, ofte dyergelycke woorden in substantien; dewelcke hem ter antworden gaff dat hy alle syne diligentie dede in faveure van hem, confessant, ende om hem te helpen; ende daernaer de voers. Secretaris de la Torre, in presentie vanden Secretaris de Praet ende hem, deponent, heeft soo vele gevraecht ende den voers. Daussy voergehouden, dat de voers. Daussy daernaer heeft bekent gehadt hoe dat hy het originel voers. aen hem, confessant, hadde gelevert ende dat hem hetselve oock was by hem, confessant, weder gerestitueert, maer seyde nochtans dat het originel hem niet en was toebehoorende noch oock by hem niet en was gescreven, kennende alsoo de voers. Daussy genoch dat hy het originel hem, confessant, hadde gelevert gehadt.

FRANCISCO PAEZ.

Jan-Fernando de St-Victoris, Espaignol, marchant, demeurant en la Langhe Nieustrate, eaghé d'environ 30 ans, estant demandé de ce qu'il sçait touchant certain billet ou libel dans lequel sont couchez et mis par escript plusieurs bourgeois et manans de ceste ville et y notez et infamez pour Calvinistes, Martinistes ou suspectez pour telles.

Dit et déclare que le dit libel est escrippt de la main propre de Francisco Paez, comme luy semble déclarant, en oultre que depuis 3 ou 4 jours enchâ, puisque le dict Paez fut cherché en la maison de Monsieur l'Escoutette, le dict Paez se est retiré en la maison de luy, déposant, et, y estant, s'est advenu que le Mercredy dernièrement passé ung nommé Philippe Daussy se est trouvé chez le dict Paez, et comme luy, déposant, n'y estoit pas du premier coup quand le dict Daussy y entra, mais qu'il y vint après qu'ils avoient parlementé sur ceste affaire entre eulx, luy, déposant, y arrivant, demandoit au dyt Daussy qu'il qui estoit de ceste affaire; lequel luy dist qu'il falloit aller par ung aultre chemin, et qu'il fairoit faire certaine requeste, laquelle il présenteroit à Son Altesse, affin qu'on ne procédast plus avant en ceste matière et qu'on la laissast d'appart, et s'en est ainsi sorty de la maison; après disner y estre venu le dict Daussy apportant chez luy deulx requestes, l'une faicte de par le dict Daussy et l'aultre de par le prescheur de Madamme, comme luy disoit, lesquelles requestes le dict Daussy monstroit au dict Paez et à luy, déposant, disant que icelle de par luy faicte estoit trop longue

(laquelle luy déposant n'a pas leu,) et que feroit mieulx de présenter celle du dict prescheur, laquelle contenoit en effect, comme le dict Francisco Paez auroit faict et fabricqué certain billet ou broullart sans toutesfois en vouloir faire quelque mal, et que le dict Paez ce avoit faict et escript sans le scheu, consentement ou vouloir du dict Daussy, et que le dict Daussy n'en sçavoit riens, et que icelluy du tout estoit innocent et descoulpaple, et beaucoup des aultres choses, comme plus amplement peult apparoir par la copye, dont luy, déposant, en pense avoir une, laquelle il exhibera ; et luy, déposant, ayant leu ces notz, que le dict Daussy du tout estoit innocent et non coulpaple, dist au dict Daussy : « Comment, Philippe, vous » sçavez bien le contraire, et quand la causse seroit devenue » plus avant et que le dict Paez seroit examiné sur son broul- » laert ou libell, alors luy seroit forcé de dire qu'il avoit eu » l'originel de vous, ou aultrement il seroit surprins de men- » dace ou faulseté, » mais, dist luy déposant, « on y mectra » bien comme le dict Paez a le dict libel (trouvé en sa cham- » bre) non faict mais escript sans vostre consentement, » vouloir ou sceu, et que vous n'avez rien sceu que le dict » billet estoit ès mains du dict Paez, mais de dire que vous » en fustes innocent, cela ne seroit en fin homme véritable, » avec beaucoup des aultres parolles ; de sorte que le dict Daussy fut content que les poinctz non véritables en fussent ostez, comme aussy fust faict, réservant le dict Paez une aultre de sa main propre, laquelle par le dict Daussy fust présentée à Son Altesse, (1) comme il luy a dict après ; disant aussy le dict Daussy, alors que quant il seroit du Magistrat interrogué du dict originel libel, que alors il diroit que icelluy n'estoit escript de sa main propre, et estant pressé plus près pour sçavoir l'autheur d'icelluy, que alors forsé (dist-il) il les desplaira d'avoir procédé si avant ; déclare en oultre luy, déposant, que depuis Mercredy le dict Daussy journellement deulx ou trois fois avoir esté en la maison de luy, déposant, chez le dict Paez, là où il a par plusieurs fois confessé que le dict Paez avoit eu l'originel de ce libel ou billet hors les mains de luy, Daussy, pour en tirer dehors la liste des Catholicques, comprinse au dict originel, et que icelluy originel luy estoit par le dict Paez restitué, combien que luy,

(1) Zie blz. 388.

Daussy, ne l'avoit escript ny faict ou composé ; adjoustant encoire la déposition de Francisco Paez *a verbo depost.*

JOAN-FERN. DE SANT-VITTORES.

Philippe Daussy, woonende byden Minnenbruers, out ontrent 42 jaren, gevraecht ter causen van seker billet berustende in handen vande Commissarissen, ende naer het original desselfs, ende wat van dyer saecken soude moghen wesen.

Secht ende verclert hoe dat hem dunct dat het voers. billet is gescreven by eenen genaempt Francisco Peyes ; ende nopende het originael van dyen, groot geweest hebbende, als hy vande Commissarissen verstaet, eenen vingher dick, genaeyt byden anderen in 4, hetwelck den voers. Francisco Peys soude in handen gegeven ofte gelevert moghen hebben geweest, om daer vuyt te copieren de liste vande Catholycken ende te besiene wye daerinne mochte gebreken.

Secht ende verclert dat hy, confessant, het voers. originael den voers. Peys noyt gegeven noch geleent en heeft, noch oock hem confessant toe en behoort, noch oock by hem gescreven te wesen, noch oock binnen synen huyse ende sonder synen wete ofte persuasie.

Gevraecht meer ofte hy, deponent, noyt en heeft gesien het originael vanden billette voers., heeft hy, confessant, daerop begert dach om hem daerop te beraden, om te beter ende met meerder conformiteyt ende perfectheyt daerop te antwoorden ; exhiberende voorts, tot synder innocentien, in handen vande voers. Commissarissen, sekere requeste gescreven byden voers. Peys om aen Haerder Hoocheyt gepresenteert te worden, gelyc deselve oock is aen Haerder Hoocheyt gepresenteert geweest, wesende deselve gescreven ende onderteekent byden voers. Peys, tenderende tot excuse van hem confessant van tghene hem soude moghen wesen geimposeert ende naergesecht.

Depost den XVII^sten July anno 1567, de voers. Dauxy, naerder antwoordende opde voergaende interrogatorien, hem daerop naerder beraden hebbende, te weten oft hy deponent noyt en heeft gesien gehadt seker liste ofte boecsken gebonden byeen in-4, waerinne gescreven ende gedesigneert stonden sekere borgers ende inwoonders dezer stadt ende aldaer opgeteekent voer Catholycke, Martinisten oft Calvinisten, onder dewelcke

oock gescreven stonden myn Heer den Prince, myn Vrouwe de Princesse, syn huysvrouwe, ende eenighe andere Heeren vanden Magistrat, secht ende verclert hy, deponent, het voers. boexsken noyt gesien gehadt te hebben, noch ook dyergelycken.

Gevraecht voorts ofte hy, deponent, niet en weet hoe de voers. Francisco Peys is aen liste, in handen vande Commissarissen berustende, ofte aen het originel van dyen gecomen geweest.

Secht hy, deponent, dat hem dunct dat hy voorder niet en behoort te antwoorden ende dat hy meynt dat hy behoort te gestane met synder depositien hy vore gedaen, overmidts syn innocentie daermede genoch is getoont ende bewesen, als synen eyghen feyt concernerende, ende dat op de naerdere interrogatorien voers. men sal moghen den persoon vanden voers. Peys examineren ende ondervraghen, dewelcke hetselve best sal moghen vercleren ende de Commissarissen daeraff onderrichten, sonder dat hy, deponent, gehouden is daer voorder aff te deponeren, want hem, deponent, niet en dunct dat hy is gehouden yemanden dyen aengaende te noemen ofte accuseren.

Gevraecht insgelycx ofte hy egheene listen van Catholycke ofte oock van Martinisten ende Calvinisten en heeft gesien gehadt ende onder wyen ofte by wyen hy die soude moghen hebben gesien.

Secht ende verclert dat inden troublen voers., soe wanneer de Calvinisten hen deden enrolleren, hy, deponent, ter selver tyt oock wel heeft gesien gehadt diversche listen vande Catholycken, ende mochten oock inde sommighe wel staen gescreven eenighe vande Martinisten ofte Calvinisten, maer onder wyen hy die gesien heeft ofte by wyen en begert hy, deponent, niet te vercleren, duerdyen hetselve hem niet aen en gaet, meynende te gestaen met synder voergaender depositien.

Gevraecht meer ofte hem, deponent, niet indachtich en is dat hy seker boecsken heeft gedaen aenden voers. Peys, hetwelck hy, deponent, 3 ofte 4 daghen voer Sint-Jansmisse lestleden, comende ten huyse van Cornelis van Dort, soude wedergeheyscht hebben ende aldaer gesecht teghens de voers. van Dort : « Secht Francisco Paeys dat hy tot mynen huyse » te noenen coempt eten ende dat hy dat boecsken mede brenct

» dat hy wel wete, etc. » ende van wat boecsken hy deponent die woorde verstont.

Secht hem, deponent, niet indachtich te wesen dat hy heeft geweest ten huyse vanden voers. van Dort. ofte dat hy den voers. Peys eenich boecsken doens ter tyt heeft doen scryven dan sekere oratie oft gebet, dewelck hy, deponent, gemaect hadde ende hadde gepresenteert ofte gedediceert aen Haerder Hoocheyt, hetwelcke hy, deponent, hem doens hadde doen scryven, wesende tselve gebonden in 4, niet dick wesende, maer alleenlycken van 6 ofte 7 bladeren, houdende hy, deponent, hem van desen saecken over als voer heel innocent ende onnoosel, overmidts hy, deponent, hem voer sulcx niet en is houdende dewelcke yemanden vanden Heeren soude willen ofte begeren te traduceren, maer hen in allen tgene hem soude mogelyc wesen, revereren, eeren ende obedientie bewysen, begerende oock voer sulcx van eenen yegelycken gehouden te worden.

PHILIPPES DAUXY.

Señor Pedro de Issonza, marchant, Espaignol, demeurant en la Langhe Nieustrate, au coing de la Mercgravenstrate, eagé d'environ 40 ans, estant interrogué sur les affaires susdictes, dist et déclaire que cependant que Son Altesse se tenoit avec sa Court en ceste ville, il est avenu sur ung certain jour devant le disné, estant 12 heures sonnées, ainssy que l'hoste de luy déposant avoit prié au disné le Secrétaire de la Torre, est le dict Philippe Dauxy y venu sur la place, et après avoir devisé d'ung certain libret ou billeth dont est question à cest huere ou de l'originel du dict billet, luy, déposant, a alors ouy que le dict Dauxy confessast au dict Secrétaire de la Torre comment c'estoit luy-mesme qui avoit donné l'originel du dict livret ou billet dont il est question à Francisco Peys, mais que luy Dauxy n'avoit poinct faict icelluy, et le dict Dauxy estant en après averty du dict de la Torre comment il n'estoit assez de dire que luy l'avoit donné au dict Francisco Peys, ains qu'il faillut, pour sa décherge, nommer l'autheur et de dire qui c'estoit celluy dont luy Dauxy l'avoit eu, respondist le dict Dauxy au dict de la Torre que le dict originel luy estoit baillé par ung aultre, mais qu'il pour lors n'estoit délibéré ny d'intension de le nommer;

sur quoy le dict Dauxy s'en alloit, et les aultres se sont mis à table.

Die XVIII Augusti anno 1567,
præsente Heer Jan vande Werve.

IV.

1566.

Les moyens de remédier a Anvers.

Premièrement une requeste soit présentée au Roy de la part des Ecclésiastiques et Catholiques d'Anvers, d'avoir en leur solde, pour leur assistence et saulvegarde, 800 hommes arquebusiers.

La responce d'arginon. (1)

Les aultres demanderont aussi le mesme nombre pour leur asseurance.

Réplicque.

Il n'est pas de besoing, parce que on n'a rien attenté contre eulx, mais bien eulx contre les Catholicques, en seigne de quoy les cloistres et églises se tiennent serrez et ne peuvent maintenir l'exercice de leur religion que en crainte, mesmes les empescher de sonner cloches en sorte quelcunque.

Secundairement, l'on pourra mestre gens en Anvers en la manière de cheval de Troye, par les navires et batteaulx, desguisez en diverses sortes par chériotz par niovaert, et aussy les loger par les maisons des Catholicques petit à petit, aussi des armes aux batteaux, pour quoy faire seroit bon avoir intelligence avecq les 2 Burguemaistres. (2)

---

(1) Over dit woord zijn reeds vele aanteekeningen gemaakt; wij geven het volgens den oorspronkelijken tekst, ofschoon wij bekennen dat wij er geene uitlegging kunnen van geven.

(2) Hendrik van Berchem, Ridder, en Meester Jacob van der Heyden.

Responce.

Si cela estoit décelé, ce seroit pour tout saccager.

Tiercement, fauldroit tenir saisie la porte de St.-Jorge, ou, s'il est possible, touttes, pour faire passer les gens.

Quartement, vitement que les nations catolicques aillent au Magistrat, disant qu'ilz ont jusques au présent expérimenté comment tout leurs moyens, desquelz ils ont usé pour la tranquilité de la république, n'a de rien servy, par quoy demandent, pour leur assurance, que le Magistrat face requeste à Son Altèze qu'Elle y envoye quelque trouppe de gens d'armes, ou qu'Elle y vienne avecque sa garde etc. ou aultrement qu'ilz protesteront devant le Magistrat qu'ilz demanderont à Son Altèze ung aultre lieu où ilz se puissent retirer pour servir à Dieu en paix et asseurance de leurs vies et biens, et sortiront tous en dedens 8 jours.

Quartement, (1) seroit bon, pour remédier aux troubles d'Anvers, avoir les rolles de chascun concistoire, tant des Calvenistes comme des Martinistes, dedens lesquelz sont escript les articles et capitulations et conventions avec le Prince d'Orange, dessoubz lesquelz articles ilz ont touts signés de leur propre meyn et signent journèlement en une petite chambrette à l'entré de leur temple (2) qu'ilz sont gaignez à l'hérésie, entre lesquelz les 4 chefz du Consistoire, qui sont:

Marcus Perez. (3)

(1) Lees: *Quintement.*

(2) Zie verder.

(3) Marcus Perez, zoon van Lodewijk Perez en Ludovica Segura, behoorde aan eene familie oorspronkelijk van Sagarossa in Aragon en was, naar men zegt, verwant met Gonzalo Perez, Secretaris van Staat onder Keizer Karel en Philips II. Hij huwde Ursula Lopez de Villanova, dochter van Martinus en van Barbara de Baysta, waardoor hij vader werd van

Cornelius van Bonbergue. (1)
Carle van Bonbergue. (2)
Heynrick vander Meere. (3)
Et, entre *les Martinistes :*
Heyndric vanden Brouc. (4)
Thomas vanden Guiere. (5)
Guiert Cocq. (6)
Gilles vander Bannerie, vendeur de raisin près de la prison. (7)

Botz, advocaet de Malines, est pensionnaire des Gueuz et a faict de mal beaucoup. (8)

Les *Anabaptistes* preschent en la Camerstrate près du *Schutterspút*, près la maison d'ung brasseur.

---

twee kinderen : Marco-Antonio, Schepene van Antwerpen in 1590, 1600 en 1601, en Ludovica Perez, die met Karel de Billehé, Heer van Viersay, in huwelijk trad.

Marcus Perez stond in nauwe betrekking met Jan Rubens ; in zijne woning had een religietwist plaats die aanleiding tot vervolgingen gaf. (Zie den brief van Jan Rubens van 15 Januari 1567 (68) in onze *Aanteekeningen over P. P. Rubens*, blz. 126-134.)

(1) Cornelis van Bomberghen, zoon van Antoon en van Elisabeth de Renialme ; hij huwde Clementia de Schotti. (Zie verder.)

(2) Karel van Bomberghen, advokaat, broeder van den voorgaande. Beide waren verwant met Ferdinand de Bernuy. (Zie verder.)

(3) Naar allen schijn Hendrik van der Meeren, verwant met Eloy de Castelin, de weduwe van Hendrik van der Straeten, Robrecht Raes en Rogier Tollinen. *(Scab. Prot.* 1565, *sub Grapheo et Asseliers*, *vol.* II, *fol.* 436 *v°*.)

(4) De vroegere afschrijvers hadden hier de woorden « Banelen Broucke » gelezen ; « zonder twijfel, » zeggen de Heeren Kist en Royaards, « schrijffout voor van den Broucke of van den Broek. » Hij werd op 21 Februari 1568 met anderen gedaagd om binnen drie weken zich te Brussel te komen verantwoorden, op verbeurte van lijf en goed. *(Antwerpsch Chronykje,* blz. 157). Hendrik van den Broecke was suikerzieder en gehuwd met Catharina van Wesenbeeck, zuster van den stadspensionaris Jacob van Wesenbeeck. Hij bewoonde het huis *het gulden Brantyser*, in de Wolstraat. Naar allen schijn, was hij de vader van den vermaarden Pieter van den Broecke. (*Scab. Prot.* 1554, *sub Wesenbeeck et Grapheo*, *vol.* I, *fol.* 223 en *Collectanea* 1560-73, *fol.* 216.)

(5) Thomas van Geert of van den Geere, mede-onderteekenaar van het verdrag van 2 September en het aanbod van 27 October 1566. Hij werd op 21 Februari 1568, met zijne vrouw Tanneken Lyon, ingedaagd. *(Antwerpsch Chronykje,* blz. 157.) Volgens eene akte van 11 Juni 1566, was hij juwelier en de broeder van Geeraard van den Geere, kanonik tot Wyck. *(Certificatieboeck* 1566, *fol.* 463 *v°*.)

(6) Geeraard Cock, een rijk koopman meermaals in de Schepenakten vermeld.

(7) Gielis van der Baengeryen, gehuwd met Catharina Poldermans. (*Scab. Prot.* 1555, *sub Wesenbeeck et Grapheo*, *vol.* II, *fol.* 19 *v°*.)

(8) Meester Jan Betz, advokaat van den Prins van Oranje.

Les Catholycques d'Anvers.

Et premièrement le Magistrat.
Les gens éclésiastiques.
Monsieur de Hochstrate, (1) sa femme (2) et sa seur. (3)
Les 2 Bourguemestres, à sçavoir :
Monsieur de Berchem (4) et
Maistre Jacop van der Heyden. (5)
Le Marcgrave Jan de Immersele. (6)
L'Aman Govart Stercq. (7)
Monsieur Schoonhove (8) et son beau-filz. (9)
Lancelot van Ursele (10) et son fils (11) (*dubium*).
Scurman. (12)
Vander Meere. (13)
Etthen. (14)
Le frère du Bourgmestre Berchem. (15)
Jan de Pape. (16)
Les Griffiers sont doubteux. (17)

---

(1) Antoon van Lalaing, Graaf van Hoogstraeten, Ridder van het Gulden Vlies.

(2) Eleonora van Montmorency.

(3) Zie Butkens, *Trophées de Brabant*, D. II, blz. 150.

(4) Hendrik van Berchem, Ridder, herhaalde malen Burgemeester van Antwerpen.

(5) Burgemeester van Antwerpen in 1566–1568.

(6) Jan van Liere van Immerseele, Ridder, Heer van Baudries.

(7) De Amman Govaart Sterck, Heer van Busquoy.

(8) Jan van Schoonhoven, later Markgraaf van het land van Ryen, gehuwd met Barbara van der Elst en vader van Joanna van Schoonhoven, die met Rogier van Leefdale, Heer van Waelwyck, in den echt was getreden.

(9) Zie voorgaande aanteekening.

(10) Lanceloot van Ursel, herhaalde malen Burgemeester; hij stierf in de *Spaansche furie.* Hij was gehuwd geweest: 1° met Barbara van Liere ; 2° met Clementia van der Heyden, 3° met Adriana Rockox.

(11) Lanceloot van Ursel had vier zonen: 1° Reinier, 2° Thilman, 3° Lanceloot, 4° Philips en vier dochters: 1° Catharina, 2° Maria, 3° Anna, 4° Barbara.

(12) Meester Pauwel Schuermans, Schepene.

(13) Meester Jan van der Meeren, Schepene, getrouwd met Maximiliana van der Noot. (Zie onze *Aanteekeningen over P. P. Rubens,* blz. 291 en 310); hij was Burgemeester in 1576, en werd alsdan vermoord in de *Spaansche furie.*

(14) Heer Hendrik van Etten, alsdan Schepene en later Burgemeester van Antwerpen.

(15) Zie Butkens, *Trophées de Brabant,* D. II, blz. 243.

(16) Jan de Pape, herhaalde malen Schepene van Antwerpen; hij trad in den echt: 1° met Barbara van Crane, 2° met Huberta Baert.

(17) De Greffiers op dit tijdstip waren: Joachim Polites *alias* Borger, Adriaan Dyck, Nicolaas Gillis en Willem Martini.

Les Secrétaires sont tous bons, excepté ung qui est filz de Graffeus nommé Alexander. (1)
Asselier. (2)
Moye. (3)
Maistre Jan van Hale. (4)

Les Gueuz qui favorissent aux sectaires de la ville d'Anvers.

Le Prince d'Orange. (5)
Lodowic son frère. (6)
Brèderode. (7)
Culenburch. (8)
Le Conte van den Bergue. (9)
Le Conte Palatin. (10)
Les enfants de Winbers. (11)
L'Admiral. (12)
Thoyson d'or, Hames. (13)

---

(1) De Secretarissen op dit tijdstip waren : Alexander Grapheus, (zoon van Cornelius Scribonius Grapheus), Jan van Halle, Jan van Asseliers en Hendrik de Moy. Alexander Grapheus was Secretaris van 1548 tot 1573.

(2) Jan van Asseliers, Stadssecretaris van 1556 tot 1577, wanneer hij *Audientier* en eerste Secretaris der Staten-Generaal werd. Hij was gehuwd met Margaretha van Duysborch en overleed vóor 1585. Jacob van Wesenbeeck was met zijne zuster gehuwd.

(3) Hendrik de Moy, gehuwd met Clara van Gulick. Zie *Archievenblad*, D. I, blz. 2.

(4) Jan van Halle, Stadssecretaris van 1530 tot 1567; hij was in huwelijk getreden met de dochter van Peeter Maes en van Aleidis Bloeme.

(5) Willem I, Prins van Oranje-Nassau, sedert 10 Augustus 1561 in tweede huwelijk getreden met Anna, dochter van Mauritz, Keurvorst van Saksen.

(6) Hij overleed den 14 April 1574.

(7) Hendrik van Brederode, geboren te Brussel in 1531, overleden te Reckelinghausen op 16 Februari 1568.

(8) Floris van Pallant, Graaf van Kuilenburg.

(9) Willem van den Berg of de Bergues, schoonbroeder van Prins Willem van Oranje.

(10) Frederik III, geboren den 14 Februari 1515, zoon van Jan II, Hertog van Simmeren en van Beatrix van Baden. Hij werd een der hoofden der Calvinisten, en stierf op 26 October 1572, na gehuwd te zijn geweest met Maria van Brandenburg-Anspach en Amelia van Nevenaer, weduwe van Hendrik van Brederode.

(11) Tot nu toe onverklaarbaar. Wellicht Willem de Fiennes, Heer van Lumbres, Admiraal der Watergeuzen.

(12) Philips van Montmorency, Graaf van Hoorn, Heer van Nevele, Admiraal.

(13) Nicolaas de Hames, wapenherault gekend onder den naam van *Toison d'or*.

Les Seigneurs de Tholouse. (1)
Des Cardes. (2) }
De Lumel. (3) } Frères.
Burquens. (4) }
Les deux Barons de Flessy, Bourgoignons. (5)
De Villers. (6)
D'Andelot. (7)
De Bonneval. (8)
Lengastre. (9)
Cite. (10)
Bacreselle. (11)
Cocq. (12) }
Liefdal. (13) } Gentizhommes d'Egmon.

Les Prédicateurs Calvenistes.

Maistre Taphin, de Tournay, au *Temple rond.* (14)

---

(1) Jan van Marnix, Heer van Toulouse, broeder van Philips van Marnix, Heer van St.-Aldegonde.

(2) Naar allen schijn de familie des Cordes. Zie verder.

(3) Tot nu toe onverklaarbaar. De HH. Merteus en Torfs gissen dat het hier « Mijnheer van Limmel, Capitein der Vossenstaerten,» geldt. (*Antwerpsch Chronykje,* blz.153.)

(4) Naar allen schijn Wijnant, Jan en Jacob Burquens *alias* Borrekens. (Zie de Coussemaker, *Troubles religieux du XVI*e *siècle dans la Flandre maritime,* D. II, blz. 153.)

(5) Joris en Karel Montfalcon, Barons van Flassieu.

(6) Jan de Montigny, Heer van Villiers, op 2 Juni 1568 te Brussel onthoofd.

(7) Peeter Dandelot, op 1 Juni 1568 te Brussel onthoofd; de familie Dandelot was in het Kamerijksche gevestigd.

(8) De familie de Bonneval was alsdan in het Kamerijksche woonachtig.

(9) Karel, Heer van Longastre.

(10) Tot nu toe onverklaarbaar.

(11) Jan van Casenbroot, Heer van Backerzeel, Secretaris van den Graaf van Egmont, op 24 September 1568 te Vilvoorden onthoofd.

(12) Coq, ten zelfden dage als Jan van Montigny onthalsd. De Heer Ed. de Coussemakere, in zijn werk : *Troubles religieux du XVI*e *siècle dans la Flandre maritime,* deelt de volgende aanteekening mede, getrokken uit de rekening van 1568, voor den onderhoud der gevangenen:

« Les Seigneurs d'Andelot, Cocq, Winghele, amenés de Vilvorde et détenus à la » Roquetta depuis le IIII d'Octobre LXVII jusques le XVIe du dit mois. »

(13) Christoffel van Leefdale.

(14) Jan Taffin ; de hervormden hadden zich op den *Wapper* eenen *ronden* tempel gebouwd.

Maistre Charles, *au Rond.* (1) ⎫
Maistre Ysbrant (2) ⎬ en flamand *de Mollekenraem.*
Maistre Pierre, envoyé par le Paletin (3) ⎭

Maistre Jorge en la novelle ville, au Marchié de bled et firent en ce lieu la Cène. (4)

Petrus Boquianus, apostat carmélite. (5)

Hermannus Hammelmanus, (6) licentiatus, is gelogeert inde *Keyser*, inde Corte Nieustrate. (7)

Joachims is gelogeert tot Jan de Meere int huys van Sinte Bernaert. (8)

Illiricus, inde Venusstrate tot Guerart Cock. (9)

Ciriacus Spannenberghus, inde Venusstrate tot Geronimus Genis. (10)

Ulpsagre, docteur, (11) sur Henry vanden Brouck.

Les noms des Calvenistes.

Jan-Ambroise de Sardes, le premier et gaige. (12)

Marcus Perez, Spagnol, Juyf de rache. (13)

Fernando de Berny, Spagnol, Juyf de rache. (14)

---

(1) Volgens Rahlenbeck, Charles de Nielles die in den Ronden Tempel predikte.

(2) IJsebrant Balck of Trabius, van Frankfort; de *Mollekensraam* was eene erve in de Gasthuisbeemden, met uitgang in het Hopland.

(3) Volgens Rahlenbeck, Peeter Loyseleur.

(4) Joris vanden Bussche *alias* Sylvanus.

(5) Volgens Kist en Royaards, Petrus Dathenus, die monnik te Poperinghe was geweest.

(6) In de vroeger verschenen lijsten worden de vijf volgende predikanten aangeduid onder den titel van *prédicans Martinistes.*

(7) Schrijver van het *Oldenburgisch Chronicon.* (Zie den aanbevelingsbrief door het Magistraat der stad Lemgo aan dezen hervormer afgeleverd, *Archievenblad,* D. VIII, blz. 217.)

(8) Joachim Hartmann, door de Graven van Mansfeld, gezamentlijk met Cyriacus Spangenberch en Marten Wolffius naar Antwerpen gestuurd. (Zie *Archievenblad,* D. VIII, blz. 200, 211 en 215.)

(9) Matthias Flaccus Illiricus (Zie de voorgaande aanteekening).

(10) Zie de voorgaande aanteekeningen, alsook onze *Aanteekeningen over P. P. Rubens,* blz. 118.

(11) Ulsperger, volgens Kist en Royaards; Jan Ligarius volgens Rahlenbeck.

(12) Naar allen schijn Meester Ambrosius de Chardis. (Zie het *Antwerpsch Chronykje,* blz. 15 en *Scab. Prot.* 1564, *sub Grapheo et Asseliers, vol.* I, *fol.* 355.)

(13) Zie blz. 405.

(14) Fernando de Bernuy; hij bezat een huis in de Beddenstraat dat door het Staatsbestuur werd verbeurd verklaard en later werd bewoond door den Spaanschen pagador Francesco Lixalde, die zulke bloedige rol in de *Spaansche furie* vervulde.

Hij was de zoon van Ferdinand de Bernuy *alias* de Bernouille en van Isabella van

Cornelis van Bonbergue, d'Anvers, filz d'Anthoine. (1)
Carle de Bonbergue, filz de Daniel. (2)
Jan Carlier, de Cambray, hoste des 2 Seigneurs de Tholouse. (3)

Denys le Maistre, à l'*Angel* sur le Marché. (4) Adam et Jacques le Maistre.	Frères, tous troys de Tournay, merchantz de laine. (5)
Gilles Hofman. (6) Heynrick Hoffmann. (7)	Frères, et leurs serviteurs de leur boutique.

Bomberghen ; in 1545 huwde hij Anna Caron, van Brugge. Van hem stammen de vermaarde mathematici af. (Zie het *Antwerpsch Chronykje*, blz. 156-157.)

(1) Zie blz. 406. Hij werd gezamentlijk met zijne vrouw Clementia Schotti op 21 Februari 1568 ingedaagd.

(2) Mr Karel van Bomberghen, Heer van Haren, doctor in de rechten, Schepene van Brussel in 1581, Communiemeester van Mechelen in 1584 ; hij huwde : 1° in 1564, met Anna de Cordes, dochter van Jacob en van Isabella de Bernuy, die dochter was van Ferdinand de Bernuy en van Isabella van Bomberghen ; 2° met Joanna de Splytere, weduwe van Simon l'Hermite.

(3) Zie onze *Aanteekeningen over P. P. Rubens*, blz. 130. Hij was een koopman gehuwd met Joanna Colyns, Joos dochter, en werd aanzien als zijnde met Jan Garnier en Lucas Hailly een der hoofden der beweging. (Zie ook Le Carpentier, *Histoire de Cambray*, T. II, p. 366.)

(4) Het huis *de Engel* op de Groote Markt bleef het eigendom van Denijs des Mestres tot op 8 Mei 1571. (*Scab. Prot.* 1571, *sub Asseliers et Martini, vol.* I, *fol.* 53.)

(5) Eene akte van 1 December 1565 vangt aan met de volgende woorden : « Adam et Jacques Le Meere, frères, marchans, demourans en ceste ville d'Anvers. » (*Scab. Prot.* 1565, *sub Grapheo et Asseliers*, *vol.* I, *fol.* 476.)

(6) Een rijk koopman ; zijn ware naam was Gielis van Eychelberg, *alias* Hooftman. Hij kocht de heerlijkheden van Cleydael en Aertselaer aan, welke aan Antoon del Rio hadden toebehoord. Schepene van Antwerpen in 1583-85, onder het bestuur der Burgemeesters van Marnix en van Wachtendonck, nam hij een groot deel aan de staatkundige gebeurtenissen van dit tijdstip. Hij stierf den 23 Maart 1598, latende van zijne vrouw Margaretha van Nispen verscheidene kinderen, waaronder :

1. Cornelis Hooftman, Ridder ;
2. Gielis Hooftman, Ridder ;
3. Anna Hooftman, die huwelijk aanging met Ridder Olivier Cromwell, van Huntington, den oom van den vermaarden lord Protector van Engeland ; het is zelfs waarschijnlijk dat deze laatste in het huis van Anna Hooftman te Huntington werd opgevoed ;
4. Margaretha Hooftman, die in den echt trad met Nicolaas van Randerode bijgenaamd van der Aa, wiens weduwe zij was in 1620 ;
5. Beatrix Hooftman, echtgenoote van Philips Soete, van Lake, Heer van Villers.

(7) Hendrik Hooftman, aalmoezenier van Antwerpen in 1559 (Zie over dezen koopman, Joh. Lehnemann, *Historische Nachricht von der Evangelisch Lutherischen Kirche in Antorff*, blz. 108.)

Pierre Panhuys (1), compaignon de Gilles Hofman, (2) et les serviteurs Guillame Lise et l'autre Joannes.

Heynrick vander Meere, filz de celuy qui a donné 200 ₰ de gros pour faire la maison des Orfelins du consistoyre. (3)

Guillaume Rubie, de Armentiers. (4)

Guillaume et Jan van Sanfort, (5) qui estoient toutjours aux orelles du Prince.

Touts du consistorie.

Jan van Hof. (6)

Jan de Beaulieu. (7)

---

(1) Koopman ; hij was in 1579 Rentmeester der stad en Tresorier van 1580 tot 1583.

(2) Zie blz. 411 onder nummer 6.

(3) Zie bl. 406. Ten onrechte heeft men beweerd dat deze persoon de zoon was van Jan van der Meeren, den stichter van het Antwerpsch Maagdenhuis. Deze laatste was driemaal gehuwd geweest : 1° met N ....., zonder kinderen overleden ; 2° met Cornelia Dierix, insgelijks zonder kinderen overleden ; 3° met Margaretha van Hersbeke, waarvan 10 kinderen :

1. Meester Herman van der Meeren, die, volgens eene akte van 1582, een zoon had Hans van der Meeren genaamd ;

2. Michiel van der Meeren ;

3. Anna van der Meeren, getrouwd met Cornelis van Nispen, wier dochter, Margaretha van Nispen, in den echt trad met Gielis Eychelberg *alias* Hooftman, hierboven vermeld ;

4. Philips van der Meeren ;

5. Esther van der Meeren, gehuwd met Peeter Rutsaert ;

6. Clara van der Meeren, getrouwd met Meester Jan van der Beke ;

7. Jan van der Meeren ;

8. David van der Meeren, getronwd met Anna Fyen, waarvan vier kinderen genaamd David, Margareta, Anna en Elisabeth ;

9. Stephanus van der Meeren ;

10. Margaretha van der Meeren, gehuwd met Jan Greunt (*Scab. Prot.* 1580, *sub Moy et Neesen, vol.* I, fol. 640).

(4) Wellicht Willem Robyns, koopman. Een Jan Robin werd gebannen.

(5) Willem van Santvoort was gehuwd met Catharina de Pape, de zuster van den Schepene Jan de Pape. Hij en zijn broeder Jan waren zonen van Willem van Santvoort. Zij hadden voor zusters : 1° Elisabeth, gehuwd met Jan Cornelis ; 2° Catharina, getrouwd met Peeter Hellemans ; 3° Margaretha, getrouwd met Nicolaas Mahieu ; 4° Maria, getrouwd met Antoon Boot ; 5° Geertruid, getrouwd met Mr Karel van Bomberghen, (*Scab. Prot.* 1565, *sub Grapheo et Asseliers, vol. II, fol.* 102.)

(6) In 1561 was er een Jan van Hove, klerk in de stadssecretarij ; hij was zoon van Goris van Hove en gehuwd met Heilwich Vrancx. (*Scab. Prot.* 1561, *sub Halle et Steydlin, vol.* I, *fol.* 23 *et* 93 *v°*.)

(7) Jan van Schoonhoven ?

N..... espécier sur le Marché, près de la *Chandelle*. (1)
Sébastien van Utrecht. (2)
N...... van der Noot, qui prétendoit estre Marcgrave. (3)

En la rue de Tournay.

Arnoult Pels, (4) mercier de rubens, avec touts ses enfans, que sont XV ou XVI, desquelz enfans une fille a spousé Anthoine Lempereur, demourant à Lire, chef de la sédition de Lière, qui avoyt entrepris mettre 200 chevaul-légiers en Lière de la part des commissaires Calvenistes, comme l'on dict.

---

(1) Groote Markt.

(2) In 1559, was hij de zaakgelaste van Fernando Rodriguez de Almada, « Edelman vanden huyse Ons Genadichs Heeren des Coninex » (*Scab. Prot.* 1559, *sub Grapheo et Asseliers, vol.* III, *fol.* 211.)

(3) Jan van der Noot, Ridder ; hij werd, volgens het *Antwerpsch Chronykje*, op 21 Februari 1568 ingedaagd ; later werd hij gebannen.

(4) Arnold Pels was, volgens eene akte van 5 December 1530, eigenaar van het huis *den Hoorn*, in de Doornik- anders gezegd Predikheerenstraat. Hij was gehuwd met Catharina Michielsen, bij wie hij, onder andere, de volgende kinderen verwekte:

1. Arnold Pels, de jonge, die den 20 November 1574 overleed. (*Weesmeesterskamer*, 26 Augustus 1575.) Hij was in den echt getreden met Maria de Keysere *alias* Lempereur en werd vader van: A. Arnold Pels, B. Catharina Pels, C. Maria Pels, D. Esther Pels, die voor momboor hadden Bartholomeeus Pels en Jan de Keysere *alias* Lempereur.

2. Bartholomeus Pels, koopman, vennoot in eene *compagnie*, eerst tusschem hem, zijnen vader en zijnen broeder Edward, en na de dood zijns vaders, tusschen hem en zijne broeders Edward en Pauwel gevormd. (*Scab. Prot.* 1580, *sub Moy et Neesen, vol.* I, *fol.* 631 *v°*.)

3. Edward Pels, gemeld in voorgaande akte.

4. Pauwel Pels, gemeld in voorgaande akte.

5. Jacob Pels, gemeld in voorgaande akte.

6. Maria Pels; zij huwde Geeraard van Gerwen, die overleden was vóór 13 November 1581. (*Scab. Prot.* 1581, *sub Moy et Neesen, vol.* I, *fol.* 633.)

7. Agnes Pels; zij huwde Jan Goryn, koopman, gemeld in voorgaande akte.

8. Margaretha Pels, meer dan 30 jaren oud in 1581. (*Scab. Prot.* 1581, *sub Moy et Neesen, vol.* I, *fol.* 585.)

9. Catharina Pels; zij huwde Jacob de Smeerpont en was weduwe in 1580; gemeld in de akte van 1550.

10. Eene dochter wier voornaam onbekend is, doch die, volgens bovenstaande schrift, huwelijk zou hebben aangegaan met Antoon Lempereur *alias* de Keyser, van Lier. (Zie A. Bergmann, *Geschiedenis van Lier*, blz. 218 en 226.)

Arnold Pels, de oude, die in 1544 het ambt van aalmoezenier had waargenomen, overleed vóór 9 December 1575. De uitvoerders zijns testaments waren zijne zonen Bartholo-

Somma toutte la rue de Tournay est ynfectée, exceptez seulement Franchoys van Brusegem, (1) le beau-filz de Pierre Franc (2) et 2 ou 3 aultres.

Jean des Camps et ses enfans et son beau-filz. (3)

Hans Smitz, (4) veloutier et sattinier, mauvais garson, frère de Maistre Pieter van Gheele, lequel a espousé une femme de Tournay, merchant de camelot.

Pasquier Fleurquin, (5) changeur d'argent près de receveur, et la pluspart de toute la Vieille Bourse.

---

meeus, Edward en Pauwel Pels. (*Scab. Prot.* 1576, *sub Moy et Neesen, vol. II, fol.* 360.)

(1) Frans van Breuseghem, Stevenszoon, was gehuwd met Joanna van Ettersom. Bij zijn testament verleden op 8 September 1563, voor Meester Sebastiaan Baer, Parochiaan van O.-L.-V. kerk en Protonotarius apostolicus, maakte hij aan zijne echtgenoote eene lijftochtrente van 600 karolusguldens 's jaars, naast al zijnen huisraad en ongemunt zilver. (Akte voor Schepenen Pauwel Schuermans en Jan Rubens van 9 September 1563; *Collectanea,* 1560-73, *fol.* 153.)

(2) Peeter Vranck was eigenaar van het huis *Doornik, alias* de *Schild van Doornik*, waaraan de Doornikstraat haren naam heeft ontleend. Volgens eene akte voor Schepenen van het jaar 1581, (*sub Moy et Neesen, vol. II, fol.* 631), was hij vader van :

1. Peeter Vrancx; hij was overleden vóor 1581, en had eene dochter nagelaten, Elisabeth genaamd, die in den echt was getreden met Joris Hester en te Keulen verbleef;
2. Antoon Vrancx;
3. Cornelis Vrancx;
4. Jan Vrancx;
5. Petronella Vrancx; in 1581 was zij weduwe van Huibrecht Wachtmans;
6. Jacob Vrancx;
7. Maria Vrancx; in 1581 was zij weduwe van Manuel Alvarez Ramirez, en woonde te Lissabon.

Peeter Vrancx, die een voornaam koopman was en een handelshuis te Ancona had, overleed te Antwerpen alwaar zijne nalatenschap op 22 September 1581 tusschen zijne erfgenamen werd gedeeld.

(3) Een Jan Deschamps, koopman, wordt meermaals in de Schepenakten van dit tijdstip vermeld.

(4) Eene akte voor Schepenen van het jaar 1565 bewijst dat er alsdan een Jan Smits leefde die gehuwd was met Catharina Peeters en eigenaar was van een huis met stal geheeten *den Schilt van Vranckryck*, in de Koeipoortstraat gelegen. (*Scab. Prot.* 1565, *sub Grapheo et Asseliers, vol. III, fol.* 355 *v°.*)

(5) Koopman, ingezetene en poorter der stad. Hij kocht in 1565 van Geeraard Grammey, Heer van 'sGravenwezel, eene erve omtrent de Kroonenburgpoort. (*Scab. Prot.* 1565, *sub Grapheo et Asseliers, vol. I, fol.* 183.)

Hij werd op 21 Februari 1568 met zijne vrouw, Isabeau, Jansdochter, ingedaagd. (Zie *Antwerpsch Chronykje,* blz. 156.) Volgens eene ambtelijke lijst, werd hij gebannen.

Charles de l'Escluse et son frère et touts ses gens, Facteur de Jan de Has à Lile. (1)

Heynrick van Once, (2) beau-père.

Hector de Lhove, (3) beau-filz et tous ses enfans.

Hector le Moyne. (4)

Lucas (5) et Jan Halli, (6) tout deux frères, de Tournay, furent prencipaul (*sic*) sacquegeurs des églises et vinrent jusques à Malines de village en village.

Jaques Gillon, (7) d'Armentiers, quy a esté prisonnier à Bruséles.

Jaques Houfnagle. (8)

La femme et enfans du dict Jaques.

N..... Becanus, (9) médecin, cousin des Bonbergues, et est

---

(1) Voornaam koopman. Eene akte van 30 Mei 1567 luidt als volgt:

« Le dict Charles de l'Escluse, merchant, demourant en ceste ville d'Anvers, pour luy et sa compagnie intitulée: Jehan de Haz, Charles de l'Escluse et compagnie, *quos suscepit, constituit etc.* » *(Certificatieboeck* 1566, *fol.* 417.*)*

(2) Janszoon. Hij was aalmoezenier in 1563 en wordt tusschen de voorname kooplieden van dit tijdstip gerekend. Hij was deelgenoot in verscheidene ondernemingen van Geeraard Grammey, Willem Baseliers en Jan Vigneron.

(3) Koopman. (*Certificat.* 1566, *fol.* 141 v°).

(4) De familie Le Moisne was op dit oogenblik door verscheidene leden vertegenwoordigd, te weten: 1° Hector; 2° Jacob; 3° Margaretha, gehuwd met Jan Acauche; 4° Marten; 5° Gielis. Allen waren kinderen van Jacob Le Moisne en Margaretha de Mare, die beide in 1566 overleden waren. (Akte van 10 December 1566, *Certificatieboeck, fol.* 466.)

(5) Lucas Hally of Harly, koopman, echtgenoot van Anna de Cocquiel, Nicolaas' dochter; hij werd op 21 Februari 1568 met zijne vrouw ingedaagd en den 21 April 1575 op de Meirbrug onthalsd; zijn lijk werd in kwartieren ter poorten uitgehangen. (Zie het *Antwerpsch Chronykje*, blz. 156 en den brief van Jan Rubens in onze *Aanteekeningen over P. P. Rubens*, blz. 131).

(6) Jan Harly en zijne vrouw Susanna van Blancklaer werden ten zelfden dage als zijn broeder Lucas ingedaagd. (*Antwerpsch Chronykje*, blz. 156).

(7) In de schepenakten van 1557, vinden wij eenen Jacques Le Gillon vermeld. Volgens Le Carpentier, *Histoire de Cambray et du Cambresis*, was de familie Gillon, van Kamerijk, een tak van die van des Cordes. (D. II, blz. 609.)

(8) Jacob Hoefnagels, een voornaam koopman. Hij werd in 1561 aalmoezenier. In 1566 was hij meester en regeerder van het godshuis van Jan van der Bist. (*Scab. Prot.* 1566, *sub Halle et Moy*, *vol.* II, *fol.* 280.) Hij was gehuwd met Elisabeth Veseleers, dochter van Joris Veseleere, generaal van 's Konings Munte in Brabant. *(Scab. Prot.* 1559, *sub Grapheo et Asseliers*, vol. I, fol. 38 en 97.*)*

(9) Joannes Goropius Becanus, in 1518 te Hilvarenbeeck geboren, schrijver van het werk: *Origines Antverpianæ.* Hij was doctor in de medecijnen en gehuwd met Catharina de Cordes, bij wie hij twee kinderen verwekte, Catharina en Elisabeth genaamd. Hij

du consistoire et pire de tous, ayant espousé la fille de Jaques de Cordes, lequel a esté demourer à Dermonde, où il a faict beaucoup de mal, comme a faict Anthoine Lempereur à Lière.

Christoffle Plantin, imprimeur. (1)

L'on doute aussi de Sylvius, (2) imprimeur du Roi.

Jacques Pels, (3) sur le Marché aux Chevauls et son beaupère; je pense qu'ilz sont *Martinistes.*

Boisot, (4) de Bruxelle.

---

overleed te Antwerpen, volgens de registers der Weesmeesterskamer (Juli–Augustus 1575) op 28 Augustus 1573. De voogden zijner kinderen waren Jaspar van Sorck en Nicolaas Goropius Becanus.

Jan Goropius was een der deelhebbers in de ondernemingen van den vermaarden drukker Plantin; wij lezen het volgende in den *Staet ende rekeninge* der nalatenschap van den gekenden geneesheer :

« Item soe is te wetene hoe dat Doctor Becanus, der kinderen vadere, met Christoffel Plantyn, boeckdruckere, ingeleet hadde inde compaignie vande druckerye, de somme van sesse hondert ponden Vleems, den tweentwintichsten Decembris anno XV^c ende sessentzestich, op conditie daerinne ondersproecken dat deselve VI^c (ponden) Vleems wederomme in boecken moesten betaelt wordden, volgende der obligatien daeraff zynde, op welcke somme van VI^c ₶ Vleems den voers. Plantyn den voers. Becano in boecken gelevert heeft totter somme van X^cLXIII guldens XII stuyvers I blanck ende die aende voers. VI hondert ponden Vleems eens gecort, soe beveint ende compt noch goet de somme van II^mV^cXXXVI guldens VII stuyvers I oort, die in boecken betaelt moeten worden, dwelck alhier gestelt wordt *pro* . . . . Memorie. »

Jan Goropius genoot een pensioen op de kas van Philips II, als blijkt uit de volgende aanteekening :

« Item ontfaen van Señor Loys Peres de somme van VI^c ducaten, ter saecken van een pensioen byde Majesteyt den voers. Becano geschoncken, by Señor Diego Dias Bezere in Spaignien ontfanghen ende daervoere getelt de somme van. . XI^cII guldens X st. »

Becanus was eigenaar van een huis bij den Tapisierspand dat hij aan Bernardo Nonnius, voor 26 ponden vlaamsch 's jaars in huur gaf; zijne twee dochters waren ter kostschool bij de Abdisse van *N.-D. du val* geplaatst.

(1) De vermaarde drukker.

(2) Over de vervolging tegen Willem Sylvius, ter gelegenheid der beroerte van 1566 ingespannen, deelen wij verder hoogst belangrijke stukken mede. (Zie onder de dagteekening van 2 en 3 Maart 1568 en het *Antwerpsch Chronykje,* blz. 158.)

(3) Een Jacob Pels, is reeds vermeld in de aanteekening over Arnold Pels, blz. 413; hij komt nogmaals voor onder de Martinisten, alwaar zijn schoonvader de Vos en niet de Bes, gelijk men tot nu toe heeft geschreven, is genaamd.

(4) Op dit oogenblik leefde er te Antwerpen een zijdeverwer genaamd Jeronimus Boisot en die gehuwd was met Joanna van den Eynde, Willems' dochter. Was hij de persoon in bovenstaande lijst vermeld? (*Scab. Prot.* 1566, *sub Halle et Moy. vol.* II, *fol.* 280.) Een Peeter Boisot was in 1553 een der voorname deelhebbers in de ondernemingen van Gillebert van Schoonbeke.

Lilois	La maison de Hubert de Liot. (1) Partie de la maison de Fourmestraux. (2) Les Castelans. (3) Les Couves. (4) Les Dupont. (5) Les Delias. (6) Les du Bocquel. (7)

(1) De familie de Liot was herkomstig van het Kamerijksche land.

(2) Jan en Robrecht de Fourmestreaux, kooplieden, vennooten van Jacob de Lobel. Over hen vinden wij de volgende akte in het *Certificatieboeck* van 1566, *fol.* 382 *v°*:

« Jacques de Lobel, marchand de Lille, résident de ceste ville d'Anvers, tant en son propre et privé nom que pour et au nom de sa compaignie intitulée: Jacques de Lobel et compaignie, pour laquelle il se fist fort, *constituit* Jehan et Robert de Formestreaux, cousins, Nicolas du Bosquel, Charles Sanglier et Nicolas Chevalier, ensemble et chascun d'eulx seul et pour le tout *et insolidum,* etc. »

(3) Naar allen schijn het vermaard handelshuis van Willem en Nicolaas Castelain. Buiten dien leefde er alsdan een Spaansch koopman, met naam Juan de Castellanos.

(4) Onleesbaar.

(5) Antoon, Peeter en Geeraard du Pont, kooplieden, vennooten van Geeraard de Lobel. Hun geldt de volgende akte in het *Certificatieboeck* van 1566, *fol.* 381, te vinden:

« Geraerdt de Lobel et Anthoine du Pont, marchans de Lille, résidens en ceste ville d'Anvers, tant en leur propre et privé nom que pour et au nom de sa compaignie intitulée: Gérard de Lobel et Antoine du Pont et compaignie, pour laquelle ilz se firent fortz, *constituerunt* Simon de Hersem, Augustin Bocquart, Arnoult Tibreghien, Pierre et Gérard du Pont *pariter et insolidum etc.* »

(6) Het koopmanshuis Willem de Liot, 't welk in vennootschap verkeerde met dat van Peeter du Bosquiel. Over de familie Liot vindt men de volgende aanteekening in eene akte van 6 Augustus 1566 (*Certificatieboeck* 1566, *fol.* 298 *v°*):

« Damoiselle Marie de Liot, vefve de feu Guillaume Castellain, avecq ung tuteur ou mombour à elle délivré juridicquement, laquelle fist, ordonna, constitua et establist et par la teneur et effect de ces présentes faict, ordonne, constitue et establist ses procureurs généraulx et certains messaigiers espéciaulx de Guillaume de Liot, son frère, Gérard du Bosquel et Jehan Fourmestrau, filz de feu Nicolas, ses beaux-frères, Mahieu et Maximilian Castelain, ses filz, Nicolas Parmentier et Bauduin Le Roulx, ses beaux-filz, Gilles Marischal, Robert Desmulliers, Denis Froidure, Simon Cuvillon, Noel Waignon, Jehan Le Bourg, Jehan vander Varent, Daniel wten Eechoute, Jehan de Coninck, ausquelz procureurs etc. » (Zie ook de volgende aanteekening.)

(7) Eene akte van 26 Maart 1566 luidt als volgt:

« Pierre du Bosquiel, marchant, demourant en ceste ville d'Anvers, tant en son propre et privé nom que pour et au nom de sa compaignie intitulée: Guillaume de Liot, Gérard du Bosquel et compaignie, pour laquelle il se fist fort, *constituit* Michiel Garston *ad petendum et recipiendum etc.* (*Certificatieboeck* 1566, *fol.* 379 *v°.*)

Eene familie du Bosquiel behoorde tot de patriciergeslachten van Kamerijk. (Zie Le Carpentier, *Histoire de Cambray et du Cambresis,* D. I, blz. 280.)

Lilois { Les des Bucnois. (1)
Les enfans de Franchoys Fasse. (2)
Les de Lobels. (3)

Les Malapers de Valenciènes, à sçavoir :

Nicolas, Anthoine, Luys, } Frères. (4)

Guileyn Ketele. (5)

Jan Lernault, son compaignon, tout 2 de Bruges. (6)

Arian Tacquet, (7) beau-filz de Jan Larnout, (8) de Bruges.

---

(1) Wellicht de familie de Longueval-de Busquoy gevestigd in Kamerijk.

(2) Frans Faes; verder wordt Jacob Faes vermeld.

(3) Namentlijk Geeraard, Jacob, Boudewijn en Frans de Lobel.

Eene akte van 24 Mei 1566 luidt als volgt:

« Baudewin de Lobel, marchant résident en ceste ville, tant en son propre nom que pour et au nom de sa compaignie intitulée: Jacques de Lobel et compaignie, pour laquelle il se fist fort, *constituit* Nicolas du Bosquel et Nicolas Chevalier, *pariter et insolidum, etc. (Certificatieboeck* 1566, *fol.* 488. *Ibid. fol.* 508 en 530.)

(4) De geslachtlijste der familie Malapert, die beweerde af te stammen der Heeren van Bazentin en Montauban, is in LE CARPENTIER's *Histoire de Cambray et du Cambresis* te vinden. (D. I, blz. 184-191.)

Volgens deze geslachtlijst zou Jan Bazentin bijgenaamd Malapert zich te Valencijn in 1460 hebben nedergezet. Zijn kleinzoon Michiel, Heer van Buquant, huwde Gregorijne Behault, en werd vader van:

1. Karel Malapert, beurtelings gehuwd met Maria van Ghistel en Catharina d'Ervilers.
2. Antoon Malapert, die Margaretha Rousseau huwde.
3. Nicolaas Malapert, die in den echt trad met Josina Kethel.
4. Lodewijk, die huwelijk aanging: 1° met Maria della Faille; 2° met Susanna van Tessen.

Tot deze familie behoorde insgelijks Adriaan Malapert, geboortig van Bergen-Henegauw, die op 19 October 1565 te Antwerpen overleed en aldaar in O.-L.-V.kerk werd begraven; ook Adriaan Malapert, kanonik der hoofdkerk van Antwerpen, stichter van verscheidene studiebeurzen, die op 23 Maart 1598 stierf en wiens stoffelijk overschot in het graf des voorgaanden, naar allen schijn zijn vader, ter aarde werd besteld. (Zie *Graf- en gedenkschriften der provincie Antwerpen,* D. I, blz. 38.)

(5) Willem Kethel behoorde naar allen schijn aan het geslacht van Maria Kethel, de huisvrouw van Nicolaas Malapert.

(6) De familie Lernault was sedert jaren tusschen de voorname geslachten van Brugge gekend.

(7) Koopman, kapelmeester van O.-L.-V. in de hoofdkerk in 1565; hij was eigenaar van een huis in de Reyndersstraat gestaan, komende achter aan de plaats der huizing met toren van den gekenden Jacob van Hencxthoven, op de nieuwe Vrijdagmarkt. (Akte van 21 April 1564, *sub Halle et Moy, vol.* II, *fol.* 28.) Hij was insgelijks eigenaar van twee huizen: *de Roose* en *de Cleyn Lynde,* in het Kipdorp naast het *Huis van Portugal* gelegen. (Akten van 9 en 17 Juni 1598, *sub Kieffel et Boghe, vol.* I, *fol,* 266 v° en 276.) Hij overleed den 17 Maart 1598, in den ouderdom van 76 jaren, en werd in O.-L.-V.-kerk begraven; Justus Lipsius maakte ter zijner eere een gedenkschrift. (*Graf- en gedenkschriften der provincie Antwerpen,* D. I, blz. 53 en 61.)

(8) Reeds hooger vermeld.

Robert van Asten, (1)
Pierre Arnouilt, (2) son beau-filz, } riches.
Jan Damman, (3)

Pierre Moucheron, (4) enterré à la Huguenote. Taphin fit le sermon ; tous les enfants sont Calvenistes.

Jan du Boys, (5) viel homme, et son beau-filz nommé Gilles, que fut clerck du Maistre des postes.

Thomas Lermite, Eschevin. (6)

N..... de Euculum, (7) ayant office en la maison de la ville, marié à la Calveniste public depuis ung mois.

Maistre Jan Rubens, (8) Eschevin de longtemps.

Les enfants de Pruns, (9) fort riches, sur la *Lombarde Veste*, mais on ne sçait desquelz ils sont, Calvenistes ou Martinistes.

---

(1) Robert van Haesten, voornaam koopman. Hij was in handelsverkeer met Jeronimo de Salamanca, Pauwel van Dael, Hendrik Momprot en George Stecher, deze twee laatsten als uitvoerders van het testament van wijlen Matthijs Orthels. (*Scab. Prot.* 1565, *sub Grapheo et Asseliers, vol.* II, *fol.* 503 en 1567, *sub Grapheo et Asseliers, vol.* III, *fol.* 167.)

(2) *Scab. Prot.* 1566, *sub Grapheo et Asseliers, vol.* II, *fol.* 125.

(3) Jan Damman was vennoot van Adriaan de la Barre en Jan de Beaulieu. (Zie blz. 412 en hier verder.)

(4) Peeter Moucheron was overleden vóór 3 Februari 1566(67). Hij was gehuwd met Isabella Gerbier en had, onder andere, de volgende kinderen nagelaten : 1° Peeter; 2° Margaretha, gehuwd met Frans Le Fort; 3° Jan; 4° Catharina, gehuwd met Alaart de le Daele; 5° Maria, getrouwd met Martialis Parantio. (Akte van 13 Februari 1566(67). *Scab. prot.* 1566, *sub Grapheo et Asseliers, vol.* I, *fol.* 310.) De leeraar Taffin is door de geschiedenis gekend.

(5) Jan du Bois was een koopman, die, onder anderen, met Gillebert van Schoonbeke in betrekking had gestaan. (*Scab. Prot.* 1561, *sub Grapheo et Asseliers, vol.* II, *fol.* 359, 406 en 410, en *vol.* III, *fol.* 463 en 465 *v°*.)

(6) Thomas l'Hermite, gehuwd met Margaretha van Ranst en die te Antwerpen op 2 Juni 1580 overleed; hij werd op de choor der St.-Jacobskerk begraven alwaar men zijn grafsteen zag. Hij was vader van : 1° Jan l'Hermite, Ridder, *aiuda de camera* van den Koning van Spanje; 2° Margaretha l'Hermite, die Gielis de Merre, Ridder, Burgemeester van Antwerpen, huwde; 3° Anna l'Hermite, die in den echt trad met Karel de Merre, Burgemeester van Antwerpen; 4° Thomas l'Hermite, in jeugdigen ouderdom overleden.

(7) Meester Jacob van Hueckelom, Schepene der Lakenhal, die zijne vrouw, Maria Noblet, in de Calvinistische kerk had gehuwd. Hij werd ingedaagd op 21 Februari 1568. (*Antwerpsch Chronykje*, blz. 157.)

(8) Vader van den grooten kunstschilder. (Zie onze *Aanteekeningen over P. P. Rubens*, blz. 125.)

(9) Namentlijk Catharina Pruynen, gehuwd met Jan van Haesdonck, Aard Pruynen, Cornelis Pruynen, koopman, kinderen van wijlen Aard Pruynen en van Maria van Bomberghen. Zij waren eigenaars der uitgestrekte erve waarop de komptoiren der oude Lom-

La pluspart des Franchoys. (1)

La pluspart des Angloys. (2)

Luys de Vost.

La plus grande partie de Doyens des mestiers, qui ont esté cause que dès la première fois Madamme ne peult mettre gens dedans la ville.

Gilles Smissaert, juelier. (3)

Jan Sellos, (4) en la Siericstrate.

Jan vanden Beque, (5) près de la Cuperbrugge.

Adrian de la Barre, (6) compaignon de Jan de Beaulieu, (7) près les frères Mineurs.

Jan Pelicorne. (8)

Adrian, Jan et Franchois Naroit, trois frères ; l'ung est monnoyer. (9)

---

baarden waren gevestigd en waardoor de huidige Lombaardstraat werd getrokken. (*Scab. Prot.* 1562, *sub Ryt et Halle, vol.* II, *fol.* 203 *v°* *en* 206.)

(1) Zie onze aanteekening, blz. 383 en 384.

(2) Zie onze aanteekening, blz 383 en 384.

(3) Koopman ; hij stierf in de *Spaansche furie* en werd in de Predikheerenkerk begraven, alwaar thans nog zijn grafschrift bestaat. (*Certificatieboeck* 1566, *fol.* 540 en *Graf- en gedenkschriften*, Predikheerenkerk, D. V, blz. 112.)

(4) Koopman. (*Collectanea* 1560-1573, *fol.* 138 *v°*.)

(5) Een Jan van der Beke, advokaat, Raad des Konings en Meester zijner rekenkamer te Rijssel, was gehuwd met Clara van der Meere. (*Scab. Prot.* 1561, *sub Grapheo et Asseliers*, *vol.* I, *fol.* 77 *v°*.) Een andere Jan van der Beke was gehuwd met Clara Bouchiers. (*Ibid.* 1570, *sub Grapheo et Asseliers, vol.* II, *fol.* 390.)

(6) Koopman, vennoot van Jan Damman en Jan de Beaulieu. (Zie blz. 412 en 419.)

(7) Zij bewoonden het huis *van der Dilft,* op den hoek der Minderbroedersstraat. (*Scab. Prot.* 1568, *sub Grapheo et Asseliers*, *vol.* I, *fol.* 54.)

(8) Jan Pellencoren *alias* Pellicorne, voornaam koopman ; hij was gehuwd met Anna Claessens, dochter van Heimbert, herkomstig van sHertogenbosch ; haar broeder Cornelis Claessens was kanonik der cathedrale en parochiale kerk van St.-Jan te 's Hertogenbosch. (Akte van 7 Maart 1566(7), *Certificatieboeck, fol.* 473.)

Le Carpentier, in zijne *Histoire de Cambray et du Cambraisis*, zegt dat hij tot eene familie van Kamerijk behoorde en zoon was van Frans Pellicorne en Marie de Sautaing, doch gemelde schrijver verwart den familienaam van Pellicorne's vrouw met den voornaam van haren vader. (D. II, blz . 875.)

Jan Pellicorne was vader van zeven kinderen, waaronder Heimbert Pellicorne, Kolonel van Antwerpen in 1583.

(9) De gebroeders Noirot. Eene akte van 12 December 1556 getuigt dat Jan Noirot de muntmeester was. (*Scab. Prot.* 1556, *sub Grapheo et Asseliers, vol.* I, *fol.* 142.)

Le cousin de Jan van Heyden, près la maison de Jaspar Doux. (1)

Guéraert Vol, cousin des Francforts. (2)

Pieter vander Goust, homme fort riche et misérable ; sa richesse est de 50 m. ducatz. (3)

Augustin de Monelle, Génevois. (4)

N..... Hamberbier, merchant de drap de soye, en la Maleriestrate. (5)

Pierre des Ruelles et sa compaigne, in de Camerstrate, riche. (6)

Le cousin de Pauwels van Duffle, près du Maistre des postes. (7)

Egidio et Justo Piscatori et ses frères, de Audenarde. (8)

Jan Daniel, gasté par les dicts, (?) cousin de Jan du Fors. (9)

Jan des Corde, upde Houvre. (10)

Jan Bacquelier, idem. (11)

Jan de Groot. (12)

Alexandre de Groot. (13)

Pieter Hausman. (14)

---

(1) Gaspar Douchy? Er leefden op dit tijdstip te Anwerpen vijf personen die den naam van Jan van der Heyden droegen.

(2) Geeraard Voel, koopman, neef van Franchoys Fasse ? (Zie blz. 418.)

(3) Eene kopij van het handschrift, in de XVI[e] eeuw gemaakt, bevat hier den naam van Peeter van der Goes; deze laatste was een rijk koopman in *tapitzerye*. (*Scab. Prot.* 1569, *sub Moy et Neesen, Unicum, fol.* 110 en 460 *v°*. Volgens een ander Hs. 5000 ducatz.)

(4) Voornaam koopman. (*Certificatieboeck* 1566, *fol.* 256.)

(5) Naar allen schijn, Jan Berbys, zijdenlakenverkooper, die het huis *St.-Franciscus*, in de Maalderijstraat, bewoonde.

(6) De Kammerstraat.

(7) De *Scabinale Protocollen* maken herhaalde malen gewag van Peeter van Duffele.

(8) Gilles de Visschere. (*Scab. Prot.* 1561, *sub Halle et Steydlin, vol.* II, *fol.* 359 *v°*.)

(9) Jan Daniel en Jan du Four werden eenigen tijd nadien gebannen.

(10) Jan de Cordes, Janszoon ; hij had voor broeder Jacob en voor zuster Margaretha de Cordes die in 1557 overleden was. Hunne voogden waren geweest : Peeter Mens, priester, Meester Jan Colyns, Raad des Konings in den Hoogen Raad te Mechelen, en Jacob van den Eede. (*Scab. Prot.* 1557, *sub Grapheo et Asseliers, vol.* II, *fol.* 157 *v°* en 158.)

De familie de Cordes was afkomstig van Kamerijk en werd te Antwerpen met de familiën Raets, de Bernuy, van Bomberghen en Pruynen verwant.

(11) Naar allen schijn Jan Bacheler of Bacler, goudsmid. (*Certificatieboeck* 1568, *vol.* II, *fol.* 309.) Een Jan Beuckeleer wordt in de Schepenenakten vermeld.

(12) Jan de Groote, Alexanderszoon, gehuwd met Anna van der Ghoest. (*Scab. Prot.* 1567, *sub Grapheo et Asseliers, vol.* III, *fol.* 81 *v°*.)

(13) Zie voorgaande aanteekening.

(14) Koopman. (*Scab. Prot.* 1562, *sub Grapheo et Asseliers, vol.* I, *fol.* 481 *v°*.)

Jan Cachiopin (1) et
Jaques Baudet, près de la Bourse des Anglois. (2)
Jaques Fasse. (3)
Jan Buret. (4)
Franchois Bisscop. (5)
Daniel van Gheele. (6)
Anthoine de Nepveu. (7)
Charles de la Rue. (8)
Quentin de Berri. (9)
Jan Montroy. (10)
Thomas van Ninove. (11)
Pierre Dabelain. (12)
Quentin Courrier. (13)
Bastian van Duffle. (14)
Anthoine et Jan Mermans. (15)
Jan le Gran. (16)

---

(1) Jan Cachiopin, Peeterszoon, koopman. (*Scab. Prot.* 1569, *sub Grapheo et Asseliers*, *vol.* I', *fol.* 425 *v*° *en Ibid.* 1570, *vol.* I, *fol.* 519.) Een andere Jan Cachiopin werd in 1627 tusschen de groote weldoeners van St.-Jacobskerk gerekend.

(2) Jacob Bodet, koopman, gehuwd met Elisabeth Goetheyns Adriaans dochter. (*Scab. Prot.* 1563, *sub Halle et Moy*, *vol.* II, *fol.* 164, *en Ibid.* 1566, *vol.* I, *fol.* 60.)

(3) Jacob Faes, Michiels zoon. (*Scab. Prot.* 1561, *sub Halle et Steydlin*, *vol.* II, *fol.* 367.)

(4) Onbekend.

(5) Frans Bisschop werd met zijne vrouw Gillette Camby op 21 Februari 1568 ingedaagd. (*Antwerpsch Chronykje*, blz. 156.) Later werd hij gebannen.

(6) Koopman, wonende in het huis *de Fortuyne*, aan de oude Beurs. (*Scab. Prot.* 1565, *sub Halle et Moy*, *vol.* I, *fol.* 265 *v*°)

(7) Naar allen schijn Antoon de Neve, koopman. (*Scab. Prot.* 1561, *sub Halle et Steydlin*, *vol.* I, *fol.* 142 *v*° en 152 *v*°.)

(8) Onbekend.

(9) Quinten Le Berry werd gebannen.

(10) Naar allen schijn Jan de Monstres die op 21 Februari 1568 met zijne vrouw Tanneken de Ninegrave, van Brugge, werd ingedaagd.(Zie *Antwerpsch Chronykje*, blz. 156.)

(11) Onbekend.

(12) Peeter Dablyn, koopman woonende in het huis *den Gulden Boom*, bij de Oude Beurs. (*Scab. Prot.* 1565, *sub Halle et Moy*, *vol.* I, *fol.* 268.)

(13) Quinten de Courières ; hij was in nauwe betrekking met Gielis Smissaert. Zie blz. 420. (*Scab. Prot.* 1570, *sub Grapheo et Asseliers*, *vol.* I, *fol.* 120 *v*°.)

(14) Zie blz. 421.

(15) Antoon Meermans, koopman. (*Scab. Prot.* 1565, *sub Halle et Moy*, *vol.* I, *fol.* 19 *v*°.) Adriaan en Jan Meermans werden later gebannen.

(16) Jan Legrand werd op 5 Augustus 1569 ter dood veroordeeld.

Les Martenistes.

Le Prince et sa femme. (1)
Lodewic son frère. (2)
Monsieur de Strale. (3)
Monsieur de Roccox. (4)
Plusieurs de la Loy.
Toutte la Greffe est gattée quant aux clercx, desquelz les preincipaulx sont:
Lambertus (5) et
Pierre Backre. (6)
Le Pensionaire Wesenbeque. (7)
L'aultre est doubteux. (8)
Le Secrétaire Grapheus. (9)
Hypolite, Greffier. (10)

---

(1) De Prins van Oranje en zijne vrouw, reeds vermeld.

(2) Reeds vermeld. (Zie blz. 408.)

(3) Antoon van Stralen, alsdan Schepene, vroeger Burgemeester. Zie over dezen Magistraat onze aanteekeningen in het *Archievenblad,* D. II, blz. 238–291 en D. VIII, blz. 1–321.

(4) Nicolaas Rockox, de oude, door sommige schrijvers verward met Nicolaas Rockox, de jonge, die Adriana Perez huwde. Hij was zoon van Adriaan Rockox en van Catharina van Overhof, *alias* van Liedekercken, en werd in 1514 geboren. Licentiaat in de rechten, was hij Schepene van Antwerpen in 1543, 1545, 1547 tot 1555, 1558, 1559, 1561, 1564 tot 1567 en 1576. Hij was Weesmeester en Hoofdman der Poorterij in 1554, Binnen-burgemeester in 1555–1557, 1560, 1562–1563 en 1575. Hij stierf op 9 December 1577 ongehuwd zijnde en werd begraven in zijnen kelder ter kapelle der H. Drievuldigheid in de kerk te Roosendaal.

(5) Lambrecht van Baerle.

(6) Peeter Backaert; de andere klerken der greffie waren: Jan de Keysere en Jaspar van Baerle, Lambrechts zoon. Een Cornelis Baccaert verving in 1583 Jan van Hoboken als greffier der stad.

(7) De vermaarde Jacob van Wesenbeke; hij huwde 1° Anna van den Broecke, Jans' dochter; 2° Elisabeth van Asseliers, Jans' zuster.

(8) Jan Gillis, die zulke groote rol in de gebeurtenissen der XVI[e] eeuw vervulde. Hij was getrouwd met Ruth Beyerlinck, Cornelis' dochter.

(9) Alexander Grapheus, reeds vroeger (blz. 408) vermeld.

(10) Joachim Polites (de Borghere), Greffier van 1541 tot 1566.

Le concistoyre des Martenistes.

Heynrick vanden Brouck. (1)
Thomas van Ghiere. (2)
Gueert Cocq, (3) Colonnois.
N..... vendeur du roisin, près de la prison. (4)
Carle Cocquel et son beau-filz, nommé Maternus Schoof et tous ses beau-filz et enfans. (5)
Hans Oort. (6)
Jacop Wolfaert et ses enfans. (7)
Jan vanden Broec et son enfant sont grandement suspect. (8)
N..... de Vos, sur le cimentière. (9)
Jaques Pels, son beau-filz. (10)
Jan de la Faille et ses enfans. (11)

---

(1) Reeds vermeld. (Zie blz. 406.)

(2) Zelfde bemerking. (Zie blz. 406.)

(3) Zelfde bemerking. (Zie blz. 406.)

(4) Volgens eene kopij der XVIe eeuw geldt het hier Gielis van der Baengeryen op blz. 406 vermeld.

(5) Karel de Cocquiel; hij huwde: A. Anna van Achelen; B. Magdalena de Greve en werd vader van *a.* Anna de Cocquiel, getrouwd met Simon Taedts, zoon van Philips en van Margaretha de Cordes; *b.* Karel de Cocquiel, gehuwd met Maria Grammey; *c.* Clara, die in den echt trad: 1° met Maternus Schooff en 2° met Bernhart Pels; *d.* Maria, gehuwd met Balthazar Taedts; *e.* Magdalena, die huwelijk aanging met Joris van den Driessche.

(6) Hans van Oort, voornaam koopman, gehuwd met Catharina Lefebure. Hij vervulde in 1558 het ambt van aalmoezenier.

(7) Jacob Wolffaert, kapelmeester van Onze-Lieve-Vrouwe in de hoofdkerk ten jare 1546, en aalmoezenier in 1548.

(8) Naar allen schijn Jan van den Broecke, broeder van Hendrik, hierboven en op blz. 406 vermeld. Hij was Heer van Mallo s, Helmont en Contich en gehuwd met Margaretha Gillis. Hij had twee kinderen : Jan van den Broecke, Heer van Helmont, Doktor in de rechten, Schepene van Antwerpen ; Anna van den Broecke, gehuwd met den stadspensionaris Jacob van Wesenbeeck.

(9) O.-L.-V. kerkhof. Een Jacob de Vos werd gebannen.

(10) Reeds vermeld. (Zie blz. 416.)

(11) Jan della Faille, bijgenaamd de oude, geboren te Wevelghem, en te Antwerpen den 8 November 1582 overleden. Uit zijn huwelijk met Cornelia van den Capellen waren negen kinderen gesproten :

1. Marten della Faille, geboren te Antwerpen in 1542; hij huwde Sibilla Stecher en kocht in 1592 de heerlijkheid van Nevel;

2. Anna della Faille, gehuwd met Robrecht van Eeckeren;

3. Jan della Faille, gehuwd met Maria van der Goes. Hij ontving van den Prins van Parma eene medalie voor zijne verkleefdheid aan Philips II. (Zie VAN LOON, *Histoire métallique,* D. I, blz. 346);

Tous les Alemans en grand nombre. (1)
Tous les Osterlins, desquelz plusieurs sont Calvenistes. (2)
La tierce partie de la ville sont et Martinistes et Confessionistes.
Bonaventure Bodequer. (3)
Les deulx Stutelinx. (4)
Jan van Achelen. (5)
Sebolt Wonderlier (6) et son beau-filz, frère du Pensionnaire surnommé Gilles.
Marten vanden Brulle. (7)
Adrien Tacq. (8)
Nicolas vander Hon et son beau-filz. (9)
Jan Tacq. (10)
Jan van Bree. (11)

---

4. Jacob della Faille, gehuwd met Josina Hamels, Kolonel van Antwerpen in 1583, wanneer hij den aanval van den Hertog van Alençon hielp afweeren;

5. Karel della Faille, getrouwd 1° met Maria Celosse, 2° met Cecilia Grammey;

6. Maria della Faille, gehuwd met Lodewijk Malapert, Kolonel van Antwerpen tijdens het beleg van den Hertog van Parma;

7. Steven della Faille, gehuwd met Joanna Schutkens;

8. Esther della Faille, gehuwd met Daniel van der Meulen;

9. Cornelia della Faille, ongehuwd gestorven.

(Zie *Histoire généalogique et héraldique de quelques familles de Flandre*, par P. H. Kervyn de Volkaertsbeke.)

(1) Zie blz. 384.

(2) De Oosterlingen of Duitsche kooplieden der Hanzesteden. (Zie blz. 384.)

(3) Bonaventura Bodecker, in 1566 kapelmeester van O.-L.-Vrouwe in de hoofdkerk. (*Certificatieboeck* 1567, *fol.* 516.)

(4) Joachim Stutelinck was kapelmeester van O.-L.-Vrouwe in 1567.

(5) Koopman. (*Certificatieboeck* 1566, *fol.* 545.)

(6) Sebolt Wondereer, koopman. (*Stadsprotocollen*, akten n°ˢ 682 en 718.)

(7) Koopman. De *Scabinale Protocollen* maken nog gewag van eenen Marten Heylen *alias* van den Bruele; wellicht is het dezelfde persoon. (*Scab. Prot.* 1562, *sub Ryt et Halle*, *vol.* II, *fol.* 14, en 1568, *sub Grapheo et Asseliers*, *vol.* I, *fol.* 118, 148 en 176.)

(8) Zijdenlakenverkooper. Hij was getuige bij het testament van Juffrouw Agnes van Nedervenne, weduwe van wijlen Hendrik van Deventer, en huisvrouw van Jonker Willem van Lier, op 27 Februari 1562 (1563), ten huize van Vrouw Margaretha Scheyff, weduwe van Heer Willem van den Werve, Ridder, in de Lange Gasthuisstraat overleden. (*Protocollen van Notaris Severijn Cleys van Lommel*, 1561-62, *fol.* 12.)

(9) De naam is, naar allen schijn, slecht geschreven.

(10) Jan Tack, broeder van Pauwel en zoon van Adriaan. (Zie hierboven en *Scab. Prot.* 1563, *sub Grapheo et Asseliers*, *vol.* I, *fol.* 541.)

(11) Verscheidene leden dier familie bevonden zich alsdan te Antwerpen. Eene kopij der XVIᵉ eeuw vermeldt hier Jan van Breen.

Le merchant de drap de soye, sur le coing de la rue des Cordonniers, en bas de la vielle Bourse. (1)

Jan de Brune, sucrier. (2)

N.... ung sucrier près de la maison de la ville, portant longue barbe, est du consistoire,

Et quasi tous les succriers.

Jacques de Lavocante. (3)

Jaspar Crop, assaieur des monnoyes. (4)

Maistre Seguer, médecin, et son beau-filz. (5)

Christoffel Prun, (6) Recepveur de la fortification de la ville d'Anvers.

Guiert Velar. (7)

N.... de Velar, maistre d'escoles, qui fut docte en hébreu. (8)

Franchoys van Alst, près du Marché au Laict. (9)

---

(1) Wellicht Nicolaas Hermans, die in 1571 het huis *Amsterdam* op den oosthoek der Oude Beurs bewoonde. Dit huis hoorde lange jaren aan de familie Hermans toe.

(2) Jan de Bruyne, *suyckerbacker*, *oppidanus*, wordt vermeld in eene akte van 11 September 1565. (*Scab. Prot.* 1565, *sub Grapheo et Asseliers, vol.* II, *fol.* 71.)

(3) Onleesbaar. Volgens eene kopij der XVI[e] eeuw, Jacques de l'Avocat.

(4) Vermeld in de *Scabinale Protocollen* van het jaar 1563, *sub Grapheo el Asseliers, vol.* III, *fol.* 1.

(5) Meester Zeger Coblegiers, gezworen stadsmedecijn. Hij had in 1566 voor ambtgenoot Meester Cornelis Spierinck. De gezworen stadschirurgijns waren : Meester Jan de Creux, Peeter Salomons en Herman Walsschaerts op 11 Januari 1566(67) leverden zij het volgende getuigschrift:

« Meesters Segher Coblegiers ende Cornelis Spierinck, gesworen medecyns deser stadt, Meesters Jan de Creux, Peeter Salomons ende Herman Walsschaerts, alle drie gesworen chirurgyns derselver stadt, *juraverunt* byden eede zy respective hebben gedaen tot heurer offitien, dat zy den IX[en] dach deser loopender maent January hebben gevisiteert Steven Martens, out XXXI jaer, van Lessen in Henegouwe, ende dat zy denselven Steven hebben gejudiceert voor lepreulx ende besmet te zyne met lazarye.

Die XI Januarii anno 1566. »

(*Certificatieboeck* 1566, *fol.* 88 v°.)

Op 29 Mei gaven zij hetzelfde getuigschrift voor 29 personen. (*Certificatieboeck* 1566, *fol.* 96 v°.) Op 2 October, gaven zij wederom een getuigschrift voor 58 personen besmet van melaatschheid. (*Ibid. fol.* 106.)

(6) Christoffel Pruynen, Tresorier der stad, koopman. (*Certificatieboeck* 1566, *fol.* 533 v°.)

(7) Geeraard de Velare, kapelmeester van Onze-Lieve-Vrouwe in de hoofdkerk ten jare 1572.

(8) Wellicht Jacob de Velare, Geeraardszoon, gehuwd met Maria Pels. (*Scab. Prot.* 1562, *sub Grapheo et Asseliers*, *vol*, II, *fol.* 112 en 1581, *sub Moy et Neesen*, *vol.* II, *fol.* 540.

(9) Wellicht Frans Coeck *alias* van Aelst.

Jan vander Hooguen, succrier.
Daniel de Lomel (1) et son frère, espéciers. (2)

Bij de tijding der aanstaande komst van den hertog van Alva in de Nederlanden, verlieten verscheidene inwoners van Antwerpen, op de voorgaande lijst aangeteekend, het land. In het VIIe deel der 3e reeks van het Compte-rendu des séances de la Commission royale d'histoire, *heeft de heer Gachard, algemeene rijksarchivaris, eene lijst in het licht gegeven der gebannene en gerechte personen, welke de dagteekening van* 15 *Februri* 1569 (1570 *n. s.*) *draagt. Wij geven verder dit stuk terug, waarin een groot getal personen voorkomen welke in het handschrift der* Moyens *vermeld staan.*

A la nouvelle de la prochaine arrivée du duc d'Albe dans les Pays-Bas, plusieurs habitants d'Anvers inscrits sur la liste qui précède, quittèrent le pays. Dans le tome VII de la 3e *série du* Compte-rendu des séances de la Commission royale d'histoire, *M. Gachard, archiviste général du royaume, a publié une* liste des bannis et des exécutés *datée du* 15 *Février* 1569 (1570 *n. s.*), *pièce que nous reproduisons plus loin et sur laquelle figurent un grand nombre de personnes citées dans le manuscrit des* Moyens.

Hooger Vierschaer.

Die XI Julii anno 1567.

De Schouteth teghens Peeter Henricx; *actor*, overmidts de verweerdere hem heeft vervoordert te laten inscryven teghens Syne Majesteit tot Oosterweele ende daerop gelt te ontfanghen, contrarie den placcaten Ons Genadichs Heeren sConincx, ende daernaer hem oock heeft gevonden inder Meren met wapenen teghens de Magistraet, *concludit capitaliter. Judicatum* dat *reus* sal hebben dach van berade *ad* 8^vam^.

---

(1) Vermeld in de *Scab. Prot.* van 1567, *sub Grapheo et Asseliers*, *vol.* II, *fol.* 240.

(2) Buiten de personen wier voornaam onbekend is, staat er op den bladrand van het oorspronkelijke handschrift eene *N* of het woord: *Nota* bij de namen van Heynrick van der Meere (blz. 412), Jacques de Cordes (blz. 416), de Lobels (blz. 418), Malapers (blz. 418), Jan Lernault (blz. 418), Pierre Moucheron (blz. 419), en Guéraert Vol (blz. 421).

Deselve teghens Peeter Bisschop ; *actor*, overmidts de verweerdere hem heeft vervoordert te laten inscryven ten platten lande teghens Syne Majesteyt ende daerop heeft gelt ontfanghen, contrarie den placcaten Ons Genadichs Heeren sConincx, *concludit capitaliter. Judicatum ut supra.*

Deselve teghens Merten van Herenton ; *actor*, overmidts de verweerdere hem heeft vervoordert, ten tyde vande spoliatie vande kercken ende cloosters binnen deser stadt van Antwerpen, sekere silveren ketene, eenen cristallynen ende eenen getten paternoster vuyt den cloostere vanden Clerensusters te nemene ende hem te draghen ende deselve te draghen tot Berchem ende aldaer te pande geseth, *concludit capitaliter, salvo* etc. *Reus obtinuit terminum deliberandi ad* 8^{vam}.

Deselve teghens Thomas Robbrechts ; *judicatum causa continuata ad* 8^{vam} *in iisdem terminis, propter absentiam Domini Burgimastri vander Heyden.*

Die XVIII Julii anno 1567.

De Schouteth teghens	Thomas Robbrechts. Peeter Henricx. Peeter Bisschop. Merten Herenton.	Midts den crancken getale vande Scepenen, syn alle saecken vuytgestelt *ad* 8^{vam}.

Die XXV^{a} Julii Veneris.

De Schouteth *contra*	Thomas Robrechts. Peeter Henricx. Peeter Bisschop. Merten van Herenton.	Midts den crancken getale vande Scepenen, zyn alle dese ende andere saken vuytgestelt *ad Mercurii proximo.*

Mercurii XXX Julii.

De Schoutet *contra* Jacob Thiellens, van St.-Truyden ; overmidts dat hy heeft gecommitteert eenen neerslach ende daerenboven tot Merxem, Luythagen, Eeckeren ende Schooten de beelden afgebroken ende de kercken helpen spolieren ende de ornamenten bederven, *actor concludit capitaliter. Actor* (*sic*) antwoerdt by ontkennen *et concludit* tot nyet ontfanckelyckheyt, naerdyen de confessie gelesen is. *Judicatum* daenlegger volcomen van zynen vermete. (*Op den bladrand* :) Executio. (1)

Idem *contra* Hans de Deken ; overmidts den verweerder hem heeft vervoirdert, contrarie den placcate Ons Genadichs Heeren des Conincx, te laten inscryven ende souldye nemen tot Oisterwele, daer hy hem oock inden slach gevonden heeft ende aldaer dry wonden ontfangen, *concludit*, achtervolgende denselven placcate, *capitaliter. Reus* versuect dach van beraede *et obtinuit* van *Veneris* naestcomende ende acht dagen.

De Schoutet *contra* Peeter Henricx ; *reus* antwoerdende, *dicit* dat al ist alzoo dat hy hem heeft laten inscryven gehadt tot Oustruele ende heeft noynt eedt gedaen, maer alsoo hy eenen halven daelder ontfangen hadde opde hant, zyende datse deden de speelhuysen spolieren, heeft denselven weder gedragen ende hem doen vuytscrabben ende oock quitancie daeraf genomen ende hem doen de slach daer gesciede in dese stadt hem gevonden, ende oock opde Meere maer geweest als een cyffer ende onder andere daer gestaen, meynende te wesen tot bescermenisse vande stadt ende mynen Heer den Prince. *Quare concludit* tot nyet ontfanckelyckheyt ende dat de Heeren sullen regard nemen opde torture ende lange gevanckenisse byden verweerder geleden. Is dese sake gehouden in advyse *de Veneris* ende acht dagen.

Idem contra Peeter Biscops ; *reus*, antwoerdende, bekent

(1) Het *Antwerpsch Chronykje* meldt over deze terechtstelling het volgende:

« Den 30 July is op de Groote Merct gehanghen eenen Luyckenaer eenen smit synde, desen was oock een musichien, ende hadde in Brabant de kercken helpen affwerpen ende eenen jonghen doot gesleghen in synen kelder. »

wel hem te hebben laten inscryven ende eenen Conincxdaelder opde hant ontfangen te hebben, meynende dat tot dienste van Zyne Majesteyt was, ende naemaels anders ende beters onderrecht zynde, heeft gepeniteert ende den daelder wederomme gedragen, hem vuyt laten scrabben ende quitancie daeraf genomen, ende dat tSondaechs eer den slach gesciede, ende hem daernaer altyt in de stadt op zyn werk gevonden. *Quare concludit ut præcedens.* Is gehouden in advyse van Vrydaege ende acht dagen.

Idem contra Merten van Herenton; *reus*, antwoerdende, ontkent den paternoster inde aensprake geallegeert vuyten clooster genomen te hebben, maer dye gevonden te hebben in eenen vuylyshoop, misgaders de ketene, ende dye naemaels gerestitueert, sonder dye verset te hebben, gelyck den aenlegger allegeert. *Actor* refereert hem totte confessie. *Judicatum* dat de aenlegger sal schuldich zyn by kennen oft ontkennen te antwoerden opde feyten byden verweerder geallegeert. *Actor* bekent de perseelen in zyn aensprake geallegeert by des verweerders moeders gerestitueert te zyne. *Reus* accepteert het bekennen ende versuect recht. Is gehouden in advyse *ut supra*.

De Schoutet *contra* Thomas Robrechts; is dese sake, met consent van partye, gecontinueert van een Vrydaghe ende acht daghen.

---

31 *Juli* 1567.

Den 31 dach July wirt gepubliceert dat alle de sectarissen die vertrocken waren souden wederomme keeren en men soude niemant misdoen tot de comste des Conincx vuyt Spaignien. Maer men seyde doen seer sterck dat Duc d'Alve op wech was om herwaerts te comen met thien off twaelf dusent Spaigniaerts ende Spaansche peerden om het lant in peys en vrede te stellen als vooren. (*Antwerpsch Chronykje.*)

2-7 *Augustus* 1567.

De archieven der stad Antwerpen bevatten verschillige belangrijke stukken die, onder deze dagteekeningen, door het Magistraat aan de Landvoogdes Margaretha van Oostenrijk werden toegezonden.

Les archives de la ville d'Anvers renferment différentes pièces importantes qui, sous ces dates, ont été adressées par le Magistrat à la Régente Marguerite d'Autriche.

I.

(*Besluit van het Magistraat, Commissarissen naar de Landvoogdes te sturen.*)

Op heden den tweeden Augusti anno XV^c sevenentsestich, myne Heeren Burgemeesters ende Scepenen der stadt van Antwerpen, collegialycken vergadert zynde, syn gecommitteert Heer Jacob vander Heyden, Burgemeestere, Heer Lanceloot van Urssele, Heer Dierick vanden Werve, Heer Jan van Schoonhoven, Ridderen, Scepenen, ende Meester Jan Gillis, Pensionaris der voors. stadt, om te reysen naer Bruessele, om Haer Hoocheyt over te gevene zekere scriftelycke remonstrantie op heden by myne voors. Heeren gearresteert, tenderende ten eynde deselve believe aen Zyne Majesteyt presenteren hen debvoir gedaen duerende den lesten trouble, naer inhouden vander selver remonstrantien, dat Zyne Majesteyt believe alle saken bynnen deser stadt te verhouden totte selve Zyne Majesteyt compste ende dinhouden vander selver remonstratien oock mondelinge te kennen te geven, ende in desen ende andere saecken der stadt aengaende, daer occurrerende, te doen gelyck Haer Hoocheyt ten meesten oorbore sal bevinden behoorende, midtsgaders aen Haer te versuecken dat Haer believe te comen tot Onser Vrouwen Ommeganck. Gedaen als boven.

GILLIS.

II.

(*Vertoog aan de Landvoogdes.*)

A Son Altèze.

Madame,

Combien que les Marcgrave, Amtman, Bourgmaistres, Eschevins et Conseil de la ville d'Anvers espèrent que, la dangereuse qualité et extrêmes circunstances des troubles dernièrement advenuz en la ville d'Anvers, bien veues et considérées, ilz ne seront trouvez d'avoir tolléré, faict ou obmis chose qui soit du debvoir de bons et loyaulx subjectz de Sa Majesté, sy est ce que, considérans que l'excès et énormité des dicts troubles pourroit aulcunement causer une présumption contraire, et ne désirans riens tant que de au plus tost eulx retrouver maintenuz et conservez en la grâce et bonne opinion de leur Prince naturel, ilz ont estimé convenir de, par ung brief recœil, au vray représenter à Sa Majesté ce que s'est passé en la ditte ville, depuis le commenchement jusques en fin des dicts troubles, ensemble humblement La supplier de les vouloir recognoistre pour ses bons et loyaulx subjectz. Or, Madame, ilz cognoissent la singulière affection que Vostre Altèze porte à la ditte ville et au bien qui dépend de la conservation d'icelle, et, au surplus, il leur est advis que cestuy leur présent recœil des troubles de la ditte ville ne sçaroit estre envoyé à Sa Majesté de main plus favorable que de Celle qui, à l'ayde de Dieu, les ha heureusement estainctz et assopiz. A ceste cause, se retyrent présentement par devers Vostre Altèze et La supplient icy en toute humilité et révérence leur vouloir faire ce bien que d'accepter leur dict recœil et l'envoyer à Sa Majesté et d'y joindre ses bonnes et favorables recommandations.

III.

(*Vertoog aan de Landvoogdes.*)

A Son Altèze.

MADAME,

Combien que l'Eschoutette, Bourgmaistres, Eschevins et Conseil de la ville d'Anvers ne doubtent Vostre Altèze estre bien informée de ce que durant les troubles en la ditte ville est advenu et que icelle en at au vray advertye Sa Majesté,

Toutesfois, affin que Sa Majesté, par rapport des particuliers, poinct si affectionnez au bien de la dicte ville, ny si bien de la vérité informez, n'aye aultre opinion des remonstrans et des aultres membres représentantz le corps de la ditte ville, que bonne et telle que icelle est accoustumée d'avoir de ses bons et loyaulx subjectz, ilz supplient très-humblement Vostre Altèze, pour l'affection qu'elle at porté et porte au bien de la dicte ville, addrès et assistence des bons, de leur vouloir faire ce faveur et prendre la paine aultresfois représenter à Sa Majesté que le Magistrat et corps de la dicte ville se sont tousjours monstrez comme bons, fidelz, loyaulx et très-obéyssantz subjectz et promptz à ses commandemens, et employé à son service non-seullement leurs biens, comme ayans tousjours esté les premiers des quattre chiefz-villes de Brabant à consentir et libérallement accorder les aydes par Sa Majesté demandées et aultrement, mais aussy hazarder leurs personnes et vies mesmes ès dernières troubles.

Et que ce que durant les dicts troubles en icelle ville est survenu, n'est leur faict, ny procède par aulcun membre, confrairie ou colliège légittime de la dicte ville, ains des particuliers pluspart estrangiers et aultres desvoyez sur prétext de religion, bien à grand et indicible regret des remonstrans, lesquelz, comme apparera, ont faict tel debvoir que l'anchienne catholicque religion et le service divin en icelle ville at esté maintenu. et que la mesme et les bons bourgeois inhabitans sont demorez en l'obéyssance de Sa Majesté.

Et comme les presches et exercices des nouvelles religions

(cause du disordre et de la perturbation du repos publicq,) ont tousjours estez contre leur cœur, ont les remonstrans, dès le commenchement jusques à la fin, cerché tous moyens, aussy avecq l'assistence des aultres des Estatz de Brabant, de les faire cesser, comme Vostre Altèze peult tesmoigner, et enfin après plusieurs difficultez, par addrès de Vostre Altèze, les ont faict cesser, et les ministres et ceulx qui tâchoient à les vouloir dominer, réprimez et déchassez.

Et après ayant requis la venue de Vostre Altèze avecq telle garde qu'Elle trouveroit convenir, ilz ont receu la garde de seize enseignes de gens de guerre de Sa Majesté, soubz la conduyte du Seigneur Conte de Mansfelt, et la venue de Vostre Altèze leur at esté fort agréable, tesmoignage de leur fidelle, prompte et très-loyalle volunté à l'endroict le service de Sa Majesté.

Espérant que par l'effect, Vostre Altèze at veu, cogneu et expérimenté, et, depuis son partement, entendu par le dict Seigneur Conte de Mansfelt (y estant commis de par Sa Majesté Gouverneur et Superintendant,) la bonne et sincère intention du Magistrat et des membres de la ville et des bons bourgeois, marchans et inhabitans d'icelle, au maintènement de l'anchienne foy catholicque, restauration des églises et aultelz, et à la conservation de l'auctorité et obéyssance de Sa Majesté et de Vostre Altèze, s'estans tousjours monstrez (comme ilz s'offrent encores,) promptz et voluntaires à obseconder en ce qu'il a pleu et encores plaisra à Vostre Altèze leur ordonner et commander pour le service de Dieu et de Sa Majesté, bien et repos de la dicte ville, et seroit à leur grand regret qu'on auroit aultre opinion d'eulx.

Et affin que Sa Majesté plus en particulier de leur bonne et droicturière intention, volunté et debvoir pour son service puisse estre informée, et obvié à l'indignation, si aulcune par mauvaix rapport il polroit avoir conceu vers la dicte ville, ilz prendent leur refuge vers Vostre Altèze, La suppliant de rechief très-humblement de vouloir, au nom des remonstrans et de la dicte ville, représenter à Sa Majesté leurs debvoirs faictz en telle perplexité de temps et leur obéyssance, et comme ilz se sont employez à son service, et adjouster si favorables recommandations que Sa Majesté n'aye aultre impression d'eulx que de ses bons et loyaulx subjectz.

Et qu'il plaise à Sa Majesté tenir les affaires de la dicte ville

en estat, sans innover jusques à sa venue tant désirée et qu'il aura plus au long entendu les actions et fidélité de ses très-humbles et très-obéyssantz subjectz, affin que par nouvelleté la dicte ville devant la venue de Sa dicte Majesté ne vienne en ultérieure décadence.

IV.

6 *Augustus* 1567.

(*Antwoord der Landvoogdes.*)

Sur ceste requeste Son Altèze ha, par le Conseillier de Bruxelles, faict respondre aux Députez d'Anvers ce que s'ensuyt :

MESSIEURS,

Son Altèze ha veu l'escript que luy avez représenté, pour, conformément à icelluy et ce que luy avez requis de bouche, escripre à Sa Majesté en faveur et descharge du Magistrat de la ville d'Anvers.

Sur quoy m'ha commandé de vous dire que vous sçavez dès longtemps la bonne affection qu'Elle vous ha porté et porte encores, selon laquelle ne fauldra de faire tout bon office vers Sa Majesté et Luy envoyer vostre dict escript, avecq telle recommandation qu'Elle trouvera convenir, affin que le tout soit par Sa Majesté entendu à la vérité, se confiant que Sa Majesté y aura regard, de tant plus qu'Elle cognoit l'importance de la dicte ville.

Et affin que donnez plus de contentement à Sa Majestè, vous requiert Son Altèze que, conformément à ce que le Conte de Mansfelt escript, veullez continuer en la bonne volunté qu'avez au redressement des affaires et service de Sa Majesté, et en ce aussy maintenir les Doyens, Wyckmaistres et aultres chiefz de la commune.

Faict à Bruxelles le VIe jour d'Aougst 1567.

J. VAN DER AA.

Diligenti collatione habita ad suum originale, concordat præsens copia cum eodem, Bruxellæ, IX^a Augusti 1567, *per me Guilhelmum Fierens, Notarium publicum per Concilium Brabantiæ admissum.*

FIERENS, *Notarius.*

V.

7 *Augustus* 1567.

(*Nieuw vertoog aan de Landvoogdes.*)

Considéré qu'il a pleu à Vostre Altesse de sa grâce accorder la surcéance de punir ou rechercer les culpables, jusques à ce que Vostre Altesse aura responce de Sa Majesté du pardon qu'il plaira en faveur de la ville de la Majesté requérir, avecques quelle promesse nous nous tènerions très-contentz et satisfaictz, mais considéré qu'il fauldra donner à entendre la résolution de Vostre Altesse aux aultres membres, et que le commun est de nature suspicioneux, et princepalement ceulx qui se sentent aulcunement culpables ou altérez, tant que craindroint que Vostre Altesse pourroyt dedans peu de jours déclairer avoir response négative de Sa Majesté ou la recepvoir en plus brief temps qu'ilz ne penseroyt, prient humblement Vostre Altesse d'en lieu du temps de response, déclairer ung temps préfix de troys moys pour cependant les retenir en dévotion afin de se n'esmouvoir, ou les tous faire retirer et ainsi entièrement dépopuler la ville.

II. Et pour plus grande asseurance des dicts altérez, pour les tenir en office comme dessus, que plaise à Vostre Altesse par ses lettres intercéder vers Sa Majesté, afin qu'en cas de refus du dict pardon par Sa Majesté, puisse estre accordé temps d'ung moys après, pour se povoir retirer avecques leur famille et biens.

III. Et, considéré la qualité et importance de la ville d'Anvers, requirons bien humblement, et en toute révérence prions de nostre part Vostre Altesse, et ne doubtons ausi que tous les membres trouveront aussi pour le bien de la ville convenir et

aussi supplieront très-affectueusement le mesme qu'il plaise à Vostre Altesse se retrouver le plus tôt qu'il sera possible en personne en la ville d'Anvers, avecques telle garde que Vostre Altesse trouvera pour l'asseurance de Sa persone convenir, pour mieulx asseurer les bourgeoys et marchans inhabitants, et les aultres desjà retirez faire revenir.

IIII. Et touchant la forme de la garde qu'il plaira Vostre Altesse mener et ce que plaira ycelle des gens estantz en soldée de la ville estre faictz, prions déclairer ou faire déclairer par quelqu'ung des seigneurs, pour ensuivant la bonne volunté de Vostre Altesse estre faict.

V. Et pour donner plus d'appaisement et contentesse au commun peuple, seroyt fort à propos, à correction de Vostre Altesse, de donner bon et fertil appoinctement aux nations des marchans ayantz à Vostre Altesse exhibé requeste.

VI. Et comme entendons Monseigneur le Prince et le Comte de Hoochstraten avoir délibérez se retirer hors de la ville, et que se ne seroyt sans grand dangier de quelque esmeute, si se faisoyt devant la venue de Vostre Altesse en la dicte ville, prions Vostre Altesse de vouloir requérir au dicts Seigneurs de y demourer jusques à la venue de Vostre Altesse. (1)

Tant plus que hyer au soir sommes advertiz d'aulcuns marchans estrangiers, estantz expressément et en diligence venuz à celle fin vers nous, qu'estant le bruyct desjà courru par la ville d'Anvers du départément des dicts Seigneurs, se a commencé le peuple à joindre et troubbler, craignans pire, si bientost se on n'y mettoyt remède.

Protestant etc.

---

(1) Hier volgen deze woorden, welke zijn doorgehaald :

« Ou en cas qu'il ne parût à Son Excellence à propos de vouloir ordonner au Seigneur Compte de Hoochstrate, de cependant prendre la charge du gouvernement de la dicte ville. »

VI.

7 *Augustus* 1567.

(*Aanteekening op het buitenblad van het voorgaande stuk geschreven.*)

Quant au pardon requis ou chastoy que le Roy pourroyt faire, Son Altesse sera contente de les remectre à Sa Majesté, sans faire toucher aux personnes et biens des bourgeois, manans et habitans de la dicte ville y ayans eu domicille auparavant le mois d'Augoust dernier, jusques que Sa Majesté ayt commandé aultre chose sur la consultation que présentement en fairat Sa dicte Altèse, en ce toutesfoys non comprins les vagabunds, bannis, ministres, prédicans, sectaires, estrangiers, fugitifs, apostatz et semblables personnes pernicieuls en la républicque, et aussi exceptez les chiefz et aucteurs des tumultes, rébellions et séditions, des brisemens d'ymages, aultels et églises, voleurs, meurdriers et brigantz, pareillement ceulx qui se sont enrollez et porté armes en champaigne contre Sa Majesté, contre lesquelles on pourra cependant procéder, comme estantz notoirement indignes de la grâce de Sa dicte Majesté.

VII.

(*Verslag van het Magistraat aan Philips II over de gebeurtenissen van* 1566-67.)

SIRE,

Comme (1) au commenchement de l'an 1566, stil de Romme, sur prétext du bruict qu'on voulloit charger le pays de l'in-

---

(1) De minuut van dit stuk was voorafgegaan van het volgende paragraaf, dat werd doorgehaald :

« Pour démonster que les Officiers, Magistrat et les membres de la ville d'Anvers représentantz le corps d'icelle ville, se sont toujours porté vers Vostre Majesté comme bons, fidèles, loyaulx, très-humbles et très-obéyssans subjectz, et que ce que durant les troubles

quisition et des rigeurs des placcars publiez sur le faict de la religion, le peuple en général du pays at esté fort esmeu et altéré, est advenu que plusieurs se sont advanchez par les pays, mesmement aussy en la ville d'Anvers, semer et affiger plusieurs escriptz et pasquilles schandaleuses, de quoy ilz n'ont laissé tousjours advertir Son Altèze.

Et après que au mois d'Apvril au dict an les gentilzhommes qui se disent confédérez ont présenté requeste à la Ducesse de Parme, Plaisance etc., Gouvernante de ce pays, tendant affin que l'inquisition et les anchiens placcars ou ordonnances publiées sur le faict de la religion fussent ostées et abolies et que par Vostre Majesté, par advis et consentement des Estatz-Généraulx de ce pays de par-deçà, aultres nouveaulx placcars

---

générallee de ces pays en icelle ville est survenu, est seullement procédé des particuliers estrangiers et aultres desvoyez sur prétext de religion, et non par eulx.

« Les remonstrans supplient en toute humilité Vostre Majesté vouloir en premier lieu considérer que de tous temps, et mesmes durant l'absence de feu haulte mémoire la Majesté Impériale et de la Vostre, le Magistrat et membres de la dicte ville se sont tousjours monstré très-obéyssantz et promptz aux commandemens des Majestez susdictes et employé à leur service non-seullement leur biens, comme ayantz tousjours esté les premiers des quattre chiefz-villes de Brabant à consentir et libéralement accorder les aydes par Vostre Majesté demandées, mais aussy leur personnes, tant ès guerres passées qu'en ces derniers troubles, et faict tout debvoir pour maintenir l'anchienne foy catholicque et le repos et tranquillité publicq de la dicte ville, tant par statutz et ordonnances qui ont esté faictes et publiées que aultrement, et en second lieu que les troubles, qui ont esté sy générales, n'ont prins leur commenchement en la dicte ville, mais par aultres lieux illecques sont dérivez, comme sy-après sera au vray déduyct. »

Een ander ontwerp van inleiding is bij dit stuk gevoegd ; het luidt als volgt :

« Sire.

» Le Marcgrave, Amptman, Bourgemaistres, Eschevins et Conseil de la ville d'Anvers, voz très-humbles et très-obéyssantz serviteurs et subjectz, supplient en toute humilité Vostre Majesté qu'il plaise à Icelle ceste remonstrance recepvoir pour informer au vray Vostre Majesté de ce que, durant les troubles générales de vos pays d'embas, en la dicte ville est survenu, suppliant en toute humilité qu'il plaise à Vostre Majesté la prendre comme de ceulx qui ne désirent aultre que d'obéyr à Vostre Majesté et que Icelle ait telle opinion d'eux et des aultres membres représentantz le corps de la dicte ville, comme Elle, selon sa nature, clémence et béningnité, est accoustumée d'avoir de ses aultres bons et loyaulx subjectz.

» Et en premier lieu, Sire, est vray que les troubles (qui ont esté si générales au pays) n'ont prins leur commenchement en la dicte ville, ains des aultres lieux illecques sont dérivez comme cy-après sera déduyct.

» Car comme . . . . »

et édictz fussent faictz et statuez en cest endroict, et que cependant Son Altèze pourvoyeroit par une surséance générale, tant de l'inquisition que de toutes exécutions des dicts placcars.

Et que aux officiers et mesmes d'Anvers at esté escript et enchargé par Son Altèze que, à l'exécution de leurs charges sur le faict de la religion, ilz auroient à procéder avecq toute modeste discrétion et prudence, et advertir Son Altèze le scandale et actes séditieuses qui pourroient advertir avecq les informations sur ce prinses.

Aulcuns, sur ce prétext, ont semé le bruict et par escript, livres, billetz et pasquilles schandaleuses divulgé par tout le pays et aussy en la dicte ville que les dicts placcars estoient surciez et aboliz, contraire la vérité, pour a.... le peuple.

Et combien que l'Offitier et le Magistrat d'Anvers ont faict, statué et publié plusieurs défences contre les semeurs et autheurs de telz escriptz, avecq apprémiations très-grandes des ceulx qui les accuseroient, et prins informations des secrétaires, notaires, maistres des escolles et de tous ceulx qui les escriptz eussent sceu recognoistre, et que aussy plusieurs de ce en sont puniz ;

Ce nonobstant les sectaires, au mois de Juing l'an 1566, se sont advanchez d'user d'une telle licence et témérité qu'ilz ont osé faire presches et assemblées publicques hors plusieurs villes et lieux de ce pays et, entre aultres, hors la dicte ville d'Anvers, à Wilryck, Berchem et après à Borgerhout.

Lesquelles assamblées ont estez si soubdaines et de si grande multitude des gens de toute qualité que l'Offitier et le Magistrat n'ont sceu ny eu les forces pour l'empescher comme du tamps passé, à cause qu'ilz avoient prins les armes en main à l'improviste pour résister à iceulx qui les vouldroient destourbier et empescher.

Ce que voyant l'Offitier et le Magistrat, et que deffenses et ordonnances faictes au contraire ne prouffitoient de guerres, a commandé à toutes les confrairies des guldes, les Festes et Dimenches (jours ordinaires des presches susdicts) tenir guet sur le Marchié en leur chambres, et aussy assiz guet compétent des bourgeois aux portes de la ville, desquelles qui sambloient les plus nécessaires pour ung temps on tenoit ouvertes, disposant oultre ce aultres bourgeois avecq leur

armes en bon nombre aux quartiers, wicques (1) et carrefours de la dicte ville, pour estre prestz à toutes occurrences, si d'aventure, par la multitude de ceulx qui alloient aux dicts presches, aultre chose eust esté attentée, veu que la garde des portes ne povoit estre si grande que facillement par la foulle des sortans et venans n'eust esté forcée.

Et, pour plus grand debvoir, at le Magistrat convocqué le Grand Conseil des membres de la dicte ville, appellé *den Breeden Raedt*, luy remonstré l'abomination des susdicts presches et combien elles estoient contraires à la volunté de Vostre Majesté, repos et tranquillité de ce pays et de la ville, les injoindant et exhortant tous en général et particulier qu'ilz eussent à s'en abstenir et du mesme advertir et admonester leurs suppostz, amys et ceulx de leur famille, en quoy ilz ont promis faire tout debvoir.

Mais ce nonobstant, n'ont esté diminuez les dicts presches et assamblées, ayans les ministres et prescheurs persuadé au peuple qu'elles estoient permises jusques ad ce que aultrement par Vostre Majesté, par advis et consentement des Estatz-Généraulx de ce pays, seroit ordonné.

Dont, Sire, ceulx du Magistrat, par leur Députez, ont adverty Son Altèze, et pour précaver tous inconvéniens et au terreur des mauvaix et assistence des bons, ont le IIe de Juillet ensuyvant requis que Son Altèze y se vouldroit trouver, espérant que par sa présence la ville et les bons seroient asseurez, ayant après requis, en cas que Son Altèze ne se pourroit trouver, de voulloir envoyer quelques aultres personnaiges de qualité au mesme fin et pour mectre ordre sur tout, comme ilz en avoient bien de besoing, et mesmement le Prince d'Oranges, lequel y estoit désiré de plusieurs, selon qu'il at esté escript à Son Altèze.

Et après il a pleu à Son Altèze envoyer le dict Prince d'Orenges, ayant, par ses lettres du XIIe de Juillet 1566, aux Marcgrave, Bourgmaistres, Eschevins et Conseil d'Anvers ordonné luy correspondre avecq toute bonne intelligence, ayde et assistence que pour l'effect et bonne exécution de sa charge se offriroit de besoing.

Et estant le dict Prince d'Oranges venu en la dicte ville, at avecq le Magistrat conceu certains moyens pour proposer aux

(1) Wijken.

membres de la ville, pour tenter à faire cesser les presches, pour éviter les maulx et inconvéniens qui prévoyoit en pourroient advenir.

Lesquelz moyens, après qu'ilz ont esté veuz par Son Altèze, suyvant les lettres d'icelle du XVIme de Juillet, sont le XVIIme suyvant esté proposez aux membres de la dicte ville.

Et comme, entre aultres moyens, le Magistrat et les membres de la dicte ville, pour enthièrement et seurement remédier à ung tel mal si général par tout le pays, n'ont trouvé pour alors aultre moyen que de requérir à Son Altèze de voulloir intercéder vers Vostre Majesté pour faire assambler les Estatz-Généraulx au fin susdict.

Il est que, après que le mesme at esté remonstré à Son Altèze par les Députez de la dicte ville, il a pleu à icelle, le IIIe jour d'Aougst 66, déclairer, quant à la convocation des Estatz-Généraulx, qu'Elle avoit escript bien amplement à Vostre Majesté, représentant à icelle les considérations que Son Altèze a trouvé convenir, et que sur ce s'attendoit la résolution de Vostre Majesté.

Et cependant les sectaires et aultres desvoyez, par une malitieuse et secrète conspiration, ont entreprins de invahir les églises, monastères et aultres places religieuses, et illecques rompre et briser les imaiges de Dieu et des Sainctz, ayant commenché le mesme en Flandre dès le XVIe et XVIIe du dict mois d'Aougst.

Et comme le dict XVIIIme du dict mois d'Aoust estoit la dédicasse ordinaire en la ville d'Anvers, l'on at au mesme jour tenu la procession de Nostre-Dame bien solempnellement, comme de tout temps, où se sont trouvez, avecq les gens d'église et Magistrat, ceulx de tous les mestiers, guldes et confrairies, et l'imaige de Nostre-Dame circunféré par la ville, et le jour précédent et suyvant observé les offrandes et aultres solempnitez accoustumez.

Et comme, le XIXe du dict mois, le dict Prince d'Orenges partist vers Bruxelles, les sectaires et aultres desvoyez en la religion, capturans l'opportunité, estant le dict imaige de Nostre-Dame remise en son lieu ordinaire, le XXe suyvant prindrent la hardiesse, vers le soir, bien soubdainement, entre ceulx qui estoient en l'église de Nostre-Dame (se confians sur le grand nombre de leurs complices et adhérens estans sur le cemitère) d'une trop grande et insensée audace, témérité

et abomination de briser les imaiges et autelz en la dicte église, monastères et chapelle de la dicte ville, et les mesmes en partie spoliez, desrobans sanctuaires et reliques.

Ce que at esté faict d'une si soubdaine et inopinée furie et surprinse et tellement espouvanté tout le peuple, que l'Offitier ny le Magistrat avecq les bons bourgeois inhabitans ne sceurent en temps, à leur indicible regret, remédier, comme n'ayant alors le moyen ny force de y résister, duquel désastre incontinent par ny Eschepvin ilz feisrent l'advertence à Son Altèze, supplians à Sa dicte Altèze que Luy pleust renvoyer le dict Prince pour précaver ultérieur disordre.

Et pour punir et chastier les briseurs et saccageurs des églises, ont esté faictz et publiez certains édictz, et sont aulcuns d'iceulx briseurs et saccageurs prins et le XXVIIIe du dict mois d'Aoust publicquement sur le Marchié d'Anvers, en présence du dict Prince d'Orenges (lequel fust renvoyé dès le XXVIe du dict mois par Son Altèze,) exécutez par la corde, et aulcuns banniz, à laquelle exécution se sont trouvez les bourgeois estans des guldes et confrairies en armes, pour assister l'Offitier en cas que empeschement eust esté faict à la dicte exécution.

Et affin que ce qu'estoit pillié des églises fût rapporté et restitué, l'Offitier et ceulx du Magistrat ont faict publier quelques ordonnances, et par ce moyen on a recouvert plusieurs biens et ornemens qui estoient desrobez ès églises et cloistres.

Et comme, sur prétext de ce brisement, les sectaires s'estoyent le XXIme d'Aoust advanchez de saisir et occuper aulcunes églises, mesmes la principalle église de Nostre-Dame, et tenir illecques leurs illicites assamblées, presches et exercices de leur religion, estant le nombre sy très-grand et les fauteurs continuant en leur emprinses, que l'on n'at sceu les en chasser plus tost;

Et pour le mesme empescher, et affin que le service de Dieu accoustumé se feroit aux églises et cloistres comme du passé, on a faict aussy publication que personne, sur paine de la hart, n'empescheroit le dict service divin ou feroit quelques troubles ou actes séditieuses ès églises, cloistres ou aultres places consacrées, et aussy défendu que personne ne s'advancheroit d'injurier, mocquer ou oultrager, par parolles ny faictz, en aulcune manière, les gens d'église et aultres

ecclésiasticques, sur paine d'estre chastoyé exemplairement, selon l'exigence du cas.

Ce nonobstant, les dicts sectaires prétendoient encores continuer leurs presches et exercices de leur religion aux dictes églises, soubz umbre que, le XXIIIe du dict mois d'Aoust, aux gentilzhommes confédérez avoit esté déclairé qu'on n'empescheroit les dicts presches ès lieux où de faict icelles avoient esté faictes.

Tellement que le dict Prince d'Orenge et le Magistrat de la dicte ville, pour empescher que les sectaires ne tiendroient leur presches et exercices de leur religion ès dictes églises ou cloistres ny lieux sacrées, armez et embastonnez, comme ilz avoient encommenché, et pour éviter tous ultérieurs inconvéniens, ont esté nécessitez à ceulx de la nouvelle religion accorder quelques places dedans la dicte ville pour (par connivence et provision et jusques ad ce que par Vostre Majesté, avecq advis des Etats-Généraulx de ces pays, aultrement en seroit ordonné,) faire leurs presches et exercices de leur religion.

Et ce sur certaines conditions, et, entre aultres, qu'ilz ne pourroient empescher ne destourbier le service divin et sermons des gens d'église en sorte quelconcque, ne aussy s'emparer, prescher ou faire exercice de leur religion en aulcunes églises, cloistres ou aultres places consacrées de la dicte ville, ains seullement en certains aultres lieux à eulx désignez ou à désigner, et de s'abstenir d'injurier ou oultrager en quelque manière les gens d'église.

Et aussy que aux dicts presches et assamblées, tant allant que retournant, ne pourroient avoir ou porter aulcunes hacquebutes, pistoletz, hellebardes et aultres armes défenduz, apparant plus amplement par les contractz du IIe de Septembre 1566.

Et ce ensuyvant sont esté faictes certaines ordonnances par le dit Prince, Offitier et Magistrat, et publié le IIIe de Septembre, jour ensuyvant, desquelles ordonnances et contractz ont esté envoyé copies à Son Altèze.

Ayant le Prince d'Orenge et le Magistrat en ce lors prins considération sur la présente et dangereuse nécessité pour mectre la dicte ville en repos et tranquillité et la conserver de la ruine et apparente subversion, et les inhabitans tenir en discipline politicque, oster toute dissention, et principalement

pour maintenir aux églises le service divin de l'anchienne foy catholicque.

Comme aussy, Sire, depuis le mesme contract jusques à présent, le service divin aux églises et cloistres at esté faict et continué, et iceulx bien fréquentez des bourgeois, marchans et inhabitans.

Et n'estoit, sur très-humble correction, conseillé de permectre les presches dehors de la dicte ville, actendu la multitude des gens demourans à l'entour d'icelle, aux villes, franchises et villaiges voisins, et que, sur prétext des presches, la ville eust esté tousjours ouverte à l'habandon des estrangiers Huguenotz et malveullans, et qu'ilz se vouloient aultrement tenir aux églises des Catholicques, comme de ce plus amplement Son Altèze at esté advertie par lettres du dict Prince d'Orenges.

Et comme plusieurs bourgeois et inhabitans d'Anvers, natyfz d'Allemaigne et d'Oistlande et aultres, ont veu les presches des Calvinistes, affin que ceulx de leur famille et jœsnes gens d'Allemaigne et Oistlande, estantz par leur pères et amys envoyez en Anvers pour apprendre et faire la marchandise, ne divertiroient par nouvelleté aux dicts presches, ont exhibez requeste au Prince d'Orenge et Magistrat d'Anvers, affin que leur seroit permis de laisser prescher la Confession d'Ausbourg, et, au regard de la perplexité du temps et pour les raisons que dessus, le dict Prince et Magistrat ont esté nécessitez leur accorder semblable contract provisionnel par connivence.

Et pour tant mieulx observer les dictes ordonnances et maintenir la ville et inhabitans en repos, tranquillité et obéyssance de Vostre Majesté, et précaver de toutes foulles et oppressions ceulx des membres et commune de la dicte ville représentans le corps d'icelle, ont consenty que le dict Prince et Magistrat prendroient quelques enseignes de piétons bourgeois en souldée, comme a esté faict.

Par l'assistence desquelz souldoyez, le dict Prince d'Orenge et ceulx du Magistrat ont, le XVIIme et XVIIIe du dict mois de Septembre, résisté à ceulx qui prétendoient entrer au cloistre des Cordelliers, et empesché et déchassé l'assamblée illecques.

Et affin que telz et samblables assamblées emprez les églises, cloistres et aultres places en la dicte ville ne se feissent, le dict Prince d'Orenge et Magistrat ont faict et publié, le XXe

du dict mois de Septembre, certaine deffence contre telz et samblables assamblées et actes, sur paine de la vie et confiscation des biens.

Et comme, Sire, au dict Prince d'Orenge par Son Altèze estoit ordonné de se trouver en ses gouvernemens d'Hollande et d'Utrecht, le Conte de Hoochstraten fut envoyé en Anvers par Son Altèze dès le Ve d'Octobre, et y retourna, le Xe, de Malines, pour vacquer au gouvernement durant l'absence du dict Prince, lequel partist le XIIe enssuyvant.

Et estans ceulx du Magistrat advertiz que les malveullans voulloient surprendre la tour de Nostre-Dame, et s'en faire maistres d'icelle pour endomager la maison de la ville, et, comme le bruict courroit, par le son de la cloche faire des alarmes en la ville, pour y obvyer, ont renforché le guet de la tour et pourveu de poudre et hacquebuses, aussy de grandz boulletz de pierre, pour empescher que personne ne montast les degretz, qui y sont bien estroictz.

Et sur ce prétext et que le populace estoit altéré que l'on debvroit publier certain placcart publié à Bruxelles et avecq la conjuncture de ce qui estoit advenu à Bois-le-Ducq et que le XVII d'Octobre aulcuns malveullans, contraire les dictes deffences, se advancharent de s'assambler emprez l'église de Nostre-Dame, sur tiltre de vouloir sçavoir pourquoy l'on avoit rassemblez pouldre et boulletz sur la tour, ce que sachant, le dict Conte s'encheminast ceste part, comme particulièrement a esté escript à Son Altèze, et les feist modestement et sans bruict retyrer par deux fois, et, nonobstant ce, sur le soir se rassemblarent en tel nombre que par force entrarent en icelle, commenchans à rompre ce qui restoit et estoit réparé.

Dont estant adverty, le dict Conte et le Magistrat y misrent tel ordre que la dicte église fust bientost reprinse et ces entrepreneurs séparez, et une partie d'eux prins, et le lendemain de bon matin exécutez par la hart, au contentement de tous les Catholicques et bons bourgeois. (1)

---

(1) Hier volgen de twee paragrafen welke zijn doorgehaald :

Et comme, le XVIIe d'Octobre ensuyvant, aulcuns malveullans, contraire les (dictes) défences, se sont advanchez s'assambler emprès l'église de Nostre-Dame et par force entrez en icelle sur le soir, commenchant à rompre ce que restoit, et estoit reparti Monseigneur le Conte de Hoochstraten (estant surrogué en lieu du dict Prince d'Orenge

Et voyant ceulx du Magistrat de la dicte ville d'Anvers que la convocation des Estatz-Génėraulx se différoit de jour à aultre, et que cependant les presches et exercices des nouvelles religions se continuoient et augmentoient, et que les troubles et dissentions au pays ne cessoient, ont par leur Députez sollicitez vers les aultres Députez des Estatz de Brabant lors estans assemblés à Bruxelles et ce aussy à l'instance des Wicqmaistres et Conseilliers ou *Raedtsluyden* de la dicte ville, affin qu'il pleust à Son Altèze accorder que, pour sortir des troubles et éviter tous inconvéniens et conserver l'anchienne religion et auctorité de Vostre Majesté et restaurer le train de la négociation, convocquer les dicts Estatz-Génėraulx ou du moins les Estatz de Brabant en particulier, *staedtsgewyse*, pour adviser quelque moyen au fin susdict.

Sur laquelle remonstrance, a pleu à Son Altèze déclairer le XIX de Novembre que, quant aux Estatz-Générauix, Vostre Majesté n'a trouvé convenir de les tenir en son absence, pour le désordre qu'Elle crainct des sectaires, s'ingérans partout, mais qu'Elle trouvoit bon et accordoit l'assemblée des Estatz particuliers de Brabant *staedtsgewyse* aux fins requises.

Et après que les Estatz de Brabant sur ce estoient convocquez et assamblez, (1) ont advisé certain moyen et pied pour faire cesser les presches et exercices des nouvelles religions (cause du disordre et perplexité qui estoit au pays,) tellement qu'il a pleu à Son Altèze, le pénultiesme jour de Janvier 66, stil de Brabant, déclairer qu'Elle en sçavoit bon gré aux Estatz de Brabant et les remerchioit de bon zèle et affection qu'ilz démonstroient avoir de remédier aux désordres des dicts

---

durant son absence en ses gouvernemens d'Hollande et Utrecht) et le Magistrat ont avecq l'assistence des souldoyez résisté.

Et au mesme instant sont aulcuns estez appréhendez dedans la mesme église et la mesme nuyct examinez et géhennéz, et six d'iceulx le lendemain condamnez et au Marché exécutez par la hart.

(1) Op den bladrand bevindt zich de volgende aanteekening, welke is doorgehaald:

Fust par trois diverses fois escript, au nom de Vostre Majesté, au dict Conte de Hoochstraten pour y comparoir, ne se trouvans les nobles en compétent nombre pour se résouldre, et y fisrent les mesmes par deux fois si grande difficulté, craindans que durant son absence ne advinse quelque disordre, que, nonobstant ses bonnes raisons et bonne affection, il se contentast ne les abandonner lors, moyennant qu'ilz prinssent sur eulx les excuses, comme feisrent par deux diverses lettres à cest effect escripts à leurs Députez et au Conte d'Egmont.

Lesquels Estatz ont alors finablement advisé.

presches et exercices, et qu'Elle ne fauldroit d'en advertir Vostre Majesté et adjouster les recommandations qu'Elle trouveroit convenir.

Et voyantz ceulx de la ville d'Anvers qu'il estoit besoing, sur le pied par les Estatz de Brabant proposé, attendre la résolution de Vostre Majesté, et néantmoings qu'il avoit pleu à Son Altèze d'escripre au Marcgrave, Borgmaistres, Eschevins et Conseil de la dicte ville dès le IIIIe du mois de Décembre et après, le 14 enssuyvant, au Conte de Hoochstrate, affin que par tous bons expédiens, adhortations, inductions, persuasions et aultres moyens, ilz feroient cesser les presches et exercices des nouvelles religions en Anvers y admises par provision, pour prévenir l'indignation de Vostre Majesté et à icelle donner bon contentement, le dict Conte de Hoochstraten et ceulx du Magistrat du dict Anvers ont en cest endroit faict tous debvoirs et bons offices à eulx possibles, mais n'en ont sceu ad ce parvenir, obstant les contractz et pour l'absence du dict Prince d'Orenge, comme appert par les lettres responsives (que le Conte de) (?) (1) Hoochstraten, le 28 jour de Janvier, a envoyées à Son Altèze, (et pour) (?) plusieurs aultres plus particulières raisons remonstrées..... à Son Altèze par leurs Députez envoyez à icelle fin à.....

..... le 4 de Febvrier le Prince d'Orenges..... en Anvers, et que le dict Conte de Hoochstrate se vouloit retyrer pour estre..... le terme de sa commission par la venue du dict Prince, a esté faicte par le dict Prince et Magistrat telle diligence, à cause que l'on veoit les affaires journellement se y accumuler et pour faire cesser les dicts presches, que Son Altèze leur a enjoinct et recommandé les affaires de la ville.

Et pour encheminer la cessation des dicts presches et exercice des nouvelles religions, ont, dès le XIIe de Febvrier, par les Députez d'Anvers, de Son Altèze requis certains moyens lesquelz on pourroit proposer aux altérez en la religion.

Et entretemps, le XVI du dict mois de Febvrier, du soir entre les dix et XI heures, est advenu que le feu s'est prins au clocher de l'église des Cordeliers, tellement que le tour du ceur (2) et un partye du réfectoir et dormitoir brusla, et le reste de l'église et cloistre par la bonne assistence des dicts Prince

(1) De woorden met stippels en vraagteekens aangeduid ontbreken in het handschrift.
(2) Chœur.

d'Orenges et Conte de Hoochstrate, du Magistrat et aultres gens de bien fust salvé, dont l'advenue par information sur ce amplement prinse se treuve incertaine, toutesfois non sans soupçon d'estre procédé des malveullantz.

Et après, le XXe du dict Febvrier, il a pleu à Son Altèse adviser certains articles pour faire cesser les dicts presches, et faict délivrer aux Députez d'Anvers.

Et pendant, Sire, que le Prince d'Orenge, le Conte de Hoochstraten et ceulx du Magistrat d'Anvers ont esté en communication avecq les députez des nouvelles religions, pour effectuer ce que par Son Altèze estoit advisé,

Est advenu que certains gentilzhommes, Thoulouse et Neufville et aultres, ont faict certaine levée des soldartz, et érigé hors la ville quelques enseignes courrantz les villaiges à l'entour de la dicte ville, et ne se souciantz de nulz messaiges de personnes confidentes ny d'aulcunes lettres ou patentes que les dicts Prince et Conte de Hoochstraten, soubz leur cachet et noms, aussy le Magistrat, leur envoyoient avecq commandement de se retirer, se tiroient d'ung lieu à aultre à l'entour de la dicte ville, pilliantz les armes hors des maisons de plaisance qui sont à l'entour de la dicte ville et y faisans plusieurs desgastz, dont de jour à aultre ont esté faict les advertences à Son Altèze.

Et n'estant trouvé convenir de les combattre et faire retirer avecq les forces qui estoient dedans la ville, de peur que cependant dedans la ville ne survint quelque trouble et émotion, n'estant vraysamblable que sans grande intelligence de leur complices de dedans estoient venuz à telle hardiesse, comme l'effect a assez démonstré, ont en toute diligence adverty Son Altèze, pour par son moyen y estre pourveu, pour le service de Vostre Majesté et le repos de la mesme ville, laquelle incontinent envoya certains gens de guerre pour les combattre et deffaire, ausquelz fust secondé par les dicts Seigneurs et Magistrat, donnans ordre que deux pontz devant la ville furent abattuz, affin qu'ilz ne puissent estre assistez par là et qu'ilz n'eussent aussy libre retraicte par le mesme.

De quoy s'estantz les Calvinistes apperceuz et voyantz des rampartz de la dicte ville, le XIII de Mars, marcher les gens de guerre de Vostre Majesté vers les gens et séditieuse troupe du dict Thoulouse, ilz se sont incontinent armez et embastonnez,

accourruz et assamblez en la place appellée la Meere, à l'intention de vouloir sortir la ville pour secourrir leurs frères, que on voulloit massacrer, comme ilz disoient.

Sur quel prétext et occasion sont encommenchez les dernières troubles advenues en la dicte ville, lesquelles par le bon debvoir du Prince d'Orenge, Conte de Hoochstraten et ceulx du Magistrat ont esté réprimez, et par l'assistence des bons bourgeois et nations des marchans assopiz sans quelque effusion de sang, pour apparente qu'elle estoit, estans ad ce avecq grande dextérité induictz et mennez, comme il appert par l'escript et verbal envoyé vers Son Altèze, sans quoy indubitablement ne se pourroit attendre sinon ung cruent spectacle et fort doubteuse yssue à l'advantaige..... ores que tous bons estoient..... attendre volontairement ce..... et la fortune leur..... oit pour le service de..... et suppression de ceulx qui les..... oient dominer, au grand détriment et préjudice de toute la républicque, et ne peulvent sinon grandement louer le Seigneur Dieu, attribuant la miraculeuse yssue à Luy seul.

Et jasoit qu'au mesme tamps des dicts troubles se fust passé certain contract, at esté plustost pour éviter plus grand mal et servir à la nécessité lors présente que pour se brider à aulcune chose qui se pourroit interpréter détourné au préjudice de Vostre Majesté ou aulcuns de voz fidelz subjectz, comme estant cogneu de vray à ceulx qui le traictoient que si puissiont gaigner la première poincte et furie de ces genz menez à telle raige qu'ilz n'avoient par après à redoubter chose quelconcque qui puisse revenir contre ce que leur debvoir leur povoit commander, comme est notoir hors du succès de tout ce qu'en est ensuyvuy.

Et combien, Sire, que l'entreprinse des malveullans alors n'est succédé, et que tous les bons bourgeois et marchans se sont monstrez voluntaires pour réprimer la foulle et spoliation, et que les bourgeois et marchans ne vouldroient attendre samblable inconvénient, ains se retyrer, comme on a veu, pour éviter tout dangier et hazard.

Toutesfois, pour ne laisser la dicte ville à l'habandon des malveullans, à la totale destruction d'icelle, ceulx du Magistrat de la dicte ville par leur Députez ont le mesme remonstrez à Son Altèze, affin que par quelque bon moien et sans aulcun dilay y seroit pourveu, soit par convocation des Estatz-Géné-

raulx ou par quelque pardon général, du moins sur le bon plaisir de Vostre Majesté, en faisant cesser les dicts presches et exercices et libre retraicte pour quelque tamps en cas de la négation de Vostre Majesté du dict pardon.

Sur laquelle remonstrance, entre aultres, comme il a pleu à Son Altèze déclairer estre nécessaire prévenir le juste courroux de Vostre Majesté sans mectre icelle en nécessité et despence d'amener par deça ses forces jà apprestées,

Et que pour le bien, repos et tranquillité de la dicte ville, asseurance des nations et de tous bons bourgeois, marchans et inhabitans d'icelle, aussy continuation du trafficq, et pour mieulx maintenir la dicte ville en la dévotion et obéyssance de Vostre Majesté, ilz recepveroient promptement et sans dilay telle garde que Son Altèze trouveroit convenir à cest effect, apparant par la déclaration donnée aux dicts d'Anvers le VIIe du mois d'Apvril.

En quoy les dicts Prince et Conte de Hoochstrate se sont employez pour induyre les altérez de poinct contrarier à l'intention et volunté de Son Altèze.

Et ceulx du Magistrat, pour ensuyvre la dicte déclaration et appaiser le courroux de Vostre Majesté en faisant cesser les presches et exercices des religions nouvelles, ont aux ministres et prédicans des nouvelles religions, le Xe du mois d'Apvril, faict telles remonstrances et représenté la nécessité pour conserver la ville et poinct la mectre en l'indignation de Vostre Majesté, qu'ilz ont tant faict par les dictes remonstrances et commandementz qu'ilz sont partiz de la ville et du pays, de sorte que les dicts presches et exercices de leurs religions sont depuis cessez, ce que on n'at sceu faire plustost à cause des difficultez cy-dessus alléguez, ores que le désir du Magistrat et bons bourgeois tousjours bien at esté tel.

Aussy et ensuyvant ce, ceulx du Magistrat ont, le XIIe du dict mois d'Apvril, faict assambler les membres représentans le corps d'icelle ville, pour recepvoir la garde par Son Altèze proposé, et à iceulx au long remonstré la résolution et intention de Son Altèze sur ce donnée, tendante au bien et conservation de la dicte ville.

Sur quoy les dicts membres ne veullant, de leur costé, faillir au debvoir et se monstrer bons, loyaulx et obéyssantz subjectz en tous endroictz, comme eulx et leurs ancestres ont faict en tout ce que par Vostre Majesté et prédécesseurs leur at esté

demandé et proposé, et pour éviter que Vostre Majesté n'y seroit mise en nécessité et despence d'amener ses forces estrangières jà apprestées, et pour tant mieulx impétrer de Vostre Majesté pardon pour ceulx qui en particulier peulvent aulcunement avoir offensé Vostre Majesté, ont unanimement et sans aulcune difficulté ou dilay déclairé d'estre prestz, en continuant l'obéyssance deue à Vostre Majesté, de recepvoir la dicte garde,

Et de supplier très-humblement Son Altèze de se voulloir trouver personnellement en la dicte ville, pour tant mieulx entendre au redressement et establissement des affaires d'icelle, avecq telle garde qu'Elle jugeroit convenir.

Et selon le dict consentement et réquisition, at esté receu la dicte garde (1) envoyée par Son Altèze dedans la ville d'Anvers le XXVIe d'Apvril 1567, soubz la conduyte du Conte de Mansfelt, et Son Altèze est entrée le XXVIIIe du dict mois, à grand désir, gré et contentement de tous bons bourgeois, marchans et inhabitans de la dicte ville, en tesmoinaige de leur fidèle, prompte et très-loyaulle volunté à l'endroict du service de Vostre Majesté. (2)

Et comme Son Altèze s'ont trouvée en la dicte ville, pour tant mieulx entendre au redressement et restablissement de la justice et bonne police d'icelle en tous endroictz et restitution du train de la négociation et trafficque, se sont monstrez promptz et voluntaires à obseconder à la volunté et commandement de Son Altèze.

Ayant le Magistrat conceu, faict et publié plusieurs ordonnances servantes au repos publicque et à la police de la dicte ville, et aussy l'ordonnance provisionnel de Vostre Majesté contre les sectaires pour obvier aux inconvéniens et au maintènement de l'anchienne foy catholicque et extirpations des nouvelles religions.

---

(1) Eene aanteekening bij het stuk gevoegd, luidt als volgt:

A Bruxelles, les bourgeois furnist aux soldartz lictz, linceulx, nappes, platz, potz, tables et bancqs, sans plus.

Pour le feu, chandelles, l'huyle, vinaigre, sel et lavement des chemises, paye la ville II florins par mois à chascun soldart.

Et sy jouissent-ilz l'exemption des maltottes et impostz par caves à eulx accordéez.

(2) Onder op het blad zijn de volgende woorden, bijna onleesbaar, geschreven :

« 20 Septembris 1567 in Collegio gelesen gearresteert, behalven propositie (?) ende conclusie, *per Dominos* Marcgrave, Amptman, Borgemeesteren ende Scepenen. »

Et sont aussy les églises et aultelz en iceulx réparez et réconciliez par l'Évesque de Cambray et tout restaurez, et l'observation des cérémonies de l'anchienne religion catholicque remise en son estat, et les temples et édiffices sectaires démolies.

Et pour assister les Cordeliers du dommaige qu'ilz avoient souffert par le feu, le Magistrat at ordonné certains commissaires, lesquelz, avecq les religieulx d'icelluy cloistre, ont collecté les deniers par la ville des bourgeois, pour furnir aux despences du restablissement du dict cloistre.

Sire,

Par la précédente narration au vray et fidèlement récitée, les remonstrans espèrent apparoir à Vostre Majesté l'intention, volunté et actions du Magistrat et des membres de la dicte ville représentans le corps d'icelle, et qu'ilz n'ont riens plus désiré et en cœur que de maintenir l'anchienne catholicque religion et service divin en la dicte ville, et, nonobstant tous troubles et telle si grande perplexité, la mesme ville et tous les bons bourgeois et inhabitans tenir en l'obéyssance de Vostre Majesté, comme elle est demeurée, et y conserver Vostre auctorité et le repos publicq, sans en ce riens esparngner, corps ny biens, espérant aussy que sur le prétext du faict des particuliers pluspart estrangiers et aultres, malveullans à la républicque et desvoyez en la religion, les remonstrans et ceulx représentantz le corps de la dicte ville ne seront vers Vostre Majesté incoulpez d'aulcune désobéyssance, comme aussy ne se trouvera que leurs ancestres et prédécesseurs en office ayent par cy-devant esté trouvez désobéyssantz à leurs princes naturelz, desquelz ilz ne veullent ny entendent dégénérer, ains continuer tant que la vie leur durera.

Supplient (1) Vostre Majesté se digner de ses grâce et clémence ne permectre ou souffrir que les troubles et mouvementz susdicts soient interprétés à la charge des dicts remonstrans, ains, de sa bonté et doulceur naturelle, point avoir aultre

(1) Onder op het blad bevindt zich de volgende aanteekening:
« Amptman, Borgemeesteren Berchem et Verhyden, Werve, Roecocx, Wolfaerts, Etten, Hale, Wyse, Le Cygne, Fommereaulx, Meere, Pape et Rubbes; daernae den Marcgrave laten lesen *et approbatum*. Halle. »

opinion d'eulx que de ses bons, fidèles, loyaulx et très-obéyssantz serviteurs et subjectz, et Vostre ville d'Anvers tienne en bonne et favorable recommandation, affin que le train de la négotiation, hantise et fréquentation de la marchandise et trafficque, tant des estrangiers, nations que bourgeois en la dicte ville puisse estre restauré et redintégré au service de Dieu, celluy de Vostre Majesté, bien, repos et tranquillité de la dicte ville, dont la bonne renommée demeurera éternelle à Vostre Sacré Majesté. (2)

Hooger Vierschaer.

Die octava Augusti anno 1567.

De Schouteth teghens Thomas Robbrechts; *judicatum* is de saecke gecontinueert, midts der absentien van mynen Heer den Binnen-Borgmeester, *ad Mercurii proximo.*

Deselve teghens Peeter Henricx; *judicatum ut supra.*

Deselve teghens Peeter Bisschop; *judicatum ut supra.*

Deselve teghens Merten van Herenton; *judicatum ut supra.*

Deselve teghens Hans de Deken; *actor*, voer alle antwoorde, amplierende syne feyten ende conclusie, secht den verweerdere op ende aene hoe dat hy hem, nu onlancx geleden, alhier seer oproerichlycken heeft gedraghen teghens de soldaten, soo dat hy daeraff sekere quetsure heeft gecreghen, wesende tselve insgelycx teghens de ordonnantie deser stadt opden 27sten Aprilis lestleden alhier gepubliceert. *Concludit ut ante. Reus*, antwoordende op het ierste feyt, secht tot Oosterweele geweest te

---

(2) Een eerste ontwerp van dit laatste paragraaf luidde als volgt :

« Supplient que Vostre Majesté, prennand regard sur la nécessité et perplexité du temps et ce que dict est, veulle la dicte ville et les bons bourgeois et inhabitans d'icelle avoir et tenir en sa protection et les assister que la dicte ville puisse estre préservé de l'enthière ruyne. »

syne, maer daer geen gelt ontfanghen te hebben noch oock eedt gedaen te hebben aldaer, ende dat hy aldaer onnooselycken is toe gebracht geweest ende, nopende der ampliatien, secht selve vande soldaten geassaillieert ende overlast geweest te syne, *reliqua* ontkennende, concludeert tot niet ontfanckelycheyt des aenleggers ende tot absolutie. Daernaer gelesen het verlyt des verweerders ende daenleggere geemployeert hebbende ende hem voorts refererende totter informatien by myne Heeren in deser saecken genomen, is dese saecke gehouden in advyse by mynen Heeren Heer Niclaes Rockox, Riddere, *ad Mercurii proximo.*

---

10 *Augustus* 1567.

Den 10 Augusty, op Sinte Lauwereysdach, syn tot Antwerpen op 't Schelleken ses Herdoopers gevangen, die als men seyde aldaer vergaerden om te preecken, maer die ander bracken achter vuyt, alsoo datter maer dese ses gevanghen en waren, waeraff den eenen was eenen predicant, d'ander rycke mannen van Rysel, t'Antwerpen woonachtich. (*Antwerpsch Chronykje.*)

Hooger Vierschaer.

Mercurii die XIII Augusti anno 1567.

De Schouteth teghens	Thomas Robbrechts. Peeter Bisscop. Peeter Henricx. Merten van Herenton. . . . . Hans de Deken.	Midts den crancken getale vande Scepenen, syn dese saecken vuytgestelt *ad* 8^{vam}.

---

16 *Augustus* 1567.

*Gecorrigeert by Jonckeren Diericken vander Meeren, Onder-Schouteth, Burgermeesteren, Schepenen ende Raedt vander stadt van Antwerpen, opten XVI*en *Augusti* 1567.

Lisken Cuypers, Jans dochtere, geboren alhier binnen deser stadt, overmits dien zy seditieuse ende schandelicke liedekens heeft gesonghen ende haer anderssins in diversche zaken heeft onhebbelick, ongemanierlick, ongetydichlick ende onbevreest gedragen heeft, daeraff de Heere ende de stadt wel volcommelick geinformeert zyn, sal porren, binnen sonnenschyne, vuyt de stadt ende vryheyt ende, binnen den derden daghe, vuyt den Marckgraefschape van Antwerpen ende blyven daer continuelick vuyte den tyt van sesse jaren, sonder binnen middelen tyde daer weder inne te commen, opte pene van openbaerlick geschaffotteert ende metten brantteecken vander handt geteeckent te wordden.

(*Correctieboeck*, 1513-68, *fol.* 205 *v°*.)

HOOGER VIERSCHAER.

Mercurii die XX Augusti anno 1567.

De Schouteth teghens Merten van Herenton ; *judicatum* dat daenleggere om geconcludeert te hebben gelyc hy dat gedaen heeft in maten ende vueghen niet en is ontfancbaer, den verweerdere vander impetitien themwaerts gedaen absolverende, compenserende niettemin de costen, vuyt redenen myne Heeren daertoe moverende.

Deselve teghens Peeter Bisschops ; *judicatum* dat de verweerdere, binnen sonnenschyn, sal porren vuyter stadt ende vryheyt ende, binnen den derden daghe, vuyten Mercgrefscap van Antwerpen ende blyven daer continuelycken vuyt synen

leefdaghe lanc, sonder daer weder binnen te comen, opde galge. (1)

Deselve teghens Peeter Henricx; *judicatum ut supra.* (2)

Deselve teghens Thomas Robbrechts; is dese saecke anderwerve gehouden in advyse van nu en Vrydaghe naestcomende in veerthien daghen.

Deselve teghens Hans de Deken; *judicatum* dat de verweerdere sal worden gestelt inden dienst Ons Genadichs Heeren sConincx opder galeyen syne leefdaghe lanck geduerende, sonder daeraff comende weder binnen deser stadt ofte Mercgreffscap te moghen comen, opde galge. (3)

---

28 *Augustus* 1567.

Geboden ende vuytgeroepen by Heeren Janne van Ymmersele, Riddere, Heere van Boudries, etc. Schouteth, Burgmeesteren, Scepenen ende Raedt vander stadt van Antwerpen, opten achtentwintichsten Augusti XV^c^LXVII.

Alzoo Daemken Claessens, sone van Jan Claessens, wisseleer, ghisteren nae der noenen, omtrent de vier uren, comende van Berchem te deser stadt waerts, by hem hebbende een lanck roer, hem vervoordert heeft byder Sieckerlieden met leelycke woirden ende anderssins te injurieren zekere dry Spaengniaerden soldaten vuyt deser stadt gecomen wesende, ende die te invaderen, sulcx dat daerdeure hem des moeyende eenen wageman, die van zynen peerde springende met eender schuppen eenen der voirs. Spaegnaerden zyn roer in stucken geslagen heeft, mitsgaders oock zekeren anderen manspersoon die van eenen waghen springende eenen der voirs. Spaegnaerden met eenen cassysteen geworpen heeft, ende want sulcx toegelaten wordende ongestraft, tselve soude moghen oor-

---

(1) (*Op den bladrand:*) Gebannen.
(2) (*Op den bladrand:*) Gebannen.
(3) (*Op den bladrand:*) *Ad triremes.*

saecke gheven van ennige inconvenienten ende meerder quaet, soo eest dat men voortsroept, van sHeeren ende vander stadt weghen, den voorgenoempden Daemken, mitsgaders de voors. twee andere persoonen ende alle andere hem des gemoeyt hebbende, dat zy ende elck heurer hen daeraff comen verantwoirden voir mynen Heeren Schouteth, Burgmeesteren ende Scepenen deser stadt, opter stadthuys alhier, op en Saterdaghe naestcomende, ten thien uren goets tyts voerder noenen, oft anderssins zal men tegens hen ende elcken heurer procederen zoe jegens sulcdanige bevonden zal worden behooren gedaen te worden. (1)

(*Gebodboeck, vol. C, fol.* 72 *v°.*)

---

30 *Augustus* 1567.

Geboden ende vuytgeroepen by Heeren Janne van Ymmersele, Riddere, Heere van Boudries, etc. Schouteth, Burgmeesteren, Scepenen ende Raedt vander stadt van Antwerpen, opten dertichsten dach Augusti XV^c^LXVII.

Alzoo binnen deser stadt dagelycx comen diversse Capiteynen ende soldaten Spaegnaerden ende andere vuyten leegere vanden Hertoch van Alven ende den plaetsen daer den voors. Hertoch die in garnisoenen geleeght heeft om alhier heur gelt te besteden, provisie van cleeren ende andere zaken hen nootelyck zynde te doene, dwelck nyet dan tot voorderinge vande neeringe ende negociatie in dese stadt en tendeert, soe eest dat men, om alle inconvenienten te schouwen, gebiedt, van sHeeren ende der stadt weghen, dat een yegelyck herberge oft gasterye houdende deselve persoonen logeere ende tamelyck voor heur gelt tractere, ende nyemandt, wie oft van wat qualiteyt hy zy, hem en vervoordere deselve persoonen wesende oock mede subjecten vande Majesteyt

---

(1) *(Op den bladrand :)* Anderwerven voirtsgeroepen de voorgenoempde Daemken ende den derden persoon thunnen verantwoirden, om te compareren op en Dinxdage den IX^en^ Septembris naestcomende. *Actum I^a^ Septembris* 1567.

A. Grapheus.

Auriga comparuit, proptereaque secundo non citatus.

Onsen Genadigen Heere te injurieren oft overlasten met woorden oft wercken, in eeniger manieren, maer deselve tracteren ende daermede handelen gelyck men met ondersaten vanden Coninck schuldich is ende behoort te doene, opde pene, wie contrarie bevonden wordt gedaen te hebben, van lyfstraffinge oft anderssins arbitralyck gecorrigeert te wordene, nae gelegentheyt ende qualiteyt vander zaken.

Men gebiedt voorts, van sHeeren ende stadts weghen seer scerpelyck, dat nyemandt, van wat condicie oft qualiteyt hy zy, hem en vervoordere den lanscnechten hier tot bewaernisse vander stadt zynde op haer waeck oft elders wesende eenigen oploop te doene, met woorden oft wercken, te injurieren oft oyck te beletten in haere wachten, op lyfstraffinge oft andere arbitrale correctie, nae gelegentheyt ende qualiteyt vander zaken.

(*Gebodboeck, vol. C, fol.* 73.)

Hooger Vierschaer.

Die quinta Septembris anno 1567.

De Schouteth teghens Thomas Robbrechts ; *actor*, midts sekere redene hem daertoe porrende, niet affgaende syne voergaende conclusie, vuyt redene by synder voergaender aenspraken verhaelt ende inden thoon ende informatie daerop genomen gecomprehendeert, *concludit capitaliter*, overmidts dyen hy tsynen rade bevint de saecke sulcx gedisponeert te syne om ten principalen recht te versuecken. *Reus obtinuit terminum deliberandi ad octo.*

De Schouteth teghens Cornelis Claessens, van Gent ; overmidts de verweerdere, hem niet te vreden houdende met synen kintschen doop, hem heeft vervoordert, teghens alle geestelycke ende wereltlycke rechten, hem te laten herdoopen, soo dat hy niet alleenlycken naer ende achtervolgende den voers. geestelycken, maer oock den werlycken rechte, behoort gecastieert ende gestraft te worden, *concludit capitaliter*, ende daernaer dadvocaet Gerardi hebbende geobtineert *veniam*

defendendi reum, versuect dach van berade *ad* 8 *et obtinuit ad* 8^{vam}, om hem te bedencken ende te beraden.

Deselve teghens Christiaen Janssens; *actor, ex rationibus quibus supra, concludit capitaliter. Advocatus obtinuit veniam defendendi, et reus terminum deliberandi ad* 8^{vam}.

Deselve teghens Simon Janssens; *actor, ex rationibus quibus supra, concludit capitaliter.*

Deselve teghens Matheus de Vecht; *actor, ex rationibus quibus supra, concludit capitaliter. Advocatus obtinuit veniam defendendi et reus terminum deliberandi ad* 8^{vam}.

---

11 *September* 1567.

Geboden ende vuytgeroepen by Jonckeren Diericke vander Meeren, Onder-Schouteth, Burgmeesteren, Scepenen ende Raedt vander stadt van Antwerpen, opten elfsten Septembris XV^c *sevenentzestich.*

Al eest zoe dat Daemken Claessens, zone van Jan Claessens, wisseleer, ende noch zekeren manspersoon, tot twee distincte reysen hebben alhier ter puyen aff voirtsgeroepen geweest, ten eynde zy hen hadden commen verantwoirden voir mynen Heeren Schouteth, Burgmeesteren ende Scepenen deser stadt van tgene dat zy des Goensdaeghs, den sevenentwintichsten Augusti lestleden, hadden geinvadeert ende geinjurieert zekere Spaengnaerden soldaten, die zy ten geprefigeerden daghen nyet en syn gecompareert, soe eest dat men denselven Daemken Claessens, mitsgaders den persoon voirgenoempt, dese reyse, een voiral, voortsroept ten eynde zy ende elck heurer, oock alle deghene die hen des feyts ennichssins hebben gemoeyt, hen daeraff commen verantwoirden van op en Saterdaghe naestcomende in drye weken, dwelck sal syn den vierden dach Octobris, voir mynen Heeren Schouteth, Borgmeesteren ende Scepenen deser stadt, te wyle sy te rechte sitten sullen, wetende dat ingevalle zy ende elck heurer in gebreke sullen syn ende denselven tyt overstreken wesende,

men deselve, alsnu voir alsdan ende alsdan voir alsnu, bandt vuyt der stadt ende vryheydt ende, binnen den derden daghe, vuyt den Marcgraefschape van Antwerpen ende blyven daer continuelyck vuyte den tyt van sesse jaeren, opte pene van sesse jaeren lanck gestelt te worden inden dienst vande galeyen Ons Genadichs Heeren des Conincx.

Men roept voorts, van sHeeren ende vander stadt weghen, Joose Heggen, Michielssone, wonende inde *Orgelen* aen sGortersput ten eynde zy op en Saterdaghe naestcomende, ten thien uren, hen commen verantwoirden voir mynen Heeren Burgmeesteren ende Scepenen vanden feyte by hem eerghisteren voirtsgekeert ende geperpetreert inden persoon van zekeren lanscnecht denwelcken hy in zyn bedde liggende grootelyck met eenen opsteker heeft gequetst, wetende ingevalle hy des in gebreke zyn sal, men tegens hen zal procederen zoe men jegens sulcdanige behoort te doen. (1)
(*Gebodboeck*, *vol. C*, *fol.* 73 *v°.*)

HOOGER VIERSCHAER.

Die XII^a^ Septembris anno 1567.

De Schouteth teghens Cornelis Claessens, van Gendt; *reus* antwoordende eensdeels by ontkennen, is den aenleggere geruympt tsynen thoone. Ende daernaer gelesen overluyt het belyt des verweerders, *judicatum* daenleggere volcomen van synen vermete. (*Op den bladrand* :) EXECUTIO.

Deselve teghens Christiaen Janssens; *reus* antwoort *ut supra et deinde judicatum ut supra.* (*Op den bladrand* :) EXECUTIO.

---

(1) (*Op den bladrand :*) Anderwerven voortgeroepen *ut compareat ad Sabbati proximo, die XVa Septembris* 1567.

A. GRAPHEUS.

Deselve teghens Jan Symonssen; *reus* antwoordt *ut supra et deinde judicatum ut supra.* (*Op den bladrand :*) Executio.

Deselve teghens Matheus de Vecht; *reus* antwoort *ut supra et judicatum ut supra.* (*Op den bladrand :*) Executio. (1)

Deselve teghens Thomas Robbrechts; *reus* antwoort by ontkennen in maten ende vueghen. *Actor*, nopende het ontkennen byden verweerdere gedaen, employeert den thoon *in materia præparatoria* alhier wettelyck geproduceert, misgaders de confessie des verweerders voer Scepenen gedaen inde saecke preparatoir overgelecht, sluytende daermede van thoone. *Reus*, onder protestatie van geenssins den geemployeerden thoon te willen admitteren, maer geheel blyvende om denselven ende de productie van dyen te debatteren, versueckt *nomina et cognomina testium. Judicatum* dat partyen de saecke selen comen vuytdinghen *ad* 8^{vam}.

---

17 *September* 1567.

Gecorrigeert by Jonckeren Diericke vander Meeren, Onder-Schouteth, Burgmeesteren, Scepenen ende Raedt vander stadt van Antwerpen, opten seventhiensten Septembris anno XV^{c} *sevenentzestich.*

Boudewyn Laps, overmidts dien hy hem ongemanierlyck heeft gedragen jegens deghene die fourierens last hadden ende hen grootelyck geinjurieert ende deselve injurien tegens

---

(1) Het *Antwerpsch Chronykje* meldt over het rechten dezer vier personen het volgende:

« Den 12 Septembris, t' Saterdachs op heilige Cruysavont, wirden op de groote Merct gebrocht ende geworcht vier Herdoepers, die in de vergaderinghe op 't Schelleken gevanghen waren, en verbrant wirden.

» Dit waren d'eerste die, naer dat geordonneert was dat men se verdrincken soude, in 't heymelyck opden *Stenen* en niet in 't openbaer branden en soude. Maer het was met den Coninc soo verre gedisimuleert dat men niemant om het gelooff en soude gedoot hebben die hun bekeeren wilden. »

den Capiteyne desanderendaeghs gereffereert, sal op morghen ten thien uren compareren alhier in Collegio vanden *Steen* aff, blootshooffs met een bernende keersse van twee ponden in syn handt, ende bidden God Almechtich ende der justicien verghiffenisse van zynder misdaet, ende dat hy hem vermyde van gelycken meer te doene, op arbitrale correctie.

(*Correctieboeck*, 1513-68, *fol.* 207 *v°*.)

---

17 *September* 1567.

Gecorrigeert by Jonckeren Diericke vander Meeren, Onder-Schouteth, Burgmeesteren, Scepenen ende Raedt vander stadt van Antwerpen, opten seventhiensten Septembris anno XV^c sevenentzestich.

Jeronimus de Camby, overmidts dien hy, contrarie den geboden deser stadt, heeft weygeringe gedaen tvolck van wapenen Ons Genadichs Heeren des Conincx te logeren, ende oock anderssins den Schouteth ende Commissarisen injurieuse woirden te gheven, sal alsnu gehouden zyn God ende der justicien vergiffenisse te bidden ende te leggen inde schotele vande aelmoesseniers deser stadt de somme van twintich Karolus guldenen, ende daerenboven te refonderen de costen vanden appoinctemente ende hem vermyden van gelycken meer te doen, op arbitrale correctie.

(*Correctieboeck*, 1513-68, *fol.* 208.)

HOOGER VIERSCHAER.

Die XIX^a Septembris 1567.

De Schouteth *contra* Jacobe Heymans; *concludit capitaliter* ut dien hy verweerdere tot Outserweele soude geweest zyn ten tyde doen men daer sloech, ende dat hy hem daertoe

soude hebben laten innescryven ende ghelt ontfangen. Gelesen wesende den thoon ende verlyt des verweerders, gehouden in advyse *ad octo*, onder Heer J. vander Heyden.

Deselve *contra* Claes van Schelle; *concludit capitaliter*, tot Duerne innegescreven wesende tot effecte als boven, gewesen wesende ten thoone de voers. aenleggere, ende den thoon ende confessie overlesen wesende, is dese sake gehouden in advise *ad octo*, *sub prædicto Domino*.

Deselve *contra* Peetere van Beneden; *concludit capitaliter ut supra in primo* ende noch daerenboven als duer bevel van Grand Jehan vuyter Meere, (daer hy mede soude geweest syn), ghegaen omme het geschut inden Eeckhoff, volgende tselve ende geleydende met eenen hellebaerde. *Depost* gewesen ten thoone, ende zyne bekentenisse gelesen synde, gehouden in advyse *ut supra*.

Deselve *contra* Janne Carpentier, gebannen wesende tot diverse plaetsen, dat hy nyet overgebracht en heeft certificatie ende anderssints, oick geweken vuyten dienste deser stadt ende hem heeft begeven ten dienste van Brederode tot Vianen. *Reus petit* dach van berade. *Judicatum* dat hy, *pede stante*, sal gehouden worden te antwoirden, afslaende denselven dach. Procedeert by ontkennen. *Lecta confessione sua*, gehouden in advise *ut supra ad octo*.

Deselve *contra* Thomas Robrechts; *reus* sal hebben visie vanden thoon tegens hem geproduceert, *et respondebit ad octo*.

Die XXVI Septembris anno 1567.

De Schouteth teghens Jacop Hegmans; *judicatum* de saecke gecontinueert *ad* 8^{vam}, midts der absentien vanden Binnen-Borgmeester.

Deselve teghens Peeter van Beneden; *judicatum ut supra*.

Deselve teghens Jan Carpentier; *judicatum ut supra.*

Deselve teghens Jan Claes, van Schelle; *ut supra.*

Deselve teghens Thomas Robbrechts; reprocherende *dicit generalia juris contra. Actor* salveert *generalia juris pro* ende persisteert by synder voergaender conclusien ende partyen versueckende *hinc inde* recht, *judicatum* daenleggere volcomen van synen vermete. (*Op den bladrand :*) Executio.

Deselve teghens Peeter van Paesschen; *reus* antwoordt by ontkennen, ende daenleggere geruympt tsynen thoone, is het eyghen verlyt des verweerders overluyt inder Vierscharen gelesen geweest. Ende daernaer *judicatum* daenleggere volcomen van synen vermete. (*Op den bladrand* :) Executio.

Deselve tegens Frans van Mol, *alias* Floerden; overmidts de verweerdere in Augusto over een jaer hem heeft vervoordert tot Mechelen de beelden te helpen afworpen ende afsmyten ende oock buyten Mechelen tot Hanswyck in sekere kercke de beelden heeft afgeworpen ende handadich geweest daer deselve by andere afgesmeten ende gebriseert worden, *concludit capitaliter. Reus* antwoordt by ontkennen, ruymende den aenleggere tsynen thoone, ende daernaer het verlyt des verweerders gelesen wesende, *judicatum* daenleggere volcomen van synen vermete. (*Op den bladrand* :) Executio. (1)

Die tertia Octobris anno 1567.

De Schouteth teghens Jacob Hegmans; *judicatum* dat de verweerdere sal worden gestelt inden dienst Ons Genadichs

---

(1) Het *Antwerpsch Chronykje* meldt hierover het volgende:

« Den 27 dezer (September), synder dry gehangen die tot Oustrueel geweest hadden, en sommighe speelhouven by Antwerpen beroeft. »

Heeren sConincx opder galeyen syn leefdaghe lanck geduerende, sonder daeraff comende weder te moghen comen binnen deser stadt oft Mercgrefscap van Antwerpen, opde galge. (1)

Deselve teghens Jan Carpentier ; *judicatum ut supra.* (2)

Deselve teghens Claes van Schelle ; *judicatum ut supra.*(3)

Deselve teghens Peeter van Beneden ; *judicatum* daenleggere volcomen van synen vermete. (*Op den bladrand :*) EXECUTIO. (4)

---

16 *October* 1567.

Geboden ende vuytgeroepen by Jonckeren Diericken vander Meren, Onder-Schouteth, Borgmeesteren, Scepenen ende Raedt der stadt van Antwerpen, opten XVI[sten] *dach Octobris anno* 1567.

Alsoo op gisteren, teghens den avondt, seker geruchte is geweest tusschen eenighe soldaten ende eenighe inwoonders deser stadt, soo dat diversche borgers ende inwoonders, vanden voers. geruchte geadverteert synde, hen hebben over hoop opder straten laten vinden, waerduere lichtelycken eenighe andere inconvenienten souden moghen toecomen, soo eest dat men gebiedt, van sHeeren ende vander stadt weghen, soo men anderen tyden alnoch geboden heeft, dat oft alsoo gebuerde dat, by daghe ofte by nachte, binnen deser stadt opstonden eenighe troublen, het waere van vechterye ofte dyergelycke, dat een yegelyck poorter ende innegeseten deser

---

(1) (*Op den bladrand :*) *Ad triremes.*

(2) (*Op den bladrand :*) *Ad triremes.*

(3) (*Op den bladrand :*) *Ad triremes.*

(4) (Over deze vonnissen leest men in het *Antwerpsch Chronykje* het volgende :
« Item op den 4 Octobris, is t'Antwerpen op de Merct gehanghen eenen die te Oostrueel geweest hadde en twee (*sic*) ten eeuwighen op de galeye gebannen. »

stadt gehouden sal syn hem te houden binnen synen huyse, op pene van arbitralycken gecorrigeert te worden naer de qualiteyt vanden persoon oft gelegentheyt vander saecken.
(*Gebodboeck, vol. C, fol.* 74.)

HOOGER VIERSCHAER.

Die XXIIII Octobris anno 1567.

De Schouteth teghens Henrick Beys ; *actor*, overmidts de verweerdere, in Augusto over een jaer, hem heeft vervoordert in diversche plaetsen, soo tot Mechelen als daerbuyten, de beelden te helpen afworpen ende afsmyten, *concludit capitaliter. Reus* antwoordt by ontkennen ende ruympt de aenleggere tsynen thoone. *Deinde lecta confessione rei*, *judicatum* daenleggere volcomen van synen vermete. (*Op den bladrand* :) EXECUTIO. (1)

---

5 *November* 1567.

Proclamatie van Hans van Bauhuysen die « hem heeft » vervoordert te doen snyden, affteeckenen ende doen druc» ken diversse figueren, dewelcke gecommen wesende in » handen vander justicien, hem altyts zedert van hier heeft » geabsenteert gehadt, beduchtende van quader maten. »
(*Gebodboeck, vol. C, fol.* 74 en *Archievenblad*, D. I, blz. 289 en D. II, blz. 414.)

---

(1) Over de terechtstelling van dezen persoon vindt men in het *Antwerpsch Chronykje* het volgende vermeld :

« Noch op den selven Saterdach (23 Octobris,) synder t'Antwerpen op de groote Merct twee gehangen, waeraff den eenen t'Sondachs te voren hadde eene vrou doot gesteken in den dach by de Vrouwenbroersclooster, en den anderen hadde helpen de kercke breecken. »

5 *November* 1567.

Proclamatie van Hans van Schille die « hem heeft ver-
» voordert aff te teeckene diverssche figueren, dewelcke ge-
» commen wesende in handen vander justitien, hem altyts
» zedert van hier heeft geabsenteert gehadt. (1) »
(*Gebodboeck, vol. C, fol.* 74 *v*° en *Archievenblad*, D. I, blz. 289 en D. II, blz. 415.)

---

5 *November* 1567.

Geboden ende vuytgeroepen by Jonckeren Diericken vander Meeren, Onder-Schouteth, Burgmeesteren, Schepenen ende Raedt vander stadt van Antwerpen, opten Ven dach Novembris anno XVcLXVII.

Alsoo alhier ter puyen aff, tot diverssche reysen, voorts zyn geroepen geweest de naervolgende persoonen, den XIIIen ende XIIIIen van Meerte respective lestleden, vuyten Steen gebroken zynde, ende nyet en zyn gecompareert, te wetene :

BELTSTORMERS.

Anthoni Hey, du Pont-sur-Schambre.
Melchior van Vorsselaer, van Antwerpen.

---

(1) Jan van Schille was leerling van den tot nu toe te weinig gekenden ingenieur en bouwmeester Abrahan Andriessens. Hij nam in 1576 deel aan de verdediging van Antwerpen tijdens de *Spaansche Furie ;* op dit tijdstip droeg hij den titel van ingenieur des Konings en der Staten. Hij was gehuwd met Margaretha du Hamée, die in de maand April 1573 stierf, en hem vier kinderen schonk, te weten :

1° Elisabeth van Schille, die met Huibrecht Lieffkens in den echt trad ;

2° Anna van Schille, die met Jan Pauwels huwelijk aanging ;

3° Jan van Schille, die huwde met Angelica vander Loo, bij wie hij Margaretha van Schille verwekte ;

4° Catharina van Schille, die huwelijk aanging met Imbrecht de Donckere, van wien zij twee kinderen had : Jan en Margaretha de Donckere.

De ingenieur Jan van Schille, die te Antwerpen verbleef tijdens de belegering dezer stad door den Hertog van Parma, stierf aldaar in den loop der maand April 1586.

Henrick Gherlick Latere, van Cuelen.
Henry du Chein, de Liège.
Anthonis de Neve, van Ghendt.

Vanden Doope :

Franchoys Nuyfs (*sic*), schoemakere.
Lynken, zyn huysvrouwe.
Bernaert Wichman.
Magdaleene, zyn huysvrouwe.
Lynken Grooten.
Willem, den timmerman. (1)
Michielken, zyn huysvrouwe.
Nelleken, van Zierickzee.
Tanneken Wagemans.

Gemeyne gevangene :

Jan Dorville, de Valenchien.
Wynant Schenck, craenkint.
Michiel le Nain, de Valenchiennes.
Dierick Cromtuyn, peertsdieff.
Pierre Roet, Franchoys.
Jan vanden Broecke, (2) woonende op Sinte-Willeboorts-velt.
Gielis van Mechelen.
Geert Geeraerts, van Bruessel.
Victor Bertrain.
Henrick Goeyvaerts.

---

(1) *(Op den bladrand :)* Desen Willem, den tymmerman, nyettegenstaende den bannissemente ingecommen wesende ende geapprehendeert, naedien hy *in Collegio* synen naem bekent hadde, is den XII[en] Octobris anno 69 metten viere, overmidts dien hy obstinatelick persisteerde, nyettegenstaende hy opte galge gebannen is geweest, geexecuteert geweest voir der stadhuis alhier.

A. Grapheus.

(2) *Comparuit Joannes vanden Broecke*, op heden den III[en] Decembris 1567, *coram Domino Marcgravio*, *Domino Johanne vanden Werve*, Riddere, ende J. de Pape, Scepenen, omme hem, naervolgende desen gebode, te verantwoirden, *VII Dominis præsentibus*.

J. van Halle.

Beyken, zyn dochtere.
Guillaume le Cuvelier.
Frederick van Empden.
Peeter de Riemere, alias *Int Wanneken.*
Merten Cornelissen, van Antwerpen.
Joris Rosseels.

Soe eest dat (men) deselve, van sHeeren ende vander stadt wegen, voorde derde ende leste reyse, voortsroept ende proclameert, ten eynde zy ende elck heurer hen daeraff commen verantworden, van op heden ende een maent naestcomende, ten negen uren voerder noenen, opter stadthuys alhier, voor mynen Heeren Schouteth, Burgermeesteren ende Schepenen deser stadt, wel wetende, dat indyen dieghene die, dyen tyt overstreken zynde, nyet en selen gecompareert wesen, men deselve, van wegen als voere, van nu voer alsdan, bandt vuyter stadt ende Marckgraefschap van Antwerpen, ende selen dyen achtervolgende, den voors. tyt overstreken zynde, hen ende elcker heurer porren alsdan, binnen sonnenschyne, vuyter stadt ende vryheyt ende, binnen den derden daghe, vuyten Marcgraefschape van Antwerpen, ende blyven daer continuelicken vuyte, heur leefdaghe lanck geduerende, zonder weder daerinne te commen, opde galge.

(*Gebodboeck*, *vol. C. fol.* 74 *v°* *en Archievenblad*, D. I, blz. 289 en D. II, blz. 415.)

Hooger Vierschaer.

Die XIIII Novembris anno 1567.

De Schouteth tegens Henrick van Muskaen; *actor*, overmidts de verweerdere, des is geleden ontrent 8 ofte 9 jaren, heeft berooft gehadt sekere kersken ofte cappelle ontrent Mechelen gestaen ende daerenboven heeft, in Augusto anno 1566, ten tyde vande beeltstorminghe, helpen de kercken ende cloosters destrueren ende de beelden helpen afworpen ende breecken, *concludit capitaliter*. *Reus* versuect dach van berade *ad* 8^{vam}, maer is hem dyen afgeslaghen ende is daenleggere geruymt tsynen thoone naerdyen de verweerdere hadde geant-

woort by ontkennen. *Et lecta confessione rei, judicatum* daenleggere volcomen van synen vermete. (*Op den bladrand :*) Executio.

Deselve teghens Antheunis van Couwenberch ; overmidts de verweerdere hem beeft vervoordert hem te laten inscryven tot Oosterweele ende aldaer te ontfanghen souldye ende oock mede de schiltwacht teghens de Conincklycke Majesteyt te houden, al contrarie den placcaten Ons Genadichs Heeren sConincx, *concludit actor capitaliter. Reus* antwoordt by ontkennen ende daenleggere geruympt tsynen thoone. Ende daernaer, *lecta confessione rei, judicatum ut supra.* (*Op den bladrand :*) Executio. (1)

(Wordt voortgezet.)

Einde van het 9e deel. — Fin du 9e volume.

(1) Het *Antwerpsch Chronykje* meldt het volgende over het rechten dezer twee personen :

« Den 15 deser (November), synder op de Meert gehangen twee beeltstormers, waervan den eenen Cellebroer was geworden tot Machelen, maer verlatende syn habyt, is gecomen t'Antwerpen ende met eenen borgherssoen gehangen. »

